

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ-ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜLERİ
FARS DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
(ORTAK DOKTORA PROGRAMI)

MU‘İZZİ’NİN ŞİİR DÜNYASI
DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Gökhan GÖKMEN

Danışman
Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

Ortak Danışman
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

ŞUBAT – 2018
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu ve Prof. Dr. Hicabi Kırılancık danışmanlığında Gökhan Gökmen tarafından hazırlanan “Mu‘izzi’nin Şiir Dünyası” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

26/03/2018

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. Hicabi KIRILANCIK

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Doç. Dr. Abdüsselam BILGEN

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. Yusuf ÖZ

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Prof. Dr. Saif OKUMUŞ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2018 (Unvan, Adı Soyadı) Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Doktora Tezi olarak sunduğum *Mu‘izzî’nin Şiir Dünyası* adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

... / ... /2018

Gökhan Gökmen

İmza

X X X X X

ÖNSÖZ

Büyük Selçuklular dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Önce 1040 Dandanakan Zaferi, sonra 1071 Malazgirt Zaferi ile Türk-İslam topraklarını yeniden canlandırarak yükseliş devrini başlatmış olan Selçukluların tarihi, yayıldığı topraklar üzerinde birçok devletin ortak geçmişini oluşturmaktadır. Selçuklu devleti sarayında devlet adamları için yazılan şiirler, Selçuklular hakkında tarihî ve sosyal konulara açıklık ve deliller getirmiş; bu önemli devleti ve tarihini en iyi ifade edenlerden biri de kuşkusuz Emîr Mu'izzî (öl. 518-521/1124-1127) olmuştur. Emîr Mu'izzî, Büyük Selçuklu sarayında uzun yıllar yaşamış önemli bir edebî şahsiyettir. Şiirlerinin birçoğunu Selçuklu sultan ve devlet adamları için kaleme almıştır. Saray şairi özelliklerini ziyadesiyle taşıyan ve hissettiren Mu'izzî'nin şiiri, Selçuklu sarayındaki hissiyatı ve beklentileri yansıtmaktadır. Mu'izzî, şiirlerinde bu çağ, bu çağın tarihi, edebiyatı, kültürü ve sosyal konuları hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Mu'izzî, hacimli dîvânında şiirlerindeki zenginliği ve tarihî hakikatlerdeki başarısını, birçok bakımdan önem arz eden tarihî malumatı ve devrin tarihî şahsiyetlerini, Büyük Selçuklu devletinin ve sarayının ihtişamına uygun olarak ifade etmiştir.

Bu bakımlardan çalışmamızda hedeflenen temel amaç, 440/1048-49 yılı civarında Nîşâbûr'da doğan ve esas adı Ebû 'Abdullah Emîru's-su'arâ Muhammed b. 'Abdumelik-i Nîşâbûrî olan Emîr Mu'izzî'nin 19.000 beyit dolaylarındaki dîvânını siyasî, edebî, tarihî, sosyal ve kültürel açıdan derinlemesine tetkik ederek Mu'izzî'nin şiir ve düşünce dünyasını açıklığa kavuşturmak; Büyük Selçukluların saray çevresinin tanınmasına, bilgi, kültür ve anlayışlarına dair tespitlerde bulunmaktır. Mu'izzî'nin dîvânı, Selçuklu tarihi, edebiyatı ve kültürü açısından çok önemli ve değerli bir kaynaktır. Bu bağlamda Mu'izzî'nin bu eseri belirtilen açılardan incelenmiş ve V/XI. yüzyıldan VI/XII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Selçuklu dönemi siyasî, edebî, tarihî ve kültürel özellikleri tespit edilmiştir.

Günümüze kadar Farsça yazan şairler arasında ve Fars edebiyatı çerçevesinde en hacimli dîvâna sahip olanlardan biri olan Mu'izzî, uzun yıllar Selçuklu sarayında yer edinmiş, Sultan Melikşâh (öl. 485/1092) tarafından "Emîru's-su'arâ" tayin edilmiştir. Babası Burhânî'nin, Sultan Alp Arslan'ın şairi olması sebebiyle Selçuklu sarayı çevresinde yetişmiş, elli yılı aşkın bir zaman diliminde bir arada bulunduğu Sultan

Melikşâh ve Sultan Sencer başta olmak üzere devrinin önde gelen devlet adamları için şiirler kaleme almıştır. Mu‘izzî, İran edebiyat tarihinin önde gelen kaside şairlerindendir. Dolayısıyla şiirleri Selçuklu devlet adamları için önemli bilgiler içermektedir. Mu‘izzî’nin dîvânı, devrinin birçok tarihî hâdisesini beyan etmesi bakımından çok mühim bir eserdir.

Dîvânda, Mu‘izzî’nin şiirinin özellikleri arasında Türk unsurunun, askerî, siyasi, edebî, kültürel hayatın ve savaş unsurlarının izleri bu dönemin tasvirlerinde bütünüyle görülmektedir. Farsça ve Türkçe kaside yazmış olan şairlerce en çok örnek alınan şairlerden olan ve yazdığı çok sayıda şiir sebebiyle Mu‘izzî ve Dîvânı, Türk-İran tarihi ve edebiyatı içinde müstesna bir yere sahiptir. Onu bu ayrıcalıklı yönleriyle tanıtmayı amaçlayan Mu‘izzî Dîvânı, incelenmesi gereken hacimli bir eserdir ve Mu‘izzî’nin önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

Mu‘izzî Dîvânı’ndan hareketle, Selçuklu dönemi şiiri, edebî özellikler ve kültürel değerler konusunda önemli tespitler yapılabileceği düşünülmektedir. Selçuklu devlet teşkilatının, anlayışının ve dönemin tarihî olaylarının medhiyeci şairlerin şiirine nasıl yansıdığı konusu araştırılmaya değerdir. Bu hususların tespitinin hem edebiyat hem edebiyat tarihi, hem de siyasi tarih açısından İslam ve Türk dünyası için önemli olduğu açıktır. Bu çalışma, devrin edebî zevki, şairin Selçukluların öz kimlikleri ile ilgili ne gibi duyarlılık taşıdığı, Türklerin soy ve asâletleri, eski İran hükümdarlarıyla mukayeseleri ve dindarlıkları gibi konularda bilgi sağlayacaktır.

Emîr Mu‘izzî’nin dîvânı üzerinde çalışırken, Süleymaniye Kütüphanesi’nde ve İran Meclis Kütüphanesi’nde bulunan yazma nüshalardan, ayrıca ‘Abbâs İkbâl-i Âştîyânî, Nâşir-i Heyyirî ve Muhammed Rızâ Kânberî tarafından neşredilen ve toplamda üç farklı neşri olan Mu‘izzî dîvânlarından yararlanılmıştır. Ancak bu çalışmada ‘Abbâs İkbâl-i Âştîyânî’nin dîvân neşri esas alınmış ve kaynak olarak gösterilmiştir.

Büyük kısmı itibariyle bir Selçuklu tarihi olan Emîr Mu‘izzî Dîvânı, oldukça tafsilatlı bilgiler veren bir kaynaktır.

Bir giriş ile dört bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde, Emîr Mu‘izzî’nin ve babası Burhânî’nin hayatı, Mu‘izzî’nin saray şairliği, edebî kişiliği, dinî inancı, Mu‘izzî Dîvânı’nın tarihî değeri ve Mu‘izzî’nin andığı şairler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş; daha sonra Mu‘izzî Dîvânı’nın yazma nüshalarının ve neşirlerinin tanıtıldığı ikinci bölümde, dîvân muhteva bakımından incelenmiş, dîvândaki Türkçe kelimelerden örnekler gösterilmiş, dîvânda yer alan Farsça ve

Arapça şiir söyleyen şairler anılmış, Allah için kullanılan sıfatlar, âyetler, peygamberler ve mucizelerinden örnekler sunulmuştur. Ayrıca Selçuklu sultanları, Gazneli, Karahanlı ve diğer sultanlar, vezirler, emîrler, diğer önemli şahsiyetler, sultanların yaptığı savaşlar ve fethettiği yerler, dönemin imar faaliyetleri ve diğer önemli hâdiseler hakkında tafsilatlı ve önemli bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü ise Mu‘izzî Dîvânı’na göre Büyük Selçuklu Saray ve Devlet Teşkilatı’na tahsis edilmiştir. Bu kısımda ayrıca Selçuklu ordusu ve askerlerinin özellikleri, Selçuklu ordu teçhizatı ve savaş aletleri, Selçuklu ordusunun savaş kıyafetleri ve giyim eşyası hakkında Emîr Mu‘izzî’nin verdiği bilgiler ve özellikle örnek olarak naklettiği beyitler dikkate değerdir. Dördüncü ve son bölümde Mu‘izzî Dîvânı’nda Türkler ve Türk boylarından bahsedilerek, Türklerin güzellikleri, Fırdevsî ve *Şehnâme*’nin eleştirilmesi, Türklerin ve Türk Sultanlarının dinî inanç ve tercihleri konularında malumata yer verilmiştir. Bu bilgiler doğrultusundaki kayıtlar, birer tarihî belge niteliğindedir.

Böylece bu vatan topraklarında yaklaşık iki yüz elli yıl hüküm sürmüş bir devletin tarihi, siyasi ve kültürel açıdan önemli olduğu kadar Türklerin öz kimlikleriyle ilgili ne gibi duyarlılık taşıdıkları bakımından da bir hayli önemlidir. Bu bakımdan Emîr Mu‘izzî Dîvânı’nın, Büyük Selçuklu Devleti’nden sonraki bin yıllık tarihe damgasını vuran ve örnek olan bir dönemin Türk-İslam siyasi, sosyal ve kültürel çevresine katkı sağladığı görülmektedir. Bu hususlar göz önünde tutularak, Büyük Selçuklu tarihinin muhtelif alanlarındaki araştırmalarına kaynaklık edecek en mühim konularından biri hakkında yaptığımız çalışmamızda, Büyük Selçuklu döneminin hâlâ tartışma konusu olan bazı hususlarına dair katkıda bulunmaya ve birtakım konuların aydınlatılmasına çalışılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti tarihi hakkında çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, Mu‘izzî ve Edîb Şâbir gibi Farsça şiir söylemiş Türk asıllı şairler ve bu şairlerin Türkçe’ye katkısı üzerinde araştırmaların sürdürülmesi gerekli görülmektedir.

Bu çalışma konusunu bana öneren, çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini ve kıymetli zamanlarını benden esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim muhterem ve kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu’na, ikinci danışmanım Prof. Dr. Hicabi Kırılancıç’a sonsuz şükranlarımı ve saygılarımı sunarım.

Gökhan GÖKMEN

ÖZ

Gökmen, Gökhan, “Mu‘izzî’nin Şiir Dünyası”, Doktora Tezi, Kırıkkale, 2018.

Selçuklu sarayında Meliku’ş-şu‘arâ unvanıyla uzun yıllar bulunan Emîr Mu‘izzî (öl. 518-521/1124-1127), edebî açıdan önemli bir şahsiyet olduğu gibi Selçuklu tarihi ve kültürü açısından da dikkate değerdir. Sultan Alp Arslan’ın şairi olan babası Burhânî sayesinde çocukluğundan itibaren saray çevresinde yaşayan Mu‘izzî’nin 19.000 beyit civarındaki dîvânı, bilhassa Selçuklu sultanları ve devlet adamları için yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Onun şiirlerinde Selçuklu geleneğinin, Türk kimliğinin ve onların dinî tercihlerinin izlerini görmek mümkündür.

Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer’in hüküm sürdüğü yıllarda Selçuklu döneminin birçok hâdisesi ve tarihî şahsiyetleri, büyük kısmı itibariyle bir Selçuklu tarihi olan Emîr Mu‘izzî Dîvânı’nda ayrıntısıyla yer almaktadır. Şiirlerindeki Selçuklu geleneği, Türk kimliği ve dinî tercihleri, bu bakımlardan çok büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada şairin hayatı, edebî kişiliği yanında Selçuklu tarihi, düşünce ve inanç dünyasının onun şiirlerinde nasıl yer aldığı, diğer bir ifadeyle ne şekilde yansıdığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emîr Mu‘izzî, İran Şiiri, Selçuklular, Büyük Selçuklu Sultanları, Selçuklu Tarihi

ABSTRACT

Gökmen, Gökhan, “The Poetry of Amīr Mo‘ezzī”, Doctoral Thesis, Kırıkkale, 2018.

Amīr Mo‘ezzī (518-521/1124-1127), who was on duty as Maliku’s-shu‘arā in Seljuk Palace, has great importance both on literature and history and culture of Seljuks. Thanks to his father, Burhānī, who was Sultan Alp Arslan’s poet, Mo‘ezzī living around the palace has had dīwān with 19.000 verses especially consisting of poems written for Seljuk sultans and statesman since his childhood. It is possible to find the traces of Seljuk tradition, Turkish identity and their religious preference. Amīr Mo‘ezzī’s Dīwān, most of which is related to history of Seljuk, comprises a lot of issues and historical people in detail in Seljuk period when Sultan Malikshāh and Sultan Sencer ruled over. Thus, Seljuk tradition, Turkish identity and their religious preference in his poems are important. In this study, how history of Seljuk, their world of thought and belief are involved in his poems, in other words how they are reflected in his poems, as well as the poet’s life and his literary identity are discussed.

Keywords: Amīr Mo‘ezzī, Persian Poetry, Seljuks, Sultans of Great Seljuk Empire, Great Seljuk Empire, History of Seljuk.

KISALTMALAR

b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
doğ.	: Doğum tarihi
drl.	: Derleyen
dzl.	: Düzenleyen
haz.	: Hazırlayan
hk.	: Hicrî kamerî
hş.	: Hicrî şemsî
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
nşr.	: Neşreden
No.	: Numara
öl.	: Ölüm tarihi
ör.	: Örnek
s.	: Sayfa
S	: Sayı
slt.	: Saltanat
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
tsh.	: Tashih eden
ty.	: Tarih yok
vr.	: Varak
yy.	: yüzyıl

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki uygulamalardan da yararlanılarak şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler: ̄, ̇, ̈, ̉ : â ; ى : î ; ُ : û
̇ : e, a ; ̈ : ı, i ; ̉ : u, o

Sessizler:

'	b	p	t	s	c	ç	h	h	d	z	r	z	j	s	ş
ء	ب	پ	ت	ث	ج	چ	ح	خ	د	ذ	ر	ز	ژ	س	ش
ş	z	t	z	'	ğ	f	k	k	l	m	n	v	h	y	
ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق	ك	ل	م	ن	و	ه	ی	

Yukarıda anılan transkripsiyon sisteminden farklı olarak:

- Harf-i târif ile gelen kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir: ör. *Mucmelu't-tevârîh*. Ancak özel şahıs isimlerinde bu kural uygulanmamıştır. ör. Şemsuşşeref.
- Terkib halindeki isim ve lakapların cüzleri ayrı değil, bitişik yazılmıştır: ör. 'Abdurrahîm, Nâşireddîn, Mu'izzeddîn.
- Ülkemizde tanınan ve herkes tarafından bilinen özel isimler, transkripsiyonsuz yazılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZ	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	VIII
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	IX
GİRİŞ	1
BÜYÜK SELÇUKLU DÖNEMİNDE SİYASİ, SOSYAL VE EDEBÎ DURUM .1	
1. Siyasi Durum.....	1
2. Sosyal Durum.....	2
3. Edebî Durum	4

BİRİNCİ BÖLÜM

EMÎR MU‘İZZÎ’NİN HAYATI

1. Doğumu, Tahsili ve Görevleri	12
2. Vefatı	17
3. Babası Emîr Burhânî	26
4. Mu‘ izzî’nin Saray Şairliği	32
5. Mu‘ izzî’nin Edebî Şahsiyeti ve Üslubu.....	38
6. Mu‘ izzî’nin Dinî İnancı ve Ahlakî Öğretileri.....	52
7. Mu‘ izzî Dîvânı’nın Tarihî Değeri	57
8. Mu‘ izzî’nin Örnek Aldığı ve Andığı Şairler	58

İKİNCİ BÖLÜM

MU‘İZZÎ DÎVÂNİ VE TARİHÎ ŞAHSİYETLER

1. MU‘İZZÎ DÎVÂNİ.....	60
1.1. Mu‘izzî Dîvânı’nın Yazma Nüshaları ve Neşirleri	60
1.2. Mu‘izzî Dîvânı’nın Muhtevası.....	68
1.3. Mu‘izzî Dîvânı’nda Kullanılan Vezinler	72
1.4. Dîvân’da Yer Alan Türkçe Kelimeler.....	75
1.5. Dîvânda Yer Alan Farsça Şiir Söyleyen Şairler	78
1.5.1. Rûdekî.....	78
1.5.2. Dakîkî	79
1.5.3. Firdevsî	80
1.5.4. Ferruhî	80
1.5.5. ‘Unşurî.....	82
1.5.6. ‘Ascedî.....	83
1.5.7. Kaṭrân-i Tebrîzî	84
1.5.8. Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân	84
1.6. Dîvânda Yer Alan Arapça Şiir Söyleyen Şairler	85
1.6.1. A‘şâ.....	85
1.6.2. Lebîd	86
1.6.3. Ḥassân b. Şâbit	86
1.6.4. Cerîr	86
1.6.5. Ferezdak	87
1.6.6. Muberrid	87
1.6.7. Ḥalîl	87
1.6.8. Aḥṭal	87
1.6.9. Buḥturî.....	88

1.6.10.	Ebû Temmâm	88
1.6.11.	Mutenebbî.....	88
1.6.12.	Bâhilî	89
1.6.13.	Şâbî.....	89
1.6.14.	Ebu'l-‘Alâ-yi Ahmed.....	89
1.7.	Dîvân'da Tevhîd, Na‘t Konulu Beyitler; Âyetler; Diğer Peygamberler ve İlk Halifeler	90
1.7.1.	Tevhîd	91
1.7.2.	Na‘t.....	96
1.7.3.	Peygamberler	97
1.7.4.	Âyetler	105
2.	MU‘İZZÎ DÎVÂNÎ'NDA TARİHÎ ŞAHSİYETLER VE ÖNEMLİ HÂDİSELER.....	109
2.1.	Selçuklu Sultanları	110
2.1.1.	Sultan Melikşâh (slt. 1072-1092)	112
2.1.2.	Sultan Sencer (slt. 1117-1157)	134
2.1.3.	Sultan Berkıârık (slt. 1092-1104)	156
2.1.4.	Sultan Muhammed Tapar (slt. 1105-1117)	161
2.1.5.	Selçuk Bey	166
2.1.6.	Çağrı Bey	166
2.1.7.	Tuğrul Bey (slt. 1040-1063)	168
2.1.8.	Sultan Alp Arslan (slt. 1063-1072)	169
2.2.	Gazneli, Karahanlı ve Diğer Sultanlar	174
2.2.1.	Behramşâh-i Ğaznevî	175
2.2.2.	Seyf-i Zulyezen	179
2.2.3.	‘Alâeddîn Muhammed	180
2.2.4.	Yûsuf Kadir Hân.....	184

2.3. Vezirler.....	185
2.3.1. Nizâmulmulk	186
2.3.2. Fahrulmulk	198
2.3.3. Kiyâ Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî	209
2.3.4. Nizâmulmulk Yabgu Bey Muhammed.....	216
2.3.5. Mu'îneddîn Muhtaşşılmulk Ebû Naşr Ahmed	218
2.3.6. 'Amîduddevle Cemşîd	222
2.3.7. Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa'd	222
2.3.8. 'İzzulmulk.....	227
2.3.9. Ebu'l-Meâsin 'Abdurrezzâk	228
2.3.10. Kemâludevle Ebu'l-Rizâ Fazlullah	231
2.3.11. Kıvâmeddîn Ebu'l-Kâsım-i Derguzînî	232
2.3.12. Zâhîreddîn Ebû Sa'd	234
2.3.13. Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed	235
2.3.14. Mueyyidulmulk	237
2.3.15. Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem.....	239
2.3.16. Ebu'l-Kâsım Mu'înulmulk 'Alî.....	241
2.3.17. Ebû Ca'fer-i Gîlân	243
2.3.18. Mecdulmulk Es'ad.....	243
2.3.19. Cemâludevle Ebu'l-Vefâ	244
2.3.20. Cemâleddîn Ebû Ca'fer Şikâtulmulk-i 'Âriz.....	246
2.3.21. Ebû Bekr-i Şemsuşşeref	247
2.3.22. Ebu'l-Kâsım 'Îmâdulmulk.....	249
2.3.23. Seyyid Ebû Hâşim-i 'Alevî	250
2.3.24. Ebu'l-Ganâ'im	251
2.3.25. Şemseddîn Ebu'l-Fazl Mecdulmulk	255

2.3.26.	Ebû Sa‘d	257
2.3.27.	Ebu’l-Meĥâsin Sa‘dulmulk Sa‘d	258
2.3.28.	Mu‘înulmulk Aĥmed-i Kâşânî	259
2.4.	Emîrlar	259
2.4.1.	Faĥrulmulk	260
2.4.2.	Arslan Argû	263
2.4.3.	Tâceddîn Ebû Muĥammed Mecduddevle-i Munî‘î.....	267
2.4.4.	Mu‘înuddevle	268
2.4.5.	Ebu’l-Muẓaffer Şemsulme‘âlî İsmâ‘îl.....	270
2.4.6.	İşpehbud Şemsulmulûk-i ‘Alî.....	273
2.4.7.	‘Alâeddîn Atsız Hârezmşâh.....	275
2.4.8.	Ebû Şucâ‘î Habeşî	277
2.4.9.	‘Alâuddevle ‘Alî.....	278
2.4.10.	‘Omer b. Kivâmeddîn.....	280
2.4.11.	Faĥreddîn Toĝâyurek.....	281
2.4.12.	Żiyâulmulk Ebû Ya‘kûb Yûsuf	283
2.4.13.	Muşeyyedulmulk Mes‘ûd	285
2.4.14.	‘Alî Nûruddevle-i Kutlug Bey.....	286
2.4.15.	Tâceddîn Ebu’l-Faẓl	287
2.4.16.	Seyfuddevle-i Şemseddîn	288
2.4.17.	Kuţbeddîn ‘İmâduddevle-i Savtekîn.....	290
2.4.18.	Cemâulmulk ve’d-dîn Ebû Ca‘fer Muĥammed	290
2.4.19.	Bahâeddîn Necmuddevle-i ‘Osman.....	292
2.4.20.	Sedîdeddîn Ebû Bekr-i Muĥammed-i Zâhîrî.....	293
2.4.21.	Sedîdulmulk ‘Omer	294
2.4.22.	Muĥammed-i Hârezmşâh	295

2.5.	Diğer Önemli Şahsiyetler	298
2.6.	Sultanların Yaptığı Savaşlar ve Fethettiği Yerler	302
2.6.1.	Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi	303
2.6.2.	Sultan Melikşâh'ın Türkistan Fethi	312
2.6.3.	Sultan Melikşâh'ın Şam Fethi	314
2.6.4.	Sultan Melikşâh'ın Rûm ve Şam Seferi	315
2.6.5.	Sultan Melikşâh'ın Mâverâ'unnehir Fethi.....	318
2.6.6.	Sultan Sencer'in Birinci Gazne Fethi	320
2.6.7.	Sultan Sencer'in İkinci Gazne Fethi.....	332
2.6.8.	Sultan Sencer'in Sâve Savaşı	335
2.7.	İmar Faaliyetleri.....	346
2.8.	Diğer Önemli Hâdiseler	352
2.9.	Mu'izzî'nin Dîvânı'nda Yer Alan Şehir Adları, Ülkeler, Kaleler ve Nehirler	355

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MU'İZZÎ DÎVÂNÎ'NA GÖRE BÜYÜK SELÇUKLU SARAY VE DEVLET TEŞKİLATI

1.	SULTANLIK ALÂMETLERİ	357
1.1.	Sultanların Unvan ve Lakapları	357
1.2.	Hutbe	368
1.3.	Sikke	372
1.4.	Taht	374
1.5.	Tâç.....	377
1.6.	Bayrak ('alem, livâ, râyet ve perçem).....	380

1.7.	Nevbet/Davul/Kös.....	384
1.8.	Kılıç.....	387
2.	ÂDETLER, ‘AN‘ANELER VE MERASİMLER.....	391
2.1.	Cülûs (Tahta Çıkış)	391
2.2.	Veliaht Tayini	396
2.3.	Hediye	400
2.4.	Tebrik	405
2.5.	Karşılama ve Uğurlama Merasimleri.....	425
2.6.	Saygı Tezahürleri	431
2.7.	Sevinç ve Sevgi Tezahürleri	435
2.8.	Matem Merasimleri.....	444
3.	DEVLET TEŞKİLATI	452
3.1.	Büyük Dîvân	453
3.1.1.	Tuğrâ ve İnşâ Dîvânı	453
3.1.2.	İstîfâ Dîvânı	459
3.1.3.	‘Arz Dîvânı	463
4.	MU‘İZZÎ DÎVÂNÎ’NDA SELÇUKLU ORDUSU	464
4.1.	Mu‘izzî’nin Dîvânı’na Göre Selçuklu Ordularının ve Askerlerinin Özellikleri.....	464
4.2.	Mu‘izzî’nin Dîvânı’nda Yer Alan Selçuklu Ordu Teçhizatı ve Savaş Aletleri	481
4.3.	Mu‘izzî’nin Dîvânı’nda Yer Alan Selçuklu Ordusunun Savaş Kıyafetleri ve Giyim Eşyası	496

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MU‘İZZÎ DÎVÂNÎ’NDA TÜRKLER, TÜRK BOYLARI VE KAVİMLER

1. Türk Boy Adları	505
1.1. Çiğil	505
1.2. Yağma	506
1.3. Karluk (Halluḥ)	507
1.4. Kâşgar	508
1.5. Hazar	508
1.6. Kıpçak	508
2. Bölge, Yer Adı Olarak Türk Boy Adları	509
2.1. Çiğil	509
2.2. Yağma	510
2.3. Karluk (Halluḥ)	510
2.4. Kâşgar	511
2.5. Hazar	515
2.6. Kıpçak	515
3. Türklerin Güzellikleri	515
4. Firdevsî ve Şehnâme'nin Eleştirilmesi ve Hakir Görülmesi	519
5. Türklerin ve Türk Sultanlarının Dinî İnanç ve Tercihleri	537
SONUÇ	543
KAYNAKÇA	546

GİRİŞ

BÜYÜK SELÇUKLU DÖNEMİNDE SİYASİ, SOSYAL VE EDEBÎ DURUM

1. Siyasi Durum

Selçukluların varlıklarının ilk safhasında çevrede ikisi Türk üç büyük Müslüman devlet vardır. Bu devletlerden biri İslam'ın Doğu sınırında bulunan bir Türk devleti olan Karahanlılar (840/1212), diğer Türk devleti de şimdiki Afganistan toprakları üzerinde bulunan Gazneliler'dir (963/1186). Mâverâ'unnehir ve Hırâsân'a hâkim olan üçüncü büyük devlet de Sâ mânîler'dir (819/1005). Sâ mânîler'in ortadan kalkmasıyla Mâverâ'unnehir'e Karahanlılar'ın hâkim olması, Selçuklular'ın bu bölgede adı geçen devletle karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

Selçuklular kısa bir süre Hârezm'de ikamet etmişler ve Gaznelilere galip gelmişlerdir (1032). Dandanakan savaşının kazanılmasıyla (24 Mayıs 1040) Tuğrul Bey (öl. 1063) Hırâsân Emîri ilan edilmiştir. Selçuklular Dandanakan zaferiyle artık Hırâsân'da müstakil bir devlet kurmuşlar ve büyük bir imparatorluk için ilk adımlarını atmışlardır.

Tuğrul Bey, Abbâsî halifesinin daveti üzerine Bağdat'a gelmiş (1055), halife Buveyhîlerin ve Türk askerleri kumandanı Arslan Besâsîrî'nin baskısı yüzünden meydana gelen maddi sefaletten şikâyetçi olmuş ve Tuğrul Bey'den, Bağdat'ın içinde bulunduğu bu güç durumdan kurtarılmasını istemiştir. Tuğrul Bey de bunun üzerine Bağdat'taki Buveyhî Devleti'ne son vermiştir (1055). Sultan Tuğrul Bey, Selçuklu Devleti'ni sağlam temeller üzerine kurmuş ve devletin sınırlarını Bizans sınırlarına kadar uzatarak Oğuzları buraya sevk etmiş ve Anadolu'nun bir Türk ülkesi haline gelmesinin önünü açmıştır.

Büyük Selçukluların yükselme devri Sultan Alp Arslan (öl. 1072) ile başlamıştır. Sultan Tuğrul Bey'in yerine tahta Sultan Alp Arslan geçmiştir (1063). Nizâmülmulk de Sultan Alp Arslan'ın ve Selçuklu Devleti'nin veziri olmuştur (7 Aralık 1063).

Anadolu'nun fethedilmesi ve bunun neticesi olarak bu toprakların Türkleşmesini ve Türk vatani haline gelmesini sağlayan Selçuklu Devleti'nin tarihte oynadığı en büyük rollerden biri, Sultan Alp Arslan ve ordusunun Bizans ordusuna karşı kazandığı Malazgirt Zaferidir (1071). Malazgirt, Bizans'ı kurtarmak için düzenlenen

Haçlı seferlerinin meydana gelmesinde başlıca etken olmuştur. Sultan Alp Arslan'ın esas amacı Müslüman dünyasının siyasi bütünlüğünü sağlamak olmuştur.

Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine oğlu Melikşâh (öl. 1092) göreve gelmiştir (1072). Doğunun ve Batının sultanı unvanına sahip Sultan Melikşâh, Batıda olduğu kadar Doğuda da Selçuklu Devleti topraklarını genişletmiştir. Sultan Melikşâh da babası gibi bütün İslam ülkelerini nüfuzu altına almak siyasetini gütmüştür. Sultan Melikşâh döneminin önemli olaylarından biri de Hasan Şabbâh meselesidir. Hasan Şabbâh gizlice yürüttüğü Bâtînî faaliyeti neticesi Sultan Melikşâh'a bağlı Alamut Kalesi'ni ele geçirmiş (4 Eylül 1090) ve bir İsmâîlî Devleti kurmuştur. Nizâmülmülk 1092 yılında şehit edilmiştir.

Sultan Melikşâh'ın ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti'nde bir duraklama devrinin başladığı görülmektedir. Sultan Berkıyaruk'un (öl. 1104) sultanlığından sonra, Sultan Muhammed Tapar (öl. 1118) dönemi başlamıştır (1105). Sultan Muhammed Tapar dağılmakta olan Selçuklu Devleti'ni tekrar birleştirmiş, hem Haçlılar hem de Bâtînîlerle mücadele etmiştir ve bir hastalık sonucu 1118 yılında ölmüştür. Bu dönemden sonra ikinci yükseliş devri Sultan Sencer (öl. 1157) dönemiyle başlamıştır. Sultan Sencer, Gazneliler Devleti'ni kendisine bağlayarak Büyük Selçuklu Devleti'ni yeniden tanzim etmiştir.

Kara Hitay ve Karlukluların baskısı neticesinde Türkistan'dan Batıya geçmek zorunda kalan Oğuzlarla Selçuklular arasında vergi anlaşmazlığı sonucu ortaya çıkan savaşta, Selçuklu ordusu bozguna uğrayarak Sultan Sencer esir düşmüştür (1153). 1157 yılında ölen Sencer'le beraber Büyük Selçuklu Devleti geride parlak bir geçmiş bırakarak tarih sahnesinden çekilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'ni kuranlar Oğuzlar olduğu gibi yıkanlar da Oğuzlar olmuştur. Selçuklu hanedanı tarafından kurulan diğer devletler; Irak Selçukluları (1119-1194), Suriye Selçukluları (1078-1117), Kirman Selçukluları (1048-1186) ve Türkiye Selçukluları (1080-1308) devletleridir.

2. Sosyal Durum

Selçuklular'da devlet hazinesinden faydalanan zümreler dışında kalan bütün halk reâyâ diye adlandırılmıştır. Resmi birçok kayıta reâyânın hükümdara Allah'ın bir

emaneti olduğu vurgulanmış, devlet ileri gelenleri ve emîrlerden onlara karşı âdil muamele etmeleri istenmiştir.¹

Büyük Selçuklu Devleti göçebeler, köylüler ve şehirlieler olmak üzere üç büyük toplum katmanından oluşmuştur.

Göçebeler: Kalabalık kitleler halinde Ceyhun nehrini geçerek İran coğrafyasına giren Türklerin önemli bir kısmını Oğuz boylarına mensup göçebe kabileler oluşturmuştur. Hayvancılıkla uğraşan göçebeler kullandıkları meralar için devlete özel mera vergisi ödemişlerdir.²

Göçebe Türkler, İran coğrafyasında kendi hayat tarzlarına en uygun alanlar olan Hôrâsân'ın doğu ve kuzeyi, Elburz Dağları'nın güney etekleri, 'Irâk-i 'Acem'in kuzeybatısı ve Azerbaycan'da toplanmışlardır. En önemli mal varlıkları koyun ve at sürüleri; başlıca üretimleri et, süt ve yündür. Ayrıca avcılığın da göçebe ekonomisinde belli bir yeri olmuştur.³ Selçukluların kazandığı askerî başarılar, yeni Türkmen topluluklarının İran coğrafyasına girmesine vesile olmuşsa da kalabalık kitleler halinde yerleşik bir coğrafyaya girmeleri köy ve şehir hayatına önemli ölçüde zarar vermiştir.

Köylüler: Köylüler ve çiftçiler Selçuklu toplumunun en kalabalık kesimini oluşturmuşlardır. Büyük Selçuklu hâkimiyetinin yol açtığı göçler Hôrâsân ve Orta İran coğrafyasında tarımla meşgul olan köylüleri olumsuz etkilemiştir. Özellikle de Selçuklu-Ğazne savaşları, Hôrâsân'da tarım hayatının önemli ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. Selçuklular'dan önce köylerde geniş toprak arazilerine sahip olan ve dihkân adı verilen varlıklı kişilerin ayrıcalıklı yerlerini koruması da devam etmiştir.

Toprağı işleyen reâyâ, toprağa geçici tapuyla ve ancak ekip biçme şartıyla sahip olabilmıştır. Bu toprak, işleyenin ölümünden sonra erkek evlada geçmektedir. Köylü topraktan aldığı ürünün vergisini ikta sahibine, arazi vakfedilmişse ilgili vakfa ödemektedir. Toprağa bağlı halk, hukukî yönden şehir halkı gibi özgürdür. Selçuklu vergi sisteminin esasını, tarım üretiminden alınan vergiler oluşturmaktadır.

Şehirlieler: Selçuklular, şehir kültürünün geliştiğı Hôrâsân'da devletlerini yerleşik hayatı ve şehir kültürünü koruyucu bir tavır almaya karar verdikten sonra

¹ Muntecebeddîn Bedî'i, '*Atabetu'l-ketebe*', nşr. Muhammed-i Kâzvinî, 'Abbâs İkbâl, Tahran, 1329hş., s. 20, 23, 24, 29, 41, 56.

² Muntecebeddîn Bedî'i, '*Atabetu'l-ketebe*', s. 80-82, 84-85.

³ Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklular", *TDVİA*, C 36, İstanbul 2009, s. 372.

kurabilmişlerdir. Selçuklu Devleti'nin ilk siyasi merkezi, Horâsân bölgesinin en önemli şehirlerinden olan Nîşâbûr'dur. Sultan Melikşâh zamanında başkent Rey'den İsfahân'a nakledilmiştir ve bu dönemde İsfahân, Selçuklu Devleti'nin en büyük şehri haline gelmiştir. Sultan Sencer zamanında da Merv şehri Selçuklu kültür hayatının en önemli merkezi konumundadır.

Selçuklu şehirlerinde Müslümanların yanı sıra Mecûsî, Hristiyan ve Yahudiler diğer önemli zümreleri oluşturmuşlardır.

Büyük şehirlerde bayramlarda zafer şenlikleri sırasında ve hükümdarların cülûsunda çarşı ve pazarlar donatılmıştır, her yere süslü zafer takları kurulmuştur.⁴ Dinî bayramların yanı sıra eski İran kültürünün önemli günleri olan Nevruz ve Mihrigân da halk arasında canlı bir şekilde yaşamış, ziyadesiyle önemsenmiş ve büyük törenlerle kutlanmıştır. Mu'izzî de bu iki töreni dîvânında çok kez anlatmıştır.

Ekonomik hayat, geniş bir coğrafyada siyasi istikrarın sağlanabilmesi, yeni su kanalları inşa edilmesi, üretimin artırılması ve ticaretin büyüüp genişlemesi sayesinde parlak bir seviyeye ulaşmıştır. Ticaret kervanları Mâverâ'unnehir, Hârezm, İran, Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'da güvenli bir şekilde sefer yapabiliyordu. Şehirlerde üretilen mallar, ticaret yolları vasıtasıyla birçok yere kolaylıkla pazarlanmıştır. Kervanların güvenliği de genellikle askerî muhafızlar tarafından sağlanmıştır. Selçukluların ticaret yollarına vermiş olduğu önem özellikle Anadolu'da daha ileri bir düzeye ulaşmış ve milletler arası ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Sultan Melikşâh zamanında Bizans Devleti de Selçuklular'a haraç ödemiştir.⁵

Selçuklular zamanında sağlanan ekonomik canlılık sayesinde toplumun refâhı artmış, sağlık, eğitim ve kültür faaliyetlerinde büyük gelişmeler görülmüştür. İlk Selçuklu hastanesi Nizâmülmulk zamanında Nîşâbûr'da açılmış, bunu başka hastaneler takip etmiştir.

3. Edebî Durum

İran bölgesindeki Büyük Selçuklular ve diğer Selçuklu Hânedanları dönemi, edebî ürünler açısından Farsça yazılı edebiyatın en önemli devresidir. Arapça ise önceki

⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. Abdülkerim Özeydin, C X, İstanbul, 1987, s. 174.

⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, s. 154, 174.

dönemlere göre etkinliğini kaybetmiş; ilim, hukuk ve eğitim dili olarak yerini korumuştur. Eğitim faaliyetleri şehirlerde hızla yayılan medreselerde yürütülmüştür. Merv, Nîşâbûr, Bağdat, İsfahân, Rey gibi şehirlerde çok sayıda medrese ve kütüphaneler kurulmuştur.

Selçuklular yönetime geldikten sonra, Gazneliler devrinde olduğu gibi edebiyata gerekli alâkayı göstermişler ve büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. 1040 yılında Dandanakan zaferiyle İran bölgesinin hâkimi olan, otuz yıl sonra Malazgirt Savaşı'yla (1071) Anadolu'yu yurt edinen Selçukluların hâkimiyet yıllarında İslam dünyasında şiir ve nesirde büyük şahsiyetler yetişmiştir. Sultanların ve devlet adamlarının çevresinde şairler yer almıştır. Gazne Sarayından kalan bir anlayışla, Selçuklu büyüklerinin ve vezirlerinin sarayları da şairlerle dolu olmuştur. Böylece bu âlimlerin önemli bölümü Selçuklu sarayında bulunmuş, himaye görmüş ve tarihî olaylara tanıklık etmiştir. Hatta Sultan Melikşâh ve Horâsân hâkimi olan Togan Şâh b. Alp Arslan, Farsça şiir söyleyen büyüklerdendir.⁶

Fars şiirinin tarihi ve ilk ürünleriyle ilgilenildiğinde bu şiirin temelinde ve geleneğinde yer alan Türk asıllı şairler ve devlet adamlarının olduğu görülmektedir. Miladi IX-XII. asırları içerisine alan zaman dilimi, özellikle Fars dili ve edebiyatıyla Türk dili, edebiyatı ve kültürü açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur.⁷ Klasik kaynaklar şiiri sarayla bağlantılı ele almaktadır. Bu anlayış doğrultusunda XI. asrın sonlarına kadar şiirin sarayla yakın münasebeti gerek Farsça ve gerekse Türkçe şiir için anlam ve ifade özellikleri açısından etkin unsur olmuştur.

Büyük Selçuklu sultanlarının teşvik ve desteğiyle Farsça eser veren seçkin simalar, özellikle de Selçuklular devrinde Fars edebiyatının yetiştirmiş olduğu büyük şairler, bu dönemde çok önemli eserler vermişlerdir. Bunlardan birçoğunun eseri günümüze ulaşamamıştır. Hatta bazı şairlerin geriye ancak adları kalmıştır. Adları ve şiirleri kalanlar da mevcuttur. Bunlar arasından Ebu'l-Hasan b. Muhammed b. İsmâ'îl Lâmi'î-i Gurgânî-i Dehistânî (doğ. 392-393/1001-1002) Sultan Alp Arslan'ın (öl. 1072) saltanatına kadar yaşamıştır ve Selçukluların ilk saray şairidir. Dîvânı elde değildir, elde mevcut şiirlerinden anlaşıldığına göre kendisi, Sultan Alp Arslan ile

⁶ Sa'îd Nefisî, *Târih-i nazm u neşr der İran*, Tahran, 1344hş., s. 49, 50.

⁷ Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Ankara 2001, Akçağ Yayınları, s. 60-61.

Nizâmulmulk'ün (öl. 1092) medih türünde övgü söyleyen şairidir.⁸ Ayrıca Nizâmulmulk'ün Sultan Melikşâh (öl. 1092) için yazdığı *Siyâsetnâme* adlı eseri, İslâm dünyası içindeki en iyi eser ve örneklerden biridir. Gazâlî'nin *Naşîhatu'l-mulûk* adlı eseri de Sultan Muhammed Tapar (öl. 1118) adına yazılmış en mühim eserlerdendir. Mu'izzî tarafından Sultan Sencer (öl. 1157) adına yazılan manzum *Siyer-i Futûh-i Sultan Sencer* yanında, müellifleri bilinemeyen ve günümüze ulaşmamış birçok eserin mevcut olmadığı da bilinmektedir.

Burhânî, Ezrakî, 'Am'ak-i Buḥârî, Mu'izzî, Enverî, Mehestî, Mes'ûd Sa'd-i Selmân, 'Abdulvâsî'-i Cebelî ve Edîb Şâbir gibi devrin önemli şairleri Selçuklu sultanlarını metheden şiirler kaleme almışlardır. Bu şiirler, Selçuklu hükümdarlarının edebî dünyasını yansıtmalarının yanında, İran edebiyatının Selçuklu sarayında ne derece ve nasıl kabul gördüğünün tespit edilmesi açısından da son derece önemlidir. Bu şairlerin ve şiirlerinin hem sarayda hem de padişah nezdinde kabul görüp önemsendiği, Selçuklu hükümdarlarının şiir ve edebiyata alâka gösterip bunlardan keyif aldıkları aşîkârdır.

Selçuklu devletinde resmî muhaberat ve bürokraside vezir 'Amîdulmulk el-Kundurî ve Nizâmulmulk döneminden itibaren Farsça kullanılmıştır. Selçuklu sultanlarının şahsî gayretleri Farsçanın edebî gelişiminin hızla devam etmesine yardımcı olmuştur.⁹ Barthold'un, "Bu dönemde Farsça, hukuk ve dinî eğitim ayrı tutulursa, hemen hemen her alanda Arapçanın yerini almaya başlamıştır"¹⁰ ifadesi de artık Selçukluların bu dile olan alakasını daha da arttırdığının kanıtıdır.

Farsçanın Selçuklular devrinde revaç bulması, Selçuklu hânedan üyelerinin bu dile olan ilgisinin daha da artması kuvvetle muhtemeldir. Tarihî kayıtlar Melikşâh, Sencer ve Toḡânşâh gibi Selçuklu hânedanının daha sonraki üyelerinin, tıpkı kendilerinden önceki pek çok Karahanlı ve Gazneli hükümdarları gibi,¹¹ Fars

⁸ 'Abbâs İkbâl, *Vezâret der 'ahd-i selâḡîn-i buzurg-i Selcûkî*, Tahran, 1338 ş., s. 80.

⁹ Osman G. Özgüdenli, "Selçuklu Çağında Dil ve Edebiyat", *Selçuklu El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara, 2012, s. 633-635.

¹⁰ W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. Kazım Yaşar Koprıman-İsmail Aka, Ankara, 1975, s. 180-181.

¹¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 60-75.

şiiirinden hoşlandıklarını ve bu alanda edebî bir zevke sahip olduklarını ortaya koymaktadır.¹²

İran edebiyatının meşhur şairlerinin Selçuklu sultanları ile yakın ilişki içerisinde bulunduğu, sultanların meclislerine katıldığı ve sultanları metheden şiirler kaleme aldığı görülmektedir.¹³ Sultan Alp Arslan devrinde şair ‘Abdûlmelik-i Burhânî, Melikşâh ve Sencer zamanında ise şair Emîr Mu‘izzî, Emîru’ş-şu‘arâ’ unvanını taşımışlardır.¹⁴

Selçuklu sultanlarının yanı sıra Selçuklu emirleri de şair ve edipleri himaye etmişlerdir. Nizâmî-i ‘Arûzî, Sultan Alp Arslan’ın oğlu Melik Toğânşâh’ın şiire olan yakın münasebetinden bahsetmektedir.¹⁵ Devrin önde gelen şairleri Emîr Mu‘izzî, ‘Omer Hayyâm (öl. 1130-1136), Ezraî (öl. 1083-1084), Senâ’î (öl. 1131), Edîb Şâbir (öl. 1151-1152), ‘Am‘ak-i Buḥârî (öl. 1149), Enverî (öl. 1168), Mehestî (öl. 12. yy.), ‘Abdûlvâsî-i Cebelî (öl. 1160), Seyyid Ḥasan-i Ġaznevî (öl. 1170) ve Ebû Tâhir el-Ḥâtûnî’nin (öl. 1134-1137) Selçuklu sarayı ile ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu şairlerin yanı sıra, Büyük Selçuklular zamanında yetişen diğer önemli şair ve edipler arasında Lâmi‘î-i Gurgânî, Nâşir-i Ḥusrev ve Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân (öl. 1121/1742)’ı saymak mümkündür.¹⁶

Şiirlerin, devrin genel karakteristik özelliklerini yansıttığına dair hiçbir şüphe yoktur. Esasen, bu şiirlerin kaynaklarda Selçuklu sultanlarına izafe edilmiş olması dahi çalışma konumuz açısından başlı başına önem taşımaktadır. Yine bu şiirler, özellikle

¹² Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Maḳâle*, nşr. Mîrzâ Muḥammed-i Kâzvînî, Leiden 1910, s. 43; Muḥammed-i ‘Avfî, *Lubâbu’l-elbâb*, nşr. Edward G. Browne, mukaddime Muḥammed-i Kâzvînî, açıklamalar Sa‘îd-i Nefîsî, İntişârât-i Hermes, Tahran, 1389, C II, s. 460.

¹³ Muḥammed Altuncî, *Ḥavlâu’l-edeb fî ‘asri’s-Selcûkî*, Bingazi, 1974, s. 127; ‘Am‘ak-i Buḥârî, *Dîvân*, nşr. Sa‘îd-i Nefîsî, Tahran, ty., s. 188; Lâmi‘î-i Gurgânî, *Dîvân*, nşr. Muḥammed Debîr-i Siyâkî, Tahran 1976, s. 122-125.

¹⁴ Ḥasan-i Enverî, *İstîlâhât-i Dîvânî*, Kitâbhâne-yi Tahovvurî, Tahran, 1270hş., s. 19; Adnan Karaismailoğlu, “Selçuklu Sarayında Şiir ve Şair”, *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Konya, 1996, s. 137.

¹⁵ Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Maḳâle*, s. 44; Osman G. Özgüdenli, “Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 42.

¹⁶ Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, C I, From Firdawsî to Sa‘dî, London, 1920, s. 165-425; Ali Nihad Tarlan, *İran Edebiyatı*, İstanbul, 1944, s. 63-80; A. J. Arberry, *Classical Persian Literature*, London, 1958, s. 79-138; Jan Rypka, “History of Persian Literature up to the Beginning of the 20th Century”, *History of Iranian Literature*, dzn. Karl Jahn, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland, 1968, s. 194-200; Muḥammed Altuncî, *Ḥavlâu’l-Edeb*, s. 209-273; Adnan Karaismailoğlu, “Karahanlı-Gazneli ve Selçuklu Devletlerinin Edebî Faaliyetlerdeki Etkinliği”, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 65-66; ayrıca daha fazla bilgi için bk. Adnan Karaismailoğlu, “Yeni Farsça İlk Şiirlerde Türkler ve Türk Kültürü”, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 46-59; Osman G. Özgüdenli, “Selçuklular, I. Büyük Selçuklular. B. Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat”, *TDVİA*, C 36, İstanbul, 2009, s. 374.

de ele aldığımız Mu‘izzî’nin şiirleri edebî yönden olduğu kadar devrin kültür ve siyasi ilişkilerini ortaya koyması açısından da önemlidir.

Bu dönem, Farsça şiirde değişimin görüldüğü ve yeni aşamaya geçildiği bir zaman dilimidir. Hemen hemen Selçuklular dönemiyle başlayan IX. yüzyılın II. yarısından itibaren XII. yüzyıla kadar aşamalı olarak şiirde birçok değişikliğin ve değişimin görülmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemin edebî üslubu Türkistan/Horâsân üslubudur. Aynı zamanda Mu‘izzî, bu dönemin öncülerinden ve üslup temsilcisidir. Bu dönemde sade, sanatsız, kolay anlaşılır bir üslup tercih edilir. Şairimiz tarafından memdûhun gerçek özelliklerinin beyan edildiği bazı konuların dış gerçeklikle uyuşması uzak değildir. Çünkü bu dönemin üslubu, hamasî ruhla, sade, tabii, akıcı ve dış dünyayı gerçekçi biçimde anlatma tarzını temsil eder. Arapça kelime ve terkipler az kullanılır. Çoğunlukla methiye konulu (kaside) nazım şeklinin tercih edildiği bu üslubun başlıca temsilcileri Rûdekî (öl. 941/1561), Firdevsî (öl. 1020/1641), ‘Unşurî (öl. 1038/1639), Ferruhî-i Sîstânî (öl. 1037-1038), Menûçehrî (öl. 1040/1661), Nâşir-i Husrev (öl. 1088/1709), Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân (öl. 1121/1742), şairimiz Emîr Mu‘izzî (öl. 1124/1745) ve Senâ’î (öl. 1131/1752)’dir. Mu‘izzî’nin çağdaşı olan şairler de Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân, Senâ’î, Sûzenî-i Semerkandî, Muhammed Nâşir-i ‘Alevî, Seyyid Hasan-i Gâznevî, Enverî, Edîb Şâbir, Reşîdeddîn Vâtvât, ‘Am‘ak-i Buhârî, Reşîd-i Semerkandî’dir. Bu dönemde medhiye söyleme hususunda Farsça şiir zirveye ulaşmıştır.

Sarayların şiir alanında, ilmî ve kültürel birçok yansımada büyük etkileri vardır. Bu yüzden bu dönemin edebiyat tarihinin temelinde saray edebiyatı vardır. Bu sebeple bu dönem şiirinde hamasî bir rengin görülmesi muhtemeldir. Şiir, dönemin ileri gelenlerini övmek ve onların devlet yönetimindeki başarılarını, zaferlerini tebliğ etmek için bir araca dönüşmüştür. Burada eklememiz gereken bir diğer husus da şudur: Şairleri ve mesleklerini hizmete almaktan maksat, halkın kabul edeceği ölçüde bu sultanlara övgü şiiri söylemektir. Şahın kendi övgüsünü başka şairlerden duyması, sabahtan akşama kadar da saraylarda emîrlerin, vezirlerin o şiirleri tekrar etmesidir. Bağışların tamamını, medhiyeciliğin sebebi bilmek elbette doğru değildir. Burada şu soruyu sormak gerekir, memduhlar niçin şairlere bağışlarda bulunuyorlardı? Çünkü

şair, onun hoşuna gidene kadar memduhunu iyi bir biçimde övüyordu; hatta istiyordu ki sözleri halkın gönlünde iz braksın.¹⁷

Klâsik kaynakların çoğu, şiiri sarayla bağlantılı olarak ele almaktadır. Buna göre şairin himaye görmek için sultan ve emîrlere; devlet adamlarının da isimlerinin duyulması için şairlere ihtiyacı bulunmaktadır.¹⁸ Övülen kişi, şairin iyi şiiriyle tanındığı gibi şair de padişahın büyük ve cömert bağışlarıyla bilinirdi. Bu hususta *Çehâr Maqâle*'nin müellifi Nizâmî-i 'Arûzî şöyle demektedir: "Padişahın, adının bekasını sağlayacak, dîvânlara ve kitaplara yerleştirecek iyi bir şaire kesinlikle ihtiyacı vardır. Çünkü padişah kaçınılmaz ölümle karşılaştığında ordusundan ve hazinesinden izler kalmaz. Sadece, şairlerin şiiri sayesinde ismi bâki kalır"¹⁹; "Şiirin büyük faydası ve üstün nasibi, adı ebedî kılmasıdır. Yazılıp okunmadıkça bunun anlamı olmaz. Şiir bu derecede olmazsa etkisi kaybolur ve sahibinden önce ölür. Şairin kendi adının kalıcı olmasında etkisi bulunmazsa, başka birisinin adının kalıcı olmasında ne etkisi olur? ... Padişahın böyle bir şairi, hizmetinde tanınması ve adının, onun medhiyeleriyle bilinmesi için himaye etmesi zaruridir."²⁰ er-Râvendî'nin *Râhatu's-şudûru*'nda ise bu hususa şöyle değinilir: "Kitaplar ve etkili şiirler yazmanın dışında bu ad, ebedî olarak kalmaz"²¹; "Her dönemde iyi ad ve şöhret, adaleti sağlayan, iyi kimselerle samimi olup onlardan feyizlenmeyi tercih eden şairler ve fâzıl nedimlerle oturmuş kimselerden kalır. Çünkü nam ve şöhret, onlar sayesinde ebedileşir."²²

Günümüz kaynaklarında ele alınan değerlendirmelerde ise bu husus şu şekilde ifade edilmektedir: "Halk genel anlamda, sultan ve devlet adamları da özellikle, şiirin, adlarının kalıcı olması için birinci derecede gelen araç ve sebeplerden olduğunu düşünmekteydiler"²³ veya bir başka ifadeyle "Medhiyeci saray şairlerinin varlığına bağlı olan siyasi ve yönlendirici unsurların dışında sultanlar, emîrlar ve devrin ileri

¹⁷ Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 58.

¹⁸ Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 62.

¹⁹ Nizâmî-i 'Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 44.

²⁰ Nizâmî-i 'Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 47-48.

²¹ Muhammed b. 'Alî er-Râvendî, *Râhatu's-şudûr ve âyetu's-surûr*, çev. Ahmed Ateş, C I, Ankara, 1957, s. 60.

²² er-Râvendî, *Râhatu's-şudûr*, s. 61; daha fazla bilgi için bk. Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 60-64.

²³ Şiblî-i Nu'mânî, *Şi'ru'l-'Acem yâ Târîh-i Şu'arâ ve Edebiyyât-i Îrân*, çev. Seyyid Muhammed Takî Fahr-i Dâ'î, Tahran, 1368ş., C IV, s. 112.

gelenleri, dünya nimetleri ve ödülleri vererek devlet içindeki azamet ve büyüklüğün gereğini yerine getirmenin yanında kendileri için bâki isim ve ün satın alırlardı.”²⁴

Şiirin bu derece alâka görmesinin önemli bir sebebi de şu değerlendirmede güzel bir biçimde ortaya konmaktadır: “Şairlerin medhiyeleri, edebî meclislerde ve resmî toplantılarda okunuyor; bu medhiyelerin nüshaları ülkelerin her tarafına gönderiliyordu. Zevk sahipleri ve edipler onları çoğaltıyorlar, kısa sürede de memleketin her yerine yayıyorlardı. Yönetime asi ve muhalif olanlar bu şiirleri okuyorlar ve bu şiirler onların üzerinde etkili oluyordu. Halihazırda günümüzün propaganda teşkilatlarının görevlerinden sayılan bu eylem, o dönemlerde şairlerin sorumluluğundaydı. Devrin padişahlarının, şairleri cezbetme ve gözetmedeki gayeleri sebepsiz değildi, çünkü şairler saltanatın şeref ve itibarını koruyor, devlete ve şaha karşı olan muhalifleri şiirleriyle ikna ediyorlardı.”²⁵

Bu anlayış doğrultusunda XI. asrın sonlarına kadar şiirin sadece sarayla olan yakın münasebeti Fars şiiri için anlam ve ifade özellikleri bakımından etkin unsur olmuştur. Sonraki dönemlerde saray çevresinin dışında da yer edinen şiirde, belki de sadece kaside nazım şeklinde yazılan şiirlerde benzer ilişki devam ederken, diğer türlerde saray ve ordu ile ilgili kelime ve kavramların, bu başlangıcın neticesi olarak gündelik hayatla ve beşerî ilişkilerle ilgili konularda kullanılma alışkanlığı sürdürülmüştür.²⁶ Hintli ünlü bilgin Şiblî'nin (öl. 1914), Doğuda ilimler ve sanatların hükümete tabi olduğu ve saltanatın zevk, kabiliyet ve anlayışının her işte önemli bir etkisinin bulunduğunu ifade etmesi, hatta İran'da şiir ve şairliğin yönetenlerin sayesinde ortaya çıktığını vurgulaması²⁷, tarihî bir gerçeğin tespitidir.

Türk kültür ve edebiyatına ait bakış ve düşüncelerin, IX. ve X. asırlar ile XI. asrın ilk yarısından günümüze ulaşan Yeni Farsçanın oluşum dönemlerine ait eserlerde ağırlıklı yer almış olması, gerek Farsça eserlerin özellikleri ve gerekse Türkçe ve bazen de Farsça şiir yazmış olan Selçuklu ve Osmanlı dönemi şairlerinin şiir dünyaları hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir.²⁸ Selçuklu sarayında şairlerin yer aldığı bazı olaylar ve hatıralar da bize şairin saraydaki konumu hakkında bilgi ve

²⁴ Zeynelâbidîn Mu'temen, *Şi'r ve Edeb-i Fârsî*, Tahran, 1346ş., s. 28.

²⁵ Zeynelâbidîn Mu'temen, *Şi'r ve Edeb-i Fârsî*, s. 22; ayrıca daha detaylı bilgi için bk. Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 63.

²⁶ Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 64.

²⁷ Şiblî-i Nu'mânî, *Şi'ru'l-'Acem*, s. 112.

²⁸ Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 58.

işaretler vermektedir. Ayrıca unutulmaması gereken önemli bir husus da anılan asırlarda Farsça şiir söylemiş şairlerin birçoğunun Türk asıllı olmalarıdır. Belki Türkçe şiir söylememişlerdir ama Türk soyludurlar. Her ne kadar aktarılan beyitler, bilgi ve kültür açısından mevcut olan durumu her açıdan ikna edici olarak açıklasa da, şairlerin soy itibarıyla özellikleri üzerinde durmak tamamlayıcı bilgiler sağlayacaktır. Ancak bu ayrı bir araştırma konusudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMÎR MU‘İZZÎ’NİN HAYATI

1. Doğumu, Tahsili ve Görevleri

Asıl adı Muḥammed, babasının adı ‘Abdumelik-i Burhânî olan, Emîru’ş-şu‘arâ olarak tanınmış ve daha çok Emîr Mu‘izzî olarak bilinen;²⁹ Muḥammed-i ‘Avfî tarafından adı, künyesi, lakabı ve doğum yeri “Emîru’ş-şu‘arâ Ebû ‘Abdullah Muḥammed b. ‘Abdumelik Nîşâbûrî-i Mu‘izzî”³⁰ olarak verilen Mu‘izzî’nin doğum tarihiyle alâkalı kesin bir bilgi elimizde yoktur, lakin gençlik yıllarını Selçuklu Sultanı Melikşâh’ın sarayında geçirdiğinden, doğum tarihinin hicrî 5. yüzyılın başları ve bir rivayete göre de 440/1048-1049 yılından sonra olması gerekir.

Mu‘izzî kendisi de şiirlerinde adını Muḥammed olarak zikretmiştir. Ebû Bekr Şemsuşşeref’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Allah’ın, Hz. Peygamber’in adı olan Muḥammed’i kendisine bahşettiğini söyleyerek isminin Muḥammed olduğunu belirtmektedir:

آن که ایزد همچنانک او را به صنع لطف خویش
کنیت صدیق داد و نام پیغمبر مرا³¹

Allah ona lütfunun gücüyle, siddîk soyu verdi ve bana da peygamber adı.

Mu‘izzî, “Faḥrulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde ise Muḥammed adının, babası Burhânî tarafından kendisine verildiğini söylemektedir:

بود نامم در این خدمت حقیقت بنده مخلص
اگر چه خواجه برهانی محمد کرد نام من³²

Her ne kadar üstad/şair Burhânî, adımı Muhammed koyduysa da bu hizmette nâmım (adım) gerçekten muhlis kul olur.

Mu‘izzî’nin doğum yeri hususunda birçok tezkire yazarı, Mu‘izzî’nin doğum yerini Nîşâbûr olarak kaydetmiştir; ancak bir kısmı da Mu‘izzî’nin başka şehirlerde doğduğunu ileri sürmüştür. Hermann Ethé ise şöyle söylemiştir: “Mu‘izzî’ye nispet

²⁹ Rîzâ Qulîhân Hidâyet, *Mecmâ‘ul-fuşeḥâ’*, tsh. Muḥâhir Muşaffâ, Neşr-i Emîr-i Kebîr, C I, Tahran, 1382/2002, s. 1809; Muḥammed-i ‘Avfî, *Lubâbu’l-elbâb*, C II, s. 405.

³⁰ Muḥammed-i ‘Avfî, *Lubâbu’l-elbâb*, C II, s. 69.

³¹ Mu‘izzî, *Dîvân-i Emîr Mu‘izzî*, tsh. ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, Tahran, 1389/2010, İntişârât-i Esâfîr, s. 46.

³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 594.

edilen üç şehir: Nîşâbü'r, Nesâ ve Semerkand'tır. Nîşâbü'rlü oluşu hususunda *Heft İklîm*, *Buthâne*, *Sefîne*, *Hizâne-yi Âmire* ve *Mağzenü'l-ğerâyib* gibi meşhur tezkireler arasında görüş birliği vardır.³³

Rızâ Kûlîhân Hidâyet, onu Mu'izzî-i Semerkandî³⁴ olarak anmakta ise de, kaynaklarda bu husus hakkında bilgi yoktur. Ayrıca Rızâ Kûlîhân Hidâyet, Mu'izzî'nin Semerkandlı oluşunu, kendisi de kaynak belirtmeden ifade etmiştir. Son dönem edebiyatçılarından Bedî'uzzamân Furûzânfer de Mu'izzî'nin Semerkandlı oluşu hakkındaki görüşlerin yanlış olduğunu söyleyerek şunu beyan etmiştir: "Mu'izzî'nin Nîşâbü'rlü olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur ve onun Semerkandlı olduğunun söylenilmesi yanlıştır, çünkü 'Avfî'nin ve Emîn Aḥmed-i Râzî'nin beyanları dışında Mu'izzî, kendi şiirlerinde bu hususa zaten işaret etmiştir."³⁵ Jan Rypka, *History of Iranian Literature* adlı eserinde Mu'izzî'nin aslen Nesâlı olduğunu³⁶ beyan etmektedir. Devletşâh-i Semerkandî de onun aslen Nesâ vilâyetinden olduğunu³⁷ ifade etse de başka bir kaynaktan bu bilgiye tesadüf edilememiştir.

Bu konuda en açık delil olarak Mu'izzî'nin kendi şiirleri gösterilebilir:

هر آنکسی که نباشد به شهر و خانه خویش بود غریب و کند نوحه غریب غراب

وداع کن که هم اکنون همی بخواهم رفت گسسته دل ز نشابور و صحبت احباب³⁸

Kendi şehir ve hânesinde olmayan kimse, garip/yalnız kalır ve gurbetteki karga gibi yas tutar.

Veda et çünkü şu an gideceğim. Gönül, Nîşâbü'r'dan ve ahabpların sohbetinden ayrı düşmüştür.

دعای خلق نشابور لشکری است تو را که نگسلدش همی ساعتی نفر ز نفر

یکی منم که دعاهاى تو عشیرت من چو قل هواالله و الحمد کرده اند از بر³⁹

³³ Hermann Ethé, *Târîh-i edebiyât-i Fârsî*, çev. Rızâzâde Şafak, İntişârât-i bongâh ve tercume-i neşr-i kitâb, 2. bs., 1356/1977, s. 107.

³⁴ Rızâ Kûlîhân Hidâyet, *Mecmâ'ul-fuşehâ*, s. 570.

³⁵ Bedî'uzzamân Furûzânfer, *Suhen u Suhenverân*, s. 230.

³⁶ Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 195.

³⁷ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu's-şu'arâ*, tsh. Edward Browne, Çâp-i Leiden, 1900, İntişârât-i Esâtîr, 1382, s. 57.

³⁸ Mu'izzî, *Divân*, s. 58; 'Alî Rızâ Ḥusrevânî, "Şerh-i Hâl-i Emîr Mu'izzî", *Mecelle-i Armağan*, Sâl-i Çehârum, S 11-12, 1302/1923, s. 535.

Askeri, bir an bile askerinden ayrı tutmayan Nîşâbûr halkının duası, senin için bir ordudur.

Benim aşiretim senin dualarını ihlâs ve fâtiha suresi gibi ezberliyor, biri de benim.

Görüldüğü üzere Mu‘izzî’nin kendi şiirlerindeki ifadelerinde, sıkça Nîşâbûr vilayetinden söz etmesi, onun Nîşâbûrlu oluşunu bizlere güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Bu bağlamda doğum yerinin Nîşâbûr olarak düşünülmesi yüksek ihtimal dâhilindedir.

Mu‘izzî, babası Burhânî’nin, Sultan Alp Arslan’ın şairi olması sebebiyle Selçuklu sarayında yaşamış; Mu‘izzî’nin çocukluğu da saray çevresinde geçmiştir. Şair babasının yanında geçen çocukluk ve gençlik çağından sonra, evlilik çağına geldiği dönemden itibaren elli yılı aşkın bir zaman dilimini, bir arada bulunduğu Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer’le birlikte geçirmiştir.⁴⁰ Mu‘izzî, saray şairi olarak devrinin önde gelen devlet adamları için şiirler yazmıştır. Elimizdeki bu hacimli eseri de bunu göstermektedir.

Devletşâh-i Semerkandî, Mu‘izzî hakkındaki “Fazıllar ekâbirindendir ve bir müddet ilim tahsil etmiştir. Âlimlik mertebesine ulaşmış ve şiir ilminde kendi döneminin öncüsü olmuştur.”⁴¹ ifadeleriyle vermiş olduğu malumattan Mu‘izzî’nin tahsil düzeyi hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Nizâmî-i ‘Arûzî-i Semerkandî, *Çehâr Maqâle* adlı kitabının 2. cildinde⁴² Mu‘izzî’den hayatıyla ilgili oldukça detaylı bahsetmektedir. Onun padişahın sarayına nasıl girdiğini ve Sultan Melikşâh’ın sarayında nasıl kaldığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“... Babam Emîru’ş-şu‘arâ Burhânî, Melikşâh devletin ilk yıllarında Kazvîn şehrinde fenâ âleminde (bu fânî dünyadan) bekâ âlemine (ahirete) intikal etti ve çok meşhur olan o kıtayı beni Melikşâh’a teslim etti.⁴³ O beyit şöyledir:

من رفتم و فرزند من آمد خلف صدق او را به خدا و به خداوند سپردم

Ben gittim ve sâdik halef olarak oğlum geldi. Onu Allah’a ve padişaha teslim (emanet) ettim.

³⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 245.

⁴⁰ Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 47.

⁴¹ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şu‘arâ*, s. 57-58.

⁴² Bk. Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 40-42.

⁴³ Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Maqâle*, tsh. Mîrzâ Muhammed-i Kazvînî, *İntişârât-i Zevvâr*, Tahran, 1385/2006, s. 162.

Babamın vazifesi ve yürüttüğü işleri bana geçti ve Melikşâh'ın şairi oldum. Bir yıl padişahın hizmetinde kaldım ve ondan ayrı bir zaman geçirmedi. Vazife ve yürüttüğüm işlerden bir men ve bir dinar (bile) kazanamadım, padişahın huzurunda ücret almayı başaramadım, masraflarım arttı, gırtlığıma kadar borçlandım ve umutsuzluğa düştüm. Gönül sıkıntısıyla padişahzâde ve şiir âşığı, sultanın has nedimi ve damadı olan 'Alâuddevle Emîr 'Alî Ferâmurz'un yanına gittim ve yardım istedim. Büyük itibara sahipti ve etkiliydi. O devlette büyük bir makamı vardı, beni eğitirdi.⁴⁴ Dedim ki: "Padişahın ömrü uzun olsun! Babamın yapabildiği her işi oğlu yapamadı. Babamın geldiği noktaya oğlu gelemeydi. Benim babam bahşiş verilme hünerinde güçlü ve cesur biriydi, cihanın padişahı Sultan Alp Arslan'ın babam hakkında inancı vardı. Babamdan gelen şey benim elimden gelmiyor. Bir yıl hizmet ettim ve bin dinar borçlandım, üstelik bilgi öğrenemedim. Mu'izzî, Nîşâbûr'a geri dönmek ve borçlardan kurtulmak için Emîr 'Alî Ferâmurz'un, kendisine izin vermesini istemiş ve sonunda kendisini sultanla tanıştırmasını Nizâmî-i 'Arûzî'ye tek tek anlatmıştır.⁴⁵ Nizâmî-i 'Arûzî olayın devamını şöyle aktarmıştır: Emîr 'Alî Ferâmurz Mu'izzî'ye, "Sultan Melikşâh, akşam namazı vaktinde ay/hilal gözetlemek için dışarı çıkacak. Orada hazır bulunman gerekir, neticede zamanın ne getireceği bilinmez?" dedi. O esnada Ramazan azığını hazırlamam için Emîr 'Alî Ferâmurz, bana yüz dinar vermelerini emretti ve hemen getirdiler, yüz Nîşâbûr dinarını önüme koydular. Büyük bir mutlulukla geri döndüm ve Ramazan erzağını buyurdum ve ikindi namazı vakti için sultanın sarayına gittim. Tesadüfen Emîr 'Alî Ferâmurz da aynı saatte geldi. Hürmet ettim ve şöyle dedi: "İyi yaptın ve vaktinde geldin." Sonra aşağı indi ve Sultanın huzuruna çıktı. Sultanın sarı güneşi (yüzü) otağından göründü. Ben koştum ve hürmet ettim. Emîr 'Alî övgülerde bulundu ve ayı gözlemlemekle meşgul oldular ve ayı gören ilk kişi sultanı. Büyük sevinç yaşadı. Emîr 'Alî Ferâmurz bana dedi ki: "Burhânî'nin oğlu! Bu yeni ay hakkında bir şey söyle!" Ben de hemen şu dubeytiyi okudum:⁴⁶

یا نى، چو کمان شهربارى گویى

ای ماه! چو ابروان یاری گویى

⁴⁴ Nizâmî-i 'Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 49.

⁴⁵ Nizâmî-i 'Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 49.

⁴⁶ Nizâmî-i 'Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 163-164.

Ey ay! Yârin kaşları gibisin sanki. Ya da hayır, sultanın yayı gibisin sanki.

Ayarlı altından yapılmış nal gibisin sanki, gökyüzünün kulağında bir küpesin sanki.

Bu dubeytiyi okuyunca Emîr ‘Alî övgülerde bulundu. Sultan Melikşâh dedi ki: “Git, ahırdan istediğin herhangi bir atı çöz”, böylece ahırın önüne geldik. Emîr ‘Alî bir at gösterdi, getirdiler ve bana verdiler. Üç yüz Nişâbûr dinarı değerindeydi. Sultan namazgâha gitti ve ben de yanındaydım, akşam namazını eda ettik ve sofraya geçtik. Sofrada Emîr ‘Alî: “Ey Burhânî’nin oğlu! Bu teşrifi cihanın sultanı buyurdu, hiçbir şey söylemedin. Bu durumda bir dubeyti söyle” dedi. Ben ayağa kalktım, hürmet ettim ve doğaçlama şu dubeytiyi okudum.⁴⁸

از خاک مرا بر زیر ماه کشید

چون آتش خاطر مرا شاه بدید

49 چون باد یکی مرکب خاصم بخشید

چون آب یکی دو بیتی از من بشنید

Şah, benim ateş gibi gönlümü görünce, topraktan ayın üstüne çekti beni.

Benden su gibi bir dubeyti (rubâ’î) işitince, bana rüzgâr gibi özel bir at bahşetti.

Bu şiiri okuyunca ‘Alâuddevle Emîr ‘Alî Ferâmurz övgülerde bulundu. Övgü sebebiyle Sultan bana (Mu‘izzî’ye) bin dinar bahşetti. ‘Alâuddevle: “Vazifen ve görevin henüz bitmedi, yarın hazineden ücretini buyurana kadar sultanın yanında duracaksın” dedi. Lakabı Mu‘izzî’-d-dunyâ ve’-d-dîn olan Sultan Melikşâh, “Mu‘izzî’yi benim lakabımla çağırın” dedi. Emîr ‘Alî Ferâmurz da beni “şâir Mu‘izzî” diye çağırdı. Sultan da “Emîr Mu‘izzî” dedi ve böylece şaire “Emîr Mu‘izzî” unvanı verilmiş oldu.⁵⁰ Mu‘izzî’nin: “Artık sık sık bağışlar aldığımı, Ramazan ayı çıkınca sultanın kendisini meclise çağırdığımı ve kendisiyle oturduğunu; ikbalinin açıldığını ve ondan sonra, Sultanın sürekli kendisini gözlemlediğini, bugün her neye sahipsem, o padişâh-zâdenin lütfundan dolayıdır” dediğini, yukarıda da zikrettiğimiz gibi Mu‘izzî, Nizâmî-i ‘Arûzî’ye açıkça beyan etmiştir.⁵¹

⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 820.

⁴⁸ Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 164.

⁴⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 811.

⁵⁰ Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 49; Herman Ethé, *Târîh-i edebiyât-i Fârsî*, s. 107; Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, s. 23.

⁵¹ Nizâmî-i ‘Arûzî, *Çehâr Maqâle*, s. 165.

Bunlardan sonra Hermann Ethé, Mu‘izzî’nin esas tanınmasının Sultan Sencer zamanında olduğunu⁵² ifade etmiştir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Sencer zamanında devrin Meliku’ş-şu‘arâsı olmuştur.⁵³

Mu‘izzî’nin şairlikten başka görevleri olduğunu ileri süren meşhur Alman şarkiyatçı Hermann Ethé, Mu‘izzî’nin mesleğinin şairlikten başka “silah yapımcılığı (eslehe-sâzî)” olduğunu söylemiştir ve onun için “Mu‘izzî ilk başta silah yapımı mesleğiyle uğraşmıştır ve bu meslekten sonra yükselmiştir, sonunda emîrlik makamına ulaşmıştır. Daha sonra da Emîr ‘Alî b. Ferâmurz ve Melikşâh tarafından Yezd şehrinin hâkimi olmuştur. Hatta onu devlet elçisi olarak göndermişlerdir, yani Anadolu ve Konya elçisi olmuştur.”⁵⁴ beyanında bulunmuştur. Ethé’nin bu beyanlarının kaynağı, Devletşâh-i Semerkandî’nin *Tezkiretu’ş-şu‘arâsı*’dır.⁵⁵

Devletşâh-i Semerkandî ise Mu‘izzî hakkında şunları beyan etmiştir: Sultan Melikşâh, Emîr Mu‘izzî’ye özel meclisinin nedimliği görevini vermiş ancak bu zamanlarda bu fırkanın etkisi zayıflamış ve önemi azalmıştır. Bunun sebebi de deneyimsiz/ehil ve layık olmayanların böyle işi istemeleri/üstlenmeleri gösterilmiştir.⁵⁶ Devletşâh ayrıca, Mu‘izzî hakkında “İlk başlarda orduda yer almış, Sultan Melikşâh’ın hizmetinde Hôrâsân’dan İsfahân’a geçmiş ve emîrlik mertebesini elde etmiştir. Sultan, Anadolu’nun elçiliğini onun emrine vermiştir.”⁵⁷ türünden konuları açıklayarak şairlikten başka bu görevlerinin de olduğunu beyan etmiştir.

2. Vefatı

518/1124 ile 521/1127 yılları arasında öldüğü düşünülen ama ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen Mu‘izzî’nin sultanın okuyla vurulması hususu ve ölümü, bir hayli meşhurdur ve tezkire yazarlarının hemen hemen hepsi de bu hâdiseden söz etmişlerdir. Mu‘izzî’nin kendisinin feryatları da şiirlerinde buna tanıklık eder. Bu büyük şair, Sencer’in okuna hedef olduğunda, göğsü bu padişahın okunun ucuyla yara almıştır. Ama hangi sebeple ve ne zaman olduğu tam olarak bilinmemektedir.

⁵² Hermann Ethé, *Târîh-i edebiyât-i Fârsî*, s. 107.

⁵³ Hermann Ethé, *Târîh-i edebiyât-i Fârsî*, s. 107; Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, s. 23; Hasan-i Enverî, *İstîlâhât-i Dîvânî*, s. 19.

⁵⁴ Hermann Ethé, *Târîh-i edebiyât-i Fârsî*, s. 107.

⁵⁵ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şu‘arâ*, tsh. Edward Browne, Çâp-i Leiden, 1900, İntişârât-i Esâtîr, 1382, s. 57.

⁵⁶ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şu‘arâ*, s. 10.

⁵⁷ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şu‘arâ*, s. 57-58.

Tezkire ve tarih yazarları da bu konu hakkında tam bilgiye ulaşamamışlardır, üstelik birçoğu da konuyu maksadından çok saptırmış ve Mu‘izzî’nin ölüm tarihi hususunda da bu olayın en az yirmi yıl gerisinde kalmışlardır. Ama ölümünün, ok hâdisesinden sonra gerçekleştiği kesin olarak bilinmektedir.

Genelde Mu‘izzî’nin vefatı ok hâdisesine dayandırılmaktadır. Bu olaya Mu‘izzî’nin kendi dizelerindeki ilk atıf, Sencer’in Hırâsân’ın sultanı olduğu (1097-1118) zamanda yazdığı bir kasidededir. Buna ilaveten 1117 yılına kadar Sencer’in veziri olarak kalan Kıvâmulmulk’e yazdığı mersiye de Mu‘izzî, bu duruma birkaç göndermede bulunmuştur.

‘Avfî ise Mu‘izzî’nin ölüm sebebini şöyle anlatır: “Bir gün Sultan Sencer otağından ok atıyordu ve Mu‘izzî de otağın dışındaydı, birden şahın yayından ok çıktı ve hedef yolundan şaştı. Kasıtsız, okun ucu kalpten fazilet ehli olanların ciğerinde yara açtı. Okunun o dört kanatlı kuşu, o hüner ehli bilge kişinin faydalı yüreğinden dane aldı, birden öylece yere yığıldı ve ruhu semaya yükseldi”⁵⁸ diye rivayet eder. Senâ’î de, “Emîr Mu‘izzî’ye Mersiye” başlıklı şu meşhur kıtayı söylemiştir:

تا چند معزای معزی که خدایش	زینجا به فلک برد و بقای ملکی داد
چون تیر فلک بود قرینش به ره آورد	پیکان ملک برد و به تیر فلکی داد ⁵⁹

Mu‘izzî’nin matemi nereye dek? Allah onu buradan feleğe (ahirete) götürdü ve kâhçı saltanat verdi.

Onun göğsüne doğru yola çıkan, feleğin oku olunca; melikin okunu aldı ve feleğin okuna verdi.

Muhammed-i ‘Avfî’nin yukarıda bahsettiğimiz görüşü doğrultusundaki beyanı, sultanın ok darbesiyle yere düştüğü ve hemen oracıkta can verdiği⁶⁰ şeklindedir. Senâ’î de aynı görüşü ileri sürmektedir. Ancak Senâ’î sonraları, Mu‘izzî’nin ölümü hakkında bahsederken, o da Mu‘izzî’nin ok yarasından öldüğünü “Sonunda Mu‘izzî ok yarasından hayata veda etti”⁶¹ sözüyle ifade etmektedir.

Gerek ‘Avfî’nin gerekse de Senâ’î’nin beyanları olayın vehametini ve acıklı tarafını gösterse de, Mu‘izzî’nin kendi ifadelerine göre ok hâdisesinden dolayı sultanın

⁵⁸ Muhammed-i ‘Avfî, *Lubâbu’l-elbâb*, C II, s. 447.

⁵⁹ Senâ’î-i Gaznevî, *Dîvân*, C I, s. 1057.

⁶⁰ Muhammed-i ‘Avfî, *Lubâbu’l-elbâb*, s. 447.

⁶¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, mukaddime, s. kef.

okuyla ölmediği, hayatta kaldığı ve bu olaydan en az bir yıl sonra yaşadığı, konuyu aydınlatmaktadır.

Bir kasidesinde Mu‘izzî, bu konu hakkında ok hâdisesi üzerinden bir yıl geçtiğini, ölmek üzereyken kurtulduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

پوشیده نیست واقعه تیر شهریار	وان روزگار تیره که بر من گذشت پار
گر پار روزگار من از تیر تیره بود	امسال روشن است ز خورشید روزگار
زان پس که بود بر شرف مرگ حال من	رستم به دولت شرف دین کردگار ⁶²

Geçen yıl yaşadığım o karanlık dönem ve şehriyarın ok hâdisesi, gizli değildir.

Gerçi geçen yıl günlerim ok yüzünden karanlık olduysa da; bu yıl, dönemin güneşi (Şerefeddîn Sa‘d) sayesinde aydınlıktır.

Ölüm eşiğinde (ölmek üzere) olan hâlimden, Allah dininin şerefli talihiyle kurtuldum. Şâhın okuyla yaralandıktan sonra hayatta kaldığına şükretmek için kaleme aldığı bir başka şiirde ise Mu‘izzî, şâhın kasıtlı olarak oku yaydan çıkarmadığını ve bundan dolayı ölmediğini, sağlığının iyiye gittiğini; ok hâdisesiyle sınılandığını, karşılığında Allah tarafından makam ve servete sahip olduğunu beyan etmektedir:

منت خدای را که به فر خدایگان	من بنده بی گنه نشدم کشته رایگان
منت خدای را که به جانم نکرد قصد	تیری که شه به قصد نینداخت از کمان
منت خدای را که ز بهر ثنای او	ماندم در این جهان و نرفتم به آن جهان
بر معجزات شاه و کرامات بخت او	آثار تندرستی من بس بود نشان
شاید که بر مبارکی دست و تیر شاه	دستان زنند خلق و سرایند داستان
بر من همای همت او سایه گسترد	چون در تنم شد آهن پیکان او نهان
فرجام کار عاقبت خویش را سبب	فضل خدای دامن و فر خدایگان
زان پس که دهر کرد به رنج امتحان مرا	مدح تو کرد بخت ز طبع من امتحان
این شکر چون کنم که دگر باره بنده وار	گشتم به مجلس تو ثنا گوی و مدح خوان

⁶² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 280.

Allah'a şükür ki sultanın lütfuyla, bendeniz günahsız, boş yere öldürülmedim.

Şâhın kasıtlı olmayarak yaydan çıkardığı ok, Allah'a şükürler olsun ki canıma kastetmedi.

Allah'a şükür sultanı övmek için bu cihanda kaldım ve ahirete gitmedim.

Şâhın mucizeleri ve bahtının kerametleri sayesinde, benim sağlığımın iyi yöndeki alametleri çoktur.

Şâhın okuna ve elinin mübarek oluşuna belki halk el çırpır ama destanı okurlar.

Şâhın okunun demir ucu bedenime saplanınca, onun himmetinin Humâ'sı bana gölge oldu,

Kendi akıbetimin sonucunun sebebini, Allah'ın lütfu ve padişahların gücü (cömertliği) bilirim.

Felek beni dertle imtihan ettikten sonra, övgün tabiatımdaki bahtı imtihan etti.

Şükürler olsun ki bir kez daha ben, meclisinde övgü ve medih söyleyen oldum.

Gayretinle makam, nâm ve malım artsın diye Allah öyle donattı.

Muhammed-i Kazvî'nin, Sencer'in ok darbesi hâdisesinde bir kasıt olmadığı⁶⁴ kanaati, Mu'izzî'nin yukarıdaki beyitlerde bizzat kendisinin ifade ettiği şekilde doğruya daha yakın bir ihtimal gözükmektedir.

“Şerefeddîn Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'ya Övgü ve Mu'izzî'nin, Ok Hâdisesinden Dolayı Feryat Etmesi” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, ok olayının bedeninde iz bıraktığını ama kendisini öldürecek derecede tehlikesinin olmadığı ifadelerine yer vermektedir:

گر تیر شهریار خطا رفت در تنم جان را خطر نبود به اقبال شهریار

بهتر شدم که بود در آن حادثه مرا تأیید تو معالج و بخت تو غمگسار

در حضرت تو شد شب تیمار من نهان وز طلعت تو روز نشاطم شد آشکار⁶⁵

Şâhın oku yanlışlıkla bedenime saplandıysa da, şâhın talihiyle canıma bir tehlike olmadı.

Daha iyi oldum. Bu hâdisede senin lütfün bana ilaç, bahtın ise derttaş oldu.

⁶³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 575-577.

⁶⁴ Muhammed-i Kazvî, *Yâd-dâstâ-yi Kazvî*, Be kûşeş-i İrec-i Efşâr, İntişârât-i 'İlmî, C V, Tahran, 1363, s. 111-112.

⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 310.

Senin varlığınla, hasta olduğum gece gizlendi. Senin sayende sevinç günüm aşıkâr oldu.

Dîvânında Mu‘izzî, “Vezîr Kıvâmulmulk Şadreddîn Muḥammed’e Övgü ve Mu‘izzî’nin, Ok Yarasının İyileşmesine Şükretme” başlıklı kasidesinde, ok yarasının bir yıl sürdüğünü açıklamaktadır:

عهد کردستم که دست از جام می دارم تهی کز پس تیمار یک سال است مغزم پر خمار⁶⁶

Elim şarap kadehine uzanmayacak diye ahdetmiştim. Çünkü bir yıl çektiğim bu hastalıktan sonra beynim şarapla doludur.

Mu‘izzî, Ḥorâsân Ordu Komutanı Sedûlulmulk ‘Omer’i överken kaleme aldığı kasidesinde de bu hususa değinmekte ve ok ucunun açtığı yaranın göğsünde yer ettiğini, göğsündeki ok yarasının diyetinin söz hazinesi olduğunu; Sedûlulmulk ‘Omer’e övgü söyleyerek onun lütfunun, Mu‘izzî’nin yarasına derman olduğunu belirtmektedir:

بلند بختا با تو به یک دو بیت مرا	حدیث حادثه تیر شاه ایران است
اگر چه بر تنم آثار عافیت پیدا است	هنوز پیکان در کنج سینه پنهان است
خزانه سخن است از قیاس سینه من	که اندرو گهر قیمتی فراوان است
همی برند به هر جا از این خزینه گهر	چنین خزینه دریغا که جای پیکان است
من از لطافت تو شاکرم که درد مرا	لطافت تو به جای علاج و درمان است
علاج سینه من گرچه صعب و دشوار است	بر آن که خالق خلق است سهل و آسان است ⁶⁷

Ey yüce talihli! Sana bir iki beyit söylemem, benim için İran şâhının ok hâdisesinin hadîsidir.

Her ne kadar bedenimde sağlık izleri görülse de, hâlâ göğsümün ucunda bir ok ucu gizlidir.

Benim göğsümün diyeti, söz hazinesidir. Çünkü onda değerli cevher çoktur.

Bu hazineden her yere mücevher götürürler. Okun yerinde olan böyle bir hazineye yazık!

⁶⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 380.

⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 108-109.

Senin letafetinden dolayı şükredenim. Çünkü derdimin devası için, ilaç ve derman yerine senin letafetin vardır.

Benim göğsümün devâsı her ne kadar güç ve zor olsa da, yoktan vâ' eden Allah için o şey kolaydır.

Bu şiir ve beyitlerden aşikârdır ki Mu'izzî, bu ok hâdisesinden yaralı olarak kurtulmuş ve ok darbesinden bir süre sonra veya en az bir yıl sonra vefat etmiştir.

Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer döneminin pek çok devlet adamının isimlerinin Mu'izzî'nin şiirlerinde çokça geçiyor olmasından ve Muhtaşşılmuk'ten sonra devlet ricali hakkındaki sessizliğinden, Mu'izzî'nin 1127 yılından sonra hayatta olmadığı sonucu çıkarılabilir; yani Selçuklu devletinin devlet adamlarını övdüğü ama bu tarihten sonra kimseye kaside yazmadığı için bu sonuç düşünülmektedir.

Takîyyeddîn Kâşî (öl. 1607-1608), Mu'izzî'nin vefat tarihi hakkında şöyle söyler: "Mu'izzî, Merv bölgesinde, Sultan Sencer döneminin sonlarında ve Hârezmşâhlıların ortaya çıktığı ilk dönemlerde, 542/1148 yılında ölmüştür."⁶⁸ Bedî'uzzamân Furûzânfer de ölüm tarihini 542/1148 yılı olarak beyan etmiştir.⁶⁹ Bu ihtilâflı tarih ve ölüm yeri hususu, sonraki yüzyıllarda tezkire kitaplarında da tekrar edilmiştir; Mu'izzî'nin ölüm tarihi için 542/1148 yılının yazılması gerçeklikle bağdaşmaz. Ancak *Çehâr-Mağâle* ve *Lubâbu'l-elbâb* gibi eski kaynaklarda bu iki hususa hiç değinilmemiştir.

Konunun aydınlatılması için en iyi kaynak Mu'izzî'nin kendi şiirleridir. Mu'izzî "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidesinde o, henüz sultan olmamıştı ama 511/1117 yılının Zilhicce ayından önce Melik Nâşireddîn lakabına sahip olduğunu söyler:

خداوند همه ایران و توران	ملک سنجر همایون ناصرالدین
جهان را یادگار است از هست سه سلطان	جهانداری که اندر نسل سلجوق
براق همتش را هست میدان	همه عالم ز مشرق تا به مغرب
چو گوی آورده اندر خم چوگان	در آن میدان سر اعدای دولت
نشسته ساکن اندر مرو شهجان	منم نو جان به فر دولت شاه

⁶⁸ Mu'izzî, *Dîvân-i Emîr Mu'izzî*, tsh. 'Abbâs İkbâl Âştiyânî, mukaddime, s. tı (ط).

⁶⁹ Bedî'uzzamân Furûzânfer, *Suhen u Suhenverân*, İntişârât-i Hârezmî, Tahran, 1380/2001, s. 236.

هواخواه و دعاگوی و ثناخوان

بقا و دولت ایام او را

که رنجورم هنوز از رنج پیکان

به دستوری به خانه رفت خواهم

بود درد مرا آن رسم درمان⁷⁰

اگر رسمم بفرماید خداوند

Melik Sencer, kutlu Nâşireddîn (dinin mübarek nâsırı); bütün İran ve Tûrân'ın efendisidir.

Selçuk soyundan cihana üç sultandan yadigâr olan bir padişaktır.

Bütün dünya doğudan batıya kadar, onun himmetinin Burakı'nın meydanıdır.

O meydanda devlet düşmanlarının başıyla gûy u çevgân oynar.

Şâhın devletinin gücüyle yeni can benim. Mervu's-Şehcân'a yerleşmiş, oranın sâkiniyim.

Onun günlerinin bekâsı ve devleti için, istekli olan, dua okuyan ve övgü söyleyen benim.

Bir fermanla/izinle eve gideceğim. Çünkü hâlâ ok acısından (hâdisesinden) dertliyim.

Eğer pâdişâh bana güzel bir görev (iş) buyurursa, o görev derdime derman olur.

500/1106 yılının Şafer ayından 511/1117 yılının Zilhicce ayına kadar Sultan Sencer'in vezirliğini yapan "Vezir Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed b. Faḥrûlmulk'e Övgü" bölümünde ise Mu'izzî, gönlünün incindiğini ama Kıvâmulmulk'ün letafetinin, gönül yorgunluğuna merhem olacağını vurgulamaktadır:

زیبید که شود کار رهی از تو منظم

ای آن که نظام بن نظام بن نظامی

بر خسته او هست لطفهای تو مرهم⁷¹

خسته است دل نازک او ضربت ایام

Ey Nizâm oğlu Nizâm oğlu Nizâm! İşlerin düzenli/tertipli olması sana yaraşır.

Onun nazenin gönlü, feleğin darbesinden incinmiştir/yorgundur. Onun yorgun gönlüne senin lütufların merhemdir.

Mu'izzî, vezir Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed'i övmek için kaleme aldığı başka bir kasidesinde kendisinin, vezirin sayesinde ölümden kurtulduğunu, ok yarasının tamamen iyileştiğini ve dertli dönemlerinin geçtiğini anlatmaktadır:

⁷⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 574-575.

⁷¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 478.

شکر یزدان را که از فر وزیر شهریار	بختم اندر راه مونس گشت و اندر شهریار
شکر یزدان را که از اقبال او کردم چو تیر	قامتی همچون کمان کرده ز تیر شهریار
گه مثال صور اسرافیل دیدم بر یمین	گه خیال تیغ عزرائیل دیدم بر یسار
مرده بودم شاه عیسی وار جانم باز داد	نرم کرد آهن چو موم اندر برم داود وار
بر تنم شبهای محنت را پدید آمد سحر	بر دلم دریای حسرت را پدید آمد کنار
رنج زایل کرد دست روزگار از صدر من	چون بیوسیدم مبارک دست صدر روزگار
صاحب عادل قوام الملک صدرالدین که هست	از قوام الدین و فخرالملک شه را یادگار
ای خداوندی که رحم تو پیش زخم تیر	پیش عمر من سپر شد گرد جان من حصار
عهد کردستم که دست از جام می دارم تهی	کز پس تیمار یک سال است مغزم پر خمار
بس که در آغاز کار از عمر ببریدم امید	عهد و پیمان نشکنم چون به شدم انجام کار
از همه چیزی مرا پرهیز کردن واجب است	خاصه از چیزی که با طبعم نباشد سازگار
تا که باشد در برم پیکان مرا رنجور دان	ور نباشد بر کفم ساغر مرا معذور دار ⁷²

Allah'a şükürler olsun ki sultanın (Sultan Sencer) vezirinin gücüyle/yardımlıyla, bahtım güzel bir yola düştü.

Allah'a şükürler olsun ki sultanın okundan dolayı yay gibi olan boyum, onun ikbaliyle ok gibi oldu.

Sağım da bazen İsrâfîl'in sûrunun benzerini gördüm (sanki İsrâfîl'in sûrunu işittim), solumda bazen Azrâîl'in kılıcının hayalini gördüm.

Ölmüştüm, Hz. İsa gibi canımı geri verdi şah; göğsümdeki demir (okun ucu), Hz. Davud'un demiri muma dönüştürdüğü gibi eridi.

Vücudumda seher, dertli geceleri ortaya çıkarınca; sahil de gönlümdeki hasret denizini ortaya çıkardı.

Asrın vezirinin mübarek elini öpünce; feleğin eli, benim göğsümden derdi, sıkıntıyı yok etti.

⁷² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 378-380.

Kıvâmeddîn'den ve Fahrulmulk'ten şâha yadigâr/veliaht olan, âdil vezir Kıvâmulmulk-i Şadreddîn'dir.

Ey sultan! Senin rahmetin, ok yarasının karşısında ömrüme siper/kalkan oldu. Canımın etrafında hisar oldu.

Elim şarap kadehine uzanmayacak diye ahdetmiştim. Çünkü bir yıl çektiğim bu hastalıktan sonra beynim şarapla (mahmurlukla) doludur.

İşin/hastalığın başında hayatımdan ümidi kesmiştim. İyileşsem de sözümü ve ahdimi bozmuyorum.

Benim için her şeyden sakınmak vaciptir, özellikle de tabiatıma aykırı olan şeyden.

Göğsümde ok olduğu sürece, beni hasta bil; elimde kadeh olmadığı için/yoksa, beni mazur gör.

Bu şiirlerden açıkça görülmektedir ki Mu'izzî'nin sultanın okuyla vurulması hâdisesi, Sultan Sencer'in saltanatından ve vezir Şadreddîn Muhammed'in ölümünden öncesine, yani 511/1117 yılına tesadüf etmiştir. Çünkü Mu'izzî'nin okla yaralanma hâdisesi, bu vezir hayattayken ve Sencer henüz sultan olmamışken 511/1117 yılından bir yıl önce meydana gelmiştir ve bu konuda hiç şüphe yoktur. Ama Mu'izzî'nin ok darbesinin etkisiyle hemen vurulduğu yerde can vermesi kesinlikle yanlıştır. Buna delil olarak daha önce de naklettiğimiz şiirler ve dîvânda da şairin okla yaralandıktan bir süre sonra yaşaması gösterilmektedir. Ancak okun, Mu'izzî'nin göğsünde açtığı yaranın hiçbir zaman iyileşmediği ve bedeninde okun ucunun yer ettiği bir gerçektir ve Mu'izzî, söylediği bir kıtada göğsündeki ok yarasını bir emanet olarak görmekte ve bu emanetin ne zamana kadar göğsünde saklı kalacağını bilmediğini söyleyerek bu durumdan kendisi de sürekli yakınmaktadır:

شکر کرد و به فخر سر فراشت

تیر شه را به نظم بستودم

رفت و پیکان به سینه در بگذاشت

آمد و بوسه داد سینه من

سینه تا کی نگاه خواهد داشت⁷³

من ندانم که این ودیعت را

Şâhın okunu şiirlerimle övdüm, teşekkür etti ve kıvançla gururlandı.

Ok geldi ve göğsümü öptü. Ok gitti ve temreni göğsüme bıraktı.

Bu emaneti göğüs ne zamana dek saklayacak bilmiyorum.

⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 790.

‘Abbâs İkbâl, *Mu‘izzî Dîvânı*’nın mukaddimesinde şöyle yazmıştır: “Bu tarihte (518/1124) Mu‘izzî, vezir Mu‘îneddîn Ebû Naşr Ahmed b. Fazl-i Kâşî’nin vezirliğini tebrik ediyordu. Daha önce de söylediğimiz gibi yaşı yaklaşık seksendi. Vezirliği 521/1127 yılının Şafer ayının 29’una kadar devam etmiş bu vezirden başka ve 518/1124 yılından sonra Sultan Sencer’in vezirlerinden hiç kimsenin ve hiçbir hâdisenin bahsi geçmedi, duyulmadı. Böylece Mu‘izzî, Mu‘îneddîn-i Kâşî’nin vezirlik yaptığı zamanda, yani 518/1124 ile 521/1127 yılları arasında vefat etti ve yaşı yaklaşık seksendi.”⁷⁴

‘Abbâs İkbâl’in bu ifadeleri de Mu‘izzî’nin ölüm tarihi hakkında doğru gözükmektedir. Çünkü Mu‘izzî’nin ölüm tarihinin yaklaşık 521/1127 yılından sonra olması mümkün değildir. Mu‘izzî’nin dîvânına bakacak olursak 521/1127 yılından sonra Selçuklu meliklerinden ve sultanlarından veya o dönemin Selçuklu olmayan emîrlerinden veyahut da emîrlere, vezirlere, devlet erkânı ve o devrin çağdaşlarından hiç birisinin övgüsüne dair bir işaret, bir gönderme ve tarihî olaylardan birine bile rastlanılmamıştır. Diğer taraftan da Mu‘îneddîn Muhtaşşılmuk Ebû Naşr Ahmed b. Fazl b. Maḥmûd-i Kâşî’nin vezirlik yaptığı tarih olan 518/1124 yılına kadar Mu‘izzî’nin hayatta olduğu gözükmektedir. Mu‘izzî’nin ölüm tarihi, daha önce de söylediğimiz gibi yaklaşık 518-521/1124-1127 yıllarıdır, hiçbir suretle bundan sonraki yıllar değildir.

3. Babası Emîr Burhânî

Mu‘izzî’nin babası ‘Abdûlmelik-i Burhânî-i Nîşâbûrî (409-465/1018-1072), Sultan Alp Arslan’ın saray şairlerindendir ve Emîru’ş-şu‘arâsı’dır. Burhânî, Melikşâh döneminin ilk yıllarında da yaşamıştır. Bu şairin hayatı ve eserleriyle ilgili malumat Mu‘izzî’ye dayanmaktadır. Râduyânî, Burhânî hakkında Selçukluların ilk zamanlarında yaşamış şairlerden biri olduğunu, özellikle de Mu‘izzî’nin babası olmasıyla meşhur olduğunu⁷⁵ söylemiştir. ‘Abbâs İkbâl’in de dediği gibi Burhânî’nin hayatı ve eserleri hakkında oğlu Mu‘izzî’nin, *Çehâr Maḳâle* sahibi Nizâmî-i ‘Arûzî’ye 510/1116 yılında bizzat verdiği malûmat ile Mu‘izzî’nin şiirleri dışında

⁷⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, mukaddime, s. lâm.

⁷⁵ er-Râduyânî, *Kitâb Tarcumân al-Balâğa*, nşr. Ahmed Ateş, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1949, s. 156.

başka bir malumat yoktur.⁷⁶ Bu bilgiler yanında Râduyânî'nin, *Tarcumân al-Balâğa* adlı eserinde Burhânî hakkında bilgiler bulunmaktadır, ancak bir iki cümle dışında Râduyânî'nin bu bilgilerinin kaynağı da *Çehâr Maqâle*'dir. Mu'izzî'nin verdiği bilgilere göre Burhânî, Sultan Alp Arslan'ın şairi olup onun lütûflarına mazhar olmuştur. Mu'izzî'nin kasidelerinde babasına dair verdiği bilgi ile *Çehâr Maqâle*'nin münderecatının aynı oluşu Burhânî'nin, Alp Arslan'ın şairi olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Tespitimize göre Mu'izzî'nin babası Burhânî'den, yanlışlıkla *Menûçehrî-i Damgânî Dîvânı*'nın bir bölümüne giren bir-iki kıta şiir ve bir kaside dışında, geriye başka bir şiir kalmamıştır.⁷⁷ Mu'izzî'nin bizzat kendisinin söyledikleri haricinde babası Burhânî hakkında bilgi veren kaynaklara tesadüf edilemedi.

Burhânî hakkında malumat veren 13. yüzyılın dikkate değer şairlerinden Bedreddîn-i Câcermî şu şiiri "Üstad/Şair Burhânî buyuruyor"⁷⁸ başlığıyla ondan naklediyor:

هر آن روزی که باشم در خرابات	همی نازم چو موسی در مناجات
هر آن روزی که در مستی گذارم	مبارک باشدم ایام و ساعات
مرا با خویشتن بهتر که سازم	نه قرآنی نمایم من نه طاعات
چو از بند خرد آزاد گردم	بر آسایم ز تهدید عبادات
مرا موسی بفرماید به تورات	چو کردم حق فرعونى مراعات
مرا گویی لباسات تو تا کی	خراباتی چه داند جز لباسات
گهی اندر سجودم پیش معشوق	گهی پیش مغنی در تحیات
گهی گویم که ای شاقی قدح خذ	گهی گویم که ای مطرب غزل هات
من و باده کشیدن تا ز مستی	کشم نعره ز حجره در سماوات
پدر بر خم خمرم وقف کردست	سبیلیم کرده مادر در خرابات

⁷⁶ Abbâs İkbâl Âştiyânî, *Vezâret der 'ahd-i selâfîn-i buzurg-i Selcûkî*, s. 76-80.

⁷⁷ Menûçehrî-i Dâmgânî, *Kulliyât-i Dîvân*, tsh. Muhammed Debîr-i Siyâkî, İntişârât-i Zevvâr, 4. bs., Tahran, 1356, s. 232.

⁷⁸ Bedreddîn-i Câcermî, *Munîsu'l-ahrâr fî dakâiku'l-eş'âr*, mukaddime: Muhammed-i Kazvînî, nşr. Mîr Sâlih Tabîbî, C II, Silsile-i İntişârât-i Encumen-i Âşâr-i Millî, Tahran, ty., s. 481.

یکی آزاد مردم لاابالی	کنم در صف قلاشان مباحات
چو می دانی که مرد تراهام	مکن بر من سلام ای خواجه هیئات
خرافات خراباتی چه گویم	ندانم من به جز هزل و خرافات
سخن گویم ز شاهی جعفری اصل	خداوندی جوادی نیکویی ذات ⁷⁹

Meyhanede olduğum her gün, Mûsâ gibi münacatta kıvançlıyım.
Sarhoşlukla geçirdiğim her günün saatleri bana mübarek olsun.
Benim için yakınlarımla uyum içinde olmam daha evlâdır. Ne Kurân'ı gösteriyorum ne de taatleri.
Akıl bağından kurtulunca, ibadetlerin tehditinden uzaklaşıyorum/rahatlarım.
Firavun'un hakkını gözetince/savununca, Hz. Mûsâ Tevrat'ta bana buyurur ki:
Sen ne zamana dek bana hile söyleyeceksin? Meyhaneci, hileden başka ne bilir?
Bazen maşukun önünde secde ederim. Bazen çalgıcının önünde tahiyyatta otururum.
Bazen derim ki: Ey sâkî kadeh doldur. Bazen de derim ki: Ey mutrib gazel oku.
Ben sarhoşluktan şarap içerim, semâvâtta hücreden (odadan) nara atarım.
Babam bana şarap küpü vakfetmiştir. Meyhanede sürahimi annem doldurmuştur.
Halkın arasında özgür bir laubaliyim. Müflislerin safında yer almaktan kıvanç duyuyorum.
Bilir misin ki ben boş sözlerin adamıyım. Ey üstât! Bana selam verme, heyhât!
Meyhanelerin hurafelerinden nasıl söz edeyim. Ben hurafeden, beyhudedan başka bir şey bilmem.
Ca'fer soylu, iyi tıynetli ve cömert olan padişahı söz ederim.
Mu'izzî kendisi de kimi zaman babasının şiirlerinden alıntı yapmış, şiirlerini kendi kasidelerinin içinde söyleyerek babasının şu iki beytine yer vermiştir:

دو بیت شعر ز گفتار خواجه برهانی	تو را سزد که تویی هر دو بیت را برهان:
به حق افضل انسان و حق صورت آن	که هست سوره آن هل اتی علی الانسان
که نام و نسل تو باقی است تا بدان ساعت	که آشکار شود کل من علیها فان ⁸⁰

⁷⁹ Bedreddîn-i Câcermî, *Munîsu'l-ahrâr fî dağâîku'l-eş'âr*, s. 481-482.

⁸⁰ Mu'izzî, *Divân*, s. 614.

Şair Burhânî'nin şiirlerinden iki beyit sana yaraşır, çünkü her iki beytin delili sensin:

“İnsanın en faziletlisi ve onun sureti hakkı için, insan hakkında olan İnsân sûresinin Hel Etâ⁸¹ hükmü gerçekleşinceye kadar,

Kullu Men ‘Aleyhâ Fân⁸² yerin üstünde olan herkes fânidir zamanı/anı gelene kadar, senin nâmın ve neslin bâkidir.”

Tezkire yazarları, Nizâmulmuluk’un ölümü üzerine söylenildiğini ileri sürdükleri meşhur şiiri, Emîr Mu‘izzî’nin babası Burhânî’ye nispet etmişlerdir.⁸³

سی سال به اقبال تو ای شاه جوانبخت گرد ستم از چهره ایام ستردم

منشور نکو نامی و طغرای سعادت پیش ملک العرش به توقیع تو بردم

بگذاشتم این خدمت دیرینه به فرزند او را به خدا و به خداوند سپردم⁸⁴

Ey talihli şah! Senin ikbalin ile otuz yıl, zamanın yüzünden zulüm tozunu kazıdım.

İyi adlılık fermanını ve saadet tuğrasını, melikü'l-arş'ın huzuruna senin imzanla götürdüm.

Bu eski vazifemi (hizmeti) oğluma bıraktım. O'nu Allah'a ve şâha emanet ettim.

Mu‘izzî, muhtelif yerlerde birçok beyitte şairlik bakımından kendisini, babasının halefi olarak görmektedir:

من این خدمت براین درگاه میراث از پدر دارم دراین نعمت منم شاگرد این منت منم مرهون

پسر بهتر بدین خدمت که بر جای پدر باشد معزی چون بود نایب ز برهانی پدر مدفون⁸⁵

Bu sarayda bana bu hizmet babamdan miras(tır). Bu nimetler içinde şâkir (şükreden) benim, minnetler içinde de borçlu benim.

Babası Burhânî'nin ölümüyle Mu‘izzî vekil olunca, bu hizmette babasının yerine oğlu daha iyi olur.

⁸¹ *Kurân*, İnsân suresi, 1. ayet (Gerçekten insana zamandan bir süre geldi. O, anılır bilinir bir şey değildi).

⁸² *Kurân*, Rahman suresi, 26. ayet (Üzerindeki herkes fâni, yok olucudur).

⁸³ Hamdullah Mustevfi, *Târîh-i guzîde*, tsh. ‘Abdülhuseyn-i Nevâ’î, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, 2. bs., 1362, s. 439.

⁸⁴ Hamdullah Mustevfi, *Târîh-i guzîde*, s. 439.

⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 632; ayrıca Emîrü’ş-şu‘arâ Burhânî ve hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Muḥammed Mu‘în, *Burhânî ve kaşîde-yi û*, (Burhânî ve Kasidesi), Munderic der Mecnû‘e-yi maḥâlât, be ihtimâm-i Mahduht Mu‘în, C 1, Muessese-yi İntişârât-i Mu‘în, 2. bs., Tahrân, 1368, s. 240.

چو دیدار تو را ببند معزی پور برهانی ز بهر دیدنت خواهد همیشه دیده بینا⁸⁶

Burhânî'nin oğlu Mu'izzî, senin (vezir 'Amîduddevle) yüzünü görünce; seni görmek için gözü, her zaman açık olsun/kapanmasın ister.

من آن معزی برهانیم که نشر کنم به فر دولت تو شعرهای بی رد را⁸⁷

Ben, senin devletin sayesinde onaylanmış/kabul görmüş şiirleri neşreden, Burhânî'nin oğlu Mu'izzî'yim.

چنان که بنده معزی به جان ثناگر توست دعا گر است تو را جان بنده برهانی⁸⁸

Bendeniz Mu'izzî, senin canının duacısidır. Burhânî'nin canı da sana duacıdır.

خسروا، شاه، گر آمد عمر برهانی بسر تا قیامت وارث عمر چنان چاکر تویی

جان او هر ساعتی گوید که این فرزند من پیش سلطان جهان حق مرا حقور تویی⁸⁹

Ey pâdişâh, eğer Burhânî'nin ömrü sona erdiyse de, böyle bir kulun ömrünün varisi kıyamete dek sensin.

Canı her zaman söylüyor ki ey oğlum! Cihan sultanının yanında benim hakkımın hak sahibi sensin.

من به اقبال ملکشاهی چنین مقبل شدم همچو برهانی به فر پادشاه آلب ارسلان⁹⁰

Sultan Alp Arslan'ın gücüyle/şanıyla Burhânî nasıl ikbal sahibi olduysa, ben de Melikşâh'ın ihsanıyla/ikbaliyle o kadar makbul oldum.

زبان بنده برهانی همیشه به مدح و آفرینت بود ذاکر

دل من بنده نیز ای فخر میران همه ساله به مهر توست شاکر⁹¹

Burhânî'nin dili, sürekli övgü ve medihle seni zikreder.

Ey şahların övüncü, bendenizin gönlü de bütün yıl senin şefkatine teşekkür eder.

“Vezir Nizâmulmulk’ün Damadı ve Rey Şehri Reisi Şîkatulmulk Ebû Muslim Serûşiyârî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu’izzî, babası Burhânî’nin Şîkatulmulk Ebû Muslim Serûşiyârî’nin hizmetinde bulunduğu bahsetmektedir:

⁸⁶ Mu’izzî, *Dîvân*, s. 31.

⁸⁷ Mu’izzî, *Dîvân*, s. 34.

⁸⁸ Mu’izzî, *Dîvân*, s. 697.

⁸⁹ Mu’izzî, *Dîvân*, s. 700.

⁹⁰ Mu’izzî, *Dîvân*, s. 646.

⁹¹ Mu’izzî, *Dîvân*, s. 211.

زان شاعر عزیز معزی است یادگار

در مجلس تو بود یکی شاعر عزیز

من نیز چون پدر کنم این خدمت اختیار⁹²

دائم که اختیار پدر خدمت تو بود

(Burhânî) senin meclisinde değerli bir şairdi. Mu‘izzî, o değerli şairden yadigârdır. Babamın tercihinin sana hizmet etmek olduğunu bilirim. Ben de babam gibi bu hizmeti seçiyorum.

هم ز بلبل بچه بلبل به اندر بوستان⁹³

مهتر اگر رفت برهانی معزی نایب است

Ey şâh, Burhânî gitmiş olsa da Mu‘izzî vekildir. Bostanda bülbül yavrusu, bülbülden daha iyidir.

Mu‘izzî, Hemedân hâkimi Seyyid Ebû Hâşim-i ‘Alevî-i Hâsanî’nin medhi hususunda yazdığı kasidesinin ilk iki beytinde Alp Arslan’a karşı olan saygısını, minnetini ve O’nun babası Burhânî’ye gösterdiği alâka ve verdiği ehemmiyeti dile getirerek hem Alp Arslan’ın hakşinaslığını över hem de kendisiyle birlikte babasının önemini belirtir:

تا بخت رخت پیش حکیم جوان نهاد

مقبل شد این حکیم جوان از قبول تو

چونانکه حشمت پدر الب ارسلان نهاد⁹⁴

هست از تو منتظر که نهی حشمتش به سر

Bu genç hakîm, senin (onu) kabul etmen ile ikbal sahibi oldu. Neticede talih, genç hakîmin önüne mal mülk koydu.

O, senden kendisini yüceltmeni bekler; tıpkı Alp Arslan’ın, babasını onurlandırdığı gibi.

Burhânî hakkındaki bilgilerin, Mu‘izzî’nin dîvânındaki şiirlerinden ibaret olduğunu söylemiştik. Burhânî hakkında malumat veren bir diğer araştırmacı ise Edward G. Browne’dır. Browne, Burhânî’yi Sultan Sencer sarayının Melîku’ş-şu‘arâsı olarak göstermektedir,⁹⁵ ancak bu makul görünmemektedir çünkü Burhânî, Melikşâh’ın saltanatının ilk yıllarında vefat etmiştir. Çehâr Maqâle sahibi Nizâmî-i ‘Arûzî de bunu, Mu‘izzî’nin diliyle ifade etmiştir.

⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 213.

⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 635.

⁹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 186.

⁹⁵ Edward G. Browne, *Târîh-i edebiyât-i İrân*, çev. Ali Paşa Salih, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, C II, 1358, s. 562.

4. Mu‘izzî’nin Saray Şairliği

Çocukluğunu ve gençliğini sarayda geçiren Mu‘izzî, daha önce de ifade edildiği gibi babası Burhânî’nin ricası ve isteğiyle saray çevresinde hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak bir müddet babasının konumuna sahip olamadan, üstelik maddi ve manevi zorluklar yaşayarak hayatını idame ettirmiştir. Güçlüklerle karşılaştığı bu dönemde, saray şairliği imkanlarından da yararlanamadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen birkaç yıl bu imkanlara ulaşamamak, Mu‘izzî’yi rahatsız hissettirmiştir. “Emîr Mu‘izzî’nin Hayatı” adlı ana başlıklı birinci bölümde, “Doğumu, Tahsili ve Görevleri” adlı alt başlıklı kısımda detaylarıyla anlattığımız gibi Mu‘izzî, çektiği zorlukların neticesinde ‘Alâuddevle Emîr ‘Alî Ferâmurz’un yanına gitmiş ve ondan yardım istemiştir. Ona durumunu anlatmış ve bunun neticesinde Emîr ‘Alî Ferâmurz da, Mu‘izzî’ye inarak onu sultanla tanıştırmıştır. Padişahın ayı gözlemlemek için sarayından çıkması, akşam namazını kılması gibi muhtelif sebep ve imkânlarla Mu‘izzî’nin, Ferâmurz’un isteğiyle sultanın yanında olması, bu durumlarla ilgili padişahın huzurunda doğaçlama şiir söylemesinin istenmesi, söylediği şiirlerle şairlik hünerini göstermesi ve Sultan Melikşâh’ın beğenisini kazanması, sultanın ona kendi lakabından (Mu‘izzeddîn) dolayı Mu‘izzî mahlasını vermesine sebep olmuştur. Böylece Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın şairleri arasına girmiş ve şairin saray şairliği başlamıştır. Sultan Sencer zamanında da Meliku’s-şu‘arâlığa yükselerek Mu‘izzî, uzun yıllar sultan ve saray çevresindeki devlet adamları için kasideler söylemiştir. Onun işi o dönemin devlet/saray şairliğidir, bu sebeple Mu‘izzî’nin şiirini utangaçlığın sebebi olarak gören büyük araştırmacıların çoğu yanılmıştır.⁹⁶ “Mu‘izzî’nin kasideleri, Melikşâh ve Sencer övgüleriyle o kadar doludur ki sanki şair kendisini bu övgülerde kaybeder, fevkalade itaat ve hizmet gösterir, padişahların mutluluğunda kendini sevinçli, onların uygun bulmadığı işlerde de kendisini rızasız gösterir. Bu sadakatin, itaatin yansımaları Mu‘izzî’nin memduhlarında da (övdüğü kişilerde) onun hakkında bir nevi dostluk ilişkisi ve gerçek samimi duygular meydana getirmiştir; sultanın sarayına alınmış, onu himaye ederek güce ve kuvvete ulaştırmışlardır.”⁹⁷

⁹⁶ Mu‘izzî, *Kulliyât-i Divân-i Emîr Mu‘izzî-i Nişâbüri*, önsöz, tashih ve açıklamalar: Muhammed Rızâ Kanberî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran, 1393/2014, mukaddime, s. bîst u du.

⁹⁷ ‘Abdulhuseyn-i Zerrînkûb, *Bâ kârvân-i hulle*, İntişârât-i ‘İlmî, 13. bs., Tahran, 1382, s. 155.

Mu‘izzî, ayrıca Sultan Sencer zamanında talihinin arttığını, kendisine yeni bir lakap verildiğini ve bu unvanın şerefine, torunlarını dahi onurlandıracağını bizzat kendisi ifade etmiştir:

تا تو گشتی معز دین و دنیا چون پدر شد معزی پیش تخت تو جوان بخت و جوان

نو شد اندر روزگار تو معزی را لقب وین شرف اعقاب او را بس بود تا جاودان⁹⁸

Sen (Sultan Sencer), baban (Sultan Melikşâh) gibi din ve dünyayı yücelten olunca, Mu‘izzî, tahtının önünde talihli ve genç oldu.

Senin zamanında Mu‘izzî’nin lakabı yenilenince, bu şeref onun torunlarına sonsuza kadar yeter.

Herman Ethé’nin, Mu‘izzî hakkında: “Sultan Melikşâh’ın hizmetinde ünlenmiş ve sultanın medih söyleyenleri safına girmiş, padişahın Mu‘izzeddîn lakabından dolayı da Mu‘izzî mahlasını almıştır, ancak onun esas tanınması Sencer zamanında olmuştur ve Meliku’s-şu‘arâlığa yükselmiştir.”⁹⁹ ifadeleri de verdiğimiz bilgiler doğrultusunda doğru gözükmektedir.

‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, *Emîr Mu‘izzî Dîvânî*’nda yazdığı mukaddimesinde şunları ifade etmektedir: “Mu‘izzî tam manasıyla bir şairdir. Sözünü, fesâhat ve belâgata gönül vermiş bir şevkle çok etkili kullanır. Mu‘izzî, şairlerin emîrliği hususunda kendi vazifesini ifâ etmekle görevli medih şairidir. Ayrıca Mu‘izzî, kendi döneminde Fars dilinin yetenekli ve hünerli şairlerinden biridir.”¹⁰⁰

Mu‘izzî, Selçuklu sultanı Melikşâh’ın (öl. 485/1092) vefatının son yıllarına kadar Melikşâh’ın sarayında hakettiği bir itibarla yaşamış ve saray şairi olduğunu kendisi dile getirmiştir:

شاعر دولت معزی زیر بار شکر تو است گر ز درگه غایب است و گر به درگه حاضر است¹⁰¹

İster sarayda olsun ister olmasın, saray şairi Mu‘izzî’nin vazifesi sana şükretmektir.

شاعر شاه و ماح دول آفرین گوی تو است و مدحت خوان¹⁰²

Şâhın şairi ve devletin övgü söyleyeni, seni öven ve medhedendir.

⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 521.

⁹⁹ Hermann Ethé, *Târîh-i edebîyyât-i Fârsî*, s. 107.

¹⁰⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, mukaddime, s. nun.

¹⁰¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 107.

¹⁰² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 654.

معزی آنکه به مدح و ثنا معزالدين

عزیز کردش و دادش امارت شعرا¹⁰³

Medih ve övgü ile Mu'izzeddîn olan Mu'izzî'ye itibar edildi ve şairlerin emîrliği layık görüldü.

از مدح تو فخر آرم و از مهر تو نازم

هر چند منم شاعر مدحتگر سلطان¹⁰⁴

Seni övdüğümünden dolayı kıvançlıyım ve sevginden dolayı da gururluyum. Sultanın medih şairi her ne olursa olsun benim.

Gerçekte Mu'izzî, şairliğini sarayda bir meslek/uğraşı olarak tanıtmış ve diğer işlerde olduğu gibi bir hüner telakki etmiştir. Hatta Câmi de övgü türünde şiir söylemenin bir meslek grubu sayıldığını şu beyitlerle ifade etmiştir:

حبذا شاعران مدحت سنج برده در مدح شهریاران رنج

نام ایشان ز جنبش اقلام ثبت کرده به دفتر ایام

گر نماند است جسمشان زنده نامشان زنده ای است پاینده

رودکی آنکه در همی سفتی مدح سامانیان همی گفتی

صله نظم های همچو درش بود در بارچار صد شترش

چون شتر زین رباط بیرون راند بر زمین غیر شعر هیچ نماند

نام او را که می برند امروز هست از آن شعر انجمن افروز¹⁰⁵

Nice güzel övgü şairleri, sultanları medhetmede çok sıkıntı çekmişlerdir.

Onların adı, kalemlerin hareketiyle (şiirle) zamanın kitaplarına kaydolmuştur.

Onların cisimleri kalmasa bile, adları ilelebet yaşamıştır.

İnci işleyen Rûdekî, Sâmâniler'i övdü.

İnci gibi olan şiirleri (karşılığında aldığı) bahşış, dört yüz deve yükü (ağırlığında) idi.

¹⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 36.

¹⁰⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 655.

¹⁰⁵ Nûreddîn b. 'Abdurrahman Câmi, *Meşnevî-i heft evreng*, tsh ve mukaddime: Murtaza Muderris-i Gîlânî, Neşr-i Gulistan Kitâb, 1370, s. 301; *Silsiletü'z-zeheb, Salâmân ve Absâl, Tuḥfetu'l aḥrâr ve subḥetu'l ebrâr*, İntişârât-i Defter-i Neşr-i Mirâs-i Mektûb ve Merkez-i Muṭâle'ât-i İrânî, C I, 1378, s. 371.

Bu dünyadan devesini sürüp gidince (ölünce), geride şiirden başka hiçbir şey bırakmaz.

Bugün onun adı zikredilince, toplum o şiir sayesinde aydınlanır.

Mu‘izzî, Selçuklular sarayında otuz yıl hizmet etmiştir. Selçuklular sarayında otuz yıl hizmet verdiğini anlatan ve bu otuz yıllık hizmette bazı şikâyet ifadesi içeren beyitlerden örnekler:

سی سال پیش شاهان گفتم ثنا و مدحت چون بندگان یکدل، چون چاکران یکتا¹⁰⁶

Otuz yıl, şâhların huzurunda senâ ve övgüde bulundum. Tek yürek, tek gönül hizmetkârlar gibi.

خدمت سی ساله را آخر بیاید حرمتی خدمت سی ساله در خدمت نباشد سرسری

داور روی زمینی با تو گویم حال خویش یاور خلق جهانی از تو خواهم یاوری¹⁰⁷

Neticede otuz yıllık hizmete saygı gerekir. Otuz yıllık hizmette boşvermişlik olmaz.

Yeryüzünün âdil padişahısın, sana halimi arz ediyorum. Cihan halkına yardım edensin, senden yardım diliyorum.

Başka bir şiirde de Mu‘izzî, Selçuklular’da saray şairliğinin övgü ve hizmette kırk yıla ulaştığını; sultanlar tarafından kıvanç duyacağı lütuflar elde ettiğini söylemektedir:

اندرین دولت چهل سال است تا من بنده را نیست کاری جز ثنا و جز دعا و آفرین

از خداوندان مرا تشریف ها حاصل شده است زر سرخ و جامه های فاخر و در ثمین¹⁰⁸

Bu devlette kırk yıldır senâ, dua ve övgüden başka bir işi yoktur bendenizin.

Pâdişâhlardan bana şereflendirmeler hâsıl olmuştur: kırmızı altın, hilâtlar ve pahalı/eşsiz inciler.

آمد به فرخی مه شعبان و حاضرند آزادگان بزم تو و شاهزادگان

بشنو ثنای من که به اخلاص بوده ام پیش چهار شاه چهل سال مدح خوان¹⁰⁹

¹⁰⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 8.

¹⁰⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 715.

¹⁰⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 559.

¹⁰⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 497.

Şaban ayı mutlulukla geldi ve senin meclisindeki asilzâdeler ve şehzâdeler hazırlardır.

İhlâs ile söylediğim övgümü dinle. Dört şâhın huzurunda kırk yıldır övgü söyleyenim.

Bir diğer önemli husus da Mu‘izzî’nin, şairlikte olduğu kadar samimiyette de sultanın gözdesi olduğudur. Sultan Melikşâh’ın oğlu Sencer zamanında Sultan Sencer, Mu‘izzî’yi baba olarak adlandırmaktadır:

تا قیامت فخر من باشد که اندر بزم خویش در بر تختم نشانی و پدر خوانی مرا¹¹⁰

Kıyamete kadar benim övüncüm şudur: meclisinde, tahtının yanı başına beni oturttun ve beni baba olarak adlandırdın.

Eldeki çalışmanın İkinci Bölümü’nde “Selçuklu Sultanları” adlı başlıkta belirtildiği üzere Mu‘izzî, saray şairliği görevini çok özellikli bir şekilde yerine getirmiştir. Melikşâh için 112 kaside, Sencer için 68 kaside, Berkyârûk için 9 kaside yazmış olması, bunun en açık göstergesidir. Bu kasideler müstakil olup, başka şiir başlıkları adı altında da Selçuklu sultanlarına övgü yazmıştır. Bu sultanların övgüsünden başka dönemin en büyük vezirlerinden Nizâmülmulk’e ve diğer vezirlere, emirlere, devrin önemli ve tarihî birçok şahsiyetine kaside ve şiirler söylemiştir. Mu‘izzî’nin övgü söyleme olan işini hakkıyla yerine getirdiği, böylece görülmektedir.

Bu şekilde şairlikten en büyük talihe ve mala kavuşan üç kişiden biridir Mu‘izzî. Başarılı şairlerin kendi dönemlerinin sultan ve emirlerinden büyük bağışlar alıp servetler ve unvanlar elde ettiğine dair birçok ifade ve rivayet, eski ve yeni kaynaklarda beyan edilmiştir. Şair Mu‘izzî de bu özelliklerle anılan ender şahsiyetlerden biridir ve edebiyat tarihimizde özel bir yer edinmiştir. Örnek olarak Muhammed-i ‘Avfî, *Lubâbu’l-elbâb*’da onu şiirden nasıplenen üç kişiden biri olarak şöyle anmaktadır: “Şairlerden üç kişi üç devlet zamanında, kimseye nasip olmayacak ikballer bulup kabul gördüler. Bunlardan biri Sâ mâniler zamanında Rûdekî, Sultan Maḥmûd (Gazneliler) zamanında ‘Unşurî ve Sultan Melikşâh (Selçuklular) zamanında da Mu‘izzî’dir.”¹¹¹ Rızâ Kûlîhân Hidâyet de *Mecmâ‘ul-Fuşeḥâ*’ adlı eserinde Mu‘izzî’nin, dönemindeki şairler arasında makam ve saygınlık bakımından

¹¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 790.

¹¹¹ Muhammed-i ‘Avfî, *Lubâbu’l-elbâb*, C II, s. 446; Molla Câmi, *Baharistan*, çev. Kilisli Rıfat Bilge, Meral Yayinevi, İstanbul, 1970, s. 112.

öncü olduğunu ve Ġazneli Maḥmûd sarayındaki ‘Unşurî gibi sayısız nimet ve zenginliğe ulaştığını ifade etmiştir.¹¹²

Bu hususa bir örnek, Mu‘izzî’nin kendi ifadesiyle Gazne Fethi hakkında yazdığı Fethnâme-i Sencer (Sultan Sencer’in Fetihnâmesi) kasidesidir. Bu kaside, şairin ağzını mücevherlerle doldurmuştur. Hatta Mu‘izzî bizzat bu hâdiseye işaret etmiş ve Sencer’in cömertliğini Maḥmûd’un cömertliğinden daha üstün göstermiştir. Bu beyitler buna delildir:

کردم اندر فتح غزنین ساحری در شاعری	کرد پر گوهر دهانم پادشاه گوهری
دست رادش در دهانم درّ دریایی نهاد	چون بیارید از زبانم پیش او درّ دری
پادشا بخشد به شاعر زر و دیبا و قصب	او مرا این هر سه بخشید و جواهر بر سری
در کنارم درّ و فیروزه است و لعل از جود او	در وثاقم جامه رومی و زر جعفری
هرگز از محمود غازی این عطا کی یافتند	زینبی و عسجدی و فرخی و عنصری
گر زند از جود محمودی به گیتی داستان	گشت باطل جود محمودی ز جود سنجری ¹¹³

Ġazne fethi için şairlikte büyüclük yaptım. Mücevher sahibi padişah, ağzımı mücevherlerle doldurdu.

Huzurunda dilimden Farsça nazım incileri yağdırınca, onun cömert eli ağzıma deniz incisi koydu.

Padişah şaire (şairliğime) altın, ipek ve deniz incisi bağışlar; O, bana bu her üçünü de bağışladı ve en büyük cevheri.

Onun cömertliğinden ötürü kucağımda inci, firûze ve la’l var, hânemde/odamda ise Rûmî kıyafeti ve Ca’ferî altını.

Ġazneli Maḥmûd’dan böyle bir bağışı asla elde edemediler. Ne Zeynebî, ‘Ascedî, ne de Ferruhî ve ‘Unşurî.

Eğer dünyada Maḥmûd’un cömertliğinden efsane olarak bahsediliyorsa, Sencer’in cömertliğinden dolayı Maḥmûd’un cömertliği geçersiz oldu.¹¹⁴

¹¹² Rızâ Ḳulîḥân Hidâyet, *Mecmâ‘ul-fuşeḥâ*, s. 570.

¹¹³ Mu‘izzî, *Divân*, s. 797.

¹¹⁴ Mu‘izzî, *Divân*, s. 797.

Bu fetihnâme kasidesi, Mu‘izzî’nin döneminde çok meşhur olmuştur. Yaklaşık olarak Emîr Mu‘izzî’nin ölümüne yakın bir tarih olan 521/1127 yılında telif edilmiş *Mucmelu’t-tevârîh ve’l-kaşâş* adlı eserin, adı bilinmeyen müellifi, Sultan Sencer’in padişahlığından bahsederken şunları söylemiştir: “... Sultanın özelliklerinin ve fetihlerinin bahsini Emîru’ş-şu‘arâ Mu‘izzî nazmetmiştir. Eğer yüce Allah nasip ederse, kitabın sonunu onunla (Fetihnâme kasidesiyle) süsleyeceğim...” Fakat kitabın sonuna mezkûr kasideyi yetiştirememiştir.¹¹⁵

Mu‘izzî’nin Selçuklular sarayındaki seçkin konumu sayesinde büyük bir servetten nasiplendiği, büyük bir olgunluk ve görkemle yaşadığı aşikârdır.¹¹⁶

Böylece Mu‘izzî, Doğu edebiyatının saray şairliği kimliğinin en seçkin örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir.

5. Mu‘izzî’nin Edebî Şahsiyeti ve Üslubu

Mu‘izzî, medhiye konulu şiir yazma özelliğiyle esas kimliğini kazanmıştır. Şairliği hususunda tereddüt yoktur. Şairlikteki başarısı eski ve yeni bütün şahsiyetler tarafından kabul görmüştür. Gerek eski edebiyatçılar gerekse son dönem edebiyatçıların eserlerinde Mu‘izzî’nin yer alması, şairliği hususunda özellikli oluşunu göstermektedir. Elimizde hacimli bir dîvânı bulunan ve padişahların sarayında onları övmek için aylık ve yıllık olarak ücret alan Mu‘izzî, Farsça ve Türkçe yazan şairlerce takdir edilen ve örnek alınan en önde gelen kaside şairlerindendir.

Mu‘izzî’nin yaşadığı devrin hayatını, şiirine aksettirmemesinin düşünülmesi mümkün değildir. Mu‘izzî’nin dîvânındaki şiirlerin, özellikle yaşadığı yıllarda başta Selçuklu sultanları olmak üzere herkes tarafından okunduğu ve beğenildiği bir gerçektir. Kasidelerin çoğunluğunda, adalet üzerine ifadeler mevcuttur. Bir yanda dünya düzeni, diğer yanda dini himaye etme ve bidattan koruma, devlet adamlarının temel özellikleri arasında yer almaktadır. Ülke ve devlet düzenine vurgu dikkat çekmektedir. Ayrıca dîvânındaki birçok şiirden Selçukluların öz kimlikleri ile ilgili ne gibi duyarlılık taşıdıkları anlaşılmaktadır.

¹¹⁵ *Mucmelu’t-tevârîh ve’l-kaşâş*, tsh. Meliku’ş-şu‘arâ-yi Bahâr, Neşr-i Kelâle-i Hâver, Tahran, 1309, s. 412.

¹¹⁶ Muhammed ‘Alî Muderris-i Tebrîzî, *Reyhânetu’l-edeb*, Neşr-i Kitâbfurûşî-i Hayyâm, 4. bs., C 5, Tahran, 1374, s. 342.

Mu‘izzî’nin şiirlerinin hemen hemen hepsinde etkili bir ahenk söz konusudur. Ahengin, Mu‘izzî ve şiirleri için vazgeçilmez bir unsur olduğunu söylememiz mümkündür.

Mu‘izzî’nin, dîvânda söylediği bazı beyitleri başka şiirlerde de birçok kez söyleyerek tekrara düştüğü de görülmektedir. Örneğin;

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde aynı ifadelere yer vererek tekrara düşmüştür.

همچنان کز چشمه خورشید عالم روشن است روشن است از دولت تو گوهر الب ارسلان¹¹⁷

Güneşin pınarından âlem nasıl parlaksa/aydınsa, Melikşâh’ın talihinden de Alp Arslan’ın soyu öyle aydındır/parlaktır.

Mu‘izzî’nin, “Ebu’l-Ġanâ’im Tâculmulk-i Fârsî’ye Övgü” başlıklı kasidesiyle “Şeyhulislâm Şerefeddîn Muhammed’e Övgü” başlıklı kasidesinde aynı beyitleri kullanarak tekrara düştüğü görülmektedir:

کار او در دین یزدان بخشش و بخشایش است نه ز بخشش گیرد او را نه ز بخشایش ملال¹¹⁸

Allah dininde onun işi cömertlik ve bağıştır. Allah ne cömertliğinden alır ne bağışından eksiltir.

Mu‘izzî’nin şiiri Ferruhî, ‘Unsurî ve Menûcehrî gibi kendi seleflerinin şiirinden farklıdır.¹¹⁹ Hatta kimi araştırmacılar Mu‘izzî’yi, döneminin ve çağdaşı şairlerin öncüsü olarak saymışlardır.¹²⁰ Çağdaşı şairlerin tamamı ona övgüde bulunmuş ve hürmet etmiş, onun fesâhat ve üstatlığına vurgu yapmışlardır.¹²¹

Emîr Mu‘izzî’nin, dîvânında andığı çok sayıda Arapça ve Farsça şiir söyleyen önemli ve meşhur şairler bulunmaktadır.

Dîvânında birçok Arap şairine yer veren Mu‘izzî, bu şairlerden kimisini edebî kişiliği, fesahat ve belagat yönüyle, kimisini de haşmeti ve makamı gibi çeşitli özellikleriyle zikretmiştir. Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen Arap şairleri şunlardır: A‘şâ (öl. 7/629 ?), Lebîd (öl. 40-41/660-661), Hâssân b. Şâbit (öl. 60/680 ?), Cerîr (öl. 110/728), Fereздаğ (öl. 114/732), Ahtal (öl. 92/710-11), Muberrred (öl. 286/900),

¹¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 512 ve 662.

¹¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 455 ve 457.

¹¹⁹ Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nîşâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kânberî, mukaddime, s. hicdeh.

¹²⁰ *Târîh-i İrân -ez İslâm tâ Selâciğe-*, drl. R. N. Ferây, s. 522.

¹²¹ Muhammed ‘Alî Muderris-i Tebrîzî, *Reyhânetu’l-edeb*, C 5, s. 342.

Buhturî (öl. 284/897), Ebû Temmâm (öl. 231/846), Mutenebbî (öl. 354/965), Bâhilî (öl. 216/831), Şâbî (öl. 9. yy.), Tenûhî (öl. 384/994).

Mu‘izzî, Farsça şiir söyleyen şairleri ise bazılarını nazmının güzelliği ve şairliği yönüyle, bazılarını da kendi şairliğini onlardan üstün tutmasıyla anmıştır. Mu‘izzî’nin, dîvânında andığı Farsça şiir söyleyen şairler: Şehîd-i Belhî (öl. 927), Rûdekî (öl. 941), Daķîķî (öl. 976-980), Firdevsî (öl. 1022-1026), Ferruhî (öl. 1038), ‘Unşurî (öl. 1039-1040), ‘Ascedî-i Mervezî (öl. 1040), Kaṭrân-i Tebrîzî (öl. 1089’dan sonra), Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân (öl. 1121) ve Zeynebî (öl. 12. yy.)’dir.

Hiç kuşku yok ki şiir zaten bir maksat için söylenir, medih şiiri de bu övgü etrafında dönmektedir. Mu‘izzî de doğal olarak lütfunu gördüğü veya lütfunu beklediği devrin devlet adamlarını övmüştür ama Mu‘izzî’nin şiiri elbette medhiyeciliğe dayanıyor diye medih dışında başka hususlarda bir şey söylememiştir demek tamamen yanlış olur. Çünkü Mu‘izzî’nin şiirlerinde sadece kaside ve gazelle karşılaşmamaktayız. Aksine dîvânında muhtevası öğüt, nasihat ve hikmet konulu olan şiirler yanında, Allah’ın vasfı ve tevhîd konulu müstakil üç şiire de rastlamaktayız. Bu üç tevhîd konulu şiirlerin birinde Peygamberin naatından da söz etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, tevhîd konulu bir şiir daha söylemiştir ve bu şiirdeki tevhîd, “Tevhîd ve Mucîruddevle-i Erdistânî’nin Oğlunun Ölüm Kıssası” başlığıyla birlikte yer almıştır. Zaten kasideleriyle örneklik teşkil eden Mu‘izzî’nin, nesîble başladığı, tegazzülle devam ettiği ve dua kısmıyla bitirdiği klasik kaside unsurlarını kullandığını görmekteyiz.

‘Abbâs İķbâl Âştîyânî, *Emîr Mu‘izzî Dîvânı*’nda yazdığı kısa mukaddimesinde şöyle ifade etmektedir: “Sözcüklerin akıcılığı ve sözün sağlamlığı hususunda manzum Fars edebiyatında Mu‘izzî’nin dîvânı, Zâhîreddîn-i Fâryâbî’nin *Dîvânı* ve Sa‘dî’nin *Külliyâtı*’na benzetilmektedir, çünkü bu hacimli dîvânın tamamında anlaşılması güç, yüz kelime veya terkip neredeyse bulunmamaktadır.”¹²²

Zebîhullah Şafâ, Mu‘izzî’yi Farsça olarak söyleyen birinci derece şairleri arasında yer alan üstatlık ve üstün makam sahibi olarak övülmüş olan İran’ın birkaç büyük şairinden biri olarak görür.¹²³ Zebîhullah Şafâ ayrıca der ki: “Mu‘izzî, İran’da bu güne kadar görülen lirik şiirdeki en büyük temsilcilerden biridir ve kendinden sonra

¹²² Mu‘izzî, *Dîvân*, mukaddime, s. nun.

¹²³ Zebîhullah Şafâ, *Târîķ-i edebîyyât der Îrân*, C II, İntişârât-i Firdevs, Tahran, 1366/1987, s. 513.

gelen nesiller tarafından olduğu kadar, kendi döneminde de çok fazla ilgi görmüştür. Senâ'î ve Hasan-i Gaznevî gibi çağdaşı şairler, onun şairlik sanatındaki maharetini övmüş ve daha sonraki dönemlerden Mucîreddîn-i Beylekânî, Mu'izzî'nin şair kişiliğine olan hayranlığını ifade etmiş ve kendisini de onun gerçek halefi olarak görmüştür.”¹²⁴

Muhammed Rızâ Şefî'î-i Kedkenî, *Şuver-i Hayâl Der Şi'r-i Fârsî* adlı eserinde Mu'izzî ile ilgili “O, her yönüyle övmekle görevli bir şair örneğidir. Sanki şiirden amacı sadece bu olmuştur ve bu yüzden dîvânında, özellikle övgülerinde aşırı mübalağa zirvededir. O sadece İran mitolojisinin sembolü olan Firdevs'i kınamıyor ve onu ağır bir şekilde eleştirmiyor; aynı zamanda Rustem'i, İsfendiyâr'ı ve millî remizlerden her birini, övdüğü Türk asıllı emîrin ayağı altında hakir ve zelil kılıyor... Türklerin böyle bir isteği olduğunun sanılmaması için hatırlatırım ki Mu'izzî, İslam dininin seçkin remizlerini de memdûhunun ayağı altında hakir ve zelil ediyor. Hakirlik ve şahsiyetsizlik onun kendi varlığındandır ve Türkçe konuşan Türk asıllı memdûhu, o kadar günahkâr değildir.”¹²⁵

‘Abdülhuseyn-i Zerrinkûb’un Mu'izzî hakkındaki şu sözleri dikkate değerdir: “Eğer şair kendi kazanımından/sanatından ve mübalağalı övgülerinin tamamından ve padişahların ihsanından elde ettiği faydadan başka bir şey düşünmezse, munasip olmayan her uygunsuz şeyi bütün mübalağa ve vurguyla övdüğünden dolayı, hayâ ve hile hissetmez. İyi bir okuyucunun bu şiirleri mütâlaa ederken hissettiği rahatsızlık (veya uygunsuzluk), bu dîvânın şiirlerine özgü değildir. Mana güzelliği ve asaletini, hayâ uyandıran ifadelerin tahammül sorunlarının tasvirlerini, okuyucuyla buluşturan bu şekilde başka hangi dîvân vardır ki?”¹²⁶

Zahîreddîn-i Fâryâbî (öl. 1201) de Mu'izzî hakkında, “Mu'izzî, Fars şiiri ve Fars dili edebiyatının büyük üstatlarından biridir, şairlikte doğal ve çok rağbet gören tarza sahiptir.” beyanında bulunmuştur.¹²⁷

Mu'izzî'nin bazı şiirleri o kadar meşhur olmuştur ki *Kelîle ve Dimne* eserinin mütercimi Ebu'l-Me'âlî Naşrullah-i Munşî (öl. 12. yüzyılın ikinci yarısı), alıntılama

¹²⁴ Zebîhullah Şafâ, *Târîh-i edebîyyât der Îrân*, C II, s. 513.

¹²⁵ Muhammed Rızâ Şefî'î-i Kedkenî, *Şuver-i hayâl der şî'r-i Fârsî*, s. 637-638; ayrıca tafsilat için bk. Adnan Karaismaioğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 70.

¹²⁶ ‘Abdülhuseyn-i Zerrinkûb, *Bâ kârvân-i hülle*, s. 156.

¹²⁷ Celâleddîn Humâyî, *Maḥrem-i esrâr* -Mecmû'e-yi maḳâlât-i Celâleddîn Humâyî-, be ihtimâm-i Nâşîreddînşâh-i Hüseynî, İntişârât-i Morvârîd, Tahran, 1379/2000, s. 210.

(istişhâd) makamında Mu‘izzî’nin şiirlerinden birçoğunu nakletmiştir: “*Kelîle*’nin Farsça şiirleri, Sâ mânî ve Gazneli dönemi şairlerinden, özellikle de onların bir kısmı Sultan Sencer ve Behrâmşâh şairlerinden ve kendi dönemin şair üstatlarından (Naşrullah-i Munşî), örneğin Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân (öl. 1121), Senâ’î (öl. 1131), Ebu’l-Ferec-i Rûnî (öl. 1094), Ebu’l-‘Alâ-yi ‘Atâ’î b. Ya‘kûb, Seyyid Hasan-i Gaznevî (öl. 1169-1170), Mu‘izzî ve diğerlerindendir.”¹²⁸

Mu‘izzî’nin yaşadığı dönem, Farsça şiirde değişimin görüldüğü ve yeni aşamaya geçilen bir zaman dilimidir. Hemen hemen Selçuklular dönemiyle başlayan 9. yüzyılın 2. yarısından itibaren 12. yüzyıla kadar aşamalı olarak şiirde birçok değişikliğin ve değişimin görülmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemin edebî üslubu Türkistan/Horâsân üslubudur. Aynı zamanda Mu‘izzî, bu dönemin öncüsü ve üslup temsilcisidir. Bu dönemde sade, sanatsız, kolay anlaşılır bir üslup tercih edilir. Bu dönemin üslubu, hamasî ruhla, sade, tabii, akıcı ve dış dünyayı gerçekçi biçimde anlatma tarzını temsil eder. Saray hayatı ve çevresi de maddi hayatla ilgilidir. Tabiat tasvirlerini kullanması, Arapça kelime ve terkiplere az yer vermesi, dönemin şairlerinden farklı, sade ve daha anlaşılır söylemesi, Mu‘izzî’nin Horâsân üslubunun özelliklerini taşıdığını ve temsilcisi olduğunu göstermektedir. Mu‘izzî Horâsân üslubunun özelliklerini taşıyor olsa da üslubu, dîvânında tevhîd, hikmet, öğüt ve dinî unsurlar gibi konulara da yer vermesi açısından Irak üslubunu andırır.

Mu‘izzî’nin şiiri kolay anlaşılır, her tür güçlük ve anlaşılmazlıktan uzaktır gibi genel bir ifade söz konusudur. Oysa bakıldığında böyle görünmesine rağmen sanılanın aksine Mu‘izzî’nin az sözle çok şey ifade etme üslubu (yani sehl-i mümtenî), anlamı derinleştirmekte ve güçleştirmektedir. Bu durumla sıkça karşılaşılmasa da, böyle bir ifade tarzı ve üslubu mevcuttur. Mu‘izzî, şiirlerinde sağlam ve doğal zihnî göstergelerin çok olduğu lâfız ve ıstılahlar (terim) kullanmıştır. Mu‘izzî’nin medhiyelerinde çok canlı girizgâhlar görülür ve Mu‘izzî, teşbîblerden sonra medhettiği kimseyi oldukça gerçekçi bir görüşle anlatır.

Mu‘izzî, kelimelerin terkihi açısından çağdaşı olan şairlerden ayrılır ve kendi üslubunu oluşturmuştur. Zebîhullah Şafâ da bu husus hakkında şunları söyler: Mu‘izzî, dolaylı veya ağdalı ifadelerin olmadığı basit sözcüklerle zengin tasvirleri

¹²⁸ ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, *Mecmû‘e-yi maḳâlât-i ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî*, dzl. ve drl. Muhammed Debîr-i Siyâkî, C I, İntişârât-i Rûzne, Tahran, 1378/1999, s. 160.

ifade etme becerisine sahiptir; belirsizlik ve söz oyunu olmadan beyitler yazma kabiliyeti eleştirmenler tarafından her zaman beğenilmiştir. Böylece Mu‘izzî’nin bu üslubu, kendisinden sonraki VI/XII. yüzyılın şairlerine örnek olması için zemin hazırlamıştır.¹²⁹

Övgü şiir türünde söyleyen medhiyeci şairler hakkında âdil ve mutedil bir biçimde görüşlerini beyan eden araştırmacılar, Mu‘izzî’nin üslubu hususunda onun şiirinin vasıflarını fasih, tesirli ve hoş-beyan olarak saymışlardır.¹³⁰ Örneğin Zâhîreddîn-i Fâyâbî demiştir ki: “Sözünün latifliğini, üslubunun sağlamlığı ve akıcılığıyla birleştirmiştir. ‘Unşurî gibi sadece terkip sağlamlığıyla yetinmemiş, Ferruhî gibi de tabirlerin güzelliği, canlılığı ve cezbediciliğiyle meşgul olmamış; aynı zamanda her ikisini de birbirine karıştırmış ve çok cazip bir tarz ortaya çıkarmıştır. Kendi döneminden önceki şairler arasından, her iki tarzı da şiirinde bir araya getirmiş olanlardan, fêsâhat ve belâgati tam olarak fasih ve tesirle birlikte yoğrulmuş tabirler üretenlerden sadece Mu‘izzî’yi görüyoruz.”¹³¹

Zebîhullah Şafâ, Mu‘izzî hakkında: “Onun şiirinin esas özelliği sade oluşudur.” der ve sözlerine şöyle devam eder: Mu‘izzî, birçok anlamı basit, sade ve tekellüften uzak sözlerle ifade eder. Onun ibareleri getirme noktasındaki tabiatının gücü kolay, zorlamasız, ibhamdan uzak olup eskiden beri söz eleştirmenlerinin göz önünde bulundurduğu kişi olmuştur. Her ne kadar tegazzül ve gazellerinde Ferruhî’nin tegazzüllerinin tazeliği görülmüyorsa da her halükarda onun güzel ve hoş gazelleri söyleme noktasındaki çabası, kesinlikle gazel sanatının ilerlemesinde etkin bir araç olmuştur. Mu‘izzî’nin kimi kasideleri, öncekilere oranla çok yeni düşünceler taşır. Bu da onun yaratıcılık ve ilgi derecesini güzel mazmun ve konuları getirmeye sürükler. Onun şiirinde sadece övgü ve gazelle karşılaşmamaktayız. Aksine zaman zaman öğüt, nasihat, tevhit ve hikmete dair konulara da rastlarız.¹³²

Edward Browne, Mu‘izzî hakkında dikkate değer şu ifadeleri beyan etmiştir: “Mu‘izzî’nin şairliğinin ve üslubunun bir başka önemli özelliği de yaratıcı benzetmeler kullanma yeteneğidir. İran lirik şairlerinde günümüzde ortak özellik olarak görülen teşbihlerin birçoğu -Örneğin; sevgilinin simasıyla ayı, boyuyla servi

¹²⁹ Zebîhullah Şafâ, *Târîh-i edebiyât der Îrân*, C II, s. 514.

¹³⁰ Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nîşâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kânberî, mukaddime, s. nun.

¹³¹ Celâleddîn Humâyî, *Maḥrem-i esrâr* -Mecmû‘e-yi makâlât-i Celâleddîn Humâyî-, s. 210.

¹³² Zebîhullah Şafâ, *Târîh-i edebiyât der Îrân*, C II, s. 513-514.

ağacını ve dudaklarıyla yakutu karşılaştırmıştır- muhtemelen önceki şairlerden daha çok Mu‘izzî tarafından kullanılmıştır.”¹³³

Bedî‘uzzamân Furûzânfer ise “Mu‘izzî, zarif tabiatlı ve beyan sadeliğine sahip bir şairdir ama düşünceleri pek olgunlaşmamıştır. Felsefî açıdan kasidelerinde geleneksel sade fikirler kullanmış ve halkın inanç esaslarını başarılı bir biçimde şiirine yansıtmıştır. “Mu‘izzî’nin yeni anlam ve mazmun üretme hususunda biraz kısır olduğunu ve Gazneli döneminin iki büyük şairi olan ‘Unşurî ve Ferruhî’yi taklit etmek istediğini ancak onların gazellerinin ve medhiyelerinin seviyesine ulaşamadığını, ayrıca bu iki şairin mazmun ve terkiplerini intihal ettiğini”¹³⁴ ileri sürmüştür.

Mu‘izzî’nin şiirinde kullandığı sözcükler sade, latif ve etkilidir. Mu‘izzî bizzat kendisi de şiirine övgüde bulunmakta, lâfızların sadeliğini ve anlaşılabilirliğini şiirinin iyiler zümresinden saymaktadır:

کنم منظوم مدح تو، به لفظی کان بود آسان که در دل ها فزون باشد حلاوت لفظ آسان را¹³⁵

Senin övgünü basit kelimelerle (kolay bir söyleyişle) nazmediyorum. Çünkü kolay lâfızın latifliği, gönüllerde artar.

Mu‘izzî ağır, karmaşık ve ağdalı söyleyip yazarları çokça eleştirmektedir. Kelime oyunlarını, karışıklığı, anlaşılmazlığı ve dolaylı anlatımları beğenmemektedir. O yüzden kendisi şiiri akıcı bir biçimde söyler ve anlaşılır bir üslubun her üsluptan daha değerli olduğuna, bu hususta anlaşılır ve sade şiir söyleyenleri övdüğüne; şiirin, Mu‘izzî’nin kendi şiiri gibi orta latiflikte olduğuna yer vermektedir:

ستایشی که سبک باشد و خوش و آسان	گران ز بهر چه گویند ناخوش و دشخوار
سخن چو راه گشاده است با فراز و نشیب	زبان چو اسب رونده است بی لگام و فسار
چگونه گام زند اسب چون بود ره او	ز خار و سنگ فراوان و دشت ناهموار
در آفرین بزرگان چنین نکوتر شعر	که خوب باشد و عذب و لطیف و معنی دار
لطایفش نه گران و لطافتش نه سبک	چنانکه شعر من اندر میانه اشعار ¹³⁶

¹³³ Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, C II, Cambridge, 1956, s. 328-329.

¹³⁴ Bedî‘uzzamân Furûzânfer, *Suhen u Suhenverân*, s. 231.

¹³⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 13.

¹³⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 251.

Güzel ve anlaşılır bir üslupla yazılan övgü, beğenilmeyen ve anlaşılmaması için söylenen üsluptan değerlidir.

Söz/şiir, iniş ve çıkışıyla açık yol gibidir. Dil, dizginsiz ve yularsız giden at gibidir.

Onun yolu dikenli, çok taşlı ve engebeli yollardan olunca, at nasıl adım atar/dizginlenir.

Büyükleri överken şiir böyle iyi olmalı; güzel, akıcı, latif ve anlaşılır.

Latifliği ne ağır, ne hafif olacak. Şiirler arasındaki benim şiirim gibi.

Son olarak Mu‘izzî, dinî, ahlâkî, hatta tasavvufa dönük şiirleri olduğunu söylemekte ve tasavvufa dönük meylini ve arzusunu da dîvânda ifade etmektedir:

ز شاعری دل من سیر گشت و این نه عجب که هست خالی بازار شاعران ز انفاق

چو نیست بهره من قطره ای ز آب کرم مرا چه سود ز آب کروم و کأس دهاق

مگر رها کنم آرایش و دقایق شعر روم به راه تصوف چو بوعلی دقاق¹³⁷

Gönlüm şairlikten doydu ve buna şaşılmaz. Çünkü şairler çarşısı infaktan boştur.

Benim faydam cömertlik suyundan bir damla bile olmadığı için, bana cömertlik suyundan ve dolu kadehlerden ne fayda!

Şiirimin süsünü/sanatını ve inceliklerini bırakayım. Ebû ‘Alî Dağğâk gibi tasavvuf yoluna gideyim.

Mu‘izzî, dîvânda bunu ifade ettikten sonra, bu durumla alâkalı başka hiçbir kaynakta bu bilgiye tesadüf edilmemiştir.

Mu‘izzî’yi Öven ve Örnek Alan Şairler

Mu‘izzî ve şiiri hakkında görüşleri olan şâirlerin çoğu, Mu‘izzî’nin edebî yönüne, şairliğine, çağdaşı şairlerin öncüsü olduğuna, şiir söylemedeki maharetine ve ustalığına, şiirinin sade ve anlaşılır olduğuna övgüde bulunarak, Mu‘izzî’yi çeşitli yönleriyle örnek almışlar ve şiirlerinde kendisine yer vermişlerdir.

Bu şairlerin şiirlerinden örnekler:

Mu‘izzî’nin çağdaşı olan Gaznelilerin son döneminde yaşayan şair ‘Osman Muhtârî-i Gaznevî’dir (öl. 1119’dan sonra). Muhtârî, *Hunernâme-i Yemînî* adlı eserde Mu‘izzî’yi, şairlerin emîri olarak adlandırmıştır.

¹³⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 430.

Emîrlerin liderinin medhiyecisi, şairlerin emîri olan Mu‘izzî’nin kendisidir.

Hakîm Senâ’î-i Gaznevî (öl. 1131), Emîr Mu‘izzî’nin mersiyesi hakkında söylediği meşhur kıtayla Cenâb-ı Hakk’ın, Mu‘izzî’ye kalıcı bir saltanat bahşettiğini ve sultanın okunun, aslında Mu‘izzî için talih oku olduğunu ifade etmektedir:

تا چند معزای معزی که خدایش
زینجا به فلک برد و بقای ملکی داد¹³⁹

Mu‘izzî’nin matemi nereye dek? Allah onu buradan feleğe (ahirete) götürdü ve (ona) kalıcı saltanat verdi.

چون تیر فلک بود قرینش به ره آورد
پیکان ملک برد و به تیر فلکی داد¹⁴⁰

Onun göğsüne doğru yola çıkan, feleğin oku olunca; melikin okunu aldı ve feleğin okuna verdi.

Senâ’î aynı şekilde Mu‘izzî’nin ölümü üzerine kaleme aldığı bir başka mersiyede ise talih okunun Mu‘izzî’yi yücelttiğini ve bu ok hadisesiyle Mu‘izzî’nin imkânlar elde ettiğini söylemektedir:

گر تیر فلک داد کلاهی به معزی
تازان کله اینجا غدی جان ملک ساخت

او نیز سوی تیر فلک رفت و به پاداش
پیکان ملک تاج سر تیر فلک ساخت¹⁴¹

Eğer feleğin oku Mu‘izzî’ye bir şapka veriyse, o şapkadan burada Meliğin canına gıda yaptı.

O da feleğin okuna doğru gitti ve feleğin okunun başındaki tâca layık oldu.

Senâ’î bir başka kıtada da Mu‘izzî’nin ölümünden sonra, onun tabiatını cevhere, söz ve üslubunu da incilere benzetmekte; mutluluk verici bir tabiatı olduğuna, zekâsına ve Mu‘izzî’nin büyüklüğüne övgüde bulunmaktadır:

شد یار گهر طبع گهر زای معزی
شد یار فلک عقل فلکسای معزی

گر زهره به چرخ دویم آید عجیبی نیست
در ماتم طبع طرب افزای معزی

¹³⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, mukaddime, s. şest u heşt.

¹³⁹ Senâ’î-i Gaznevî, *Dîvân*, önsöz ve açıklamalar Muhammed Takî Muderris-i Razavî, İntişârât-i Senâ’î, Tahrân, ty., s. 1057.

¹⁴⁰ Senâ’î-i Gaznevî, *Dîvân*, s. 1057.

¹⁴¹ Senâ’î-i Gaznevî, *Dîvân*, s. 1051.

Mu‘izzî cevherden doğan cevher tabiatlı oldu, feleği gölgeleyen felek akıllı oldu.

Eğer Zühre yıldızı ikinci feleğe gelse, buna şaşılmaz. Mu‘izzî yasta, sevinç arttıran tabiata sahiptir.

Onun eşsiz incilerinin hasretinden Utârid Yıldızı, Mu‘izzî’nin büyüklüğü karşısında yetimler gibi oturdu/kaldı.

Muderris-i Rażavî, kendi yazdığı *Senâ’î Dîvânı*’nın mukaddimesinde Senâ’î’nin, Mu‘izzî’nin şiirlerini savunduğunu ve Mu‘izzî’nin gazellerinin bir kısmına nazire söylediğini beyan etmiştir.¹⁴³

Mu‘izzî’nin çağdaşı olan bir diğer şair Edîb Şâbir (öl. 1151-1152), Mu‘izzî’den saygıyla bahsetmekte ve nazminin olgunluğuna vurgu yapmaktadır:

به خاطر، قاصر از لفظش معزی
به معنی عاجز از نظمش کمالی¹⁴⁴

Mu‘izzî, lafzıyla hafızalarda yer etmez. Manada güçsüz ama nazmıyla olgundur.

Edîb Şâbir, bir başka kasidede Mu‘izzî’yi Rûdekî’yle bir tutmuş, her ikisinin de kendi dönemlerinde üslubunun beğenildiğini söylemiş; aynı zamanda onun ve Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân’ın şiirini, diğer şairlerin şiirlerinden önde görmüştür:

زبان و طبع معزی و رودکی است پسند
ثنا دولت سلجوق و آل سامان را

به مدح تو شعرا را تقدیمی ننهم
به جز معزی و مسعود سعد سلمان را¹⁴⁵

Mu‘izzî’nin ve Rûdekî’nin dili ve tabiatı, Selçuklular’da ve Sâ mânîler’de beğenilmiştir.

Senin medhin hususunda, Mu‘izzî ve Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân hariç, hiçbir şairi öncü saymam.

Enverî de diğer şairler gibi, dîvânında Mu‘izzî’nin şiirinden övgüyle bahsederken, Mu‘izzî’nin acı tatlı her tür hadiseyi etkili bir şekilde anlattığına yer vermiştir:

ببین که میر معزی چه خوب می گوید
حدیث هیأت پینو و شکل کعب غزال¹⁴⁶

¹⁴² Senâ’î-i Ğaznevî, *Dîvân*, s. 1099.

¹⁴³ Senâ’î-i Ğaznevî, *Dîvân*, mukaddime, s. sed u sîy u çehâr.

¹⁴⁴ Edîb Şâbir, *Kulliyât-i Dîvân*, tsh. Muhammed ‘Alî Nâşih, Neşr-i Muessese-i Matbû‘âtî-i ‘İlmî, 1343, s. 70.

¹⁴⁵ Edîb Şâbir, *Kulliyât-i Dîvân*, s. 209.

¹⁴⁶ Enverî Ebîverdî, *Dîvân*, dzl. Sa‘îd Nefisî, C I, İntişârât-i Pîrûz, Tahran, 1337, s. 286.

Bak Emîr Mu‘izzî ne güzel anlatıyor olayları, tatlısıyla tuzlusuyla.

لایق حال خود از شعر معزی یک دو بیت شاید ار تضمین کنم کان هست تضمینی صواب
اندرین مدت که بودستم ز دیدار تو فرد جفت بودم با شراب و با کباب و با رباب
بود اشکم چون شراب ناب در زرین قدح ناله چون زیر رباب و دل بر آتش چون کباب¹⁴⁷

Mu‘izzî’nin şiirinden kendi halimize/durumumuza layık bir iki beyit alıntı yaparsam, o alıntı uygun olur.

Seni görmekten uzak olduğum bu süre zarfında, şarapla, kebabla ve rebapla çift/eş oldum.

Gözyaşım, altın kadehte saf şarap gibi oldu. Feryadım rebâbın pes sesleri gibi; gönül, ateşteki kebab gibi oldu.

Lakabı Eşref olan ve Gazneli hükümdarı Behrâmşâh’ı medheden Seyyid Hasan-i Ġaznevî (öl. 1169/1170), Mu‘izzî’nin gazellerini övmekte; bülbül ve gül hakkında söylediklerinin, Mu‘izzî’nin medih söylemedeki hünerinden ileri geldiğini açıklamaktadır. Ayrıca Seyyid Hasan-i Ġaznevî, Mu‘izzî’nin övgüsünde kaleminin cevher saçtığını beyan etmektedir:

ز مدح او و فتح تو که هست آن بلبل و این گل چمد طبع معزی و نیاز و جان اسکندر¹⁴⁸

O bülbülün ve bu gülün, Mu‘izzî’nin tabiatında ve İskender’in ruhunda salınması, onun medhinden ve senin fethindendir.

خود حکم تو کن این به یا شعر معزی کای بر سمن از مشک به عمدا زده خالی¹⁴⁹

Ey miskten temelli yoksun olan yasemen! Sen kendin hükmet buna veya Mu‘izzî’nin şiirine.

شهریارا منم آن بحر که دست و قلمم آفرینش را در گوهر و زیور گیرند¹⁵⁰

Ey şehriyâr! Elimin ve kalemimin, onun övgüsünde cevher ve ziynet saçtığı o deniz benim.

تازی و پارسی معجزم از باغ علوم خشک شاخی است که در باغ گل تر گیرنر¹⁵¹

¹⁴⁷ Enverî, *Dîvân*, s. 26.

¹⁴⁸ Seyyid Hasan-i Ġaznevî, *Dîvân*, tsh. Muderris-i Razavî, İntişârât-i Esâtîr, 2. bs., 1362, s. 89.

¹⁴⁹ Seyyid Hasan-i Ġaznevî, *Dîvân*, s. 190.

¹⁵⁰ Seyyid Hasan-i Ġaznevî, *Dîvân*, s. 57.

İlimler bahçesinden Arapça ve Farsça'da acizim. Gül bahçesinden taze aldığını sandığın, kuru bir daldır.

مدح مسعود و غزلهای معزی را خلق گرچه با آتش و با آب برابر گیرند¹⁵²

Halk, Selmân'ın övgüsünü ve Mu'izzî'nin gazellerini ateş ve su ile denk tutsa da, (över).

روی در دزدند از شرم اگر آیینه پیش آن دو صنم شاهد دلبر گیرند¹⁵³

O iki güzele ayna tutsalar, sevgiliye örnek gösterilirler diye utançtan yüzlerini saklarlar.

Mu'izzî'den bahseden ve Mu'izzî'nin şiirine övgüde bulunan şairlerden biri de Karahanlılar sarayının şairi ve hiciv üstadı Sûzenî-i Semerkandî'dir (öl. 1173-1174). Sûzenî, Mu'izzî'nin şiirlerinin bâkir bir hüviyet taşıdığından ve Mu'izzî'yi örnek alıp şiir söyleyen herkesin ikbalinin arttığından bahsetmektedir:

این است جواب سخن میر معزی مه بین که ز نو در خط آن خوش پسر آمد

از پس نهمار تا چه گفت معزی هر که کند قصه تخت و بخت تو نهمار

این است مجابات یکی شعر معزی آن شب که مرا بود می وصل به کف بر¹⁵⁴

Emîr Mu'izzî'nin sözünün cevabı şudur: bak, o güzel oğlanın ayva tüylerinde yeniden bir hilal belirmiş!

Mu'izzî'nin söylediği sayısız şeylerden sonra, kıssa söyleyen herkes, tahtını ve bahtını arttırır.

Mu'izzî'nin bir şiirine cevap şudur: o gece, avcumda vuslat şarabı vardı.

Hâkânî-i Şîrvânî (öl. 1199), kendi şiirini Mu'izzî'nin şiirinden üstün saymış ve kendisini de makam mukayesesinde ve kıvançta Mu'izzî'nin üstünde görmüştür:

با شعر من حدیث معزی فروگذار کاین ره سوی کمال برد آن به سوی نقص

چون نیشه ضمیر من آتش دهد برون جان معزی آنجا معزی کشد به رقص¹⁵⁵

¹⁵¹ Seyyid Hasan-i Gâznevî, *Dîvân*, s. 57.

¹⁵² Seyyid Hasan-i Gâznevî, *Dîvân*, s. 57.

¹⁵³ Seyyid Hasan-i Gâznevî, *Dîvân*, s. 58.

¹⁵⁴ Sûzenî-i Semerkandî, *Kulliyât-i Dîvân*, önsöz ve açıklamalarla tsh. Nâşireddînşâh-i Hüseynî, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tahran, 1338, s. 25.

¹⁵⁵ Hâkânî-i Şîrvânî, *Dîvân*, tsh. Ziyâeddîn Seccâdî, İntişârât-i Zevvâr, 2. bs., Tahran, 1357, s. 896.

Benim şiirim yanında Mu‘izzî’nin şiiri aşağıdadır. Benim şiirim olgunluğa götürür, onun şiiri eksikliğe.

Mu‘izzî benim şiirimi duyunca, Mu‘izzî oracıkta keçi gibi dans etmeye başlar.

Hâkânî ayrıca dönemin üç büyük şairi ‘Unşurî, Senâ’î ve Mu‘izzî’yi kendi şiirinde tecrübeye göre önce yazmış ve aynı şekilde kendi şiirini onların şiirinden üstün tutmuştur:

عنصرى كو يا معزى يا سنائى كاین سخن معجزاست از هر سه گرد امتحان انگيخته¹⁵⁶

‘Unşurî nerede veya Mu‘izzî ya da Senâ’î? Çünkü bu söz mucizedir, her üçünün de tozunu attırdı (her üçüne de üstünlük sağladı).

Hâkânî, bir başka kasidesinde kendi şiirini Mu‘izzî’nin ve Senâ’î’nin kışkandığını ileri sürmüştür:

ایران به تو شد حسرت غزنین و خراسان چون گفته من رشک معزى و سنائى¹⁵⁷

İran seninle Gazne ve Horâsân’a hasret kaldı. Çünkü şiirim, Mu‘izzî ve Senâ’î’yi kışkandırır.

Hâkânî şiirde, Mu‘izzî ve Câhiz’in kendisinin hizmetçileri olduğunu söylemiştir:

اگر معزى و جاحظ به روزگار منندى به نظم و نثر همانا که پیشکار منندى¹⁵⁸

Eğer Mu‘izzî ve Câhiz benim zamanımda olsalardı, nazım ve nesirde hizmetçim olurlardı.

Sonunda Hâkânî, Mu‘izzî’nin ölümü üzerine duyduğu üzüntü ve matemî dile getirirken Mu‘izzî’nin ölümüyle, değerli şahsiyetlerin de yok olduğunu ve Horâsân’ı üzüntü kapladığını beyan etmiştir:

غم بر دل خاقانى، ترسان بنشست کو، بر لب آب و آتش آسان بنشست

تا رفت معزى و عزیزان از پس برخاست، به ماتم خراسان بنشست¹⁵⁹

Hâkânî’nin gönlüne gam, korkarak oturdu. Dudağa kolay oturan su ve ateş nerede? Mu‘izzî gitti ve ardından değerli kimseler kalktı, Horâsân’ın matemîyle oturdu.

¹⁵⁶ Hâkânî-i Şirvânî, *Dîvân*, s. 398.

¹⁵⁷ Hâkânî-i Şirvânî, *Dîvân*, s. 438.

¹⁵⁸ Hâkânî-i Şirvânî, *Dîvân*, s. 808.

¹⁵⁹ Hâkânî-i Şirvânî, *Dîvân*, C 2, s. 1277.

Kirman Karahitaylılar sarayının Meliku’ş-şu’arâsı olan İmâmî-i Herevî (öl. 1287) de kendisini, övünç makamında Mu‘izzî’nin şiirini arayan olarak tanıtır ve Mu‘izzî’nin sözlerinin önemine ve değerine vurgu yapmaktadır:

گردم همی به گرد سخن های دلفریب در آرزوی شعر معزی و ازرقی¹⁶⁰

Gönülçelen sözlerin etrafında dolaşıp duruyorum. Mu‘izzî ve Ezrağî’nin şiirlerini arıyorum.

13. yüzyılda Hırâsân’ın meşhur şairlerinden olan Pûrbehâ-yi Câmî (öl. 1299) bir kasidesinde kendisinin şairliğini, Mu‘izzî ve Buhturî’den üstün tutmaktadır:

ای کرده روح با لب لعل تو نوکری محبوب ازبکی و نگاری و چادری

نشنیده است در عرب و در عجم کسی زین سان قصیده ای ز معزی و بحتری¹⁶¹

Ey ruhun, senin lal dudağına hizmetçilik yaptığı Özbek sevgili, zülüflü, peçeli yâr! Mu‘izzî ve Buhturî’den böyle bir kasideyi, Araplarda ve Acemlerde bir kişi (bile) duymamıştır.

Nûreddîn ‘Abdurrahman Câmî (öl. 1492), Mu‘izzî’nin şairliği ve övgüsü hususunda, Mu‘izzî’nin dilini ve övgüsünü fesahatte hançere benzetmekte, medihde çok etkili olduğunu söylemekte, bunun neticesinde de şâhın ona cevherler saçtığını beyan etmektedir:

وان معزی که خاص سنجر بود در فصاحت زبان چو خنجر بود

خنجر آبدار پر گوهر گوهرش مدح شاه دین پرور

چون به مدحش شدی چو خنجر تیز کردیش دست شاه گوهر ریز

گرچه صد گنج دست شاه فشاند بر زمین غیر مدح شاه نماند¹⁶²

Sencer’in hâs adamı olan Mu‘izzî’nin dili, fesahatte hançer gibidir.

Cevher saçan hançerinin cevheri, dindâr şâhın medhidir.

Onun övgüsü hançer gibi keskin olunca, şâhın eli de ona cevher saçan oldu.

¹⁶⁰ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şu’arâ*, s. 169; Şiblî-i Nu‘mânî, *Şi‘ru’l-‘Acem*, çev. Seyyid Muḥammed Takî Faḥr-i Dâ‘î, Tahran, 1368ş., C I, s. 217.

¹⁶¹ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şu’arâ*, s. 184.

¹⁶² Nûreddîn ‘Abdurrahman Câmî, *Meşnevî-i heft evreng*, s. 302.

Her ne kadar şâhın eli yüzlerce hazine saçsa da, yeryüzünde ancak şâha yazılan medhiye kalır.

Görüldüğü gibi şairlerin birçoğunun görüşü, Mu‘izzî’nin şiirine ve üslubuna övgü yönündedir.

6. Mu‘izzî’nin Dinî İnancı ve Ahlakî Öğretileri

Mu‘izzî’nin şiirlerinin konuları arasında dikkate değer mahiyette Türklerin dinî tercihlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Selçuklularla özdeşleşen önemli özelliklerden biri de, Selçukluların Sünnî ve Hanefî çizgide bir dindarlık anlayışına sahip olmalarıdır. Bu özelliğin Mu‘izzî’nin şiirine ziyadesiyle yansımaları dikkat çekicidir. Mu‘izzî’nin Sünnî ve Hanefî çizgide yansıttığı dinî bakış tarzı, şiirinin bu konudaki belirgin özelliklerindendir. Bu hususlar göz önünde tutularak Mu‘izzî’nin söylediği dinî unsurların ve İslâm akideleri üzerine ifade ettiği tasvirlerin dîvânında çokça görülmesi, Mu‘izzî’nin dinî inancı hakkında oldukça doğru bilgiler vermektedir.

Saray şairi olarak Mu‘izzî’nin dîvânında, biri yirmi iki beyitlik, diğeri otuz bir beyitlik, bir diğeri de altmış beyitlik üç tane Allah’ın vasfı ve tevhîd konulu kaside yer almakta, bunların içinde Peygamberle ilgili beyitlerin olması, Peygamberin na‘tını da göstermektedir. Ayrıca Mu‘izzî, tevhîd konulu bir şiir daha söylemiştir ve bu şiirdeki tevhîd de “Tevhîd ve Mucîruddevle-i Erdistânî’nin Oğlunun Ölüm Kıssası” başlığıyla birlikte yer almıştır. Bunların yanı sıra Mu‘izzî, birçok şiir başlığı altında Allah’ın sıfatlarından, dört halifeden, peygamberler ve mucizelerinden ve birçok âyetten dîvânında çokça bahsetmiştir.

Muhammed Rızâ Kanberî, neşrettiği *Mu‘izzî Dîvânı*’nın mukaddimesinde, bazı araştırmacıların Mu‘izzî’nin Şî‘î oluşunu Büyük Selçuklu Devleti’nin veziri, devlet adamı ve siyasetçisi Nizâmülmulk’ün, Mu‘izzî’nin en büyük memdûhlarından biri olduğu gerçeğine dayandığını söylemektedir.¹⁶³ Büyük Selçukluların en büyük veziri sayılan, Fâtımî ve Bâtınîlere karşı en büyük mücadeleyi veren, hatta onların temsil ettiği ve yaymak istediği Şî‘î-bâtınî düşüncelerine karşı halkı Sünnî akideler etrafında toplayıp Sünnîliğin güçlenmesini sağlayan Nizâmülmulk’ün, Şî‘î olduğunu iddia etmeleri, ayrıca Mu‘izzî tarafından onun sadece dinî görüşü dolayısıyla dîvânda

¹⁶³ Mu‘izzî, *Dîvân*, mukaddime, s. heştâd u se.

yer aldığı düşünülmesi, farklı bir bakış açısına sahip olunduğunun göstergesidir. Oysa çalışmamızın İkinci Bölümü’nde, “Vezirler” başlığı altında Mu‘izzî, dîvânında övdüğü önemli şahsiyetler arasında Nizâmülmulk’e de hangi özellikleri açısından övgü söylediğini, beyitleriyle bizlere apaçık anlatmaktadır.

Mu‘izzî’nin Allah’ın tevhîdine, bu tevhîdin içinde yer alan Peygamberin na‘tına dair yazdığı beyitler, onun ehlisünnet inancından olduğu görüşünü kabul ettirecek yeterli tespitlerdir:

ذوالجلال است آن که در وصف جلالش بار نیست هر چه خواهد آن کند کاری براو دشوار نیست

ملک او را ابتدا و انتها و عزل نیست ذات او را آفت و کیفیت و مقدار نیست

هیچ مخلوقی نداند سر خالق در جهان گر تو مخلوقی تو را با سر یزدان کار نیست

آن که مؤمن را وعید جاودان گوید به رحم او چنان داند که ایزد راحم و غفار نیست

سر ایزد را مجوی از نقطه پرگار دهر زانکه سر ایزدی در نقطه و پرگار نیست

قدرت او را همی بینی به چشم معرفت پیش چشم تو ز شبهت پرده دیوار نیست

هر چه هست اندر جهان از قدرت و ابداع او است قدرت و ابداع کار گنبد دوار نیست

گر کسی لعنت کند بر مؤمنان از اعتقاد در کف کفراست اگر چه در صف کفار نیست

مرد بر خوردار گردد هم ز دین و هم ز عقل مدبراست آن کاو ز دین و عقل بر خوردار نیست¹⁶⁴

Allah, celâli hakkında kimsenin söz söylemeye yetksinin/haddi olmadığı Zülcelâl’dir. Her ne dilerse o işi oldurur, O’na zorluk yoktur.

Onun mülkünün başı ve sonu yoktur. Zâtının niteliği ve niceliği yoktur.

Hiçbir mahlûkat, âlemde Hâlık olan Allah’ın sırrını bilmez. Eğer sen mahlûksan, Allah’ın sırrıyla senin işin yoktur.

Allah, merhamette sonsuz olduğunu söyler kuluna. Kulu (Mümin) zanneder ki, Allah Rahîm ve Gaffâr değildir, hâşâ.

Allah’ın sırrını feleğin pergelinin noktasında arama. Çünkü Allah’ın sırrı, noktada ve pergelde değildir.

¹⁶⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 123-124.

Onun kudretini marifet gözüyle görürsün. Senin gözünün önünde şüpheden dolayı duvarın perdesi yoktur.

Âlemde her ne varsa, onun kudretindendir. Kudret, çarkı feleğin işi değildir.

Eğer bir kimse itikattan dolayı müminlere lanet okursa, kâfirler zümresinden olmasa bile küfre batmıştır.

Âdemoğlu hem dinden hem akıldan nasiplenir. Din ve akıldan nasibi olmayan, ahmaktır/talihsizdir.

آن خداوندی که او بر پادشاهان پادشاست مستحق عزت و مجد و جلال و کبریا است

او است معبودی به وصف لایزال و لم یزل لم یزل او را سزید و لایزال او را سزا است

حکم او بی علت است و صنع او بی آلت است ذات او بی آفت است و ملک او بی انتها است

دانش او بی محال و بخشش او بی عدد گفته او بی مجاز و کرده او بی خطا است¹⁶⁵

Padişahların padişahı olan Allah, izzete, yüceliğe, celâle ve azamete layıktır.

O, Lâ yezâl ve Lem yezel vâsfında bir İlahtır. Lem yezel (bâki olmak) ve Lâ Yezâl (sonsuz olmak) ona yaraşır.

Onun hükmü sebepsiz, tabiatı vasıtasızdır. Zâtı bâki ve mülkü sonsuzdur.

Onun bilgisi sonsuz, cömertliği sayısızdır. Sözü mecazsız, hükmü hatasızdır.

هر که بدبخت است بیگانه است با اسلام و دین نیکبخت آن است کاو با دین و اسلام آشناست

خوف ما از عدل یزدان و رجا از فضل او است زانکه عدل او بلا و فضل او دفع بلا است

سید اولاد آدم خاتم پیغمبران مهتر عالم شفیع روز محشر مصطفی است

نایب پیشین او بوبکر و آنگاهی عمر بعد از او عثمان و بعد از وی علی مرتضاست

گر براین دین و بدین مذهب ز دنیا بگذری جای تو در جنت الفردوس جای اولیا است¹⁶⁶

Bedbaht olan herkes, İslâma ve dine uzaktır. Talihli olan da İslâma ve dine yakındır.

Allah'ın adaleti ve cömertliği (rahmeti), bela ve kötülükleri giderdiğinden, korkumuz (havf) Allah'ın adaletinden, ümidimiz (recâ) onun cömertliğindendir (merhametindendir).

¹⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 124.

¹⁶⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 124-125.

Âdemoğullarının seyidi, Peygamberlerin sonuncusu! Âlemin büyüğü ve mahşer gününün şefaathçisi Hz. Muhammed Mustafa'dır.

Onun ilk halefi Ebû Bekir, sonra da Ömer'dir. Ondan sonra Osman, Osman'dan sonra da Ali'dir.

Eğer bu din ve bu mezhep üzere ölürsen, makamın Firdevs cennetinde evliyâların makamıdır.

Ayrıca bu konuda daha fazla ve daha detaylı bilgi “Dîvân'da Allah İçin Kullanılan İsim, Sıfat ve Hitaplar; Âyetler; Peygamberler ve Mucizeleri” başlıklı bölümde verilmiştir.

Mu‘izzî'nin şiirinin, ahlakî mazmunlar ve öğretici hikmetler gibi hayal ve düşüncelerden yoksun olduğunu zannedenler için, dîvânda tevhîd, vaaz ve bunun gibi örneklerine rastladığımız şiirler şöyledir:

ندانی جز بدی کردن دگر کار	الا ای گردش گردون دوار
نبندی دل به مهر هیچ دیار	نگردی رام با کس در زمانه
وز ایشان دور داری رنج و آزار	گروهی را نمایی شادمانی
از آن دوده به درد و داغ و تیمار	پس آنکه ناگهان دودی بر آری
به پیش تو چه بر تخت و چه بردار ¹⁶⁷	به چشم تو چه دانا و چه نادان

Ey çarkı felek! Sen kötülük yapmaktan başka bir iş bilmez misin?

Felekte kimseye boyun eğmedin. Hiçbir diyarda sevgiye gönül bağlamadın.

Bir gruba mutluluk gösterirsin, onlardan derdi ve gamı uzak tutarsın.

O haldeyken birden bir duman çıkarırsın, o grubu derde, gama ve hastalığa (belaya) sokarsın.

Senin gözünde âlimi de bir câhili de, senin karşında tahtta olan da aynı, dar ağacında olan da.

این جهان بحراست و ما کشتی و عدلش لنگراست چون بشورد بحر کشتی را سکون لنگر دهد¹⁶⁸

Bu cihan denizdir, bizler gemi ve O'nun adaleti de çapadır. Deniz coşunca, gemiyi çapa durdurur.

¹⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 363.

¹⁶⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 163.

هر گه که من به سجده نهم روی بر زمین از دیدگان پر آب شود سجده گاه من

یا رب اگر چه هست فراوان مرا گناه آمرزش تو بیشتر است از گناه من¹⁶⁹

Ne zaman secde etsem, secde ettiğim yer/secdegâhım gözlerimden sırlıklam olur.

Yâ Rab! Her ne kadar günahım çok olsa da, rahmetin günahımdan çoktur.

Mu‘izzî, dört mezhepten (Hanbelî, Mâlikî, Şâfi, Hanefî) hangisinin öncüsü olduğunu açıkça söylemese de bu beyitler, ehlisünnetten olduğunun bir diğer kanıtıdır:

سید اولاد آدم خاتم پیغمبران مهتر عالم شفیع روز محشر مصطفی است

نایب پیشین او بوبکر و آنگاهی عمر بعد از او عثمان و بعد از وی علی مرتضا است

گر براین دین و بدین مذهب ز دنیا بگذری جای تو در جنت الفردوس جای اولیا است¹⁷⁰

Âdemoğullarının seyidi, Peygamberlerin sonuncusu! Âlemin büyüğü ve mahşer gününün şefaâtçisi Hz. Muhammed Mustafa’dır.

Hz. Muhammed’in ilk halefi Hz. Ebû Bekir, sonra da Hz. Ömer’dir. Ondan sonra Hz.

Osman, Hz. Osman’dan sonra da Hz. Ali’dir.

Eğer bu din ve bu mezhep üzere ölürsen, makamın Firdevs cennetinde evliyâların makamıdır.

صدر عثمان حلم بوبکر آن محمد کز شرف هست در امکان علی و هست در تمکین عمر¹⁷¹

Hz. Osman sadrında, Hz. Ebû Bekir hilminde (sabrında/vakarında) olan o Muhammed, şerefiyle Hz. Ali’nin kudretinde ve Hz. Ömer’in mertebesindedir.

Mu‘izzî’nin, dîvânında övdüğü Şî‘î memdûhları da: Ebû Tâhir Muṭahhar b. ‘Alevî, Seyyid Ebû Hâşim-i ‘Alevî, Şemseddîn Ebu’l-Fazl Mecdulmulk’tür. Mu‘izzî’nin bir diğer Şî‘î memduhu, Fâtımî Şî‘î’ilerinden ve alevilerinden olan meşhur Arap şairi Ebû Tâlib Mutenebbî’dir.

Mu‘izzî kimi zaman da memduhlarını Emîru’l-mu‘minîn Hz. Ali’nin vasıflarıyla övmüştür:

در خزانه عقلی به اتفاق چنانک در مدینه علم است حیدر کرار¹⁷²

¹⁶⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 795.

¹⁷⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 125.

¹⁷¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 366.

¹⁷² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 231.

Akıl hazinesinin kapısı, ilim Medinesi'nin kapısındaki Haydar-ı Kerrâr (Savaşta döne döne saldıran Hz. Ali) gibidir.

در جوانمردان بسی بودند با شمشیر و تیر «لافتی اءلا علی لا سیف اءلا ذوالفقار»¹⁷³

Kılıç ve oklarıyla yiğit pehlivanlar çoktur. (Ama) “lâ fetâ illâ ali lâ seyfe illâ zulfikâr (Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur)”

Yukarıdaki beyitlerin ışığı altında Mu'izzî'nin Ehli Sünnet inancından olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Mu'izzî'nin Şî'î olduğu ileri sürülse de, yukarıdaki malumat bütün bunları nakzetmektedir.

7. Mu'izzî Dîvânı'nın Tarihî Değeri

Selçuklu sarayı çevresinde yaşadığı için Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer'in elli yıldan fazla saray şairliği görevini ifa etmiş olan Mu'izzî'nin özellik taşıyan dîvânı, bizzat bahsettiği fetihler ve tarihî olaylar açısından değerli ve önemlidir. Dîvânda sultanların, vezirlerin, emîrlerin, devlet ileri gelenlerinin övgüleri ve özellikleri yanında; savaşlar, fetihler, fetih kutlamaları, sultanların başkente dönüşleri, sultanların oğullarının doğumu, vezirlerin vezirliğini kutlama, şehirlerdeki fitnenin/kargaşanın giderilmesi gibi önemli görülen birçok tarihî olaylarla ilgili yüzlerce kaside vardır.

Özellikle Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer'in hüküm sürdüğü yıllarda Selçuklu döneminin birçok hâdisesini, Mu'izzî'nin dîvânında bulmak mümkündür. Dîvânda ayrıca, Büyük Selçuklu Sultanlarının has adamları, ahlâkı, savaş ve sulhları, yakınlarıyla ilgili bilgiler, nedimleri, Nizâmulmulk, Faḥrulmulk, Faḥrulmulk'ün oğlu Kıvâmulmulk, Kiyâ Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî, Seyyid er-Ru'esâ Mu'înulmulk gibi önemli vezirleri, oğulları; devrin diğer sultanları, önemli şahsiyetleri ve tarihî hususları hakkında malumata da ulaşılmaktadır.

Mu'izzî Dîvânı'nın en büyük özelliklerinden biri de Mu'izzî'nin, dîvânda bahsettiği bu kadar tarihî bilgiye bizzat şahit olup bunları anlatmasıdır. Hatta Sultan Sencer'in, Mu'izzî'den, sadece barış zamanında meclisinde değil, sefer zamanında da ordusunda hazır bulunmasını ve yer almasını istediği bilinmektedir. Örneğin; Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi, Türkistan Fethi ve Şam Fethi, Sultan Sencer'in Gazne

¹⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 254.

Fethi ve Sâve Savaşı, Melikşâh'ın ikinci Semerkand Fethi, Melikşâh'ın Mâverâ'unnehir Fethi, Melikşâh'ın Rûm ve Şam Seferi, Sultan Sencer'in ikinci Ġazne Fethi. Mu'izzî bu savaşların hem öncesine tanıklık etmiş, hem sefer zamanı orduda hazır bulunmuş, hem de sultanların fetih sonrası saraya gelip karşılanmalarına şahit olmuştur. Bu hâdiseleri de dîvânında tafsilatlı bir biçimde işlemiştir. Bu konuda daha fazla ve ayrıntılı bilgi, çalışmamızın "Mu'izzî Dîvânı'nda Tarihî Şahsiyetler ve Önemli Hâdiseler" başlıklı bölümünde verilmiştir.

8. Mu'izzî'nin Örnek Aldığı ve Andığı Şairler

Mu'izzî'nin, dîvânında birçok şairi andığı ve onlara övgüde bulunduğu bilinmektedir. Bu şairler arasında üslubunu, dilini ve nazmını övdüğü; onları örnek aldığı şahsiyetler olduğu hissedilmektedir. Mu'izzî'nin şiirlerinde 'Unşurî ve Ferruhî gibi şairlerin bazı beyitleri, onların şiirlerini hatırlatması bakımından bu kanaati doğrular görünmektedir. Aynı zamanda Emîr Mu'izzî'nin şiirlerinde Ferruhî ve 'Unşurî gibi bazı şairlerin izlerinin hissedilmesiyle bu şairlerin şiirlerinden örneklerin dîvâna yansıyan tarafları, müşterek bir bağ göstermektedir.

Emîr Mu'izzî, dîvânında birçok şairden ve bu şairlerin şiirlerinden bahsetmektedir. Firdevsî hariç genel olarak bütün şairlere övgüde bulunmuştur. Mu'izzî bazı ifadelerinde kimilerini, kendisini şairlik ve üslup bakımından onlardan üstün gördüğü için, kimilerini de kendisi kadar bağış alamayıp zenginlik elde edemedikleri için anmaktadır.

Emîr Mu'izzî, Rûdekî (öl. 941), Dağîkî (öl. 976-980), Firdevsî (öl. 1022-1026), Ferruhî (öl. 1038), 'Unşurî (öl. 1039-1040) gibi kendisinden önceki ve kendi döneminin bazı şairlerini anmış; bunlardan birçoğunun şairliğine de övgüde bulunmuştur. Mu'izzî daha çok 'Unşurî'nin şiirlerini anmıştır. Firdevsî'yi ise çoğunlukla eleştirip kınamış, eseri *Şehnâme*'yi küçümsemiş; kahramanları Rustem ve İsfendiyâr'ı da methettiği kişilerin özellikleriyle karşılaştırırken hafife almıştır. 'Ascedî-i Mervezî (öl. 1040) ve Kâtrân-i Tebrîzî'yi (öl. 1089'dan sonra) de anmış; kendi döneminin şairlerinden olan Mes'ûd Sa'd-i Selmân'ı (öl. 1121) ve Zeynebî'yi (öl. 12. yy.) de övmüştür.

Mu'izzî, dîvânında bu şairler arasında en çok 'Unşurî'yi anmıştır. Mu'izzî on üç kez andığı 'Unşurî'yi, kendisini daha üstün görerek üç yerde yermiştir. Mu'izzî'nin, 'Unşurî'den sonra beş defa andığı şair Dağîkî'dir. Mu'izzî, kendi memdûhuna

medhiye söylerken, Daķıķı'nın iki beytini zikrederek memdûhuna övgüde bulunmuştur. Daķıķı'yi andığı beyitlerin birinde Şehîd-i Belhî'yi de zikretmiştir. Daha sonra Mes'ûd Sa'd-i Selmân gelmektedir. Mu'izzî ifadesine, üslubuna, nazmına ve bilgisine dair övgülerde bulunduğu Selmân'ı dört kez anmıştır. Rûdekî'yi de Sâ mânîler'de şiirinin yaygın ve meşhur oluşu hususunda üç kez anmıştır. Ferruhî ve 'Ascedî'yi ikişer kez, Kaţrân-i Tebrîzî ve Zeynebî'yi de dîvânında birer kez zikreden Mu'izzî, Selçuklu sarayında elde ettiği zenginlik ve bağışı, Ėazneli Maĥmûd sarayı şairleri Ferruhî, 'Unşurî, 'Ascedî ve Zeynebî'den hiçbirinin elde edemediğini bir beyitte hepsini zikrederek anmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için çalışmamızın "Dîvân'da Yer Alan Farsça Şiir Söyleyen Şairler" kısmına bakılabilir.

Şiirlerinde Firdevsî'nin adını dört kez zikreden Mu'izzî, daha çok *Şehnâme*'de geçen kahramanların adlarını anmıştır. Mu'izzî, eski dönemleri hikâye eden Firdevsî'yi, verdiği bilgilerin gerçek dışı ve uydurma oluşu gibi yönleriyle yermektedir. Mu'izzî kendi sultanları, vezirleri ve emîrlerini överken, onlara ait bilgi, haber ve fetihlerin gerçek olduğunu beyan etmiş; ayrıca onları *Şehnâme* kahramanlarıyla sıkça ve ayrıntılı bir biçimde karşılaştırarak Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının büyüklüğünü ve başarılarını onlardan üstün tutarak anlatmıştır. Bu gibi özellikleriyle ve dîvânda çokça zikredilmesi sebebiyle Mu'izzî'nin, Firdevsî hakkında söyledikleri müstakil bir bölüm olduğu için bu kısma dahil edilmemiştir. Çalışmamızın "Firdevsî ve *Şehnâme*'nin Eleştirilmesi ve Hakir Görülmesi" başlıklı bölümünde, bu konu hakkında ayrıntılı değerlendirme ve bilgiler yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MU‘İZZÎ DÎVÂNİ VE TÂRİHİ ŞAHSİYETLER

1. MU‘İZZÎ DÎVÂNİ

1.1. Mu‘izzî Dîvânı’nın Yazma Nüshaları ve Neşirleri

Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye’de, İran’da ve Amerika’da olmak üzere tam yazma kabul edilebilecek olan 2, eksik sayılabilecek 17 nüsha mevcuttur.

Mu‘izzî Dîvânı’nın Yazma Nüshaları

Tam Yazma Kabul Edilebilecek Nüshalar

1. İran Meclis Kütüphanesi, No. 74526.

Bordo, kenarları siyah meşin cilt içinde ve 203 varaktan oluşmaktadır. Beyit sayısı 17.500 civarındadır. 14x22 ebadında, dört sütun şeklinde 25 satır (25 beyit), talik yazı, başlık yerleri genellikle boş bırakılmış, birkaç başlık kırmızı mürekkeple yazılmıştır. S. 1-20 arasında müstensihin olduğu anlaşılan Mu‘izzî’yle ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Samani filigranlı kağıt, istinsah kaydı vardır: 1293h.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: برآمد ساج گون ابری ز روی ساج گون دریا، بخار مرکز خاکی نقاب قُبّه خضرا

Son beyit: اندر کف جام و بر سر افسر داری، مه بر کف و آفتاب بر سر داری

2. İran Meclis Kütüphanesi, No. 13260.

Koyu yeşile çalan yaprak motifli meşin cilt içinde ve 426 varaktan oluşmaktadır. Bu yazma nüshada 15.000 civarında beyit mevcuttur. Şemseli, zencirekli, 32x41 ebadında, yıldız cetvelli ama vr. 62’den sonra cetvel yoktur; 17 satır (17 beyit), nesih yazı türündedir. Başlık yerleri boş bırakılmış ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır; fakat ilk birkaç sayfa sonradan kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: برآمد عاج گون ابری ز روی ساج گون دریا، بخار مرکز خاکی نقاب قُبّه خضرا

Son beyit: بسال تازه بلطف تست آبی گویی، مجلس تو کرمست شرابی گویی

Eksik Sayılabilecek Nüshalar

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Bölümü. No. 670.

Mecmua vr 258b-262 arasında bulunmaktadır. Kırmızı meşin cilt, cetvelli, kahverengi mıklepli, zencirekli, köşebentli, salbekli ve şemselidir. 17 satır (17 beyit), nesih yazı, başlık yerleri ayrılmış, boştur; ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Varak 257a'da sonradan yazıldığı anlaşılan Mu'izzî'ye ait bazı bilgiler bulunmaktadır. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

İlk beyit: آن بت مجلس فروز امروز اگر با ماستی، مجلس ما خرمستی کار ما زیباستی

Son beyit: عالم از عدل تو همچون بوستان آراسته، راویان مدح تو چون بلبلان در بوستان

2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY 1112, Halis Efendi No. 4080.

“Bu nüsha Mu'izzî Dîvânı'ndaki kasidelerin başında bulunan tegazzülât kısımlarının bir araya getirilmiş sûretinden ibarettir. Tegazzülât-i Kasâîd de denilmektedir. Bu nüsha, kırmızı kaplı, yarı meşin bir cilt içindedir ve 65 varaktan oluşmaktadır. 11.4 x 17.5 (6.3 x 12.3) cm. ebadında, mavi cetvel içinde, 15 satırlı, yazı türü ince harfli ta'liktir. Söz başları kırmızıdır. İstinsah kaydı bulunmaktadır (65b); İstanbul, Çarşamba gecesi, Recep ayının 3'ü, 1282h.”¹⁷⁴

“Bu nüshada şu kısımlar bulunmaktadır: vr. 1b-55b alfabe sırasıyla tegazzüller; 55b-64a birkaç terkîb-bend ve tercî-i-bend, gazel ve kıta; 64b-64a birkaç rubai.”¹⁷⁵

İlk beyit: چو عاشق شد دل و جانم رخ و زلفین جانان را، دل و جان را خطر نبود دل این را باد جان آن را

Son beyit: اندر کف جام و بر سر افسر داری، مه بر کف و آفتاب بر سر داری

3. Amerika Harvard Üniversitesi, Massachusetts The Houghton Kütüphanesi, No. 1016.

Mecmua vr 1b-60 arasında bulunmaktadır. Kütüphanede “Kitâb-i ash'âr-i malik al-shu'arâ” başlığıyla yer almaktadır. Bordo meşin cilt, şemseli, salbekli; cetvelli ve her bir sütunda ayrı bir cetvel vardır. 16-18 satırdır (16-18 beyit), nesih yazı, boş bırakılmış başlık yerleri sonradan el yazısıyla renkli minyatürler eklenerek

¹⁷⁴ Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, s. 24.

¹⁷⁵ Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, s. 24.

yazılmıştır. Samani kağıt, istinsah kaydı mevcuttur: der gurûb-i rûz-i se şenbe, 551h. 12. yüzyıla aittir.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit : خدای ماست خداوند آسمان و زمین، مُنَزَّه از زن و فرزند و از هِمال و قرین

Son beyit: گر بیا بد دولت ما از خرد پروانه ای، دولت میر مشید در میان پروانه به

4. İran Meclis Kütüphanesi, No. 76465.

Bordo-siyah meşin cilt içinde ve 100 varaktan oluşmaktadır. Yaklaşık 3500 beyit yer almaktadır. 20x28 ebadında, çiçek ve gül motifli, zencirekli; yaldız, yeşil ve kırmızı cetvellidir. Bu cetvelin dışında da kırmızı cetvel bulunmaktadır. 17 satır (17 beyit), nesih yazı, başlık yerleri ayrılmış, ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Dîvânın başlangıç sayfası tezhiplidir. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: بیا در چشم عاشق کن تجلی روی زیبا را، که جز وامق نداند کس کمال حسن عذرا را

Son beyit: این بس که کند یاد من نامه سپاه، روزی بدعای خیر صاحب کرمی

5. İran Meclis Kütüphanesi, No. 62051.

Açık kahverengi meşin cilt içinde ve 133 varaktan oluşmaktadır. Bu yazmadaki beyit sayısı 6000 dolaylarındadır. Şemseli, zencirekli, 21,5x25 ebadında, cetvelsiz, 23 satır (23 beyit), bazı sayfalarda metnin dışında, kenarlarda beyitler vardır; nesih yazı türüdür. Başlık yerleri ayrılmış, ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: لشکرش یکایک همه گشتند بر این سوی، چه حاجب و چه میر و چه سرهنگ و چه سالار

Son beyit: از اژدهای خامه خورم رزق چون بود، آن را که رزق در دم ثعبان نهاده اند

6. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, No. 485.

Eserin cilt kısmı yoktur, 112 varaktan oluşmaktadır ve yaklaşık 6000 beyit vardır. Cetvelsiz, 24 satır (24 beyit), talik yazı. Başlık yerleri ayrılmış, ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Samani kağıt, istinsah kaydı vardır: Fî Şaferu'l-Muzafer, sene-yi 1068. 12. yüzyıla aittir.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: ایا شاهی که عالم را همی زیر علم داری، بدولت فرق جباران همی زیر قدم داری

Son beyit: ای صدر جهان جهان گشای چو تو نیست، کس را ز ملوک کدخدایی چو تو نیست

7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY 335, Rıza Paşa, No. 1180.

“Bu nüshada şiirler, kafiyelerine göre alfabe sırasına konulmuştur. Bu nüsha, yaldız süslü kahverengi meşin bir cilt içinde ve 201 varaktan oluşmaktadır. Yaklaşık 7000 beyittir. 14 x 20.5 (7.3 x 14.7) cm. ebadında, 17 satırlı ve nestalîk yazı türündedir. Haşiyelerde parçalar ve beyitler vardır. İstinsah kaydı yoktur.”¹⁷⁶

İlk beyit: آفتاب اندر شرف شد بر جهان فرمان روا، کرد دیگرگون زمین و کرد دیگرسان هوا

Son beyit: همیشه سایه عدل تو بادا بر سر عالم، که عالم را بعدل خویش خالی از ستم داری

8. İran Meclis Kütüphanesi, No. 26293.

Mecmua vr 1b-234 arasında bulunan bu yazma nüshada 7500 beyit vardır. Siyah meşin cilt, 21x26.5 ebadında, cetvelsiz, bazı sayfalarda da kenarlarda beyitler vardır. 16 satır (16 beyit), talik yazı, başlık yerleri ayrılmış, boştur; ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Son sayfadaki metin ve kayıtlar okunamayacak derecede silik, samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

İlk beyit: آن که گرمی کرد با او از فلک سردی ندید، وان که سردی کرد بر او بر زمین گرم اوفتاد

Son beyit: اندر کف جام و بر سر افسر داری، مه بر کف و آفتاب بر سر داری

9. İran Meclis Kütüphanesi, No. 50637.

Kahverengi meşin cilt içinde ve 222 varaktan mürekkeptir. Bu nüshadaki beyitlerin sayısı yaklaşık 7600'dür. 22x28 ebadında, zencirekli, cetvelsizdir. 17 satır (17 beyit), nesih yazıdır. Başlık yerleri ayrılmış, ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: ستاره سجده برد طلعت منیر تو را، زمانه بوسه دهد پایه سریر تو را

Son beyit: شد چشم مسلمانی در طلعت او روشن، شد کار مسلمانی از دولت او کاری

¹⁷⁶ Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, s. 24.

10. İran Meclis Kütüphanesi, No. 48/7557.

Kahverengi meşin cilt içinde ve 199 varaktan oluşmaktadır. Bu nüshada yaklaşık 8000 beyit mevcuttur. Şemseli, salbekli, zencirekli, 14x22 ebadında, yaldızlı cetveli, kenarında da metin var, 20 satır (20 beyit), kenarda 16 satır (8 beyit), talik yazıdır. Başlık yerleri ayrılmış ancak her hangi bir ibare bulunmamaktadır. İlk sayfadaki metin ve kayıtlar karalanmıştır, samani kağıt, istinsah kaydı yoktur. Tahminen 16-17. yüzyıla aittir.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: ستاره سجده برد طلعت منیر تو را، زمانه بوسه دهد پایه سریر تو را

Son beyit: بهر جشنی که بنشینی سعادت همیشین بادت، بهر راهی که بخرامی سلامت راهبر بادت

11. İran Meclis Kütüphanesi, No. 64910.

Mecmua vr 122b-234 arasında bulunan bu nüshada yaklaşık 8500 beyit vardır. Açık kahverengi meşin cilt, şemseli, 26x31 ebadında, cetveli, 37 satır (37 beyit), bütün sayfalarda metnin dışında, kenarlarda çerçeve içinde beyitler vardır, nesih yazı türü, başlık yerleri boş bırakılmış ama başlıklar sonradan kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Samani kağıt, istinsah kaydı vardır: devâzde şehîr-i rebî'û's- şânî (mâh-i çehârum-i kamerî), 996 hicrî kamerî.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: شدست روز همه خلق فرخ و میمون، بروزگار شه نیک بخت روز افزون

Son beyit: در مجلس تو بود یکی شاعر عزیز، زان شاعر عزیز معزیست یادگار

12. İran Meclis Kütüphanesi, No. 61896.

Kahverengi meşin cilt içinde ve 284 varaktan oluşmaktadır. Bu nüshanın beyit sayısı yaklaşık 8600'dür. 22x27 ebadında, zencirekli, cetvelsiz ve bazı sayfalarının kenarlarında başka bir yazıyla beyitler ve notlar vardır. 15 satır (15 beyit), nesih yazı, başlık yerleri ayrılmış ancak başlıklar, sonradan kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varak 1b-3a arasında müstensih tarafından yazıldığı anlaşılan Mu'izzî'ye ait bir hal tercümesi bulunmaktadır. Samani kağıt, istinsah kaydı vardır: Çehâr şenbe-i bist u heft-i şehîr-i Şaferu'l-muzaffer-i 1291. 13. yüzyıla aittir.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: با نصرت و فتح و ظفر و دولت والا، بنگر علم شاه جهان بر سر بالا

Son beyit: آفرین باد از فلک خورشید عدل و جود را، صدر دنیا احمد بن فضل بن محمود را

13. İran Meclis Kütüphanesi, No. 31664.

Siyah meşin cilt içinde ve 254 varaktan oluşmaktadır. Bu nüshada yaklaşık 9000 beyit mevcuttur. 19x23 ebadında, salbekli, şemseli, köşebentli, zencirekli ve cetvelsizdir. 17 satır (17 beyit), nesih yazı, başlık yerleri ayrılmış, ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: ستاره سجده برد طلعت منیر تو را، زمانه بوسه دهد پایه سریر تو را

Son beyit: بهر جشنی که بنشین سعادتمنشین بادت، بهر راهی که بخرامی سلامت راهبر بادت

14. İran Meclis Kütüphanesi, No. 212256

Siyah meşin cilt içinde, 238 varaktan oluşmakta ve beyit sayısı 9000 dolaylarındadır. 20x26 ebadında, yıldız cetvelli, cetvelin içinde kırmızı çizgiler bulunmaktadır. 19 satır (19 beyit), nesih yazı türündedir. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: ستاره سجده برد طلعت منیر تو را، زمانه بوسه دهد پایه سریر تو را

Son beyit: وزارت که ز جد و پدر رسیده بتو، مقیم باد در این خانه تا بروز طلاق

15. İran Meclis Kütüphanesi, No. 13351.

Bordo meşin cilt içinde ve 348 varaktan oluşmaktadır. Yaklaşık 11.500 beyit 26x35 ebadında, zencirekli, cetvelsiz ve bazı sayfalarının kenarlarında başka bir yazıyla beyitler vardır. 16 satır (16 beyit), nesih yazı, başlık yerleri ayrılmış, boştur; ancak herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: دیدم به ره آن نگار خندان را، آن ماه رخ ستاره دندان را

Son beyit: از بسکه دل شکافت ربوده است نور دل، از بسکه جان ربود گرفته است لطف جان

16. İran Meclis Kütüphanesi, No. 23607.

Açık kahverengi meşin cilt içinde ve 277 varaktan oluşmaktadır. Bu yazma nüshanın beyit sayısı yaklaşık 12.000'dir. Şemseli, salbekli ve zencireklidir. Yıldız cetveli, yıldız cetvelin etrafında da kırmızı cetvel mevcuttur, 15x30 ebadında, 21 satır (21 beyit), bazı sayfalarda cetvelin dışında, kenarda bir veya birkaç beyit, metin vardır. Varak 1b-3a arasında müstensih tarafından yazıldığı anlaşılan Mu'izzî'ye ait bazı bilgiler bulunmaktadır. Gerek mukaddime gerekse dîvânın başlangıç sayfası aynı tarzda tezhiplidir. Bu nüshanın önemli bir kimse için yazıldığı anlaşılmaktadır. İstinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: با نصرت و فتح و ظفر و دولت والا، بنگر علم شاه جهان بر سر بالا

Son beyit: نعلی زده از زر عیاری گویی، در گوش سپهر گوشواری گویی

17. İran Meclis Kütüphanesi, No. 74411.

Kahverengi meşin cilt içinde ve 341 varaktan oluşmaktadır. Bu nüshada yaklaşık 14.000 beyit bulunmaktadır. Şemseli, zencirekli; 21x31 ebadında, 20 satır (20 beyit), nestalik yazı, başlık yerleri kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı sayfalarının kenarlarında başka bir yazıyla beyitler ve notlar vardır. Son birkaç sayfada aslı yazıyla yazılmış müteferrik beyitler vardır. Samani kağıt, istinsah kaydı yoktur.

Baş: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İlk beyit: ستاره سجده برد طلعت منیر تو را، زمانه بوسه دهد پایه سریر تو را

Son beyit: نعلی زده از زر عیاری گویی، در گوش سپهر گوشواری گویی

Mu'izzî Dîvânı'nın Neşirleri

Şimdiye kadar basılan Mu'izzî Dîvânı'nın toplamda üç neşri vardır. Bu neşirler şunlardır:

1. 'Abbâs İkbâl Âştîyânî'nin 1939 yılında Tahran'da *Dîvân-i Emîr Mu'izzî* adıyla yayınladığı neşir.

Mu'izzî'nin en tam basması olarak görülen bu neşirde, Mu'izzî ve babası Burhânî'nin hayatına dair on beş sayfalık kısa bir mukaddime bulunmaktadır. Her bir

sayfada yaklaşık 21 beytin bulunduğu bu neşir, 868 sayfadır ve bu neşirde 18.623 beyit vardır.

2. Nâşir-i Heyyirî'nin, 1983 yılında Tahran'da *Dîvân-i Kâmil-i Emîr Mu'izzî* adıyla yayınladığı neşir.

Heyyirî'nin bu neşrinde, Mu'izzî ve hayatı hakkında tafsilatlı olmayan 10 sayfalık bir mukaddime bulunmaktadır. Üç neşir arasından en az giriş bilgilerine sahip olan neşirdir. Her bir sayfada yaklaşık 27 beytin bulunduğu bu neşir, 791 sayfadır ve diğer neşirlerden farklı olarak dîvânın sonunda 27 sayfalık *Mu'izzî Dîvânı* sözlüğü yer almaktadır.

3. Muhammed Rızâ Kânberî'nin 2006 yılında Tahran'da *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu'izzî-i Nişâbûrî* adıyla yayınladığı neşir.

Muhammed Rızâ Kânberî'nin bu neşrinde, hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında 101 sayfalık bir mukaddime ve ta'likat (s. 713-1115) kısmı bulunmaktadır. Bu neşir, diğer neşirlere göre en tafsilatlı giriş bilgisini ihtiva etmektedir. Bu neşrin her bir sayfasında yaklaşık 28 beyit bulunmakta; 468 kaside, 3 terkîb-bend, 3 tercî-i-bend, 1 musammat, 60 gazel, 37 kıta ve 175 rubâi yer almakta ve bu neşir, toplamda 1132 sayfadan oluşmaktadır.

Bu üç neşirde de şiirler, kafiyelerine göre alfabe sırasına konulmuştur. Bu neşirler arasından 'Abbâs İkbâl Âştiyânî'nin neşri, öncü ve örnek sayılmaktadır. Bundan sonraki neşirler, 'Abbâs İkbâl Âştiyânî'nin neşrinden yola çıkarak oluşturulmuştur. Nâşir-i Heyyirî ve Muhammed Rızâ Kânberî'nin neşirleri, kendi ifadelerine göre 'Abbâs İkbâl'in tashihli *dîvânı*na dayanmaktadır, ancak önsözünü almamışlardır. 'Abbâs İkbâl ve Nâşir-i Heyyirî'nin neşirlerinde, şiirlerin kime dair söylendiğinin tespiti yapılarak her şiir için başlık yazılmıştır. Nâşir-i Heyyirî'nin neşrettiği *dîvân*daki başlıkların 'Abbâs İkbâl'inkiyle hemen hemen aynı oluşu, Heyyirî'nin 'Abbâs İkbâl'den istifade etmiş olabileceği kanaatine delil mahiyetindedir. Muhammed Rızâ Kânberî'nin neşrinde bu başlık çalışması bulunmamaktadır. 'Abbâs İkbâl'in neşrinden farklı olarak Nâşir-i Heyyirî'nin neşrinde bazı eksik kasideler mevcuttur. Muhammed Rızâ Kânberî'nin oluşturduğu neşirde de 'Abbâs İkbâl'in neşrinden bir farklılık yoktur. Ama bu üç nâşir de yararlandıkları yazma nüshalardan bahsetmemişlerdir. Oluşturulan bu üç neşir de eksik bilgiler içermektedir ve sahih bir nüshaya dayanarak oluşturulmamıştır.

1.2.Mu‘izzî Dîvânı’nın Muhtevası

İçinde Büyük Selçuklu dönemiyle ilgili birçok tarihî malumatı barındıran Mu‘izzî Dîvânı’nın büyük bölümünü kasideler teşkil etmektedir. Mu‘izzî, saray şairi olması sebebiyle medhiye tarzındaki kasidelere yönelmiştir. Mu‘izzî’nin günümüze ulaşan beyitlerinin sayısı 19.000 ile 20.000 aralığındadır. Oldukça hacimli bir eser olan Mu‘izzî Dîvânı’nda 468 kaside, 63 gazel, 178 rubai, 34 kıta/nazım, ayrıca 3 terkîbbend, 3 tercî-i-bend ve 1 musammat yer almaktadır.

Kasideler, konu itibariyle hepsi medhiyedir. Ancak bu medhiyelerin içinde üç tane Allah’ın vasfı ve tevhîd konulu kasideler de yer almaktadır, hatta bunların içinde Peygamberle ilgili beyitlerin olması, Peygamberin na’tına dair yazıldığını da göstermektedir. Bunların yanı sıra Mu‘izzî, birçok övgü başlığı altında Allah’ın sıfatlarından, birçok sûre ve âyetten, dört halifeden, peygamberler ve mucizelerinden de dîvânında çokça bahsetmiştir.

Mu‘izzî Dîvânı’nda kasideler genellikle 8 beyitten az, 93 beyitten çok değildir. En az beyit sayısı olan kaside 8 beyitle, Mu‘izzî’nin vezir Nizâmulmulk’ün oğlu vezir Mueyyidulmulk için yazdığı bir medhiyedir. En çok beyit sayısı olan kaside ise, 93 beyitle, Mu‘izzî’nin vezir Kiyâ Mucîruddevle Ebu’l-Feth ‘Alî b. Huseyn’i övmek için kaleme aldığı bir medhiyedir. Mu‘izzî Dîvânı’ndaki kasidelerin beyit sayısı, 16.978’dir.

Mu‘izzî Dîvânı’nda, 63 gazel arasında en az beyit sayısına sahip olan gazelin 3 beyti vardır. En çok beyit sayısı olan gazelde ise 10 beyit bulunmaktadır. Gazeller, Sultan Sencer’den, mesnevî kahramanlarından, Bizans Kayşeri’nden, sûre ve âyetlerden, sevgili ve güzellik unsurlarından bahsetmektedir. Mu‘izzî Dîvânı’ndaki gazellerin toplam beyit sayısı, 379’dur.

178 rubainin yer aldığı Mu‘izzî Dîvânı’ndaki rubailerde, Sultan Melikşâh, Sultan Sencer, Sultan Berkyârûk, Hz. İsâ, Fağfûr, Kârûn ve hazineleri, çeşitli ülke ve yer adlarından bahsedilmektedir. Toplam beyit sayısı, 358’dir.

Mu‘izzî Dîvânı’nda bulunan kıtaların en uzununu 24 beyit, en kısası 2 beyittir. Kıtalarda Hz. Muhammed, Hz. Süleyman, Hz. Ali, Sultan Sencer, Sultan Behrâmşâh, Mu‘izzî’nin çağdaşı şairi Mes‘ûd Sa’d-i Selmân, Gazneli Maḥmûd sarayı şairleri Zeynebî, ‘Ascedî, Ferruhî ve ‘Unşurî hakkında bilgiler yer almaktadır. Kıtaların toplam beyit sayısı, 159’dur.

Mu'izzî Dîvânı'nda bulunan 3 terkîb-bendden ilki, vezir Faḥrûlmulk'ün medhiyesidir. 130 beyitle en çok beyit sayısı olan terkîb-benddir. İkinci terkîb-bend, 76 beyitle Sultan Sencer'in medhiyesidir. Üçüncüsü ise Emîr İsmâ'îl-i Gîlekî'nin medhiyesidir ve 113 beyitten ibarettir. Mu'izzî Dîvânı'ndaki terkîb-bendlerin beyit sayısı da 319'dur.

Mu'izzî Dîvânı'nda bulunan 3 tercî-i-bendden biri, Vezir Mecdulmulk-i Kûmî'yi övmek için yazılmıştır. En çok beyit sayısına sahip bu tercî-i-bendde 97 beyit vardır. İkinci tercî-i-bend de Melik Sencer'e övgüdür ve 53 beyitten ibarettir. Üçüncüsü ise vezir Mu'înulmulk Ahmed-i Kâşî'nin övgüsü hususundadır ve bu tercî-i-bendin beyit sayısı 88'dir. Mu'izzî Dîvânı'ndaki tercî-i-bendlerin beyit sayısı 238'dir.

Mu'izzî'nin, dîvânında yer alan 1 musammatın beyit sayısı da 60'dır. Bu musammat, Zimâm ve İstîfâ dîvânı sahibi Şerefûlmulk'ün övgüsü üzerine yazılmıştır. Bu nazım şekilleri hakkındaki veriler ve bilgiler, 'Abbâs İkbâl Âştîyânî'nin neşrine göre verilmiştir.

Gerek seferlerde kazanılan başarı ve zaferlerin gerekse birçok mühim hâdiselerin kaside ve gazellerde yer aldığı görülmektedir. Tespit edilen bu hâdiselerden başka dîvânda sultanların, vezirlerin, emîrlerin, devlet kademesinde önemli mevkilerde bulunan ve önemli görevlerde rol oynayan şahsiyetlerin, devlet ileri gelenlerinin övgüleri ve özellikleri yanında şairimiz Mu'izzî, savaşlar, fetihler, fetih kutlamaları, sultanların başkente dönüşleri, Melik Sencer'in iyileşmesi, sultanların oğullarının doğumunu kutlama, vezirlerin vezirliğini kutlama, şehirlerdeki fitnenin/kargaşanın giderilmesi, Ramazan ve Kurban gibi dinî bayramların kutlanması, yüce Allah'ın vasfı ve tevhîd, sultanların misafirliğe gitmesi gibi tarihî ve önemli görülen birçok hususu dîvânında anlatmıştır. Bu bağlamda yazdığı ve anlattığı her kaside, her şiir, önemli konuları ihtiva ettiği için tarih olmuştur. Dîvânda geçen ve anlatılan bu olaylar şunlardır: "Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın Vezir Nizâmulmulk'ün Yanına Misafirliğe Gitmesi, Melikşâh'ın Semerkand Fethini Kutlama, Sultanın Oğlunun Doğumunu Kutlama, Sultan Sencer'in Veziri Mu'îneddîn Muhtaşşılmulk Ebû Naşr Ahmed b. Fazl b. Maḥmûd-i Kâşî'nin Vezirliğini Kutlama, Ḥorâsân'daki Fitnenin Giderilmesi, Sultan Melikşâh'ın Türkistan Fethi'ni Kutlama, Sultan Sencer'in Kurban Bayramını Kutlama, Melik Sencer'in İyileşmesini Kutlama, Sultan Sencer'in Veziri Mucîruddevle-i Erdistânî'nin Evine Misafirliğe Gitmesi, Sultan Sencer'in Bayramını Kutlama, Yüce Allah'ın Vasfı ve Tevhîd, Tevhîd, Sultan Melikşâh'ın

Bağdat'tan Başkentine Dönüşü, Sultan Melikşâh'ın Şam Fethi, Sultan Melikşâh'ın Semerkand'tan Dönüşünü Kutlama, Kaftan/Hil'at Bağışı İçin Teşekkür Etme, Ramazan Bayramı Kutlaması, Kurban Bayramı Kutlaması, Melikşâh'tan Bahâeddîn Necmuddevle-i 'Osman'a Hil'at Verilmesine Tebrik, Sultan Sencer'in Bağdat'tan Nîşâbûr'a Dönüşünü Kutlama, Sultan Melikşâh'ın Fethini Kutlama, Sultanın Mîr Hâcib'in Yanına Misafirliğe Gitmesi, Sultan Sencer'in Dârulmulk'e (Başkent) Dönüşü, Sultan Sencer'in Savaştan Dönüşünü Kutlama, Sultan Sencer'in Ġazne Fethi, 513 Yılı'nın Cemâdiye'l-evvel ayının 12'sinde Sultan Sencer'in Sâve Savaşı, Sultan Melikşâh'ın Avdan Dönüşü, Sultan Melikşâh'ın Kılıç ve Kaleminin Bahsi, Sultan Sencer'in Kayser Emîri'nin Yanına Misafirliğe Gitmesi, Sultan Melikşâh'ın Nîşâbûr'a Gelişini Kutlama, Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi, Bayram Kutlaması ve Melik Sencer'in Sıhhat Bulması, Melik Sencer'in Atını Vassetme, Vezir Nizâmulmulk'ün Yeğeni Vezir Ebu'l-Mehâsin 'Abdurrezzâk'ın Vezirliğini Kutlama, Şerefeddîn Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'nın Vezirliğini Kutlama, Nizâmeddîn Muhammed b. Suleymân b. Kâşgarî'nin Vezirliğini Kutlama, Şâhın Ok Hâdisesinden Dolayı Mu'izzî'nin Feryadı, Nevruz Kutlaması, Sultan Melikşâh'ın Şerefül-mulk'ün Yanına Misafirliğe Gitmesi, Sultan Melikşâh'ın Seferden Dönüşü, Melikşâh'ın Rey'den Nîşâbûr'a Dönüşü, Şâhın Nîşâbûr'a Gelişini Kutlama, Padişahın Zevk ve Sefâ Meclisinin Vafı, Sultan Melikşâh'ın Rûm ve Şam Seferinden Dönüşü, Tevhîd ve Mucîruddevle-i Erdistânî'nin Oğlunun Ölüm Kısası, Melik Sencer'in Faḥrül-mulk'e Misafirliğe Gidişi, (Mu'izzî'nin) Ok Yarasının İyileşmesine Şükretme, Vezirinin Öldürülmesine Üzülmek, Sultanın Fethini Kutlama, Sâve Savaşı'ndan Sonra Sultan Sencer'in Maḥmûd'la Barışmasına Değınme, Mes'ûd ve Tuğrul'un Kardeş Çocuklarının Sultan Sencer'i Ağırması, Sultan Sencer'in Ġazne Fethi, Sultan Melikşâh'ın Bayramını Kutlama, Sultan Melikşâh'ın 'İmâduddevle-i Savtekîn'in Yanına Misafirliğe Gitmesi, Melikşâh'ın Mâverâ'unnehir Fethi, Ġazne Fethi, Sencer, Muhammed ve Maḥmûd'un Anneleri Tâceddîn Hâtun'un Süvari Birliğine Ulaşması, Vezir Mu'ineddîn Ahmed b. Fazl b. Muhammed-i Kâşî'nin Vezirliğini Tebrik Etme, (Mu'izzî'nin) Şâhın Okuyla Yaralandıktan Sonra Hayatta Kalmasına Şükretme, Sultan Melikşâh'ın Hâlife Muktedî'yle Görüşmesi, Vezir Şadreddîn-i Muhammed'in Başkente Dönüşü, Mihrigân Bayramı Kutlaması, Melik Sencer'in Oğlunun Doğumunu Kutlama.”

Yukarıdaki bilgiler ışığında Mu‘izzî’nin şiirleri arasında özellikle Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer medhiyeleri çoğunluktadır. Bilhassa Sultan Melikşâh’ı anarsak, Mu‘izzî Melikşâh hakkında 100’den fazla kaside söylemiştir ve Melikşâh hakkındaki kasidelerin toplam beyit sayısı da yaklaşık 3000’dir. “Sultana Övgü” gibi başlık konulan bazı şiirlerin kime dair yazıldığı da bilinmemektedir. Ayrıca bu sultanlardan sonra dîvânda Mu‘izzî’nin en çok övdüğü kişiler vezir Nizâmulmulk, oğulları Faḥrulmulk, ‘İzzulmulk, Mueyyidulmulk, Ebu’l-Ḳâsım ‘Îmâdulmulk ve yeğeni Ebu’l-Mehâsin ‘Abdurrezzâk’tır.

Muḥammed Rızâ Şefî‘î-i Kedkenî dîvânla alâkalı şunları söylemektedir: “Emîr Mu‘izzî Dîvânı’nın incelenmesi, en meşakkatli çalışma ve uğraşılardan biridir, çünkü 5. yy.’ın sonuna kadar Fars şiirinin en hacimli eserlerinden biri olan bu devasa dîvânda sosyal, ahlâkî ve felsefî konularla alâkalı -saraydaki diğer şiirler gibi- bir bilgi yoktur. Mu‘izzî’nin dîvânı, tam manasıyla süslü, mübalağalı ve tekrara düşen tasvirler örneğidir ve onu, şiir büyüklerinden biri olarak saymak gerekir.”¹⁷⁷

‘Abdulhuseyn-i Zerrînkûb, Mu‘izzî Dîvânı hakkında şunları söyler: Bu değerli, bilgi dolu dîvânda tarihle ilgili nice faydalı malumat bulunmaktadır. Mu‘izzî’nin dîvânı, padişahların vasıflarına ve liyakatine dair yapılan övgülerle doludur; Melikşâh ve Sencer zamanında kısa veya uzun bir süre vezirlik yapmış kişilerin hemen hemen hepsinin bilgisine sahiptir, okuyucuyu bu iki padişahın ve onlardan sonra gelen padişahların devletinden/yönetiminden tarihte eşine az rastlanır bu kadar şaşırtıcı bir hızla birbirinden ayırır.”¹⁷⁸

Türk hâkimiyet ve öz değerleri anlayışı ile yakinen ilgili bulunan ve bu anlayışın her bir tezahürü ve tecellisi olarak görünen bu meselenin anlaşılması için Emîr Mu‘izzî’nin Selçuklu Devleti’nin mahiyetini anlatan dîvânı, baştanbaşa tarihî bir kaynak ve müstakil bir araştırma konusudur. Bu açıdan Büyük Selçuklu dönemi saray şairi olması bakımından şairimiz Mu‘izzî’nin dîvânı, tarihî bilgilerle dolu bir kaynak olduğu için dîvânın muhteviyatında bulunan ve Selçuklu devlet teşkilatının, anlayışının ve dönemin tarihî olaylarının, Emîr Mu‘izzî’nin dîvânındaki şiirlere yansması sebebiyle her şiir neredeyse o dönemin siyasi, tarihî, sosyal ve kültürel özelliklerini ihtiva etmektedir.

¹⁷⁷ Muḥammed Rızâ Şefî‘î-i Kedkenî, *Şuvar-i ḥayâl der şi‘r-i Fârsî*, s. 626.

¹⁷⁸ ‘Abdulhuseyn-i Zerrînkûb, *Bâ kârvân-i ḥulle*, İntişârât-i ‘İlmî, 13. bs., Tahran, 1382, s. 155-156.

Mu'izzî'nin dîvânı, fetihlerin, mutluluğun, görkemle dolu haşmetli kıvançların yeridir ama çoğunlukla da Selçuklu sultanları, bazı emîrler ve Selçuklu olmayan sultanlar hakkında tafsilatlı bilgilere yer vermektedir.

Dîvânda Büyük Selçuklu döneminin sultanları, bölge emîrleri, devlet adamları, vezirler, devrin ileri gelenleri ve sultanın yakınları, devrin önemli hâdiseleri ve fetihleri hakkında Selçuklu Devleti ile ilgili bir takım haberler ve bilgiler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Mu'izzî'nin, dîvânda yazdığı kasidelerde padişahlar, savaşlar, padişahların savaş halleri, fethettiği yerler, padişahların askerlerinin ve ordularının özellikleri, saray ve devlet teşkilatı gibi birçok tarihî bilgi ve izler de mevcuttur.

Asıl tarih kaynaklarında zikredilen veya zikredilmeyen nice tarihî malumat, yarım asrı aşkın hem Melikşâh hem Sencer zamanının saray şairliğini yapmış, dönemin tarihî birçok hâdisesine tanıklık etmiş Büyük Selçuklu şairi Mu'izzî'nin dîvânında detaylarıyla ele alınmakta ve tarihe kaynaklık edebilecek tafsilatlı bilgilere ulaşılmaktadır.

1.3.Mu'izzî Dîvânı'nda Kullanılan Vezinler

Mu'izzî Dîvânı'nda tespitimize göre 25 çeşit vezin ve 9 bahir kullanılmıştır. Dîvânda tercih edilen orijinal fikir ve mazmunlar yanında, tespit edilen bu vezin ve bahirler, Mu'izzî'nin şairliğinin gücünü gösterecek ve şiirlerinin genel etkisini yansıtacak düzeydedir.

Bahri	Veznin Adı	Kaside		Gazel		Rubâi		Kıta		Musamm		Terciiben		Terkibbe		Toplam	
		Sa	Ora	Sa	Ora	Sa	Ora	Sa	Ora	Sa	Ora	Sa	Ora	Sa	Ora	Sa	Ora
		yı	n	yı	n	yı	n	yı	n	yı	n	yı	n	yı	n	yı	n
Cedîd	Fâ'ilâtün																
	Mefâ'ilün		1,7		3,3		0,0		8,8				0,0		0,0		1,8
	Fâ'ilün	8	%	2	%	0	%	3	%	0	0,0%	0	%	0	%	13	%
Cedîd	Fe'ilâtün																
	Mefâ'ilün		0,2		1,6		0,0		2,9				0,0		0,0		0,4
	Fe'ilün	1	%	1	%	0	%	1	%	0	0,0%	0	%	0	%	3	%
Hezec	Mef'ûlû																
	Mefâ'ilün		0,2		0,0	14	90,8		0,0				0,0		0,0	14	20,2
	Mefâ'ilü Fe'ûl	1	%	0	%	8	%	0	%	0	0,0%	0	%	0	%	9	%
Hezec	Mef'ûlû Mefâ'ilü		9,1		18,0		8,0		11,8				0,0		33,3		9,7
	Mefâ'ilü Fe'ûlün	43	%	11	%	13	%	4	%	0	0,0%	0	%	1	%	72	%
	Mefâ'ilün		5,1		1,6		0,0		2,9				0,0		33,3		3,7
	Mefâ'ilün	24	%	1	%	0	%	1	%	0	0,0%	0	%	1	%	27	%

	Mefâ'ilün									
	Mefâ'ilün									
Hezec	Mefâ'ilün	2,3	1,6	0,0	5,9		0,0	0,0		1,9
	Fe'ülün	11 %	1 %	0 %	2 %	0 0,0%	0 %	0 %		14 %
	Mef'ülü									
	Mefâ'ilün									
Hezec	Mef'ülü	1,3	4,9	0,0	0,0		0,0	0,0		1,2
	Mefâ'ilün	6 %	3 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		9 %
	Mef'ülü									
	Mefâ'ilün	0,6	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0		0,4
Hezec	Mefâ'ilün	3 %	0 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		3 %
	Mef'ülü									
	Mefâ'ilün	0,4	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0		0,3
Hezec	Fe'ilâtün	2 %	0 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		2 %
	Mef'ülü									
	Mefâ'ilün	0,4	1,6	0,0	0,0		0,0	0,0		0,4
Hezec	Fe'ülün	2 %	1 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		3 %
	Mefâ'ilün									
	Mefâ'ilün	0,2	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0		0,1
Hezec	Mefâ'ilün Fa'lun	1 %	0 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		1 %
	Mef'ülü									
	Mefâ'ilün	0,2	0,0	1,2	0,0		0,0	0,0		0,4
Hezec	Mefâ'ilün Fe'ül	1 %	0 %	2 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		3 %
	Mef'ülü Fâ'ilâtü	14,7	11,5	0,0	17,6		50,0	33,3		11,5
Muzâri	Mefâ'ilü Fâ'ilün	70 %	7 %	0 %	6 %	0 0,0%	1 %	1 %		85 %
	Mef'ülü									
	Fâ'ilâtün									
	Mef'ülü	3,2	1,6	0,0	2,9		0,0	0,0		2,3
Muzâri	Fâ'ilâtün	15 %	1 %	0 %	1 %	0 0,0%	0 %	0 %		17 %
	Müstef'ilün									
	Fe'ilün									
	Müstef'ilün	0,2	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0		0,1
Muzâri	Fe'ilün	1 %	0 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		1 %
	Mefâ'ilün									
	Fe'ilâtün									
	Mefâ'ilün	20,4	9,8	0,0	17,6		0,0	0,0		10 14,7
Müctes	Fe'ilün	97 %	6 %	0 %	6 %	0 0,0%	0 %	0 %		9 %
	Müfte'ilün									
	Fâ'ilâtü	1,3	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0		0,8
Münser	Müfte'ilün Fa	6 %	0 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		6 %
	Müfte'ilün									
	Fâ'ilün									
	Müfte'ilün	0,2	1,6	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0		0,4
Münser	Fâ'ilün	1 %	1 %	0 %	0 %	1 %	0 %	0 %		3 %
	Mütekâ									
	Fe'ülün Fe'ülün	1,3	1,6	0,0	8,8		0,0	0,0		1,4
rip	Fe'ülün Fe'ülün	6 %	1 %	0 %	3 %	0 0,0%	0 %	0 %		10 %
	Mütekâ									
	Fe'ülün Fe'ülün	1,5	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0		0,9
rip	Fe'ülün Fe'ül	7 %	0 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %		7 %

Müstef'îlün									
Müstef'îlün									
Müstef'îlün	0,4	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0	0,3	
Recez Müstef'îlün	2 %	0 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %	2 %	
Müstef'îlâtün									
Fâ'ilün									
Müstef'îlâtün	0,2	0,0	0,0	2,9		0,0	0,0	0,3	
Recez Fâ'ilün	1 %	0 %	0 %	1 %	0 0,0%	0 %	0 %	2 %	
Fâ'ilâtün									
Fâ'ilâtün	14 29,5	21,3	0,0	5,9		50,0	0,0	15 21,1	
Remel Fâ'ilâtün Fâ'ilün	0 %	13 %	0 %	2 %	0 0,0%	1 %	0 %	6 %	
Fe'ilâtün									
Fe'ilâtün	5,3	16,4	0,0	11,8		0,0	0,0	5,3	
Remel Fe'ilâtün Fe'ilün	25 %	10 %	0 %	4 %	0 0,0%	0 %	0 %	39 %	
Müfte'ilün									
Müfte'ilün	0,2	3,3	0,0	0,0		0,0	0,0	0,4	
Serî Fâ'ilün	1 %	2 %	0 %	0 %	0 0,0%	0 %	0 %	3 %	
	47 64,3	8,3	16 22,1	4,6		0,3	0,4	73 100	
Toplam	5 %	61 %	3 %	34 %	1 0,1%	2 %	3 %	9 %	

Görüldüğü üzere Mu'izzî, Fars edebiyatında pek görülmeyen farklı bir vezin kullanmamıştır. Mu'izzî'nin, dîvânda en çok tercih ettiği vezin remel bahrinde “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün”dür. Rubailerde en çok tercih ettiği vezin ise hezec bahrinde yazılan “Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül”dür. Daha sonra müctes bahrinde “Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün” vezni gelmektedir. Verilen tabloda ayrıntısıyla da görüleceği üzere muzâri bahrinde Müstef'ilün Fe'ilün Müstef'ilün Fe'ilün ile hezec bahrinde Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'lun vezinleri dîvânda birer kasidede kullanılarak, Mu'izzî'nin en az tercih ettiği vezin türleri olmuştur. Ayrıca Mu'izzî'nin, bir vezin türünü bütün nazım şekillerinde kullandığı bir tercihi bulunmamaktadır.

Kullanım sayısına göre tercih edilen diğer vezinler ise çoktan aza doğru sırasıyla şöyledir: muzâri bahrinde söylenen Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün, hezec bahrinde Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün, hezec bahrinde Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün, remel bahrinde Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, muzâri bahrinde Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün, hezec bahrinde Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün, cedîd bahrinde Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilün, mütekârip bahrinde Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün, gene mütekârip bahrinde Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün, hezec bahrinde Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün, münserih bahrinde Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fa, hezec bahrinde Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün, hezec bahrinde

Mef'ûlû Mefâ'ilün Fe'ilâtün, hezec bahrinde *Mef'ûlû Mefâ'ilün Fe'ûlün*, recez bahrinde *Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün*, hezec bahrinde *Mef'ûlû Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûl*, serî bahrinde *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*, recez bahrinde *Müstef'ilâtün Fâ'ilün Müstef'ilâtün Fâ'ilün*, münserih bahrinde *Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*, cedîd bahrinde *Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün*, muzâri bahrinde *Müstef'ilün Fe'ilün Müstef'ilün Fe'ilün*, hezec bahrinde *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'lun*'dür.

1.4.Dîvân'da Yer Alan Türkçe Kelimeler

Mu'izzî'nin dîvânında yer alan Türkçe kelimeler: غوغا: gavgâ, التون: altun, يرمق: yarmuk, تاراج: târâc, غارت: gâret, جوق: covk, قار: kâr, يغما: yağmâ, آي: ây, وشق: vaşak, چاوش: şaman, بلغار: bulgâr, شمن: şaman, بک: bek (bey), الب ارسلان: Alp Arslan, ارسلان: arslan, قیماز: kıymâz, قارغو: qarğû, خاتون: hâtûn, چاوش: çavuş, örnekler eşliğinde beyan edilecektir.

Mu'izzî, "Sultan Muğîşeddîn Maḥmûd b. Gıyâşeddîn Muḥammed b. Melikşâh-i Selcûkî'ye Övgü" başlıklı kasidede kavgâ kelimesini kullanmaktadır:

ور کسی خواهد که غوغایی کند در ملک تو از سپاه اهرمن بر جان او غوغا بود¹⁷⁹

Eğer bir kimse senin devletine karşı bir kavga/savaş isterse, onun canında şeytanın ordusundan bir kavga olur.

Sultan Muḥammed ve Sultan Sencer'in annesi Taceddîn Hâtun'u överken kaleme aldığı bir şiirinde Mu'izzî, Farsça "zer" kelimesinin karşılığını Türkçe altın ve Farsça "sîm" kelimesinin karşılığını da Türkçe yarmuk kelimeleriyle ifade etmiştir:

چشم و روی حاسدانش باد همچون سیم و زر تا که سیم و زر به ترکی یرمق و التون بود¹⁸⁰

Onun hasutlarının gözü ve yüzü, gümüş ve altın gibi olsun. Çünkü gümüş ve altın, Türkçe'de yarmuk ve altın olur.

Sultan Sencer'i övmek ve Gazne Fethi'ni anlatmak için kaleme aldığı şiirde Mu'izzî, grup anlamına gelen covk kelimesini kullanmaktadır:

¹⁷⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 154.

¹⁸⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 157.

یک جوق شده کشته و یک خیل گریزان یک فوج شده غرقه و یک قوم گرفتار¹⁸¹

Bir grup (kimisi) öldürüldü, bir grup (kimisi) kaçtı. Bir topluluk (kimisi) boğuldu (helak oldu), bir kavim (kimisi) esir düştü.

“Celâleddîn Muhammed-i Hârezmşâh’a Övgü ve Kılıcının Vasfı” başlıklı kasidede Mu‘izzî, Türkçe kar kelimesine dikkat çekmektedir:

تا قار قیر باشد در لفظ فارسی چونانکه در عبارت ترکی است برف قار

بادا چنانکه قار به ترکی سر عدوت مویت چنانکه در لغت پارسی است قار¹⁸²

Gâr kelimesi Farsçada zift anlamını verir. Oysa berf, Türkçede kar demektir. Düşmanın başı Türkçedeki kar gibi olsun; senin saçın ise Farsçadaki zift gibi olsun. Zaten dîvânda birçok Türkçe soy adları ve kelimeleri geçmektedir. Dîvânda geçen Türkçe kelimelere işaret eden beyitler, dikkat çekecek özelliktedir. Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı överken kaleme aldığı bir kasidesinde, ay kelimesini Türkçe söyleyerek bizzat kendisi kullanmaktadır ve bu, onun Türkçe bildiğine dair işaret sayılmaktadır:

تا که اندر لغت همی خوانند ماه را در زبان ترکی آی¹⁸³

Lügatta “mâh”ı, Türkçe’de “ay” okurlar.

Mu‘izzî’nin “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde, Türkistan’da güzellleriyle şöhret bulmuş bir bölge ve Türk boyu olan Bulgar diyarı yer almaktadır:

عدل تو بر گرفت ز بلغار تا عدن از قافله عوارض و از کاروان رقم¹⁸⁴

Bulgar diyarından Aden’e kadar kafil kafil, kervan kervan adaletin yayıldı.

Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, Türkçe bir kelime olan çavuş sözcüğüne yer vermektedir:

روم و قسطنطین زین پیش یکی بتکده بود چاوش شاه کنون داور قسطنطین است¹⁸⁵

Rûm (Bizans) ve Konstantîn bundan önce putperestti. Şu an şâhın çavuşu/komutanı Konstantin’in hâkimidir.

¹⁸¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 202.

¹⁸² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 298.

¹⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 705.

¹⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 489.

¹⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 90.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Alp Arslan’ı ve Türkçe beg (bey) kelimelerini anmaktadır:

ای جهاندارى که از تو تازه باشد جاودان گوهر طغرل بک و جغرى بک و الب ارسلان¹⁸⁶

Ey sultan! Tuğrul Bey’in, Çağrı Bey’in ve Sultan Alp Arslan’ın soyu, seninle sonsuza kadar yenilenir.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde de Türkçe beg (bey) kelimesine yer vermektedir:

میر سنقر بک که در لشکر سپهسالار توست ساخت اندر دولت تو جشن تطهیر پسر¹⁸⁷

Ordu(n)da sipehsâlârın/komutanın olan Mîr Sungur Bek,¹⁸⁸ senin devletinde çeşn-i tethîr-i peser (şehzadenin yıkanma âyininin) yapılmasına olanak sağladı/buna önderlik etti.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer ve Sultan Muhammed’in Anneleri Tâceddîn Hâtun’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Tâceddîn Hâtun’un huzurunda hizmet eden kadınların sırtının, çember gibi eğrildiğine değinmekte ve Türkçe hatun kelimesini belirtmektedir:

ای سرافرازی که زیر آسمان چنبری پشت خاتونان به خدمت پیش تو چون چنبرست¹⁸⁹

Ey feleğîn çemberi altında olan kıvançlı padişah! Senin huzurunda hâtunların sırtı, hizmet ederken (hizmette) çember gibidir.

Mu‘izzî, Şerefûlmulk Ebû Sa‘d’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde putperest, puta tapan anlamlarına gelen şaman kelimesinden söz etmektedir:

سر سعادت ابوسعد آفتاب سعود که شد صنم قلم او و آفتاب شمن¹⁹⁰

Saadetin başı, yıldızların güneşi Ebû Sa‘d’ın kalemi put olmuş, güneş de şaman olmuş.

Mu‘izzî, Melik Sencer’i överken söylediği bir şiirde yağma, gâret ve kavga kelimelerini birlikte kullanarak Türkçeye vurgu yapmaktadır:

ور به اطراف ممالک نیستی فرمان تو هر طرف را یغمایی از غارت و غوغاستی¹⁹¹

¹⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 546.

¹⁸⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 206.

¹⁸⁸ Sencer Azîzî’dir, Sultan Sencer’in ordu komutanı.

¹⁸⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 101.

¹⁹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 610.

Eğer ülkelerin (dünyanın) etrafında fermanın yoksa, her tarafı yağma, talan ve kavga kaplar.

Büyük Selçukluların önemli vezirlerinden “Ebû Sa’d b. Hindû’ya Övgü” başlıklı kasidede Mu‘izzî, gulâm ve hizmetkârlara verilen Türk isimlerinden olan Kargû ve Kaymaz kelimelerini kullanmaktadır:

ز فر تو در پیش سلطان به خدمت قدر خان و قیصر چو قیماز و قرغو¹⁹²

Gücünden/ihtişamından dolayı sultanın huzurunda Kadir Hân ve Kayşer, Kaymaz ve Kargû gibi hizmet etmektedir.

Sultan Alp Arslan’ın oğlu Melik Arslan Argû’yu övmek için kaleme aldığı bir şiirde Mu‘izzî, post anlamını veren Türkçe vaşak kelimesini ele almaktadır:

تا و شق پوشان باغ از یکدیگر گشتند دور در هوا هست از سیه پوشان قطار اندر قطار¹⁹³

Bağın post giyenleri birbirinden uzaklaşınca, havada bölük bölük siyah giyenlerden (bulutlar) vardır.

1.5.Dîvânda Yer Alan Farsça Şiir Söyleyen Şairler

Emîr Mu‘izzî’nin, dîvânda zikrettiği şairler; Şehîd-i Belhî (öl. 927), Rûdekî (öl. 941), Dakîkî (öl. 976-980), Firdevsî (öl. 1022-1026), Ferruhî (öl. 1038), ‘Unşurî (öl. 1039-1040), ‘Ascedî-i Mervezî (öl. 1040), Kaţrân-i Tebrîzî (öl. 1089’dan sonra), Mes‘ûd Sa’d-i Selmân (öl. 1121) ve Zeynebî-i ‘Alevî-i Maḥmûdî (öl. 12. yy.)’dir. Mu‘izzî, bu şairleri, kimi zaman sadece adlarını anarak, kimi zamanda şiirlerinden birer mısra örnek vererek dîvânında zikretmiştir.

1.5.1. Rûdekî

Mu‘izzî, Rûdekî’yi, Sâ mânîler’de şiirinin yaygın ve meşhur oluşu hususunda anmıştır ve memdûhu vezir Şadreddîn Muhammed’i, Rûdekî’den bir beyit naklederek övmüştür.

روان شد شعر من در آل اسحاق چو شعر رودکی در آل سامان¹⁹⁴

¹⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 718.

¹⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 686.

¹⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 214.

¹⁹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 671.

Rûdekî'nin şiiri Sâmânîogullarında (Sâmânîlerde) nasıl yaygınsa, benim şiirim İshâkîogullarında öyle yaygın oldu.

یکی بیت نغز است مرود کی را که اندر جهان تو سزاوار آنی

نه جز عیب چیزی است کان تو نداری نه جز غیب چیزی است کان تو ندانی¹⁹⁵

Rûdekî'nin çok güzel bir beyti vardır ki sen, cihanda ona layıksın.

“O (şey), senin sahip olmadığın (sende olmayan) ayıptan/kusurdan başka bir şey değildir. O (şey), senin bilmediğin gaybtan başka bir şey değildir.”

1.5.2. Daḳîḳî

Mu‘izzî, Sultan Sencer’e medhiye söylerken, Daḳîḳî’den iki beyit söylemiştir ve Sultan Sencer’in medhinde her iki beyti de tazmin ettiğini ifade etmiştir. Daḳîḳî’yi andığı beyitlerin birinde Şehîd-i Belhî’yi de zikretmiştir.

تو این مملکت رایگانی نداری فلک مملکت کی دهد رایگانی¹⁹⁶

Sen bu memlekete bedava/kolaylıkla sahip olmadın. “Felek, memleketi nasıl bedava verir?”

آن شاعری که در حق ممدوح خویش گفت: ای کرده چرخ تیغ تو را پاسبان خویش¹⁹⁷

Kendi memdûhu hakkında o şâir (Daḳîḳî) şöyle demiştir: “Ey feleğin senin kılıcını kendi bekçisi yaptı!”

دو بیت شنیده ام دقیقی را در مدح تو هر دو کرده ام تضمین:

«استاد شهید زنده بایستی و آن شاعر تیره چشم روشن بین

تا شاه مرا مدیح گفتندی معنیش درست و لفظها شیرین

در شأن تو آمد است پنداری و اندر شأن حسود با نفرین¹⁹⁸

Daḳîḳî’den iki beyit işittim. Senin övgünde her ikisini de tazmin ettim:

“Üstâd Şehîd, yaşamalısın! O gözü kara şairi, parlak gör.

Şâhim için anlamları doğru ve lâfızları hoş/tatlı, medih söylüyorlardı.

¹⁹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 698.

¹⁹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 697.

¹⁹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 421.

¹⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 591-592.

Senin şânında bir öğütle gelmiş, hasûdun şânında nefretle gelmiştir.”

Mu‘izzî, Dağıkî’yi zikrettiği bu şiirinde, Şehîd-i Belhî’nin de adını zikretmektedir.

1.5.3. Firdevsî

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidesinde, Firdevsî’nin “ilginç hikâyeler ve fetihler hakkında ne ararsan *Şehnâme*’dedir” beytine dîvânında yer vererek, Firdevsî’nin eserinde anlattıklarının asılsız ve efsane olduğunu beyan etmiştir. Sultan Melikşâh’ın başarı ve fetihlerinin anlatıldığı Mu‘izzî’nin şiirlerinin ise gerçeklerden bahsettiğini söyleyerek, Firdevsî’nin eserini kendi eseriyle mukayese etmiş, Firdevsî ve eseri *Şehnâme*’yi eleştirmiştir.

گفت فردوسی به شهنامه درون چونانکه خواست	قصه های پر عجایب فتحهای پر عبر
وصف کرد است او که رستم کشت در مازندران	گنده پیر جادو و دیو سفید و شیر نر
من عجب دارم ز فردوسی که تا چندان دروغ	از کجا آورد و بیهوده چرا گفت آن سمر
ما همی از زنده گوئیم او همی از مرده گفت	آن ما یکسر عیان است آن او یکسر خبر ¹⁹⁹

Firdevsî dedi ki: Acayip kıssalar ve ibretlerle dolu fetihler hakkında ne ararsan Şehnâme’dedir.

Rüstem’in Mâzenderân’da öldürdüğü yaşlı büyük büyücü, beyaz şeytan ve erkek aslanı, Firdevsî vasfetmiştir.

Firdevsî’nin bunca yalanına şaşkıyım. Nereden getirdi ve boşu boşuna neden bu efsaneyi söyledi.

Biz canlıdan/gerçekten bahsediyoruz, Firdevsî ise ölüden söz ediyor. Bizimki tamamen hakikat/aşıkâr, onunkisi tamamen rivayet.

1.5.4. Ferruhî

Mu‘izzî, vezir Ebû Bekr-i Şemsuşşeref’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Ebû Bekr-i Şemsuşşeref’e, büyüklükte Gazneli Sultan Maḥmûd’un ordu komutanı Qahistânî²⁰⁰ gibi hizmetkârın, şairlik için de Ferruhî’nin layık olduğunu ifade

¹⁹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 268.

²⁰⁰ Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nişâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, s. 975.

etmekte ve Ebû Bekr-i Şemsuşşerefî, Ferruhî'nin bir beyitinden alıntı yaparak övmektedir.

چون قهستانی ترا چاکر بسی در مهتری
پیش تو چون فرخی در شاعری چاکر مرا²⁰¹

Büyüklikte Kahistânî gibi hizmetkâr sana yeter. Yanında şairlikte Ferruhî gibi hizmetkâr da bana yeter.

بیتی ز شعر فرخی اندر مدیح تو
تضمین همی کنم که بدان بیت در خوری:

نامت نبشته نیست کجا نام بد بود
وانجا که نام نیک بود صدر دفتری²⁰²

Senin övgün için Ferruhî'nin şiirinden bir beyit nazmediyorum, ki sen o beyte layıksın:

“Adın, kötü adın olduğu yerde yazılı değildir. İyi adın olduğu yer, defterin başıdır.

Mu‘izzî, vezir Şadreddîn Muhammed’e övgü söylemek için yazdığı kasidesine, Ferruhî'nin bir kasidesinin matla beytinden bir mısrayı alarak cevap vermiştir:

این شعر مجابات حکیمی است که گفته است:
ای دل تو چه گویی که زمین یاد کند یار²⁰³

Bu şiire Hakîm Ferruhî'nin cevabı şudur: “Ey gönül! Cihan, sevgiliyi yâd eder diye ne söylersin?

این غزل هست بران وزن کجا شاعر گفت:
ترکش ای ترک به یک سو فکن و جامه جنگ²⁰⁴

Bu gazel, şâir Ferruhî'nin söylediği aynı vezindedir. Ey Türk! Ok kuburunu ve savaş elbiseni bir tarafa at.”

Mu‘izzî, “Mueyyideddîn Ebu'l-Ğâsım Mu‘înulmulk’e Övgü” başlıklı kasidede, Ferruhî'nin bir kasidesinin matla beytinden bir mısra almıştır. Mu‘izzî, Ferruhî'nin “kimse orduya asla umut bağlamasın” sözüne karşı çıkararak, ben orduya umut bağlıyorum diye cevap vermektedir.

من دل بدو دهم که خطا گفت آن که گفت:
هرگز مباد کس که دهد دل به لشکری²⁰⁵

“Hiçbir zaman kimse orduya umut bağlamasın.” diyerek yanlışı söyledi (Ferruhî).

Ben orduya umut bağlıyorum çünkü.

²⁰¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 50.

²⁰² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 725.

²⁰³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 416.

²⁰⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 823.

²⁰⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 724.

1.5.5. 'Unşurî

Mu'izzî, vezir Nizâmülmulk'un oğlu Faḥrûlmulk için yazdığı bir kasideyi, 'Unşurî'den alıntı yaptığı mısrayla aynı vezinde söylediğini ifade etmekte ve 'Unşurî'yi de bu mısralarla zikretmektedir:

گفتم این مدحت بدانسانی که گوید عنصری: باد نوروزی همی در بوستان بتگر شود²⁰⁶

Dedim ki senin bu övgün 'Unşurî'nin dediği gibidir: "Nevruz rüzgârı bostanda put yapar."

این غزل بر وزن آن گفتم که گوید عنصری: تا همی جولان زلفش گرد لالستان بود²⁰⁷

Bu gazeli, 'Unşurî'nin söylediği şu mısrayla aynı vezinde söyledim: "Zülfünün hareketi/sallanması (saçının dalgalanması), lale bahçesinin tozunu olur."

Mu'izzî, bu şiirinde de 'Unşurî'den bir beyit nakleder ve ifade ile mana bakımından 'Unşurî'nin üslubunun çok yalın olduğuna vurgu yapar:

به یادم آمد بیتی که عنصری گوید: به لفظ و معنی پاکیزه تر ز در ثمین

نه من به تضمین مدحش همی بیارایم همی به مدح وی آراسته کنم تضمین

ایا ز مرکب تو گرد رفته بر گردون کشیده رایت عالیت سر به علین²⁰⁸

'Unşurî'nin söylediği bir beyit aklıma geldi ki lâfız ve mana bakımından saf inciden daha arıdır.

Ben nazımla onun medhini süsleyemiyorum, onun medhiyle nazmı süslüyorum.

"Ey atıyla feleğe kadar toz çıkarmış! Ey yüce sancağını feleğin tepesine kadar çekmiş!"

در میان کفر و دین شمشیر تو سدی قوی است در تو آن گویم که در محمود گوید عنصری:

سد تو شمشیر تو است اندر مبارک دست تو کو سکندر گو بیا تا سد مردان بنگری²⁰⁹

Küfür ve din arasında kılıcın güçlü bir settir. Senin hakkında, 'Unşurî'nin Maḥmûd hakkında söylediğini söylerim:

²⁰⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 133.

²⁰⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 172.

²⁰⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 619.

²⁰⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 715.

“*Senin seddin, senin mübarek elindeki kılıcıdır. İskender nerede? Yiğitlerin seddini görmesi için söyle/çağır gelsin.*”

Mu‘izzî, Belh Reisi Seyyid Ebu’l-Hasan’ı övmek için kaleme aldığı kasidesinde, bu şiirin ‘Unşurî’nin ruhunu şâd edeceğini söyleyerek ‘Unşurî’nin bir mısrasına şiirinde yer verir:

زین قصیده شاد گردد جان استادى كه گفت: ای شكسته زلف یار از بس كه تو دستان كنی²¹⁰

Bu kasideden üstadın ruhu şâd olsun! Demiştir ki: “Ey yârin бүклүм бүклүм зүлфү, senin anlattığından çoktur (daha fazlasıdır).

Bunlardan başka dîvânda, Mu‘izzî’nin kendisini ‘Unşurî’den üstün gördüğünü ifade ettiği beyitler de vardır:

آنچه سوری كرد ز اسرار كرم با عنصرى ذكر آن باقى است تا باقى است ايام و ليال

من بدین دولت به شعر از عنصرى کمتر نیم تو بسی افزونی از سوری به احسان و نوال²¹¹

Cömertlik sırları hakkında Sûrî’nin²¹² ‘Unşurî’ye (karşı) yaptığı (şey), geceler gündüzler bâki olduğu/devam ettiği müddetçe, onun zikri de bâkidir/devam eder.

Ben bu devlette şiirde ‘Unşurî’den daha az değilim. İhsan ve cömertlikte sen, Sûrî’den daha üstünsün.

گفتم چنین قصیده كس از شاعران نگفت گفتم كه گفت عنصرى استاد شاعران

گفتم كه آن قصیده بدیع است و نادر است گفتم كه این قصیده بسی بهتر است از آن²¹³

Dedim ki böyle bir kasideyi şairlerden kimse söylemedi, dedi ki şairlerin üstadının ‘Unşurî olduğunu kim söyledi?

Dedim ki o kaside bedî ve nadirdir. Dedi ki bu kaside ondan çok daha iyidir.

1.5.6. ‘Ascedî

Mu‘izzî, “Ḥorâsân’ın Reisi Tâceddîn Munî’i b. Mes‘ûd’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde ‘Ascedî’nin, Tâceddîn Munî’i’nin babasının meclisinde aç gözlülük/hırs için Çağrı ve Mevdûd zamanını övdüğünü ifade ettiği beyit şudur:

²¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 722.

²¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 456.

²¹² Hindistan’ın kuzeyinde bulunan Surî bölgesi sultanı Şîrşâh (1486-1545).

²¹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 597.

‘Ascedî, aç gözlülük için babanın meclisinde, Çağrı ve Mevdûd zamanına övgüde bulundu.

1.5.7. *Ḳaṭrân-i Tebrîzî*

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Veziri Nizâmulmuluk Yabgu Bey Muḥammed b. Suleymân-i Kâşğarî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde, Nizâmulmuluk Yabgu Bey Muḥammed’e övgü söylerken *Ḳaṭrân-i Tebrîzî*’yi kendisinden küçük görmektedir:

چو بهر من ز تو اعزاز و اکرام است هر روزی تو را هرگز نگویم آنچه قطران گفت مملان را²¹⁵

Senden benim için her gün yücelik ve cömertlik olduğundan, Ḳaṭrân-i Tebrîzî’nin Memlân’a söylediğini, ben sana asla söylemem.

1.5.8. *Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân*

Mu‘izzî, *Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân*’ı, söze üstün gelmesiyle, bilgisine, zekâsına ve nazmına övgüde bulunarak anmaktadır.

شریف خاطر مسعود سعد سلمان را مسخر است سخن چون پری سلیمان را

ز شادی ادب و عقل او به دار سلام همه سلامت و سعد است سعد سلمان را²¹⁶

Hız. Süleymân’a cinler nasıl itaat ettiyse, Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân’ın şerefi de söze itaat ettirmesidir.

Onun bilgi ve akıl mutluluğundan dolayı, Dârüsselâm’da Sa‘d-i Selmân’a her zaman selamet ve talih vardır.

در مجلس بزرگان خالی مباد هرگز پیرایه بزرگی مسعود سعد سلمان

آن شاعر سخنور کز نظم او نکوتر کس در جهان کلامی نشنید بعد قرآن²¹⁷

Büyüklerin meclisinde, azametın süsü olan Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân asla eksik olmasın.

O, cihanda Kurân’dan sonra kimsenin onun nazmından daha güzel bir söz duymadığı meşhur şâirdir.

²¹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 135.

²¹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 13.

²¹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 790.

²¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 794.

Mu‘izzî, bir kıtasında Selçuklu sarayında ne kadar bağış aldığını ve zengin olduğunu, Gazneli Maḥmûd’un sarayında bulunan Zeynebî, ‘Ascedî, Ferruhî ve ‘Unşurî’nin böyle bir zenginlik elde edemediğini söylemektedir:

هرگز از محمود غازی این عطا کی یافتند زینبی و عسجدی و فرخی و عنصری²¹⁸

Gazneli Maḥmûd’un sarayından böyle bir bağışı, asla ne Zeynebî ne ‘Ascedî ne Ferruhî ne de ‘Unşurî elde edebilmiştir.

1.6.Dîvânda Yer Alan Arapça Şiir Söyleyen Şairler

Mu‘izzî, dîvânında birçok Arap şairine yer vermiştir. Bu şairlerden kimisini fesahat ve belagat yönüyle, kimisini haşmeti ve makamıyla övmüş, kimi Arap şairlerinin de sadece adlarını zikretmiştir. Mu‘izzî şairleri yer yer aynı beyitte birlikte zikrettiğinden, çalışma içinde bu şairler arasında birbirine göndermede bulunulmuştur.

Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen Arap şairleri şunlardır: A‘şâ olarak bilinen Meymûn b. Kays (öl. 7/629 ?), Lebîd b. Rebî‘a b. Mâlik-i Mekkenî (öl. 40-41/660-661), Ḥassân b. Şâbit (öl. 60/680 ?), Cerîr (öl. 110/728), Ferezdâk (öl. 114/732), Aḥṭal (öl. 92/710-11), Muberrred (öl. 286/900), Buḥturî olarak bilinen Ebû ‘Ubâde Velîd b. ‘Ubeyd (öl. 284/897), Ebû Temmâm Ceyb b. Evs (öl. 231/846), daha çok Mutenebbî adıyla tanınan Ebû Tayyib Aḥmed b. el-Ḥuseyn (öl. 354/965), Bâhilî olarak tanınan Ebû Sa‘îd ‘Abdumelik-i Aşma‘î (öl. 216/831), Şâbî olarak bilinen Ebû İshâk İbrâhîm b. Hârûn (öl.), Ebu’l-‘Alâ-yi Aḥmed b. Suleymân-i Tenûhî (öl. 384/994).

1.6.1.A‘şâ

“Sultan Sencer’in Hazine Defterdârı Mu‘îneddîn Ebû Naşr Aḥmed Muḥtaşşılmuk-i Kâşî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Cahiliye Dönemi Arap şairi A‘şâ olarak bilinen Meymûn b. Kays’i, talihi ve zekasıyla övmekte; fesahat yönüne vurgu yapmaktadır:

گر بتابد دولت او بر دل مرد بخیل ور بر افتد سایه او بر سر مرد بلید

آن بخیل اندر سخاوت حاتم و نعمان شود وین بلید اندر فصاحت گردد أعشى و لبید²¹⁹

²¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 797.

Eğer onun talihi, cimri kimsenin gönlünde parlarsa ve onun gölgesi, akli kıt kimsenin başına düşerse,

O cimri, cömertlikte Hâtem ve Nu'man olur. O deli, fesahatte A'sâ ve Lebîd olur.

1.6.2. Lebîd

Cahiliye Dönemi Arap şairlerinden Lebîd b. Rebî'a b. Mâlik-i Mekkenî,²²⁰ Mu'izzî Dîvânı'nda A'sâ ile birlikte zikredilmiştir. Mu'izzî, Lebîd'i fesahat yönüyle övmüştür. Bk. A'sâ.

1.6.3. Hassân b. Şâbit

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı kasidesinde, Hz. Muhammed'in zamanında yaşamış olan Arapların meşhur şâirlerinden Hassân b. Şâbit'in haşmeti ve makamını övmektedir:

تا که اندر مدح و فتح تو مرا دیوان بود

هر که جوید در معنی یابد از دیوان من

²²¹ گر مرا در خدمت تو حشمت حسان بود

نایب پیغمبری شاهان نباشد بس عجب

Benim dîvânım, senin medhin ve fethin hakkında olduğu sürece; mana incisi arayan herkes dîvânımdan elde eder.

Ey şâh! Eğer senin hizmetinde, benim için Hassân'ın haşmeti/makamı olursa, peygamberin halefi buna çok şaşırılmaz.

1.6.4. Cerîr

Benî Ümeyye zamanının meşhur Arap şairlerinden olan, fesahat ve belagatte ün yapmış Cerîr, Arap şiirinin en etkili ve en büyük şairlerinden sayılmıştır. "Vezir Ebu'l-Meḥâsin Sa'dulmulk Sa'd b. Muhammed-i Âbî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Mu'izzî, kendisini Arapların bu ünlü şairleri Cerîr, Ferezdak, Ḥalîl ve Muberrred seviyesinde gördüğünü ve bu şairlerden daha iyi seviyede olması gerektiğini beyan etmektedir:

ور بودم فطنت خلیل و مبرد

گر بودم فکرت جریر و فرزددق

²¹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 157.

²²⁰ Muhammed 'Alî Muderris-i Tebrîzî, *Reyhânetu'l-edeb*, C 3, s. 51.

²²¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 168.

Eğer düşüncede Cerîr ve Fereздаک seviyesinde olsam da, bilgide Halîl ve Muberrred'in seviyesinde olsam da,

Hem senin övgünü yeterince söyleyemem hem de defteri tamamlayamam.

Vezir Mecdulmulk Es'ad b. Muhammed b. Mûsâ'yı överken kaleme aldığı bir şiirinde Mu'izzî, Arapların meşhur şairleri Cerîr, Ahtal ve A'sâ'nın karşısında, Acemlerde de kendisinin olduğunu açıklamaktadır:

همچو عرب را جریر و اخطل و اعشى²²³

هست معزى به دولت تو عجم را

Arapların Cerîr'i, Ahtal'ı ve A'sâ'sı gibi, senin devletinde de Acemlerin Mu'izzî'si vardır.

1.6.5. Fereздаک

Fereздаک, Mu'izzî Dîvânı'nda Cerîr ile birlikte zikredilmiştir. Mu'izzî, Fereздаک'ı düşüncesi ve zekâsı yönleriyle övmüştür. Bk. Cerîr.

1.6.6. Muberrred

Lügat, nahiv ve aruzda, Arap edebiyatının etkili şahsiyetleri arasında yer alan Muhammed b. Yezîd b. 'Abdulkber Muberrred de dîvânda, Cerîr ile birlikte zikredilmiştir. Mu'izzî, Muberrred'e bilgisi yönüyle övgüde bulunmuştur. Bk. Cerîr.

1.6.7. Halîl

Lügat, nahiv ve aruzda, Arap edebiyatının meşhur şahsiyetlerinden olan Halîl b. Ahmed-i Başarî, dîvânda Cerîr ile birlikte anılan bir diğer Arap şairidir. Dîvânda Mu'izzî tarafından bilgisi yönüyle zikredilmiştir. Bk. Cerîr.

1.6.8. Ahtal

Mu'izzî, Arapların meşhur şairlerinden Ahtal'ı, Cerîr ile birlikte anmıştır. Bk. Cerîr.

1.6.9. Buhturî

²²² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 188.

²²³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 733.

Ebu'l-Meḥâsin 'Abdurrezzâk-i Şihâbulislâm'ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, kendisinin çağdaşı olan Arap şairi Buḥturî olarak bilinen Ebû 'Ubâde Velîd b. 'Ubeyd'i küçük gördüğünü ifade etmektedir:

نتواند به تمامی به مدیح تو رسید
گر بود ماح تو بحتری و بتمام²²⁴

Eğer seni övenler Buḥturî ve Ebû Temmâm olsa (dahi), senin övgün tamam olmaz/senin övgünü yeterince yapamazlar.

1.6.10. Ebû Temmâm

Mu'izzî, Arap şairi Ebû Temmâm Ceyb b. Evs'i, Buḥturî ile birlikte zikretmiştir. Mu'izzî, dîvânda Ebû Temmâm'ı kendisinden yetersiz görmüştür. Bk. Buḥturî.

1.6.11. Mutenebbî

Mu'izzî, Mutenebbî olarak bilinen, asıl adı Ebû Ṭayyib Aḥmed b. el- Huseyin olan, fesahat ve belagat alanında ün yapmış Arap şairine övgüde bulunmuştur. 'Mueyyideddîn Ebu'l-Ḳâsım Mu'înulmulk'e Övgü" adlı kasidesinde Mu'izzî, Buḥturî ve Mutenebbî'nin şairliğine, lâfız ve manalarının kuvvetli oluşuna övgüde bulunmakta; ayrıca Araplarda onlar gibi şairler türemediye Acem şiirinin Arap şiirinden daha üstün ve iyi olacağını dile getirmektedir:

گر گاه لفظ و معنی کس در عرب نخواست
چون بحتری و چون متنبی به شاعری
نظم عجم ز نظم عرب خوب تر بود
چون لفظ پاک داری و معنی پیروی²²⁵

Eğer lâfız ve mana zamanı, Araplarda şairlikte Buḥturî ve Mutenebbî gibi şairler türememiş olsaydı,

Acem şiiri, Arap şiirinden daha iyi olurdu. Çünkü senin (Mueyyideddîn Ebu'l-Ḳâsım Mu'înulmulk) duru lafzın vardır ve sen yeni manalar oluşturursun.

Mu'izzî yukarıda zikrettiğimiz Buḥturî'yi, burada Mutenebbî ile birlikte anmıştır.

Mu'izzî, "Vezir Mueyyidulmulk b. Vezir Nizâmulmulk'e Övgü" başlıklı bir başka şiirinde de Mutenebbî'nin övgüsünün, sadece Mu'izzî'nin kendisinin söylemiş olduğu vezinde sayılabileceğini ifade ederek Mutenebbî'ye övgüde bulunmaktadır:

²²⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 464.

²²⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 726.

گفتم ستایش تو بر وزن شعر عرب

تقطیع آن به عروض الا چنین نکنی

مستفعّل فعلن مستفعّل فعلن

ابلی الهوی اسفا یوم النوی بدنی²²⁶

Dedim ki: Senin övgünün aruzunu Arap şiiri vezninde Müstef'ilün fe'ilün müstef'ilün fe'ilün dışında taktî edemezsin/takti edilemez. Aşk, beni ordan oraya savurarak, ayrılık günü bedenimi yıprattı, hicrandan dolayı artık gözüme uyku girmez oldu.

1.6.12. Bâhilî

Rey şehri reisi Ebû Sehl-i 'Abdurrahîm'i överken söylediği bir kasidesinde Mu'izzî, Arapların ünlü dil, lügat âlimi ve şairi Bâhilî olarak tanınan Ebû Sa'îd 'Abdumelik-i Aşma'î'yi hatîplik yönüyle övmektedir:

برمکی جود است و نعمان نعمت و آصف صفت اصمعی نطق است و صاحب فکرت و صابی بیان²²⁷

(O), *Bermekî cömertliğinde, Nu'mân zenginliğinde ve Âşaf sıfatlıdır. Aşma'î ifadeli, Şâhib düşünceli ve Şâbî beyanlıdır.*

1.6.13. Şâbî

Mu'izzî, şiir, edebiyat, yazı, lügat ve belâgat ilimlerinde meşhur olmuş ve Şâbî diye ünlü Ebû İshâk İbrâhîm b. Hârûn'u, ifade yönüyle övmüş ve Bâhilî'yle birlikte zikretmiştir. Bk. Bâhilî.

1.6.14. Ebu'l-'Alâ-yi Aḥmed

Mu'izzî, "Ebû Sa'd b. Hindû'ya Övgü" başlıklı kasidesinde Arapların görme engelli şairi ve filozofu Ebu'l-'Alâ-yi Aḥmed b. Suleymân-i Tenûhî'ye mahareti ve yaratıcılığıyla övgüde bulunduğunu söylemektedir:

یکی خاطری پاک دارد معزی به مدح تو مملو به شکر تو محشو

نه چون خاطر بوالعلاى معزى که انشا کند صورتی از خبز دو²²⁸

Mu'izzî, senin övgün ve şükriinle dolu temiz bir kalbe sahiptir.

²²⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 730; Arapça olan ikinci mısra, Ebû Tayyib-i Mutenebbî'nin bir kasidesinin matla beytidir. Bk. Ebû Tayyib-i Mutenebbî, *Dîvân*, şerheden Ebî el-Bekâ-yi 'Ukberî, tsh. Muştafâ es-Sakâ, İbrâhîm el-Beyârî, 'Abdulḥafîz-i Şelbî, Neşr-i Dârulfikr, Beyrut, 2003, s. 158.

²²⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 635.

²²⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 685.

Ebu'l-'Alâ-yi Muerrâ'nin kalbi gibi değildir. Çünkü O, bir haşereden bile bir suret inşa eder.

1.7.Dîvân'da Tevhîd, Na't Konulu Beyitler; Âyetler; Diğer Peygamberler ve İlk Halifeler

Devrinin en büyük saray şairlerinden olan Emîr Mu'izzî, eserinde, bağımsız olarak çeşitli vesilerle Cenâb-ı Hakk'ı ve peygamberi konu alan tevhîd ve münacat konulu şiir ile beyitler kaleme almıştır. Cenâb-ı Hak ayrıca çeşitli beyitlerde de zikredilmiştir ama o beyitler içinde Cenâb-ı Mevlânâ'dan, tevhîd konulu şiirler gibi müstakil olarak bahsedilmemiştir. Mu'izzî'nin bağımsız olarak işlediği bu tür şiirlerden birincisi, "Yüce Allah'ın Vasfı ve Tevhîd" başlıklı yirmi iki beyitlik manzumesidir. Bir diğer "Tevhîd" başlıklı manzumede ise otuz bir beyit bulunmaktadır ve bu tevhîd konulu aynı manzumenin içinde Hz. Muhammed için de medhiye vardır, bu beyitlerin Hz. Peygamber'e na't olarak yazıldığı düşünülebilir. Üçüncü "Tevhîd" başlıklı kasidede ise altmış beyit mevcuttur. Bu tevhîd konulu manzumede ise âyetler, peygamberlerin mucizeleri ve kıssaları ile çeşitli güzellik unsurlarına tesadüf edilmektedir.

Mu'izzî, memduhlarını överken kasidelerinde Cenâb-ı Hakk'a dönük hayranlık duyma, bunları beyan etme, daha fazlasını talep etme; özellikle de devrinin sultanını, vezirini, ileri gelenlerini methetme ve onları yüceltme durumlarında Allah'ı zikretmiştir. Memduhlarının övgüsünde Cenâb-ı Mevlânâ'nın cemâl ve celâl vasıfları hususunda bir örnek gösterme, ömrüne ve devletine dua etme durumlarında Allah'ı anma vesilesi de karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca dîvânda, bir hayli âyet ve sûrelere işaret eden Mu'izzî, bu âyetlere dîvânında genellikle kısmi ıktibas yoluyla yer vermiştir.

Kaynaklarda medhiyeci, kasideci yönüyle öne çıkan ve bu özelliklerine vurgu yapılan Mu'izzi'nin, dinî, ahlakî ve hikemî şiirler söylediği görülmektedir. Yarım asrı aşkın saray şairliği yapmış olduğundan ve uzun yıllar devrin sultanları, devlet adamları, devrin ileri gelenleri ve önemli şahsiyetlerine övgü şiiri söylediğinden, meşhur bir kaside şairinin ve dîvânının dinî hissiyattan uzak olmaması, bu hacimli dîvânının içerisinde dinî özelliklerin, âyetlerin, Cenâb-ı Hak için yazılan tevhîd kasidelerinin yer alması, peygamberlerin ve mucizelerinin yoğun bir biçimde kullanılması, dinî hassasiyet taşıyan ve tasavvufî temayül gösteren Selçuklu

sultanları ve kültürü için elbette garip değildir ama övgü şairleri için ender görülen bir özellik ve olumlu bir örnektir.

Mu‘izzî Dîvânı’nda Cenâb-ı Hak ile ilgili birçok isim ve sıfatlar ele alınmıştır. Bu isim ve sıfatlar dîvânda sırasıyla şöyledir: Allah, Hâk, Yezdân, Rab, Perverdigâr, Âferidgâr, Kirdgâr, İlah, Hudâ, Hudâvendigâr, Bârî, Îzed; Hâlîk, Zülcelâl ve’l-İkrâm, ‘Azîz, Celîl, Hâkîm, ‘İşmet, Hâfîz, Ğaniyy, Muheymin, Mute‘âlî, Ğaffâr, Raḥmân, Raḥîm, Kibriyâ, Lâ yezâl, Lem yezâl, Cebbâr, Kadir, Nâşir, Râzîk, Kerîm, Cihân-âferin, Şâhib-i ‘Arş, Meliku’l ‘Arş, Nigâhdâr, Nigâhbân.

1.7.1. Tevhîd

Mu‘izzî, birinci “Yüce Allah’ın Vasfı ve Tevhîd” başlıklı kasidesinde Allah’ın isim ve sıfatlarını anmaktadır:

ذوالجلال است آن که در وصف جلالش بار نیست	هرچه خواهد آن کند کاری برو دشوار نیست
ملک او را ابتدا و انتها و عزل نیست	ذات او را آفت و کیفیت و مقدار نیست
آن خداوندی که هست او بی نیاز از بندگان	وان جهاننداری که او را حاجب و جاندار نیست
بنده را کسب است و کسب بندگان مخلوق او است	بی قضای او خلایق را یکی کردار نیست
هیچ مخلوقی نداند سر خالق در جهان	گر تو مخلوقی تو را با سر یزدان کار نیست
آن که مؤمن را وعید جاودان گوید به رحم	او چنان داند که ایزد راحم و غفار نیست
سرّ ایزد را مجوی از نقطه پرگار دهر	زانکه سر ایزدی در نقطه و پرگار نیست
قدرت او را همی بینی به چشم معرفت	پیش چشم تو ز شبهت پرده دیوار نیست
هرچه هست اندر جهان از قدرت و ابداع او است	قدرت و ابداع کار گنبد دوار نیست
سرّ مؤمن هست در دریای ایمان چون صدف	وان صدف چون بنگری بی لؤلؤ شهوار نیست
گر کسی لعنت کند بر مؤمنان از اعتقاد	در کف کفر است اگرچه در صف کفّار نیست
مرد بر خوردار گردد هم ز دین و هم ز عقل	مدبر است آن کاو ز دین و عقل بر خوردار نیست ²²⁹

²²⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 123-124.

Allah, celâli hakkında kimsenin söz söylemeye yetksinin/haddi olmadığı Zülcelâl'dir. Her ne dilerse o işi oldurur, O'na zorluk yoktur.

Onun mülkünün başı ve sonu yoktur. Zâtının niteliği ve niceliği yoktur.

O Allah ki kullarından (hiçbir şeye) ihtiyaç duymaz. O âlemin yaratıcısı/sahibi (Allah) ki yardımcıya ve muhafıza muhtaç duymaz.

Kulun kazancı vardır ve kulların kazancı Allah'ın yarattıklarıdır. O'nun takdiri olmadan insanların bir ameli bile olmaz.

Hiçbir mahlûk âlemde Hâlık olan Allah'ın sırrını bilmez. Eğer sen mahlûksan, Allah'ın sırrıyla senin işin yoktur.

Allah, merhamette sonsuz olduğunu söyler kuluna. Kulu (Mümin) zanneder ki, Allah Rahîm ve Gaffâr değildir, hâşâ.

Allah'ın sırrını, feleğin pergelinin noktasında arama. Çünkü Allah'ın sırrı, noktada ve pergelde değildir.

Onun kudretini marifet gözüyle görürsün. Senin gözünün önünde şüpheden dolayı duvarın perdesi yoktur.

Âlemde her ne varsa, onun kudretindendir. Kudret, çarkı feleğin işi değildir.

Müminin sırrı, iman denizinde sedef gibidir. Baktığında o sedef, şâhlara layık inciden başka bir şey değildir.

Eğer bir kimse itikattan dolayı müminlere lanet okursa, kâfirler zümresinden olmasa bile küfre batmıştır.

Âdemoğlu hem dinden hem akıldan nasiplenir. Din ve akıldan nasibi olmayan, ahmaktır/talihsizdir.

Mu'izzî, hem tevhîd hem na't sayılan ikinci "Tevhîd" başlıklı şiirinde Allah'ın isim ve sıfatlarına vurgu yapmakta, Hz. Muhammed'i peygamberlerin en büyüğü ve kıyamet gününün şefaathçisi olarak belirtmekte ve dört halifenin adını zikretmektedir. Bu tevhîd kasidesinin son üç beyti de Hz. Muhammed'in na'tına dairedir.

مستحق عزّت و مجد و جلال و کبریاست

آن خداوندی که او بر پادشاهان پادشاست

لم یزل او را سزید و لایزال او را سزاست

او است معبودی به وصف لایزال و لم یزل

ذات او بی آفت است و ملک او بی منتهاست

حکم او بی علت است و صنع او بی آلت است

گفته او بی مجاز و کرده او بی خطاست

دانش او بی محال و بخشش او بی عدد

هر که بدبخت است بیگانه است با اسلام و دین نیکبخت آن است کو با دین و اسلام آشناست
 خوف ما از عدل یزدان و رجا از فضل او است زآنکه عدل او بلا و فضل او دفع بلاست
 گر براین دین و بدین مذهب ز دنیا بگذری جای تو در جنت الفردوس جای اولیاست²³⁰

Padişahların padişahı olan Allah, izzete, yüceliğe, celâle ve azamete layıktır.

O, Lâ yezâl ve Lem yezel vasfında bir İlahtır. Lem yezel (baki olmak) ve Lâ Yezâl (sonsuz olmak) ona yaraşır.

Onun hükmü sebepsiz, tabiatı vasıtasızdır. Zâtı bâki ve mülkü sonsuzdur.

Onun bilgisi sayısız, cömertliği sonsuzdur. Sözü mecazsız, hükmü hatasızdır.

Bedbaht olan herkes, İslâma ve dine uzaktır. Talihli olan da İslâma ve dine yakındır.

Allah'ın adaleti ve cömertliği (rahmeti), bela ve kötülükleri giderdiğinden, korkumuz (havf) Allah'ın adaletinden, ümidimiz (recâ) onun cömertliğindendir (merhametindendir).

Eğer bu din ve bu mezhep üzere ölürsen, makamın Firdevs cennetinde evliyâların makamıdır.

Mu‘izzî, “Tevhîd” başlıklı üçüncü manzumesinde de Allah’ın iradede ortağının, icabet ve inayette benzerinin olmadığını söyler. Ayrıca Mu‘izzî, Allah’ın sırrını anlamamız, ölmeden önce gaflet uykusundan uyanmamız ve hayata çeki düzen vermemiz gerektiğini; kime ne zaman iman verip kimden ne zaman imanını alacağını beyan etmektedir:

در ارادت بی شبیه و در مشیت بی شریک در اجابت بی نظیر و در عنایت بی همال
 احتیال و جهد را در راز یزدان راه نیست چند جویی راز یزدان را به جهد و احتیال
 حیل آن کن که پیش از مرگ بشناسی مگر تا ز اصحاب الیمینی یا ز اصحاب الشمال
 کافر صد ساله را یزدان همی ایمان دهد از تو ایمان باز نستاند به وقت ارتحال²³¹

İradede eşsiz ve takdirde ortaksızdır. İcabette benzersiz ve inayette eşsizdir.

Allah'ın sırrında hileye yol yoktur. Ne zamana kadar Allah'ın sırrını çaba ve hilede ararsın?

²³⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 124-125.

²³¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 446-447.

*Sen ölmeden önce ölümün hilesiyle tanış. Yoksa amel defteri sağından verilenler, ne mutlu onlara!*²³² *Amel defteri solundan verilenler ise, ne bedbaht onlar!*²³³

Yüz yaşındaki kâfire Allah iman verir. Ecel zamanı senden de imanı geri alır.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde âlemde Allah’tan başka yaratıcının olmadığını söyleyerek Allah’ın birliğine vurgu yapmaktadır:

تا که جز یزدان به عالم در نباشد کردگار
جز ملک سلطان به گیتی در نباشد شهریار²³⁴

Âlemde Allah’tan başka yaratıcı olmadığı gibi, dünyada da Sultan Melikşâh’tan başka sultan yoktur.

“Sedîdeddîn Ebû Bekr Muhammed-i Zâhîrî’ye Övgü” başlıklı bir kasidede ise Mu‘izzî, Allah’ın Aziz, Celîl ve Zülcelâl ve’l-İkrâm sıfatlarına yer vermektedir:

خجسته عید تو و روزه تو کرده قبول
خدای عزّ و جلّ ذوالجلال والاکرام²³⁵

Azîz, Celîl ve Zülcelâl ve’l-İkrâm olan Allah bayramını mübarek, orucunu kabul etsin!

Mu‘izzî, Cemâleddîn Ebû Ca‘fer Şikâatulmulk-i Ârizî’i övmek için kaleme aldığı kasidesinde Allah’ın hakîm sıfatını vurgulamaktadır:

ایزد دادار مهر و کین تو گویی
از شب قدر آفرید و از شب یلدا²³⁶

Hakîm olan Allah sevgini ve kinini, sanki Kadir gecesinden ve Şeb-i Yeldâ’dan yarattı.

Vezir Nizâmulmulk’ü överken söylediği bir kasidesinde Mu‘izzî, Allah’ın Râzık sıfatını anmaktadır:

فلک چو کار ممالک به تو مُفَوّض کرد
حواله کرد به تو رزق بندگان رزّاق²³⁷

Felek memleketin işini sana teslim etti. Râzık olan Allah’ın kullarının rızkını sana havale etti.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidesinde de Allah’ın Gaffâr ve Rahmân sıfatlarından bahsetmekte, mahşer gününü ve Müslümanları da zikretmektedir.

ز دیان مغفرت خواهیم و رحمت
ز بهر آنکه غفار است و رحمان

²³² *Kurân*, Vâkı’a Suresi, 27. ayet.

²³³ *Kurân*, Vâkı’a Suresi, 41. ayet.

²³⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 224.

²³⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 461.

²³⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 41.

²³⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 429.

کرا در دل بود یک نقطه توحید

کرا در جان بود یک ذره ایمان

نخیزد روز محشر جز موحد

نباشد در قیامت جز مسلمان²³⁸

Gaffâr ve Rahmân olduğu için Allah'tan rahmet ve mağfiret diliyorum.

Kimin gönlünde bir nokta tevhîd varsa, kimin kalbinde bir zerre iman varsa,

Mahşer günü Allah'a tapandan başkası kalkmaz/dirilmez. Kıyamette Müslümanlardan başkası olamaz.

Mu'izzî, "Sultan Berkyârûk'a Övgü" başlıklı bir diğer kasidesinde de, Allah'ın Cebbâr sıfatından bahsetmektedir:

رکن دنیا که به هر کار که او عزم کند

حافظ و ناصر او ایزد جبار بود²³⁹

Dünyanın rüknü olan O (Berkyârûk), hangi işe azmetse, onun muhafızı ve nâsırı da Cebbâr olan Allah'tır.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı övdüğü bir kasidesinde Allah'ın Azîz ve Celîl sıfatlarına yer vermektedir:

حکم خدای عز و جل را کرانه نیست

ملک خدایگان جهان را کنار نیست²⁴⁰

Azîz ve Celîl olan Allah'ın hükmünün sonu yoktur. Cihan sultanlarının da saltanatının sonu yoktur.

"Vezir Ebu'l-Feth Muzaffer Faḥrûlmulk b. Vezir Nizâmûlmulk'e Övgü" başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Allah'ın İsmet sıfatını zikretmektedir:

ز طعن و ضرب فلک دولتش ندارد پاک

که عصمت ملک العرش پیش او مچن است²⁴¹

Feleğin kınamasından ve darbesinden onun devletine korku yoktur. Allah'ın ismeti, ona siperdir.

"Mueyyideddîn Ebu'l-Kâsım Mu'înûlmulk-i Beyhakî'ye Övgü" başlıklı kasidede Mu'izzî, Allah'ın el-Hâfız ve el-Ganiyy sıfatlarına yer vermektedir:

خداوندی نگهبان و نگهدار

خداوندی توانا و توانگر²⁴²

Ey gözeten ve koruyan Allah! Ey çok zengin ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah!

²³⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 574.

²³⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 164.

²⁴⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 92.

²⁴¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 84.

²⁴² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 337.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı överken söylediği bir başka kasidesinde Allah’ın her şeyi görüp gözetten el-Muheymin ve son derece yüce olan el-Muteâlî sıfatlarını anmaktadır:

ز مهر و خدمت او بندگان شوند عزیز که او شد است عزیز مهیمن متعال²⁴³

Onun sevgi ve hizmetinden kulları aziz olurlar. Çünkü O, Muheymin ve Muteâlî olan Allah tarafından aziz kılınmıştır.

Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muḥammed b. Manşûr’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muḥammed’in gayretlerinin karşılığını Allah’ın bu dünyada verdiğini ve ahirette de vermesi temennisinde bulunduğunu ifade etmektedir:

فردا خدای عرش به عقبی دهد ثواب آن را که همت تو به دنیا دهد جزا²⁴⁴

Himmetin için dünyada karşılığını veren Allah, yarın ahirette de sevabını verir.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övdüğü bir kasidesinde Melikşâh’ın dini yücelttiğine yüce Allah’ın şahit olduğundan ve arşın sahibi Allah’ın takdir ve kazasından bahsetmektedir:

خدای عرش گواه و زمانه آگاه است که دین عزیز به سلطان دین ملکشاه است²⁴⁵

Dinin, dinin sultanı Melikşâh’ın sayesinde yüceldiğine yüce Allah şahit, felek (bundan) haberdardır.

ای شاه جهان هر چه ترا کام و مراد است تقدیر و قضای ملک العرش چنان است²⁴⁶

Ey cihan şâhı! Senin muradın ve arzun her ne ise, arşın sahibi Allah’ın takdiri ve kazası öyledir.

1.7.2. Na‘t

Mu‘izzî, Tevhîd konulu ilk manzumesinde Hz. Muhammed’i peygamberlerin en büyüğü ve kıyamet gününün şefaathçisi olarak belirtmekte; Hz. Peygamber’den sonra sırasıyla halifelik yapan dört peygamberin adını zikretmektedir:

سید اولاد آدم خاتم پیغمبران مهتر عالم شفیع روز محشر مصطفاست

²⁴³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 438.

²⁴⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 26.

²⁴⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 79.

²⁴⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 80.

نایب پیشین او بوبکر و آنگاهی عمر بعد از او عثمان و بعد از وی علی مرتضاست

گر براین دین و بدین مذهب ز دنیا بگذری جای تو در جنت الفردوس جای اولیاست²⁴⁷

Âdemoğullarının seyidi, Peygamberlerin sonuncusu! Âlemin büyüğü ve mahşer gününün şefaathçisi Hz. Muhammed Mustafa'dır.

Onun (Hz. Muhammed'in) ilk halefi Hz. Ebû Bekir, sonra da Hz. Ömer'dir. Ondan sonra Hz. Osman, Hz. Osman'dan sonra da Hz. Ali'dir.

Eğer bu din ve bu mezhep üzere ölürsen, makamın Firdevs cennetinde evliyâların makamıdır.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı övdüğü bir kasidesinde Hz. Muhammed'in hem son peygamber hem de bütün peygamberlerin öncüsü olduğunu söylemektedir:

بلی مقدم همه پیغمبران محمد بود اگر چه بود به ظاهر رسول باز پسین²⁴⁸

Her ne kadar Hz. Muhammed son elçi olsa da, aslında bütün peygamberlerin öncüsüdür.

1.7.3. Peygamberler

“Cemâlulmuluk ve'd-dîn Ebû Ca'fer Muḥammed b. Vezir Nizâmulmuluk'e Övgü” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Ebû Ca'fer Muḥammed'i överken onun Hz. Peygamber'in sünnetinden ayrılmayışını ifade etmekte ve Hz. İbrahim'in ziyafet hususuna dikkat çekmektedir:

آفتاب دین پیغمبر محمد بن حسن آن خداوندی که در دین رسم پیغمبر گرفت

گر ضیافت کرد ابراهیم بن آزر مدام تا غریبان را به حکم خویشان چاکر گرفت²⁴⁹

Dinde peygamberin sünnetini/âdetini alan o padişah, peygamber dininin güneşi Muhammed b. Hasan'dır.

Eğer Âzer oğlu Hz. İbrahim sürekli ziyafet verseydi, fakirleri kendi emri altına hizmetçi alırdı.

²⁴⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 125.

²⁴⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 534.

²⁴⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 76-77.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için söylediği bir şiirinde Sultan Sencer’in dindar oluşundan ve soyunun Hz. Muhammed’i mutlu, Hz. Âdem ve Havva’yı da kıvançlı yaptığından bahsetmektedir:

بشکفته به دین داری او جان پیمبر
نازنده به فرزندی او آدم و حوا²⁵⁰

Onun dindarlığıyla Peygamberin ruhu açılmıştır. Âdem ve Havva onun oğul oluşuyla övünçlüdür.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in veziri Nizâmulmulk Yabgu Bey Muhammed b. Suleymân-i Kaşgârî’ye övgüde bulunmakta; onun dinde Hz. Muhammed’in, devlette de Hz. Süleymân’ın vekili olduğunu söylemektedir:

محمد بن سلیمان آن هنرمندی که نایب شد
به دین اندر محمد را به ملک اندر سلیمان را²⁵¹

O hünerli Muhammed b. Suleymân dinde Hz. Muhammed’in, devlette Hz. Süleymân’ın vekili oldu.

“Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidede Mu‘izzî, sultanın Allah dinini yaydığından ve bu sayede Hz. Muhammed’in sultanla övünç duyduğundan bahsetmektedir.

هم به دنیا از تو آباد است دین کردگار
هم به عقبی از تو خوشنود است جان مصطفی²⁵²

Hem bu dünyada İlahî din seninle bayındırdır, hem de ahirette Hz. Muhammed’in canı seninle mutludur.

Sultan Sencer’i överken ve Kurban Bayramını kutlarken söylediği bir şiirinde Mu‘izzî, Kurban bayramının Hz. İbrahim’in adeti, Ramazan bayramının ise Hz. Muhammed’in sünneti olduğunu beyan etmektedir:

عید اضحی رسم و آیین خلیل آزر است
عید فطر اندر شریعت سنت پیغمبر است²⁵³

Kurban bayramı Âzer oğlu Hz. İbrahim’den (kalan) âdet ve törendir. Ramazan bayramı da şeriatte (dinde) Hz. Muhammed’in sünnetidir.

Horâsân Ordu Komutanı Sedîdulkulk ‘Omer’i övmek için kaleme aldığı kasidesinde Mu‘izzî, Sedîdulkulk hakkında Allah dinini muhafaza ettiğini, sünneti devam ettirdiğini ve onu dört halifeye benzettiğini açıklamaktadır:

²⁵⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 3.

²⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 10.

²⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 14.

²⁵³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 99.

Allah dininin hâmisî ve resûlün şeriatının (sünnetinin) devam ettiricisidir. Çünkü Sedûlmulk 'Omer, Hz. Ali, Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman gibidir.

Mu'izzî, Hüsameddîn 'Alâulmulk Ebu'l-Muzaffer Şemsulme'âlî İsmâ'îl b. Muhammed-i Gîlekî'yi överken, Şemsulme'âlî İsmâ'îl'in, nuruyla Miraç sahibi Hz. Muhammed gibi; kuvvetiyle de Şıffîn Savaşı'nın fâtihi Hz. Ali gibi olduğuna işaret etmektedir:

به نور و صفوت خاطر چو مرد معراج است به زور و قوت بازو چو مرد صفین است²⁵⁵

Gönlünün saflığı ve nuruyla Miraç peygamberi gibidir. Kollarının kuvveti ve gücüyle Şıffîn savaşının peygamberi/fâtihi (Hz. Ali) gibidir.

"Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî b. Huseyin'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde Mu'izzî, Mucîruddevle'nin dört halifenin özelliklerini kendine şiar edindiğine ve fethinin Kurân'daki Fetih suresi gibi kutlu olduğuna yer vermektedir:

چهار یار نبی داشتند سیرت خوب گرفت سیرت ایشان وزیر خوب سیر

شجاع چون عالی است و به شرم چون عثمان کریم طبع چو بوبکر و داد ده چو عمر

مبارک آمد فتح تو در میان فتوح چنانکه سوره الفتح در میان سور²⁵⁶

Peygamberin dört arkadaşı (dört halife), güzel davranışa sahipti, iyi yaradılışlı idi. Vezir onların özelliklerini kendine örnek aldı.

Cesurlukta Hz. Ali gibi, hayâ da Hz. Osman gibidir. Hz. Ebûbekir gibi cömert, Hz. Ömer gibi de adaletlidir.

Senin fethin, surelerin arasındaki Fetih suresi gibi, fetihlerin arasından mübarek geldi.

Vezir Nizâmulmulk'ü överken kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, Hz. Muhammed Mirâç gecesinde Burak atıyla semaya nasıl yükseldiyse; Nizâmulmulk de talihiyle o kadar yükseldi diyerek, Hz. Muhammed'in Mirâç kıssasına ve Nizâmulmulk'ün devletine değinmektedir:

بر آسمان شده ای از زمین به قدر بلند چنان کجا شب معراج مصطفی به براق²⁵⁷

²⁵⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 108.

²⁵⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 125.

²⁵⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 393-394.

Hz. Muhammed'in Miraç gecesinde Burak ile gittiği gibi, yüce talihle yerden göğe kadar gittin sen de.

“Sultan Sencer’in Veziri Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa’d b. ‘Alî-i Kûmî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Şerefeddîn Ebû Tâhir’i överken Hz. Ali’nin ilmine ve Hz. Ömer’in adaletine vurgu yapmaktadır:

علم با منفعتش گویی کان علم علی است عدل بی غایت او گویی عدل عمر است²⁵⁸

Onun yararlı ilmi, sanki Hz. Ali’nin ilmidir. Onun sınırsız adaleti, sanki Hz. Ömer’in adaletidir.

Mu‘izzî’nin “Mecdudevle Nâşirulmulk Tâceddîn Ebû Muhammed-i Munî’î’ye Övgü” başlıklı kasidesinde, Hz. Süleyman’ın hem peygamberlik hem de tahttaki yöneticilik özelliği ve dört halifenin adı zikredilmektedir:

از عدل تو پیش مصطفی خالد داد است به خلد مزده رضوان را

شایسته تو را ریاست و میری چون ملک پیمبری سلیمان را

در بزم تو باد زهره رامشگر بوبکر و عمر علی و عثمان را²⁵⁹

Senin adaletinden dolayı Hâlid, cennette Hz. Muhammed Mustafâ’nın huzurunda Rıdvan’a müjde verdi.

Peygamberlik mülkünün Hz. Süleyman’a yaraştığı gibi, reislik (idare) ve emîrlik de sana yaraşır.

Zühre yıldızı, senin meclisinde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Osman’a itaat etsin.

Sultan Melikşâh’ı övmek ve Semerkand Fethi’ni kutlamak için kaleme aldığı bir başka kasidesinde de Mu‘izzî, Hz. Mûsâ’nın Allah ile konuşmasından, Allah’ın ona ilk defa bir nur şeklinde görünmesinden, yani Allah’ın Tûr-i Sînâ’da tecelli edişinden ve Hz. İsâ’ya gösterilen hürmetten bahsetmektedir:

از سنگ منجنیق بشکسته حصن دشمن چونانکه از تجلی بشکست طور سینا

خانان همی به خدمت بوسند سم اسبت چونانکه بت پرستان سم خر مسیحا²⁶⁰

²⁵⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 429.

²⁵⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 104.

²⁵⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 28-29.

²⁶⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 4-5.

Tûr-i Sînâ Allah'ın tecellisinden nasıl paramparça olduysa, senin mancınık taşınla da düşman kalesi öyle yerle bir oldu.

Putperestler İsâ'nın binitinin ayağını nasıl öptülerse, Hânlar hizmette senin atının ayağını öyle öperler.

“Sultan Sencer ve Sultan Muhammed’in Annesi Tâceddîn Hâtun’a Övgü” başlıklı kasidede Mu‘izzî, Hz. İsâ’yı ölüleri diriltme, yani ölülere hayat verme mucizesi olarak dem-i İsâ diye anmakta; Hz. Mûsâ’ya peygamberliğin geldiği yer olan Tûr-i Sînâ’yı zikretmektedir:

باز آوری به احسان جان رمیده از تن احسان تو است گویی همچون دم مسیحا

کردند آشکارا معجز به عالم اندر عیسی به بیت مقدس موسی به طور سینا²⁶¹

Lütfunla bedenden giden canı geri getirirsin, ihsanın sanki dem-i İsâ gibi gibidir.

Hz. İsâ Beytu’l-mukaddes’te²⁶², Hz. Mûsâ Tûr-i Sînâ’da dünyada apaçık mucizeler yarattılar.

“Sultana Övgü” başlıklı bir kasidede Mu‘izzî, Sultanın kılıcını Hz. Ali’nin kılıcına ve Sultanı da din gazasında Hz. Ali’ye benzetmekte, hem Hz. Ali’yi hem de Zülfikâr kılıcını anmaktadır:

تیغ تو در قهر دشمن نایب است از ذوالفقار تا تو اندر نصرت دین نایی از مرتضا²⁶³

Kılıcın, düşmanı kahretmede Zülfikârdan vekildir. Çünkü sen, din zaferinde Hz. Ali’den vekilsin.

Ebû Turâb, Haydar, Murtażâ ve Hayber fâtihî diye anılan Hz. Ali, yukarıdaki beyitte de görüldüğü üzere Zülfikâr adlı kılıcı münasebetiyle de çokça anılmaktadır.

“Melikşâh’ın Tuğrâ ve İnşâ Dîvânı Vekili Seyyid er-Ru’esâ Mu‘înulmulk Ebu’l-Mehâsin Muhammed b. Kemâluddевle-i Fazlullah’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Hz. Mûsâ’nın asâ ve yed-i beyzâyla kâfirlerin mucizelerini bozduğu gibi, Ebu’l-Mehâsin’in de kılıcıyla düşmanlara galebe çaldığını ifade etmektedir:

بدان زمانه که موسی نمود معجز خویش شکست جادویی جادوان به دست عصا

²⁶¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 8.

²⁶² İslâm’da üç mukaddes mescitten biri olan Kudûs’teki mescid. Müslümanların ilk kıblesidir. Buna Beytu’l-Mukaddes (mukaddes ev), Kudûs Camii ve Mescid-i Aksâ da denir. Nebi Bozkurt, “Mescid-i Aksâ”, *TDVİA*, C 29, İstanbul, 2014, s. 268.

²⁶³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 14.

به تیغ و کلک دل دشمنان تو بشکستی

نه چوب جانورت بود و نه ید بیضا²⁶⁴

O zamanlarda Hz. Mûsâ mucizesini gösterince, elindeki asâ ile sonsuza kadar kâfirlerin büyüsunü bozdu.

Sen düşmanların kalbini kılıç ve kalemle kırdın, ne asâ ne de yed-i beyzâ ile.

Burada Hz. Mûsâ, ejderha haline gelen asâsı ve bir başka mucizesi olan yed-i beyzâ yönleriyle ele alınmaktadır.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övdüğü bir kasidesinde Meryem oğlu Hz. İsâ’ya ve cömertliğine, Hz. Mûsâ’ya ve gayretine yer vermektedir:

چون ببخشد روز بزم و چون بکوشد روز رزم عیسی مریم بود یا موسی عمران بود²⁶⁵

Bezm (meclis) günü Meryem oğlu İsâ gibi cömertlikte bulunur, rezm (savaş) günü İmrân oğlu Hz. Mûsâ gibi çaba gösterir.

Mu‘izzî, Melik Sencer’i övmek için kaleme aldığı bir başka kasidesinde Sultan Sencer’i Hz. Ali’ye, kılıcını da Zülfikâr’a benzetmektedir:

گوی ز بهر نصرت اسلام و قهر کفر تو حیدری و تیغ تو شمشیر حیدر است²⁶⁶

Sanki İslâmın nusreti ve küfrün yok olması için sen Hz. Ali’sin, kılıcın da zülfikârdır.

Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı diğer bir kasidesinde Mu‘izzî, Hz. Yûsuf’un, babası Hz. Ya‘kûb’a kardeşleri vasıtasıyla gönderdiği gömleği, babasının gözlerine sürmesiyle gözlerinin açılması hususunu ele almaktadır:

بوی پیراهن یوسف چو به یعقوب رسید دل او شاد شد و دیده او گشت بصیر

عدل تو هست چو پیراهن یوسف به مثل ملک مشرق چو دل و دیده یعقوب ضریر²⁶⁷

Hz. Yûsuf’un gömleğinin kokusu Hz. Ya‘kûb’a gelince, gönlü sevinçli, gözü gören oldu (açıldı).

Adaletin, Hz. Yûsuf’un gömleği gibi kıssadır. Doğu saltanatı, Hz. Ya‘kûb’un gönlü ve gözü gibi kördür.

Sultan Sencer’i överken ve Kurban Bayramını kutlarken söylediği bir şiirinde Mu‘izzî, Kurban bayramının Hz. İbrahim’in âdeti olduğunu söylemektedir. Ayrıca

²⁶⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 18-19.

²⁶⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 144.

²⁶⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 97.

²⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 352.

Mu‘izzî, halkın Ramazan ve Kurban bayramlarını kutladığından ve iki bayramın İslâmın süsü olduğundan bahsetmektedir:

عید اضحی رسم و آیین خلیل آزر است عید فطر اندر شریعت سنت پیغمبر است

هر دو عید ملت است و زینت است اسلام را عید دولت طلعت میمون سلطان سنجر است²⁶⁸

Kurban bayramı Âzer oğlu Hz. İbrahim’den (kalan) âdet ve törendir. Ramazan bayramı da şeriatte (dinde) Hz. Muhammed’in sünnetidir.

Her iki bayram da miletin bayramı ve İslamın güzelliğidir/süsüdür. Devletin bayramı ise Sultan Sencer’in mübarek yüzüdür.

Çokça adı geçen peygamberlerden biri de Hz. Yûsuf’tur. Bu beyitte Hz. Yûsuf, zindana atılması münasebetiyle; Hz. Yûnus da balığın karnında kalması münasebetiyle ele alınmıştır. “Sultan Sencer’in Veziri Kiyâ Mucîruddevle Ebu’l-Feth ‘Alî b. Huseyn-i Erdistânî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Hz. Yûnus ve Hz. Yûsuf kıssasına işaret etmektedir:

نام او بردند گویی تا سلامت یافتند یونس اندر بطن ماهی یوسف اندر قعر بیر²⁶⁹

Balığın karnında Hz. Yûnus, zindanda Hz. Yûsuf, kurtuluş elde edebilmek için sanki onun adını zikrettiler.

Sultan Sencer’i övmek ve Gazne Fethi’ni anlatmak için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, Hz. İbrahim’in Nemrut’un ateşinden kurtulduğu gibi Sultan Sencer’in de öyle ateşli bir savaştan zaferle çıktığını ifade etmekte; Hz. İbrahim ve Nemrut kıssasına vurgu yapmaktadır:

شه عالم درست و شاد از آتش بیرون آمد چنان کز آتش نمرود ابراهیم بن آزر²⁷⁰

Hz. İbrahim’in Nemrut’un ateşinden kurtulduğu gibi cihan şâhı da sağ ve mutlu bir biçimde ateşten/savaştan öyle çıktı.

“Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Arslan Argû’nun kaleminin çıkardığı sesin Kirâmen Kâtibîn meleklerine kadar ulaşacağını söylemekte; Hz. Yûsuf kıssasına işaret ederek Arslan Argû’nun adaletinin Beşîr, kendisinin de Hz. Yûsuf gibi olduğunu belirtmektedir:

²⁶⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 99.

²⁶⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 361.

²⁷⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 197.

نشود جز راستی گوش کرام الکاتبین چون به وقت مدح او از نوک کلک آید صریر

چشم یعقوب ضریر از روشنائی بهره یافت چون ز یوسف با بشارت سوی او آمد بشیر

عدل تو همچون بشیر است و تو همچون یوسفی روزگارت مضطرب چون چشم یعقوب ضریر²⁷¹

Ona övgü zamanı kalemin ucundan ses gelince, Kirâmen kâtibîn meleklerinin kulağı doğruluktan başka bir şey işitmez.

Beşîr (müjde veren/müjdeleyen), Hz. Yûsuf'tan babasına (Hz. Ya'kûb) doğru müjdeyle gelince, Hz. Ya'kûb'un görmeyen gözü nurdan/parlaklıktan açıldı.

Adaletin müjde getiren Beşîr gibi, sen de Hz. Yûsuf gibisin. Günlerin, Hz. Ya'kûb'un görmeyen gözü gibi musdariptir.

Vezir Faḥrûlmulk'ü överken söylediği başka bir manzumesinde de Mu'izzî, Faḥrûlmulk'ün Hz. Muhammed, Hz. Yûnus ve Hz. Mûsâ gibi zorluk gördüğünü ifade etmektedir:

ایزد بدو نمود که چون ناخوش است جبر تا چون بدید جبر کند شکر اختیار

پیغمبران نگر که چه محنت کشیده اند هر یک به مسکنی دگر اندر غریب وار

یونس به بطن ماهی و یوسف میان چاه موسی میان تیه و محمد میان غار

او نیز رنج دید چو ایشان نجات یافت او را کنون ز جمله پیغمبران شمار؟²⁷²

Zorluğu görünce, şükretmeyi tercih etsin diye, Allah ona zorluğu güzel göstermedi.

Peygamberlere bak! Nice sıkıntılar, zorluklar çektiler. Herbiri bir meskende garip gibiydi.

Hz. Yûnus balığın karnında, Hz. Yûsuf kuyuda. Hz. Mûsâ sahranın ortasında, Hz. Muhammed mağarada.

O da zorluk gördü, peygamberler gibi kurtuluşa erdi. Onu peygamberlerin cümlesinden say şimdi?

“Sultan Behrâmşâh-i Ġaznevî'ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu'izzî, Hz. İsâ ve Hz. Mûsâ'nın , çıktığı seferlerde Mesih ve Kelîm olduklarını söylemektedir:

عیسی، مسیح گشت چو راه سفر گرفت موسی، کلیم گشت چو افتاد در سفر²⁷³

²⁷¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 219.

²⁷² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 412.

İsâ sefer yolunu tutunca Mesih oldu. Mûsâ sefere çıkınca Kelîm oldu.

Nîmrûz emîri Tâceddîn Ebu'l-Fazl'ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, Muharrem ve Ramazan aylarından; Hz. Dâvud ve Zeburu'ndan; cennet hurilerinden ve Rıdvân'dan söz etmektedir:

روزه فاضلتر آمد از عاشور

فضل عاشور اگرچه بسیار است

خواندی مدح تو به جای زبور

در بهشت برین اگر داود

²⁷⁴ خله های بهشت و زیور حور

بر سر او فشاندی رضوان

Aşurâ'nın/Muharrem ayının cömertliği çok olsa da, Oruç/Ramazan ayı, Muharrem ayından daha faziletlidir.

Eğer Hz. Dâvud cenneti âlâda, Zebur yerine senin medhini okusaydı,

Cennet elbiselerini ve Huri süslerini, Rıdvân onun başına saçardı.

“Kıvâmulmulk Şadreddîn Muḥammed'i övmek ve (Mu'izzî'nin) Ok Yarasının İyileşmesine Şükretmek” başlıklı bir şiirinde Mu'izzî, İsrâfîl ve 'Azrâîl'i zikretmekte, ölümlere hayat veren nefesiyle Hz. İsâ'ya ve avcundaki demiri muma dönüştüren Hz. Dâvud ve mucizelerine yer vermektedir:

که خیال تیغ عزرائیل دیدم بر یسار

که مثال صور اسرافیل دیدم بر یمین

²⁷⁵ نرم کرد آهن چو موم اندر برم داود وار

مرده بودم شاه عیسی وار جانم باز داد

Sağım da bazen İsrâfîl'in sûrunun benzerini gördüm (sanki İsrâfîl'in sûrunu işittim), solumda bazen Azrâîl'in kılıcının hayalini gördüm.

Ölmüştüm, Hz. İsâ gibi canımı geri vermişti şâh; göğsümdeki demiri (okun ucu), Hz. Davud'un demiri muma dönüştürdüğü gibi eritti.

1.7.4. Âyetler

Eski şâirler, Kurân, hadis ve âyetlerden çokça istifade etmişlerdir. Mu'izzî de dîvânında âyetlerle sûreleri, telmihen ve aynen almıştır. Böylece bazen âyetlerin ve sûrelerin birkaç kelimesi, bazen tamamı, bazen de sadece sûre adı ya da bir mana ifade eden bir kısmı alınmıştır.

²⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 289.

²⁷⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 299-300.

²⁷⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 378.

Vezir Mueyyidulmulk b. Nizâmulmulk'ü övmek için söylediği bir manzumesinde Mu'izzî, Enâm suresinin 122. âyetine telmihte bulunmaktadır:

به خط عدل و سیاست به روی عالم پیر
نوشت همت او: «میتاً فأحييناه»²⁷⁶

*Yaşlı dünya üzerinde adalet ve siyaset yazısıyla, onun gayreti şunu yazdı: “Ölüyken biz onu dirilttik.”*²⁷⁷

“Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'ya Övgü” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Bakara suresinin 256. âyetinden alıntı yapmaktadır:

مقدمى ز كفايت شده جمال كفات
كفاف را كف او گشته «عُرْوَةُ الْوَثْقَى»²⁷⁸

*Hünerde, kâfilerin öncüsü oldu. Onun eli urvetu'l-vuskâ*²⁷⁹ (sapasağlam bir kulp/dayanak) gibi oldu.

“Sultan Sencer'e Övgü” başlıklı kasidede Mu'izzî, Rahman suresinin 14. âyetine işaret etmektedir:

از نعت خدایى است سرشته گهر او
گرچه گهر آدمیان هست ز «صلصال»²⁸⁰

*Her ne kadar insanların cevheri çamurdan yaratılmışsa*²⁸¹, *onun cevheri Allah'ın naatıyla yoğrulmuştur.*

“Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'ya Övgü” başlıklı kasidede Mu'izzî, Vâkı'a suresinin 41. âyetine yer vermektedir:

احتیال و جهد را در راز یزدان راه نیست
چند جویی راز یزدان را به جهد و احتیال

خیلت آن کن که پیش از مرگ بشناسی مگر
تا ز اصحاب الیمینی یا ز اصحاب الشمال²⁸²

Allah'ın sırrında hileye yol yoktur. Ne zamana kadar Allah'ın sırrını çaba ve hilede ararsın?

*Sen ölmeden önce ölümün hilesiyle tanış. Yoksa amel defteri sağından verilenler, ne mutlu onlara!*²⁸³ *Amel defteri solundan verilenler ise, ne bedbaht onlar!*²⁸⁴

²⁷⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 690.

²⁷⁷ *Kurân*, En'âm Suresi, 122. ayet.

²⁷⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 727.

²⁷⁹ *Kurân*, Bakara Suresi, 256. ayet.

²⁸⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 444.

²⁸¹ *Kurân*, Rahmân Suresi, 14. ayet.

²⁸² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 447.

²⁸³ *Kurân*, Vâkı'a Suresi, 27. ayet.

²⁸⁴ *Kurân*, Vâkı'a Suresi, 41. ayet.

Seyyid er-Ru'esâ Ebu'l-Meḥâsin Muḥammed-i Mu'înulmulk'ü överken kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, Rahmân suresinin 26. âyetinden alıntı yapmıştır:

بر آن زمین که قرار است دشمنان تو را
نوشت دست اجل: «كُلَّ مَنْ عَلَيْهَا فَان»²⁸⁵

*Senin düşmanların yeryüzünde karar kalmışlardır. (Ama) ecelin eli şöyle yazmıştır: “Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir.”*²⁸⁶

“Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'ya Övgü” başlıklı kasidede Mu'izzî, “Ben seni seçtim, şimdi vahyedilecek olana kulak ver” manasına gelen Tâhâ suresinin 13. âyetine yer vermektedir:

ز شهر مرو به درگاه شاه رحلت کرد
چو از مدینه پیمبر به مسجد اقصی

به کام دل برسید و به گوش جان بشنید
ز جبرئیل امین فاستمع بما یوحی²⁸⁷

Peygamberin Medine'den Mescid-i Akşâ'ya göç ettiği gibi, Merv şehrinden şâhın dergâhına göç etti.

*Cebrâîl-i Emîn'den “Ben seni seçtim, şimdi vahyedilecek olana kulak ver.”*²⁸⁸ *ayeti, gönüllerin muradına ulaştı ve can kulağında işitildi.*

Sultan Melikşâh'ı övmek için söylediği bir kasidesinde Mu'izzî, A'râf, Hûd, Hicr, Kamer ve Tahrîm surelerine telmihte bulunmaktadır:

قوم لوط آنکه که محکم بود شارستان لوط
سرکشی کردند وز طاعت برون کردند سر

حکم کرد ایزد تعالی تا ز پر جبرئیل
گشت شارستان خراب و عمرشان آمد بسر²⁸⁹

Lût kavmi o zamanlar Lût şehri gibi sağlamdı. Karşı geldiler ve Allah'a itaatten ayrıldılar.

*Yüce Allah Cebrâîl vasıtasıyla hükmetti. Şehirleri harap oldu ve ömürleri/soyları yok oldu.*²⁹⁰

Sultan Melikşâh'ı övmek için söylediği bir başka kasidesinde de Mu'izzî, Hakkâ suresinin 6. âyetine gönderme yapmaktadır:

²⁸⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 633.

²⁸⁶ *Kurân*, Rahmân Suresi, 26. ayet.

²⁸⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 727.

²⁸⁸ *Kurân*, Tâhâ Suresi, 13. ayet.

²⁸⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 269.

²⁹⁰ *Kurân*, A'râf Suresi, 83. ve 84. ayet; Hûd Suresi, 81. ve 83. ayet; Hicr Suresi, 65., 73. ve 74. ayet; Kamer Suresi, 37. ve 39. ayet; Tahrîm Suresi, 10. ayet.

*Senin bir hükmün, onun ordusunu 'Âd kavmine gelen tufan gibi kırdı, döktü ve dağıttı.*²⁹²

Vezir Faḥrulmulk'ü överken söylediği başka bir manzumesinde de Mu'izzî, ihlâs ve hamd suresini zikretmektedir:

یکی منم که دعاهاى تو عشیرت من
چو قل هو الله و الحمد کرده اند از بر²⁹³

Senin dualarını ihlâs ve hamd suresi gibi ezberleyen biri de aşireti olan benim.

Görüldüğü üzere âyetler genellikle kısmi iktibas yoluyla zikredilmiştir. Yukarıdaki örnekler dışında Emîr Mu'izzî, dîvânına çeşitli sure adları ve âyet-i kerimelerdeki lâfızları almıştır. Dîvânda telmih olunan ve bizim tespit edebildiğimiz diğer sûre ve âyetler şunlardır: *Kâf Sûresi*;²⁹⁴ *Nun ve'l-Kalem Suresi*;²⁹⁵ *Fil Suresi/3. âyet*;²⁹⁶ *Kıyamet Suresi/9. Âyet*;²⁹⁷ *Hadîd Suresi/24. âyet*;²⁹⁸ *Fâtır Suresi/13. âyet* ve *Nebâ Suresi/37. âyet*;²⁹⁹ *Âl-i İmrân Suresi/41. âyet* ve *Gâfir Suresi/55. âyet*;³⁰⁰ *A'râf Suresi/12. âyet* ve *Sad Suresi/76. âyet*;³⁰¹ *Kıyamet Suresi/15 âyet*;³⁰² *Neml Suresi/87. âyet*;³⁰³ *Âl-i İmrân Suresi/104. âyet*;³⁰⁴ *Mâide Suresi/27. ve 82. âyet*;³⁰⁵ *İnsan Suresi/10. âyet*;³⁰⁶ *Muddessir Suresi/9. âyet*;³⁰⁷ *Tövbe Suresi/129. âyet* ve *Hac Suresi/78. âyet*;³⁰⁸ *Kehf Suresi/31. âyet*;³⁰⁹ *Tekâbun Suresi/3. âyet*;³¹⁰ *Mutaffifin Suresi/25. ve 27. âyet*;³¹¹ *Sâd Suresi/57. âyet*;³¹² *Râd Suresi/11. ve 43. âyet*;³¹³ *Nebe*

²⁹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 271.

²⁹² *Kurân*, Hakkâ Suresi, 6. âyet.

²⁹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 245.

²⁹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 157.

²⁹⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 227.

²⁹⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 202.

²⁹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 225.

²⁹⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 227.

²⁹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 238.

³⁰⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 248.

³⁰¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 249.

³⁰² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 331.

³⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 335.

³⁰⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 337.

³⁰⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 157, 343.

³⁰⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 361.

³⁰⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 362.

³⁰⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 363.

³⁰⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 382.

³¹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 384.

³¹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 468.

³¹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 468.

Suresi/34. âyet;³¹⁴ İsrâ Suresi/31. âyet;³¹⁵ Nûr Suresi/36. âyet;³¹⁶ Vâkıa Suresi;³¹⁷ Rahman Suresi/14. âyet;³¹⁸ Yâsîn Sûresi/78. ve 82. âyetler, Nahl Suresi/40. âyet, Meryem Suresi/35. âyet ve Gâfir Suresi/68. âyet;³¹⁹ Mu'minûn/13. âyet ve Murselât Sûresi/21. âyet;³²⁰ Nûr Sûresi/26. âyet;³²¹ Bakara Sûresi/152. âyet;³²² Ankebut Sûresi/58. âyet, Tövbe Sûresi/60. âyet, Âl-i İmrân Sûresi/13. âyet ve Zümer Sûresi/74. âyet;³²³ Hicr Suresi/46. âyet;³²⁴ İsrâ Sûresi/1. âyet;³²⁵ Rahmân Suresi/26. âyet;³²⁶ Tin Sûresi/4. âyet;³²⁷ Tâhâ Suresi/13. âyet;³²⁸ Duhâ Sûresi/2. âyet ve Fecr Sûresi/1. âyet.³²⁹

2. MU'İZZÎ DÎVÂNINDA TARİHÎ ŞAHSİYETLER VE ÖNEMLİ HÂDİSELER

Edebiyatta padişah, vezir ve dönemin ileri gelenlerinin bahsedildikleri yerler çoğunlukla dîvânlardaki kasideler ve medhiyelerdir. Yazılan bu kasideler, her ne kadar dönemin pâdişâhı, emîri, veziri ve devlet ileri gelenlerini övme esasına dayansa da bazı tarihî gerçekleri beyan etmekten uzak değildir. Bu yüzden asıl tarih kaynaklarında zikredilmemiş olan pek çok vakayii ve tarihî malumatı, bir şairin dîvânında bulmak mümkündür. Dîvâna yansıyan en önemli taraflar da padişahların adaleti ve cömertliği, dindarlık anlayışları, memleket idaresindeki hâkimiyeti ve düzeni, saray çevresinin tanınması, bilgi ve kültür anlayışları gibi yönleridir.

Bilinen veya bilinmeyen, asıl tarih kaynaklarında zikredilen veya zikredilmeyen birçok önemli şahsiyete dîvânda yer verilmiştir. Mu'izzî'nin, dîvânında bu tarihî şahsiyetleri neden zikrettiği, hangi yönleriyle ele alıp o kimselere övgüde bulunduğu,

³¹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 468.

³¹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 468.

³¹⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 469.

³¹⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 469.

³¹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 447.

³¹⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 444, 449.

³¹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 473, 498.

³²⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 492.

³²¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 559.

³²² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 561.

³²³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 568.

³²⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 583.

³²⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 594.

³²⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 633.

³²⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 651.

³²⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 727.

³²⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 789.

o şahsiyetlerin devlet işlerindeki öneminden ve tarihte üstlendiği rollerden dolayı olduğu açıkça görülmektedir.

Büyük Selçuklu dönemine mensup ve özgü olmak üzere Emîr Mu‘izzî’nin şiirlerinde birçok isme tesadüf edilmektedir. Tarihin hünerli, vasıflı, devlet işlerinde düzeni sağlayan, devletine ve devrin sultanlarına yardımcı olmalarıyla efsane haline gelmiş birçok emîr, vezir ve dönemin devlet adamlarının adları da dîvânda çokça geçmekte; şöhretlerine ve zikredilmelerine sebep olan özelliklerine telmihler yapılmaktadır. Dîvânda bu önemli şahsiyetlerin, hangi yönleriyle övüldüğü ve hangi özellikleriyle zikredildiği hususu hakkında ayrı ayrı başlıklar halinde detaylı bilgiler verilecektir. Öncelikle, dîvânda övülen Büyük Selçuklu sultanları şunlardır: Selçuk Bey, Tuğrul Bey, Çağrı Bey, Sultan Alp Arslan, Sultan Melikşâh, Sultan Sencer, Sultan Berkyâruk, Sultan Muhammed Tapar.

Emîr Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen ve ayrı ayrı üzerinde durulacak şahıslara, doğrudan müstakil kasideler yazılmasıyla bütün bir şiir övgü halinde o isimler etrafında dönmektedir. Doğrudan bir övgü bulunmayan ama çeşitli özelliklerle telmih yoluyla birkaç beyit, bir beyit, hatta bir mısra içerisinde geçen sultan ve şahıslar da vardır.

Beyitlerde “şehriyâr, şâh, şeh, sultan, pâdişâh, şehinşâh, melik, husrev, hân, hâkân, ...” gibi isimlerle anılan ve dîvânın en çok rastlanılan unsurlarından olan Sultan, kasideye ve bu mahiyetteki şiirlere konu olduğu zaman onun özelliklerini, vasıflarını teşkil eder. “Pâdişâh-i ‘âdil, şehriyâr-i ‘âdil, şâh-i cihân, pâdişâh-i rûy-i zemîn, şâh-i şark, husrev-i maşriğ u mağrib, şâh-i maşriğ u mağrib, şâh-i ‘Acem, şâh-i Îrân, şâh-i Tûrân, şeh-i Tûrân, şâh-i Turkistân, pâdişâh-i tâcver, dâver-i ‘âdil, leşker-şiken, düşmen-şiken, mulk-sitân, şâhibkîrân, şâhibkîrân-i maşriğ u mağrib, husrev-i beşer, şâh-i cihângîr, melik-i maşriğ, şâh-i İslâm, şâh-i mulk” sıfatlarıyla anılan sultanlar, dindarlıkları, adaletleri, yiğitlikleri, savaşları, fâtihi/fethedici oluşları, cesurlukları, hâkimiyetleri, orduları, askerleri, kılıçları, sarayları, sancakları, tâç ve tahtlarıyla; ayrıca meclisleri ve atlarıyla da dîvânda vasfedilmişlerdir.

2.1. Selçuklu Sultanları

Selçuklu sultanları, saray merkezli şiirin ana konusu olarak binlerce şiirin söylenmesine neden olmuşlardır. Mu‘izzî’nin dîvânında ve düşünce dünyasında Selçuklu sultanlarının ne şekilde yer aldığını tespitte çalışmak birçok açıdan anlam yüküdür. Bir yandan Mu‘izzî’nin, bu sultanları nasıl bir bakış açısıyla eserine dahil

ettiği hakkında sonuçlara ulaşılabilecek, öte yandan Türk tarihinin en önemli şahsiyetleri arasında yer alan bu sultanların edebî ve tarihî metinlerdeki varlığı hakkında veriler elde edilebilecektir. Bu tespitler, sonuçlar ve malumat neticesinde Mu‘izzî’nin dîvânı, padişahların vasıflarına ve liyakatine dair yapılan övgülerle doludur; Mu‘izzî’nin yaşadığı dönemin, hatta öncesinin ve padişahlık yapmış sultanların bilgisine sahiptir. Tarihîn âlim, bilge, hünerli ve hakim olarak kaydettiği Selçuklu Sultanları, adaletli olmaları, cömertlikleri, dindarlıkları, yiğitlikleri, cesaretleri, soy ve asaletleriyle tarihte ve Mu‘izzî Dîvânı’nda sık sık anılmaktadırlar. Saray şairi olarak Mu‘izzî’nin şiirleri, sanılanın aksine Müslüman Türk sultanların, devlet adamlarının ve milletin kültür dünyasıyla ilgilidir. Şâirimiz Emîr Mu‘izzî’nin, dîvânda Selçuklu sultanlarını ve onların devlet adamlarını överken kullandığı hitaplar, tavsifler ve ifadeler, tamamen Türklerle, onların kahramanlıklarıyla, dindarlıklarıyla ve Sünniliği gözetmekle dolu ve alakalıdır. Devleti devlet yapan, hükümdarı başarılı kılan halkın hukukunu gözetmekle yükümlü olan Büyük Selçuklu Sultanlarının büyük fetihleri ve devlet sınırları içinde yaptıkları hayırlı işleri, icraatı, ilim, sanat ve edipleri himaye ve teşvikleri, azamet ve şevketlerinin artmasına sebep olmuştur. Böylece Büyük Selçuklu sarayı âlim ve edipleri himaye etmiş, ilmî, edebî ve kültürel faaliyetlerin gelişmesine ciddi katkıda bulunmuştur.³³⁰

Tarih boyunca milletimiz, değişik coğrafyalarda çeşitli medeniyetler kurmuş, pek çok şanlı zaferler kazanmış, aynı zamanda da hassas ve ince ruhlarını beyan etmede başarılı olmuşlardır. Kahramanlıkta, savaş meydanlarında milletine örnek olan devlet büyükleri, hassasiyet ve incelikte de milletin rehberi olmuşlardır. Bu husus, en güzel şekilde Türk sultanlarında kendini göstermiştir.

Büyük Selçuklu sultanları ülkesini şerefle ve adaletle idare etmiş, Mu‘izzî’nin şiirlerinde vurgu da hep bu özelliklere olmuştur. Türk milletin hatırında bu sultanlar dindar, lütfkâr, cömert ve hak-tanır hükümdar olarak nam bırakmışlardır. Savaşta olduğu gibi sulhta da sözünün doğru ve gerçekçi bir eri olmuşlardır. Ancak ahdini bozanların korkunç bir düşmanı ve öç alıcısı olmaktan da geri durmamışlardır. Devletin dizginlerini her koşul ve şartta ele alıp üstün zaferler kazanmışlardır. Bunun neticesinde, zikrettiğimiz özellikler ve hususlarla Büyük Selçuklu sultanları ve

³³⁰ Osman G. Özgüdenli, “Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C 1, S 2, Sonbahar 2014, s. 41.

vasıflarıyla ilgili detaylı ifadeler dîvânında yer veren Mu‘izzî’nin değerlendirmeleri dikkate değerdir.

Mu‘izzî’nin dîvânında geçen Büyük Selçuklu sultanları: Çağrı Bey, Tuğrul Bey, Selçuk Bey, Sultan Alp Arslan, Sultan Melikşâh, Sultan Sencer, Sultan Berkıârık ve Sultan Muhammed Tapar’dır. Mu‘izzî, aslında Çağrı Bey, Tuğrul Bey, Selçuk Bey ve Sultan Alp Arslan dönemlerinin şairi olmadığı için dîvânında bu sultanlara doğrudan bir övgü bulunmamaktadır. Ama buna rağmen Mu‘izzî, çeşitli sebeplerle dîvânında birçok beyitte Çağrı Bey, Tuğrul Bey, Selçuk Bey ve Sultan Alp Arslan’a işaret ederek onları anmaktadır. Bu atıflar da çeşitli yönleriyle bu sultanların medhiyesi sayılmaya kâbidir.

2.1.1. Sultan Melikşâh (slt. 1072-1092)

Selçukluların üçüncü ve en büyük sultanı, Sultan Alp Arslan’ın oğlu olan Sultan Melikşâh, adalet ve cesaretiyle meşhur bir Türk padişahıdır. Dîvânda Büyük Selçuklu Devleti’nin en büyük sultanlarından Melikşâh için toplam 2922 beyit olmak üzere 112 kaside söylenmiştir.

Mu‘izzî’nin, dîvânında Sultan Melikşâh ile ilgili söyledikleri Sultanın adaletine, cömertliğine, dindarlığına, devlet düzenine, düşmanlara karşı ve savaşta muzaffer oluşuna, âlimliğine, başarısına, haşmetine, kılıcına ve bilgisine övgü yönündedir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü ve Semerkand Fethi’ni Kutlama” başlıklı şiirinde Sultan Melikşâh’ın adaletine, adaletiyle Müslümanların huzur bulduğuna, âlimliğine, başarısına, fetihle muzaffer oluşuna ve kılıcına övgüde bulunmakta, kudret ve haşmetini tasvir etmektedir:

هم ملک شد مزین هم فتح شد مهیا	تو عادل و دانا و عدل و دانش تو
وی گشته همچو ایران توران به تو مهنا	ای گشته همچو مشرق مغرب به تو مزین
ملکی چنین که گیرد جز شهریار دانا	فتحی چنین که یابد جز پادشاه عادل
زین ملک نو که بردی دولت گرفت بالا	زین فتح نو که کردی ملت گرفت قوت
هست اندرین بشارت تاریخ دین و دنیا	هست اندرین سعادت تأیید ملک و دولت
جنگ آوران یغما جانشان زدند یغما	از خانیان گروهی کز خط شدند بیرون

وز پای ژنده پیلان سرشان شدست رسوا	از تیغ شیر مردان تن شان شدست عبرت
پیش تو آمد آخر گنجشک وار پیدا	در قلعه بود خصمت سیمرخ وار پنهان
بگشادی و سپردی گنجش به دست غوغا	بگرفتی و سپردی ملکش به پای لشکر
گر پار بر گرفتی ز انطاکیه چلیپا	فحط ستم ز توران امسال برگرفتی
وانجا ز سهم تیغت ترسان شدست ترسا	اینجا ز فرّ عدلت ایمن شدست مؤمن
چونانکه بت پرستان سمّ خر مسیحا	خانان همی به خدمت بوسند سمّ اسبت
هم قصه سکندر هم داستان دارا ³³¹	منسوخ شد به گیتی زین داستان و قصه

Sen hem âdil hem âlimsin. Adaletin ve bilgelğin sayesinde hem saltanat süslendi hem fetih kolaylaştı.

Ey seninle Doğunun ve Batının süslendiği/güzelleştiği (Sultan)! Ey seninle İran'ın ve Tûrân'ın mübarek olduğu (Sultan)!

Böyle bir fethi âdil padişah'tan başka kim gerçekleştirebilir? Böyle bir devleti bilge şâhtan başka kim ele geçirebilir?

Bu yaptığın/gerçekleştirdiğin yeni fetihle millet güçlendi, (oturduğun) bu yeni saltanatta devlet yüceldi.

Bu mutlulukta saltanat ve devlet gücü vardır. Bu zaferde din ve dünya tarihi vardır. Savaş meydanından kaçan/(Savaş meydanında) saf dışına atılan bir grup Hânî'nin (Karahanlılar) canını, Yağmal askerler yağmaladılar.

Aslan gibi güçlü yiğitlerin kılıcından düşmanların bedeni ibretlik oldu. Fillerin devasa ayakları altında başları ezildi.

Düşmanın, Sîmurg gibi kalede gizlendi. Sonunda/ama senin yanına serçe gibi ortaya çıktı.

Düşman şahının saltanatını aldın ve orduyu güçlendirdin. Savaşarak hazinesini açtın ve teslim aldın.

Geçen yıl Antakya'dan haçı kaldırdıysan (kaldırdığın gibi), bu yıl da Tûrân'dan zulmü kaldırdın.

³³¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 4-5.

Burada (Tûrân'da) adaletin sayesinde müminler güvende oldu. Orada (Antakya'da) kılıcının korkusundan Hristiyanlar korkak oldu.

Putperestler İśâ'nın binitinin ayağını nasıl öptülerse, Hânlar hizmette atının ayağını öyle öperler.

Dünyadaki bu hikâye ve kıssayla, hem İskender hem de Dârâ kıssası ortadan kalktı.

Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı bir kasidesinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın Doğuya ve Batıya kadar yayılmış adaletinden, düşmana galebe çalan azminden, dini yücelten zekâsından, haşmetinden ve yıldırıma benzeyen kılıcından bahsetmektedir:

شاه جهان که خسرو فرخنده اختر است بر شرق و غرب پادشه عدل گستر است

عزمش فرو برنده ملک مخالف است رأیش برآورنده دین پیمبر است

سهمش به خاور است و نهیبش به باختر وز باختر ولایت او تا به خاور است

تیغش نه تیغ صاعقه دشمن افکن است دستش نه دست معجزه روح پرور است³³²

İyi talihli sultan olan cihan şâhı ve (âdil) padişahın adaleti, Doğuya ve Batıya kadar yayılmıştır.

Azmi, düşmanın saltanatını yerle bir eder. Zekâsı, Peygamber dinini daha yukarıya taşır (yüceltir).

Doğuda ve Batıda ondan korkulur. Onun hâkimiyeti, Batıdan Doğuya kadardır.

Kılıcı kılıç değildir, düşmanı fırlatıp atan (alt eden) bir yıldırımdır. Eli el değildir, ruhu besleyen bir mucizedir.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın dini yücelttiğine, pâdişâhlık vasfında yüz pâdişâhın olgunluğuna sahip olduğuna, kendisine yapılan hizmet ve itaatten cihanın şerefli ve haşmetli oluşuna dair beyanlarda bulunmaktadır:

خدای عرش گواه و زمانه آگاه است که دین عزیز به سلطان دین ملکشاه است

ایا شهی که تو را در صفات پادشهی کمال صد ملک است و جمال صد شاه است

ز خدمت تو شهان را سعادت و شرف است ز طاعت تو جهان را جلالت و جاه است³³³

³³² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 77-78.

Dinin, dinin sultanı Melikşâh'ın sayesinde yüceldiğine yüce Allah şahit, felek (bundan) haberdardır.

Sen, pâdişâhlık sıfatında yüz melik olgunluğuna ve yüz şâhın cemâline/güzelliğine sahip bir sultansın.

Sana hizmetten, şâhlara saadet ve şeref vardır. Sana itaatten, cihana haşmet ve makam vardır.

Sultan Melikşâh için söylediği bir diğer kasidesinde ise Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın adaletini, cömertliğini, ordu yenip düşman öldürdüğünü, kılıcından ve okundan korkulduğunu ve kalemiyle halkın kıvanç duyduğunu ifade etmektedir:

عدلش سبب ایمنی خرد و بزرگ است	جودش سبب زندگی پیر و جوان است
لشکر شکن و تیغ زن و شیر شکار است	دشمن شکن و مال ده و ملک ستان است
در خشم تو بیم است و به عفو تو امید است	از مهر تو سود است و ز کین تو زیان است
در مصر ز شمشیر تو آشوب و نفیر است	در روم ز پیکان تو فریاد و فغان است
با عدل تو بر خلق گشاد است در امن	بس شاه که در خدمت تو بسته میان است
از کلک و بنان تو دل خلق بنازد	گویی امل خلق در آن کلک و بنان است
وز تیر و کمان تو همی خصم بنالد	گویی اجل خصم تو آن تیر و کمان است ³³⁴

Adaleti, büyük küçük herkesin imanının sebebidir (şükür sebebidir). Cömertliği genci yaşlısı herkesin yaşamının delilidir.

Ordu yenen, kılıç vuran ve aslan avlayandır. Düşmanı alt eden, mal veren ve mülk alandır.

Hışmında korku ve affında ümit vardır. Sevginden fayda ve kininden zarar vardır.

Mısır'da kılıcından fitne ve nefret vardır. Rûm'da okundan feryat ve figan vardır.

Adaletinle halka güven kapısı açılmıştır. Birçok şâh senin hizmetine girmiştir (sana hizmet etmek için hazırdırlar).

Kalemin ve parmaklarından dolayı halk kıvanç duymaktadır. Sanki halkın emeli o kalem ve parmaklardadır.

³³³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 79.

³³⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 80-81.

Okundan ve yayından düşman inler. Sanki düşmanın eceli, o yay ve oktur.

Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Mu'izzî, Melikşâh'ın adaletine vurgu yaparak, onun adaletiyle yeryüzünü cennete çevirdiğini, zaferde benzerinin olmadığını, sayısız bilgi ve hünere sahip olduğunu söylemektedir. Ayrıca eskiden putperestlerin olduğu Rûm ve Konstantîn'in şu an hâkimi olduğunu açıklamaktadır:

داور عدل ملک‌شاه، شه روی زمین که ز عدلش همه آفاق بهشت آیین است

آن که در طاعت و فرمانش شه توران است وان که در بیعت و پیمانش شه غزنین است

روم و قسطنطین زین پیش یکی بتکده بود چاوش شاه کنون داور قسطنطین است³³⁵

Adaletiyle bütün ülkelerin cennet gibi olduğu âdil hâkim ve yeryüzünün şâhi Melikşâh!

O, İtaat ve fermanıyla Tûrân şâhidir; biat ve ahdiyle Gazne şâhidir.

Rûm (Bizans) ve Konstantîn bundan önce putperestti. Şu an şâhin çavuşu/komutanı Konstantin'in hâkimidir.

شاهی که نصرت و ظفرش را قیاس نیست شاهی که دانش و هنرش را شمار نیست³³⁶

Nusretinin ve zaferinin kıyası olmayan ey şâh! Bilgisinin ve hünerinin sonu olmayan ey şâh!

“Sultan Melikşâh'a Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh hakkında Allah'ın bahşedişiyle ve Sultanın hançerinin ve kolunun kuvvetiyle sultanlığa sahip olduğunu ifade etmekte; Sultan Melikşâh'ın adaletine, bilgisine ve cömertliğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Sultanın, kazandığı zaferlerle dünyayı fethettiğini, talihiyle dünyanın bütün zorluklarını kolaylaştırdığını; daha önce meliklerin yüz orduyla yaptıklarını, Sultan Melikşâh'ın bir hâcib, bir ferman ve bir nâmeyle yaptığını; kendisine itaat etmeyenlerin cezalandırıldığını; on beş yılda kılıcıyla Doğu, Batı, Çiğil, Hotlan, Gence, Ermenistan ve Errân'da yaptıklarının, takdire şayan olduğunu; üç yılda da Câber, Antakya ve Harran'da yaptıklarının, devlet ve din için çok önemli olduğunu beyan etmektedir:

آن خداوند که آفاق به یک فرمان کرد ملک آفاق به فرمان ملک سلطان کرد

³³⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 90.

³³⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 91.

همه عالم چو یکی نامه به معنی بنگاشت	کنیت و نام شهنشاه برو عنوان کرد
حکم سلطانی و دعوی شهنشاهی را	خنجر و بازوی او معجزه و برهان کرد
خانه همت او را ز هنر قاعده کرد	مرکب دولت او را ز ظفر میدان کرد
سایه عدلش بر روی زمین پیدا کرد	پیکر خصمیش در زیر زمین پنهان کرد
ساخت از دانش و از بخشش کلی گهری	وان گهر را کف راد و دل پاکش کان کرد
سر شاهان همه در چنبر فرمانش کشید	چنبر چرخ به کام دل او دوران کرد
کرد احسان و کرم با همه کس شاه جهان	لاجرم یزدان با او کرم و احسان کرد
آفرین باد بر آن شاه که فرمانده خلق	زیر فرمانش همه مملکت ایران کرد
آفتاب کرم و سایه عدل و نظرش	دهر ویران شده را خرم و آبادان کرد
چون کمر بست به پیروزی عالم بگشاد	همه دشوار جهان دولت او آسان کرد
آنچه کردند به صد لشکر از این پیش ملوک	او به یک حاجب و یک نامه و یک فرمان کرد
گمراهانی که کشیدند سر از طاعت او	سر تیغش همه را بی سر و بی سامان کرد
یاد کن آنچه به شمشیر در این پانزده سال	با فلان کرد شه عالم و با بهمان کرد
عبرتی بود جهان را چه به شرق و چه به غرب	آنچه از پیش همه با ملک کرمان کرد
هم ز اقبال نشان بود و ز اعجاز دلیل	آنچه با ترمذ و خیل چگل و ختلان کرد
باز کار عجب و تهیتی بود بزرگ	آنچه در گنجه و ارمینیه و اران کرد
باز در دولت و دین بود عجایب به سه سال	آنچه با جعبر و انطاکیه و حران کرد
باز اصل ظفر و مایه پیروزی بود	آنچه با خانه و ملک و سپه خاقان کرد
ای بلند اختر شاهی که تو را بار خدای	شاه ایران و خداوندی همه توران کرد
نیست بر تیغ تو تاوان ظفر و نصرت و فتح	هر چه کرد این عجبی تیغ تو بی تاوان کرد ³³⁷

³³⁷ Mu'izzī, *Dīvān*, s. 191-192.

O Allah ki ufukları bir fermanla yarattı. Ufukların mülkünü Melik Sultanın emrine verdi.

Bütün âlemi bir fermanıyla, manayla nakşedince, şehinşahlık lakabı ve nâmını ona unvan yaptı.

Sultanlık hükmüne ve şehinşahlık davasına, onun hançeri ile kollarını mucize ve delil yaptı.

Onun himmet evi için hünerden kural yaptı. Onun devlet atı için zaferden meydan yaptı.

Adaletinin gölgesini yeryüzünde peydâ etti. Düşmanının bedenini yer altında gizledi. Bilgisinden ve cömertliğinden tamamen bir cevher yaptı. O cevheri, cömert avcunda ve temiz kalbinde maden yaptı/işledi.

Bütün şâhların başını fermanının çemberine çekti. Feleğin çemberi onun gönül arzusunca döndü.

Cihan şâhı herkese lütufta ve cömertlikte bulundu. Şüphesiz Allah da ona cömertlikte ve lütufta bulundu.

Halkın sultanı olan o şâha övgüler olsun! Bütün İran ülkesi onun fermanına girdi. Cömertlik güneşi, adalet ve ferasetinin gölgesi, viran olmuş feleği mutlu ve bayındır yaptı.

Zafere niyet edince/zafer kazanınca, dünyayı fethetti. Dünyanın bütün zorluklarını onun devleti kolaylaştırdı.

Bundan önce meliklerin yüz orduyla yaptıklarını, Sultan Melikşâh bir hâcib, bir ferman ve bir nâmeyle yaptı.

Onun itaatinden çıkan yolunu kaybetmiş kimseleri, kılıcının ucu tamamen başsız ve bedensiz yaptı.

Âlemin şâhının bu on beş yılda kılıçla falana ve filana yaptığını unutma!

Herkesin önünde Kirman sultanına yaptığı şey, hem Doğuda hem Batıda dünyaya ibretlik oldu.

Çırak ve sürüsüyle/ordusuyla Çiğil ve Hotlân'da yaptığı şey, hem ikbalinden alâmet hem de işlerinden kanıttı.

Gence, Ermenistan ve Errân'da yaptığı şeyler inanılmaz işler ve büyük bir takdirdi.

Ca'ber³³⁸, Antakya ve Harran'da yaptıkları, üç yılda devlet ve din için çok şaşırtıcı şeylerdi.

Hâne, saltanat ve hâkânın ordusuyla yaptığı şeyler, zaferin özü ve başarının temeli idi.

Ey yüce talihli şâh, Cenâb-ı Hak sana İran şahlığını ve bütün Tûrân'ın hâkimiyetini verdi.

Kılıcında zafer, nusret ve fethin hasarı yoktur. Senin kılıcının hasarsız yaptığı her şey, hayrettir.

“Horâsân'daki Fitneyi Giderdikten Sonra Sultan Melikşâh'a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu'izzî, Horâsân'da bir süredir vâir olan karışıklığı Sultan Melikşâh'ın, kılıcıyla giderdiğinden ve halkı emniyete aldığından bahsetmekte; fitneyi Hz. Mûsâ zamanındaki sihirbazların sihrine, Sultanın kılıcını Hz. Mûsâ'nın asasına ve Sultanı da Hz. Mûsâ'ya benzeterek fitneyi yok ettiğini dile getirmektedir:

روزگار فتنه بود اندر خراسان مدتی تیغ او بفزود امن خلق و آن فتنه خواست

گر عصا بفکند موسی وقت سحر ساحران تا بترسیدند و گفتند این عصا چون ازدها است

فتنه اکنون همچو سحر ساحران است از قیاس ³³⁹ شاه چون موسی و تیغ تیز او همچون عصا است

Bir süre Horâsân'da fitne vardı/fitne günleriydi. Kılıcı, halkın emniyetini arttırdı ve o fitne de ortadan kalktı.

Sihirbazların sihir yaptıkları zamanda Hz. Mûsâ asâsını atınca, korkup dediler ki: Bu asâ yılan gibidir.

Fitne şu an sihirbazların sihri ile mukayese edilirse, şâh Hz. Mûsâ gibidir ve şâhın keskin kılıcı da Hz. Mûsâ'nın asâsı gibidir.

Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın adaletine ve cömertliğine vurgu yapmakta, fetihlerin Sultan Melikşâh'ın zamanından başladığını söylemektedir. Sultanın sayesinde Bağdat'ın saltanat kapısı olduğunu, babası Sultan Alp Arslan'ın devlette üstün olduğunu, Sultan Melikşâh'ın İslâm şâhi olduğunu, bilgi ve adalet yönüyle de babasından üstün olduğunu açıklamaktadır:

³³⁸ Yakınındaki “Türk mezarı” ile ünlü Ortaçağ kalesi. Kuzey Suriye’de Fırat nehrinin orta mecrasının sol sahilinde ve Rakka’nın 50 km. batısında volkanik bir tepe üzerinde yer alır. Aydın Taneri, “Ca’ber Kalesi”, *TDVİA*, C 6, İstanbul, 1992, s. 525.

³³⁹ Mu’izzî, *Dîvân*, s. 93.

شاهی که عدل و جود همه روزگار او است تاریخ نصرت و ظفر از روزگار او است

بغداد دار ملک شد و بزم نوبهار آرایش و شکفتن باغ از بهار او است

پدرش بود به دولت زیاده از دگران به دین و دانش و داد او زیاده از پدر است³⁴⁰

Bütün zamanların adaleti ve cömertliği onun olan padişah! Nusret ve zafer tarihi, Sultan Melikşâh'ın zamanından başlar.

Bağdat, mülkün kapısı (başkent) ve bahar meclisi oldu. Bahçenin süsü ve tomurcuğu, onun baharındandır.

Babası (Sultan Alp Arslan) devlette diğerlerinden (diğer sultanlardan) üstündü. O (Sultan Melikşâh) da dinde, bilgide ve adalette babasından üstündür.

شاه اسلام ملکشاه که در شاهی و ملک عزم او قاعده نصرت و فتح و ظفر است³⁴¹

İslâm şâhı Melikşâh, azmi, şâhlıkta ve devlette nusretin, fethin ve zaferin kaidesidir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın Türkistan Fethini Kutlama” başlıklı kasidelerinde Sultan Melikşâh’ın her biri birbirinden önemli her ayda bir fethinin olduğundan, hitabetiyle minberi süslediğinden, sayısız sancak ve orduya sahip olduğundan, Sultanın heybetinden ve hançerinden düşmanların mahşer korkusu gibi korku duymasından bahsetmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Melikşâh’ın zafer kazanan ve düşman öldüren kılıcıyla devlete altı ülkenin fethini yaşattığını söylemektedir:

فرخ آن شاهی که هر ماهیش فتحی دیگر است فتح او از یکدگر زیباتر و نیکوتر است

در جهاننداری فتوح او طراز دولت است در مسلمانی خطاب او جمال منبر است

از بشارتهای فتحش در عرب و اندر عجم رایت اندر رایت است و لشکر اندر لشکر است

زانچه امسال از نبرد او به ترکستان رسید تا گه محشر به ترکستان نهیب محشر است

تا که عکس خنجرش در کشور توران فتاد دشمنان دولتش را خنجر اندر خنجر است³⁴²

O şâha (Sultan Melikşâh) kutlu olsun ki her bir ayında başka bir fetih vardır. Her bir fethi, birbirinden daha güzel ve daha iyidir/değerlidir.

³⁴⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 93-94.

³⁴¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 118.

³⁴² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 95.

Padişahlıkta fetihleri, devletin kıvancı/gururudur. Müslümanlıkta hitabeti/vaazi, minberin güzelliğidir/süsüdür.

Melikşâh'ın Arap ülkesinde ve Acem'de fetihlerinin göstergesi/işaretleri, sancak üstüne sancak ve ordu üstüne ordudur.

Bu yıl onun savaşından dolayı Türkistan'a ulaşan şey, mahşer gününe kadar Türkistan'da mahşer korkusudur.

Onun hançerinin aksi Tûrân ülkesine yansıyınca, onun devletine düşman olanlarının boğazında hançer olur.

فتح شش کشور به دولت شاه را حاصل شد است سال مستقبل امید فتح هفتم کشور است

نصرت او هر زمان بیش است و خصم او کم است تا حسامش خصم فرسای است و نصرت پرور است³⁴³

Melikşâh'ın devleti sayesinde altı ülkenin fethi hâsıl oldu/gerçekleşti. Gelecek yıl da yedinci ülkenin fetih ümidi vardır.

Kılıcı, düşman solduran ve zafer kazandıran olduğu sürece, her zaman zaferi çok, düşmanı azdır.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın, Bağdat'tan başkentine dönüşünü anlatan şiirlerinde Melikşâh'ın altı ay içinde Bağdat'ta birçok mühim iş yaptığını, virane yerleri bayındır kıldığını; Kûfe ovası, Heyt, Medâyin ve Tıkrît'i alarak mamur ettiğini ve adaletiyle dünyayı adaletsizlikten kurtardığını anlatmaktadır:

ز رای و همت عالی به مدت شش ماه هزار سیرت نیکو نهاد در بغداد

خرابه های کهن را به فر دولت خویش چو بوستان ارم کرد خرم و آباد

به دشت کوفه و هیت و مداین و تکریت شکار کرده و داده به شیر مردی داد

گشاد ملک جهان و بیست دست بدان به داد خویش تهی کرد عالم از بیداد³⁴⁴

Altı aylık süre içerisinde yüce/engin fikri ve himmetiyle Bağdat'ta binlerce iyi iş yaptı.

Devletinin gücüyle eski harabeleri, İrem bahçesi gibi yaptı ve bayındır hale getirdi.

Kûfe ovası, Heyt, Medâyin ve Tıkrît'e (sefer düzenledi), (buraları) aldı ve âdil, cesur bir yiğite verdi.

³⁴³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 96.

³⁴⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 137.

Dünya saltanatını açtı ve kötülerin elini kapadı. Dünyayı adaletiyle adaletsizlikten boşalttı/kurtardı.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın bir başka fethini anlatırken yazdığı “Melikşâh’ın Şam Fethini Kutlama” başlıklı kasidesinde iki yıl önce Belh’te, sonraki yıl da Şam’da zafer kazandığından; Doğu ve Batıda fetihlerde bulunduğundan, Rûm ve Arap sultanlarını tahtının karşısında boyun eğdirip onların saltanatını aldığından, İslâmı yaydığından, zalimleri ve zulmü yok ettiğinden bahsetmektedir:

و امسال بر ظفر سفر از سوی شام کرد	پیرار بر عدو ظفر از سوی بلخ یافت
تا در دو سال کار دو جانب تمام کرد	یک سال شد به شرق و دگر سال شد به غرب
در پیش تخت خویش رهی و غلام کرد	گردنکشان روم و عرب را به یک سفر
بگرفت شاه و مملکت خویش نام کرد	ملکی که در قدیم عرب داشتند و روم
دارالفساد کفر چو دارالسلام کرد	اسلام داد کافر هفتاد ساله را
تا سودشان زیان و ضیاشان ظلام کرد ³⁴⁵	بشکست پشت و گردن اهل ظلام و ظلم

İki yıl önce Belh’te düşmana karşı zafer kazandı, bu yıl da zafer için Şam’a sefer yaptı.

Bir yıl Doğuya gitti, başka bir yıl Batıya. Sonunda iki yıl içinde hem Doğunun hem Batının işini (fethini) tamamladı.

Rûm ve Arap aylaklarını, bir seferle kendi tahtı karşısında kul ve köle yaptı.

Eskiden Arap ve Rumların sahip olduğu ülkeleri, şâh aldı ve kendi adına geçirdi/kendi ülkesi yaptı.

Yetmiş yaşındaki kâfiri Müslüman yaptı. Küfrün fesat kapısını (dâru’l-fesat), selamet kapısı (dâru’s-selâm) gibi yaptı.

Zalimlerin ve zulmün, belini ve boynunu kırdı; (hem de) yararlarını zarar yapana kadar, nurlarını karartana kadar!

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidelerinde de halk ve devletin Sultan Melikşâh’la mutlu olduğundan, dinin Sultanla yüceldiğinden, kılıcıyla zafer ve fethin gerçekleştiğinden, tabiatında bilgi ve adaletin vâr olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın kılıcıyla dinde bidatları ve fitneyi yok ettiğini,

³⁴⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 138.

devlette adaletsizliği azalttığını, Rûm'da ve Şam'da Sultanın ordusundan ve hançerinden korku duyulduğunu, şâhların on yılda fethettiği yerleri Sultanın bir savaşla aldığını beyan etmektedir:

ای شاه ز تو خلق و تو از دولت خود شاد	دنیا به تو آراسته و دین به تو آباد
ایزد همه آفاق تو را داد سراسر	حقاً که سزاوار تو بود آنچه تو را داد
معلوم شد از تیغ تو هم نصرت و هم فتح	موجود شد از طبع تو هم دانش و هم داد
در شرع به شمشیر تو شد سوخته بدعت	در ملک به فرمان تو شد کاسته بیداد
از لشکر تو هست به روم اندر آسیب	وز خنجر تو هست به شام اندر فریاد
با فرّ تو و فتح تو در مشرق و مغرب	از فرّ جم و فتح سکندر که کند یاد
قفل در فتنه است و کلید در روزی	در رزم سر تیغت و در بزم کف راد
بس حصن که شاهان بگشودند به ده سال	بخت تو کمر بست و به یک ساعت بگشاد ³⁴⁶

Ey şâh! Halk seninle mutlu, sen de devletinle mutlusun. Dünya seninle güzel, din seninle mamur.

Allah, bütün ufukları/ülkeleri baştanbaşa sana verdi. Doğrusu sana verdiği şey, (yalnız) sana layıktır.

Kılıcından hem zafer hem fetih malum oldu, tabiatından hem bilgi hem adalet vâir oldu.

Kılıcınla, şeriatta/dinde bidat yandı/ortadan kalktı. Fermanınla, devlette adaletsizlik azaldı.

Ordundan Rûm'da zarar vardır. Hançerinden Şam'da feryat vardır.

Doğuda ve Batıda kuvvetin ve fethinle, Keyhusrev'in kuvvetini ve İskender'in fethini kim hatırlar?

Savaşta kılıcının ucu fitne kapısının kilidi, mecliste cömert elin rızkın anahtarıdır.

Şâhların on yıl boyunca fethettiği nice kaleleri, senin bahtın hazırlandı ve bir saatte fethetti.

در میان کفر و دین فرمان او سدّی قوی است	در میان نیک و بد شمشیر او دیوار باد ³⁴⁷

³⁴⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 139-140.

Küfür ve din arasında onun fermanı, güçlü bir settir. İyi ile kötü arasında kılıcı, duvar olsun.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın Semerçand’tan Dönüşünü Kutlama” başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh’ı, Allah yolundan ve Peygamberin âdetlerinden giden olarak vasfetmekte, Sultanın adaletine övgüde bulunmakta, devlette barışı yaydığını ve kılıcıyla zulmü ortadan kaldırdığını ifade etmektedir:

او سایهٔ خدای به قول پیمبر است کز عدل بر شریعت او سایه گسترد

مشتاق عدل او شد و محتاج عفو او هر کس که در جهان خبر و نام او شنید

جان صلاح در تن دولت قرار یافت تا او به تیغ داد گلوی ستم برید³⁴⁸

O, Allah’ın gölgesi ve peygamberin kavlinedir/sünnetindedir. Adaletiyle, şeriata kol kanat gerdi/himaye etti.

Cihanda onun haberini ve nâmını duyan herkes, adaletine hayran ve affına muhtaç oldu.

O, adalet kılıcıyla zulmün boğazını kesince, devletin bedenine barış canı yerleşti.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın, kölelere ve hizmetkârlara iyi muamele edip ikramlarda bulunduğunu, dünyada viran olan her şeyin Sultanın adaletiyle bayındır hale geldiğini söylemektedir:

بندگان در خدمت او چون خداوندان شوند از بس اکرام و خداوندی که با ایشان کند

هرچه آباد است بر روی زمین از عدل تو است و آنچه ویران است هم عدل تو آبادان کند³⁴⁹

Onun (Sultan Melikşâh’ın) kölelere yaptığı birçok ikram ve sultanlıktan dolayı, onlar (bendeler) onun (sultanın) hizmetinde şâhlar gibi olur.

Yeryüzünde bayındır olan her şey senin adaletinden dolayıdır. Viran olan her şeyi de adaletin kalkındırır.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı diğer kasidelerinde Sultan Melikşâh için Allah’ın Celâl ve Cemâl sıfatları hususunda bir örnek göstermesinden, savaşta ve iş zamanında askerlerin Sultana itaat etmesinden söz etmektedir. Bunlara

³⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 143.

³⁴⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 140.

³⁴⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 224.

ilave olarak Mu‘izzî, devlette ve adalette Sultan Melikşâh’ın eşinin olmadığını, tesirinin hem Arap ülkesinde hem de Acem’de görüldüğünü beyan etmektedir.

از جلال او همی دولت بماند جاودان وز جمال او همی ملت بماند پایدار

شیر مردان را دل اندر طاعت آری روز جنگ نامداران را سر اندر خدمت آری روز بار³⁵⁰

Onun celâliyle devlet ebedî kalır ve cemaliyle millet ebedî kalır.

Savaş günü yiğit askerlerin gönlü, sana itaat eder. İş gününde (yönetim zamanı/devlette) de sana hizmette, emrine âmâdedirler.

در ملک نبود است جهان را چو تو خسرو در داد نبود است جهان را چو تو داور

هم در عرب آثار تو گشته است مهیا هم در عجم اقبال تو گشته است مقرر³⁵¹

Salтанatta, dünyada senin gibi sultan yoktur. Adalette, cihanda senin gibi hâkim yoktur.

Hem Arap ülkesinde senin izlerin/etkilerin görülür, hem de Acem’de ikbalin yerleşmiştir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü, (Sultan Melikşâh’ın) Kılıcının ve Kaleminin Bahsi” başlıklı şiirlerinde Sultan Melikşâh’ın kılıcının miğfer ve zırh parçaladığını, heybetinden savaş günü şâhların yere kapandığını açıklamaktadır:

هر کجا مغفر بود شمشیر او مغفر شکاف هر کجا جوشن بود شمشیر او جوشن گذار

در نشاط آرد جهان را همت او روز بزم در سجود آرد جهان را هیبت او روز بار³⁵²

Onun kılıcı, miğfer olan her yerde miğfer parçalar, zırh olan her yerde zırhı filatır atar.

Meclis zamanı himmeti dünyayı sevindirir. Yönetim zamanı (savaş günü) heybeti şâhları secde ettirir.

ای خداوندی که چون عزم سفر کردی درست فتح و نصرت را بود تاریخ از آن میمون سفر³⁵³

Ey padişah sen sefere çıkınca, o kutlu seferden fetih ve nusret tarihi çıkar.

³⁵⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 226.

³⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 227.

³⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 268.

³⁵³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 268.

Sultan Melikşâh'ı övmek için söylediği kasidelerinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın sayesinde devletin şerefine arttığını, devletin ve saltanatın Sultanla kıvançlı olduğunu, din ve inancından dolayı Peygamberin ruhunun şâd olduğunu, Acem ve Arap diyarında nâmına hutbe okunduğunu, Sultanla devlet işinin dosdoğru ve şahlık bağının kuvvetli olduğunu anlatmaktadır:

جلال دولت و دولت بدو فزوده شرف
جمال ملت و ملت بدو نموده هنر³⁵⁴

Devlet, onunla şerefine ve görkemini arttırdı. Millet, onunla hünerini ve cemalini gösterdi.

شاهی که ز دین و اعتقاد او
خشنود شد است جان پیغمبر

اندر عرب و عجم ز نام او
بفزود جمال خطبه و منبر³⁵⁵

O, dininden ve itikadından dolayı, Peygamberin canının hoşnut olduğu bir şâhtır. Arap ve Acem diyarında onun namıyla hutbenin ve minberin güzelliği arttı. (Arap ve Acem diyarında onun adına hutbe okundu ve minberin güzelliği arttı.)

دولت و شاهی بدو نازد وزو باشد همی
کار دولت مستقیم و بند شاهی استوار

شاه ما شاهی است کاو را از سلیمان و علی
یادگار آمد دو چیز انگشتی و ذوالفقار³⁵⁶

Devlet ve saltanat onunla kıvançlıdır. Devlet işi onunla dosdoğru ve şahlık bağı onunla sapasağlamdır.

Bizim şâhımız, Hz. Süleyman ve Hz. Ali'den ona mührün/yüzüğün ve zülfikarın yadigâr kaldığı bir şâhtır.

“Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde Mu'izzî, savaş zamanında Sultan Melikşâh'ın yanında yiğit ve cesur savaşçıların iki büküm kaldığını; Sultanın Bağdat'ta olmasına rağmen, ordusunun Rûm'da, Kayşer'i ve ordusunu hezime uğrattığını dile getirmektedir:

دیده نم گیرد سران را پیش تو هنگام رزم
پشت خم گردد یلان را پیش تو هنگام بار

تو به بغدادی و در روم از هجوم لشکرت
هست قیصر مستمند و لشکر او سوگوار

کوس پندارند چون آید ز دریا بانگ رعد
تاختن دانند چون بر خیزد از صحرا غبار

³⁵⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 272.

³⁵⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 276.

³⁵⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 254.

زود خواهد بود شاها تا ز بهر دین حق

تیغ گیری و برآری از سر دشمن دمار³⁵⁷

Savaş zamanı senin önünde yiğitlerin gözü yaşlanır. Yönetim zamanı senin karşında cesurların sırtı bükülür.

Sen Bağdat'tasın ve Rûm'da senin ordunun saldırısından dolayı, Kayser çaresizdir ve ordusu hezimete uğramıştır.

Denizden gelen gök gürültüsünü, savaş kösü zannederler. Çölden kalkan tozu, orduların dörtnala hücumu zannederler.

Ey şâh! Hak dini için kılıç tutup düşmanın kafasından beynini çıkarman, çabuk/kolay olacak.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Seferden Dönmesi" başlıklı şiirinde Sultan Melikşâh'ın fikrinin, dünyayı din ve adaletle donatmasından ve kılıcının da cihanı düşmanlık ve kötülükten arındırmasından bahsetmektedir:

آراسته است رای تو عالم به دین و داد پرداخته است تیغ تو گیتی ز شور و شر³⁵⁸

Senin zekân, âlemi din ve adaletle donatmıştır. Kılıcın, cihanı kin ve şerden arındırmıştır.

Mu'izzî, "Melikşâh'ın Rûm ve Şam Seferinden Dönüşü" başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh'ın başkentten sefer için ayrıldığını ve başkente fetihle döndüğünü anlatmaktadır. Ayrıca Mu'izzî, bu sefer esnasında Sultan Melikşâh'ın Fırat ve Dicle'den gemisiz geçtiğini, Şam saltanatını düzene koyup Rûm mallarını üzerine aldığını ifade etmektedir:

ای ز دارالملک رفته مدتی سوی سفر باز گشته سوی دارالملک با فتح و ظفر

برده در شام و بلاد روم بی رهبر سپاه کرده بر آب فرات و دجله بی کشتی گذر

ملکهای شام را ترتیب داده یک به یک مالهای روم را تقریر کرده سر به سر³⁵⁹

Ey başkentten bir müddet sefere giden (şâh)! Başkente fetih ve zaferle döndü.

Şam'a ve Rûm beldelerine rehbersiz ordu götürdü. Fırat ve Dicle'den gemisiz geçti.

Şam devletlerini bir bir düzene koydu. Rûm mallarını baştan sona üzerine aldı.

³⁵⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 322.

³⁵⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 31.

³⁵⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 358.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir diğer medhiyesinde ise Sultan Melikşâh sayesinde devletin görkeme kavuştuğunu, Arap milletinin cemâlinin arttığını; Sultanın, adaleti Doğu’da Çin sınırından, Batıda Rûm sınırına kadar her yere yayıp zulmü yok ettiğini ve hidayeti aşılayıp dalaleti ortadan kaldırdığını söylemektedir. Ayrıca Hint puthanelerini, kılıcıyla yerle bir ettiğinden de söz etmektedir:

شهی که دولت باقی بدو گرفت جلال	شهی که ملت تازی به او فزود جمال
بساخت آلت عدل و بسوخت آفت ظلم	بکشت تخم هدی و بکشت شمع ضلال
ز فرّ تو ملکا وز نسیم فروردین	شد است روی زمین سر به سر بهشت مثال ³⁶⁰

Öyle bir şâh ki bâki devlet onunla celâl kazandı, öyle bir şâh ki Arap milleti onunla cemalini arttırdı.

Adaletin aletini yaptı ve zulmün afetini yaktı. Hidayetin tohumunu ekti ve dalaletin mumunu söndürdü.

Ey melik! Senin gücünle ve latif (Nisan/bahar) esintiyile yeryüzü baştanbaşa cennet gibi olmuştur.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir başka kasidesinde de Sultan Melikşâh’ın, adaleti Doğu’da Çin sınırından, Batıda Rûm sınırına kadar her yere yayıp zulmü ortadan kaldırdığını ve hidayeti aşılayıp dalaleti yok ettiğini söylemektedir. Ayrıca Mu‘izzî, sultanın Hint puthanelerini kılıcıyla yerle bir ettiğini, kâfirlerin evindeki bütün haç ve putları binitlerinin toynaklarıyla yerle bir edeceğini dile getirmektedir:

از حد مشرق و چین تا به حدی مغرب و روم	عدل او کرد تهی از بد و خالی ز ستم
کنیت و نام و خطاب تو در اسلام بس است	تا قیامت شرف خطبه و دینار و درم
نیمی از بتکده هند بر انداخته ای	وان دگر نیمه به شمشیر براندازی هم
مرکبان تو به سم خرد بخواهند شکست	هر چه در خانه کفار صلیب است و صنم ³⁶¹

³⁶⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 438.

³⁶¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 480.

Doğu ve Çin sınırından, Batı ve Rûm sınırına kadar onun adaleti, kötülüğü ve zulmü bertaraf etti.

İslâm'da senin soyun, nâmın ve hitabetin kâfidir. Kıyamete kadar hutbe şerefi, dinar ve dirhem yeter.

Hint puthanesinin yarısını fırlattın attın, diğer yarısını da kılıçla yok ettin.

Kâfirlerin evinde haç ve put olsa da binitlerin, küçük toynaklarıyla hepsini kırıp ezecek.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın Şam'ı, savaşmadan sadece bir tehditle kolaylıkla fethettiğini, Rûm'u ise kılıç ve mızrak vurmadan bir mesajla aldığını vurgulamaktadır:

شام بگشادی به یک تهدید بی جنگ و نبرد روم بگرفتگی به یک پیغام بی تیغ و سنان³⁶²

Şam'ı savaşsız ve mücadelesiz bir tehditle fethettin. Rûm'u kılıcsız ve mızraksız olarak, (sadece) bir mesajla aldın.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı bir başka kasidesinde Sultan Melikşâh'ın güzel âdetlerini halkın kendine şiar edindiği; cömert olduğu, kılıcının ateşe benzediği; küfrün ve zulmün Sultan Melikşâh sayesinde son bulduğu, dinin Sultanla yüceldiği ve adaletin gene Sultan Melikşâh'la ortaya çıktığı ifadelerine yer vermektedir:

از رسمهای خوبش رونق فزود ملت وز اعتقاد پاکش قوت گرفت ایمان

ابری است گوهر افشان دستش به روز بخشش تیغش به روز کوشش تیری است آتش افشان

در شرع هست حکمش کافی چو علم در دل در ملک هست رایش صافی چو عقل در جان

کفر از تو گشت تاری دین از تو گشت روشن عدل از تو گشت پیدا جور از تو گشت پنهان³⁶³

Millet, onun güzel âdetlerinden büyüklüğüne büyüklük kattı. Onun temiz itikatından iman kuvvet aldı.

Eli, cömertlik zamanı cevher saçan bir buluttur. Kılıcı, savaşta ateş saçan bir oktur.

Hükmü şeriatta, gönüldeki ilim gibi kâfidir. Zekâsı devlette, candaki akıl gibi saftır.

Küfür, seninle karanlığa döndü; din, seninle aydınlandı. Adalet, seninle ortaya çıktı, zulüm seninle gizlendi (yok oldu).

³⁶² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 500.

³⁶³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 527-528.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Zerdüştilerin ve şâhların, Sultan Melikşâh’ın huzurunda eğildiklerine dikkat çekmekte; Sultanın zekâsı, gayreti, feraseti ve gelenekleriyle devletin değer kazandığını açıklamaktadır:

مغان به طاعت آن بر زمین نهاده رخان شهان به خدمت این بر زمین نهاده جبین

خدایگانی کز رأی و همت و نظرش عزیز شد قلم و تیغ و تاج و تخت و نگین

گرفت ملک ز آیین و رسم او رونق ³⁶⁴ که هست خسرو فرخنده رسم و خوب آیین

Zerdüştiler itaat etmek için yüzlerini yere koydular. Şahlar da hizmet için alınlarını yere koydular.

(O), zekâsı, himmeti ve ferasetinden dolayı kalemi, kılıcı, tâcı, tahtı ve yüzüğü değerli olan bir sultandır.

Onun âdet ve geleneklerinden saltanat değer kazandı. Çünkü (O), kutlu âdeti ve güzel geleneği olan bir sultandır.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh için söylediği bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın, Peygamber dinini yücelttiğini, Tûrân’ın ve İran’ın şâhı olduğunu; Sultanın sayesinde Doğunun ve Batının sevinç çığlıklarıyla dolduğunu söylemektedir:

بود در مشرق و در مغرب از او بود خروش هست در مشرق و در مغرب از او هست فغان³⁶⁵

Doğuda ve Batıda onun sayesinde coşku ve sevinç çığlıkları vardır.

معز دین پیغمبر ملک شاه بلند اختر خداوند همه توران شهنشاه همه ایران³⁶⁶

Peygamber dinini yücelten yüce talihli Melikşâh, bütün Tûrân’ın sultanı, bütün İran’ın şehinşâhıdır.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın cömertliğinin halkı, kılıcının ise devleti huzurlu kıldığından bahsetmekte ve Sultan Melikşâh sayesinde dünyanın bayındır, ülkelerin güvenli, saltanatın sağlam, dinin yüce, imkânların iyi ve halkın mutlu olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın babası ve dedelerinin soyunun devam ettiricisi olduğunu dile getirmektedir:

کف راد تو بس باشد بقای خلق را حجت سر تیغ تو بس باشد صلاح ملک را برهان³⁶⁷

³⁶⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 539.

³⁶⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 541.

³⁶⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 545.

Cömert elin, halkın bekasına delil olmaya kâfidir. Senin kılıcının ucu, devletin salahına kanıt olmaya kâfidir.

ای جهاننداری که از تو تازه باشد جاودان	گوهر طغرل بک و جغری بک و الب ارسلان
تا که از عدل تو آسایش همی یابد زمین	تا که از رای تو آرایش همی یابد زمان
عالم آباد است و آفاق ایمن و ملک استوار	دین عزیز و نعمت ارزان و رعیت شادمان ³⁶⁸

Ey sultan! Tuğrul Bey'in, Çağrı Bey'in ve Sultan Alp Arslan'ın soyu, seninle sonsuza kadar yenilenir.

Senin adaletin sayesinde cihan huzur buldukça, senin zekân sayesinde felek emniyet içinde oldukça,

Dünya bayındır, ülkeler emniyette ve devlet sağlamdır. Din yüce, nimet bol ve raiyyet mutludur.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü ve Mâverâ'unnehir Fethi" başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh'ın Özkend'ten Fereb'e kadar olan toprakları düşmandan aldığını, fitneyi bastırdığını; Türkistan, Deylem, Arap, Rûm ve İşfahân'dan Özkend'e kadar gittiğini; askerlerinden Kâşgar ve Hoten'de korku duyulduğunu, kuvveti ve fethiyle her bölgeye mutluluk ve esenlik ulaştırdığını beyan etmektedir:

از اوزگند تا به فرب بستدی ز خصم	بستی میان و فتنه برون کردی از میان
از ترک و دیلم و عرب و روم عالمی	جز تو به اوزگند که آورد ز اصفهان
تو ایدری و از فزع جنگیان تو است	در کاشغر مصیبت و اندر ختن فغان
از فر تو رسیده سعادت به هر وطن	وز فتح تو رسیده سلامت به هر مکان ³⁶⁹

Özkend'ten Fereb'e³⁷⁰ kadar düşmandan aldın. Savaşa hazırlandın ve fitneyi bastırdın (ortadan kaldırdın).

Türkistan, Deylem, Arap ve Rûm'dan; İşfahân'dan Özkend'e senden başka kim gitti. Sen burdasın ama senin savaşçı askerlerinin korkusundan Kâşgar'da bela ve Hoten'de feryat figan vardır.

³⁶⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 545.

³⁶⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 546.

³⁶⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 553-554.

³⁷⁰ Seyhun nehrinin kıyısında ve Özbekistan'da bulunan Fargana beldelerinden birinin adıdır. Mu'izzî, *Dîvân*, dipnot, s. 553.

Senin gücünle mutluluk her vatana ulaştı. Senin fethinle selamet her mekâna vardı.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için söylediği bir kasidesinde din ve dünyanın Sultan Melikşâh’la kuvvetli ve yüce olduğuna, cihanda sevgisinden yoksun bir kişinin bile bulunmadığına ve İslâm’da herkesin Sultana şükrettiğine değinmektedir:

سایه یزدان معزالدين والدنيا که هست	دين و دنيا را از او تأييد و عز جاودان
تا قيامت روشنی از دولت او باقی است	گوهر طغرل بک و جغری بک و الب ارسلان
نیست از مهر تو در آفاق فارغ یک ضمیر	نیست از شکر تو در اسلام خالی یک زبان ³⁷¹

Allah’ın gölgesi Mu‘izzeddîn ve’d-dünyâ’dır (Melikşâh). Din ve dünya onunla sonsuza dek kuvvetli ve yücedir.

Tuğrul Bey’in, Çağrı Bey’in ve Sultan Alp Arslan’ın soyu, kıyamete kadar aydın, onun (sultanın) devletiyle bakidir.

Dünyada bir kişi bile senin sevginden yoksun değildir. İslâm’da bir dil bile senin şüküründen boş değildir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın sayesinde küfrün hakir, imanın değerli olduğunu; fetih için Sultanın sancağının ve zekâsının yeterli olduğunu; Sultan Melikşâh’la İslâmın yüce, cihanın bayındır olduğunu beyan etmektedir:

شه زمانه و سلطان روزگار تویی	که خوار شد به تو کفر و عزیز ایمان
برای فتح تو برهان چو خواهد از من کس	بس است رایت و رای تو فتح را برهان
تو راست هرچه در اسلام هست باقیمت	تو راست هرچه در آفاق هست آبادان ³⁷²

Dönemin şâhı ve devrin sultanı sensin. Küfür seninle zelil ve iman seninle değerli oldu.

Benden fethin için delil isteyen kimseye, sancağın ve zekân fethi kanıt için kâfidir.

İslâm’da değerli her ne varsa, sana layıktır. Dünyada bayındırdır her ne varsa, sana yaraşır.

Mu‘izzî, “Melikşâh’a Övgü ve Mihriğân Bayramını Kutlama” başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh’ın dindar ve takva sahibi, şahlıkta da zeki ve ferasetli olduğunu

³⁷¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 571.

³⁷² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 617.

beyan etmektedir. Ayıca Mu‘izzî, devlette herkesin Sultan Melikşâh sayesinde nâm ve nimete eriştiğini, din ve dünyada da makama sahip olduğunu söylemektedir. Sultanın şeriatın öncüsü olduğuna, halkı himaye ettiğine, Allah’ın da Sultanın yâr ve yardımcısı olduğuna vurgu yapmaktadır:

در هنرمندی و مردی پاک دین و پاک تن در خداوندی و شاهی نیک رای و نیک خواه

از تو دارد هر کسی در ملک و دولت نام و نان وز تو دارد هر کسی در دین و دنیا عز و جاه

تو معین شرع بادی و تو را ایزد معین تو پناه خلق بادی و تو را ایزد پناه³⁷³

Hünerde ve yiğitlikte, dindar ve takva sahibidir. Sultanlık ve şâhlıkta zeki ve feraset sahibidir.

Saltanatta ve devlette nâm ile ekmeğe herkes seninle sahip olur. Din ve dünyada izzet ile makama herkes seninle sahip olur.

Sen şeriatın öncüsüsün ve Allah da senin rehberindir. Sen halkın hâmisî olursun, Allah da senin yâr ve yardımcın olur.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın İslâmın temel taşı olduğundan ve dini yücelttiğinden, Allah’ın dini için hizmet ettiğinden, cömertliğinden, haç, put ve putperesti ortadan kaldırdığından ve Nîşâbûr halkına ikramlarda bulunduğu bahsetmektedir:

ای خداوندی که در روی زمین داور تویی رکن اسلام و معز دین پیغمبر تویی

آنکه او در نصرت دین هدی بندد کمر وانکه او بر عالم از نعمت گشاید در تویی

از چلیپا و بت و بتگر نگوید کس به روم تا که قهار چلیپا و بت و بتگر تویی

خلق نیشابور در نعمت همی تن پرورنده زانکه سلطان نکوکار رهی پرور تویی³⁷⁴

Ey sultan! Yeryüzünde hâkim/şâh sensin. İslâm’ın rüknü ve peygamber dinini yücelten sensin.

Allah dininin nusreti için hizmet eden, âleme nimet kapısını açar.

Rûm’da haç, put ve putperestten kimse söz etmez. Haçı, put ve putperesti ortadan kaldıran sensin.

³⁷³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 691-692.

³⁷⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 700.

Nişâbûr halkı nimetle boğuluyor. Çünkü iyi, hayırlı işlerin peşinde olan sultan sensin.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh’ın, babası Alp Arslan gibi başarı gösterdiğini, altı yıllık süre zarfında İran ve Tûrân ülkelerini fethettiğini söyler:

شهنشه ملک شاه الب ارسلانی جهان را خداوند و صاحب قرانی

گرفتی به شش سال ایران و توران نمودی دل و زور الب ارسلانی³⁷⁵

Sultanlar sultanı Melikşâh b. Alp Arslansın. Cihanın sultanı ve sâhibkırânısın.

Altı yılda İran ve Tûrân’ı aldın, Alp Arslan’ın cesaretini ve kudretini gösterdin.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın kılıcı sayesinde cihanda kimsenin tek bir put ve putperest bulamadığını ifade etmektedir:

عزم او آن است کز شمشیر او سالی دگر کس نبیند در همه عالم بتی یا بتگری³⁷⁶

Onun gayreti şudur: kimse gelecek yıl dünyada onun kılıcı sayesinde, bir tane put veya putperest göremesin.

2.1.2. Sultan Sencer (slt. 1117-1157)

Selçukluların altıncı sultanı olan Sultan Sencer, Selçukluların ikbal ve azamet devrinde devletin başına geçmiştir. Mu‘izzî tarafından da kendisine dîvânda 2224 beyit tutarında 68 kaside, 76 beyitlik 1 terkîb-bend ve 53 beyitlik 1 tercî‘i-bend olmak üzere toplamda 2353 beyit söylenmiştir. Mu‘izzî’nin, dîvânında Sultan Sencer ile ilgili söyledikleri Sultanın adaleti, cömertliği, dindarlığı, Peygamber dininin devam ettiricisi ve İslâm şâhı oluşu, devlet düzeni, düşmanlara karşı savaşta muzaffer oluşu, başarısı, haşmeti, kılıcı, zekâsı, bilgisi ve hüneri gibi özellikleri yönündedir.

چونانکه فخر گوهر عدنان محمد است سلجوق را تویی ز هنر فخر دودمان³⁷⁷

Adnan cevherinin övüncü Muhammed olduğu gibi, Selçuk için hünerde soyun övüncü de sensin.

³⁷⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 707.

³⁷⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 734.

³⁷⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 497.

“Sultanların Sultanı Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Sencer’in dindarlığıyla Hz. Peygamber’in ruhunun şâd, soyuyla da Hz. Âdem ve Havva’nın kıvançlı olduğunu mübalağalı bir biçimde söylemekte; gücünün ve başarısının dünyaya yayıldığından, işinin her zaman adalet olduğundan ve savaşlardaki zaferinden bahsetmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, fermanıyla kiliseyi mescide çevirdiğini, kılıcıyla da haçı değersizleştirdiğini ifade etmektedir:

بشکفته به دین داری او جان پیمبر
نازنده به فرزندى او آدم و حوّا

بهروزى او در همه گیتی شده معروف
پیروزی او در همه عالم شده پیدا

رزمش همه با نصرت و رسمش همه نیکو
روزش همه با دولت و کارش همه زیبا

فرمان تو مسجد کند از خانه رهبان
شمشیر تو خرزین کند از چوب چلیپا³⁷⁸

Onun dindarlığıyla Peygamberin ruhu açılmıştır. Âdem ve Havva onun oğul oluşuyla övünçlüdür.

Şâhın talihi dünyanın her yerinde bilindi, başarısı bütün âleme yayıldı.

Savaşı hep nusretle ve âdeti hep güzellikledir. Günü hep ikballe, işi hep adaletledir.

Senin fermanın, kiliseden (ruhban hanesi) mescit yapar; kılıcın ise Hristiyanların haçından eşek palanı yapar.

Mu‘izzî, “Melik Sencer ve Sencer’in Vezirliğinde Faḥrulmulk’ün Vekili Vezir Mueyyideddîn ‘Alî Mu‘înulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in bir orduyla bir ayda yüz önemli şehir ve kale fethettiğini, düşmana nasıl saldıracağını planlamadan aniden savaş meydanında düşmanın karşısına çıktığını, maharetli ve seçkin şâhla emîrleri hazineleriyle toprağa gömdüğünü beyan etmektedir:

تا پادشه روی زمین باشد سنجر
بر هفت فلک فخر بود روی زمین را

شاهی که به ماهی به سپاهی بگشاید
صد شهر گرانمایه و صد حصن حصین را

با خصم برابر زند اندر صف پیکار
بی آنکه کند چاره شبیخون و کمین را

در خاک بسی گنجی دفین است نهاده
شاهان هنرمند و امیران گزین را³⁷⁹

Yeryüzünün padişahı Sencer olduğu sürece, cihan yedi felekte kıvançlı olur.

³⁷⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 3.

³⁷⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 6-7.

Şâh, bir ayda bir orduyla yüz değerli şehir ve yüz sağlam kale fethetti.

Düşmana bir gece aniden nasıl saldıracağını bile düşünmeden, savaş meydanında düşmanla karşı karşıya geldi.

(Şâh), hünerli şahları ve seçkin emîrleri, toprağa hazineleriyle birlikte gömdü.

Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, devletin Sultan Sencer'in adaletiyle düzen içinde, dinin Sultanın kılıcıyla sonsuz olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Mu'izzî, din zaferinde Sultan Sencer'in kılıcını Zülfikâr'a, Sultan Sencer'i de Hz. Ali'ye benzetmekte; Sultandan Hint padişahının ve Hıta Hânının korktuğunu ifade etmektedir:

آن همی گوید که صافی شد به عدلش ملک من وین همی گوید که باقی شد به تیغش دین ما

تیغ تیز نصرت الدین نایب است از ذوالفقار زانکه او در نصرت دین نایب است از مرتضا

ای فزوده گوهر سلجوق را عزّ و شرف داده ملک و دولت موروث را نور و نوا

از فزع شوریده گردد رأی را تدبیر و رأی وز نهیب اندیشه خان ختا گردد خطا³⁸⁰

Mülkümün, onun adaletiyle sâfî olduğunu; dinimizin, onun kılıcıyla bâkî olduğunu söyler.

O, din zaferinde Hz. Ali'den vekil olduğu için, din zaferinin keskin kılıcı da Zülfikârdan vekildir.

Ey Selçuklu cevherine/soyuna izzet ve şeref eklemiş (kimse)! Varisi olduğu devlete ve ülkeye güç ile nur vermiş.

Korkudan Hint padişahı Rây'ın akli fikri birbirine girer, Hıta Hânı ise hata yapar.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer'le birlikte babası Sultan Alp Arslan'ı zikretmekte ve dünya devletindeki her nizamın Sultan Sencer'in sayesinde olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mu'izzî, Sultan Sencer'in Doğunun ve Batının sultanı lakabına vurgu yapmakta; dini yücelttiğini, Hindistan, Türkistân, Hârezm, Irak, Rûm ve Şam'ın, Sultan Sencer'in fermanına tâbi olduğunu dile getirmektedir:

هر نور و هر نظام که ملک جهان گرفت از سنجر ملک شه آلب ارسلان گرفت

صاحبقران مشرق و مغرب معزّ دین شاهی که او به تیغ و به دولت جهان گرفت³⁸¹

³⁸⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 16.

Cihan mülkünü kaplayan her nur ve her nizam, Sultan Alp Arslan'ın oğlu Melik Sencer sayesinde.

Doğunun ve Batının sultanı, dini yücelten, kılıcı ve devletiyle cihanı alan şâhtır.

هند و ترکستان و خوارزم و عراق و روم و شام هر که دارد بنده فرمان سلطان سنجر است³⁸²

Hindistan, Türkistân, Hârezm, Irak, Rûm ve Şam'da kim varsa, Sultan Sencer'in fermanına tâbidir.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir başka kasidesinde de Sultan Sencer'in, Doğunun sultanı ve Peygamber dininin nâsırı olduğunu söylemekte; Sultan Sencer'e saltanatın dedesinden ve babasından yadigâr kaldığını, babası ve dedesi gibi devleti kuvvetlendirdiğini ifade etmekte; İslâmın zaferi ve küfrün ortadan kaldırılmasında Sultan Sencer'in kılıcını Zülfikâr'a, Sultan Sencer'i de Hz. Ali'ye benzetmektedir:

آن خسروانی که ناصر دین پیمبر است	شاه و خدایگان همه خسروان شرق
زین روی همچو جدّ و پدر ملک پرور است	ملک جهان رسید ز جدّ و پدر به او
هم در صلاح ملک سهیم برادر است	هم در جهان ز جدّ و پدر هست یادگار
تو حیدری و تیغ تو شمشیر حیدر است ³⁸³	گوی ز بهر نصرت اسلام و قهر کفر

Doğunun bütün sultanlarının şâhi ve sultanı, peygamber dininin nâsırı, o sultandır (Sultan Sencer'dir).

Sencer'e dünya saltanatı dedesinden ve babasından kaldı. Bu yüzden dedesi ve babası gibi mülkperverdir.

(Sultan Sencer), dünyada hem dedesinden ve babasından yadigârdır. Hem de saltanat barışında/huzurunda kardeşinin pay sahibidir.

Sanki İslâmın nusreti ve küfrün yok olması için sen Hz. Ali'sin, kılıcın da zülfikârdır Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü ve Kurban Bayramını Tebrik" başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer'in nâmının ve fermanının, Îrânşehir'de ve Tûrân'da sultanların ve hâkânların üzerinde olduğunu; kendisinin İran'da, Merv'de, azminin Antakya'da, korkusunun da Kalencer'de olduğunu söylemektedir:

³⁸¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 86.

³⁸² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 88.

³⁸³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 96-97.

آن که شاهان را به ایرانشهر سر بر نام او است وان که خاقان را به توران نامۀ او بر سر است
آنچه بگرفت از جهان و از پدر میراث یافت هر دو حقّی واجب است و حق به دست حقور است
او به ایران است و عزمش بر در انطاکیه او به مرو است و نهیبش بر در کالنجر است³⁸⁴

O, İranşehir'de nâmi şahların üzerinde olan bir sultandır. O, Tûrân'da fermanı hâkânların üzerinde olan bir şahtır.

Cihandan aldığı ve babasından miras elde ettiği her iki hak da vaciptir ve hak, hak sahibine yaraşır.

*O İran'dadır ve azmi Antakya'da. O Merv'dedir ve korkusu Kalencer'de*³⁸⁵.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü ve Bayram Tebriği" başlıklı bir diğer kasidesinde Sultan Sencer hakkında devletin gücü ve Peygamber soyunun lideri olduğunu, Allah'ın gölgesi, Selçukluların güneşi, dinde muzaffer ve Doğunun hüsrevi olduğunu açıklamaktadır:

عُدّت مستظهر و فخر ملوک روزگار بازوی دولت که تاج ملت پیغمبر است
سایه یزدان و خورشید همه سلجوقیان ناصر دین خسرو مشرق که نامش سنجر است
شهریاری کز خطاب و نام او نازد همی هر کجا در کشور ایران خطیب و منبر است³⁸⁶

(Sultan Sencer), nusretin dayanağı, asrın meliklerinin övüncü, devletin gücü ve Peygamber soyunun lideridir.

Allah'ın gölgesi ve bütün Selçukluların güneşi, dinin nâsırı ve Doğunun sultanı, adı Sencer olanındır.

Hitabından ve nâmından kıvanç duyulan o şehriyâr için, İran ülkesinde her yerde hatîp ve minber vardır.

Mu'izzî, Sultan Sencer için kaleme aldığı "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidesinde ününün Çin sınırından Keyrevân'a kadar yayıldığını, saltanat tahtına oturunca devletin onunla kuvvet bulduğunu ve tahtın güçlendiğini ifade etmektedir:

نام او مشهور گشت از مرز چین تا قیروان بنده گشت او را هر آن خسرو که نام او شنید

³⁸⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 99.

³⁸⁵ Hindistan'da bulunan meşhur bir kalenin adıdır. Mu'izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu'izzî-i Nîşâbûrî*, tsh. Muḥammed Rızâ Qanberî, s. 835.

³⁸⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 112.

چون به مُلک اندر قدم بر تخت سلطانی نهاد ملک با او شد مقیم و تخت با او آرمید³⁸⁷

Nâmı, Çin sınırından Keyrevân'a kadar yayıldı. O padişahın adını duyan her şâh, kul-köle oldu.

Devlette sultanlık tahtına adım atınca, saltanat onunla sağlamlaştı ve taht onunla güçlendi.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı bir başka kasidesinde Sultan Sencer'in cömertliğine, din ve adaletin onunla yüceldiğine, Cenâb-ı Hakk'ın din ve adalette Sultan Sencer'e yüzük, saltanat, kılıç, taht, taç, kemer, ordu, baht, zafer ve gençlik bahşettiğine vurgu yapmaktadır:

شهی که گوهر و دینار رایگانی داد	هر آنچه داد خدایش خدایگانی داد
عزیز کرد بدو دین و داد و بگزیدش	به دین و دادش ده چیز و رایگانی داد
نگین و افسر و شمشیر و تخت و تاج و کمر	سپاه و دولت و پیروزی و جوانی داد ³⁸⁸

Cevher ve dinarı esirgemedен veren şâh, Allah'ın (kendisine) bahşettiği her şeyi, o da Allah için bahşetti.

Din ve adalet, onunla yüceldi. Allah ona din ve adalette şu on şeyi bahşetti:

Yüzük (mühür), saltanat, kılıç, taht, taç, kemer, ordu, talih, zafer ve gençlik.

Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir kasidede Mu'izzî, Selçukluların aslının Buḥârâ'nın Nûr kasabasından olduğunu, hem Doğuya hem Batıya yayılan ışığın bu cevherden meydana geldiğini, hükümdarlığın sırasıyla önce Tuğrul ve Çağrı Bey'in, sonra Sultan Alp Arslan'ın, Sultan Alp Arslan'dan sonra Sultan Melikşâh'ın ve ondan sonra da Sultan Berkyâruḡ ve Muḥammed Tapar'ın olduğunu, son olarak dünya emniyeti ve huzuru için şahlık sırasının cihan sultanı Sultan Sencer'e geldiğini ifade etmektedir:

گوهر سلجوق کز نور بخارا در رسید	هم به مشرق هم به مغرب نور از آن گوهر رسید
ابتدا از طغرل و جغری در آمد کار ملک	نام ایشان در جهاندارى به هر کشور رسید
آنکهی بر تخت عمّ بنشست شاه الب ارسلان	جوش جیش او به قصر و خانه قیصر رسید

³⁸⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 136.

³⁸⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 147.

بعد از او سلطان ملکشه در جهان شد پادشاه وز فلک منشور عدل و استقامت در رسید

بعد از آن از برکیارق وز محمد مدتی سقف ایوان شهنشاهی به کیوان در رسید

هم در آن مدت ز بهر راحت و امن جهان نوبت شاهی به سلطان جهان سنجر رسید³⁸⁹

Selçukluların aslı/cevheri Buhârâ'nın Nûr kasabasından olup, hem Doğuya hem Batıya yayılan ışık bu cevherden meydana gelmiştir.

Mülk işi (hükümdarlık/saltanat), önce Tuğrul ve Çağrı'nın oldu. Her ikisinin memleket fethetmekteki şöhreti ülkenin her yerine ulaştı.

Sultan Alp Arslan amcasının (Tuğrul Bey) tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmu Kayşer sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldı.

Ondan (Alp Arslan) sonra, Sultan Melikşâh cihanda padişah oldu. Felekten adalet ve şâhlık fermanı geldi.

Ondan sonra, Berkyârûk ve Muhammed'ten itibaren bir müddet şâhlarşâhının tahtının ucu, Keyrevân'a kadar ulaştı.

O zamanlarda dünya huzuru ve emniyeti için şâhlık sırası cihan sultanı Sencer'e geldi.

Mu'izzî, kaleme aldığı "Melik Sencer'e ve Sencer'in Veziri Faḥrûlmulk'e Övgü" başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer'in kılıcının Hristiyan'ın boynunda olduğunu, savaş kösünün Kayşer hânedanlığının puthânesinde inlediğini söylemekte; işinin halkı mutlu etmek olduğu ve adalet isteyenlerin imdadına yetiştiği ifadelerine yer vermektedir:

تیغ او پرواز گرد گردن رُهبان کند کوس او آواز در بتخانه قیصر دهد

ور بود صد عمر و عنتر خصم تو در کارزار قدرت ایزد تو را نیروی صد حیدر دهد

باد کار تو به دنیا شاد کردن خلق را تا جزای تو به عقبی خالق اکبر دهد

داد خواهان را تو بادی داور فریاد رس تا که داد داد خواهان ایزد داور دهد³⁹⁰

Onun kılıcı, Hristiyan'ın boynundaki tozu kaldırır. Davulu ise Kayşer hânedanlığının puthanesinde çalar.

³⁸⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 151.

³⁹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 160-161.

Savaşta düşmanın eğer yüz ‘Amr ve ‘Anter olursa, Allah sana yüz Haydar (Hz. Ali) gücünde kuvvet verir.

İşin dünyada halkı mutlu etmek olsun. Mükâfatını da ahirette Yüce Allah verir.

Sen adalet isteyenlerin imdadına yetişen hâkimsin. Allah’ın adaletini arayanlara adaleti, hakîm Allah verir.

چو جدّ و چون پدر از مردی و هنرمندی کجا به رزم نهد روی پشت لشکر باد³⁹¹

Yiğitlikte deden, hünerde baban gibisin. Savaşta nereye yönelirsen ordun arkanda olsun.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Bağdat’tan Nîşâbûr’a Dönüşünü Kutlama” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in işinin Allah yolunda olduğunu, zulmü ve adaletsizliği kaldırdığını ifade etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Sencer’in adaletine vurgu yaparak sultanın askerlerinin, halka zulmetmemesini istemektedir:

ایام تو از قهر ز بیداد مصون است کار تو الهی است نه قهر است و نه بیداد

عدل تو چنان است که هرگز نپسندی کاین رعیت ز سپاه تو به فریاد³⁹²

Günlerin, zulüm ve adaletsizlikten arınmıştır. Senin işin İlâhidir, zulüm ve adaletsizlik değil.

Senin adaletin o kadar ki, hiçbir zaman halkın senin askerlerinin zulmünden dolayı feryat etmelerini istemezsin.

Mu‘izzî, “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı kasidesinde de Sultan Sencer’e padişahlığın babasından yâdigâr kaldığını ve babasının oğluyla cennette şâd olduğunu ifade etmekte; Sultan Sencer’in amcasının gücünde, dedesinin âdetinde, babasının mizacında olduğunu, zekasıyla devletin kıvanç duyduğunu söylemekte ve zekasına, hünerine ve soyuna övgüde bulunmaktadır:

ملک سنجر جهاندارى به ميراث از پدر دارد پدر شاد است در فردوس تا چون او پسر دارد

ز فرّ و رسم و آيينش بيارايد همی گیتی که فرّ عم و رسم جد و آيين پدر دارد

بدو نازد همی دولت که با دولت خرد دارد بدو زبید همی شاهی که با شاهی هنر دارد

خداوند بزرگ است او که اسباب بزرگی را هم از عقل و هنر دارد هم از اصل و گهر دارد³⁹³

³⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 162.

³⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 163.

Sultan Sencer'e padişahlık babasından mirastır. Babası onun gibi bir evlada sahip olduğu için cennette mutludur.

Sencer'in gücü, âdeti ve geleneği dünyayı süsler. Çünkü amcasının gücüne, dedesinin âdetine, babasının davranışına sahiptir.

Talihle birlikte zekâsı olduğu için devlet onunla kıvanç duyar. Şahlıkla beraber hünerli olduğu için saltanat ona yaraşır.

O büyük padişaktır, onun büyüklüğünün sebepleri hem zekâdan ve hünerden hem de soyundan ve özündendir.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'in Dârulmulk'e (Başkent) Dönüşüne Övgü" başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer'in Selçuk Bey gibi avcı, Yabgu Bey gibi savaşçı, Tuğrul Bey gibi aslan avcısı, Çağrı Bey gibi düşman yenen olduğunu açıklamaktadır. Cihanın, Sultan Sencer'in adaletiyle dolduğunu ve adaletsizliğin ortadan kalktığını söylemektedir:

چو سلجق صید گیر آمد چو ییغو جنگجوی آمد چو طغرل شیربند آمد چو جغری خصم تاز آمد

جهان از داد او پر گشت و خالی شد ز بیدادی که داد او حقیقت گشت و بیدادی مجاز آمد³⁹⁴

Selçuk Bey gibi avcı, Yabgu Bey gibi savaşçı/yiğit geldi/oldu. Tuğrul Bey gibi aslan avlayan, Çağrı Bey gibi düşman kovalayan geldi/oldu.

Dünya onun (Sencer) adaletiyle doldu ve adaletsizlik ortadan kalktı. Adaleti hakikate dönüştü ve adaletsizlik mecaz haline geldi.

Mu'izzî, Sultan Sencer'e hem övgüde bulunduğu hem de Sultan Sencer'in Gazne Fethi'ni anlattığı "Sultan Sencer'e Övgü ve Gazne Fethi" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in mübarek fikrine, dine hizmet ettiğine, Gazne ve Kabil'de yaptıklarının Acem'de Rustem'in, Arap ülkesinde Haydar'ın yapamadığına vurgu yapmaktadır. Şahlığı hezimete uğratıp orduyu birbirine kattığından, düşmanları Nuh ve 'Âd kavmi gibi helak ettiğinden, Sultan Melikşâh'ın Arslanşâh'tan aldığı gibi Sultan Sencer'in de ülke aldığından, hazine elde ettiğinden ve devlete sahip olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Gazne'yi bir azimle bozguna uğrattığını, Allah'ın lütfuyla Maḥmûd'un 130 yıllık saltanatını ve hânesini aldığını, bu fetihle Gazne'de ipek elbise, mücevher ve altınla dolu kaleler fethettiğini, şahlığının Keyrevân şehrinden

³⁹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 193.

³⁹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 194.

Mâçin sınırına kadar, adaletinin de Batıdan Doğuya kadar yayıldığını beyan etmektedir:

معزالدين والدنيا خداوند خداوندان	شهنشاه مبارک رای مُلک آرای دین پرور
ز مردی آنچه کرد امسال در غزنین و در کابل	نکرد اندر عجم رستم نکرد اندر عرب حیدر
هزیمت کرد شاهی را به هم بر زد سپاهی را	که حاکی بود از آن گیتی ز کاخ ابرج و نوذر
هلاک محض خصمان را چو قوم نوح را طوفان	بلای صرف اعدا را چو قوم عاد را صرصر
چهارم بطن داودی ز پنجم بطن محمودی	ولایت بستد و بگرفت گنج و ملک او یکسر
به دیگر پادشاه داد آنچه از یک پادشا بستد	چنین باشند شاهان جهانگیر سخا گستر
همه ناموس غزنین را به یک آهنگ بشکستی	شجاعت را میان بستی و نصرت را گشودی در
صد و سی ساله ملک و خانه محمود بگرفتی	به نصرت کردن یزدان به یاری دادن اختر
چو گشتی چیره بر غزنین گشادی قلعه هایی را	همه پر جامه دیبا همه پر گوهر و پر زر
نهادند ای عجب محمود و فرزندان او گویی	ز بهر تو صد و سی سال زر و جامه و گوهر
ز شهر قیروان ملک تو باشد تا حد ماچین	ز مرز باختر عدل تو باشد تا حد خاور ³⁹⁵

Şâhlar şâhı Mu 'izzeddîn ve 'd-dunyâ,³⁹⁶ mübarek fikirli, saltanat süsleyen ve dine hizmet eden şâhlar şâhıdır/şehinşâhtır.

Bu yıl Gâzve'de ve Kabil'de yiğitlikle yaptığı şeyi, Acem'de Rüstem, Arap ülkesinde Haydar yapamadı.

Şahlığı hezimete uğrattı, orduyu birbirine kattı. Hatta o diyarı ve İrec (Şehnâme'de Ferîdûn'un oğlu) ile Nevzer'in (Menûçehr'in oğlu) sarayını da.

Nuh kavminin tufanla helak olduğu gibi helak oldu düşmanların. Âd kavminin şiddetli fırtınada (kum fırtınası) yok olduğu gibi yok oldu düşmanların.

Melikşâh'ın, Arslanşâh'tan aldığı gibi, Sencer de ülke/vilayet aldı, hazine elde etti ve devlete sahip oldu.

³⁹⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 196-198.

³⁹⁶ Din ve dünyayı yücelten, din ve dünyaya değer katan anlamlarına gelen Melikşâh'ın lakabıdır.

Bir padişah'tan aldığı başka bir şaha verdi. Dünya fetheden şahlar, işte böyle cömert olurlar.

Ġazne'nin bütün namusunu bir azimle kırdın. Yiğitliğe bel bağladın ve zafere kapı açtın.

Allah'ın nasip etmesi ve feleğin yardımıyla Maḥmūd'un yüz otuz yıllık saltanatını ve hânesini aldın.

Muzaffer olunca, Ġazne'de hepsi ipek elbise, mücevher ve altınla dolu kaleler fethettin.

Ne ilginçtir ki Maḥmūd ve çocukları sanki senin için yüz otuz yıl altın, elbise ve cevher koymuşlar/biriktirmişler.

Senin şâhlığın Ġeyrevân şehrinden Mâçin sınırına kadardır, adaletin ise Batıdan Doğuya kadardır.

Mu‘izzî, “513 Yılı'nın Cemâdiye'l-evvel ayının 12'sinde Sâve Savaşı ve Sultan Sencer'e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer'in dini yücelttiğine, sultanlara galebe çaldığına, bir yıl Doğuda bir yıl Batıda savaş yaptığına ve düşmanların savaş safını bozduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca merhametli olduğunu, yoksa Deyyârlı düşmanın kalmayacağını, isyan edenleri kılıcıyla cezalandırdığını ve düşmanları dünyaya, Irak'ı da Irâklılara dar ettiğini söylemektedir:

معز دین خدا خسرو مضاف شکن	خدا یگان جهان سنجر ملوک شکار
شهی که بود به مغرب نبرد او امسال	چنانکه بود به مشرق نبرد او پیرار
جز او به مشرق و مغرب ز خسروان که شکست	به نیم روز صف رزم صد هزار سوار
همی شکسته و مغلوب خسرو منصور	همه فکنده و مقهور دولت قهار
اگر نکردی شاه زمانه رحمت و عفو	در آن دیار نماندی ز دشمنان دیار
به یک نفس ز سر سرکشان بر آوردی	به تیغ تیز دخان و به پای پیل دمار
جهان سیاه شدی بر مُعادیان چو سقر	عراق تنگ شدی بر عراقیان چو حصار
گناه و عذر به هم بود و این نبود شگفت	که در میان دو لشکر چنین بود بسیار

Allah'ın dinini değerli kılan/yücelten ve savaşta saf bozan hüsrevsin. Cihan padişahı ve melikleri avlayan Sencer'sin.

Geçen yıl savaşı (511 yılındaki Gazne Savaşı) Doğuda olan şâhın, bu yıl savaşı Batıda idi.

Öğleye kadar (yarım günde) yüz binlerce süvarinin savaş safını kıran Doğuda ve Batıda ondan başka şâh yoktur.

Muzaffer hüsrev sürekli kırıyor ve yeniyordu. Kahhâr talih düşmüş ve mağlup olmuştu.

Dönemin şâhı eğer acımayıp affetmeseydi, o diyarda (bir tane bile) Deyyârlı düşman kalmazdı.

Asilerin başından keskin kılıcınla bir solukta duman çıkardın ve öldürücü filin ayağına attın.

Dünyayı cehennem gibi düşmanlara kararttın. Iraklılara Irak'ı hisar gibi dar ettin.

Günah ve sevap birbirine karıştı ve bu garip değildir. Çünkü iki ordu arasında böylesi çok olmuştur.

Şahın fetihleri kerametler ve mucizeler yarattı, bu ne izah edilebilir ne de tahayyül edilebilir.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için söylediği bir kasidesinde Selçukluların yedi padişahı arasından fiilen Sultan Sencer'in katkısının daha büyük olduğunu, Zâvulistân (Zâbulistân) padişahını ve ordusunu kısa sürede mağlup ettiğini, Gazne'de düşmanın yüz yıllık hazinesini ve ülkesini bozguna uğrattığını beyan etmektedir. Ayrıca bir saatte yetmiş savaşçı fili ve şâhlara layık kırk tahtı ele geçirdiğini, Tûrân ve Hint diyarında Behrâmşâh ve Hân'ın Sultan Sencer sayesinde taç sahibi olduğunu açıklamaktadır:

از دودمان و گوهر سلجوق چون تو کی است صاحبقران عالم و سلطان روزگار

زان هفت پادشا که ز سلجوق بوده اند کس را نداد آنچه تو را داد کردگار

جز تو به یک زمان که بر آورد در جهان از پادشاه و لشکر زاوولستان دمار

³⁹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 198-200.

جز تو که کرد بر در غزنین و نیم روز	صد ساله گنج و مملکت خصم تار و مار
جز تو به ساعتی که گرفت از ملوک دهر	هفتاد پیل مست و چهل تخت شاهوار
اندر دیار توران و اندر دیار هند	بهرام شاه و خان ز تو گشتند تاجدار ³⁹⁸

Ey âlemin şâhı ve zamanın sultanı! Selçuklu soyundan ve aslından senin gibi kim vardır?

Allah, Selçukluların o yedi padişahından hiçbirine, sana verdiği şeyi vermedi (yapmadı).

Cihanda Zâvulistân (Zâbulistân) padişahını ve ordusunu, kısa sürede senden başka kim ele geçirdi?

Ġazne'de ve Nîmrûz'da (Sistân) düşmanın yüz yıllık hazinesini ve ülkesini senden başka kim darma duman etti?

Yetmiş savaşı filı ve şâhlara layık kırk tahtı, zamanın meliklerinden senden başka kim bir saatte aldı?

Tûrân ve Hint diyarında Behrâmşâh ve Hân, senin sayende taç sahibi oldular.

Mu‘izzî, Sultan Sencer için kaleme aldığı bir başka “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in sultanlıkta fetih ve zaferlere sahip olduğunu, bir seferde beş sultanın saltanatını ve hazinesini aldığını, zaferde dedesi Alp Arslan gibi olduğunu, şehinşahlıkta da babası Melikşah gibi dini yücelttiğini söylemektedir. Sultan Sencer’in adından dolayı, şâhların önünde hizmet ettiğini, savaşırken Hz. Ali, adaletiyle de Hz. Ömer gibi olduğunu ifade etmektedir.

ای به سلطانی نشست با ظفر	مُلک و گنج پنج سلطان بسته در یک سفر
در ظفر برهان امیرالمؤمنین چون جد خویش	در شهنشاهی معز دین و دنیا چون پدر
سنجرت نام است و پیش نام تو چون بندگان	خسروان و تاجداران بر زمین دارند سر
روز کین و رزم در پیکار کردن چون علی	روز دین و داد در انصاف دادن چون عمر
در صف صفین و خندق حیدری باید حُسام	بر در غزنین و کابل سنجری باید هنر ³⁹⁹

³⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 203-204.

³⁹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 205-206.

Ey sultanlığa fetihler ve zaferlerle oturmuş (şâh)! Beş sultanın saltanatını ve hazinesini bir seferde aldın.

Zaferde dedesi Burhân-i Emîru'l-mu'minîn (Sultan Alp Arslan) gibi, şehinşahlıkta babası Mu'izzu'd-dunyâ ve ve'd-dîn (Sultan Melikşah: din ve dünyayı yücelten) gibidir.

Sencer senin adındır ve adının önünde sultanlar ve taç sahibi şâhlar, kullar gibi hürmet ederler.

Kin ve savaş günü savaşırken Hz. Ali gibi, din ve hak günü adaletli davranmakta Hz. Ömer gibidir.

Şıffîn ve Hendek savaşında Hz. Ali'nin kılıcı (zülfikâr) gerekiyse, Gazne ve Kabil'de de Sencer'in hüneri gerekir.

Mu'izzî, "Bayram Kutlaması ve Melik Sencer'in Sıhhat Bulması" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in dinde Hz. Peygamber'in vekili ve kâfirlerin de kahredicisi olduğunu söylemektedir:

تاج ملکان ناصر دین خسرو اسلام در نصرت دین نایب پیغمبر مختار

چون او به دلیری و به شمشیر و به دولت هم ناصر دین آمد و هم قاهر کفار⁴⁰⁰

Meliklerin tâcı, dinin nâsırı ve İslâmın sultanı, din zaferinde seçilmiş peygamberin vekilidir.

O, yiğitliğiyle, kılıcıyla ve ikbaliyle hem dinin yardımcısı hem de kâfirlerin kahredicisi olarak geldi/oldu.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı başka bir kasidesinde de Sultan Sencer'in din ve dünyayı yücelttiğini, Şî'îlerin Sultanın gücünden dolayı Sultana Hz. Ali, Sünnilerin de ilminden dolayı Hz. Ömer dediklerini ifade etmektedir. Her bölgenin Sultan Sencer sayesinde güven, huzur ve adalet elde ettiğini, Hz. Peygamber'in ümmetinin sultanla yenilendiğini ve Hz. Peygamber'den sonra sultanın insanların en hayırlısı olduğunu mübalağalı bir dille söylemektedir. Ayrıca Tûrân devletinin Hâkânı ve emrinde olan kişilerin gece gündüz sultana şükrettiğini de vurgulamaktadır:

تو معز دین و دنیایی و بفزاید همی از تو عز دین و دنیا کردگار دادگر

⁴⁰⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 283.

شیعیان چون زور تو بینند خوانندت علی سنیان چون علم تو بینند خوانندت عمر

هر دیاری کز تو یابد نامه امن و امان هر زمینی کز تو یابد سایه عدل و نظر

تازه گردد ملت پیغمبر تازی به تو کز پس پیغمبر تازی تویی خیر البشر

وانکه خاقان است در توران و زیر دست تو است روز و شب چون قل هو الله شکر تو دارد زبر⁴⁰¹

Sen din ve dünyayı yüceltensin. Âdil olan Allah, din ve dünyanın yüceliğini seninle arttırır.

Şî'îler senin gücünü görünce, sana Hz. Ali derler. Sünniler senin ilmini görünce, sana Hz. Ömer derler.

Her bir diyar, güven ve huzuru seninle elde eder. Her bir ülke, adalet ve hakkı seninle kazanır.

Peygamberin ümmeti seninle yenilenir, peygamberden sonra insanların en hayırlısı sensin.

Tûrân devletinin hâkânı ve senin emrinde olan kişi, gece gündüz kulhuvallah (ihlâs suresi) gibi sana şükreder.

Mu'izzî, Melik Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Sencer'in dinde muzaffer olduğunu söylemekte ve adaletini Hz. Yûsuf'un gömleğine benzetmektedir:

ای چو جد و پدر اندر خور دیهیم و سریر ناصر دین و خدایت به همه کار نصیر

عدل تو هست چو پیراهن یوسف به مثل مُلک مشرق چو دل و دیده یعقوب ضریر⁴⁰²

Ey dedesi ve babası gibi tâca ve tahta layık (padişâh)! Dinin nâsırısın ve Allah bütün işlerinde senin yardımcındır.

Adaletin, örnek olarak Hz. Yûsuf'un gömleği gibidir. Doğunun saltanatı, gözleri kör olan Hz. Ya'kûb'un gönlü ve gözü gibidir.

Mu'izzî, "Melik Sencer'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer'in devlette, adaletiyle bilinen Nûşînrevân'dan daha adil olduğundan, adaletinin halka huzur verdiğinden ve cömertliğinden söz etmektedir:

هم از نسل او کرد صنع خدای ز طغرل شه الب ارسلانی دگر

⁴⁰¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 286-287.

⁴⁰² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 351-352.

ملک سنجر امروز بر تخت مُلک ز عدل است نوشین روانی دگر

دهد عدل او هر زمان خلق را ز جور زمانه امانی دگر

نه چون او سخا گستری دیگر است نه چون کفّ او زرفشانی دگر⁴⁰³

Allah, Tuğrul Bey'den Şah Alp Arslan'a kadar, onun (Sultan Sencer) neslinden övgüde bulundu.

Melik Sencer bugün saltanat tahtında Nûşînrevân'dan daha adildir.

Onun adaleti, her zaman halka feleğin cevrenden huzur verir.

Onun gibi cömertlik gösteren biri daha yoktur, onun avcu gibi altın saçan kimse yoktur.

Mu'izzî, "Melik Sencer'e Övgü ve Onun Faḥrûlmulk'e Misafirliğe Gidişi" başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer'le Hz. Peygamber dininin yüce ve bâki olduğunu; Sultan Sencer'in, Selçukluların iftiharını olduğunu ve özünün Hz. Âdem'den başladığını, neslinin de mahşere kadar devam edeceğini belirtir:

عزیز است و پاینده دین پیمبر به پیروزی شاه فرخنده اختر

سر افراز سلجوقیان شاه مشرق ملک ناصر الدین ملک زاده سنجر

جمال است از او اصل را تا به آدم جلال است از او نسل را تا به محشر⁴⁰⁴

Talihin kutlu padişahın zaferi sayesinde, Peygamber'in dini, değerli ve dâimidir..

Doğunun şâhı Melik Nâşiredîn Melikzâde Sencer, Selçukluların kıvancı/gururudur.

Sultanın sayesinde Hz. Âdem'e kadar aslın/özün güzelliği, mahşere kadar da neslin görkemi/azameti vardır.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in İslâm şâhı olduğunu, kılıcı ve adaletiyle Hindistan, Tûrân, 'Irâkeyn, Ḥorâsân ve Hicâz'ı fethettiğini beyan etmekte; cömertliğinden ve lütfundan şâhların ve emîrlerin nasiplendiğini dile getirmektedir:

شاه اسلام معزالدين سلطان سنجر آن که شاهان جهان را به کف او است نیاز

پادشاهی که گرفته است به شمشیر و به عدل هند و توران و عراقین و خراسان و حجاز

⁴⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 354.

⁴⁰⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 377.

İslâm şâhı Mu'izzeddîn Sultan Sencer, avcunda cihan şâhlarının duası olan bir sultandır.

Kılıç ve adaletle Hindistan, Tûrân, Irakeyn, Horâsân ve Hicâz'ı almış/kazanmış bir padişaktır.

Cömertliğinden, bütün şâhlar nimet elde ettiler. Lütfundan, bütün mîrler izzet buldular.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde de Sultan Sencer'in yiğitlik ve cesurlukta nâmını Çin ve Hıta'dan Filistîn'e kadar yaydığından; Tûrân, Gazne ve Irakeyn ülkelerini fethettiğinden, cömertliğinden ve bu hususta öncü olduğundan bahsetmektedir:

از چین و خطا تا به فلسطین که رسانید جز تو به جوانمردی و مردی خبر خویش

در کشور توران و به غزنین و عراقین چون خواستی آوازه فتح و ظفر خویش

هر سه بگرفتی و سپردی به سه خسرو در جود و شجاعت بنمودی هنر خویش

هرگز پدر و جد تو این کار نکردند پیشی تو بدین کار ز جد و پدر خویش⁴⁰⁶

Yiğitçe ve mertçe, kendi nâmını Çin ve Hıta'dan Filistin'e kadar senden başka kim ulaştırmış?

Tûrân, Gazne ve Irakeyn ülkelerinde sen, fethinin ve zaferinin yankısını (duymak) isteyince,

Her üç ülkeyi de aldın ve üç sultana teslim ettin. Hünerini, cömertlik ve cesurlukta gösterdin.

Baban ve deden bu işi/bu yaptığını asla yapmadılar. Deden ve babandan bu işte öncü sensin.

Mu'izzî, "Melik Sencer'e Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde Acem'in Sultan Sencer'in fetihleriyle dolu olduğunu, Özkend'ten Fereb'e kadar sultanın hâkimiyetinde olduğunu beyan etmektedir. Bulgar diyarından (Bulgaristan'dan) 'Aden'e kadar adaletinin yayıldığını, ülkesinde de Sultanın adaleti sayesinde, tüccarın ticaret yaptığını söylemektedir:

⁴⁰⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 417-418.

⁴⁰⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 418-419.

سنجر خدایگان جهان کز فتوح او گشته است پر عجایب و پر داستان عجم
 از اوزگند تا فرب از دست او است خان وز جود او است خان را در خانمان نعم
 عدل تو بر گرفت ز بلغار تا عدن از قافله عوارض و از کاروان رقم
 و اندر ولایت تو ز تأثیر عدل تو دینار گشت در کف بازارگان درم⁴⁰⁷

Cihanın şâhı Sencer'in fetihlerinden dolayı Acem, hayretler ve efsanelerle doldu. Özkend'ten Fereb'e kadar Hân, onun elindedir. Hânımızda Hân'a nimetler onun cömertliğindedir.

Bulgaristan'dan 'Aden'e kadar kafilé kafilé, kervan kervan adaletin yayıldı.

Ülkende adaletin etkisinden tüccarın elindeki dirhem, dinar oldu.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için söylediği bir kasidesinde padişahların aslının Sultan Sencer'le sağlam olduğunu söylemekte; Allah'ın sultandan razı, imanının sultanla sonsuz, devletin yüce ve milletin mutlu olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Sultan Sencer'in cömertliğine ve adaletine de değinmektedir:

فرع بزرگواری از رای تو است والا اصل خدایگانی از تیغ تو است محکم
 یزدان ز تو است راضی ایمان به تو است باقی دولت ز تو است عالی ملت به تو است خرم
 با جود تو گشاید درهای خلد رضوان با عدل تو ببندد مالک در جهنم⁴⁰⁸

Büyüklüğü'n sermayesi, senin fikrinle âlâ. Pâdişahlığın özü, senin kılıcınla sağlam. Allah senden razı, iman seninle bâkidir. Devlet seninle yüce, millet seninle mutludur. Rıdvân, cennetin kapılarını cömertliğine açar. Malik, cehennemin kapısını adaletinle kapatır.

Mu'izzî, "Melik Nâşireddîn-i Sencer'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde de Sultan Sencer'in din ve devlette muzaffer olduğunu, hüneriyle her yaştan insanın kıvanç duyduğunu, kendisinden hem Cenâb-ı Hakk'ın hem de Hz. Peygamber'in razı olduğunu beyan etmektedir:

ناصر دین عضد دولت و خورشید ملوک شاه سنجر که نگهبان زمین است و زمان
 پیر فرهنگ جوانی و جوان بخت شهی که همی فخر کند از هنرش پیر و جوان

⁴⁰⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 489-491.

⁴⁰⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 491.

هم خدای است از او راضی و هم پیغمبر هم خلیفه است از او شاد دل و هم سلطان⁴⁰⁹

Dinin nâsırı, devletin yâr ve yâveri, meliklerin güneşi Şâh Sencer, yeryüzünün ve feleğin muhafızıdır.

Pîr kültürlü gençsin ve genç talihli şâhsın. Hünerinden, yaşlısı genci kıvanç duyar.

Ondan (Sultan Sencer) hem Allah razıdır hem peygamber. Ondan hem halifenin hem sultanın gönlü sevinçlidir.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in, zaferleriyle yiğit ve cesur olduğunu; fetihle sonuçlanan Tirmiz, Ġazne ve Sâve savaşının, Rûm’da, Hindistan’da ve Türkistan’da herkesce bilindiğini; düşmana galebe çalıp muzaffer olduğunu, kaleler ve ülkeler fethettiğini dile getirmektedir:

به عالم اندر بر مردی و دلیری تو بس است نصرت و فتح تو حجت و برهان

مصاف ترمذ و غزنین و ساوه معلوم است جهانیان را در روم و هند و ترکستان

چو بر شکستن هر سه درست کردی عزم شکست دولت تو هر یکی به نیم زمان

زهی مظفر خصم افکن مصاف شکاف زهی مؤید کشور گشای قلعه ستان⁴¹⁰

Âlemde mertliğine ve cesurluğuna senin fethin ve zaferin delil olarak, kâfidir.

Tirmiz, Ġazne ve Sâve savaşı, Rûm’da, Hindistan’da ve Türkistan’da herkesin malumudur.

Her üçünü de (üç savaşı) yenmeye azmedince/niyet edince; devletin, her birini yarım günde (yarı ömürde) mağlup etti.

Düşmana galebe çalan, savaş safı bozan, muzaffer şâh yaşa! Ülke fetheden, kale alan, lider yaşa!

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer hakkında millete yardım eden ve imanda öncü olan bir sultan olduğunu, savaşta âsilere ve düşmana karşı yaptıklarıyla Hz. Ali gibi olduğunu söylemekte, cömertliğinden ve gücünden bahsetmektedir:

ناصر ملت و معین امام آنکه یزدانش ناصر است و معین

آن دلیری که او به زایل کرد مرتضی کرد در صف صفین

⁴⁰⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 494.

⁴¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 515-516.

بر صف دشمنان گشاد کمین

بر دل سرکشان کشید کمان

فرّ تو هست پرّ روح امین⁴¹¹

جود تو هست دست میکائیل

O, milletin nâsırı ve imamın öncüsüdür. Allah da onun yardımcısı ve rehberidir.

Hz. Ali'nin Şıffîn Savaşı'nda yaptığı şeyi, o yiğit şâh Zâbul'da yaptı.

İsyân edenlerin kalbine yay çekti. Düşmanların safına tuzak kurdu.

Cömertliğin, Mikâ'il'in elidir. Gücün, Cebrâil'in kanadıdır.

Mu'izzî, "Sencer'in Ġazne Fethi" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'i mağlup etmeye çalışanların, şu an köle gibi sultanın ayağına kapandığını; Sultan Sencer'in, sultanlara karşı sözünde durduğunu ve halka şefkatli davrandığını, cihanın baştan sona Sultanın himayesinde olduğunu ifade etmektedir:

وان که در غزنین همی بر زد به جنگش آستین بنده وار اکنون همی خواهد که بوسد آستان

در جهان هرگز چو او سلطان کجا باشد دگر با سلاطین نیک عهد و بر رعیت مهربان

در پناهی دولت او خلق عالم سر به سر دولت او در پناه کردگار غیب دان⁴¹²

Ġazne'de savaşıta bileğini bükmeye çalışanlar, şimdi köle gibi eşliğini öpecekler.

Cihanda onun gibi sultan bir daha nerede gelir? Sultanlara karşı sözünün eri, halka karşı şefkatlidir.

Bütün dünya baştanbaşa onun devletinin himayesindedir. Onun devleti de gaybı bilen Allah'ın himayesindedir.

Mu'izzî, "Melik Sencer'e Övgü ve Onun Faḥrulmulk'e Misafirliğe Gidişi" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer zamanında müezzinler tarafından ezanların okunduğunu ve Peygamber dininin tazelendiğini açıklamaktadır:

همی تا ز الله اکبر مؤذن کند تازه هر روز دین پیمبر

به نام تو دولت همی باد تازه چو دین پیمبر ز الله اکبر⁴¹³

Müezzin, Allahuekber diyerek her gün peygamber dinini tazeler.

Allahuekberle peygamberin dini nasıl tazeleniyorsa, devlet senin adınla her zaman öyle taze olsun.

⁴¹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 518-519.

⁴¹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 521.

⁴¹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 377-378.

Mu‘izzî, “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde, Sultan Sencer’in zekâsı sayesinde devletin ve dinin adaletsizlikten kurtulduğunu ve kötülüklerden arındığını vurgulamaktadır:

ای جهان آرای شاهی کز مبارک رای تو است دولت و دین را ز بیداد و بدی امن و امان⁴¹⁴

Ey cihanı süsleyen şâh! Devleti ve dini, adaletsizlikten ve kötülükten arındırıp emniyet ve huzurun sağlanması senin mübarek zekân sayesinde.

Mu‘izzî, “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde de Allah’ın Sultan Sencer’den razı, halkın da mutlu olduğunu söylemektedir. Zekâsıyla dini yücelttiğinden ve saltanatı süslediğinden, kâfirlere karşı gazâ başlatmaktan imtina etmeyeceğinden söz etmektedir:

خالق ز تو راضی و خلائق ز تو خشنود دولت به تو موصول و سعادت به تو مقرون⁴¹⁵

Hâlık senden razı, halk senden memnun. Devlet sana bağlı, saadet sana yakın.

سنجر که ز رای دولت آرایش دین را شرف است و ملک را تزئین

بس دیر نماند تا نهد عزمش بر اسب غزای کافرستان زین⁴¹⁶

Sencer, devlet süsleyen zekâsıyla dinin şerefi ve devletin süsüdür.

Melik Sencer, at eyerlemekte ve kâfir yurduna (Kâfiristan) gazâ başlatmakta, hiç gecikmez.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Ġazne Fethi” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in, amelde ölümsüzlük suyuna, sıfatta berrak suya benzediğini; soyda âb-i kevser, lakapta üzüm suyu (cennette içilen şarap) gibi olduğunu beyan etmekte; babası Melikşâh gibi din ve dünyayı yücelttiğini belirtmektedir:

از عمل آب حیات و از صفت آب زلال از نسب آب بهشت و از لقب آب رزان

تا تو گشتی معز دین و دنیا چون پدر شد معزی پیش تخت تو جوان بخت و جوان⁴¹⁷

Amelde âb-ı hayat, sıfatta duru su gibisin. Soy olarak âb-ı cennet, lakabı mest eden şaraptır.

⁴¹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 584.

⁴¹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 587.

⁴¹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 591.

⁴¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 521.

Sen baban gibi din ve dünyayı yücelten olunca, Mu‘izzî, tahtının önünde talihli ve genç oldu.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde Sultan Sencer’in, din gazâsı için gittiği kâfirler ülkesinde, küfrü yok edip imanı yerleştireceğinden; Bizans Kayşeri’nin, put ve haç yerine rahibin eline Kurân vereceğinden ve Sultana hizmet için Hristiyanlığı bırakıp Müslüman olacağından bahsetmektedir:

ای شاه ز بهر نصرت دین گر روی نهی به کافرستان

گردد به سعادت تو پیدا از ظلمت کفر نور ایمان

قیصر بدل بت و چلیپا سی پاره دهد به دست رهبان

در خدمت تو به جای زُناَر بندد کمر و شود مسلمان⁴¹⁸

Ey şâh! Dinin zaferi için kâfirler ülkesine gidersen,

Saadetinle küfür karanlığından imanın nûru ortaya çıkar.

Bizans Kayşeri, put ve haç yerine rahibin eline otuz cüz, yani Kurân verir.

Sana hizmet etmek için zünnarı çıkarır (Hristiyanlığı bırakır), hürmet eder ve Müslüman olur.

Mu‘izzî, Melik Sencer’i övmek için kaleme aldığı “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir diğer kasidesinde Sultan Sencer’in, babası ve dedesi gibi devleti genişlettiğini, dini yüceltiğini, tahta ve tâçta Peygamber dininin öncüsü olduğunu anlatmaktadır:

ای مبارک پی خداوندی که چون جد و پدر عدل فرمای و سیاست گستر و دین پروری

تاج تو خورشید زبید تخت تو گردون سزد زانکه تو بر تخت و تاج دین پیغمبر سری⁴¹⁹

Ey kademi mübarek sultan! Deden ve baban gibi adaleti emreder, siyaseti genişletir/yayar ve dini yüceltirsin.

Sen tahta ve tâçta peygamber dininin öncüsü/başı olduğun için tâcına güneş yaraşır, tahtına felek layıktır.

Mu‘izzî, Melik Sencer’i övmek için kaleme aldığı bir terciibendinde Sultan Sencer’in, Acemlerin şehir fâtihi ve ümmetin hâkimi olduğunu; adaletiyle Hârezm, Nîmrûz ve Horâsân’da zulmü kaldırdığını, Hindistan ve Çin’de kılıcının

⁴¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 647-648.

⁴¹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 714-715.

korkusundan putperestlerin ve putların ortadan kalktığını beyan etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, bilgisine, kültürüne, cömertliğine ve cesurluğuna vurgu yaparak Sultan Sencer’in hitabıyla hutbenin, fermanın, şiirin, altın ve dirhem değerinin arttığını söylemektedir:

شهر گشایی که خسرو است عجم را	کامروایی که داور است اُمم را
آن که به خوارزم و نیمروز و خراسان	کوتهی از عدل او است دست ستم را
آن که به هند و به چین ز هیبت تیغش	کار تبه شد صنم پرست و صنم را
از پس نام خدای و نام پیمبر	مرتبه از نام او است لوح و قلم را
سیرت او پنج چیز را سبب آمد	دانش و فرهنگ و دین و جود و کرم را
هست شرف پنج چیز را ز خطابش	خطبه و منشور و شعر و زر و درم را ⁴²⁰

Acemlerin şehir fetheden sultanıdır. Ümmetin talihli hâkimidir.

Melik Sencer, Hârezm, Nîmrûz ve Horâsân’da sitemin elini adaletiyle kesti/kısalttı.

Hindistan ve Çin’de kılıcının heybetinden putperestler ve putlar ortadan kalktı.

Allah’ın ve Hz. Peygamber’in nâmının ardından, sultanın adı levh u kalem mertebesinde/makamındadır.

Onun yaptıkları/davranışları bilgi, kültür, din, cömertlik ve cesaret gibi beş şeyin sebebi oldu.

Onun hitabından hutbe, ferman, şiir, altın ve dirhem olmak üzere beş şeyin şerefi vardır.

2.1.3. Sultan Berkyâruḡ (slt. 1092-1104)

Mu‘izzî, bir diğer Selçuklu sultanı olan Sultan Berkyâruḡ’a, dîvânda az sayıda medhiye söylemiştir. Berkyâruḡ için toplamda 370 beyitle 9 kaside mevcuttur.

Berkyâruḡ’a dîvânda adaleti, cömertliği, dindarlığı, yiğitliği, savaşta düşmanlara karşı muzaffer olması, dini yüceltmesi, ilmi, hilmi, kılıcı ve hüneri gibi yönleriyle övgüde bulunmaktadır.

Mu‘izzî, Berkyâruḡ için kaleme aldığı “Sultan Berkyâruḡ’a Övgü Tegazzülü” adlı bir manzumesinde Sultan Berkyâruḡ’un Ebu’l-Muzaffer lakabını zikretmekte;

⁴²⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 762.

fetihlerine ve zaferlerine vurgu yapmakta; sultanlıkta, babası Sultan Melikşâh'tan sonra geldiğini söylemektedir:

شاه گیتی بوالمظفر کز فتوح و از ظفر در جهان مختصر گویی جهانی دیگر است

گر برفت آنکس که بود اندر جهان صاحبقران برکیارق بعد از او صاحبقرانی دیگر است⁴²¹

Cihan şâhı Ebu'l-Muẓaffer (Sultan Berkyâruḡ), fetihleri ve zaferleriyle (şu) kısa/fani dünyada başka bir dünyadır.

Cihanda padişah olan o kimse (babası Melikşâh) gittiyse, ondan sonra artık Berkyâruḡ sultandır.

Mu'izzî, "Sultan Berkyâruḡ'a Övgü" başlıklı kasidesinde Sultan Berkyâruḡ'un her işte azimli olduğunu, savaşta ve yiğitlikte Hz. Ali'ye benzediğini, Allah dininde muzaffer olduğunu ve gazâda kâfirleri kahrettiğini söyler:

رکن دنیا که به هر کار که او عزم کند حافظ و ناصر او ایزد جبار بود

برکیارق که به هنگام دلیری و نبرد دل او همچو دل حیدر کرّار بود

ناصر دین خدای است و به توفیق خدای چون سوی غزو شود قاهر کفار بود⁴²²

Dünyanın rüknü olan O (Berkyâruḡ), hangi işe azmetse, onun muhafızı ve nâsırı da Cebbâr olan Allah'tır.

Berkyâruḡ'un savaş ve yiğitlik esnasında gönlü, savaşçı Haydar'ın (Hz. Ali) gönlü gibi olur.

Allah dininin nâsırıdır ve Allah'ın yardımıyla gazâyâ çıkınca, kâhir-i küffâr (kâfirleri kahreden) olur.

Mu'izzî, "Sultan Berkyâruḡ'a Övgü" başlıklı kasidesinde Sultan Berkyâruḡ'un başarılarıyla dinin kuvvetlendiğini, nâmından dolayı her padişahın sultana itaat ettiğini ve nâmının Hz. Süleyman'ın mührüne benzediğini beyan etmektedir. Sultanın, adaletsizlik ve yağmayla harap olan her şehri, Ḥorâsân'da adaletiyle mamur kıldığından bahsetmekte; ayrıca Mu'izzî, Sultan Berkyâruḡ'un kılıcıyla Müslümanlığın temelini sağlamlaştırdığını da ifade etmektedir:

شهنشاه مظفر بوالمظفر کاو به پیروزی معز دولت پیروز و رکن دین یزدان شد

⁴²¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 118.

⁴²² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 164-165.

مسخر شد هر آن شاهی کجا بشنید نامش را به تعظیم اندر آن نامش مگر مهر سلیمان شد

رود پیوسته با تدبیر تو تقدیر یزدانی بدان ماند که تدبیر تو با تقدیر یکسان شد

ز عدل و رحمت تو در خراسان گشت آبادان هر آن شهری که از بیداد و از تاراج ویران شد

شده محکم به شمشیر تو بنیاد مسلمانی که شمشیر تو در ملت پناه هر مسلمان شد⁴²³

Ey zafer sahibi şâhlar şâhı Ebu'l-Muẓaffer! Başarılarıyla, devletin şâhı ve Allah dininin temeli oldu.

Nâmını duyan her pâdişâh ona itaat etti. Onun adı büyüklükte/azamette Süleyman'ın mührü gibi oldu.

Senin tedbirin, Allah'ın takdiriyle her zaman bir gider. O şuna benzer: tedbirin, takdirle bir oldu.

Adaletsizlik ve yağmadan viran olan her şehir, Hırâsân'da adaletin ve rahmetinle bayındır hale geldi.

Kılıcınla Müslümanlığın temeli sağlamlaştı. Kılıcın, halk için her Müslümanın sığınağı oldu.

Mu'izzî, "Sultan Berkyârûk'a Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Berkyârûk'un dinin ve dünyanın rüknü lakabını, dedesini ve babasını zikretmekte; adaletiyle halka emniyet verdiğini söylemektedir:

رکن دین و رکن دنیا زان قبل داری لقب کز تو شد هم رکن دین هم رکن دنیا استوار

ارسلان سُلطانت جد است و مَلک سلطان پدر هر دو سلطان را به سلطانی تویی فخر تبار

خلق را داری همی در زینهار عدل خویش لاجرم ایزد تو را دارد همی در زینهار⁴²⁴

Hem dinin hem de dünyanın rüknü seninle sapasağlam olduğu için, bu bakımdan önceden beri Rukn-i dîn u rukn-i dunyâ (dinin ve dünyanın rüknü) lakabına sahipsin.

Arslan Sultan atan/deden, Melik Sultan babandır. Her iki sultanın da sultanlıktaki soy kıvancı sensin.

Halkı, adaletinle emniyetine alırsın. Şüphesiz Allah da seni himayesine alır.

⁴²³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 169-171.

⁴²⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 340-341.

Mu‘izzî, Sultan Berkyâruḡ’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde de Sultan Berkyâruḡ’un, dini ve dünyayı yüceltip sağlamlaştırdığından, sultana padişahlığın yarattığından bahsetmekte; hilmde Hz. Muhammed, ilimde Hz. Ali gibi olduğunu söylemekte; atını Hz. Peygamber’in Döldül atına, kılıcını da Zülfikâr’a benzetmektedir:

فرخ معز دولت و فرخنده رکن دین
شایسته پادشاه و پسندیده شهریار
پاینده آسمان ظفر بوالمظفر آنک
بی رای او همی نکند آسمان مدار⁴²⁵

Kutlu devleti yüceltendir ve mübarek dinin rüknüdür. (Ona) Padişahlık ve şehriyarlık layıktır.

Ebu'l-Muzaffer'in zaferi felekte dâim olsun. Onun zekâsı olmadan çarkı felek dönmez.

Mu‘izzî, “Sultan Berkyâruḡ’a Övgü” başlıklı kasidesinde Sultan Berkyâruḡ’un, dini ve dünyayı yücelttiğini, hatiplerin adını minberde okuduğunu, savaşta Tuḡrul Bey gibi gururlu, hünerde Çaḡrı Bey gibi mülkperver, Sultan Alp Arslan gibi düşmanın karşısında muzaffer, Sultan Melikşâh gibi adalet yayıcı olduğunu beyan etmektedir:

معز دُول رکن دین برکیارق
مبارک جهاندار فرخنده اختر
سرانند اسلاف او تا به آدم
شهانند اعقاب او تا به محشر
جهان آفرین آفرین گوید او را
چو گویند نامش خطیبان به منبر
ملک سایه ایزدی خواند او را
که پیدا است بر روی او ایزدی فر
چو طغرل بک اندر سفر سرفرازی
چو جغری بک اندر هنر مُلک پرور
چو الب ارسلان بر عدو کامکاری
چو سلطان ملک بر جهان عدل گستر⁴²⁶

Devletleri yücelten ve dinin rüknü Berkyâruḡ, kutlu ve talihli mübarek cihanşâhı Berkyâruḡ!

Selefleri Hz. Âdem'e kadar lider, torunları mahşere kadar şahtırlar.

Hatîpler, nâmını minberde okudukları zaman, âlemi yaratan Allah, ona övgüde bulunur.

⁴²⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 344.

⁴²⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 346-347.

Melek, onu Allah'ın gölgesi olarak adlandırır; çünkü onun üzerinde Allah'ın kudreti olduğu anlaşılır.

Tuğrul Bey gibi seferde başı dik/kıvançlı, Çağrı Bey gibi hünerde saltanat kuvvetlendiricidir.

Alp Arslan gibi düşmanın karşısında galip, Sultan Melikşâh gibi cihanda adalet yayıcıdır.

Mu'izzî, "Sultan Ebu'l-Muzaffer Berkyâruk'a Övgü" başlıklı kasidesinde Sultan Berkyâruk'un, dini sağlamlaştırdığını, muzaffer bir sultan olduğunu; sultanlığının, babası Sultan Sencer ve dedesi Alp Arslan'dan yadigâr kaldığını beyan etmektedir. Bunların yanı sıra adaletiyle bilinen Nûşîrevân'ın dinden yoksun olduğunu, Sultanın ise hem adaletle hem de dine sahip olduğunu söylemektedir:

رکن دین مصطفی برهان میر المؤمنین پادشاهی ملک بخش و خسرو گیتی ستان
بوالمظفر برکیارق آن که در شاهنشاهی یادگار است از ملک سلطان و از الب ارسلان
زانکه هست اندر دل تو داد و دین هر دو به هم داد بی دین بود تنها در دل نوشیروان⁴²⁷

Muhammed Mustafâ dininin temeli Emûru'l-mu'minîn'in burhânı⁴²⁸, saltanat bahşeden padişah ve cihan alan/fetheden sultandır.

Ebu'l-Muzaffer Berkyâruk, şehinşahlıkta Melik Sultan ve Alp Arslan'dan yadigârdır. Senin gönlünde adalet ve din, her ikisi de bir iken, Nuşîrevân'ın gönlünde sadece dinsiz adalet vardı.

Mu'izzî, "Sultan Berkyâruk'a Övgü" başlıklı bir kasidesinde ise Sultan Berkyâruk'a şâhların itaat ettiğinden, sultanın adaletiyle cihanın emniyette olduğundan, hilmiyle herkesin huzur bulduğundan; Konstantin'de kılıcından, Türkistan'da kininden korku ve feryadın olduğundan bahsetmekte; sitemle viran olan Doğu ve Batının, Sultanın adaletiyle bayındır hale geldiğini vurgulamaktadır:

به حکم او شهان خاضع به عدل او جهان ایمن به حلم او زمین ساکن به کام او فلک گردان
بلا و صاعقه از بیم تیغ او به قسطنطین خروش و مشغله از جوش جیش او به ترکستان
الا یا دادگر شاهی که اندر مشرق و مغرب کجا بود از ستم ویران شد از عدل تو آبادان⁴²⁹

⁴²⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 578-579.

⁴²⁸ Halifenin temsilcisi olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Onun hükmüyle şâhlar mutî, adaletiyle cihan güvendedir. Onun hilmiyle dünya huzurlu, onun muradıyla felek dönmektedir.

Konstantin’de onun kılıcının korkusundan bela ve şimşek vardır. Türkistan’da onun ordusunun nâmından/coşkusundan feryat ve figan vardır.

Ey âdil şâh! Doğu ve batıda zulümle/sitemle viran olan neresi varsa, senin adaletinle kalkındı.

2.1.4. Sultan Muḥammed Tapar (slt. 1105-1117)

Mu‘izzî’nin zikrettiği bir diğer Selçuklu sultanı da dîvânda birçok beyitte zikredilen Sultan Muḥammed Tapar’dır. Selçuklu sultanları arasında dîvânda, toplamda 64 beyit olmak üzere 5 kasideyle Mu‘izzî tarafından en az övgü söylenen Büyük Selçuklu sultanıdır. Diğer Selçuklu Sultanları gibi Sultan Muḥammed Tapar da Mu‘izzî tarafından dîvânda adaleti, cömertliği, dindarlığı, düşmanlara karşı zafer kazanması, savaştan muzaffer çıkması, kılıcı ve hüneri gibi yönleriyle övülmüştür.

“Sultan Sencer ve Sultan Muḥammed’in Annesi Tâceddîn Hâtun’a Övgü” başlıklı kasidede Mu‘izzî, Sultan Muḥammed Tapar’ın büyüklüğüne, yiğitliğine, adaletine ve bilgisine övgüde bulunmakta; annesinin oğluyla övünç duyduğundan, sancağının ve rikabının altında Behmen ve Dârâ gibi yüzlerce savaşçısının olduğundan bahsetmektedir:

وین شاه در دلیری صد عالم است تنها

آن شاه در بزرگی صد عالم است مفرد

زان پادشاه عادل زین شهریار دانا

شاید که سر فرازی تا جاودان بنازی

⁴³⁰ وین شاه در رکابت دارد هزار دارا

آن شاه زیر رایت دارد هزار بهمن

O şâh (Muḥammed Tapar) büyüklükte tek başına yüz cihan kadardır, bu şâh (Sencer) yiğitlikte tek başına yüz âlem kadardır.

(Anneleri), o âdil padişah ve bu bilge şehriyâr ile sonsuza kadar kıvanç duyar.

O şâhın sancağının altında binlerce Behmen, bu şâhın rikabında binlerce Dârâ vardır.

⁴²⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 579-580.

⁴³⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 7-8.

Aynı başlıklı başka bir kasidede Mu‘izzî, Sultan Muḥammed Tapar’ın Irak’ta, kardeşi Sultan Sencer’in Ḥorâsân’da olmasının, Ḥorâsân ve Irak’ta refah ile emniyeti sağlayacağını açıklamaktadır:

هست فارغ دل ز احوال خراسان و عراق تا محمد در عراق و در خراسان سنجراست⁴³¹

Irak’ta Muḥammed (Tapar), Ḥorâsân’da Sencer olduğu sürece, gönül Ḥorâsân ve Irak’ın durumundan rahattır.

“Sultan Muḥammed ve Sultan Sencer’in Annesi Tâceddîn Hâtun’a Övgü” başlıklı kasidelerinde Mu‘izzî, Sultan Muḥammed Tapar’ın kaleler fethedip düşmana galip geldiğini; Sultan Muḥammed Tapar’ın şehriyârlıkta Nûşînrevân’dan daha başarılı, padişahlıkta da Ferîdûn’dan daha büyük olduğunu vurgulamaktadır:

آن یکی داوری است قلعه گشای وین دگر خسروی عدو بند است⁴³²

Biri kale fetheden hâkimdir, diğeri düşman tutsak eden sultan.

آن یکی در شهریاری به ز نوشروان بود وین دگر در پادشاهی مه ز افریدون بود⁴³³

Biri şehriyârlıkta Nuşînrevân’dan daha iyidir. Diğeri padişahlıkta Ferîdûn’dan daha büyüktür.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in veziri Mu‘îneddîn Muḥtaşşılmulk Ebû Naşr Aḥmed b. Fazl b. Maḥmûd-i Kâşî’nin vezirliğini kutlamak için kaleme aldığı bir şiirinde Muḥammed Tapar’ın devletin, veziriyle düzen bulduğunu ve bunun neticesinde de Sultan Sencer’in devlette makam elde ettiğini beyan etmektedir:

دولت سلطان محمد گر ز تو ترتیب یافت مُلک سلطان سنجراکنون از تو یابد جاه و آب⁴³⁴

Sultan Muḥammed’in devleti seninle düzen bulduysa da, Sultan Sencer’in saltanatı şu an seninle makam ve mevki elde eder.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i överken söylediği bir kasidesinde hükümdarlığın önce Tuğrul ve Çağrı Bey’le başladığını, sonra Sultan Alp Arslan’ın, Sultan Alp Arslan’tan sonra Sultan Melikşâh’ın ve ondan sonra da Sultan Berkyâruḳ ve Muḥammed Tapar’ın olduğunu dile getirmektedir:

ابتدا از طغرل و جغری در آمد کار ملک نام ایشان در جهاندارى به هر کشور رسید

⁴³¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 101.

⁴³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 115.

⁴³³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 156.

⁴³⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 69.

آنکھی بر تخت عمّ بنشست شاه الب ارسلان جوش جیش او به قصر و خانه قیصر رسید

بعد از او سلطان ملکشه در جهان شد پادشاه وز فلک منشور عدل و استقامت در رسید

بعد از آن از برکیارق وز محمد مدتی سقف ایوان شهنشاهی به کیوان در رسید⁴³⁵

Mülk işi (hükümdarlık), önce Tuğrul ve Çağrı'nın oldu. Her ikisinin memleket fethetmekteki şöhreti ülkenin her yerine ulaştı.

Sultan Alp Arslan amcasının tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmi/coşkusu Kayşer sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldı.

Ondan (Alp Arslan) sonra, Sultan Melikşâh cihanda padişah oldu. Felekten adalet ve şâhlık fermanı geldi.

Ondan sonra, Berkyârûk ve Muḥammed'ten itibaren bir müddet şâhlarşâhının tahtının ucu, Keyvân yıldızına kadar ulaştı.

“Sultan Muḥammed b. Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Muḥammed’in şehinşahlıkta cihanın kıvancı ve Acemler’in önemli bir sultanı olduğunu söylemekte; hünerine, dindarlığına ve ferasetli bir vezire sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Padişahlıkta gücü ve gayretiyle din ve dünyanın kuvvetlendiğini, dindarlığı ve adaletiyle devlet sarayının sürekli övüldüğünü, bu sayede saltanatın ve devletin temelini sağlamlaştığını beyan etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Berkyârûk’un fermanı ve hâkimiyetiyle putperestlerin hakir, domuz eti yiyenlerin de domuzlara yem olacağını vurgulamaktadır. Bunlardan başka Mu‘izzî, Antakya’da Frenklerin kemiklerinin sultanın ordusundaki atların ayakları altında tuzla buz olacağını, Asi nehrinden Fırat nehrine kadar her toprağın kâfirlerin kanıyla bulanacağını ifade etmektedir ve bu zaferin kıyamet gününe dek devletin görkemi, devletin ve dinin tarihi olacağını belirtmektedir:

آن رسول راستان این پادشاه راستین دو محمد آفرید ایزد سزای آفرین

وین محمد هست در شاهنشهی فخر زمین آن محمد بود در پیغمبری صدر زمان

وین محمد در عجم صاحبفرانی بی قرین آن محمد در عرب صاحب کتابی بی همال

وین دگر را در هنر مهر سعادت بر جبین آن یکی را بر هدی مهر نبوت در کتف

⁴³⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 151.

بود حیدر آن محمد را رفیقی کاردان	هست شاه دین محمد را وزیری پیش بین
این محمد هست در دنیا نیابت دار آن	وآن محمد هست در غُقبی شفاعت خواه این
ای غیاث دین و دنیا تا تو گشتی پادشاه	رونقی دیگر گرفت از فرّ تو دنیا و دین
تا امیرالمؤمنین را چون تویی باشد قسیم	نصرت و راحت بود قسم امیرالمؤمنین
بارگاه ملک و دولت را به دین و داد تو	تهنیت گویند هر روزی کرام الکاتبین
تا که تو عدل و سیاست بر جهان گسترده ای	اصل ملک و قطب دولت پایدار است و متین
عالم اندر خواب رفته است و خلایق خفته خوش	بر چنین عدل و سیاست آفرین باد آفرین
دولت پیروز و عدل عالم افروز تو هست	چون سرشک ابر نوروزی و باد فرودین
ارسلان سلطانت جدّ است و ملک سلطان پدر	وز تو خوشنود است جان هر دو در خلد برین
زیر فرمان تو خواهد شد به توفیق خدای	از لب دریای مغرب تا لب دریای چین
سُخره شیران شوند آن بت پرستان شقی	طُعمه خوکان شوند آن خوک خواران لعین
استخوانهای فرنگان بر در انطاکیه	زیر پای و دست اسبان سپه گردد طحین
از کنار نهر عاصی تا لب رود فرات	خاک هر منزل به خون کافران گردد عجین
کوس فیروزی چنان کوبد به صحرای حلب	کاوفند آواز او در آمد و مافارقین
آن ظفر پیرایه دولت بود تا روز حشر	وآن اثر تاریخ مُلک و دین بود تا روز دین ⁴³⁶

Allah iki Muḥammed'i de övgüye layık yarattı. Biri dosdoğru Resûl, diğeri de dosdoğru padişah.

O Muhammed peygamberlikte asrın öncüsüydü/lideriydi. Sultan Muḥammed ise şehinşahlıkta cihanın övüncüdür.

O Muhammed Araplarda kitap sahibi eşsiz peygamberdi. Bu Muḥammed Acem'de eşsiz bir şahtı.

Peygamberin omzunda yol göstericilik/hidayet için peygamberlik mührü vardı. Sultanın alnında da hünerde saadet mührü vardır.

⁴³⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 581-582.

O Muhammed'in (Hz. Peygamber) dostu hünerli Hz. Ali'ydi. Din şâhı Muhammed'in veziri de feraset sahibidir.

Bu Muhammed (Sultan Muhammed) dünyada Peygamberin peşinden haleftir. O Muhammed (Hz. Peygamber) ahirette Sultan Muhammed'e şefa'at edendir.

Ey din ve dünyanın yardımcısı! Sen padişah olduğun sürece, senin gücünle din ve dünya bambaşka bir görkeme kavuştu.

Emîru'l-mu'minîn'in, senin gibi paylaştıracısı olduğu sürece, Emîru'l-mu'minîn'in payı/nasibi zafer ve rahatlık olur.

Mülk ve devlet sarayına, senin dinin ve adaletinle Kirâmül Kâtibin her gün övgüde bulunur/tebrik eder.

Sen cihan üzerine adalet ve siyaset yaydıkça, saltanatın temeli ve devletin yönü sağlam ve bakidir.

Âlem rüyaya dalmış, mahlûkat tatlı uykuda. Böyle adalet ve siyaset çemberine/halkasına övgüler olsun.

Nevruz bulutunun yağmuru ve Nisan (bahar) rüzgârı gibi, senin başarılı tarihin ve cihanı yakan/etkileyen adaletin vardır.

Arslan Sultan deden, Melik Sultan babandır. Cenneti âlâda her ikisinin de ruhu sayende şendir.

Batı denizinin kıyısından Çin Denizi'ne kadar (olan yerler), Allah'ın yardımı ile senin fermanının altında olacak.

O lanetli putperestler, yiğitlerin emri altına girer. O melun domuz eti yiyenler, domuzların yemi olur.

Antakya'da Batılıların/Frenklerin kemikleri, ordunun atlarının ayakları ve nalları altında un olur.

Asi nehrinden Fırat nehrinin kıyılarına kadar her menzilin toprağı, kâfirlerin kanıyla hamur olur/yoğrulur.

Ḥalep çölünde zafer/fetih köşüne öyle vurur ki sesi Âmid (Diyarbakır) ve Mâfârkîn'de (Silvan) duyuldu.

Kıyamet gününe kadar o zafer, devletin görkemi olsun. O etki, mahşere kadar devletin ve dinin tarihi olsun.

Mu'izzî'nin dîvânında zikredilen ama adları dîvânda diğer Selçuklu Sultanlarına kıyasla daha az yer alan ve kendilerine doğrudan bir övgü söz konusu olmayan diğer Selçuklu sultanları: Selçuk Bey, Çağrı Bey, Tuğrul Bey ve Sultan Alp Arslan'dır.

Mu‘izzî, bu sultanların döneminin şairi olmadığı için dîvânında bu sultanlara ait doğrudan doğruya bir medhiye yoktur fakat buna rağmen çeşitli sebeplerle dîvânında birçok beyitte Selçuklu sultanlarına atıfta bulunarak adlarını zikretmiştir. Bu atıflar, çeşitli yönleriyle Selçuk Bey, Çağrı Bey, Tuğrul Bey ve Sultan Alp Arslan’ın da medhiyeleri sayılmaktadır. Birçok beyitte şairimiz Mu‘izzî’nin, çoğu kez bu sultanların adlarını beyitlerde birlikte zikredip ele aldığını söylemek mümkündür. Beyitlerden örnekler:

2.1.5. Selçuk Bey

Büyük Selçuklu Devleti’ni kuran ve bu devlete adını veren Selçuk Bey, dîvânda “Sultan Sencer’in Dârulmulk’e (Başkent) Dönüşüne Övgü” başlıklı bir kasidede Mu‘izzî tarafından avcı yönüyle zikredilmektedir:

چو سلجق صید گیر آمد چو ییغو جنگجوی آمد چو طغرل شیربند آمد چو جغری خصم تاز آمد⁴³⁷

Selçuk Bey gibi avcı, Yabgu Bey gibi savaşçı/yiğit geldi/oldu. Tuğrul Bey gibi aslan avlayan, Çağrı Bey gibi düşman kovalayan geldi/oldu.

2.1.6. Çağrı Bey

Selçuk Bey’in torunu, Tuğrul Bey’in kardeşi ve Sultan Alp Arslan’ın babası olan Çağrı Bey, Tuğrul Bey’le birlikte hükümdarlığa sahip olan ilk sultandır. Mu‘izzî’nin beyitlerinde soyu, fetihlerdeki başarısı, düşmana galebe çalması, hünerli oluşu ve saltanatı kuvvetlendirışı gibi özellikleriyle anılmaktadır. Bu özelliklerini ifade eden örnek beyitler şunlardır:

از جغری و ملکشاه و الب ارسلان به ملک معلوم خلق شد که چو تو یادگار نیست⁴³⁸

Saltanatta Çağrı Bey’den, Sultan Melikşâh’tan ve Sultan Alp Arslan’dan senin gibi (Arslan Argû) bir yâdigârın/veliahtın olmadığı halka malum olmuştu.

ابتدا از طغرل و جغری در آمد کار ملک نام ایشان در جهاندارى به هر کشور رسید⁴³⁹

Mülk işi (hükümdarlık), önce Tuğrul ve Çağrı’nın oldu. Her ikisinin memleket fethetmekteki şöhreti ülkenin her yerine ulaştı.

⁴³⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 194.

⁴³⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 89.

⁴³⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 151.

شاه سنجر در فتوح و در ظفر مقبل تراست از ملک سلطان و از جغری بک و الب ارسلان⁴⁴⁰

Melik Sultan, Çağrı Bey ve Alp Arslan'dan (ziyade) Sultan Sencer, fetihlerde ve zaferlerde daha talihlidir.

ای جهاننداری که از تو تازه باشد جاودان گوهر طغرل بک و جغری بک و الب ارسلان⁴⁴¹

Ey cihan sahibi Sultan Melikşâh! Tuğrul Bey'in, Çağrı Bey'in ve Alp Arslan'ın soyu, seninle sonsuza kadar yenilenir.

تا قیامت روشنی از دولت او باقی است گوهر طغرل بک و جغری بک و الب ارسلان⁴⁴²

Tuğrul Bey'in, Çağrı Bey'in ve Sultan Alp Arslan'ın soyu, kıyamete kadar aydın, onun (sultanın) devletiyle bakidir.

ملک سلطان و شاه الب ارسلان و جغری و طغرل اگر قادر نگشتند از قضا بر فتح آن کشور

کنون آن هر چهار از شادی فتح تو در جنت سرافرازند و خندان لب خرامان بر لب کوثر⁴⁴³

Melik Sultan, Şâh Alp Arslan, Çağrı Bey ve Tuğrul Bey, o ülkenin fethini ez kaza gerçekleştirmeye kâdir olmadıysalar da (kaderden ötürü fetih onlara nasip olmadıysa da),

Şu an dördü de cennette senin fethinin mutluluğundan kıvanç duyarlar, mutlu olurlar ve kevser suyunun kenarında otururlar.

چو سلجق صید گیر آمد چو بیغو جنگجوی آمد چو طغرل شیربند آمد چو جغری خصم تاز آمد⁴⁴⁴

Selçuk Bey gibi avcı, Yabgu Bey gibi savaşçı/yiğit geldi/oldu. Tuğrul Bey gibi aslan avlayan, Çağrı Bey gibi düşman kovalayan geldi/oldu.

چو طغرل بک اندر سفر سرفرازی چو جغری بک اندر هنر مُلک پرور⁴⁴⁵

Tuğrul Bey gibi seferde başı dik/kıvançlı, Çağrı Bey gibi hünerde saltanat kuvvetlendiricidir.

به مجلس پدرت عسجدی ز بهر طمع مدیح برد به ایام جغری و مودود⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 520.

⁴⁴¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 546.

⁴⁴² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 571.

⁴⁴³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 198.

⁴⁴⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 194.

⁴⁴⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 347.

⁴⁴⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 135.

'Ascedî, aç gözlülük yüzünden babanın meclisinde, Çağrı ve Mevdûd zamanına övgüde bulundu.

2.1.7. Tuğrul Bey (slt. 1040-1063)

Tuğrul Bey, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucularından ve ağabeyi Çağrı Bey'le birlikte devletin ilk sultanıdır. Mu'izzî, dîvânında çeşitli vesileler ve vasıflarıyla zikrettiği Tuğrul Bey'in, nesline, ilk hükümdarlardan olduğuna ve ülkeler fethetmede nâmının yayıldığına; aslan avladığına, seferde korkusuz ve kıvançlı olduğuna vurgu yapmakta; Tuğrul Bey'i bu özellikleriyle dîvânında zikretmektedir:

خواست یزدان تا ز نسل شاه بنماید به خلق چون ملکشاه و چو طغرل شاه و سلطان شاه را⁴⁴⁷

Allah, şâhın neslinden Melikşâh, Tuğrul şâh ve Sultan şâh gibi (bir sultanı) halka göstermek istedi.

ابتدا از طغرل و جغری در آمد کار ملک نام ایشان در جهاندارى به هر کشور رسید⁴⁴⁸

Mülk işi (hükümdarlık), önce Tuğrul ve Çağrı'nın oldu. Her ikisinin memleket fethetmekteki şöhreti ülkenin her yerine ulaştı.

ملک سلطان و شاه الب ارسلان و جغری و طغرل اگر قادر نگشتند از قضا بر فتح آن کشور

کنون آن هر چهار از شادی فتح تو در جنت سرافرازند و خندان لب خرامان بر لب کوثر⁴⁴⁹

Melik Sultan, Şâh Alp Arslan, Çağrı Bey ve Tuğrul Bey, o ülkenin fethini ez kaza gerçekleştirmeye kâdir olmadıysalar da (kaderden ötürü fetih onlara nasip olmadıysa da),

Şu an dördü de cennette senin fethinin mutluluğundan kıvanç duyarlar, mutlu olurlar ve kevser suyunun kenarında oturlardı.

چو سلجق صید گیر آمد چو ییغو جنگجوی آمد چو طغرل شیربند آمد چو جغری خصم تاز آمد⁴⁵⁰

Selçuk Bey gibi avcı, Yabgu Bey gibi savaştı/yiğit geldi/oldu. Tuğrul Bey gibi aslan avlayan, Çağrı Bey gibi düşman kovalayan geldi/oldu.

چو طغرل بک اندر سفر سرفرازی چو جغری بک اندر هنر مُلک پرور⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 15.

⁴⁴⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 151.

⁴⁴⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 198.

⁴⁵⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 194.

Tuğrul Bey gibi seferde başı dik/kıvançlı, Çağrı Bey gibi hünerde saltanat kuvvetlendiricidir.

ای جهاندارى كه از تو تازه باشد جاودان گوهر طغرل بك و جفرى بك و الب ارسلان⁴⁵²

Ey cihan sahibi Sultan Melikşâh! Tuğrul Bey'in, Çağrı Bey'in ve Alp Arslan'ın soyu, seninle sonsuza kadar yenilenir.

تا قيامت روشنى از دولت او باقى است گوهر طغرل بك و جفرى بك و الب ارسلان⁴⁵³

Tuğrul Bey'in, Çağrı Bey'in ve Sultan Alp Arslan'ın soyu, kıyamete kadar aydın, onun (sultanın) devletiyle bakidir.

هم از نسل او كرد صنع خدای ز طغرل شه الب ارسلانى دگر⁴⁵⁴

Allah, Tuğrul Bey'den Şah Alp Arslan'a kadar, onun (Sultan Sencer) neslinden övgüde bulundu.

مسعود شاه ماه دو هفته است و پیش او طغرل شه است مشتری و حضرت آسمان⁴⁵⁵

Mes'ûd Şâh, Tuğrul Şâh'ın huzurunda iki haftalık aydır (yeni ay) ve Tuğrul Şâh da feleğin huzurunda Jüpiterdir.

هست ركن الدين و برهان امير المؤمنين راست گویى طغرل و الب ارسلانى دیگر است⁴⁵⁶

Rukneddîn ve Burhân-i Emîru 'l-mu'minîn, Tuğrul gibi doğru sözlü ve bir başka Alp Arslan'dır. (yani Alp Arslan'a benziyor)

2.1.8. Sultan Alp Arslan (slt. 1063-1072)

Mu'izzî'nin dîvânında geçen diğer Selçuklu sultanı, Çağrı Bey'in oğlu olan, Anadolu'nun kapılarını açan ve Batı Türklerinin atası sayılan Sultan Alp Arslan'dır. Kahraman ordusuyla 1071 Malazgirt Zaferi'nin ve Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı olan Sultan Alp Arslan, saltanattaki başarısı, oğluyla beraber anılması; amcası Tuğrul Bey'in tahtına geçtiğinde, ordusunun nâmının Kayşer sarayına ve hanedanlığına kadar yayılması; talihi, soyu, düşmana karşı muzaffer,

⁴⁵¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 347.

⁴⁵² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 546.

⁴⁵³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 571.

⁴⁵⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 354.

⁴⁵⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 496.

⁴⁵⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 118.

cesur ve kudretli olması gibi hususiyetleriyle adına müstakil bir övgü söylenmeyen sultanlar arasında en çok zikredilen sultandır.

هر نور و هر نظام که ملک جهان گرفت از سنجر ملک شه آلب ارسلان گرفت⁴⁵⁷

Cihan mülkünü kaplayan her nur ve her nizam, Sultan Alp Arslan'ın oğlu Melik Sencer sayesinde.

در سرای پادشاهی بر سریر خسروی چون ملک سلطان و چون الب ارسلان نیک اختر است⁴⁵⁸

O (Melik Sencer), padişahlık saray ve tahtında, tıpkı Melikşâh ve Alp Arslan gibi talihlidir.

از جغری و ملکشاه و الب ارسلان به ملک معلوم خلق شد که چو تو یادگار نیست⁴⁵⁹

Devlette Çağrı Bey'den, Sultan Melikşâh'tan ve Sultan Alp Arslan'dan senin gibi (Arslan Argû) bir yâdigârın/veliahtın olmadığı halka malum olmuştu.

هست رکن الدین و برهان امیر المؤمنین راست گویی طغرل و الب ارسلانی دیگر است⁴⁶⁰

Rukneddîn ve Burhân-i Emîru 'l-mu'minîn, Tuğrul gibi doğru sözlü ve bir başka Alp Arslan'dır. (yani Alp Arslan'a benziyor)

پیش از آن کایزد بساط پادشاهی گسترد نور او از گوهر آلب ارسلان آمد پدید⁴⁶¹

Allah padişahlık sofrasını açmadan önce, (Melikşâh'ın) nûru Alp Arslan'ın cevherinden/özünden ortaya çıktı.

ابتدا از طغرل و جغری در آمد کار ملک نام ایشان در جهاننداری به هر کشور رسید

آنکهی بر تخت عمّ بنشست شاه الب ارسلان جوش جیش او به قصر و خانه قیصر رسید

بعد از او سلطان ملکشه در جهان شد پادشاه وز فلک منشور عدل و استقامت در رسید⁴⁶²

Mülk işi (hükümdarlık), önce Tuğrul ve Çağrı'nın oldu. Her ikisinin memleket fethetmekteki şöhreti ülkenin her yerine ulaştı.

Sultan Alp Arslan amcasının (Tuğrul Bey) tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmu Kayser sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldı.

⁴⁵⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 86.

⁴⁵⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 113.

⁴⁵⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 89.

⁴⁶⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 118.

⁴⁶¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 149.

⁴⁶² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 151.

Ondan (Alp Arslan) sonra, Sultan Melikşâh cihanda padişah oldu. Felekten adalet ve şahlık fermanı geldi.

بلند اختر شهنشاهی که بر تخت شهنشاهی
امیر المؤمنین را همچو جد خویش برهان شد⁴⁶³

Yüce talihli şâhlar şâhı (Sultan Berkyârûk), şehinşahlık tahtında dedesi Burhân-i Emîru'l-mu'minîn (Alp Arslan'ın lakabı) gibi oldu.

ملک سلطان و شاه الب ارسلان و جغری و طغرل
اگر قادر نگشتند از قضا بر فتح آن کشور

کنون آن هر چهار از شادی فتح تو در جنت
سر افزاند و خندان لب خرامان بر لب کوثر⁴⁶⁴

Melik Sultan, Şâh Alp Arslan, Çağrı Bey ve Tuğrul Bey, o ülkenin fethini ez kaza gerçekleştirmeye kâdir olmadıysalar da (kaderden ötürü fetih onlara nasip olmadıysa da),

Şu an dördü de cennette senin fethinin mutluluğundan kıvanç duyarlar, mutlu olurlar ve kevser suyunun kenarında otururlar.

شاه گیتی ارسلان ارغو که چون الب ارسلان
هست بر شاهان گیتی کامران و کامکار⁴⁶⁵

Cihan şâhı Arslan Argû, Alp Arslan gibidir. Cihan şahlarının karşısında, hedefine ulaşmış ve muradına ermiştir.

داور دارنده ایران و دارای عجم
ارسلان ارغو پناه گوهر الب ارسلان⁴⁶⁶

İran'a egemen/hâkim ve Acem'in sâhibi Arslan Argû, Alp Arslan soyunun dayanağıdır.

هرگز چنو نبود و نباشد شهنشهی
گوهر فشان به همت و آلب ارسلان گهر⁴⁶⁷

Onun (Melikşâh) gibi himmette cevher saçan ve Alp Arslan soylu şâhlarşâhı hiç yoktu, asla da olmayacak.

چو الب ارسلان بر عدو کامکاری
چو سلطان ملک بر جهان عدل گستر⁴⁶⁸

(Berkyârûk), Alp Arslan gibi düşmanın karşısında galip, Sultan Melik gibi cihanda adalet yayıcıdır.

⁴⁶³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 169.

⁴⁶⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 198.

⁴⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 375.

⁴⁶⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 672.

⁴⁶⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 225.

⁴⁶⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 347.

بوالمظفر برکیارق آن که در شاهنشهی

یادگار است از ملک سلطان و از الب ارسلان⁴⁶⁹

Ebu'l-Muzaffer Berkyâruk şehinşahlıkta, Melik Sultan ve Alp Arslan'dan yadigârdır.

هم از نسل او کرد صنع خدای

ز طغرل شه الب ارسلانی دگر⁴⁷⁰

Allah, Tuğrul Bey'den Şah Alp Arslan'a kadar, onun (Sultan Sencer) neslinden övgüde bulundu.

روز فخر الب ارسلان را فخر باشد بر ملوک

زانکه آمد چون تو شاه از گوهر الب ارسلان⁴⁷¹

Alp Arslan soyundan senin (Melikşâh) gibi şâh gelmediği için Alp Arslan'ın övünç günü meliklere kıvanç olur.

همچنان کز چشمه خورشید عالم روشن است

روشن است از دولت تو گوهر الب ارسلان⁴⁷²

Güneşin pınarından âlem nasıl parlaksa/aydınlıksa, senin (Melikşâh) talihinden de Alp Arslan'ın soyu öyle aydınlıktır/parlaktır.

همی درود فرستد تو را ز هشت بهشت

روان شاه ملک شاه و ارسلان سلطان⁴⁷³

Melikşâh'in ve Sultan Alp Arslan'ın ruhları, sekiz cennetten sana (Sencer) selam/rahmet gönderir.

شاه سنجر در فتوح و در ظفر مقبل تر است

از ملک سلطان و از جغری بک و الب ارسلان⁴⁷⁴

Melik Sultan, Çağrı Bey ve Alp Arslan'dan (ziyade) Sultan Sencer, fetihlerde ve zaferlerde daha talihlidir.

ای جهاندارى که از تو تازه باشد جاودان

گوهر طغرل بک و جغری بک و الب ارسلان⁴⁷⁵

Ey cihan sahibi Sultan Melikşâh! Tuğrul Bey'in, Çağrı Bey'in ve Alp Arslan'ın soyu, seninle sonsuza kadar yenilenir.

تا قیامت روشنی از دولت او باقی است

گوهر طغرل بک و جغری بک و الب ارسلان⁴⁷⁶

Tuğrul Bey'in, Çağrı Bey'in ve Sultan Alp Arslan'ın soyu, kıyamete kadar aydınlık, onun (sultanın) devletiyle bâkidir.

⁴⁶⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 578.

⁴⁷⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 354.

⁴⁷¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 501.

⁴⁷² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 512 ve 662.

⁴⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 515.

⁴⁷⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 520.

⁴⁷⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 546.

⁴⁷⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 571.

“Ḥalîfe Muḳtedî’ye Övgü ve Melikşâh’ın Onunla Görüşmesi” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Ḥalîfe Muḳtedî ile olan görüşmesinin, Sultan Alp Arslan ve Ḥalîfe Kâim’in ruhlarını şâd ettiğinden bahsetmektedir:

زین مبارک اتفاق و زین همایون اتصال
قائم و الب ارسلان شادند در خلد برین⁴⁷⁷

Bu kutlu ittifaktan ve bu mübarek karşılaşma/buluşmadan dolayı, (halife) Kâim ile Alp Arslan (in ruhları) cennette mutludurlar.

ناصر دین خسرو مشرق ملک سنجر که مُلک
یافت میراث از ملک سلطان و از الب ارسلان⁴⁷⁸

Nâsireddîn (dinin nâsırı) ve Doğunun sultanı Melik Sencer, saltanatı Melik Sultan (Melikşâh) ve Alp Arslan’dan elde etti.

Mu‘izzî, “Seyyid er-Ru’esâ Ebu’l-Meḥâsin b. Kemâludevle’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Kemâludevle’nin soyunun, Sultan Alp Arslan’ın soyu gibi baki olacağını ifade etmektedir:

دوده نسل کمالی از تو ماند تا به حشر
همچو از سلطان عالم دوده الب ارسلان⁴⁷⁹

Kemâludevle’nin nesli, âlemin sultanı Alp Arslan’ın soyu gibi seninle kıyamet gününe kadar yaşar/kalır.

شهنشه ملک شاه الب ارسلانی
جهان را خداوند و صاحب قرانی

گرفتی به شش سال ایران و توران
نمودی دل و زور الب ارسلانی⁴⁸⁰

Sultanlar sultanı Melikşâh b. Alp Arslan, cihanın sultanı ve sâhibkırânıdır.

Altı yılda İran ve Tûrân’ı aldın, Alp Arslan’ın cesaretini ve kudretini gösterdin.

ملک شاه و الب ارسلان را تو فخری
که پیش از ملک شاه و الب ارسلانی⁴⁸¹

Sen Melikşâh ve Alp Arslan için iftihar vesilesisin. Zira sen onlardan öncesin.

Görüldüğü gibi Büyük Selçukluların en kudretli ve âdil sultanlarından olan Sultan Alp Arslan, Mu‘izzî Dîvânı’nda çeşitli şekillerde tezahür etmiş, özellikle cesaret ve kudret sahibi olarak görünmüş, bir yerde de Abbâsî halifesi ile bir tutulmuştur. Biz, tekrardan kaçınmak için birkaç örnek ile yetindik.

⁴⁷⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 656.

⁴⁷⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 583.

⁴⁷⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 609.

⁴⁸⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 706-707.

⁴⁸¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 697.

Mu‘izzî, Rey hâkimi Ebû Sehl ‘Abdurrahîm’in medhi hakkındaki kasidelerinde, babası gibi kendisinin de şairlikte usta olduğunu ve her ikisinin de beğenildiklerini hem Alp Arslan’ın hem de oğlu Melikşâh’ın adlarını anarak anlatmaktadır:

من به اقبال ملکشاهی چنین مقبل شدم همچو برهانی به فر پادشاه آلب ارسلان⁴⁸²

Sultan Alp Arslan’ın gücüyle/şanıyla Burhânî nasıl ikbal sahibi olduysa, ben de Melikşâh’ın ihsanıyla/ikbaliyle o kadar ikbal sahibi oldum.

Bu beyitte Sultan Alp Arslan ve oğlu Sultan Melikşâh, haşmet ve nam sahibi olarak anılırlar.

Mu‘izzî, Hemedân hâkimi Seyyid Ebû Hâşim-i ‘Alevî-i Hasanî’nin medhi hususunda yazdığı kasidesinde Sultan Alp Arslan’a karşı olan saygısını, minnetini ve O’nun, babası Burhânî’ye gösterdiği alâka ve verdiği ehemmiyeti dile getirerek hem Alp Arslan’ın hakşinaslığını över hem de kendisiyle birlikte babasının önemini belirtir:

مقبل شد این حکیم جوان از قبول تو تا بخت رخت پیش حکیم جوان نهاد
هست از تو منتظر که نهی حشمتش به پسر چونانکه حشمت پدر الب ارسلان نهاد⁴⁸³

Bu genç hakîm, senin (onu) kabul etmen ile ikbal sahibi oldu, kıymet kazandı da bahtını ve ikbalini genç hakîmin huzuruna götürdü, teslim etti.

O, senden oğlunun haşmetini kabul etmeni bekliyor. Çünkü Alp Arslan, (Mu‘izzî’nin) babasına haşmet göstermiştir.

Selçuklu sultanlarıyla ilgili yukarıda verilen şiirler ve beyitler ışığında Büyük Selçuklu Devleti Sultanları, İslâm dinine, Türk kültürü ve hâkimiyeti anlayışına uygun olarak devlet yönetiminde sürekli adaleti ve doğruluğu şiar edinmiş, ülke yönetiminin her toprakta ve her koşulda düzen içinde yer almasını sağlamış; fitneyi, zulmü ve zalimleri ortadan kaldırmış; yönettikleri halkı refah ve adalet içinde yaşatmış; milletine karşı âdil, cömert ve hoşgörülü olmuş; dîvânda örnek ve kudretli kişilikleriyle açıkça yer bulmuşlardır. Mu‘izzî ve benzeri saray şairlerinin anlatımları üzerinden yapılan bu tespitler özel bir anlam taşımaktadır. Edebî anlayış ve zevkin, tarihî anlayış şekillerinin bu anlatımlarla geliştiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

2.2. Gazneli, Karahanlı ve Diğer Sultanlar

⁴⁸² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 636.

⁴⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 186.

Mu‘izzî’nin, dîvânında Büyük Selçuklu Devleti’nin sultanlarından başka övdüğü ve bir vesileyle zikrettiği sultanlar da vardır. Dîvânda yer alan Gazneli, Karahanlı ve Arap sultanları şunlardır: Gazneli sultanı Sultan Behrâmşâh-i Ġaznevî, Türkistan Hâkânı ‘Alâeddîn Muḥammed, Karahanlı sultanı Yûsuf Qadir Hân ve adına doğrudan övgü yazılmayan ama bir beyitte bahsi geçen Arap padişahı Seyf-i Zulyezen.

2.2.1. Behramşâh-i Ġaznevî

Ġazneli hükümdarı Sebuk Tegin’in oğlu olan Maḥmûd Behramşâh-i Ġaznevî (öl. 552/1157), Mu‘izzî tarafından dîvânda adaleti, dini yayma ve yüceltme çabasında olması, kâfirlere karşı muzaffer olması, kılıç ve oktaki mahareti, ordusu, zekâsı, haşmeti ve heybeti gibi özellikleriyle zikredilmektedir.

Mu‘izzî, “Sultan Behramşâh-i Ġaznevî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Behramşâh’ın, Maḥmûdîlerin ve Mes‘ûdîlerin sultanı olduğunu, dinde ve dünyada nâmıyla meşhur olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mu‘izzî, dedesi İbrâhîm b. Mes‘ûd ve babası Mes‘ûd b. İbrâhîm’in âdetlerini devam ettirdiğini, putperestleri öldürüp puthaneleri harap ettiğini, hançeriyle düşmanlara karşı galip geldiğini; adaletiyle zulmü ortadan kaldırdığını, devlette sâdık olduğunu ve ordusunun coşkusu beyan etmektedir. Sultanın mızrağını Hz. Mûsâ’nın asâsına, kılıcını da savaşta ‘Azrâîl’in eline benzetmekte ve düşmanları bozguna uğratmaktadır:

فخر سلطانان علاء دین و دنیا بو شهاب	کعبه محمودیان و قبله مسعودیان
آنکه از نامش بزرگی یافت القاب و خطاب	پادشاه تاجور بهرامشاه نامور
وآنکه او را هست مسعود بن ابراهیم باب	آنکه او را هست ابراهیم بن مسعود جد
بت پرستان کشتن و بتخانه ها کردن خراب	رسم او چون رسم محمود است جد جد او
هر کجا خنجر بود آتش جگر باشد کباب	شد کباب از خنجر او بدسگالان را جگر
کرد صافی تیغ او هندوستان از اضطراب	کرد خالی عدل او زاولستان از اضطراب
محتسب در ملک او شد بی نیاز از احتساب	زانکه دارد بی فساد و بی خیانت ملک خویش
پیل نتواند بی شک و شیر نتواند به ناب	آنچه در هیجا تو کردستی به شمشیر و به تیر

ذکر تو منسوخ کرد افسانه افراسیاب

نام تو مدروس کرد آوازه اسفندیار

گرد بود از رزم تو در پنجشیر و اندراب

جوش بود از جیش تو در سومنات و مولتان

دست بو یحیی است گفتی تیغ تو گاه ضراب

معجز موسی است گفتی رُمح تو گاه طعان

او هزیمت گشت و مالش اوفتاد اندر نهاب⁴⁸⁴

او ندامت خورد و عمرش اوفتاد اندر نهیب

Maḥmūdîlerin Kabesi ve Mes'ûdîlerin kıblesi, sultanların övüncü dinin ve dünyanın yücesi Ebû Şihâb!

Taç sahibi padişah ve meşhur Behramşâh, nâmıyla büyüklük, lakap ve unvan elde etti.

O (sultan) ki dedesi İbrahim b. Mes'ûd'tur; O (sultan) ki babası Mes'ûd b. İbrâhîm'dir.

Onun (Behramşâh) âdeti, dedesi Maḥmūd'un âdeti gibidir. Onun gayreti/ciddiyeti, putperestleri öldürmek ve puthaneleri harap etmektir.

Onun hançerinden düşmanların ciğeri kebab oldu. Nerede hançer varsa (orada) ciğer kebab gibi olur.

Onun adaleti Zâvulistan'dan zulmü kaldırdı. Kılıcı ise Hindistan'dan derdi aldı.

Saltanatı fesatsız ve ihanetsiz olduğundan, devletinde sayıma ihtiyaç duymadan muhtesip oldu.

Senin savaşta kılıç ve okla yaptığın şeyi, kuşkusuz fil ve aslan asla yapamaz.

Nâmın, İsfendiyâr'ın nâmını eskitti. Zekân, Efrâsiyâb efsanesini ortadan kaldırdı.

Pencşîr ve Enderâb'da⁴⁸⁵ savaşından toz varsa, Sümenat⁴⁸⁶ ve Multan'da⁴⁸⁷ ordundan coşku vardır.

Bazen senin mızrağın, (düşmana) vurduğunda Hz. Mûsâ'nın mucizesi gibi olur; bazen kılıcın, biriyle savaşırken Azrâîl'in eli gibi olur.

(Mızrağın ve kılıcın karşısında) O kimse pişmanlık duydu ve ömrü korkuyla geçti, hezimete uğradı ve o kimsenin malı yağmalandı.

⁴⁸⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 66-67.

⁴⁸⁵ Pencşîr ve Enderâb: Belh kenti yakınlarında bulunan bayındır yerler. Mu'izzî, *Dîvân*, dipnot, s. 67.

⁴⁸⁶ Sûmenât (Somnât, bugünkü adıyla Somrat-Patan), Hindistan'ın Gucerât bölgesinde deniz kıyısında yer alan bir şehrin ve burada bulunan tapınakla putun adıdır. Ahmet Güç, "Sümeniyye", *TDVİA*, C 38, İstanbul, 2010, s. 132-133.

⁴⁸⁷ Hindistan'da büyük bir şehir.

Mu'izzî, "Sultan Behrâmşâh-i Ġaznevî'ye Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Behrâmşâh'ın, meşhur şâhların vekili olduğunu, Maḥmûd'un soyunu şerefli kıldığını, Mes'ûd'un soyuna korku saldığını söylemekte; cömertliğine, yiğitliğine ve hünerine vurgu yapmaktadır. Babasından ve atalarından azameti ve gücü devam ettirdiğini, seferlerinde hep hayır olduğunu, büyük bir makama sahip olduğunu; Sultanın, Melik Sencer ve Sultan Melikşâh'la mutlu olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Sultan Behrâmşâh'tan Zâbul diyarına ve Hindistan'a feryat ulaştığını; savaş meydanında Hz. Ali'ye, adalette Hz. Ömer'e benzediğini söylemekte; haşmetini, fetih ve zaferlerini ve düşmanlarının, sultandan korktuğunu beyan etmektedir:

فخر ملوک و وارث سلطان روزگار	بهرامشاه نایب شاهان نامور
شاهی کز او است دوده محمود را شرف	شاهی کز او است دوده مسعود را خطر
محمود دیگر است گه رادی و کرم	مسعود دیگر است گه مردی و هنر
از جدّ خویش وز پدر و جدّ جدّ خویش	میراث یافته است بزرگی و ارج و فر
در رحلتی که کرد همه خیر خیرت است	هرچند هست در دل او گونه گون فکر
عیسی، مسیح گشت چو راه سفر گرفت	موسی، کلیم گشت چو افتاد در سفر
عالی است پیش خسرو عالم مقام او	عالی بود مقام چو عالی بود گهر
بهرامشاه پیش ملک سنجر است شاد	مسعود شاه پیش ملک شاه دادگر
اقبال شاه مشرق و رای وزیر شاه	او را به فتح راهنمای است و راهبر
ارجو که همچنین بود و بیش از این بود	تا ملک با خطر شود و خصم بی خطر
امروز از او رسید به زاوولستان نفیر	فردا رسیده گیر به هندوستان نفر
چون شاه کامل است و ظفر را دلایل است	مقصود حاصل است و سخن گشت مختصر
ای در مصاف رزم تو را نصرت علی	ای در بساط عدل تو را سیرت عمر
در بوستان دولت محمودیان تویی	فرخ یکی نهال و مبارک یکی شجر
کز حشمت و جلال تو را هست بیخ و شاخ	وز نصرت و فتوح تو را هست برگ و بر

گر خصم تو بود به مثل پور زال زر

چون زیر و زر شود ز نهیب تو زار و زرد

⁴⁸⁸ وآن عبره گاه گشته ز تیغ تو پر عبر

اسب تو عبره کرده ز سیحون به روز رزم

Meliklerin kıvancı ve asrın sultanının vârisi, meşhur şâhların vekili Behrâmşâh!

Maḥmûd'un soyuna şeref onun sayesinde. Mes'ûd'un soyuna tehlike ondandır.

Cömertlik ve kerem zamanı başka bir Maḥmûd'dur. Yiğitlik ve hüner zamanı başka bir Mes'ûd'dur.

Dedesinden, babasından, dedesinin dedesinden azamet, değer ve güç mirasını elde etmiştir.

Onun gönlünde çeşit çeşit düşünceler olsa da, yaptığı seferde hep hayırlar/iyilikler vardır.

Hız. İsa sefer yolunu tutunca Mesih oldu. Hız. Mûsâ sefere çıkınca Kelîm oldu.

Âlem şâhının yanında onun makamı yücedir. Cevherin değerli olduğu gibi makam da değerli olur.

Behrâmşâh, Melik Sencer'in yanında mutludur. Mes'ûd şâh, âdil Melikşâh'ın yanında mutludur.

Doğunun şâhının ikbali ve şâhın vezirinin fikri, ona fetihle rehber ve önderdir.

Devlet, görkemli (tehlikesiz/emniyetli) ve düşman değersiz olduğu müddetçe, Ercû bu kadar hatta bundan daha fazlası olur.

Bugün ondan Zâbul diyarına feryat ulaştı. Yarın Hindistan'a da ulaşacak.

Şâh kâmil olunca, zaferin delilleri vardır. Maksat hâsıl olur ve söz kısa olur.

Ey savaş meydanında Hız. Ali'nin yardımının seninle olduğu!. Ey adalet sofrasında Hız. Ömer'in davranışının seninle olduğu!

Maḥmûdoğullarının devlet bostanında sen varsın. Biri kutlu bir fidan ve diğeri mübarek bir soy ağacıdır.

Haşmetinden ve celalinden ötürü kök ve dal vardır. Nusretinden ve fetihlerinden dolayı da yaprak ve meyve vardır.

Düşmanın Pûr-i Zâl-i Zer gibi olsa bile, senin korkundan inleye inleye yüzü sararır.

Atın Seyhun'dan savaş gününe doğru geçmiş/yol almış. O geçiş yeri, kılıcından dolayı ibretlerle dolmuş.

⁴⁸⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 289-291.

Mu‘izzî, bir başka Sultan Sencer övgüsünde Behrâmşâh ve Hân’ın, Sultan Sencer’in sayesinde tâç sahibi olduğunu belirtmektedir:

اندر دیار توران و اندر دیار هند بهرام شاه و خان ز تو گشتند تاجدار⁴⁸⁹

Tûrân ve Hint diyarında Behrâmşâh ve Hân, senin sayende tâç sahibi oldular.

Başka bir Sultan Sencer övgüsünde Mu‘izzî, Sultan Sencer’in cömertliğine vurgu yaparak Behrâmşâh’ın, Sultan Sencer’in cömertliğine şükredişini ifade etmektedir:

شاکر است از مهر تو محمود شاه نامدار شاکر است از جود تو بهرامشاه نامور⁴⁹⁰

Senin sevgine meşhur Maḥmûd Şâh, cömertliğine ise nâm sahibi Behrâmşâh şâkirdir (şükredendir).

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i överken ve Gazne Fethi’ni açıklarken kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Sencer’in, Behrâmşâh’a Gazne’de padişahlık sözü verdiğini ve bunu gerçekleştirdiğini açıklamaktadır:

چو اندر مرو با بهرام شه پیمان چنین کردی که بنشانش در غزنین به تخت پادشاهی بر
موافق شد تو را توفیق تا پیمان بسر بردی به تخت پادشاهی بر نهادی بر سرش افسر⁴⁹¹

Merv’de Behrâmşâh’a, Gazne’de padişahlık tahtına o oturacak, diye böyle söz verince,

Sözün yaşadıkça/ vâr oldukça, senin muradın/bahtın gerçekleşti. Padişahlık tahtında onun başına tâç koydun.

2.2.2. Seyf-i Zulyezen

Seyf-i Zulyezen (öl. 574/1180), dîvânda geçen bir Arap padişahıdır. Mu‘izzî, dîvânda Vezir Nizâmulmulk’ün oğlu Faḥrulmulk’e söylediği bir kasidesinde Seyf-i Zulyezen’i zikretmiştir.

Mu‘izzî, “Vezir Ebu’l-Feth Muzaffer Faḥrulmulk b. Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Arap padişahı Seyf-i Zulyezen’i, haşmeti ve makamı yönüyle zikretmektedir:

نگر گمان نبری کاو به جود و حشمت و جاه ز جنس حاتم و نُعمان و سیف ذوالیزن است⁴⁹²

⁴⁸⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 204.

⁴⁹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 287.

⁴⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 198.

Baktığında anlamazsın ama O, cömertlikte, haşmette ve makamda Hâtem, Nu'mân ve Seyf-i Zulyezen gibidir/cinsindendir.

2.2.3. 'Alâeddîn Muḥammed

Suleymân Tekîn'in oğlu ve Dâvud Kuştekîn'in torunu olan, Arslan Hân ve Muḥammed Tekîn olarak bilinen 'Alâuddevle 'Alâeddîn Arslan Hân Muḥammed b. Suleyman (öl. 526/1132), Batı Karahanlı hükümdarıdır.⁴⁹³ Dîvânda kendisi için müstakil olarak 48 beyitlik bir kaside söylenmiştir.

Babası Süleymân, Tamgaç Hân İbrâhîm'in torunudur. Karahanlı hükümdarı Kadir Hân Cebrâil, Sultan Melikşah'ın oğulları arasında çıkan karışıklıklardan faydalanarak Horâsân'ı ele geçirmek isteyince Melik Sencer tarafından esir alınarak idam edilmiştir. Sultan Sencer bu olaydan sonra Mâverâ'unnehir'i yeniden teşkilâtlandırmaya başlamış ve 'Alâeddîn Muḥammed b. Suleyman'ı, Arslan Hân unvanıyla Semerkand'ta Batı Karahanlı tahtına çıkarmıştır.⁴⁹⁴

Mu'izzî'nin, bu sultan hakkında söyledikleri sadece iki kasideden ibarettir. "Türkistan Hâkânı 'Alâeddîn Muḥammed b. Suleymân b. Dâvud'a Övgü" başlıklı ilk kasidesinde Sultan 'Alâeddîn Muḥammed b. Suleymân'ın adaletinden, devleti kuvvetlendiren zekâsından ve gücünden bahsetmekte; Türkün ve Çin'in şâhı olarak Hz. Peygamber'in sünnetini devam ettirdiğini, Hz. Ömer'in adaletinde olduğunu, ülkeye nizam ve halka huzur verdiğini, ordusunun daha başarılı olduğunu, din ve dünyayı yücelttiğini söylemektedir. Coşkusunun ve yerinin Doğuda, makamı ve öfkesinin Batıda olduğunu, emniyetiyle herkesin barış içinde yaşadığını, tüccarların geçtikleri yerlerden hırsız ve eşkiyadan güvende olduğunu, ordusunun gittiği her yeri yurt edindiğini, yaptıklarıyla Doğuda ve Batıda meşhur olduğunu beyan etmektedir. Mu'izzî ayrıca sultanın kılıcıyla kâfirlerin boğazını kestiğini, her yerin kana gark olduğunu, savaş meydanındaki başarısı ve mücadelesiyle zaferler kazandığını, şâhlar arasında nâmının Muḥammed, dedesinin ve babasının da Dâvud ve Suleyman olduğunu vurgulayarak üç peygamberin adının sultanın soyuna nasip olduğunu açıklamaktadır. Sarayında halka karşı hoşgörülü olduğunu, meclisinin görkemli olduğunu ve dindâr olan herkesin sürekli sultana duacı olduğunu belirtmektedir:

⁴⁹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 84.

⁴⁹³ Abdülkerim Özeydin, "Arslan Han", *TDVİA*, C 3, İstanbul, 1991, s. 401.

⁴⁹⁴ Abdülkerim Özeydin, "Arslan Han", *TDVİA*, C 3, s. 401.

رای خاقان معظم شهریار دادگر	در جهان از روشنایی هست خورشیدی دگر
زانکه چون خورشید روشن رای مُلک آرای او	روشنایی گسترد بر شرق و غرب و بحر و بر
فخر باید کرد توران را به خاقانی که هست	داوری خورشید رای و خسروی جمشید فر
کَهف امت شاه ترک و چین علاءالدین که او	سیرت و نام پیمبر دارد و عدل عمر
کس چنو خاقان ندید است و نبیند در جهان	یک تن از راه شمار و صد تن از راه هنر
تا که عدل او پناه مُلک ترکستان شد است	مُلک ترکستان همی از عدل او گیرد خطر
زو خلیفت را امید است و شریعت را نوید	زو ولایت را نظام است و رعیت را نظر
هست عهد و بیعت او پایدار و استوار	با معز دین و دنیا پادشاه دادگر
حال او از حال خانان دگر نیکوتر است	فال او از فال شاهان دگر فرخنده تر
جای او در مشرق است و جاه او در مغرب است	جوش او در خاور است و جیش او در باختر
در هر آن بقعت که باد دولت او بگذرد	خاک بفزاید نبات و ابر بفزاید مطر
شادتر باشد رعیت چیره تر باشد سپاه	بیشتر باشد بهایم زودتر بالد شجر
باز و کبک از امن او باشند در یک آشیان	گرگ و میش از عدل او باشند در یک آبخور
مرد بازرگان بود ایمن ز دزد و راهزن	گر نهد بر سر به کوه و دشت و وادی طشت زر
هست مادم را امید او ثوابی از بهشت	هست حاسد را نهیب او عذابی از سقر
با نبرد و دستبرد و حمله و دارات او	داستان رستم داستان همی داستان شُمر
باره او کوه و صحرا را بپیماید چنانک	چرخ گردان را بدان زودی نیپماید قمر
هر کجا راند سپاه و هر کجا سازد وطن	پار او فتح است و سعد اندر سفر و اندر حضر
چشمها در مشرق از احوال او شد پر عیان	گوشها در مغرب از اوصاف او شد پر خبر
قبضه شمشیر بر دستش گرفت از بسکه ریخت	از گلوی کافران تیره دل خون جگر
از نم و آغاز خون بر کوه و بر صحرا گرفت	سنگ رنگ ارغوان و خاک رنگ معصفر

از سنان و تیر او شد در مصاف کارزار	پر دهان و چشم پشت کافر و روی سپر
حمله و پیکار او در رزمگه فرجام کار	گشت قانون فتوح و گشت تاریخ ظفر
ای خداوندی که از شاهان محمد نام تو است	بود داود و سلیمان مر تو را جدّ و پدر
پایه و نام سه پیغمبر شما را حاصل است	وین بشارت جز شما هرگز که دید است از بشر
رحمت مردم بود بر درگه تو سال و مه	موسم حجّ است بر درگاه تو گویی مگر
هر که بیند بزم تو گوید مگر روح الامین	جنّه الفردوس را بر بزم تو بگشاد در
هر که دین دارد همی گوید دعا و شکر تو	از سحر تا وقت شام از شام تا وقت سحر ⁴⁹⁵

Yüce Hâkân ve âdil şehriyârın zekâsı, cihanda parlaklığıyla başka bir güneştir.

Onun saltanat süsleyen zekâsı parlak güneş gibi olduğundan, nuru Doğuya Batıya, denize karaya yayılır.

Tûrân'ın hâkânlıkla kıvanç duyması gerekir. Aydın fikirli hâkim ve Cemşîd gücünde sultandır.

Ümmetin sığınağı, Türkün ve Çin'in şâhı 'Alâeddîn, Hz. Peygamber'in sünnetine ve Hz. Ömer'in adaletine sahiptir.

Kimse cihanda onun gibi Hâkân görmemiş, görmeyecektir de. Sayı bakımından bir kişi, hüner bakımından yüz kişidir.

Adaleti Türkistan devletinin sığınağı oldukça, Türkistan devleti onun adaletiyle tehlikeyi giderir.

Onun sayesinde halifeye ümit, şeriata müjde vardır. Onun sayesinde vilayete nizâm ve raiyyete/halka basiret vardır.

Din ve dünyayı yücelten âdil padişahla ona ahit ve biat, pâydâr ve sapasağlamdır.

Onun durumu diğer hâkânların durumundan daha iyidir. Onun talihi diğer şâhların talihinden daha kutludur.

Yeri Doğuda ve makamı Batıdadır. Coşkusu Doğuda ve hışmı Batıdadır.

Onun talih rüzgârının geçtiği her bölgede toprak bitki, bulut yağmur arttırır.

Halk mutlu oldukça, ordu daha da muzaffer olur. Hayvanlar çok olursa, ağaç çabuk büyür/yükselir.

⁴⁹⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 292-294.

Atmaca ve keklik onun emniyetiyle bir yuvadadırlar. Kurt ve fare onun adaletiyle bir yerden su içerler.

Tüccar kişi dağdan, oviden, vadiden geçerse; hırsızdan ve eşkıyadan güvendedir.

Medhiyeciyeye onun ümidi için cennette sevap vardır. Hâsuda onun korkusundan dolayı cehennemde azap vardır.

Onun mücadelesi, savaşı, hamlesi ve gücüyle Destân oğlu Rüstem'in hikâyesi, hikâye sayılır.

Onun şehri/kalesi, dağ ve sahrayı öyle bir kateder ki felek bile bu kadar kısa sürede katedemez.

Ordu her nereye gitse orayı vatan yapar. Onun önceki yılları fetihtir, seferde ve at üzerinde kutludur.

Gözler Doğuda onun haberleriyle/fetihleriyle açık kaldı. Kulaklar Batıda onun vasıflarıyla doldu taşıtı.

Kılıç kabzasını eline aldı ve defalarca kan akıttı. Gönlü kararmış kâfirlerin boğazından ciğerlerini çıkardı.

Dağlar ve sahra kanla sıırıslıklam oldu. Taş kıpkırmızı ve toprak koyu kahverengi oldu.

Savaş meydanında onun mızrağı ve okundan, kâfirin önü-arkası ağız ve gözle doldu.

Savaş meydanında onun hamlesi ve mücadelesi, fetihlerin kanunu ve zaferin tarihi oldu.

Ey padişâh! Şâhlar arasında senin nâmın Muhammed'tir. Atan ve baban Dâvud ve Süleyman oldu.

Üç peygamberin aslı ve adı size nasip oldu. Bu müjdeyi, insanlardan sizden başka kim görmüştür?

Dergâhında aylarca yıllarca halka merhamet vardır. Senin dergâhında sanki Haç mevsimi vardır.

Senin meclisini gören herkes Rûhu'l-emîn der. Senin meclisinde firdevs cennetine kapı açıldı.

Dindâr olan herkes, seher vaktinden akşama kadar, akşamdan seher vaktine kadar sana niyazda bulunur ve şükreder.

Mu'izzî, 'Alâeddîn Ebu'l-Feth Muhammed Hân'ı övmek için kaleme aldığı başka bir kasidesinde 'Alâeddîn Ebu'l-Feth Muhammed Hân'ın (öl. 526/1132) Doğuda ve Çin'de gayretli bir sultan olduğundan, soyunun kıvançlı ve adının şerefiyle fetihlerin

gerçekleştiğinden bahsetmektedir. Gücüyle ve zekâsıyla Ḥorâsân'ın ve Gâzne'nin görkemli olduğunu ifade etmekte, savaşta hançerini Hz. Ali'nin Zülfikâr kılıcına benzetmektedir. Azmiyle büyük savaşlardan galip geldiğini, zekâsıyla da sağlam kaleler aldığını beyan etmektedir:

بلند همت خاقان پادشا گوهر	ستوده تاج سلاطین جمال مشرق و چین
سپهر فتح ابو الفتح قلبه اقبال	محمد آیتِ اِحمام و مایه تمکین
شهی که از شرف نام فخر و کنیت او	کشید مَحَمَّدَت و فتح سر به علین
ز گاه دولت افراسیاب دوده او	امیر و شاه و مَلِک بوده اند و خان و تکین
مزین است خراسان ز فرّ او امروز	چنانکه بود مزین ز رای او غزنین
همان عمل کند اندر مصاف خنجر او	که ذوالفقار علی کرد در صفِ صِغین
شود شکسته به عزمش مصافهای عظیم	شود گشاده به حزمش حصارهای حَصین
عجب ز باره شبرنگ او که گر خواهد	به نیمشب ز فلسطین رود به قسطنطین ⁴⁹⁶

Padişah soylu sultanın yüce himmeti, pâdişâhların övülmüş tâcı, Doğunun ve Çin'in cemâli!

Ebu'l-Feth'in fetih feleği, ikbalin kıblesidir. Muḥammed, övülmüş âyet ve temkinin temelidir.

Kıvançlı adının ve soyun şerefinden dolayı övgüyü ve fethi yücelten şâh!

Efrâsiyâb devleti zamanından itibaren onun soyu emîr, şâh, melik, hân ve tekîn oldu. Onun gücünden Ḥorâsân bugün süslüdür. Zekâsından dolayı da Gâzne aynı şekildedir.

Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali'nin Zülfikârı'yla yaptığı şeyi, onun hançeri de savaşta aynı işi yapar.

Azmiyle büyük savaşları kazanır. Zekâsı/feraseti sağlam kaleleri açar/fetheder.

Senin siyah atın eğer isterse, gece yarısı Filistin'den Konstantin'e gider.

2.2.4. Yûsuf Kâdir Hân

⁴⁹⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 504.

Mâverâ'unnehir'i ve Selçuklu topraklarına girip Tirmiz'i ele geçiren, aynı yıl Sultan Sencer tarafından öldürülen Yûsuf Kadir Hân Cebrâil b. 'Omer b. Aḥmed (öl. 1032), Selçukluların düşmanı olan Doğu Karahanlıların anlamlı hükümdarıdır. dîvânda, Mu'izzî tarafından kendisine doğrudan bir övgü yoktur.

Mu'izzî, Ebû Sa'd b. Hindû'yu övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Ebû Sa'd b. Hindû'yu kuvvetinden dolayı överken, Kadir Hân'ın sultanların huzurunda hizmetkârlar gibi hizmet ettiğini söyleyerek Kadir Hân'ı aşağılamaktadır:

ز فرّ تو در پیش سلطان به خدمت قدرخان و قیصر جو قیماز و قرغو⁴⁹⁷

Gücünden/ihtişamından dolayı sultanların huzurunda Kadir Hân ve Kayşer, Kaymâz ve Kargû gibi hizmet etmektedir.

2.3. Vezirler

Vezirler, devlet işlerine nizam vermede, devlet işlerinin iyi ve düzenli gitmesinde sorumlu devlet büyükleridir. Dîvândan da açıkça anlaşıldığı üzere vezirlerin, Selçuklu sultanları üzerinde büyük bir nüfuza sahip oldukları görülmekte; sadece siyasi ve idari işleri ilgilendiren hususlarla değil, askerlikle ilgili meselelerle de sorumlu ve meşgul oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim, vezirlerin, sultanların düzenleyeceği seferler ve savaşlar hakkındaki kararları ve bu kararlar üzerinde rol aldıkları malumdur.

Tarihin hünerli, özellikli, devlet işlerine nizam veren, yazı işlerinde ve vezirlik makamında devrin sultanlarına ve devlete önemli katkılar sağlamasıyla ünleri ve adları dîvânda bol bol geçmekte; şöhretlerine ve anılmalarına sebep olan vasıflarına vurgu yapılmaktadır.

Mu'izzî'nin dîvânı, vezirlerin vasıflarına ve liyakatine dair tafsilatlı birçok bilgiyle doludur. Dîvânda özellikle Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer döneminde, hem kısa hem de uzun süre vezirlik yapmış kişilerin hemen hemen hepsinin bilgisine ulaşılmaktadır. Mu'izzî'nin dîvânı, Sultan Melikşâh, Sultan Berkyâruḡ, Sultan Muḥammed Tapar, Sultan Sencer'in ve bu sultanlardan sonra gelen padişahların devlet yönetiminde bulunan vezirlerinden, vezirlerin yazı işlerindeki devlete olan katkılarından ve özelliklerinden haberdar etmektedir.

⁴⁹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 686.

Dîvânda birçok kaside, müstakil olarak çeşitli vezirler adına söylenmiştir. Vezirler, bazen de padişahla birlikte ve onun gücü ile değerini ifade etmek için zikredilmiştir. Dîvânda övülen vezirler şunlardır: Nizâmulmulk-i Tûsî, Faḥrulmulk, Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed, Kiyâ Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî, Nizâmulmulk Yabḡu Bey Muhammed, Mu'îneddîn Muḥtaşşilmulk Ebû Naşr Aḥmed, 'Amîduddevle Cemşîd, Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa'd, 'İzzulmulk, Ebu'l-Meḥâsin 'Abdurrezzâk, Kemâluddevle Ebû Rızâ Fazlullah, Kıvâmeddîn Ebu'l-Kâsım-i Derguzînî, Zâhîreddîn Ebû Sa'd, Mueyyidulmulk, Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem, Ebu'l-Kâsım Mu'înulmulk 'Alî, Ebû Ca'fer-i Ğîlân, Mecdulmulk Es'ad, Cemâluddevle Ebu'l-Vefâ, Cemâleddîn Ebû Ca'fer Şîkatulmulk-i 'Âriz, Ebû Bekr-i Şemsuşşeref, Ebu'l-Kâsım 'Îmâdulmulk, Seyyid Ebû Hâşim-i 'Alevî, Ebu'l-Ġanâ'im, Şemseddîn Ebu'l-Fazl Mecdulmulk, Ebû Sa'd, Ebu'l-Meḥâsin Sa'dulmulk Sa'd, Şerefeddîn Sa'd, Mu'înulmulk Aḥmed-i Kâşânî.

2.3.1. Nizâmulmulk

Vezirler arasında en önemlisi şüphesiz vezir Nizâmulmulk-i Tûsî (öl. 485/1092)'dir. Nizâmulmulk hem Sultan Melikşâh'ın, hem de Melikşâh'ın babası Sultan Alp Arslan'ın vezirliğini yapmıştır. Dîvânda Büyük Selçuklu Devleti'nin en büyük veziri Nizâmulmulk için toplam 721 beyit olmak üzere 17 kaside vardır. Mu'izzî'nin Nizâmulmulk'le ilgili şiirlerinde, Nizâmulmulk'ün sahip olduğu vasıfları ve özellikleriyle devlet kademesinde ne kadar önemli ve etkili olduğu dîvânda anlatılmaktadır.

Nizâmulmulk, Selçuklu sultanları üzerinde büyük etkisi olan ve Sultan Alp Arslan zamanında çok geniş yetkileri bulunan bir devlet adamıdır.⁴⁹⁸ Vezirlerin selahiyetleri çerçevesine girmeyen devlet meselesi neredeyse yoktur.⁴⁹⁹ Bunun neticesinde Büyük Selçukluların en büyük ve en etkili veziri olan Nizâmulmulk, bütün devlet işlerini yürütmüş ve Sultanlarla en sık temasta bulunan devlet adamı olmuştur. Vezir Nizâmulmulk, bütün hayatını kaplayan devlet işleri yanında ilim, kültür, hayır işleri ve imaretlerle de meşgul olmuştur. Bir siyaset kitabı olan *Siyâsetnâme* adlı eserini kaleme almış olması, Sultan Melikşâh zamanında fakihlere, sûfilere, Kurân

⁴⁹⁸ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. bs., Ankara, 2016, s. 159.

⁴⁹⁹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, s. 159.

okuyanlara ve hayır kurumlarına her yıl binlerce para/dinar dağıtması,⁵⁰⁰ köprüler ve yollar yaptırması⁵⁰¹ bütün bunlara delildir. Ayrıca, hadisle de uğraşmış ve adı, hadis râvileri arasında geçmiştir.⁵⁰² Vezirin bu muazzam vasıfları, özellikleri ve hizmeti, Büyük Selçuklu Devleti'ne en parlak ve en görkemli dönemini yaşattır.

Nizâmulmulk'le ilgili şiirlerden örnekler verildikten sonra, önem arz eden diğer vezirlerle ilgili şiirler de sunulacaktır.

Mu'izzî, Nizâmulmulk'ü övmek için söylediği “Vezir Nizâmulmulk-i Tûsî'ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Nizâmulmulk'ün devleti ve dini nizam içinde yaşattığını, akıl sahiplerinin lideri olduğunu; adalette, bilgide, cömertlikte ve dindarlıkta benzersiz olduğunu söylemekte; vezirlik makamına gelişiyle her şeyin değer kazandığını, kalemiyle hüneri güçlendirdiğini ve adaletiyle sitemi yok ettiğini beyan etmektedir:

غیاث دولت سلطان قوام دین رسول	نظام ملک جهان سیّد اولوالا الباب
وزیر شاه زمن سیّد زمانه که هست	به داد و دانش و دین چون پیمبر و اصحاب
وزارت از قدم او فرود قیمت و قدر	کفایت از قلم او گرفت رونق و آب
دو دست بُخل ز جود تو در شدست به بند	دو چشم جور ز عدل تو در شدست به خواب ⁵⁰³

Sultanın devletinin yardımcısı, Peygamber dininin nizamı; cihan devletinin nizâmı ve akıl sahiplerinin seyyidi.

Adalette, bilgide ve dinde, Hz. Peygamber ve ashabı gibi senden başka, asrın şâhının veziri ve zamanın seyyidi kim vardır?

Vezirlik makamı onun gelişiyle/adım atmasıyla kadrini ve kıymetini arttırdı. Hüner, onun kalemiyle güce ve görkeme kavuştu.

Cimrinin iki gözü, senin cömertliğinle bağlandı. Cefânın iki gözü, senin adaletinle uykuya daldı.

Mu'izzî, “Vezir Nizâmulmulk'e Övgü” başlıklı kasidesinde Nizâmulmulk'ün, Hz. Peygamber dininin öncüsü, barış, huzur ve güven sağlamasıyla en büyük vezir olduğunu, tedbiriyle cihana zenginlik kattığını; fetihlerini müjdelemek için habercinin yetmediğini söylemektedir. Doğu Batı arasında sürekli elçiler

⁵⁰⁰ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 175-176.

⁵⁰¹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 176.

⁵⁰² Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 178.

⁵⁰³ Mu'izzî, *Divân*, s. 61.

gönderdiğinden; Nizâm-ı mulk'ün imanından dolayı Çin'de Mani dinine tâbi olanların Müslüman olduğundan, İslâm'da çok büyük işler yaptığından, sultanları hayırlı işlere yönlendirdiğinden; din, devlet ve adalet makamında âlemin en büyüğü olduğundan bahsetmektedir:

نظام ملک حسن سید صغیر و کبیر	قوام دین رضی مقتدی اتابک شاه
غنی شدست به تدبیر او جهان فقیر	بزرگوار وزیری که از سلامت و امن
همیشه رنجه بود پای پیک و دست دبیر	ز بهر مزده فتح و بشارت ظفرش
گهی ز غرب فرستد به سوی شرق سفیر	گهی ز شرق فرستد به سوی غرب رسول
خدای هست مر او را به هر مرادی نصیر	چو هست نصرت سنت مراد او شب و روز
و یا رسوم تو آیات عدل را تفسیر	ایا علوم تو اسباب عقل را معنی
شوند مانویان دین پرست و شرع پذیر	ز اعتقاد تو گر نُسختی برند به چین
ز جاثلیق جز اسلام نشنود تعبیر	و گر پیام تو در خواب بشنود قیصر
چنانکه شاه جهان را تویی به خیر مشیر	همیشه خلق جهان را تویی به فخر مُشار
فزوده قدر تو تقدیر روزگار قدیر ⁵⁰⁴	تو صدر عالم و در صدر دین و دولت و داد

Peygamber dininin öncüsü ve şâhın vezirlerinin başı Nizâm-i Mulk-i Hâsan, büyük küçük herkesin lideridir.

Barış/huzur ve güven sağlamasıyla en büyük vezirdir. Fakir cihan, onun tedbiriyle zenginleşmiştir.

Onun fetih ve zafer müjdesi için her zaman ulak ayak ve yazan el sıkıntı çekti.

Bazen Doğudan Batıya elçi gönderdi, bazen de Batıdan Doğuya.

Sünnete/geleneğe yardım etmek gece gündüz onun muradıdır/amacıdır. Allah onun her muradına (ermek için) yardımcıdır.

Senin ilimlerin, akıl sebeplerinin manasıdır. Âdetlerin, adalet ayetlerinin tefsiridir.

İtikatından dolayı eğer Çin'e bir nüsha götürseler, Mani dinine tâbi olanlar Müslüman ve şeriatçı olurlar/dindarlığı (dini) ve şeriatı kabul ederler.

⁵⁰⁴ Mu'izzî, *Divân*, s. 235-237.

Eğer senin sözünü Kayser uykuda duysa, Hristiyanların liderinden İslâmdan başka tabir işitilmez.

Cihan halkını, her zaman kıvanca işaret eden sensin. Cihan şahlarını hayra sevkeden sensin.

Sen din, devlet ve adalet sadrında, âlemin vezirisin/en büyüğüsün. Değerin, feleğin takdirinden daha güçlüdür.

“Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde Mu‘izzî, Nizâmulmulk’ün dini güzelleştirdiğinden, insanlık için çok önemli bir vezir olduğundan, cömertliğinden ve iyiliklerinden, Cebrâilin ona hizmet için yardım etmesinden söz etmekte; onun edâ ettiği ibadetlerin bütün kâfirlerin günahından çok olduğunu, hem Doğuda hem Batıda hem de Tûrân ve İran’da ün yaptığını, cömertliğinin Doğuda ve Batıda sorunları giderdiğini ve kalemiyle mucizeler gösterdiğini anlatmaktadır:

صدر عالم بو علی آرایش دین هدی	قبله احسان حسن خورشید نسل بوالبشر
آن خداوندی که زیر بیرق افضال او است	رایت اقبال و مجد و آیت فتح و ظفر
گر همای رایش روزی گشاید بال خویش	شرق گیرد زیر بال و غرب گیرد زیر پر
جبرئیل از عالم علوی ز بهر خدمتش	باز گرداند همی ارواح را سوی صور
گر گناه کافران بودی به قدر طاعتش	در سقر بودی به جای هفت در هفتاد در
ای به مشرق در چو در مغرب عزیز و نامدار	ای به توران در چو در ایران بزرگ و نامور
ای کرم در طبع تو مشکل گشای شرق و غرب	وی قلم در دست تو معجز نمای بر و بحر ⁵⁰⁵

Âlemin veziri Ebû ‘Alî (Nizâmulmulk), hidayet dininin süsü, iyiliğin ve güzelliğin kiblesi, insan neslinin güneşidir.

Onun lütfunun/cömertlik bayrağının altında olan o padişah, ikbal ve azamet sancağı, fetih ve zafer âyetidir.

Eğer onun sancağının hüması bir gün kanadını açarsa; Doğuyu kanadının altına, Batıyı tüyünün altına alır.

Cebrâil ona hizmet için ruhları, ulvî âlemden sûretlere doğru geri çevirir/döndürür.

⁵⁰⁵ Mu‘izzî, *Divân*, s. 323-324.

Eğer kâfirlerin günahı onun ibadeti kadar olsaydı, cehennemde yedi yerine yetmiş kapı olurdu.

Ey Doğuda, Batıdaki gibi aziz ve meşhur olan (vezir)! Ey Tûrân'da, İran'daki gibi yüce ve şöhretli olan (vezir)!

Senin tabiatının cömertliği Doğuda ve Batıda sorunları giderir. Elindeki kalem karada ve denizde mucizeler gösterir.

“Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı bir başka kasidede Mu‘izzî, Nizâmulmulk’ün tabiatında vâir olan cömertliği ve merhametiyle bütün işinin bahşetmek olduğunu ve muratlı Hân ve Tekînlerin vezir Nizâmulmulk’e itaat ettiklerini söylemektedir:

طبعش به جود و عفو کند میل و زین سبب بخشیدن است شغلش و بخشودن است کار

بستند بر میان کمر عهد و طاعتش خانان کامران و تکینان کامکار⁵⁰⁶

Doğası cömertlik ve merhamete meyleder, bu yüzden işi gücü bağışlamak ve lutfetmektir.

Muratlı Hânlar ve Tekînler, onun (önünde) ahdine ve itaatine boyun eğdiler.

Vezir Nizâmulmulk’ü överken söylediği bir diğer kasidesinde Mu‘izzî, Nizâmulmulk’ün Allah mülkünün nizâmı ve vezirlerin en büyüğü olduğunu, haşmet ve cömertlikte en farklı vezir olduğunu, gayret ve adalette devlet ileri gelenlerinden benzersiz olduğunu vurgulamaktadır. En büyük ahlâkın vezir Nizâmulmulk’e yaraşacağını, tabiatındaki cömertliğin Allah’ın bağışı olduğunu, kaleminin bütün düşüncelere yön verdiğini, gücüyle saltanatı nizama girdiğini ve adaletiyle dinin barışa ve huzura kavuştuğunu ifade etmektedir:

نظام ملک خداوند سیدالوزرا ابو علی حسن بن علی بن اسحاق

ایا به حشمت و فضل از همه وزیران فرد ویا به همت و عدل از همه بزرگان تاق

تو راست از همه گیتی محامدا لاثار تو راست از همه عالم مکارم الاخلاق

کفایت همه گیتی تویی علی تحقیق سعادت همه عالم تویی علی الاطلاق

قلم به دست تو نقاش فکرت کلی کرم به طبع تو قسام نعمت رزاق

کنون ز فرّ تو آثار ملک یافت نظام کنون ز عدل تو بازار دین گرفته وفاق⁵⁰⁷

⁵⁰⁶ Mu‘izzî, *Divân*, s. 370-371.

Allah mülkünün nizâmı ve vezirlerin seyyidi Ebû 'Alî Hasan b. 'Alî b. İshâk, Haşmet ve cömertlikte bütün vezirlerden farklıdır. Himmet ve adalette bütün büyüklerden ayrılır.

Bütün dünyada övülmüş işler sana yaraşır. Bütün âlemde en büyük ahlak sana layıktır.

Bütün cihanın hüneri muhakkak suretle sensin. Genel suretle bütün âlemin mutluluğu sensin.

Kalem, senin elinde külli (bütün) fikirlerin nakkaşısıdır. Cömertlik senin doğanda Rezzâk olan Allah'ın nimetinin bahşedicisidir.

Şu an senin gücünle saltanat işleri nizam buldu. Şu an senin adaletinle din çarşısı barışa/huzura kavuştu.

Vezir Nizâmulmulk'ü övmek için kaleme aldığı bir diğer kasidesinde Mu'izzî, Nizâmulmulk'ün devletin her daim yardımcısı olduğunu, İslâm'da en iyi vezirin ve rehberin olduğunu, Selçuklu soyuna şeref kazandırdığını, İshâk soyunu yücelttiğini, memleketin işini nizamlı yaptığını ve halka nimetler bahşettiğini, kalemiyle zenginlik ve nimet elde edildiğini ve Halluḥ kabilesinde doğduğunu açıklamaktadır:

خدايگان وزیران تویی به استحقاق غیاث دولت عالی تویی علی الاطلاق

نظام نیست مبارک تراز تو در اسلام همام نیست همایون تراز تو در آفاق

شرف گرفت به شاه تو دوده سلجوق خطر گرفت به جاه تو گوهر اسحاق

فلک چو کار ممالک به تو مفوض کرد حواله کرد به تو رزق بندگان رزاق

ز کلک تو در ارزاق بندگان بگشاد که کلک تو است کلید خزانه ارزاق

چنو نژاد کس اندر قبیله خلج چنو ندید کس اندر ولایت قبیچاق

به رای و همت تو آفتاب دولت شاه به شرق و غرب جهان باد دائم الإشراف⁵⁰⁸

Vezirlerin vezirliği sana yaraşır. Devlet-i âlânın mutlak suretle imdadına koşanı sensin.

⁵⁰⁷ Mu'izzî, *Divân*, s. 427-428.

⁵⁰⁸ Mu'izzî, *Divân*, s. 429-431.

İslâm'da senden daha mübarek Nizâm yoktur. Dünyada senden daha kutlu hümmâm da yoktur.

Selçuk soyu senin şâhınla şeref kazandı. İshâk soyu senin makamınla yüceldi.

Felek memleketin işini sana teslim etti. Râzık olan Allah'ın kullarının rızkını sana havale etti.

Kamış kalemin, bendelerin erzak kapısını açtı. Erzak hazinesinin kilidi, senin kamış kalemindir.

Halluh kabilesinde onun gibi kimse doğmadı. Kıpçak vilayetinde onun gibisini kimse görmedi.

Senin fikrin ve himmetin, şâh devletinin güneşidir. Doğuda ve Batıda cihan güneşi daim olsun.

Mu'izzî, Nizâmulmulk'ün vefatı için kaleme aldığı "Vezir Nizâmulmulk'ün Şehit Edilişine Üzölmek" başlıklı kasidesinde mazlumların sıkıntısını gideren Nizâmulmulk'ün ölümlüyle, kuvvetin ve devletin zayıfladığını; şehit edilişüyle, kendisiyle beraber yaptıklarının, cömertliğinin ve mutluluğun da yok olduğunu dile getirmektedir:

نه تو رفتی که قدرت رفت و دولت	نه تو مُردی که رایت مرد و آثار
تو بودی رازق رزق زمانه	دروغ تنگدستان را خریدار
در روزی بیست و راه شادی	سر دولت برید و دست مقدار ⁵⁰⁹

Sen gitmedin sadece, kudret ve devlet de gitti. Sen ölmedin sadece, sancak ve yaptıkların/izlerin de öldü.

Zamanın rızık veren râzıkı sendin. Mazlumların derdini alan da sendin.

Rızık kapısı ve mutluluk yolu kapandı. Devletin başı ve cömertlik eli kesildi.

Mu'izzî, Nizâmulmulk'ü övmek için kaleme aldığı "Vezir Nizâmulmulk-i Tûsî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Nizâmulmulk'ün, Hz. Peygamber'in dinini yücelttiğini, iman ordusunun lideri olduğunu söylemekte; muazzam bir iman ve itikada sahip olduğundan, Rûm ülkesinde herkesin evliyâ kesileceğinden, vezirliği yanında diğer vezirlerin hizmetkâr olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca kılıcının ve mızrağının

⁵⁰⁹ Mu'izzî, *Divân*, s. 407.

düşmanın canını aldığına; Allah'ın razı, halifenin mutlu olduğuna, halkın şükrettiğine ve dini yücelttiğine değinmektedir:

نظام ملک شهنشه قوام دین رسول	خدايگان وزیران و قبله اقبال
ابوعلی حسن آن صاحبی که حضرت اوست	امان لشکر ایمان و کعبه آمال
خیال مذهب او گر رسد به کشور روم	همه مسیح پرستان شوند چون آبدال
هزار صاحب در حضرت تواند خُدم	هزار جعفر در همت تواند عیال
حسام تو است ز حسّاد قابض الارواح	ستان تو است بر اعدا مُقسّم الاجال
خدای هست ز تو راضی و ملک خشنود	خلیفه شاد و رعیت به شکر و دین به کمال ⁵¹⁰

Şehinşah devletinin *nizâmı*, *Resûl* dininin *nizâmı/düzeni*; vezirlerin veziri ve ikbalin kiblesidir.

Ebû 'Alî Ḥasan (Nizâmulmulk), iman ordusunun *hâmisi* ve arzuların *Kâbe* 'si olan mübarek bir vezirdir.

Onun inancının hayali *Rûm* ülkesine ulaşırsa, hepsi evliya gibi mesihperest olur.

Binlerce vezir, senin yanında hizmetkârdır. Binlerce Ca'fer, senin himmetinde ailelidir.

Hüsâmın/kılıcın hasutlardan can alır. *Mızrağın* da düşmanların canını alır.

Allah senden razı, melik senden memnundur. Halife mutlu, raiyyet şükürde ve din kemalindedir.

Mu'izzî, *Nizâmulmulk*'ün oğlu *Faḥrulmulk* için kaleme aldığı "*Nizâmulmulk*'ün oğlu Vezir *Faḥrulmulk*'e Övgü" başlıklı kasidesinde *Nizâmulmulk*'ün önemi hakkında söylediği, *Nizâmulmulk* yaşadığı müddetçe dünyada nizamın olduğu, şehit edilişiyle de dünyada nizamın kalmadığı ifadesi çok dikkat çekicidir:

اندر جهان نظام ز عمر نظام بود	رفت از جهان نظام و ببرد از جهان نظام ⁵¹¹

Dünyada nizam, *Nizâmulmulk* yaşadığı sürece oldu. *Nizâmulmulk* cihandan gitti ve cihandan nizamı da götürdü.

⁵¹⁰ Mu'izzî, *Divân*, s. 448-450.

⁵¹¹ Mu'izzî, *Divân*, s. 468.

Mu‘izzî’nin, Nizâmulmulk’ün oğlu Faḥrulmulk için kaleme aldığı bir başka “Vezir Faḥrulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Nizâmulmulk’ün, ülkede rahmet ve adaleti yaydığını, dinde saygının ve devamlılığın ortaya çıktığını; devlet ve din işlerinin, ilk önce Sultan Melikşâh ve Nizâmulmulk döneminde bu derece görkemli ve düzenli olduğunu açıklamaktadır:

گشت ظاهر در ولایت رحمت و انصاف و عدل گشت پیدا در شریعت حرمت و عهد و دوام
همچنان شد کارهای ملک و دین کز ابتدا بود در عهد ملک سلطان و در عهد نظام⁵¹²

Vilayette rahmet, insaf ve adalet ortaya çıktı. Şeriatta/dinde hürmet, ahit ve süreklilik belirdi.

Din ve devlet işlerinin böyle oluşu, ilkin Melik Sultan (Melikşâh) ve Nizâmulmulk zamanındaydı.

Mu‘izzî, Nizâmulmulk için kaleme aldığı bir başka “Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Nizâmulmulk’ün, Allah dininde âdil olduğunu, sultan devletinin nizâmı olduğunu, gücüyle zalimlere galebe çaldığını, sancağını Irak’tan Türkistan’a kadar genişlettiğini, Halep’ten Kâşgar’a kadar hâkimiyeti altına aldığını ifade etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Nizâmulmulk’ün cesurluğuna ve kalemine övgüde bulunmakta, vezir Nizâmulmulk sayesinde devlet yönetiminde barışın doğduğunu ve Allah dininin sağlamlaştığını dile getirmektedir:

ای به توفیق و هدایت دین یزدان را قوام وی به تدبیر و کفایت مُلک سلطان را نظام
فطرت تو دست مکاران درآورده به بند قدرت تو پای جباران درآورده به دام
رایت عالی به ترکستان کشیدی از عراق تا تکیان را رهی کردی و خانان را غلام
تا هوا چون بوستان کردی ز گوناگون عَلم تا زمین چون آسمان کردی ز گوناگون خیام
چون کشیدی زیر فرمان از حلب تا کاشغر مصلحت جستی و در یک جای فرمودی مقام
هرکه بیند مر تو را داند که صدر عالمی جهل باشد گر کسی خورشید را گوید کدام
تو همایی و قلم در دست تو همچون همایی هست روز ما همایون از همای و از همام
تا به جاه تو همه اسلامیان را حاجت است بر سلامت حجتی باشد تو را کردن سلام

⁵¹² Mu‘izzî, *Divân*, s. 471.

از تو اندر ملک سلطان هم صلاح و هم صواب وز تو اندر دین یزدان هم صلوت و هم صیام⁵¹³

Ey nusret ve hidayette Allah dininin adaletlisi! Ey tedbir ve hünerde sultan devletinin nizâmı!

Fıtratın, büyücülerin elini bağıladı. Kudretin, zorbaların ayağını tuzağa düşürdü.

Yüce sancağı Irak'tan Türkistan'a çektin. Tekînleri rehin; Hânları gulâmın ettin.

Havayı çeşit çeşit bayraklarla bostan gibi yaptın. Yeryüzünü türlü türlü otağlarla gökyüzü gibi yaptın.

Ḥalep'ten Kâşgar'a kadar fermanının altına aldın. Maslahat (barış/güvenlik/kurtuluş yolu) aradın ve bir yerde makam buyurdun.

Seni gören kimse, cihanın veziri olduğunu anlar. Bir kimse hangisinin güneş olduğunu sorarsa, cahildir.

Sen hümâmsın (çok gayretli ve işini nizamlı yapansın), elindeki kalem de Hümâ kuşu gibidir. Hümâdan ve hümamdan ötürü, günlerimiz kutludur.

Senin makamında bütün Müslümanların isteği oldukça, sana selam vermek selamete delil olur.

Senin sayende sultanın devletinde hem barış/iyilik hem de doğruluk vardır. Senin sayende Allah dininde hem namaz hem ramazan/oruç vardır.

Mu'izzî, "Vezir Nizâmulmulk'e Övgü" başlıklı kasidesinde, Nizâmulmulk'ün hüneri sayesinde Selçuklu Devleti'nin yüceldiğinden, fetihlerde ve zaferlerde kaleminin çok önemli rol oynadığından ve insanlara rehberlik yaptığından söz etmektedir:

تو آن خجسته وزیری که از کفایت تو کشید دولت سلجوق سر به علین

تو آن ستوده مشیری که در فتوح و ظفر شدست کلک تو با طبع شهریار قرین

تویی دلیل و معین جهانیان شب و روز خدای باد تو را روز و شب دلیل و معین⁵¹⁴

Sen o kutlu vezirsin ki senin başarılarından, Selçuklu Devleti arşa kadar yükselmiştir.

Sen o övülmüş rehbersin ki fetihlerde ve zaferlerde kalemin, sultanın tabiatına yakın olmuştur.

⁵¹³ Mu'izzî, *Divân*, s. 473-474.

⁵¹⁴ Mu'izzî, *Divân*, s. 602.

Gece ve gündüz insanların rehberi ve öncüsü sensin. Gece ve gündüz Allah da senin rehberin ve yârdımcın olsun.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Nizâmulmulk’ün, en büyük vezir, halifenin gözdesi ve din âlimi olduğunu; başarılarıyla ülkenin donandığını, adalette ve cömertlikte onun benzerinin olmadığını, zulmü ve adaletsizliği ortadan kaldırdığını açıklamaktadır:

صنع خدای و عدل وزیر خدایگان	هستند پرورنده و دارنده جهان
صدر اجل رضی خلیفه قوام دین	دستور کامکار و خداوند کامران
آراسته شدست به توقیع او زمین	وافروخته شدست به تدبیر او زمان
در عدل جز بدو نکند عالم افتخار	در جود جز بدو نزنند مُلک داستان
قفل و کلید گشت دو دستش که جور و عدل	بسته شدست ازاین و گشاده شدست از آن ⁵¹⁵

Allah’ın lütfu ve sultanların vezirinin adaleti, cihanın hâkimi ve koruyucusudur.

En büyük vezir, halifenin gözdesi, din âlimi, muratlı ferman sahibi ve muradı gerçekleşmiş vezirdir.

Onun başarılarıyla ülke donatılmıştır. Zaman ise onun tedbiriyle geçmiştir.

Adalette ondan başka âlemin övüncü yoktur. Cömertlikte ondan başka hâkim yoktur.

Onun iki eli, zulüm ile adaletin anahtarı ve kilididir. Bir eli zulmü kapadı, diğer eli adaleti açtı.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde, Nizâmulmulk’ün her daim devleti ve dini yücelttiğini, devletin saltanatını genişlettiğini, kalemiyle makam ve üne kavuştuğunu, adalet ve dinde eşsiz rehber olduğunu beyan etmektedir:

همی فرازد دولت همی فزاید دین	قوام دین هدی و نظام ملک زمین
سزد که ملک زمین گسترده نظام الملک	سزد که دین هدی پرورد قوام الدین
ز قدر و مرتبه دارد جهان به زیر قلم	چنانکه داشت سلیمان جهان به زیر نگین
اگرچه هست به عصر اندرون تو را تأخیر	تویی مُقدم آزادگان به داد و به دین

⁵¹⁵ Mu‘izzî, *Divân*, s. 615.

Allah dininin hak sahibi/temeli ve cihan devletinin nizâmı, her zaman devleti ve dini yüceltir.

Cihan devletini genişletmek Nizâmulmulk'e yaraşır. Allah dinini yüceltmek, Kıvâmeddîn'e (dinin nizâmı/düzeni olan Nizâmulmulk) yaraşır.

Hiz. Süleyman cihana yüzüğünün altında sahip olduyşa, (o da) kaleminin altında cihanın değerine ve mertebesine sahiptir.

Her ne kadar senden öncesi olsa da, adalet ve dinde halkın öncüsü sensin.

Her ne kadar Hiz. Muhammed son elçi olsa da, aslında bütün peygamberlerin öncüsüdür.

Mu'izzî, "Vezir Nizâmulmulk'e Övgü" başlıklı diğer bir kasidesinde, vezir Nizâmulmulk'ün, Hiz. Muhammed'in dinini devam ettirdiğine, dini yücelttiğine, ilimlerde dünyaya örnek olduğuna ve âlimlik/hocalık yaptığına; kalemiyle sultanların zaferine yardımcı olduğuna, bir işin helal ya da haram olduğuna, şeriata uygunluğunu vezirler arasında en iyi bilen Nizâmül-mülk olduğuna vurgu yapmaktadır:

تا دین مصطفی است تو هستی قوام او	تا ملک پادشاست تو هستی نظام او
هرکس که او امام جهان است در علوم	چون بنگرم تویی به حقیقت امام او
بر فتح قادر است خُسام خدايگان	زیرا که هست کلک تو یار خُسام او
جز تو که داند از وزرا در همه جهان	رد و قبول شرع و حلال و حرام او
دینی که از علوم تو آراسته شدست	تا دامن قیامت بادا قوام او ⁵¹⁷

Hiz. Muhammed'in dini vâr oldukça/yaşadıkça, onu sen devam ettireceksin.

Padişahın saltanatı oldukça, onun düzenini sen sağlayacaksın.

İlmiyle dünya lideri olan herkesin, baktığımda öncüsü hakikatte sensin.

Şâhların kılıcı, fethe kâdirdir. Çünkü senin kalemin, onun kılıcının yardımcısıdır.

Onun (bir şeyin/işin) helal mi haram mı, şeriata uygun mu değil mi olduğunu, bütün dünyada vezirlerden senden başka kim bilir?

⁵¹⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 626-627.

⁵¹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 679-681.

Din, senin ilimlerinle süslendi. Bilgin, kıyamete kadar dini yüceltsin.

Mu‘izzî, Sultan Sencer için kaleme aldığı ancak içinde Nizâmulmulk’ün de övgüsünün bulunduğu “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Nizâmulmulk’ün, Sultan Sencer’in dîvânında olduğu sürece, ülke ve yönetimin, her gün daha muntazam bir hal alacağını ifade etmektedir:

ملک و دیوان را همی هر روز بفزاید نظام تا نظام الملک در دیوان سلطان سنجر است⁵¹⁸

Nizâmulmulk, Sultan Sencer dîvânında olduğu sürece, devlet ve dîvânın her gün nizamı artar (ülke ve yönetim her gün daha fazla düzgün bir hal alır).

2.3.2. Faḥrulmulk

Büyük Selçukluların en etkili ve en önemli vezirlerinden biri de vezirzâde Faḥrulmulk (öl. 500/1106)’tır. Dîvânda, Mu‘izzî tarafından adına en çok övgü söylenen Büyük Selçuklu Devleti veziridir. Faḥrulmulk için dîvânda müstakil olarak 1407 beyit tutarında 34 kaside ile 129 beyitlik 1 terkîbbend olmak üzere toplamda 1536 beyit söylenmiştir. Bu medhiyelerin çoğu, aynı zamanda onun emîrliğini övmek için de kaleme alınmıştır. Nizâmulmulk’ün oğlu olan Faḥrulmulk’e dair dîvânda söylenen bu şiirler, onun dindarlığı, saltanatı kuvvetlendirmesi ve nizama sokması, adaleti, muzaffer oluşu, başarısı, kalemi, ilmi ve hüneri gibi özellikleri yönüyledir. Mu‘izzî, Faḥrulmulk’ün sahip olduğu vasıfları ve devlet işlerindeki etkisini, aynı zamanda babasının yolundan gidip onun üstün özelliklerini taşıdığını da dîvânında ifade etmektedir.

“Vezir Faḥrulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Faḥrulmulk’ün din ve devlete güç kattığını, devlete nizam verdiğini, ülkeye yeni kanunlar getirdiğini ve adaletli davrandığını ifade etmektedir:

دولت و دین را خدای فرّ و بها داد مُلک مَلِک را نظام و نور و نوا داد

قاعده نو نهاد کار جهان را حق به کف حقور و سزا به سزا داد

دهر بدین فخر کرد و مُلک شرف یافت شاه بدین حکم کرد و خواجه رضا داد⁵¹⁹

⁵¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 88.

⁵¹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 189.

Allah, din ile devletine güç ve yücelik kattı. Sultanın devletine nizam, nur ve nimet verdi.

Cihan kanununa yeni kural koydu. Hakkı, hak sahibine ve övüncü/kıvancı da layık olana verdi.

Felek bununla övünç duydu ve saltanat şeref kazandı. Şâh hükmetti ve vezir rıza gösterdi.

“Vezir Faḥrilmulk’e Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde Mu‘izzî, Faḥrilmulk’ün din ve devleti yücelttiğinden, zafer ve fetihlerin aslı olduğundan, vezirlik makamını değerli kıldığından, vezirlikte babası Nizâmilmulk’ün ve Faḥrilmulk’ün eşsiz olduğundan bahsetmektedir. Devât, kâğıt ve kâğıt kalemle vezirlik makamını elde ettiğini; babasının Muzaḥfer, oğlunun Ebu’l-Muzaḥfer olduğunu; Faḥrilmulk’ün gücüyle peygamber dininde zafer kazanıldığını, Cenâb-ı Hakk’ın Faḥrilmulk’e Hz. Ali’nin ilmini ve Hz. Ömer’in adaletini verdiğini söylemektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Faḥrilmulk’ün kalemiyle nice fetihler elde ettiğini; derdi, hastalığı, korkuyu ortadan kaldırıp nimet, mutluluk, emniyet ve huzuru getirdiğini, vezirlerin rehberi olduğunu ve şâhlara öncülük ettiğini açıklamaktadır:

نظام دین هدی فخر فخر ملک شاه جهان	که افتخار تبار است و اختیار بشر
غیاث دولت ابوالفتح اصل نصرت و فتح	مظفر آنکه بدو روشن است چشم ظفر
وزیر زاده وزیری که قیمت افزود است	گهر بدو چو زر سرخ یا چو عقد گهر
نبود تا که جهان است و هم نخواهد بود	چنو و چون پدر او یکی وزیر دگر
سه چیز از او که توقع یافتند سه چیز	دوات حشمت و کاغذ جمال و کلک خطر
پس از گذشتن الب ارسلان همی گفتند	معزّ دین پسر است و نظام ملک پدر
اگر معزّ و نظام از جهان گسسته شدند	مظفر است پدر بوالمظفر است پسر
ز فرّخواجه مظفر ظفر همی تابد	برابر علم رکن دین پیغمبر
غلو کنند همی در تو شیعه و سنی	که دادت ایزد علم علی و عدل عمر
کشیده رُمح تو مانند کلک تو است به شکل	اگر چه کلک تو از فتح تو است کوتاه تر
رسید نعمت و شادی و امن و راحت و نفع	گذشت محنت و تیمار و خوف رنج و ضرر

تو جوهری و صلاح جهانیان عَرَض است عَرَض چگونه بود پایدار بی جوهر
 خدایگان وزیران تویی به حشمت و جاه امام بار خدایان تویی به دولت و فرّ
 جهان مسخر حکم تو و زمانه مطیع قضا غلام و قدر بنده و فلک چاکر⁵²⁰

Allah dininin nizâmı, cihan sultanının devletinin övüncü Faḥrulmulk, soyun kıvancı ve halkın tercihidir.

Devlet büyüğü Ebu'l-Feth, zaferin ve fethin aslıdır/özüdür. Muzaffer, zaferin gözünün onunla aydınlandığı kimsedir.

Vezirlik, vezir zâdeyle değerini arttırmıştır. Cevher, onunla kırmızı/kızıl altın gibi ya da gerdanlık gibidir.

Onun gibi ve babası (Nizâmulmulk) gibi başka bir vezir daha gelmedi. Cihan var oldukça da gelmeyecek.

Üç şeyle vezirlik makamı elde ettiler, o üç şey: haşmetli devât, güzel kâğıt ve kamış kalemdir.

Alp Arslan öldükten sonra diyorlardı ki Mu'izzeddîn (dini yücelten), oğludur; Nizâmülmülk (mülkün nizâmı) de, babasıdır. (Alp Arslan'ın ölümünden sonra hep şöyle dediler: evlat dini yüceltti, baba devletin nizâmı oldu.)

Eğer Mu'izz (Faḥrulmulk) ve Nizâm (Nizâmulmulk) dünyadan ayrıldılarsa/gittilerse, babası Muzaffer, oğlu Ebu'l-Muzaffer'dir/olur.

Muzaffer, peygamber dininin rükün sancağı altında, vezir(lik) gücüyle zafer yansıtır. Şiîler ve Sünnîler seni hep yüceltirler, çünkü Allah sana Hz. Ali'nin ilmini ve Hz. Ömer'in adaletini verdi.

Kamış kalemin her ne kadar fethinden kısa olsa da, mızrağın şekil olarak kamış kalemin gibi yazmıştır.

Nimet, sevinç, güven, huzur ve fayda geldi. Eziyet, hastalık, korku, dert ve zarar geçti/gitti.

Sen cevhersin ve dünyadakilerin barışı/huzuru arazdır. (O halde) araz nasıl cevhersiz pâyidâr olur?

Haşmet ve makamınla, vezirlerin şâhı sensin. Devletin ve gücünle şâhların öncüsü sensin.

⁵²⁰ Mu'izzî, *Divân*, s. 243-245.

Cihan senin hükmüne boyun eğer ve felek sana itaatkârdır. Kaza gulâmın, kader benden ve felek de senin hizmetkârındır.

Mu‘izzî, Vezir Faḥrûlmulk’ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Faḥrûlmulk’ün şeriatın öncüsü olduğunu, zafer ve özünden dolayı muzaffer olduğunu, soyunun saltanatı devam ettirdiğini, yıllarca büyüklere önderlik ettiğini, makamda görkem ve gücü arttırdığını, vezirlikte faydalı olduğu gibi emîrlikte de başarılı olduğunu söylemekte; adamlarının Ḥâkân’ın hanesini yok ettiğini, süvarilerinin Kayşer’in sarayını yıktığını, kürsü ve minberlerde adaletine dua edildiğini ve yaptıklarının eşsiz bir övünç vesilesi olduğunu beyan etmektedir:

قوام شرع فخرالملک فرزند قوام الدین مظفر کز ظفر دارد مزاج و صورت و جوهر

ایا راضی ز تو در خُلد جان خواجه ماضی نژاد او سر ملک است و آن سر را تویی افسر

چهل سال است تا صدر بزرگی و جلالت را فزود است از مبارک شخص تو جاه و جلال و فر

امیری کردی و بودی بدان کار اندرون زیبا وزیری کردی و بودی بدان شغل اندرون در خور

که از بیم قلامانت تبه شد خانه بر خاقان که از سهم سوارانت سیه شد قصر بر قیصر

ثنا گفتند عدلت را امامان بر سر کرسی دعا کردند عمرت را خطیبان از سر منبر

ز تاریخ آن نپندارم که باشد در جهان کس را فزون زین قوت و قدرت فزون زین حشمت و مفخر⁵²¹

Ḳivâmeddîn’in oğlu Faḥrûlmulk, şeriatın adaletlisidir/temelidir. Zaferinden dolayı mizaca, tabiata ve cevhere sahip muzafferdir.

Ey cennette, geçmiş bütün vezirlerin canının senden razı olduğu! Onun soyu, saltanatın başıdır ve o başa tâç sensindir.

Kırk yıldır azametini ve görkemin vezirisin. Senin mübarek şahsınla makam, görkem ve kudret arttı.

Emîrlik yaptın ve bu işte güzeldin/iyiydin. Vezirlik yaptın ve bu işte yarar sağladın.

Senin gulâmlarının korkusundan Ḥâkân’ın hanesi yok oldu. Senin süvarilerinin korkusundan Kayşer’in sarayı karardı.

İmamlar, kürsü başında senin adaletine övgüde bulundular. Hatipler, minber başında ömrüne dua ettiler.

⁵²¹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 246-247.

O tarihten sonra cihanda bu kadar kuvvet ve kudretin, haşmet ve kıvancın arttığı bir kişinin daha olacağını sanmıyorum.

Mu‘izzî, vezir Faḥrulmulk’ü övmek için söylediği bir başka kasidesinde Faḥrulmulk’ün varlığının kötülük ve fitneyi yok edip hayır ve güven ortaya çıkardığını, gayret ve hünere şeref kazandırdığını söylemiş; vezirlik makamının, devletin emek harcanıp elde edilen bir konumu olduğundan bu makamın yabancılara emanet edilmemesini; sultanların, emîrlerin, hâkimlerin ve komutanların vezire boşuna müracaat etmediklerini vurgulamaktadır:

ظهور او است در شر و فتنه را مسمار	خضور او است در خیر و امن را مفتاح
چنانکه افسر شاهان ز گوهر شهوار	کفایت و هنر از گوهرش گرفته شرف
به خانه دگران عاریت نهاد ذمار	وزارت ار ز امورت مکتسب ملک است
شاه و ملوک و امیر اجل سپهسالار ⁵²²	نه از گزاف تقرُّب همی کنند بدو

Onun varlığı, hayır ve güven kapısının anahtarıdır; şer ve fitnenin kapısına ise çividir.

Başarı ve hüner onun özüyle/cevheriyle şeref kazandı. Şahların tâcı da şahlara layık cevher/inci ile şeref kazandı.

Vezirlik, devletin emek harcanıp elde edilen bir konumu olduğu için, onu yabancılara emanet etmekten sakının.

Şâh, melikler, yüce emîr, hâkimler ve sipehsâlâr, ona (vezire) boşuna müracaat etmezler.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Faḥrulmulk’ün, Kıvâmeddîn’in veliahtı olduğunu, cihanın emniyeti için sultanlara yol gösterdiğini söylemekte ve vezirlikte iş birliğini ve adaletini övmektedir:

روز نو بر تو مبارک باد و جشن نو بهار	ای جهان را از قوام الدین مبارک یادگار
از پی امن جهان هستند شاهان خواستار	خواستار شغل شاهان نیستی لیکن تو را
کار در دست تو نیکوتر که هستی مرد کار ⁵²³	گر ز عدل کار فرمایی جهان را چاره نیست

⁵²² Mu‘izzî, *Divân*, s. 248-249.

⁵²³ Mu‘izzî, *Divân*, s. 253-254.

Ey cihana Kıvâmeddîn'den mübarek yadigâr! Yeni günün mübarek ve yeni törenin bahar gibi olsun.

Şâhların işini (yaptıklarını) yapmak isteyen sen değilsin. Ama şâhlar, cihanın emniyeti için seni talep ederler.

Eğer adalet emredersen cihanın çaresi yoktur. İş adamı/işin ehli olduğundan iş senin elinde daha iyidir.

Mu'izzî, "Vezir Faḥrilmulk'e Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde de Faḥrilmulk'ün dünyada devlet büyüğü olduğunu ve Hakk yolundan gittiğini, vezirlik soyunun kıvancı olduğunu, saltanatta ve halkın yararı hususunda onun tedbir ve düşüncesine ihtiyaç duyulduğunu, en yüce ve en beğenilen işleri onun yaptığını, vezirlik makamına gelişle zenginlik getirdiğini açıklamakta; zekâsına ve cömertliğine vurgu yapmaktadır:

بشیر هر بشر و فخر دودمان وزیر	بزرگوار جهان مخلص خلیفه حق
ید مؤید او هست جود را اکسیر	دل منور او هست عقل را عنصر
ز بهر منفعت خلق باشدش تدبیر	ز بهر مصلحت ملک باشدش فکرت
ز هم گسسته شود همچو تارهای حریر	به روز رزم زره بر تن مخالف او
ز جایهای گرانمایه جای تو است سریر	ز کارهای پسندیده کار تو است سرور
تو آمدی و غنی شد به تو جهان فقیر ⁵²⁴	فقیر بود جهان بی تو از کفایت و فخر

Cihanın yücesi, Hakk halifesinin mahlası! Her insanın müjdecisi ve vezirin soyunun kıvancı!

Onun aydınlık gönlü, aklın unsurudur. Onun kuvvetli eli cömertliğin iksiridir.

Devletin maslahatı için onun fikri gerekir, halkın menfaati için de onun tedbiri.

Savaş günü düşmanlarının üstündeki zırh, ipek kumaşı/ipliği gibi birbirinden ayrılır.

Beğenilen/iyi işlerden senin işin, en yücedir. Değerli makamlardan senin makamın, tahttır.

Sensiz cihan, hünerden ve kıvançtan fakirdi/yoksundu. Sen geldin ve fakir cihan seninle zenginleşti.

⁵²⁴ Mu'izzî, *Divân*, s. 256-257.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Faḥrulmulk’ün devrin veziri olduğunu, Cenâb-ı Allah’ın sayesinde seferden zaferle döndüğünü; Doğuyu akıllı, zekâsı ve ferasetiyle kuvvetlendirdiğini; siyasetiyle düşmanlara galip geldiğini, hüneriyle şâhların hazinesini arttırdığını; vezirliğiyle devletin gururu, övüncün kaynağı olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca dine nizam veren ve devleti yücelten vezirliğin, babası Nizâmulmulk’ten ve Kıvâmeddîn’den yadigâr kaldığını; nâmından zaferin, soyundan fethin çıktığını söylemekte, âdetini ve davranışlarını övmektedir. Zekâsıyla devleti sağlamlaştırdığından, düşmanın soyunu yerle bir ettiğinden; mazlumun değerli, zalimin zelil olduğundan, derdin ve gamın yerini huzurun aldığından da bahsetmektedir:

باز آمد از سفر به خضر صدر روزگار	با عصمت و عنایت و تأیید کردگار
کرده به رأی قاعده عقل را قوی	داده به عقل مملکت شرق را قرار
کم گشته از سیاست او کید دشمنان	افزوده از کفایت او گنج شهریار
فخر است ملک را ز چنین صاحبی که هست	هم فخر ملک و هم سبب عزّ و افتخار
دین را نظام و دولت پاینده را قوام	صدری که از نظام و قوام است یادگار
از نام و کنیش ظفر و فتح منشعب	وز رسم و سیرتش شرف و فخر مستعار
شد خاندان ملک به رای تو مستقیم	شد خان و مان خصم ز کین تو تار و مار
مظلوم خوار گشته و ظالم عزیز بود	خوار از تو شد عزیز و عزیز از تو گشت خوار
امروز نعمت است کجا رنج بود دی	وامسال راحت است کجا رنج بود پار ⁵²⁵

Devrin veziri (Faḥrulmulk), Allah’ın ismeti, lütfu ve kudretiyle seferden Hazar’a geri döndü.

Doğu ülkesini akılla sağlamlaştırdı, zekâsı ve kuralcı düşüncesiyle güçlendirdi.

Onun siyasetiyle düşmanların tuzağı/hilesi azaldı, onun hüneriyle şâhların hazinesi arttı.

Böyle bir vezirlikten devlete kıvanç vardır. Hem devletin gururu hem de yücelik ve iftiharın sebebidir.

⁵²⁵ Mu‘izzî, *Divân*, s. 258-259.

Dinin nizâmı ve ebedi devletin temeli olan vezirlik, Nizâmulmulk ve Kıvâmeddîn'den yadigârdır.

Nâmından ve soyundan zafer ile fetih çıkmıştır. Âdetinden ve sîretinden şeref ile övünç vardır.

Devletin bekası/soyu senin zekânla mustakîm oldu, düşmanın soyu ve hânesi senin kininle tarumar oldu.

Mazlum hakirdi ve zalim değerli. Mazlum seninle değerli ve zalim seninle hakir oldu.

Dün nerede dert varsa, bugün orada nimet/bereket vardır. Geçen yıl nerede gam varsa, bu yıl orada huzur vardır.

Mu'izzî, 'Nizâmulmulk'ün Oğlu Vezir Faḥrulmulk'e Övgü" başlıklı kasidesinde Faḥrulmulk'ün, devlet ve dünyayı kuvvetlendirdiğini, dine nizam verdiğini, zafer ve fetihler kazandığını, tüm dünyaya alâmetini yaydığını, hem sultanın hem de kendi hânedanında ferasetli vezir olduğunu ve gençliğinden itibaren babası Nizâmulmulk'ün yanında yetiştiğini belirtmektedir:

والا قوام دولت و دنیا نظام دین فرخنده فخر ملک سر دودمان خویش

دستور شاه شرق مظفر که از ظفر مشهور کرد در همه عالم نشان خویش

صدر خجسته رای و وزیر خجسته پی بر خاندان خسرو و بر خاندان خویش

اندر شباب جز پدر خویش را ندید صدری که بود سید عصر و زمان خویش

واندر مَشیب نیز نبیند همی ز خلق یک خواجه را به سنت و آیین و سان خویش⁵²⁶

Devlet ve dünyayı sağlamlaştıran, dinin nizâmı ve saltanatın kutlu kıvancı, soyumuzun lideridir.

Doğunun şâhı zaferle muzafferdir ve bütün dünyada kendi nişanını meşhur etmiştir.

Hüsrevin hânedanında ve kendi hânedanında, mübarek düşünceli ve mübarek ferasetli vezirdir.

Kendi asrının ve zamanının seyyidi olan vezir, gençliğinde babasından (Nizâmulmulk) başkasını görmedi.

⁵²⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 419-420.

Kendi gibi gelenek ve âdetiyle olan bir veziri yaşlılığında da halktan başkası görmeyecek. (Kendi gelenekleri, görenekleri ve töresi üzere olan bir vezirin ihtiyarlığında yanında halktan başkası olmayacak)

Mu‘izzî, “Nizâmulmulk’ün Oğlu Vezir Faḥrulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Faḥrulmulk’ün, babası gibi cömert ve adalette ümmetine öncü olduğunu, huzursuz olan hâs ve avamın onun gücüyle güven bulduğunu, dinde dalaletleri temizlediğini, saltanatı yücelttiğini ve gayretiyle bütün işleri düzene soktuğunu ifade etmektedir:

همچون پدر به جود بشر را تویی بشیر	همچون پدر به عدل امم را تویی امام
دلہای خاص و عام به فرّ تو شد درست	زان پس کہ بود کوفتہ دلہای خاص و عام
تا شرع را کنی به ہدی صافی از ضلال	تا ملک را کنی به ضیا خالی از ظلام
گیرد به دولت تو همه شغلہا نسق	گردد به ہمت تو همه کارہا تمام ⁵²⁷

Baban gibi cömertlikte insanlara müjde veren sensin. Baban gibi adalette ümmetine imam sensin.

Hâs ve avamın gönlü incindikten sonra, hâs ve avamın gönlü senin kuvvetinle emin oldu.

Dini, hidayetle dalaletlerden arındırırsın. Devleti, nurla karanlıklardan aydınlattırsın.

Senin devletinle bütün işler düzene girer. Senin himmetinle bütün işler tamamlanır.

Mu‘izzî, vezir Faḥrulmulk’ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Faḥrulmulk’ün, sabrıyla düşmanları barıştırdığını, hilmiyle devlet ve din işine düzen verdiğini, vezirzâde olduğundan devlet ve din işlerinin kendisine yaraştığını, yeryüzünde barışı ve doğruyu yaydığını, ahiret için de yaptıklarının namaz ve oruç olduğunu ifade etmektedir:

تا بہ صبرش دوست از دشمن ہمی آید پدید	تا بہ حلمش کار ملک و دین ہمی گیرد نظام
کارہای ملک و دین در دست دستوری سزاست	کاو وزیر بن الوزير است و ہمام بن الہمام
آنچہ دینی را ہمی سازی صلاح است و صواب	وانچہ عقبی را ہمی سازی صلوت است و صیام ⁵²⁸

⁵²⁷ Mu‘izzî, *Divân*, s. 468-469.

⁵²⁸ Mu‘izzî, *Divân*, s. 470.

Sabrı sayesinde düşmandan dost ortaya çıkar. Hilmiyle devlet ve din işi nizâma girer.

Devlet ve din işleri vezirin eline layıktır. O, vezir oğlu vezir, hümam oğlu hümamdır. Dünyada yaptığın şey barış ve sevaptır. Ahirete hazırladığın şey namaz ve oruçtur. Mu‘izzî, vezir Faḥrulmulk’ü övmek için kaleme aldığı başka bir kasidesinde ise devletteki kuralların Faḥrulmulk’ün fermanıyla sağlamlaştığını, iyiliğiyle halka fayda sağladığını, âlemdaki fetih ve zaferlerin Faḥrulmulk’ün soyundan ve lakabından ortaya çıktığını belirtmektedir:

ای قاعده ملک به فرمان تو محکم	ای فایده خلق در احسان تو مدغم
پیدا شده در کنیت و نام و لقب تو	فتح و ظفر و نصرت و فخر همه عالم ⁵²⁹

Ey fermanıyla saltanatın kâidesini sağlamlaştıran! Ey ihsanıyla halkın yararını gözeten!
Bütün âlemin fethi, zaferi, nusreti ve kıvancı senin soyunda, adında ve lakabında ortaya çıktı.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Faḥrulmulk’ün, devrin şâhı ve sipehsâlârına layık bir vezir olduğunu, Sultan Melikşâh’ın vezirinin Nizâmulmulk ve Sultan Sencer’in vezirinin de adalet(iy)le Faḥrulmulk olduğunu beyan etmekte; devletin ve yazı işlerinin vârisinin Faḥrulmulk olduğunu söylemektedir:

خدايگان زمان است و شهريار زمين	سپاه دار جهان است و پهلوان گزين
چو پادشاه چنين باشد و سپهسالار	سزای هر دو ببايد یکی وزير چنين
به حق شدست ملک را وزير فخرالملک	چنانکه بود ملک شاه را قوام الدین
سزد که خواجه بود و وارث دوات و قلم	چنانکه هست ملک وارث حسام و نگين ⁵³⁰

Zamanın şâhı ve cihanın şehriyarıdır. Cihanın sipehdârı ve seçkin pehlivandır. Pâdişâh ve sipehsâlâr böyle olunca, her ikisine de layık, böyle bir vezir olmalıdır. Melikşâh’ın veziri Kivâmeddîn (Nizâmulmulk) olduğu gibi, Faḥrulmulk de adalet(iy)le sultanın veziri oldu.

⁵²⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 472.

⁵³⁰ Mu‘izzî, *Divân*, s. 587-588.

Kılıcın ve yüzüğün vârisi nasıl Melikşâh ise, devletin ve yazı işlerinin vârisliği de vezire yaraşır.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrilmulk’e Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde Faḥrilmulk’ün, babası Nizâmilmulk’e övgüde bulunarak vezirliğin asıl gücünün babasından geldiğini ve vezirlik makamının babası sayesinde gelişme gösterip mamur olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mu‘izzî, babasının vezirliği çok yücelttiğinden, oğlu Faḥrilmulk’ün de vezirlik yanında emîrliği de görkemli hale getirdiğinden ve babasıyla birlikte kendisinin saltanatta sultanın övüncü olduğundan bahsetmektedir:

شدست محکم اصل وزارت از پدرش وز او شدست بنای وزارت آبادان

پدر علم ز وزارت کشیده بر عیوق پسر قدم ز آمارت نهاده بر کیوان

پدر نظام و پسر فخر ملک شاه زمین پدر رضی و پسر مخلص امام زمان⁵³¹

Vezirliğin temeli/özü, babasıyla sağlam olmuştur/güçlenmiştir. Vezirlik makamının binası, onun sayesinde bayındır olmuştur.

Babası, bayrağı vezirlikten feleğe kadar çekmiştir. Oğlu, ayağını emîrlikten Keyvan’a atmıştır.

Babası Nizâmilmulk ve oğlu, cihan şâhının saltanattaki övüncüdür. Babası razı ve oğlu, zamanın muhlis imamıdır.

“Sultan Sencer’in Veziri Faḥrilmulk’e Övgü” başlıklı kasidede Mu‘izzî, Sultan Sencer’in Allah dinini yücelttiğini, Faḥrilmulk’ün de dine nizâm verdiğini; hem Sultan Sencer hem de Faḥrilmulk’ün bu gayretlerinin devlet ve saltanatın temelini sağlamlaştırdığını beyan etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, bu kasidede Sultan Melikşâh’ı din büyüğü olarak, Sultan Sencer’i de adaletiyle dinin nizâmı olarak vâsfetmiştir. Sultan Sencer’e kılıcın ve yüzüğün, Faḥrilmulk’e de mürekkep ve kalemin layık olduğunu; Faḥrilmulk’ün devlette tedbirli olduğunu, adaletinin padişahlığa güç kattığını ve kötülerini ıslah ettiğini söylemektedir:

چنانکه ناصر دین هست پادشاه زمین نظام دین هدی هست کدخدای گزین

بلند باشد و محکم بنای دولت و ملک چو پادشاه چنین باشد و وزیر چنین

به حق شدست مَلِک را نظام دین دستور چنانکه بود ملکشاه را قوام الدین

⁵³¹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 604-605.

چنانکه هست مَلِک صاحب حُسام و نگین

سزد که خواجه بود صاحب دوات و قلم

چو شاهزاده دنیا است پادشاه زمین

وزیر زاده دنیا سزد مُدبّر ملک

⁵³² فکند تیغ تو در روی بدسگالان چین

ببرد عدل تو از پشت پادشاهی خَم

Dinin nâsırı cihan şâhı olduğı gibi, Allah dininin nizâmı da seçilmiş kethüdadır.

Pâdişâh ve vezir böyle olunca, devlet ve saltanatın binası sağlam ve uzun/yüce olur.

Melikşâh nasıl dinin temeli olduysa, melikin din nizamı da adaletle gerçekleşti.

Melik (Sultan Sencer) nasıl kılıç ve yüzük sahibiyse, mürekkep ve kalem sahibi olmak da vezire layıktır.

Cihan şâhı dünyanın şehzadesi olunca, devletin tedbircisi de cihanın vezirzâdesine yaraşır.

Senin adaletin, padişahlığın sırtından kamburluğu aldı götürdü (sırtını doğrulttu).

Kılıcın, kötülerin yüzünden çili attı.

2.3.3. Kiyâ Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî

Babası Huseyn-i Erdistânî olan Kiyâ Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî, Sultan Sencer'in veziridir. Dîvânda adına doğrudan toplamda 484 beyit olmak üzere 8 kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, Kiyâ Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî'yi, dîvânında vezirlikte ve devlet işlerinde benzersiz, şariat ehlinin kılavuzu olması, büyüklüğü, âdeti, akıl olgunluğu, dini ve saltanatı yüceltmesi, adaleti, yiğitliği ve cömertliği, dört halifenin özelliklerini kendine şiar edinmesi, şariatın dayanağı ve yardımcısı olması, din işindeki gayreti, insafı, hüneri, cesurluğu, yiğitliği ve devletteki etkisi gibi yönleriyle değerlendirmektedir.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'in, Mucîruddevle-i Erdistânî'nin Evine Misafirliğe Gitmesi" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in, Doğunun sultanı ve 'Azududdevle (devletin yardımcısı) lakaplarını zikretmekte ve Mucîruddevle-i Erdistânî'nin, sultanın en yakını olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Sultan Sencer'in cömertlikte, hünerde ve hayırlı işlerde, Mucîruddevle'nin de hünerde, cesurlukta ve yiğitlikte benzersiz olduğunu; devletteki talihin Mucîruddevle'yi mutlu kıldığını, vezirinin tedbiriyle de

⁵³² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 662-663.

sultanın kutlu olduğunu söyleyerek Sultan Sencer'e ve Mucîruddevle-i Erdistânî'ye övgülerde bulunmaktadır:

فرخ مَلِك مشرق مهمان وزیر است	والا عضد دولت نزدیک مجیر است
ماه است وزیر و ملک مشرق خورشید	خورشید فروزنده بر ماه منیر است
ابر است وزیر و عضد الدوله دریا است	دریای گهر بخش بر ابر مطیر است
آن در هنر و مردی بی یار و هِمال است	وین در کرم و رادی بی مثل و نظیر است
آن گاه شجاعت به همه فخر مشار است	وین وقت کفایت به همه خیر مشیر است
با دانش پیر است آن هرچند جوان است	با بخت جوان است این، هرچند که پیر است
همواره وزیر است به اقبال مُلک شاد	پیوسته مَلِك شاد به تدبیر وزیر است ⁵³³

Vezirin misafiri, Doğunun mübarek sultanı ve Mucîruddevle'nin en yakını Azududdevle'dir (Sultan Sencer).

Vezir ay ve Doğunun sultanı güneştir. Yakıcı güneş, aya parlaklık verir.

Vezir bulut ve Azududdevle deryadır. Yağmur bulutunun üstüne cevher saçan denizdir.

Vezir, hünerde ve yiğitlikte benzersizdir. Sultanın, cömertlikte eşi benzeri yoktur.

Vezir, cesurluk zamanı bütün kıvançlara rehberlik etmiştir. Sultan, hüner zamanı hayırlara işaret etmiştir.

Vezir her ne kadar genç olsa da bilgide pîrdir. Sultan pîr olsa da bahtı gençtir/genç talihlidir.

Mülk ikbaliyle vezir sürekli mutludur. Sultan, vezirin tedbiriyle sürekli kutludur.

Mu'izzî, "Sencer'in Veziri Kiyâ Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî b. Hüseyn-i Erdistânî'ye Övgü" başlıklı bir kasidesinde Mucîruddevle'nin, Sultan Sencer'in veziri ve imdada yetişeni, vezirlikte ve devletin yardımında benzersiz, şariat ehlinin de kılavuzu olduğundan bahsetmekte; büyüklük ve şerefte nâm sahibi olduğunu, âdeti ve fikrinin devlette ve dinde ortaya çıktığını, dini ve devleti yücelttiğini, Sultan Sencer'in veziri olduğunu, İskender'in Mucîruddevle gibi bir veziri olmadığından karanlığa yol aldığını söylemektedir. Ayrıca saltanatta Hz. Süleyman'a benzediğini,

⁵³³ Mu'izzî, *Divân*, s. 111.

Ceyhun nehrinden Dicle sahiline kadar adaleti ve cömertliği yaydığını; Hz. Peygamber'in ahirette şefaatçi olduğunu, Mucîruddevle'nin dünyada Hz. Peygamber'in ümmetine yardım ettiğini, şeriatın dayanağı ve yardımcısı olduğunu, zor işlerin üstesinden geldiğini ve zor şartlarda kırk günde eşsiz bir saldırı gerçekleştirdiğini beyan etmektedir. Adaletiyle Araplarda hilafet kapısının, Acemlerde saltanat kapısının Mucîruddevle'yle saray gibi olduğunu, bütün çabasının din işinde olduğunu, Doğu ve Batı halkının vezirin insafına sığındığını, düşmanın dertli, ordunun ve şahın mutlu olduğunu da açıklamaktadır:

وآفرین بر دولتی کاو را چنین باشد مجیر	آفرین بر خسروی کاو را چنین باشد وزیر
هیچ دولت را مجیر و هیچ خسرو را وزیر	زین مبارکتر نبودست و نباشد در جهان
کدخدای شاه شرق و کدخدایی بی نظیر	رهنمای اهل شرع و رهنمایی بی همال
هفت کوب را به اقبالش همی باشد مسیر	آفتاب فتح ابوالفتح آن که بر هفت آسمان
احمد مختار کرد او را دعا روز غدیر	نام آن دارد که از بهر بزرگی و شرف
ملک تاجی شد مرصع دین سراجی شد منیر	تا که رسم و رای او پیدا شد اندر ملک و دین
بنده زبید پیش تو چون اردوان و اردشیر	تا تو باشی شاه مشرق را وزیر و کدخدا
گر به فرهنگ تو بودی پیش اسکندر مشیر	کی رها کردی که اسکندر سوی ظلمت شدی
دیو کی بردی ز دستش خاتم و تاج و سریر	ور سلیمان چون تو دستور ممیز داشتی
جان ستاند چون چراغ فتنه را گوید بمیر	جان دهد تا آفتاب امن را گوید بتاب
گشته عدلت مستجار و رادمردان مستجیر	زاب جیحون تا کنار دجله در هر منزلی
تا تویی در دار دنیا امتش را دستگیر	هست پیغمبر تو را در دار عقبی پایمرد
تا که مستظهر شد از تشریف مستظهر ظهیر	تو ظهیر شرعی و در شرع ظاهر شد شرف
در چهل روز آمدن کاری بود صعب و عسیر	گرچه از نهرالمعلی تا به قصر شادباخ
با جهانی در چهل روز از صغیر و از کبیر	از عرب تا مرز توران کس ندید این تاختن
آب جوی از دست سرما کرد نتواند جریر	خاصه در فصلی که تا بالا نگیرد آفتاب

چون خُورَنَق شد به تو دار خلافت در عرب دار ملک اندر عجم گردد به عدلت چون سدیر

جد تو در کار ملک و جهد تو در کار دین دفع آفات زمان و جبر دلهای کسیر

کرده اهل مشرق و مغرب به انصافت قرار گشته چشم ملت و دولت به اقبال قریر

حاسد و خصم از تو غمگین لشکر و شاه از تو شاد دولت و بخت از تو برنا عقل و فرهنگ از تو پیر⁵³⁴

Sultana övgüler olsun, onun veziri böyle olur. Devlete övgüler olsun ki onun imdada yetişeni böyle olur.

Hiçbir devletin yardımcısı ve hiçbir sultanın veziri, cihanda bundan daha mübarek olmadı ve olmayacak da.

Şeriat ehlinin rehberi ve benzersiz kılavuzudur. Doğunun şâhının (Sultan Sencer) kethüdası (vezir) ve eşsiz kethüdadır.

Yedi kat gökte fetih güneşi Ebu'l-Feth, ikbaliyle yedi gezegende seyredir.

Büyüklik ve şerefte onun nâmı vardır. Aḥmed-i Muḥtâr (Hz. Muhammed), zilhicce ayında aşure günü ona dua etti.

Onun âdeti ve zekası, devlette ve dinde ortaya çıkınca; devlet, sırmalı taç, din, nurlu ay oldu.

Sen Doğu'nun şâhının veziri ve kethüdası olunca, huzuruna Erdivân ve Erdeşir gibi bende yaraşır.

Eğer İskender'in önünde senin kültürüne bir işaret olsaydı, İskender'i karanlığa nasıl bırakırdın.

Hz. Süleyman, senin gibi benzersiz fermana/mülke sahip olsaydı, şeytan hâtem, tâç ve tahtı nasıl alırdı elinden?

Can, emniyet güneşini verince parla der; fitne ışığını alınca da öl der.

Ceyhun nehrinden Dicle sahiline kadar her bir menzilde adaletin dayanak, cömertliğin sığınak oldu.

Hz. Peygamber sana ahirette şefaattçidir, dünyada da sen onun ümmetine yardım edersin.

Sen şeriatın hâmisisin ve şeriatta şeref ortaya çıktı (din yüceldi). Yardım edenin (hâminin) büyüklüğüyle, din daha da güçlendi/yüceldi.

⁵³⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 360-363.

Nehru'l-Ma'li'den Şâdyâh'ın sarayına kadar (böyle) bir işin kırk günde olması/kırk gün sürmesi, çok zor ve güç olsa da,

Arap ülkesinden Tûrân'ın sınırına kadar kırk günde büyüğünden küçüğüne dek cihanda kimse böyle saldırı/hücum görmedi.

Özellikle de nehrin suyunun, soğuğun elinden dizgini alamayacak kadar soğuk ve güneşin olmadığı mevsimde!

Araplarda hilafet kapısı seninle saray gibi oldu. Acemlerde saltanat kapısı senin adaletle saray gibi oldu.

Ciddiyetin devlet işinde ve çaban din işindedir. Zamanın afetlerinin defî ve kırık gönüllerin cebridir.

Doğunun ve Batının halkı senin insafına sığınmış, milletin ve devletin gözü senin ikbalinle aydın.

Hasut ve düşman seninle dertli, ordu ve şâh seninle mutludur. Devşet ve baht seninle kutlu, akıl ve kültür seninle olgundur.

Mu'izzî, "Mucîruddevle Ebu'l-Feth 'Alî b. Huseyn'e Övgü" başlıklı bir başka kasidesinde Mucîruddevle'yi, cesurlukta Hz. Ali'ye, hayâda Hz. Osman'a, cömertlikte Hz. Ebûbekir'e ve adalette Hz. Ömer'e benzeterek onu dört halifenin özellikleriyle övmektedir. Mucîruddevle'nin, dört halifenin özelliklerini kendine iyi davranış edindiğini, Çîpâl ve Kayşer'in Mucîruddevle'ye hizmet ettiğini, gulâmlarının kılıcının korkusundan Batıda ve Doğuda herkesin vezire itaat ettiğini, ordusunu kurduğu her yere Allah'ın daha da ordu gönderdiğini, savaş günü sancağının yazısıyla bütün kitapların unutulduğunu ve fethinin, surelerin arasındaki Fetih suresi gibi mübarek olduğunu beyan etmektedir:

علی کجا پدر او حسین بود به علم چنان علی است که او را حسین بود پسر

شجاع چون علی است و به شرم چون عثمان کریم طبع چو بوبکر و داده ده چو عمر

چهار یار نبی داشتند سیرت خوب گرفت سیرت ایشان وزیر خوب سیر

به هند آنه پیل او برد چپپال به روم غاشیه اسب او کشد قیصر

ز بوعلی و علی خرم اند در دو جهان دو پادشاه یکی غایب و یکی ایدر

ز بیم تیغ غلامانت بر فلک هر دو در تعب اند جوان و پیر هم از باختر هم از خاور

بدان زمین که تو لشکر کشی و روی نهی تو را خدای فرستد ز آسمان لشکر
 کتابه عِلْمَت چون بدید روز نبرد از آن کتابه فراموش کرد کُتُب حذر
 مبارک آمد فتح تو در میان فتوح چنانکه سوره الفتح در میان سور⁵³⁵

İlimde Ali nerede, babası Huseyin nerede. Öyle ki Ali, Huseyin'in oğludur.

Cesurlukta Hz. Ali gibi ve hayâ da Hz. Osman gibidir. Hz. Ebûbekir gibi cömert tabiatlı ve Hz. Ömer gibi de adaletlidir.

Cennetle müjdelenmiş dört peygamber, güzel davranışa sahiptirler. Vezir, onların özelliklerini kendine iyi davranış edindi.

Çîpâl, onun filinin oturağını Hindistan'a götürür. Kayşer, onun atının eğeri Rûm'a çeker.

Ebû 'Alî ve 'Alî, iki cihanda da mutludurlar. İki padişah'tan biri merhum, diğeri hayattadır.

Senin gulâmlarının kılıcının korkusundan hem Batıda hem Doğuda genci, yaşlısı herkes sana itaat eder.

Ordunu kurduğun ve yerleştiğin/gittiğin o yere, Allah sana semadan ordu/asker gönderdi.

Savaş günü sancağının yazısı görülünce, o yazıyla birlikte bütün kitaplar unutuldu.

Senin fethin, surelerin arasındaki Fetih suresi gibi, fetihlerin arasından mübarek geldi.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'in Veziri Kiyâ Ebu'l-Feth Mucîrulmulk Mueyyideddîn 'Alî b. Huseyn-i Erdistânî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Mucîrulmulk'ün, Sultan Sencer'in devletini, saltanatını ve Hz. Peygamber'in dinini kuvvetlendiren bir vezir ve Acem şâhının yardımcısı olduğundan, Sultan Melikşâh'ın soyundan ve Hz. Ali lakaplı bir vezir olduğundan söz etmekte; şeriatı yüceltip sağlamlaştırdığını, hidayeti yaydığını, Doğuda ve Batıda liyakatin vezire yaraştığını, devletin Mucîrulmulk'ün haşmeti ve fermanı ile değerli, halkın da himmeti ve ihsanı ile huzurlu olduğunu söylemektedir:

صدری که او امیر مجیر و مؤید است در مُلک و دولت مُلک و دین مصطفیٰ

⁵³⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 393-394.

هم کنیت ملکشه و هم نام مرتضا	پروردگار شاه عجم صاحبی که هست
تا عقل او ز روضه حکمت کند چرا	خالق ز نور خویش سرشته است جوهرش
در شرع و شرق هست سزا در خور سزا	او هست یار شرع و ملک شهریار شرق
زین روی درگه تو چو رکن است و چون صفا	رکن شریعتی و صفای هدی ز توست
ای خلق را به همت و احسان تو ربا ⁵³⁶	ای ملک را ز حشمت و فرمان تو شرف

O, saltanatta, sultan devletinde ve Muhammed Mustafa'nın dininde, imdada koşan, yüce ve öncü bir vezirdir.

Acem şâhının yardımcısı, hem Melikşâh'ın soyuna hem de Murtaẓâ (Hz. Ali) nâmına sahip olan bir vezirdir.

Hâlik olan Allah, kendi nuruyla onun cevherini yoğurmuştur. Akli hikmet bahçesinde otlar.

O, şeriatın ve Doğunun şâhlar şâhının (Sultan Sencer) yardımcısıdır. Doğuda ve Batıda liyakat ona layıktır.

Şeriatın rûknü ve hidayetin sefası sendendir. Bu yüzden dergâhın rûkn ve sefâ gibidir.

Ey devletin, haşmetin ve fermanınla şerefli olduğu! Ey halkın, himmetin ve ihsanıyla huzurlu olduğu!

Mu'izzî, "Sultan Sencer'in Veziri Kiyâ Mucîruddevle'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Mucîrulk'ün, Sultan Sencer'in ve Doğunun veziri olduğunu ve dindar millete yardım ettiğini söylemektedir. Devlet ileri gelenlerinden olduğunu, zekâsıyla dine rehberlik ettiğini, savaşta Behrâm gücünde, mecliste Zühre yıldızı kadar etkili olduğunu, bütün ilimlerde feraset sahibi olduğunu, zekâsı ve başarılarıyla ülkede emniyeti, barışı ve refah ortamını sağladığını, hazineyi toprağa gömen vezirlerin aksine, Mucîrulk'ün hazine yerine düşmanı toprağa gömdüğünü ifade etmektedir:

مجیر دولت و تأیید او مؤید دین	وزیر خسرو و شرق و نصیر ملت شرع
ز تیر در همه علمی ضمیر روشن بین	ز زهره بزم و ز بهرام قوت اندر رزم

⁵³⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 42-45.

همه سلامت و امن است و راحت و تسکین

که از کفایت و رای تو آن ولایت را

به جای گنج همی دشمنان کنی تو دفین⁵³⁷

دفین کنند همه گنج در زمین و زرا

Sultanın ve Doğunun veziri, dindar milletin yardımcısıdır. Devlet büyüğüdür ve zekâsı, dini kuvvetlendirir.

Mecliste Zühre Yıldızı gibi (parlaktır/etkilidir), savaşta, Behrâm gücündedir. Bütün ilimlerdeki feraseti/engin görüşü, okundandır.

Senin başarından ve zekândan dolayı ülkenin tamamında selamet, emniyet, barış ve huzur vardır.

Vezirler, bütün hazineyi toprağa gömerler. Sen ise (toprağa), hazine yerine düşman gömersin.

Mu‘izzî, Kiyâ Mucîruddevle’yi övmek için söylediği başka bir kasidesinde ise Kiyâ Mucîruddevle’nin, devletin büyüğü olduğunu ve devleti yücelttiğini söylemekte; onun aydın gönlünün akıl ve ilmin kaidesi olduğunu belirtmektedir:

عمید ملک شه نیک بخت روزافزون

مجیر دولت پرویز روز ملک افروز

دل منور او عقل و علم را قانون⁵³⁸

وزیر عادل ابوالفتح بن حسین که هست

Muzaffer devletin büyüğü, saltanatı yüceltendir ve iyi talihli şâhın devletini yüceltendir.

Âdil vezir Ebu’l-Feth b. Huseyin var oldukça, onun münevver gönlü akıl ve ilmin kanunudur.

2.3.4. Nizâmulmulk Yabgu Bey Muhammed

Mu‘izzî’nin yer verdiği ve adına doğrudan övgü söylediği Büyük Selçukluların önemli vezirlerinden biri de Sultan Sencer’in vezirlerden olan Nizâmulmulk Yabgu Bey Muhammed b. Suleymân-i Kâşgarî’dir. Mu‘izzî, dîvânında toplamda 123 beyit olmak üzere 2 müstakil kaside ile övgüde bulunduğu Nizâmulmulk Yabgu Bey Muhammed’i, dîvânda devlete ve dine verdiği nizam, herkes tarafından övülmesi, adaletiyle Horâsân halkının huzurunu ve mutluluğunu arttırması, Hz. Peygamber gibi

⁵³⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 618-620.

⁵³⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 624.

iman sahibi olması, nizamı ve kalemiyle dünya işini muntazam hale getirmesi, cömertliği ve haşmetinin azameti gibi vasıfları ve yönleriyle medhetmektedir.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in veziri Nizâmulmulk Yabgu Bey Muhammed b. Suleymân-i Kâşgarî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde yüce devletin nizâmı olan Nizâmulmulk Yabgu Bey’in, Allah’ın dinini görkemle kıyamete kadar nizam içinde götürdüğünü, hem İran’da hem Tûrân’da övüldüğünü, adaletiyle Horâsân halkının huzurunu ve mutluluğunu arttırdığını, öfkesinin Bizans Kayşeri’ni korkuttuğunu, varlığının Türkistân’da Hâkânı mutlu kıldığını söylemekte ve cömertliğini Hz. İsa’nın nefesine, temiz gönlünü de Hz. Mûsâ’nın eline benzetmektedir:

نظام دولت عالی نظام الملک یبغو بیک که تا محشر نظام است او به حشمت دین یزدان را

ظه‌ور اوست در توران حضور اوست در ایران بدو تا جاودان فخر است توران را و ایران را

چو شد گسترده براهل خراسان سایه عدلش فزود آرامش و رامش به عدل او خراسان را

کف رادش همی ماند دم عیسیٰ مریم را دل پاکش همی ماند کف موسیٰ عمران را

نهیب خشم او ترسان کند در روم قیصر را خیال چهر او شادان کند در ترک خاقان را⁵³⁹

Devlet-i âlânın nizâmı Nizâmulmulk Yabgu Bey, Allah’ın dinini ihtişamla mahşere kadar nizam içinde götürür.

Onun ortaya çıkışı Tûrân’da, varlığı İran’dadır. Hem Tûrân’da hem İran’da sonsuza kadar ona övgü vardır.

Adaletinin gölgesi Horâsân ehline düşünce, adaletiyle Horâsân’ın huzuru ve mutluluğu arttı.

Onun cömert eli, Meryem oğlu İsa’nın nefesine benziyor. Onun temiz gönlü, ‘İmâan oğlu Mûsâ’nın eline benziyor.

Öfkesinin korkusu, Rûm’da Kayşer’i korkak yapar. Onun yüzünün hayali, Türkistân’da Hâkânı mutlu kılar.

“Nizâmeddîn Muhammed b. Suleymân b. Kâşgarî’nin Vezirliğini Kutlama” başlıklı başka bir kasidede Mu‘izzî, vezirliğin vezirlikte Nizâmeddîn’e yaraştığını, Hz. Peygamber gibi iman sahibi, Hz. Süleyman gibi saltanat sahibi olduğunu söylemekte

⁵³⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 10-11.

ve nizamından dolayı cihan işlerini düzene soktuğunu, kamyş kalemiyle dünya işinin muntazam hale geldiğini, adaletiyle de devlete baharı yaşattığını beyan etmektedir:

صاحب دنیا به صدر اندر نظام الدین سزد	چون معزالدین بود صاحبقران روزگار
صدر نیک اختر محمد بن سلیمان آنکه هست	چون محمد دین پرست و چون سلیمان ملک دار
مشرق و مغرب مهیا شد چو سلطان جهان	داد کار مشرق و مغرب به دست مرد کار
از نظام رسم او شد شغل گیتی بر نظام	وز نگار کلک او شد کار عالم چون نگار
باغ ملت را ز رسم او پدید آمد درخت	سال دولت را ز عدل او پدید آمد بهار
رای او امروز ما را کرد خرم تر ز دی	فر او امسال ما را کرد فرخ تر ز پار
اندر احکام شریعت عصمت یزدانت پشت	واندر اسباب وزارت دولت سلطانت یار ⁵⁴⁰

Zamanın akıl sahibi (sâhibkırânı) Mu‘izzeddîn olunca; cihanın vezirliği, vezirlikte Nizâmeddîn’e yaraşır.

O, iyi talihli vezir Muḥammed b. Suleymân’dır. Hz. Muhammed gibi iman sahibi (dindar) ve Hz. Süleyman gibi saltanat sahibidir.

Doğu ve Batı, cihan sultanı gibi kutlu oldu. Doğunun ve Batının işini, çalışkan yiğitin eline verdi.

Onun âdet/kanun nizamından dolayı cihanın işi düzene girdi. Onun kamyş kaleminin nakşından dolayı dünya işi tasvir gibi oldu.

Millet bağında, onun kanunundan ağaç çıktı. Devletin yılına onun adaletinden bahar geldi.

Onun zekâsı bugün bize düinden daha mutlu. Onun gücü bu yıl bize geçmiş yıldan daha kutlu.

Şeriat hükümlerinde Allah’ın isimleri sığınak, vezirlik işlerinde sultanın devleti yardımcın olsun.

2.3.5. Mu‘îneddîn Muḥtaşşılmulk Ebû Naşr Aḥmed

Mu‘izzî, dîvânında Sultan Sencer’in vezirlerinden olan Mu‘îneddîn Muḥtaşşılmulk Ebû Naşr Aḥmed b. Faẓl b. Maḥmûd-i Kâşî (öl. 1127)’yi, Büyük Selçuklu

⁵⁴⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 311-313.

Devleti'nin son veziri olarak zikretmekte; adaleti, devletin yardımcısı ve muzaffer olması, dünyaya liderlik yapması, Sultan Muhammed'in devletini düzene sokması, cömertliği, zekâsı, feraseti, Sultan Melikşâh'la yönetimde birlikte uyumlu çalışması, İslâmiyeti ve dini yüceltmesi, devletin gücünü ve ülkedeki refah düzeyini arttırması, adaleti, yollarda emniyeti sağlaması, devlet yönetimindeki tedbiri ve kararlılığıyla doğru işler yapması, devlete düşman olanları da doğru kararlarla yenmesi gibi özellikleriyle ele almaktadır.

Dîvânda Mu'izzî tarafından adına, toplamda 141 beyit olmak üzere 3 kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, "Bu Makama 518 yılında Gelmiş Sultan Sencer'in Veziri Mu'îneddîn Muhtaşşîlmulk Ebû Naşr Aḥmed b. Fazl b. Maḥmûd-i Kâşî'nin Vezirliğini Kutlama" başlıklı kasidesinde Mu'îneddîn Muhtaşşîlmulk'un, Hz. Peygamber dininin öncüsü ve hitabette Hz. Davud gibi olduğunu; âdil, devletin yardımcısı ve muzaffer olduğunu, şerefiyle dünyaya liderlik yaptığını, Sultan Muhammed'in devletini düzene soktuğunu ve Sultan Sencer'in devletini yücelttiğini ifade etmekte; Sultanlara otuz yıl hizmette bulunduğunu, yollarda sağladığı emniyetle rehber ihtiyacı duyulmadığını, ülkede sağladığı emniyetle de refah düzeyini arttırdığını, devlette tedbirli ve kararlı oluşuyla doğru işler yaptığını ve devlete düşman olanları doğru hamlelerle yendiğini beyan etmektedir:

همچو داود پیمبر صاحب فصل الخطاب	سید دنیا معین دین پیغمبر که هست
حمد و نصرت را ز نام و کنیت او انشعاب	صاحب عادل نصیر دولت عالی که هست
پیش از آدم بود عالم را به عدل او شتاب	صدر عالم قبله اولاد آدم کز شرف
مُلک ایران کی گرفتی مدتی افراسیاب	گر منوچهر بن ایرج را چنو بودی وزیر
منت شاهان و شکر رادمردان اکتساب	مدت سی سال در ملک سلاطین کرده ای
تا جهان خالی کنی از اضطرار و اضطراب	کدخدایی کن خداوند جهان را مدتی
مُلک سلطان سنجر اکنون از تو یابد جاه و آب	دولت سلطان محمد گر ز تو ترتیب یافت
در ممالک نیست با امن تو جای احتساب	در مسالک نیست با امن تو رسم بدرقه

Dâvud Peygamber gibi hitapta cömertlik sahibi olan dünyanın lideri, peygamber dininin öncüsüdür.

Âdil vezir, yüce devletin yardımcısıdır. Hamd ve zafer, nâmından ve soyundan çıkmaktadır.

Şerefinden dolayı âlemin veziri, Hz. Âdem'in oğullarının kiblesidir. Âdem'den önce âleme onun adaleti geldi.

Eğer Menûçehr b. Îrec'in onun gibi veziri olsaydı, Efrâsiyâb İran saltanatını bu kadar kısa sürede alabilir miydi?

Şahların minnetini ve cömertlerin şükürünü kazanmak için sultanların devletinde otuz yıl görev yaptın.

Cihanı zulümlerden ve acılardan boşaltana kadar cihan sultanına bir müddet kethüdalık yap.

Sultan Muḥammed'in devleti seninle düzen bulursa, Sultan Sencer'in saltanatı şu an seninle makam ve mevki elde eder.

Yolda senin emniyetinle rehber gerek yoktur. Ülkede senin emniyetinle, hesap makamı yoktur.

Senin tedbirin/zekân, sultanın devletinde her bir işte isabetli/doğrudur. Devletinin düşmanları senin doğru kararınla yenilir.

Mu'izzî, "Vezir Mu'îneddîn Aḥmed b. Fazl b. Muḥammed-i Kâşî'nin Vezirliğini Tebrik Etme" başlıklı kasidesinde Büyük Selçuklu Devleti'nin son vezirinin Aḥmed b. Fazl olduğunu bizzat kendisi söyleyerek, çok önemli ve dikkate değer tarihi bir bilgiyi beyan etmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Mu'îneddîn Aḥmed b. Fazl'ın, Sultan Melikşâh'ın veziri olduğundan ve vezirlikte sultana layık olduğundan, cömertliğinden, zekâsından, ferasetinden, dini yücelttiğinden, adaletinden, makamından hiç kimsenin dertli dönmediğinden, vezirliğinden herkesin memnun olduğundan, sultanların senin ferasetinle mutlu olduğundan bahsetmekte; Sultan Melikşâh'ın yönetiminde Sultanla iyi anlaştıklarını ve uyumlu olduklarını, İslâmiyetin ve dinin Mu'îneddîn'in sayesinde benzersiz yücelik ve değer

⁵⁴¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 68-70.

kazandığını, eşsiz ve mübarek bir vezir olduğunu ve devletin yüceliğini daha da arttırdığını vurgulamaktadır:

زمان چو خلد برین شد زمین چون چرخ برین	کنون که صدر زمان شد وزیر شاه زمین
به فضل خویش بیفروخت دین احمد را	چو کرد احمد بن فضل را ز خلق گزین
ز خلق احمد فضل است و احمد مختار	وزیر باز پسین و رسول باز پسین
چنین وزیر سزد پیش پادشاه جهان	که شاکرند ز عدلش جهانیان به همین
نه از متابت او هست هیچکس رنجور	نه از وزارت او هست هیچکس غمگین
سران ملک بدین خواجه خرمند امروز	به چشم سر تو کنون یا به چشم عقل بین
موافقت به یک جای پادشاه و وزیر	یکی معزالدین و یکی معین الدین
به هیچ عصر در اسلام دین تازی را	چنان نبود معز و چنین نبود معین
یگانه خواجه و مخدوم بی مثال و نظیر	خجسته صاحب و دستور بی همال و قرین
خدايگان چو گزیند چو خجسته وزیر	خدای کرده بود در گزیدنش تلقین
سه چیز دیگر پیوند این دو چیز تو راست	ضمیر روشن و عقل درست و رای رزین
ز رای تو نه عجب گر خدايگان جهان	طناب خیمه دولت کشد به علیین ⁵⁴²

Zaman, cenneti âlâ gibi oldu; yeryüzü, yüce felek gibi. Şimdi dönemin veziri, cihan şâhının veziri oldu.

Halktan Aḥmed b. Fazl'ı seçince, kendi cömertliğiyle Hz. Muhammed'in dinini yüceltti.

Son vezir, halktan Aḥmed-i Fazl'dır ve son elçi de seçilmiş Hz. Muhammed'tir.

Böyle bir vezir cihan padişahının yanına yaraşır. Çünkü onun adaletinden dolayı bütün cihan halkı şükretmektedir.

Onun makamından hiç kimse dertli dönmez. Onun vezirliğinden hiç kimse üzülmez.

Mülkün liderleri/sultanları, bugün bu vezir sayesinde, şimdi ise senin ferasetin ya da akıl gözünle mutludurlar.

⁵⁴² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 564-566.

Padişah ve vezir bir yerde/makamda uyumludurlar. Biri Mu‘izzeddîn (Melikşâh), diğeri Mu‘ineddîn’dir.

Hiçbir asırda İslâmiyette Arap dini, bu kadar yüce ve bu kadar değerli olmadı.

Yegane vezir, benzersiz ve eşsiz hizmetkârdır. Mübarek bir vezir ve eşi olmayan bir liderdir.

Şâhlar onun gibi mübarek vezir seçerler, onun seçilmesinde Allah telkin etmiştir.

Bu iki şeyin (özelliliğinin) yanına, şu üç şeyi de eklemek gerekir/yaraşır: feraset, zekâ ve tedbir.

Cihan padişahları senin zekâna şaşırılmazlar. Devletin otağının ipini göğ’e kadar çekti.

2.3.6. ‘Amîduddevle Cemşîd

Büyük Selçuklu Devleti’nde Sultan Melikşâh’ın vezirlerinden olan ‘Amîduddevle Cemşîd b. Behmenyâr, Fars bölgesinin ve İşfahân’ın veziridir. Dîvânda adına 33 beyitlik bir kaside mevcuttur. Mu‘izzî, dîvânında ‘Amîduddevle Cemşîd’i, Sultan Melikşâh tarafından halkın arasından seçilen vezir olması, cömertliği ve adaleti gibi yönleriyle ele almaktadır.

“Fars ve İşfahân Veziri ‘Amîduddevle Cemşîd b. Behmenyâr’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın ‘Amîduddevle’yi halkın arasından seçtiğini söylemekte, cömertliğine ve adaletine vurgu yapmaktadır:

ز اعیان برگزید او را به جود و همت عالی خداوند همه شاهان معزالدین والدینا

نه هر والی چو او باشد به کف کافی به دل عادل نه هر بیتی بود کعبه نه هر طوری بود سینا⁵⁴³

Bütün şahların şahı Mu‘izzeddîn ve’d-dünyâ (Melikşâh), onu (vezir ‘Amîduddevle) yüce cömertliği ve himmetiyle halktan seçti.

Hiçbir hâne Ka’be gibi, hiçbir dağ Sînâ gibi olamayacağından, hiçbir vezir de cömertlik ve adalet yönünden onun gibi olamaz.

2.3.7. Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa‘d

Mu‘izzî’nin, dîvânında yer verdiği ve övdüğü bir diğer vezir, Sultan Sencer’in veziri olan Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa‘d b. ‘Alî-i Kumî b. ‘Îsâ’dır. Dîvânda Şerefeddîn Ebû

⁵⁴³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 30.

Ṭâhir için 468 beyit tutarında 9 kaside ve 97 beyitlik 1 tercî-i-bend olmak üzere toplamda 565 beyit söylenmiştir.

Şerefeddîn Ebû Ṭâhir, dîvânda Mu'izzî tarafından çalışkan olması, İslâmı ve devleti yüceltmesi, ümmetine önderlik etmesi, kalemiyle devlet işini sağlamlaştırması, saltanata olan katkısı ve gayreti, zekâsı, azmi, hüneri, ilmi, kalemi, feraseti, tedbiriyile Sultanı fetihlere yöneltmesi, vezirlikte Hz. Süleyman'ın veziri Âşaf'a benzemesi, adaleti ve cömertliği gibi özellikleriyle övülmektedir.

“Sultan Sencer’in Veziri Şerefeddîn Ebû Ṭâhir Sa’d b. ‘Alî-i Ḳumî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Şerefeddîn Ebû Ṭâhir’in temiz gönlünün, akıl ve hünere yön verdiğini, devlet ve millette büyüklükte örnek olduğunu, cömertliğiyle Doğuda ve Batıda meşhur olduğunu söylemekte ve ilmini Hz. Ali’ye, adaletini de Hz. Ömer’e benzetmektedir:

قبلة دولت بوطاهر سعد بن علی	که دل طاهر او قبله عقل و هنر است
آن که در دولت و ملت به بزرگی مثل است	وان که در مشرق و مغرب ز کریمی سمر است
علم با منفعتش گویی که آن علم علی است	عدل بی غایت او گویی که عدل عمر است ⁵⁴⁴

Ebû Ṭâhir devletinin kiblesi Sa’d b. ‘Alî, onun temiz gönlü akıl ve hünerin kiblesidir. Devlet ve millette büyüklükte örnek olan o vezir, Doğuda ve Batıda cömertlikte efsanedir.

Onun sonu olmayan ilmi, sanki Hz. Ali’nin ilmidir. Onun sınırsız adaleti, sanki Hz. Ömer’in adaletidir.

Mu'izzî, “Şerefeddîn Sa’d b. ‘Alî b. ‘Îsâ’nın Vezirliğini Kutlama” başlıklı kasidesinde Şerefeddîn Sa’d’ın, devlette Allah’ın gücüyle vezirlik makamına geçtiğini, Sultan Sencer’in veziri olduğunu, din ve devleti kuvvetlendirdiğini, cömertliğini, ilmini, kalemini, ilimde ve yiğitlikte Hz. Ali’ye, kalemini de Zülfikâra benzetmektedir. Ayrıca, çalışkan olduğunu, ümmete rehberlik yaptığını, soyun kıvancılı olduğunu, adaletini, sabırlı ve dindar olduğunu beyan etmektedir:

تا او به عزّ دولت و تأیید ایزدی	بنشست در وزارت و مشغول شد به کار
چون صدر امت از وزرا بردبار نیست	چون شاه سنجر از ملکان نیست کامکار

⁵⁴⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 104.

کاین هر دو را به طوع پرستش همی کنند	شاهان کامکار و وزیران بردبار
در باغ دین و ملک چنو یک درخت نیست	کز دولت است برگش و از نصرت است بار
ای در سخا و علم و شجاعت چو مرتضی	ای کلک و حکم قاطع تو همچو ذوالفقار
خرّم و نژاد تو که تویی مَفخَر نژاد	فرّخ تبار تو که تویی سیّد تبار
بار آورد به باغ مظالم درخت عدل	چون بنگرد به روی تو مظلوم روز بار
بازی است همت تو که منقار و مِخْلَبَش	سیّاره را چو کبک و کبوتر کند شکار ⁵⁴⁵

O, talihin yüceliği ve Allah'ın gücüyle vezirliğe (vezirlik makamına) oturdu ve işle meşgul oldu.

Vezirlerden ümmetin veziri gibi sabırlı kimse yoktur. Meliklerden Sultan Sencer gibi muratlısı yoktur.

Murat sahibi şâhlar ve sabırlı vezirler, bu her ikisi de fermanla ibadet ederler.

Din ve devlet bağında onun gibi bir ağaç yoktur. Yapracağı devletinden, meyvesi nusretindendir.

Ey cömertlik, ilim ve yiğitlikte Murtaẓâ (Hz. Ali) gibi olan! Ey kamış kalemi ve hükmü Zülfikâr gibi kesici olan!

Soyuna ne mutlu ki soyun kıvancı sensin. Soyuna ne kutlu ki soyun öncüsü sensin.

Hesap günü mazlum yüzüne bakınca, adalet ağacı, mazlumların bağında meyve çıkarır.

Senin gayretin bir atmacadır. Sülün ve güvercin gibi feleği avlar.

Mu'izzî, "Şerefeddîn Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'ya Övgü ve Mu'izzî'nin Kendisinin, Ok Hadisesinden Dolayı Feryat Etmesi" başlıklı kasidesinde Şerefeddîn Sa'd'ın cömertliğine, adaletine, dindarlığına, hünerine, halkın yararını gözettiğine, azminin saltanatı sağlamlaştırdığına, zekâsının devlet işlerini nizama soktuğuna ve kalemine vurgu yapmaktadır:

در عصر خسروان عراق از دیار خویش	هرگز چنو کریم نیامد بدین دیار
گردون نژاد مهر از او هیچ حق شناس	گیتی ندید بهتر از او هیچ حق گزار

⁵⁴⁵ Mu'izzî, *Divân*, s. 306-308.

هم در سخن مُمَيِّز و هم در سَخا تمام	هم در کرم مُوَقِّق و هم بر هنر سوار
ارزاق خلق را به مروت دهد مدد	زان کلک مشکبار به روزی هزار بار
عزمت دوام دولت و عدلت بقای ملک	عهدت صلاح مردم و عقلت نظام کار
توقیع توسل فایده ملک را دلیل	توفیق توسل قاعده شرع را شعار
جز در انامل تو قلم کی شود صدف	جز در کفِ کلیم عصا کی شود چو مار
در همت تو شبهه و شک نیست خلق را	خورشید روشن است و هوا صافی از غبار
در معرفت مریدی و در مرتبت مراد	در مصلحت مشیری و در مکرمت مشار ⁵⁴⁶

Irak hüsrevleri zamanında kendi diyarından bu diyara onun gibi cömert gelmedi. Felek ondan daha şefkatli Hakşinâs doğurmadi. Cihan ondan daha âdilini görmedi. Hem sözde seçkin hem de cömertlikte tam. Hem cömertlikte başarılı hem hünerde süvari.

Halkın rızıkına mutlulukla yardım eder. Bundan dolayı misk saçan kalemi, bir rızık bin rızık yapar.

Azmin devletin devamı, adaletin saltanatın bekasıdır. Ahdin halkın refahı, aklın işlerin nizâmıdır.

Senin fermanın ve etkilerin, saltanatının faydasının kanıtıdır. Senin başarıların, şeriatın kaidelerinin şiarıdır.

Kalem, senin parmaklarından başka kimin elinde sedef olur? Asâ, Hz. Mûsâ'nın elinden başka kimin elinde yılan olur?

Çabanda halkın şüphesi ve kuşkusu yoktur. Güneş parlak ve hava tozsuz saftır.

Marifette mürit ve mertebede muratsın. Nasihatta öncü ve cömertlikte rehbersin.

Mu'izzî, "Ebû Tâhir Sa'd b. 'Alî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Ebû Tâhir Sa'd'a, Allah tarafından talih ve büyüklük bahşedildiğini, kalemiyle devlet işini sağlamlaştırdığını, bütün şâhların ve komutanların İslâm'da Ebû Tâhir gibi refik ve danışman isteyeceğini söylemektedir:

وجیه مُلک جمال کفات بوطاهر	که یافت در نظر از عین جوهر تطهیر

⁵⁴⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 308-310.

ستوده سعد علی مهتری که سعد و علو نصیب دولت او کرد کردگار نصیر

ایا گرفته به کلک تو کار ملک قرار وز آن قرار شده چشم روزگار قریر

نه هیچ میر در اسلام یافت چون تو قرین⁵⁴⁷ نه هیچ شاه در آفاق یافت چون تو مشیر

Hünerlerin cemâl mülkünün yönü Ebû Tâhir, basiretiyle temiz cevherin pınarını elde etti.

Talihi ve azametiyle övülmüş Sa'd 'Alî'nin devletinin nasibini, nasîr olan Allah verdi.

Ey kaleminle devlet işini sağlamlaştıran! Feleğin gözü, onunla sapasağlam oldu.

Hiçbir komutan/mîr, İslâm 'da senin gibi dost elde etmedi. Hiçbir şâh, dünyada senin gibi danışman elde etmedi.

‘Mu‘izzî, “Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa‘d b. ‘Alî’nin Vezirliğine Tebrik” başlıklı kasidesinde Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa‘d’ın, devletin vezirlik makamına oturduğunu, milletin iftiharını olduğunu, İslâmı yücelttiğini, dönemin seyyidi, vezirlerin başı ve ümmetin lideri olduğunu söylemekte; adaletine ve zekâsına vurgu yapmaktadır. Ayrıca vezirlikte Hz. Süleyman’ın veziri Âsaf gibi olduğundan, tedbiriyle sultanın fetihlerini kolaylaştırdığından, ferasetiyle Sultanı Rûm’a yönelip hâç ve putun yerini minberin ve Kurân’ın aldığından ve kâfirlere galebe çaldığından bahsetmektedir:

اندربین دولت صدری به وزارت بنشست که همه ساله خرد بنده به احسان و کرم

فخر ملت شرف الدین و قوام الإسلام سید عصر و امام وزرا صدر امم

صاحب عادل ابوطاهر سعد بن علی که شد از سعد و علو در همه آفاق علم

رای او بین و هنرهای شهنشاه جهان گر تو خواهی که ببینی صفت آصف و جم

شاه اسلام که یک نیمه ز گیتی بگشاد آن دکر نیمه به تدبیر تو بگشاید هم

سال دیگر نهد از رای صواب تو به روم منبر و مصحف بر جای چلیپا و صنم

کشور روم همه رام کند زیر رکاب سر کفار همه پست کند زیر قدم⁵⁴⁸

Yüce devlette vezirlik makamına oturdu. Bütün yıl beni ihsan ve keremle satın alır.

⁵⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 397.

⁵⁴⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 487-488.

Milletin iftiharî Şerefeddîn ve Kıvâmulislâm, asrın lideri, vezirlerin başı ve ümmetin lideridir.

Adalet sahibi Ebû Tâhir Sa'd b. 'Alî, mutluluk ve yücelikten bütün dünyada sancak oldu.

Onun zekâsına ve şâhlar şâhının hünerlerine bak. Eğer istersen, Âşaf ve Hz. Süleyman'ın özelliğini görürsün.

İslâm şâhı dünyanın yarısını fethetti. Diğer yarısı da senin tedbirinle fethedilecek.

Ertesi yıl, senin doğru düşüncenle Rûm'a gider. Hâc ve put yerine, minber ve Kurân koyar.

Bütün Rûm ülkesi rikabının altında boyun eğer. Kâfirlerin başı ayağının altında zelil olur.

Mu'izzî, "Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'ya Övgü" başlıklı kasidesinde Acem devletinin ileri geleni, soyunun önderi ve hünerde benzersiz olduğunu, kalemini etkili kullandığını, adaleti ve gayretiyle halkı zulümden kurtardığını, ülkede vezir Şerefeddîn'in çabalarıyla haksızlığın bertaraf edildiğini ifade etmektedir:

مشیر مجلس و جاندار مجلس اعلیٰ

وجیه ملک عجم، زین دولت عالی

سر سعادت سعد علی بن عیسیٰ

یگانه مهتر طاهر نژاد بوطاهر

کفاف را کف او گشته غرور الوثقی

مقدمی ز کفایت شده جمال کفات

⁵⁴⁹ نجات یافت به سعیش ولایت از بلوی

خلاص یافت ز عدلش رعیت از بیداد

Acem devletinin büyüğü, yüce devletin süsü, meclisin rehberi ve yüce meclisin candârıdır.

Ebû Tâhir soyunun yegâne büyüğü Tâhir'dir. Saadetin başı Îsâ b. 'Alî'dir.

Hünerde, kâfîlerin öncüsü oldu. Onun eli urvetu'l vuskâ⁵⁵⁰ (sapasağlam bir kulp/dayanak) oldu.

Halk, onun adaletiyle adaletsizlikten kurtuluş elde etti. Ülke, onun gayretiyle haksızlıktan kurtuluşa erdi.

2.3.8. 'İzzulmulk

⁵⁴⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 727.

⁵⁵⁰ *Kurân*, Bakara Suresi, 256. ayet.

Vezir ‘İzzulmulk, Nizâmulmulk’ün oğludur. Mu‘izzî, dîvânında 33 beyitlik bir kasideyle övgüde bulunduğu ‘İzzulmulk’e cömertliği, ileri görüşlülüğü, zekâsı ve gücü gibi özellikleriyle yer vermektedir Mu‘izzî, dîvânında ‘İzzulmulk’e cömertliği, ileri görüşlülüğü, zekâsı ve gücü gibi özellikleriyle yer vermektedir.

Mu‘izzî, vezir ‘İzzulmulk’ü övmek için söylediği bir kasidesinde ‘İzzulmulk’ün cömertliğinden; savaşta Musta‘în gücünde, mecliste Mu‘taşım cemâlli olduğundan; ileri görüşlülüğünden, Allah’ın ‘İzzulmulk’e yardımcı olduğundan, akıl dolu bir hazine bahsettiğinden ve akli sayesinde varlığının emniyette olduğundan söz etmektedir:

چنانکه اصل سخاوت امیر عزّالملک	حسین بن رضی میر مؤمنین دارد
بزرگ بارخدایی که روز مجلس و بار	جمال معتمد و فرّ مُستَعین دارد
ید مؤید او جود بی کران دارد	دل منور او وهم دوربین دارد
معین و ناصر تو ایزدست و هر مهتر	به جاه و مال تو را ناصر و معین دارد
یکی خزانه نهادست کردگار از عقل	بر آن خزانه ضمیر تو را امین دارد ⁵⁵¹

Cömertliğin aslı/özü nasıl yüce ‘İzzulmulk ise, Huseyin b. Razî de müminlerin mîridir.

Meclis zamanı ve savaş günü yüce vezir, Mu‘taşım’ın cemâline ve Musta‘în’in gücüne sahiptir.

Onun güçlü elinin sonsuz cömertliği vardır. Onun aydın gönlünün de ileri görüşlü vehmi vardır.

Senin rehberin ve yardımcın Allah’tır, makam ve maldaki her büyük de senin yardımcın ve rehberindir.

Allah, akıldan bir hazine vermiştir. O hazinede senin varlığının emniyeti vardır.

2.3.9. Ebu’l-Meḥâsin ‘Abdurrezzâk

Vezir Şihâbu’l-İslâm Seyyid er-Ru’esâ Ebu’l-Meḥâsin-i ‘Abdurrezzâk, vezir Nizâmulmulk’ün yeğenidir. Dîvânda Faḥrulmulk’ten sonra toplamda 946 beyit olmak üzere 20 kasideyle adına en çok medhiye söylenen Büyük Selçuklu veziridir.

⁵⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 182-183.

Mu‘izzî, Ebu’l-Meḥâsin-i ‘Abdurrezzâk’ı, dîvânında din büyüğü, ülkeye düzen getirmesi, kalemi, imamlıktaki öncülüğü, ilmi, dini yüceltmesi, dindeki âlimliği, Doğu ve Batının vezirlik vazifesini yürütmesi, heybeti, siyaseti, zekâsı ve tedbiri gibi yönleriyle övmektedir.

Mu‘izzî, “Ebu’l-Meḥâsin ‘Abdurrezzâk’ın Vezirliğini Kutlama” başlıklı kasidesinde ‘Abdurrezzâk’ın, din büyüğü ve memleketin nizâmı olduğunu, vezirlere liderlik yaptığını, kalemiyle insanlara lütuflarda bulunduğunu; imamlıkta öncü ve vezirlikte seçkin olduğunu, vezirlik makamının onunla güzelleştiğini; amcası Nizâmulmulk’ün, ferasetiyle ‘Abdurrezzâk hakkında soyun kıvancı dediğini beyan etmekte, ilminin Arap dininde millete nizam verdiğini, adaletin de devleti sağlamlaştırdığını; mübarek düşüncesi ve tedbiriyle memlekette huzur ortamı sağladığını, bütün imamlara ilmi onun verdiğini ve bütün vezirlere de âdeti onun âdetinden olduğunu açıklamaktadır:

صاحب دنیا قوام الدین نظام مملکت	سید و شاه وزیران و وزیر شهریار
بُوالمحاسن عبد رزاق آنکه ارزاق بشر	کرد در دنیا به کلک او حوالت کردگار
شاه عالم را چنو هرگز کجا باشد وزیر	در امامت بختیار و در وزارت اختیار
صدر دیوان وزارت چون مزین شد به او	تخت سلطانی مزین شد به شاه کامکار
عمّ او صدر وزیران از فراست گفته بود	عبد رزاق است فخر دوده و تاج تبار
هم خرامان در امامت در لباس احتشام	هم گرازان در وزارت بر بساط افتخار
علم او در دین تازی داد ملت را نظام	عدل او در مُلک باقی داد دولت را قرار
با مبارک رای و تدبیرش هوای مملکت	هست صافی از بخار و هست خالی از غبار
ای همه علم امامان از علومت مُقْتَبَس	وی همه رسم وزیران از رسومت مستعار ⁵⁵²

Dünyanın sahibi, dinin adaletlisi ve memleketin nizâmı; vezirlerin lideri ve şâhı, şehriyarın veziri,

Ebu’l-Meḥâsin ‘Abdurrezzâk, Allah’ın dünyada onun kalemine verdiği gibi, o da insanlara bağışlarda bulundu.

⁵⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 301-302.

Cihan şâhının asla onun gibi veziri yoktur. İmamlıkta bahtiyar ve vezirlikte seçkindir.

Vezirlik dîvânının başı onunla güzelleşince, sultanlık tahtı murat sahibi şâhla donandı.

Vezirlerin veziri amcası (Nizâmülmulk) ferasetiyle şöyle dedi: ‘Abdurrezzâk, soyun kıvancı ve neslin tâcıdır.

Hem ihtişamlı kıyafetlerle imamlıkta öncü, hem de iftihar sofrasında vezirlikte kıvançlıdır.

Onun ilmi, Arap dininde millete nizam verdi. Onun adaleti, baki saltanatta devlete sebat verdi.

Onun mübarek zekâsı ve tedbiriyle memleketin havası, pustan ve tozdan arınarak tertemiz oldu.

Ey bütün imamların ilminin, senin ilminden olduğu (vezir)! Ey bütün vezirlerin âdetinin, senin âdetlerinden olduğu (vezir)!

Mu‘izzî, “Vezir Ebu’l-Meḥâsin ‘Abdurrezzâk’a Övgü” başlıklı kasidesinde saltanattaki adaletinden, nizamından, insanlara önderlik etmesinden, dindeki bilgeliğinden, Doğuda ve Batıda vezirlik makamının ona teslim edilmesinden, heybeti ve siyasetiyle düşmanlara galebe çalmasından bahsetmektedir:

عادل نظام مُلك زمین سرور زمین	عالم قوام دین هدی سید بشر
در شرق و غرب صدر وزارت به او سپرد	سلطان شرق و غرب و خداوند بحر و بر
تا پیش خلق دنیا عدلش سپر بود	فضل خدای عرش بود پیش او سپر
با هیبت و سیاست او دشمنانش را	از طبع و از دماغ برفته است شور و شر ⁵⁵³

Cihan devletinin âdil nizâmı ve dünya lideri! Allah dininin bilge adaletlisi, insanların seyyidi!

Doğuda ve Batıda vezirlik makamı ona teslim edildi. Doğunun ve Batının sultanı, karaların ve denizlerin efendisidir.

Cihan halkının önünde adaleti siper oldukça, yüce Allah’ın cömertliği de onun önünde siper olur.

⁵⁵³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 304.

Heybeti ve siyasetiyle düşmanlarının midelerinden ve burnundan ekşi/acı ve şer getirir.

Mu‘izzî, Nizâmulmulk’ün yeğeni Şihâbu’l-İslâm’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Şihâbu’l-İslâm’ın, Nizâmulmulk’un yeğeni ve Acem’in lideri olduğunu, saltanata değer kattığını, dindarlığını ve Hz. Peygamber’in yolundan gittiğini söylemektedir:

رئيس مشرق امام عجم مؤيد ملك	بهاء دولت شاهان و ابن عم وزير
شهاب دين مسلماني و اثير آنام	که برتر است به قدر از شهاب و چرخ اثير
چو او سزد که بود نايب نبی به جهان	که هست همچو نبی خلق را به خلق مشير
کسی که در کَنَفِ شرع در حمايت توست	همی نشاط کند خاصه صبح عيد غدیر ⁵⁵⁴

Doğunun reisi, Acemin lideri, devletin öncüsü, şahların saltanatının değeri ve vezirin (Nizâmulmulk) amcasının oğludur.

Müslümanlık dininin ateşi ve insanların şereflişidir. Değerde yıldızdan ve felekten daha yücedir.

Peygamberin halefi cihanda ona yaraşır, çünkü halkın peygamberi gibi halka yol gösterir.

Şeriatın gölgesinde senin himayen altına giren bir kimse, özellikle zilhicce ayının sabahı sevinir.

2.3.10. Kemâluddevle Ebu’l-Rızâ Fazlullah

Büyük Selçuklu Devleti’nin önemli vezirlerinden biri de Sultan Melişâh’ın veziri Kemâluddevle Ebu’l-Rızâ Fazlullah b. Muḥammed’dır. Dîvânda Kemâluddevle için toplamda 109 beyit olmak üzere 3 kaside vardır.

Dîvânda Mu‘izzî tarafından zekâsı, cömertliği ve başarılı oluşu gibi yönleriyle ele alınmıştır.

“Kemâluddevle Ebu’l-Rızâ’ya Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Kemâluddevle’nin hünerli ve olgun olduğunu, Hz. Peygamber’in sünnetinde tedbir gösterdiğini söylemektedir:

⁵⁵⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 380-381.

Yetenekli vezir ve cihan şâhının devletinin kemâli Ebû Rızâ-yi Murtazâ, peygamber şiarının tedbiridir.

“Kemâludevle Ebû Rızâ Fazlullah b. Muḥammed’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde ise Mu‘izzî, Kemâludevle Ebû Rızâ’nın cömertliğini, hikmetini, nurunu ve bereketini; Meşhed’i güzelleştirdiğini, dünyayı itaat ettirdiğini ve Doğuyla Batının Kemâludevle’ye ihtiyaç duyduğunu söylemektedir:

کمال دولت عالی سر فضایل و جود	ابوالرضا فضل الله محمد را
مقدمی که جهانی است فرد از حکمت	مطیع گشته جهان این جهان مفرد را
ز بُورضاست جهان را همیشه نور و نوا	چنانکه زینت و زیب از رضاست مشهد را
تو آن کسی که چو مهد ملوک مهدی وار	همی نظام دهی عالم مُمهد را
به روزگار تو گر نصر احمد آید باز	خجل کنند عبید تو نصر احمد را
به مدّ کلک تو بر شرق و غرب محتاج است	هر آن که هست سزاوار کوس و مِطرَد را ⁵⁵⁶

Yüce devletin kemâli, cömertliğin ve cömertlerin lideri Ebu'l-Rızâ Fazlullah Muḥammed!

Hikmette tek başına cihanın öncüsüsün. Bu dünyayı tek başına itaat ettirensin.

Meşhed'in süsü ve güzelliği Ebû Rızâ'dan olduğu gibi, dünyanın her zaman nurlu ve bereketli oluşu da Ebû Rızâ'dandır.

Sen o kimsesin ki mehdi vâri melikler gibi koskoca cihana nizam verirsin.

Senin zamanına Naşr Aḥmed⁵⁵⁷ geri gelse, bendelerin Naşr Aḥmed'i ayıplarlar.

Savaş kösüne (davul) ve mızrağa layık olan herkes, Doğuda ve Batıda senin kaleminin bir çizgisine muhtaçtır.

2.3.11. Kıvâmeddîn Ebu'l-Ḳâsım-i Derguzînî

⁵⁵⁵ Mu‘izzî, *Dīvân*, s. 266.

⁵⁵⁶ Mu‘izzî, *Dīvân*, s. 33-34.

⁵⁵⁷ Naşr Aḥmed-i Sâ mânî, Rûdekî-i Semerkandî'nin memduhudur.

Dîvânda adına müstakil olarak toplamda 108 beyit olmak üzere 3 kaside söylenen vezirlerden biri de cömertliği, hüneri, adaleti, devletin temelini kuvvetlendirmesi gibi yönleriyle övülen Sultan Sencer'in veziri Kıvâmeddîn Ebu'l-Ğâsım-i Derguzînî'dir. Mu'izzî, "Vezir Ebu'l-Ğâsım-i Derguzînî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Kıvâmeddîn'in dinde doğru işler yaptığına, cömert ve hünerli olduğuna, Doğuya ve Batıya nâm saldığına, zulmü kaldırmak için Hz. Ali ve Hz. Ömer'in vekili olduğuna, emniyetiyle toplumu deritten ve kötülüklerden arındırdığına vurgu yapmaktadır:

زین ملوک و صدر وزیران قوام دین بوالقاسم آفتاب کرم قبله هنر
صدری که نام اوست رسیده به شرق و غرب بدری که نور اوست رسیده به بحر و بر
کاندر نفاذ و دفع ستم هر دو نایبند از ذوالفقار حیدر و از درّه عمر
بسیار دل به امن تو صافی شود ز شور بسیار سر به امر تو خالی شود ز شر⁵⁵⁸

Meliklerin süsü/lideri, vezirlerin başı ve dinin doğrusu Ebu'l-Ğâsım, güneş kadar cömert ve hünerin kiblesidir.

Nâmı, Doğuya ve Batıya ulaşmış bir vezirdir. Nûru, denize ve karaya ulaşmış bir dolunaydır.

Hz. Ali'nin zülfikârıyla ve Hz. Ömer'in kamçısıyla sitemi yok etmede her ikisinin de vekilidir.

Nice gönül/kalp, senin emniyetinle acıdan arınır. Nice baş, senin emrinle şerden kurtulur.

Mu'izzî, "Ebu'l-Ğâsım-i Derguzînî'ye Övgü" başlıklı bir diğer kasidesinde de devletin temelini sağlamlaştırdığını, şahlar tarafından kabul gördüğünü, halkının Hz. Peygamber'in ümmetine, âdetinin de Hz. Ali'nin âdetine benzediğini belirtmektedir:

عماد دولت عالی ابوالقاسم که قسم او رسید از مجلس شاهان قبول و حشمت و تمکین
علی ناصر آن سرور که خلق و رسم او ماند به خلق صاحب معراج و رسم صاحب صِفِّین⁵⁵⁹

Yüce devletin temeli Ebu'l-Ğâsım sayesinde, onun payına şahların meclisinden kabul, haşmet ve kudret geldi.

⁵⁵⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 325-326.

⁵⁵⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 569.

O liderin/komutanın halkı ve âdeti, Miraç sahibinin halkına/ümmetine ve Şıffîn Savaşı'nın sahibinin âdetine benzer.

2.3.12. Zâhîreddîn Ebû Sa'd

Dîvânda Sultan Sencer'in veziri Zâhîreddîn için 54 beyitlik bir kaside söylenmiştir. Vezirlikte sultanların işini kolaylaştırması, kuvveti, din ve devleti yüceltmesiyle ön plana çıkmaktadır.

“Zâhîreddîn Ebû Sa'd'a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Zâhîreddîn'in İslâmı nurlandırdığını, vezirlikte bütün cihan meliklerine yardım ettiğini, şerefiyle ülkenin nizamını arttırdığını; şah saltanatı ve devletinde peygamber dinini yücelttiğini, gücüyle Hârezm ve Ceyhun'u cennete çevirdiğini; imamların ve hatiplerin, kürsü ve minber başında ona dua ettiğini söylemektedir:

یا طرفه چراغی است که از نور و دخانش	ایام مزین شده اسلام منور
صدری ز محل زین ملوک همه گیتی	بدری ز شرف شمس کفات همه کشور
آن خواجه که سعد است و امین است و ظهیرست	در دولت و مُلک مَلک و دین پیمبر
از فرّ تو خوارزم چو فردوسی برین است	جیحون روان هست در آن چشمه کوثر
در مجلس تذکیر امامان سخنگوی	در خطبه تحمید خطیبان سخنور
خواهند ثنای تو همی بر سر کرسی	گویند دعای تو همی بر سر منبر
نازنده همی باد به تو دین محمد	تا مُلک محمد بود و دولت سنجر ⁵⁶⁰

Ey göz açıp kapaması ıfık gibi olan! Nurundan ve dumanından zaman süslendi, İslâm nurlandı.

Makamıyla bütün cihan meliklerinin süsü/yardımcısı olan vezir! Şerefiyle bütün ülkenin hüner güneşi olan lider!

⁵⁶⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 326-329.

Talihte sultan devletinde ve peygamber dininde o vezir uğurdur, güvendir ve sığınaktır.

Senin gücünden Hârezm, firdevs cenneti/cennet-i âlâ gibidir. Ceyhun, o kevser pınarında akar.

Zikir meclisinde vâiz imamlar, övgü hutbesinde vâiz hatîpler,

Kürsünün başında sana senâda bulunurlar, minberin başında sana dua ederler.

Muhammed'in saltanatı ve Sencer'in devleti vâir oldukça, Hz. Muhammed'in dini her daim seninle kıvançlı olsun.

2.3.13. Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed

Mu'izzî'nin, dîvânda adına doğrudan toplamda 423 beyit olmak üzere 8 kaside söylediği vezir, Faḥrulmulk'ün oğlu olan Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed'dir. Kıvâmulmulk'e dîvânda, dindarlığı, yaptıklarıyla Acem'i güzelleştirmesi, aileden miras kalan vezirlik makamında başarılı ve örnek olması, cömertliği, haşmeti, güzel davranışlılığı, tedbiri, zalimleri yok etmesi ve ülkelerin emniyetini sağlaması gibi özellikleriyle yer verilmektedir.

Mu'izzî, "Faḥrulmulk'e Mersiye ve Faḥrulmulk'ün Oğlu Kıvâmulmulk-i Muhammed'in Vezirliğine Övgü" başlıklı kasidesinde Kıvâmulmulk'ün, babası Faḥrulmulk'le birlikte Allah'a niyaz edip şükrettiğini, vezirliğin kendisine yarattığını, soy olarak cömertlikten, öz olarak da vezirlikten geldiğini, yaptıklarıyla babasının ve peygamberin ruhunu şâd ettiğini, nâmının insanlığın hayrî ve Arapların kıvancı olduğunu ve Acem'e güzellik kattığını beyan etmektedir:

پیش یزدان به قیامت گله و شکر کند	پدر از ماه محرم پسر از ماه صفر
بودنی بود و قلم رفت و چنان خواست خدا	که ستاند ز یکی مُلک و سپارد به دگر
ای امیری که تو را هست امارت زیبا	وی وزیری که تو را هست وزارت درخور
هم کریم بن کریم بن کریمی ز نسب	هم وزیر بن وزیر بن وزیری به گهر
نام پیغمبر و جاه پدر امروز تو راست	وز تو شادست روان پدر و پیغمبر
بود هم نام تو خیر بشر و فخر عرب	تویی امروز جمال عجم و زین بشر

Baba Muharrem ayında, oğlu Şafer ayında Allah 'ın huzurunda kıyamete kadar niyaz eder ve şükreder.

Mümkündü, kalem gitti ve devleti birinden alıp bir başkasına teslim eden Allah böyle istedi.

Ey emîr! Sana emîrlik yakışır ve yaraşır. Ey vezir! Sana vezirlik yaraşır.

Soy olarak cömertlik oğlu cömertlik oğlu cömertsin. Öz olarak da vezir oğlu vezir oğlu vezirsin.

Peygamberin adı ve babanın makamı bugün senindir. Babanın ve peygamberin ruhları seninle mutludur.

Senin adın hem insanlığın hayrı hem de Arapların kıvancıdır. Bugün Acem'in güzelliği ve insanlığın süsü sensin.

Kıvanç ve nizam vezirliği sana miras kaldı. Âlemde bundan daha güzel ve hoş olan nedir?

Vezir Şadreddîn Muhammed'i övmek için kaleme aldığı bir başka kasidesinde Mu'izzî, Kıvâmulmulk'ün övgüye layık olduğundan, cömertliğinden, haşmeti ve görkemi sayesinde tanınmış kimselerden daha iyi bir önder olduğundan bahsetmektedir:

صدري که سخن را به کرم هست خریدار

خورشید محامد فلک جود محمد

نام آور و بر ناموران سید و سالار⁵⁶²

با حشمت و از محتشمان بهتر و مهتر

Övgü güneşi ve cömertlik feleği olan Muhammed, sözü cömertlikle alan bir vezirdir.

Haşmeti ve ihtişamıyla, meşhur ve nâm sahibi kimselerden daha iyi bir lider ve daha büyük bir komutandır.

Mu'izzî, "Faḥrulmulk'ün Oğlu Vezir Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed'e Övgü" başlıklı kasidesinde Kıvâmulmulk'ün meclisteki cemâlini, davranış güzelliğini, cömertliğini, dedesi ve babası gibi vezirlere önder olduğunu, vezirlik makamının aileden miras kaldığını, ülkelerin Kıvâmulmulk sayesinde emniyette ve rızıkların düzenli olduğunu anlatmaktadır:

⁵⁶¹ Mu'izzî, *Divân*, s. 411.

⁵⁶² Mu'izzî, *Divân*, s. 414.

وز سیرت صدرالدین آرایش عالم	از صورت زیبای تو آرامش بزم است
چون جد و پدر بر وزرا هست مقدم	آزاده محمد که ز افضال و محامد
میراث رسیده است ز جد و پدر و عم	ای بار خدایی که به تو صدر وزارت
آفاق به تو ایمن و ارزاق مُقسَم ⁵⁶³	هم صاحب آفاقی و هم قاسم ارزاق

Senin güzel yüzünde meclisin güzelliği vardır. Şadreddîn'in davranışında da âlemin güzelliği vardır.

Cömertliği ve iyi davranışıyla/övgüsüyle hür Şadreddîn Muhammed, dedesi ve babası gibi vezirlere önderdir.

Yüce Allah, sana vezirlik makamını dedenden, babandan ve amcandan miras bırakmıştır.

Hem ülkelerin sahibi hem de rızıkların bahşedicisidir. Ülkeler seninle emniyette, rızıklar seninle düzenlidir.

Mu‘izzî, “Şadreddîn Muhammed b. Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Kıvâmulmulk’ün, Acemleri himaye ettiğini, dinde önder olduğunu ve Hz. Peygamber’in ruhunu şâd ettiğini; devlet için çok önemli ve soyun kıvancısı olduğunu, tedbiriyle Hân’ın soyunu ve saltanatını zalimlerden temizlediğini söylemektedir:

دل دولت و دیده دودمان	پناه عجم صدر دین عرب
کز او شاد دارد محمد روان	محمد روان تن مَحْمَدت
از اهل ستم خانه و مُلک خان ⁵⁶⁴	به تدبیر او کرد صافی ملک

Acemlerin hâmisi, Arap dininin lideri/önderi; devletin kalbi ve soyun gözü, (Şadreddîn) Muhammed, övülmüş bedeninin ruhudur ve onunla Muhammed’in mutlu/şen ruhu vardır.

Hân’ın hânesi/soyu ve saltanatı, sitem ehlerinden (zalimler) onun tedbiriyle arındı.

2.3.14. Mueyyidulmulk

⁵⁶³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 477.

⁵⁶⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 665.

Sultan Berkyâruk'un veziri ve Nizâmulmulk'ün oğlu olan Mueyyidulmulk için dîvânda toplamda 490 beyit olmak üzere 13 kaside söylenmiştir.

Dîvânda Mu'izzî tarafından İslâm veziri, iyi huylu ve iyi düşünceli olması, Allah mülkünün rehberi ve dinin öncüsü olması, zekâsı, ilmi, bilgisi ve kültürü, bâtılı ve küfrü ortadan kaldırması, devlete düzen vermesi, namus ve hayâda öncülüğü, güzel davranışıyla sarayı, zekâsıyla da dîvânı güzelleştirmesi, devlet yönetiminde tedbiri elden bırakmaması, mazlumlara, fakirlere yardım etmesi, kalemi, dindarlığı ve adaleti gibi özellikleri ve yönleriyle övülmektedir.

Mu'izzî, "Vezir Mueyyidulmulk b. Nizâmulmulk'e Övgü" başlıklı kasidesinde Mueyyidulmulk'ün İslâm veziri olduğunu, vezir Kivâmeddîn gibi iyi huylu ve iyi düşünceli olduğunu, sevgisinin dostlara şifa, öfkesinin de düşmana öldürücü darbe gibi olduğunu söylemektedir:

صدر اسلام عمادالدين بوبکر که هست چون قوام الدين نیکو سير و نیک اندیش

ای نکوخواه تو را مهر تو چون شربت نوش وی بد اندیش تو را کین تو چون ضربت نیش⁵⁶⁵

İslâmın veziri 'İmâdeddîn Ebû Bekr, Kivâmeddîn gibi iyi davranışlı ve iyi düşüncelidir.

Sevgin, dostuna şifa şerbeti gibidir. Kinin, düşmanına mızrak darbesi gibidir.

"Vezir Mueyyidulmulk b. Nizâmulmulk'e Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde Mu'izzî, Allah mülkünün rehberi ve dinin öncüsü olduğunu belirtmekte; zekâsını, ilmini, bilgisini ve kültürünü övmektedir:

ملک یزدان را مؤید دین یزدان را شهاب آفتاب عقل و علم و مایه فرهنگ و هنگ⁵⁶⁶

Allah mülkünün kuvvetlendiricisi, Allah dininin kılıcı; akıl ve ilim güneşi, bilgi ve kültür mayesidir.

Vezir Mueyyidulmulk'ü övmek için söylediği bir kasidesinde de Mu'izzî, bâtılı ve küfrü ortadan kaldırdığını, Allah dini için gayret gösterdiğini, iyinin yardımcısı, kötünün de düşmanı olduğunu söylemektedir:

ای نفی کفر باطل و اثبات دین حق ای نصرت فرشته و ای قهر اهرمن⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 423.

⁵⁶⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 437.

⁵⁶⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 607.

Ey bâtil küfrün yok edicisi ve Hak dinin ispatı! Ey meleğe nusret eden ve ey şeytanı kahreden!

Mu‘izzî, “Vezir Mueyyidulmulk b. Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı diğer bir kasidesinde ise Mueyyidulmulk’ün, dini, bilgisi ve adaletiyle vezirlik makamını haşmet ve görkeme kavuşturduğunu, devlete düzen verdiğini; Hakk dinde lider, namus ile hayâda öncü ve örnek olduğunu beyan etmektedir:

گرفت صدر وزارت جمال و حشمت و جاه به دین و دانش و داد وزیر شاهنشہ

نظام دولت و صدر جهان مؤید ملک عماد دین خداوند حق عبیدالله

مقدم است و منزّه ز عار و عیب چنانک پیمبران ز دروغ و فرشتگان ز گناه⁵⁶⁸

Şâhlarşâhının vezirinin dini, bilgisi ve adaletiyle vezirlik makamı cemâl, haşmet ve makam kazandı.

Devletin nizâmı ve cihanın veziri Mueyyidulmulk, Allah dininin lideri ve Allah kulunun âdilidir.

Peygamberler yalandan, melekler günahattan nasıl münezzeh ise, o da namus ve aşıptan o kadar öncü ve münezzehdir.

“Mueyyidulmulk b. Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Mu‘izzî, Mueyyidulmulk’ün güzel davranışıyla sarayın, zekâsıyla da dîvânın güzelleştiğini, devlet yönetiminde tedbiri elden bırakmadığını söylemekte ve kalemini övgüde bulunmaktadır:

از رسم بدیع او افروخته شد حضرت وز رای رفیع او آراسته شد دیوان

آباد بر آن کلکت کز بخت لقب دارد تدبیرگر دولت تصویرگر دوران⁵⁶⁹

Onun güzel âdetiyle saray yüceldi ve onun yüce zekâsıyla dîvân donandı.

Kalemin bayındır olsun çünkü bahttan dolayı devletin tedbircisi, zamanın tasvircisi olarak lakabı vardır.

Mu‘izzî, “Vezir Mueyyidulmulk b. Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde, fakirlerin ve mazlumların Mueyyidulmulk’ün vezirlik makamı sayesinde zenginliğe ve refaha kavuştuğunu ifade eder:

⁵⁶⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 689-690.

⁵⁶⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 649-650.

Nice fakirler onun makamı sayesinde mala mülke/zenginliğe ulaştı. Birçok mazlum onun malıyla/zenginliğiyle makam elde etti.

2.3.15. Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem

Vezirzâde Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem, vezir olan babası ‘Alâi gibi Selçukluların önemli vezirlerindendir. Sultan Sencer’in veziri olan Mucîruddevle adına dîvânda, müstakil olarak 74 beyitlik bir kaside mevcuttur.

Mu‘izzî, dîvânında Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem’i, devlet büyüğü ve iş bilen olması, dini yüceltmesi, mazlumlara yardım etmesi, cömertliği, himmeti, kalemi ve mızrağı gibi özellikleriyle vasfetmektedir.

“Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem b. Kirman Veziri ‘Alâi’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem’in devlet büyüğü, yetenekli, iş bilen bir lider olduğunu, dini yücelttiğini, fakirlerin ve mazlumların imdadına yetiştiğini, cömertliğini, gayretini ve bağışlarını her yere ulaştırdığını açıklamakta ve kalemini, Hz. İsâ’nın nefesine, mızrağını da Hz. Mûsâ’nın asâsına benzetmektedir:

ناصر دین کدخدای خسرو گیتی ستان	صاحب دولت مُجیر دولت و صدر کفات
مُنعمٌ فی کلِّ حالٍ مُقْبِلٌ فی کلِّ شأنٍ	سید و تاج وزیران مُکرم آنکه هست
دیده اعمی بصر یابد تن مرده روان	خامه او باد عیسی را همی ماند کزو
اژدهایی در میان آرد ز چوب خیزران	نیزه او چوب موسی را همی ماند کزو
گر سرشک نعمت او نیستی آتش نشان	آتش غم جان درویشان عالم سوختی
هر کجا در کشوری آید ز درویشی فغان	گوش او گویی به کرمان بشنود بی واسطه
متی بر هر مَکین و نعمتی در هر مکان ⁵⁷¹	او به کرمان است و از جودش بَهر اقلیم است

Devlet sahibi, devlet büyüğü ve yetenekli vezir! Dinin nâsırı, cihan fetheden sultanın kethüdası!

⁵⁷⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 693.

⁵⁷¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 507-508.

Nice vezirlerin seyyidi ve tâcıdır! Her koşulda, hiçbir zaman bir şeye ihtiyaç duymazsın.

Onun kalemi, Hz. İsa'nın nefesine (dem-i İsa) benzer. Çünkü onunla görmeyen göz, görür; ölü can, dirilir.

Onun mızrağı, Hz. Mûsâ'nın asâsına benzer. Çünkü onunla mızrağın ortasından ejderha çıkar.

Eğer onun nimetinin göz yaşını söndüren yoksa; gam ateşi, âlemdeki dervişlerin canını yakardı.

Hangi ülkede bir dervişten feryat çıksa, onun kulağı bir vasıta/aracı olmadan sanki Kirman'da duyar.

O, Kirman'dadır ama cömertliği her yerededir. Minneti her menzilde ve cömertliği her yerededir.

2.3.16. Ebu'l-Kâsım Mu'înulmulk 'Alî

Mu'izzî'nin, dîvânda sıklıkla andığı bir başka Büyük Selçuklu veziri, adına toplamda 235 beyit olmak üzere 5 kaside söylediği Ebu'l-Kâsım Mu'înulmulk 'Alî b. Sa'id'tir. Mu'izzî, dîvânda Ebu'l-Kâsım hakkında rehber olduğu, dindeki önderliği, azmi, Sultan Sencer saltanatının önemli vezirlerinden olduğu, zengini-fakiri herkesi makam ve nimete ulaştırdığı; Cenâb-ı Hakk'ın, sultanın ve halkın Ebu'l-Kâsım Mu'înulmulk'ten memnun olduğu, devleti ve saltanatı kuvvetlendirdiği, halk tarafından sevildiği, zekâsıyla dini nurlandırdığı, hüneriyle saltanat tahtını yücelttiği ve kalemiyle Acemlerin işini güzelleştirdiği özellikleri ve yönlerine yer vermektedir.

Mu'izzî, vezir Mu'înulmulk 'Alî b. Sa'id'i övmek için söylediği bir kasidesinde Mu'înulmulk'ün tecrübeli ve dinin öncüsü olduğunu, Acem'in azimli veziri ve Sultan Sencer zamanının vekili olduğunu, Sultan Sencer devletinde dini sağlamlaştırdığını, Sultandan himaye gördüğünü ve Allah'ın yardım ettiğini söylemektedir. Ayrıca birçok devlet büyüğünü makam ve üne, birçok önemsiz kimseyi de bol nimete kavuşturarak Cenâb-ı Hakk'ın ondan razı, sultanın da memnun olduğunu, ordusunun, şâhın ve halkın ona şükrettiğini belirtmektedir:

ستوده تاج کفات عجم سر فتيان

خجسته ناصح دولت اجل مؤيد دين

که هست نایب فرمانده زمین و زمان

مُعین ملک زمین و زمان علی سعید

نظام دین را در دولت ملک سنجر	قوام دین را در دولت ملک سلطان
حمایت از مَلِک است و عنایت از دستور	هدایت از ملک است و عنایت از یزدان
ز آسمان همه تأیید و رحمت است نثار	بر آن خجسته ضمیر و بر آن خجسته بنان
از او رسند بسی مهتران به جاه و به نام	وز او رسند بسی کهتران به آب و به نان
خدای باشد از او راضی و مَلِک خشنود	سپاه و شاه و رعیت به شکر و پیر و جوان ⁵⁷²

Devletin kutlu nasihat edeni/yol göstereni, dinin yüce kuvvetlendiricisi! Acem hünerrlilerinin övülmüş tâcı, gençlerin lideridir.

Cihan ve felek devletinin öncüsü ‘Alî Sa’îd, dünyanın ve devrin sultanının vekilidir.

Melik Sencer devletinde dinin nizâmı, Melik Sultan devletinde dinin temelidir.

Melikten himaye ve vezirden lütuf vardır. Melikten hidayet ve Allah’tan inayet vardır.

O kutlu bedene ve o mübarek ellere/parmaklara, gökten kudret ve rahmet saçılır.

Birçok haşmetli/ileri gelen onunla makam ve üne kavuşur. Birçok küçük kimse de onunla ekmek ve suya ulaşır.

Allah ondan razı ve melik ise hoşnuttur. Ordu, şâh, raiyyet ve genci yaşlısı şükretmektedir.

“Vezir Ebu’l-Kâsım Mu’înulmulk ‘Alî b. Sa’îd’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu’izzî, Mu’înulmulk’ün rehber ve yardım eden bir vezir olduğundan, devleti ve saltanatı kuvvetlendirdiğinden, halk tarafından sevildiğinden, zekâsıyla dini nurlandırdığından, hüneriyle sultanlık tahtını yücelttiğinden, kalemiyle Acemlerin işini güzelleştirdiğinden, büyüklüğüyle devletin yardımcısı olduğundan, liderliğiyle de devlete ve imana şeref kattığından bahsetmektedir:

آن بار خدایی که مُعین آمد و ناصر	بر مُلک شه مشرق و در دولت سلطان
بوالقاسم مُقْبِل که چو بوالقاسم مقبول	بگزیده خلق است و پسندیده یزدان
در دیده دین است خردمندی او نور	در پیکر مُلک است هنرمندی او جان
شد کار عجم خوب ز نقش قلم او	جامه ز عَلم خوب شود نامه ز عنوان

⁵⁷² Mu’izzî, *Divân*, s. 613-614.

Doğunun şâhının saltanatında ve sultanın devletinde o vezir, rehber ve nâsır geldi.

Makbul Ebu'l-Kâsım, halkın gönlünde taht kurmuş/halktan seçilmiş ve Allah'ın rızasını kazanmıştır.

Onun zekâsı, dinin gözünde nurdur. Onun hüneri, saltanat tahtında candır.

Acemlerin işi onun kaleminin nakşıyla güzelleşti. Kıyafet bayrakla/kumaşla güzelleşir, ferman unvanla.

Ey kudretin/görkemin, devletin ve ikbalin yardımcısı (olan)! Ey azametinin de saltanatın ve dinin şerefi (olan)!

2.3.17. Ebû Ca'fer-i Ğîlân

Ebû Ca'fer-i Ğîlân, etkili ve başarılı bir vezir olmasının yanı sıra, Selçukluların meşhur bir komutanıdır. Mu'izzî, Ebû Ca'fer-i Ğîlân'ı, dîvânda 18 beyitlik bir kasideyle zikretmiştir. Bu kasidedeki anlatımlar, onun önemli ve etkili bir vezir olduğunu ortaya koymaktadır.

Mu'izzî, dîvânında “Vezir Ebû Ca'fer-i Ğîlân'a Övgü” başlıklı kasidesinde cömertlikte ve hünerde benzersiz olduğunu ve Cenâb-ı Hakk'ın sayesinde İran ülkesine emniyet verdiğini vurgulamaktadır:

یک خواجه که دید است چو بوجعفر غیلان

از فضل و کفایت ز همه لشکر سلطان

آرام گرفته است همه کشور ایران⁵⁷⁴

آن باری خدایی که ز سیر قلم او

Sultanın bütün orduları arasında cömertliği ve hüneriyle, Ebû Ca'fer-i Ğîlân gibi bir veziri kim görmüştür?

Yüce Allah, onun kaleminden İran ülkesine emniyet vermiştir.

2.3.18. Mecdulmulk Es'ad

Mecdulmulk Es'ad b. Muhammed b. Mûsâ, Mu'izzî'nin, dîvânda adına az sayıda övgüde bulunduğu vezirlerdendir. Sultan Berkyâruk'un veziri olan Mecdulmulk Es'ad için dîvânda 50 beyitlik bir kaside söylenmiştir.

⁵⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 659.

⁵⁷⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 655.

Mu‘izzî, vezir Mecdulmulk Es‘ad’ı, dini yüceltmesi, devletin öncülüğünü yapması, şâhın ülkesini düşmandan temizlemesi, zekâsıyla devleti sağlamlaştırması, devlet hazinesini büyütmesi, adaleti ve dini güzelleştirmesi gibi yönleriyle ele almaktadır. Mu‘izzî, “Vezir Mecdulmulk Es‘ad b. Muḥammed b. Mûsâ’ya Övgü” başlıklı kasidesinde Mecdulmulk’ün dini yücelttiğini, devletin öncü bir veziri olduğunu, Hz. Peygamber’in Ka‘be’yi Lât ve Uzzâ’dan temizlediği gibi, vezir Mecdulmulk’ün de şâhın ülkesini düşmandan arındırdığını, zekâsıyla saltanatı kuvvetlendirdiğini, devlet hazinesini büyüttüğünü, adaleti yaydığını ve dini güzelleştirdiğini beyan etmektedir:

صدر زمان اسعد محمد موسى	بدر زمین شمس دین مؤید دولت
همچو نبی کعبه را ز لات و ز غزّی	مملکت شاه را ز خصم تهی کرد
رای تو چون حجت است و ملک چو دعوی	قاعده ملک شد به رای تو محکم
ملک و خزانه به توسست محکم و فریبی	خامه تو سست و لاغرست ولیکن
⁵⁷⁵ دین به تو آراسته چو لفظ به معنی	حق به تو افروخته چو عقل به ایمان

Cihanın dolunayı, dinin güneşi, devleti güçlendiren ve zamanın veziri Mûsâ b. Muḥammed b. Es‘ad’tır.

Peygamberin, Ka‘be’yi Lât ve ‘Uzzâ putlarından temizlediği gibi, o da şâhın ülkesini düşmandan temizledi.

Senin zekân/düşüncenle devletin kanunu sağlam oldu. Zekân delil ve devlet dava gibidir.

Kalemin zayıf ve güçsüzdür ama devlet ve hazine seninle sağlamdır ve seninle büyümektedir.

Adalet, imandaki akıl gibi seninle arttı. Din, manadaki lâfız gibi seninle güzelleşti.

2.3.19. Cemâlüddeve Ebu’l-Vefâ

Dîvânda adına toplamda 65 beyit olmak üzere 2 kaside söylenen Şemseddîn Cemâlüddeve Ebu’l-Vefâ, Mu‘izzî tarafından dindarlığı, adaleti, mazlumları himaye etmesi, hüner sergilemesi, işinde nifaka ve riyâyâ yer vermemesi, hizmetiyle

⁵⁷⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 732-734.

saltanatı yüceltmesi, cömertliği, himmeti ve şerri yok etmesiyle ele alınmış önemli vezirlerden biridir.

Mu‘izzî, Cemâlüddeve Ebu’l-Vefâ’yı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Cemâlüddeve’nin dine yardım etmesinden, adaletinden, mazlumlara korumasından, azimli oluşundan, âdetinde nifaka, yolunda da riyâyâ yer olmadığından, talihi ve hizmetiyle devleti yüceltmesinden, cömertliğinden, himmetinden ve şerri yok etmesinden söz etmektedir:

جمال دُولِ ناصر دين و داد	سپهر وفا شمس دين بوالوفا
به آزادمردی دری بر گشاد	که بازار آزادگان شد روا
سعادت همی زو ستاند مدد	کفایت همی زو فزاید بها
بود زیر حکمش همیشه قَدَر	بود پیش امرش همیشه قضا
نه در رسم او راه گیرد نفاق	نه در راه او راه یابد
بود ملک را دولتش قهرمان	بود جاه را خدمتش کیمیا
بود تنگ با نعمت او زمین	بود پست با همت او سما
ز انعام تو مُنَبِّط شد زمین	در ایام تو مُنَدَرَس شد فنا
سخاوت تو داری پدر بر پدر	مروّت تو داری نیا بر نیا
تویی مَفْضَل ملت ایزدی	تویی مُنَعِم دولت پادشا ⁵⁷⁶

İki dünyanın cemâli, din ve adaletin nâsırı, vefâ feleği, dinin güneşi Ebu’l-Vefâ,

Mazlumlara kapı açtı, çünkü mazlumlara çarşısına girdi.

Saadet, ondan alır medet. Değerini onunla arttırır yetenek.

Hükmünün altında her zaman kader vardır, emrinin önünde de her zaman kazâ vardır.

Onun âdetinde nifaka yer/yol yoktur. Onun yolunda da yola/riyâyâ yer yoktur.

Onun talihi, devlete kahraman olur. Hizmeti, makama kimya olur.

Onun nimetleri karşısında yeryüzü küçülür, himmeti karşısında da semâ alçalır.

⁵⁷⁶ Mu‘izzî, *Divân*, s. 32.

Senin bağışlarınla yeryüzü genişledi, senin zamanında kötülük ortadan kalktı.

Cömertliğe dededen sahipsin (Cömertlik sana dededen yadigârdır). Mürüvvete de torunlarından sahipsin.

Allah'ın kullarına cömert olan sensin. Padişahın devletinin bağış yaparı da sensin.

2.3.20. Cemâleddîn Ebû Ca'fer Şîkatulmulk-i 'Âriz

Mu'izzî Dîvânı'nda övülen bir diğer vezir, hüneri, cömertliği, ileri görüşlülüğü ve kaleminin etkisi gibi özellikleriyle öne çıkan Cemâleddîn Ebû Ca'fer Şîkatulmulk-i 'Âriz'dir. Müstakil olarak Şîkatulmulk için dîvânda 40 beyitlik bir kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, "Cemâleddîn Ebû Ca'fer Şîkatulmulk-i 'Âriz'e Övgü" başlıklı kasidesinde Şîkatulmulk'ün, aynı zamanda komutan/emîr olduğunu, dini güzelleştirdiğini, Allah katında Âdem ve Havva'nın soyundan geldiğini, hüneriyle devleti güzelleştirdiğini; ferasetini, cömertliğini, hilmini, Rûm'dan Semerkand'a kadar fermanı altında, Şam'dan Buḥârâ'ya kadar da kılıcının altında olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca himmetinin üstünlüğünü, iyi talihli ve düşmana karşı kindar olduğunu, sevgisiyle müminleri yaklaştırdığını açıklamakta ve kalemini Hz. Süleyman'ın mührüne, elini de Hz. İsâ'nın nefesine benzetmektedir:

عارض دنیا جمال دین ثقه الملك	بار خدای نژاد آدم و حوّا
خواجه ابو جعفر آن که از هنر او	دهر مزین شدست و ملک مهنّا
پست بود پیش او بلندی گردون	خُرد بود پیش او بزرگی دنیا
با نظرش بر دمد بنفشه ز آهن	با کرمش بشکفد شکوفه ز خارا
زیر رکابش ز روم تا به سمرقند	زیر خُسامش ز شام تا به بخارا
بحر بر جود او چو قطره به جیحون	کوه بر حلم او چو صخره به صحرا
هست دو چشم هنر به رسم تو روشن	هست زبان خرد به مدح تو گویا
همت تو هست همچو رای تو عالی	دولت تو هست همچو بخت تو والا

دست تو در معجزه چو باد مسیحا

کلک تو در مرتبت چو مهر سلیمان

از شب قدر آفرید و از شب یلدا

ایزد دادار مهر و کین تو گویی

زانکه به کینت بود تفاخر ترسا⁵⁷⁷

زانکه به مهرت بود تقرب مؤمن

Dünyanın komutanı/lideri, dinin cemâli Şikâatulmulk (devletin güvenilir kişisi), Allah katında Âdem ve Havva'nın soyundandır.

Vezir Ebû Ca'fer'in hünerinden dolayı, felek süslendi ve devlet güzelleşti.

Onun yanında feleğin yüceliği zelil olur; dünyanın büyüklüğü de küçük kalır.

Bakışıyla demirden menekşe çıkar, keremiyle dikenden tomurcuk fışkırır.

Rûm'dan Semerkand'a kadar onun rikabının altındadır. Şam'dan Buḥârâ'ya kadar kılıcının altındadır.

Deniz onun cömertliği karşısında Ceyhun'da bir damla gibi, dağ onun sabrı karşısında çölde bir kum tanesi gibidir.

Hünerin gözü senin âdetinle aydıdır/nurludur. Aklın dili senin övgünle hatiptir.

Himmetin zekân gibi üstün, devletin bahtın gibi uludur.

Kalemin derece olarak Süleyman'ın mührü gibi, elin mucizede İsâ'nın nefesi gibi.

Hakîm Allah sevgini ve kinini, sanki Kadir gecesinden ve Şeb-i Yeldâ'dan yarattı.

Bu yüzden müminin yakınlaşması senin sevginle, Hristiyan'ın kıvancı senin kininledir.

2.3.21. Ebû Bekr-i Şemsuşşeref

Mu'izzî'nin dîvânında geçen ve üstün özellikleriyle anılan diğer bir vezir Ebû Bekr-i Şemsuşşeref'tir. Dîvânda adına 59 beyitlik bir kaside mevcuttur.

Ebû Bekr-i Şemsuşşeref'i övmek için söylediği bir kasidesinde Mu'izzî, Cenâb-ı Hakk'ın Ebû Bekr-i Şemsuşşeref'e lütfunun gücüyle sıddîk soyunu verdiğinden, tedbiriyle padişahlıkta yüzük ve tâcın mutlak olduğundan, itaatkâr olduğundan; kılıcının korkusundan Hint padişahı Rey, Fağfûr ve Bizans Kayseri'nin itaat ettiklerinden, savaş meydanında yardımcısının fetih ve nusret olduğundan ve cömertliğinden söz etmektedir. Ayrıca düşüncesinin, denizdeki yelkenli; hilminin de çapa gibi olduğuna vurgu yapmaktadır:

⁵⁷⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 40-41.

جَاهِ آنِ صَاحِبِ کِه او شَمْسِ الشَّرَفِ دَارِدِ لَقَبِ	وَز شَرَفِ کَرْدَسْتُ بَا شَمْسِ وَ فَلَکِ هَمْسَرِ مَرَا
آنکِه ایزدِ هَمچنانکِ او را بِه صُنْعِ لُطْفِ خَویشِ	کَنِیتِ صَدِّیقِ دادِ وَ نَامِ پیغمبرِ مَرَا
خَسرو مشرقِ هَمی گوید کِه از تَدبیرِ اوستِ	در جِهانداری مُسَلِّمِ خاتَمِ وَ افسرِ مَرَا
تا سِپِهدارِ مَرَا باشد چو او فرمانبری	شَهریارانِ جِهانِ باشند فرمانبرِ مَرَا
از نَهِیبِ تیغِ مَخدومِ بِه هَندِ وَ تُرکِ وَ رومِ	طاعتِ است از رَأیِ وَ از فَعْفورِ وَ از قیصرِ مَرَا
یاورِ مَن فَتَحِ وَ نَصرتِ باشد اندرِ کارزارِ	تا بَوَدِ در فَتَحِ وَ نَصرتِ تیغِ او یاورِ مَرَا
عَزَّ دینِ گوید هَمی تا او وزیرِ مَن شدستِ	عَزَّ وَ پیروزیِ است از گردونِ وَ از اخترِ مَرَا
از نَهِیبِ تیغِ مَن چون زَرِ کَندِ رَخسارِ زردِ	گَر بِه رِزمِ اندرِ ببیندِ پورِ زالِ زَرِ مَرَا
کشتیِ دولتِ هَمی گوید کِه در دریایِ مُلکِ	رایِ او بَسِ بادبانِ وَ حَلَمِ او لَنگَرِ مَرَا
گَر زِ یحییِ وَ زِ جَعفَرِ هستِ در بَخششِ مَثَلِ	یادِ نَایدِ بَا تو از یحییِ وَ از جَعفَرِ مَرَا
چون قَهستانیِ تو را چاکرِ بسی در مِهتریِ	پیشِ تو چون فَرّخیِ در شاعریِ چاکرِ مَرَا ⁵⁷⁸

Şemsuşşeref (şeref güneşi) lakabına sahip olan o vezirin makamı, güneş ve feleklerle bana şereften eş oldu.

Allah ona lütfunun gücüyle, siddik (Hz. Ebûbekir) soyu verdi ve bana da peygamber adı.

Doğunun hüsvi der ki padişahlıkta yüzük ve tâcın mutlak olması, onun tedbiriyledir.

Benim ordu komutanım onun gibi itaatkâr olduğundan, cihan şehriyarları da bana mutî olurlar.

Hindistan'da, Türkistan'da ve Rûm'da benim liderimin kılıcının korkusundan Hint padişahı Rây, Fağfur ve Bizans Kayşer'inden bana itaat vardır.

Savaş meydanında yâverim fetih ve nusrettir. Fetih ve zaferde onun kılıcı bana yâverdir.

Dini yücelten der ki o benim vezirim olduğu müddetçe, felekten ve yıldızlardan bana izzet ve zafer vardır.

⁵⁷⁸ Mu'izzî, *Divân*, s. 46-50.

Eğer savaş meydanında beni Pûr-i Zâl-i Zer (Rüstem) görse, kılıcımın korkusundan yüzü altın gibi sapsarı olur.

Devlet gemisi der ki saltanat denizinde onun düşüncesinin/zekasının yelkenli ve hilminin çapa olması, kâfidir.

Eğer cömertlikte Yahyâ ve Ca'fer⁵⁷⁹ örnek ise/ Eğer cömertlikte Yahyâ ve Ca'fer'den örnek verilecekse, benim için senin yanında Yahyâ ve Ca'fer'den bahsedilmez bile.

Azamette/büyüklikte Kahistânî gibi hizmetkâr sana yeter. Yanında şairlikte Ferruhî gibi hizmetkâr da bana yeter.

2.3.22. Ebu'l-Kâsım 'Îmâdulmulk

Dîvânda Sultan Melikşâh'ın nedimi ve vezir Nizâmulmulk'ün oğlu olan Ebu'l-Kâsım 'Îmâdulmulk için, toplamda 58 beyit olmak üzere 3 kaside söylenmiştir.

'Îmâdulmulk, Mu'izzî tarafından dîvânda adaleti, devlet yönetimindeki katkısı, bilgeliği, zekâsı, muzaffer olması, dini devam ettirmesi gibi özellikleriyle zikredilmiştir.

"Ebu'l-Kâsım 'Îmâdulmulk b. Vezir Nizâmulmulk'e Övgü" başlıklı kasidesinde Mu'izzî, 'Îmâdulmulk'ün adaletinden, devlet yönetimine yardım etmesinden, âlimliğinden, hünerinden, zekâsından, tabiatıyla meclise neşe kattığından, azmiyle savaşta fetih ve zafer elde ettiğinden, dininin temelini daha da sağlamlaştırdığından, düşmanlarının korktuğundan, dostlarının ise hayır ve fayda gördüğünden bahsetmektedir:

قسیم عدل ابوالقاسم که از اقلام و اعلامش	به دیوان در قضا زاید به میدان در قَدَر خیزد
ز طبع او به بزم اندر همه لعب و طرب زاید	ز عزم او به رزم اندر همه فتح و ظفر خیزد
ز عالی رای او خیزد همیشه حجت عقلی	چنان چون حجت شرعی ز آیات و سُور خیزد
قوام دین پیغمبر بدو نازد ز فرزندان	چنین واجب کند فرزند کز چوَنان پدر خیزد
نکرد ابلیس آدم را ز بدبختی یکی سجده	نمی دانست کز آدم همی چوَنان پسر خیزد
مخالف را ازو همواره خوف بی رجا باشد	موافق را ازو مادام نفع بی ضرر خیزد

⁵⁷⁹ Yahyâ ve Ca'fer-i Bermekî: Abbasîler devrinde Bermekî soyundandırılar. Hârûn er-Reşîd sarayında bilgi ve cömertlikleriyle bilinen vezirlerdir. Hakkı Dursun Yıldız, "Bermekîler", *TDVİA*, C 5, İstanbul, 1992, s. 517-520.

ز تو خیرست ناصح را ز تو شرست حاسد را تو گردونی و از تأثیر گردون خیر و شر خیزد
همه عالم به روز حشر خیزند از زمین یکسر مگر بدخواه مسکینت که از نار سقر خیزد⁵⁸⁰

Adaleti bölüştüren (herkese adalet getiren) Ebu'l-Kâsım, kaza ve kader yoluyla dîvân ve muharebede beliriverir.

Onun tabiatından dolayı mecliste sevgili ve neşe doğar, azminden dolayı savaşta hep fetih ve zafer çıkar.

Şeriatın delili nasıl âyetlerden ve sûrelerden çıkarsa, aklın delili de her zaman onun yüce zekâsından çıkar.

Peygamber dininin temeli onunla kıvançlıdır, babasına vacip olduğu gibi çocuklarına da vaciptir.

Şeytan Hz. Âdem'e bedbahtlığından dolayı secde etmedi. Hz. Âdem'den böyle bir oğul çıkacağını bilemezdi.

Düşmanlarına ondan her zaman ümitsiz bir korku vardır, dostlarına da her daim zararsız fayda.

Nasihat edene senden hayır, hasuta da şer vardır. Sen feleksin, feleğin dönüşünden hayır da çıkar şer de.

Bütün âlem, mahşer günü baştanbaşa yeniden dirilir. Sonunda senin zavallı düşmanına cehennem ateşi çıkar.

2.3.23. Seyyid Ebû Hâşim-i 'Alevî

Mu'izzî'nin, dîvânda adına az sayıda övgü söylediği vezirlerden biri de Seyyid Ebû Hâşim-i 'Alevî'dir. Adına 54 beyitlik bir kaside söylenmiştir. Dîvânda devlet ve saltanat için iyi işleri arayan olarak ön plana çıkmaktadır.

“Seyyid Ebû Hâşim-i 'Alevî'ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Ebû Hâşim'in adaletini, hânedanda hayırlı işlerin peşinde olduğunu, bir hayli nüfuz sahibi olduğunu ve bunun neticesinde Hz. Ali soyunun nişanı verildiğini, iyi talihli olduğunu ve talihinin, kılıç ve mızrakla zafer verdiğini dile getirmektedir:

بوهاشم آفتاب رئیسان شرق و غرب کز عدل در دهان ولایت زبان نهاد
صدر ملک صفت که به هفتم فلک ملک او را لقب سلاله حیدر نشان نهاد

⁵⁸⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 133-134.

زو خاندان احمد مختار فخر کرد
چون او پی خجسته در آن خاندان نهاد

ای دولت مؤید تو ترجمان عقل
دولت ز عقل پیش دلت ترجمان نهاد

گوی سعادۃ ابدی نصرت و ظفر
هر دو تو را میان رکاب و عنان نهاد

تیغی که روزگار تو را داد روز جنگ
رُمحی که کردگار تو را زیران نهاد⁵⁸¹

Doğu ve Batı reislerinin güneşi olan Ebû Hâşim, adaletiyle ülkenin ağzına dil koydu/dil ekledi (adaletin konuşan dili oldu).

Yedinci feleğe kadar hâkim olan melik sıfatlı vezire, Haydar (Hz. Ali) soyunun nişanı verildi.

Ahmed-i Muhtâr (Hz. Muhammed) soyu, onunla kıvanç duydu. Çünkü O, o hânedanda mübarekliği arayan oldu /mübarekliğin peşinden gitti.

Ey senin güçlü devletin ve aklın tercümanı! Devlet, gönlünün/kalbinin karşısında akıldan dolayı tercüman oldu.

Sanki ebedi mutluluk olan nusret ve zafer, her ikisi seni rikap ve dizgin arasına koydu.

Felek, sana savaş günü kılıç verdi; Allah, senin ayağının altına mızrak koydu.

2.3.24. Ebu'l-Ġanâ'im

Mu'izzî, dîvânında Büyük Selçukluların önemli ve etkili veziri olan Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk (öl. 486/1093) için toplamda 196 beyit olmak üzere 4 kaside söylemiştir. Sultan Melikşâh'ın vezirliğini yapmıştır.

Mu'izzî, dîvânda Ebu'l-Ġanâ'im'e cömertliği, savaşlarda ganimet elde etmesi, tanınan bir vezir olması, yazı işlerindeki hüneri ve kaleminin etkisi, ordusunun gücü, din ve dünyayı yüceltmesi, şeriatı muhafaza etmesi ve haşmeti gibi özellikleri yönüyle yer vermektedir.

Mu'izzî, "Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk-i Fârsî'ye Övgü" başlıklı bir kasidesinde cihan veziri Ebu'l-Ġanâ'im'in, talihiyle dergâhında fetih ve zafer ganimetlerinin bulunduğunu, meşhur bir kethüda ve nam sahibi bir vezir olduğunu, celâliyle yakınına görkem ve şeref verdiğini, cemaliyle de üç dîvânı değerli kıldığını, kalemi sayesinde sultana her yıl yeni bir fetih kazandırdığını; ordusunun coşkusunun Şam ve

⁵⁸¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 185-186.

Antakya'da, atının tozunun Halluḥ ve Kâşgar'da, şâh için de çok önemli olduğunu, liyakatlerinin din ve devlette ortaya çıktığını beyan etmektedir:

صدر دنیا بوالغنایم کز سعادتهای چرخ	سوی درگاهش غنیمت‌های فتح است و ظفر
خانه محروس و فرزند عزیز شاه را	کدخدای نامداری و وزیر نامور
از جلال تو سه حضرت را جلال است و شرف	وز جمال تو سه دیوان را جمال است و خطر
تا قلم گشته است در دست تو مفتاح فتوح	هست هر سال نوی این شاه را فتحی دگر
گاه جوش لشکرش در شام و در انطاکیه	گاه گرد مرکبش در خلّج و در کاشغر
خسروان را خانه و گنج و پسر باشد عزیز	شاه را هستی تو تاج خانه و گنج و پسر
تا کفایت‌های تو در ملک و دین پیدا شدست	سوی خاطرها ز معنی‌ها همی آید حَشَر ⁵⁸²

Feleğin saadetlerinden dolayı cihan veziri Ebu'l- Ġanâ'im'in dergâhında, fetih ve zafer ganimetleri vardır.

Korunmuş hânesi ve şâhın aziz oğlu, meşhur bir kethüda ve nam sahibi bir vezirdir.

Senin celâlinden dolayı üç akrabaya/yakına, görkem ve şeref vardır. Senin cemalinden dolayı üç dîvâna güzellik/değer ve yücelik vardır.

Kalem senin elinde fetihlerin anahtarı olunca, bu şâhın her yeni bir yılda başka bir fethi vardır.

Ordusunun coşkusu bazen Şam ve Antakya'da, atının tozu da bazen Halluḥ ve Kâşgar'dadır.

Sultanların evi, hazinesi ve oğlu değerli(dir) olur. Şâhın hânesinin tâcı/değerlisi, hazinesi ve oğlu sensin.

Senin yeteneklerin devlette ve dinde ortaya çıkınca, ordunun (yaptıkları) manalarda/lafta kalmaz, düşüncelere/eylemlere gelir.

“Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk'e Övgü ve Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk'ün Kalemî” başlıklı bir başka kasidede Mu'izzî, Hoten'den Keyrevân'a, 'Aden'den Kandahâr'a kadar Tâculmulk'ün fermanı altında olduğunu, Ebu'l-Ġanâ'im'in hizmetiyle, saltanat sahiplerinin makam ve övünç zenginliği elde ettiğini, soyu kıyamete kadar devam ettirecek silsileye sahip olduğunu, çabasını, vezirlik makamında gayretli ve sultanlar

⁵⁸² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 398-399.

nezdinde değerli olduğunu, şeriatın hâmisi ve hakikatli olduğunu, her geçen yıl daha da haşmet ve güce kavuştuğunu, kalemiyle ülkeyi, tuğrayı ve şâhın hazinesini idare ettiğini ifade etmektedir:

در زیر امر تو ز خُتَن تا به قیروان	در زیر حکم تو ز عَدَن تا به قندهار
بر فرق روزگار تویی تاج ملک بخش	در دست تاج ملک شهنشاه روزگار
فرخنده بوالغنایم کاحرار ملک را	از خدمتش غنایم جاه است و افتخار
صدری که از جواهر اقبال دولتش	عقدست تا قیامت در گردن تبار
در همتش همی نرسد گردش فلک	گویي فلک پیاده شد و همتش سوار
در بند خشم اوست تن دشمنان اسیر	در دام شکر اوست دل دوستان شکار
ناقص نگشت جاه تو در صدر مملکت	کمتر نگشت قدر تو در پیش شهریار
پشت شریعتی تو و یزدانت باد پشت	یار حقیقتی تو و سلطانت باد یار
امروز هست مایه تو بیشتر ز دی	وامسال هست حشمت تو بیشتر ز پار
طغرا و دار مملکت و گنج شاه را	هستی به کلک و دست نگهدار و پاسدار
جز دست چون تویی نگزارد چنین سه شغل	جز کلک چون تویی ننگارد چنین سه کار
از قوتی که دست تو را داد آسمان	وز قدرتی که کلک تو را داد کردگار
اقرار داده اند همه عاقلان که هست	دست تو دست حیدر و کلک تو ذوالفقار ⁵⁸³

Hoten'den Keyrevân'a kadar senin emrinin altında, 'Aden'den Kandahâr'a kadar senin hükmün altındadır.

Zamanın başında saltanat bahşeden tâç sensin. Asrın şehinşâhının saltanat tâcı elindedir.

Kutlu Ebu'l-Ganâ'im'in hizmetinden dolayı, saltanat sahiplerine makam ve iftihar zenginliği vardır.

Devletinin ikbal cevherlerinden dolayı, kıyamete kadar soyun boynunda gerdanlığı olan bir vezirdir.

⁵⁸³ Mu'izzî, *Divân*, s. 403-404.

Feleğin dönüşü/felek, onun himmetine/gayretine ulaşamaz/varamaz. Sanki felek piyade oldu ve himmeti süvari.

Esir düşmanların bedeni, onun öfkesinin bağındadır. Avcı dostların kalbi, onun şükür tuzağındadır.

Ülkenin vezirliğinde senin makamın eksilmedi. Şehriyarların huzurunda kıymetin azalmadı.

Şeriatın sığınağı/dayanağı sensin, Allah da senin sığınağın olsun. Hakikatin yardımcısı sensin ve sultan da senin yardımcın olsun.

Bugün senin temelin, dünden daha sağlamdır. Bu yıl senin haşmetin, geçen yıldan daha fazladır.

Tuğra, memleket/ülke ve şâh hazinesine kalemle, muhafız ve koruyucu eliyle sahiptin.

Bu üç şeyi, senin elinden başkası idare edemez. Bu üç işi, senin kaleminden başka bir şey yazamaz.

Feleğin senin eline verdiği kuvvetten ve Allah'ın senin kalemine verdiği kudretten dolayı,

Bütün akıl sahipleri, senin elinin Hz. Ali'nin eli ve kaleminin Zülfikar olduğunu ikrar ettiler.

“Tâculmulk Ebu'l-Ġanâ'im-i Fârsi'ye Övgü” başlıklı bir diğer kasidesinde Mu'izzî, Tâculmulk Ebu'l-Ġanâ'im'in devleti taçlandırdığını, din ve dünyayı güzelleştirdiğini, fethin ve ganimetlerin temeli olduğunu; davranışı ve yaptıklarıyla dindar milleti ve sultanın devletini yücelttiğini, cömertliğini, Sultana olan hizmetinde haşmet kazandığını, kaleminin etkisini ve her yerde bağışları için şükredildiğini söylemektedir:

عمده فتح وغنائم بوالغنائم مرزبان	تاج ملک و جان آفاق و جمال دین حق
ملت صاحب کتاب و دولت صاحب قران	آن که بفروزد همی از سیرت و آثار او
فلسفی و هندسی را هر دو گم گردد گمان	در قیاس عقل او و اندر حساب فضل او
یافت از سلطن به خدمت حشمتی تا جاودان	یافت از یزدان به طاعت نصرتی تا روز حشر
نقش اقلامت رسیدست از حبش تا قیروان	شکر انعامت رسیدست از ختن تا قندهار

Devletin tâcı, dînyanın canı ve Hakk dinin cemâli! Fethin ve ganimetlerin temeli hâkim Ebu'l-Ġanâ'im'dir.

O, sîreti ve etkileriyle/yaptıklarıyla kitap sahibi milleti ve sultanın devletini yüceltir.

Onun akıl kıyasında ve cömertlik hesabında, filozof ve mühendis bile akıllarını kaçıırır.

Mahşer gününe kadar itaatte Allah'tan nusret elde eder. Sultandan da sonsuza dek hizmette haşmet elde eder.

Senin nimetlerinin şükri, Hoten'den Kândahâr'a ulaştı. Senin kaleminin nakşı, Habeş'ten Keyrevân'a vardı.

Din ve dünya seninle mutlu, sen ise her ikisinden de murat dolusun. Şâh ve ferman sâhibi sana şükreder, sen ise her ikisinden de memnunsun.

2.3.25. Şemseddîn Ebu'l-Faẓl Mecdulmulk

Mu'izzî, Sultan Melikşâh zamanının veziri olan Şemseddîn Ebu'l-Faẓl Mecdulmulk için dîvânda toplamda 118 beyit olmak üzere 2 kaside söylemiştir.

Mu'izzî, "Şemseddîn Ebu'l-Faẓl Mecdulmulk'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde Mecdulmulk'ün Arap torunu olduğunu, Peygamberlerin soyunu devam ettirdiğini, Hz. Peygamber'in Hendek, Hz. Ali'nin Şıffîn savaşlarındaki savaşçılarına benzediğini, ilmini, zekâsını, azmini, halkına rehber olduğunu söylemektedir. Ayrıca devletin temelini kuvvetlendirdiğini, halkın Mecdulmulk'e hizmet için gönüllü, şehzâdelerin ise minnettar olduğunu; şeytanın ateşle övünemeyecek kadar nurlu olduğunu, halktan ve devlet yönetiminden devrin en âkili olduğunu, tedbiriyle fitneyi yatıştırdığını, başarısını, Irak ve Hôrâsân'da zâlimleri ortadan kaldırdığını açıklamaktadır:

نبیره عرب و مرد خندق و صفین

وصی خاتم پیغمبران و شیر خدای

در خزانه عقل است رای شمس الدین

در مدینه علم است و در مناقب او

بشیر خلق زمان و مشیر شاه زمین

اجل مُشید دولت ستوده مجدالملک

⁵⁸⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 637-638.

به خدمتش همه آزادگان شدند رهی	به منتش همه شهزادگان شدند رهین
ز حادثات فلک درگه مبارک او	جهان و خلق جهان را بس است حصن حصین
اگر خبر شدی ابلیس را ز نور دلش	ز نار فخر و تکبر نکردی آن مسکین
سجود کردی و هرگز نگفتی آدم را	من آفریده ز نارم تو آفریده ز طین
اگر ز عقل پرسی که کیست سید عصر	ز اهل ملت و دولت تو را کند تعیین
به وقت آنکه در آغاز فتنه بود جهان	که داد جز تو به تدبیر فتنه را تسکین
چو گشت رای تو پیوند رایت سلطان	کشید رایت عالیش سر به علین
همه عراق و خراسان به جمله خالی گشت	ز ظالمان بلاجوی و مفسدان لعین
بساط مملکتش را اگر پیمایند	سری به کاشغریست و سری به قسطنطین
جهانیان همه گشتند متفق که تو راست	ضمیر روشن و رای درست و عزم متین
همی دهند رسولان ز رای و تدبیرت	خبر به خضرت کرمان و خضرت غزنین ⁵⁸⁵

Peygamberlerin son lideri/öncüsü ve Allah'ın aslanı, Arap torunu, Hendek ve Şıffîn savaşının yiğitidir.

Onun menâkıbında ilmin Medinesi'nin kapısı vardır. Şemseddîn'in zekâsı, akıl hazinesinin kapısıdır.

Devrin halkının müjdeleyicisi ve cihan şâhının rehberi övülmüş Mecdulmulk, devletin büyüğüdür.

Halk ona hizmet etmede kul köle oldu, şehzâdeler onun minnetine rehin oldu.

Feleğin yaptıklarından onun mübarek sarayı, cihan ve cihan halkı için sağasağlam kaledir, bu da kâfidir.

Gönlünün nûrundan iblisin haberi olsaydı, o iblis ateşten övünç duymaz ve kibirlenmezdi.

Hz. Âdem'e secde ederdi ve ben ateşten; O, topraktan yaratıldı diye asla söylemezdi. Eğer akla, zamanın seyidi kim diye sorsan; millet ve devlet ehlinde seni belirler.

⁵⁸⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 639-640.

Başlarda dünyada fitnenin olduğu zamanda, fitneyi tedbirle senden başka kim yatıştırdı?

Zekân/başarın sultanın sancağına bağlı olunca, onun yüce bayrağı arşa kadar çekildi.

Bütün Irak ve Hırâsân, tamamen zulmeden zâlimlerden ve lanetli muhsitlerden arındı.

Onun memleketinin sofrasını genişletirlerse, bir ucu Kâşgar'da ve bir ucu da Konstantin'dedir.

Bütün cihan halkı aydın fikrine, doğru zekâna ve sağlam azmine karşı müttetik oldular.

Senin zekân ve tedbirinden dolayı elçiler, Kirman ve Gâzne'ye haber verirler.

2.3.26. Ebû Sa'd

Dîvânda dindarlığı, saltanatı yüceltmesi, haşmeti ve düşmana galebe çalması gibi özellikleriyle anılan Teksînoğulları ve Yabgu soyundan gelen Ebû Sa'd b. Hindû adına, 32 beyitlik bir kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, Ebû Sa'd'ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Ebû Sa'd'ın, örnek bir şahsiyet olduğunu, dindarlığını, devleti güzelleştirdiğini, düşman karşısında üstün oluşunu, gücü ve ihtişamıyla Kâdir Hân ile Kayser'i, sultanların huzurunda hizmet ettirdiğini ifade etmektedir.

نخیزد مثال تو از نسل یبغو

نزاید همال تو از آل تکسین

اجل سعد دولت ابوسعده هندو

گزین شمس دین زین ملک سلاطین

که تبت نباشد به مقدار قل هو

عدو با تو یکسان نباشد به سیرت

به عصر ملکشاه و ایام ارغو

ز صد خواجه آنچ از تو دیدم ندیدم

⁵⁸⁶ قدرخان و قیصر چو قیماز و قرغو

ز فر تو در پیش سلطان به خدمت

Teksînoğullarından senin gibi bir misal doğmaz. Yabgu soyundan senin gibi bir örnek çıkmaz.

⁵⁸⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 684-686.

Dinin seçilmiş güneşi ve sultanların saltanatının süsü Ebû Sa‘d-i Hindû, devletin uğurlu büyüğüdür.

Tebbet suresi, gulhû/ihlas suresi derecesinde nasıl olamazsa; düşman, sîrette seninle bir olamaz.

Melikşâh ve kardeşi Arslan Argû zamanında, senden gördüklerimi yüz vezirden görmedim.

Gücünden/ihtişamından dolayı sultanların huzurunda Kadir Hân ve Kayşer, Kaymâz ve Kargû gibi hizmet etmektedir.

2.3.27. Ebu'l-Meḥâsin Sa‘dulmulk Sa‘d

Dîvânda, Mu‘izzî tarafından Ebu'l-Meḥâsin Sa‘dulmulk Sa‘d b. Muḥammed-i Âbî için 38 beyitlik bir kaside söylenmiştir. Dîvânda cömertliği, saltanatı güzelleştirmesi, ve zekâsı gibi özellikleriyle dikkat çekmektedir.

Mu‘izzî, “Vezir Ebu'l-Meḥâsin Sa‘dulmulk Sa‘d b. Muḥammed-i Âbî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Ebu'l-Meḥâsin’in cömertliğine, kalemine; âdetiyle saltanata, zekasıyla millete değer kazandırdığına vurgu yapmakta; hakimlerin işini kolaylaştırdığını ve hüneri sayesinde babasıyla dedesinin mertebesine ulaştığını belirtmektedir:

شد به کمالش جمال فضل مهيا	شد ز بنانش بنای جود مشيد
رسم تو آراسته است دولت سلطان	رای تو افروخته است ملتِ احمد
عیش کریمان به جاه توست مهنا	شغل حکیمان به جود توست مُمَهَّد
جان آب و جد به روزگار تو شادند	کز هنر توست آب و جاه اب و جد ⁵⁸⁷

Kemaliyle cömertlerin cemâli güleç oldu. Parmaklarıyla cömert parmaklar sağlamaştı.

Sultanın devleti senin âdetinle süslendi/güzelleşti. Zekân övgüye değer milleti yaktı.

Kerem sahibi kimselerin hayatı, senin makamınla güzel(dir). Hakîmlerin işi senin kereminle kolaydır.

Babanın ve dedenin ruhu, senin günlerinle şendir. Baban ile dedenin makam ve mertebesi(nde olman), senin hünerindendir.

⁵⁸⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 187-188.

2.3.28. Mu‘înulmulk Aḥmed-i Kâşânî

Mu‘izzî, dîvânda Mu‘înulmulk Mu‘îneddîn Aḥmed-i Kâşânî b. Faẓl b. Maḥmûd için 88 beyitlik 1 tercî‘i-bend söylemiştir.

Mu‘izzî, Mu‘înulmulk Aḥmed’i överken söylediği tercî‘i-bendde Mu‘înulmulk Aḥmed’in, âdil bir vezir olduğundan, adaletinin ülkeyi kalkındırdığından, mazlumlara karşı merhametli ve cömert olduğundan, âdetiyle Peygamberin sünnetini devam ettirdiğinden ve ülkede hâkimlere yetki anlamında hil‘at verilmesinden bahsetmektedir:

آفرین باد از فلک خورشید عدل وجود را صدر دنیا احمد بن فضل بن محمود را

تا معین الدین وزیر خسرو عالم بود عالم از عدلش بهشتی تازه و خرم بود

در پناه دولت او بنده و آزاد را ناز و نعمت بیش باشد رنج و محنت کم بود

رسم خوب او نظام ملت احمد بود نفس پاک او جمال گوهر آدم بود

عاملان را در ممالک خلعت و منشور داد عالمان را در مساجد کرسی و منبر نهاد⁵⁸⁸

Cihanın veziri Aḥmed b. Faẓl b. Maḥmûd’a güneş ile felekten adaletine ve cömertliğine övgü olsun.

Mu‘îneddîn (Aḥmed-i Kâşânî), cihan hüsrevinin veziri oldukça; dünya, adaletiyle cennet gibi taze ve hürrem olur.

Onun devletinin sığınağında, köle ve hürlere bol nimet ve kıvanç; az dert ve keder vardır.

Onun güzel âdeti, Hz. Peygamber’in ümmetinin nizâmıdır. Onun temiz nefsi, Âdem soyunun/cevherinin cemâlidir.

Ülkede hâkimlere hil‘at ve ferman verdi. Camilerde ulemâyı kürsü ve minbere çıkarttı.

2.4. Emîrler

Mu‘izzî’nin dîvânı, emîrlerin özelliklerine ve liyakatine dair ayrıntılı ve dikkate değer birçok bilgiyle doludur. Dîvânda Büyük Selçuklu sultanlarının yaşadığı

⁵⁸⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 763-766.

dönemlerde, emîrlik yapmış kişilerin bilgisine ulaşılmaktadır. Mu‘izzî Dîvânı, Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer’in ve bu sultanlardan sonra gelen padişahların devlet yönetiminde bulunan emîrlerinden, vasıflarından, bu emîrlerin devlete ve sultanlara katkısından malumat vermektedir.

Dîvânda birçok kaside ve şiir, bağımsız olarak emîrler adına söylenmiştir. Emîrler, kimi zaman padişahla birlikte ve onun gücü ile değerini ifade etmek için de zikredilmişlerdir.

Dîvânda övülen emîrler: Faḥrilmulk, Arslan Argû, Tâceddîn Ebû Muhammed Mecduddevle-i Munî‘î, Mu‘înuddevle, Emîr ‘Alâuddevle ‘Alî, Ebu’l-Muzaffer Şemsulme‘âlî İsmâ‘îl, İşpehbud Şemsulmulûk-i ‘Alî, ‘Alâeddîn Atsız Hârezmşâh, Ebû Şucâ‘î Habeşî, ‘Alâuddevle ‘Alî, ‘Omer b. Kıvâmeddîn, Faḥreddîn Toḡâyurek, Ziyâulmulk Ebû Ya‘kûb Yûsuf, Muşeyyedulmulk Mes‘ûd, ‘Alî Nûruddevle-i Kutlug Bey, Tâceddîn Ebu’l-Fazl, Seyfuddevle-i Şemseddîn, Kûṭbeddîn ‘Îmâduddevle-i Savtekîn, Cemâlulmulk ve’-d-dîn Ebû Ca‘fer Muhammed, Bahâeddîn Necmuddevle-i ‘Osman, Sedîdeddîn Ebû Bekr-i Muhammed-i Zahîrî, Sedîdulmulk ‘Omer ve Muhammed-i Hârezmşâh.

2.4.1. Faḥrilmulk

Büyük Selçuklu Devleti’nin en büyük veziri Nizâmulmulk’ün oğlu olan Faḥrilmulk, Selçukluların en önemli makamlarından olan vezirlik makamında, görevini layıkıyla ifâ etmesinin dışında, emîrlik vazifesinde de adından çokça söz ettirmiş hünerli ve değerli bir şahsiyettir.

Faḥrilmulk için dîvânda müstakil 1407 beyit tutarında 34 kaside ile 129 beyitlik 1 terkîbbend olmak üzere toplamda 1536 beyit söylenmiştir. Bu medhiyelerin çoğu, aynı zamanda onun vezirliğini övmek için de kaleme alınmıştır.

Faḥrilmulk, Mu‘izzî Dîvânı’nda din ve devleti yüceltmesi, Horâsân’ın emîri ve muzaffer olması, şeriatı gözetmesi, uzun yıllar büyüklere önderlik etmesi, makamda haşmet ve gücü arttırması, vezirlikte faydalı olduğu gibi emîrlikte de yararlı işler yapması, devlette babası Nizâmulmulk’ün yadigârı olması ve adamlarının savaşıllığı gibi yönleriyle övülmüştür.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’ün Oğlu Vezir Faḥrilmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Faḥrilmulk’ün, devletine yardımcı olduğunu, milleti yücelttiğini,

Ḥorâsân'ın emîri olduğunu, zaferin ve fethin özü olduğunu söylemekte ve Ebu'l-Feth lakabına vurgu yapmaktadır:

نصر دُول و زین ملل میر خراسان اصل ظفر و فتح ابوالفتح مظفر

شاكر ز تو شاهنشاه و راضی به تو دستور روشن به تو لشکرگه و خرم به تو لشکر⁵⁸⁹

Devletlerin yardımcısı, milletlerin süsü ve Ḥorâsân'ın emîridir. Zaferin ve fethin özü, Muẓaffer Ebu'l-Feth'tir.

Şehinşâh senden dolayı şükreder, sultan senden hoşnuttur. Ordugâh seninle aydın/huzurlu ve ordu/askerler seninle mutludur.

Mu'izzî, vezir Faḥrilmulk'ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Faḥrilmulk'ün, şeriata öncülük ettiğini, muzaffer olduğunu, soyunun devleti devam ettirdiğini, yıllarca büyüklere önderlik ettiğini, makamda görkem ve gücü arttırdığını, vezirlikte faydalı olduğu gibi emîrlikte de yararlı işler yaptığını söylemekte; adamlarının Ḥâkân'ın hanesini yok ettiğini, süvarilerinin Kayşer'in sarayını yıktığını, kürsü ve minberlerde adaletine dua edildiğini ve yaptıklarının büyük bir iftihar vesilesi olduğunu beyan etmektedir:

قوام شرع فخرالملک فرزند قوام الدین مظفر کز ظفر دارد مزاج و صورت و جوهر

چهل سال است تا صدر بزرگی و جلالت را فزود است از مبارک شخص تو جاه و جلال و فر

امیری کردی و بودی بدان کار اندرون زیبا وزیری کردی و بودی بدان شغل اندرون در خور

که از بیم قلامانت تبه شد خانه بر خاقان که از سهم سوارانت سیه شد قصر بر قیصر

ثنا گفتند عدلت را امامان بر سر کرسی دعا کردند عمرت را خطیبان از سر منبر

ز تاریخ آن نپندارم که باشد در جهان کس را فزون زین قوت و قدرت فزون زین حشمت و مفخر⁵⁹⁰

Ḳıvâmeddîn'in oğlu Faḥrilmulk, şeriatın adaletlisidir/temelidir. Zaferinden dolayı mizaca, tabiata ve cevhere sahip muzaffer (emîr)dir.

Kırk yıldır azametinin ve görkemin liderisin/öncüsüsün. Senin mübarek şahsınla makam, şaşaa ve güç arttı.

Emîrlik yaptın ve bu işte güzeldin/iyiydin. Vezirlik yaptın ve bu işte yarar sağladın.

⁵⁸⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 241.

⁵⁹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 246-247.

Senin gulâmlarının korkusundan Hâkân'ın hanesi yok oldu. Senin süvarilerinin korkusundan Kayşer'in sarayı karardı.

İmamlar, kürsü başında senin adaletine övgüde bulundular. Hatîpler, minber başında varlığına/ömrüne dua ettiler.

O tarihten sonra cihanda bu kadar kuvvet ve kudretin, haşmet ve kıvancın arttığı bir kişinin daha olacağını sanmıyorum.

“Melik Sencer’e Övgü ve Onun Faḥrûlmulk’e Misafirliğe Gitmesi” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Faḥrûlmulk’ün emîrlikte ve devlet adamlığında haşmetli ve güçlü olduğunu vurgulamaktadır:

ز میران مُلک و بزرگان دولت به تمکین و حشمت چو او کیست دیگر⁵⁹¹

Emîrlerden ve devlet büyüklerinden onun kadar güçlü ve haşmetli olan başka biri var mıdır?

Mu‘izzî, “Nizâmûlmulk’ün Oğlu Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Faḥrûlmulk’ün bütün emîrlerin gururu, devlette de Nizâmûlmulk’ün yadigârı olduğunu, nâmında ve soyunda zafer ve fethin bulunduğunu ifade etmektedir:

پیرایه مفاخر میران مملکت فخری که ملک را ز نظام است یادگار

فتح و ظفر ز کنیت و نامش طلب که هست بر نام و کنیتش ظفر و فتح را مدار⁵⁹²

Memleket emîrlerinin kıvanç süsü Faḥrûlmulk, devlete Nizâmûlmulk’ten yadigârdır.

Fetih ve zaferi, onun künye ve nâmında ara. Nâm ve künyesi, zafer ve fethin sığınağıdır.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde de babası Nizâmûlmulk’ün, vezirliği nasıl yüceltiyse, oğlunun da emîrliği öyle yücelttiğini; Faḥrûlmulk’ün, babasıyla birlikte devletin övücü ve devrin öncüsü olduğunu söylemektedir:

پدر علم ز وزارت کشیده بر عیوق پسر قدم ز امارت نهاده بر کیوان

پدر نظام و پسر فخر ملک شاه زمین پدر رضی و پسر مخلص امام زمان⁵⁹³

⁵⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 377.

⁵⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 412.

⁵⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 604-605.

Babası (Nizâmulmulk) bayrağı vezirlikten feleğe kadar çekmiştir. Oğlu (Fahrlmulk) ayağını emîrlikten Keyvan'a atmıştır.

Babası Nizâmulmulk ve oğlu, cihan şâhının saltanattaki övüncüdür. Babası razı ve oğlu, zamanın muhlis imamıdır.

2.4.2. Arslan Argû

Büyük Selçuklu Devleti'nin en büyük ve en önemli emîrlerinden biri, dîvânda birçok beyitte zikredilen ve adına doğrudan övgü söylenen Sultan Alp Arslan'ın oğlu ve Sultan Melikşâh'ın kardeşi olan Arslan Argû (öl. 490/1097)'dur. Dîvânda Arslan Argû için toplamda 465 beyit olmak üzere 15 kaside söylenmiştir.

Arslan Argû, Mu'izzî Dîvânı'nda zalimleri ortadan kaldırması, oku ve kılıcıyla düşmanları yok etmesi, ülkede barışı ve huzuru sağlaması, düşmanlara karşı ve savaşta muzaffer olması, adaleti, dindarlığı, cömertliği, süvariliği, kılıcı, talihi, hüneri, askerlerinin yetenekli ve savaşçı olması gibi özellikleriyle vasfedilmiştir.

Mu'izzî, "Arslan Argû'ya Övgü" başlıklı bir kasidesinde Arslan Argû'nun, babası Sultan Alp Arslan gibi muratlı olduğunu ve devlette savaşta onun gibi süvarinin olmadığını dile getirmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Arslan Argû'nun Selçukluların cevherinden ortaya çıktığını, işinin adalet olduğunu, fitneyi kaldırdığını ve devleti kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir:

هست بر شاهان گیتی کامران و کامکار	شاه گیتی ارسلان ارغو که چون الب ارسلان
اسب شاهی را به رزم اندر چنو باید سوار	تخت شاهی را به بزم اندر چنو باید ملک
طلعت او را همی کرد است گیتی انتظار	در نژاد و گوهر سلجوقیان پیدا شد است
594 وین دو باید شاه را تا مُلک او گیرند زار	کار او عدل است و آشوب از جهان بر داشتن

Cihan şâhi Arslan Argû, Alp Arslan gibidir. Cihan şahlarının karşısında, hedefine ulaşmış ve muradına ermiştir.

Şâhlık tahtına mecliste onun gibi melik gerekir. Şâhlık/devlet atına savaşta onun gibi süvari gerekir.

Selçukluların soyu ve cevherinden ortaya çıkmıştır. Dünya onun simasını beklemiştir.

⁵⁹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 375-376.

Onun işi adalettir ve fitneyi cihandan kaldırmaktır. Devleti kuvvetlendirmek için şâhın bu iki şeyi olmalıdır.

Mu‘izzî, “Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı bir kasidesinde Arslan Argû’nun her toprakta atının, her hisarda da kılıcının izleri olduğunu; padişahlıkta cömert olduğunu, süvarilik ve avla meşgul olduğunu, muzaffer olduğunu, ordu kurduğunu ve zulmü ortadan kaldırdığını söylemektedir:

صد نشان است از سُم شبدیز تو بر هر زمین صد دلیل است از سر شمشیر تو در هر حصار
روزگار تو سزد گر بنده باشد هفت چرخ تا تو اندر پادشاهی پیشه داری هشت کار
یا سخا یا نوش خوردن یا سواری یا نبرد یا سفر یا عرض لشکر یا مظالم یا شکار⁵⁹⁵

Her toprakta/ülkede, atının ayağından yüzlerce iz vardır. Her hisarda kılıcının ucundan dolayı yüzlerce delil vardır.

Eğer yedi felek köle olursa, senin dönemine (sana) layıktır, neticede padişahlıkta sekiz işle meşgulsün:

Ya cömertlik, bol nimet, süvarilik, savaş ya da sefer, ordu kurma, zulüm ve avdır.

Mu‘izzî, “Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde dinin Melik Arslan Argû’yla kuvvetlendiğini, adaletiyle zayıfın, mazlumun güçlendiğini ve cömertliğiyle de fakirin zenginleştiğini beyan etmektedir:

دین از او با قوّت و دنیا از او با قیمت است زآنکه او مر دین و دنیا را مُعین است و نصیر
ای جهانگیری که از عدلت قوی گردد ضعیف ای جهان بخشی که از جودت غنی گردد فقیر⁵⁹⁶

O, dinin ve dünyanın öncüsü ve yücelteni olduğu için din onunla kuvvetli, dünya onunla kıymetlidir.

Ey cihan alan/fetheden şâh! Senin adaletinle zayıf güçlenir. Ey cihanın keremi! Senin cömertliğinle de fakir zenginleşir.

Mu‘izzî, “Melikşâh’ın kardeşi Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı bir şiirinde Arslan Argû’nun, saltanatta Çağrı Bey’in, Sultan Melikşâh’ın ve Sultan Alp Arslan’ın veliahtı olduğunu, ordusunda bulunan bir askerin bin kişi gücünde olduğunu ifade etmektedir. Soy ve nesil bakımından yüce olduğundan ve aklın şâhlıkta Sultana hocalık yaptığından bahsetmektedir:

⁵⁹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 218.

⁵⁹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 219.

از جغری و ملک‌شاه و الب ارسلان به مُلک
 معلوم خلق شد که چو تو یادگار نیست
 یک تن ز لشکرش بزند بر هزار تن
 هرچند در نبرد یکی چون هزار نیست
 اصلی تر از نژاد تو کس را نژاد نیست
 عالی تر از تبار تو کس را تبار نیست
 در شاهی و هنر خرد آموزگار تو است
 و اندر جهان به از خرد آموزگار نیست⁵⁹⁷

Devlette Çağrı Bey'den, Sultan Melikşâh'tan ve Sultan Alp Arslan'dan senin gibi bir yâdigârın/veliahtın olmadığı halka malum olmuştu.

Her ne kadar savaşta bir asker (sayıca) bin gibi olmasa da, ordusundan bir kişi binine bedeldir.

Senin soyun bir kimsenin soyundan daha asıldır. Senin neslin bir kimsenin neslinden daha yücedir.

Şâhlik ve hünerde akıl, senin hocandır. Cihanda akıldan daha iyi hoca mı vardır?

Mu‘izzî, “Emîr Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı bir kasidesinde Melik Arslan Argû’nun, kılıcıyla Horâsân’ı zalimlerden ve fitnecilerden kurtardığını ifade etmektedir:

شمشیر تو کرد است خراسان همه خالی
 از دشمن بیدادگر و خصم ستمکار⁵⁹⁸

Kılıcın, Horâsân’ı zalim ve fitneci düşmanlardan tamamen boşaltır.

Mu‘izzî, “Emîr Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Îrân’ın ve Acem’in sahibi Arslan Argû’nun, Sultan Alp Arslan soyunun dayanağı olduğunu, ülkeler fethettiğini ve saltanat bahşettiğini açıklamaktadır:

داور دارنده ایران و دارای عجم
 ارسلان ارغو پناه گوهر الب ارسلان

شهریار شهر بند و داور کشور گشای
 پادشاه مُلک بخش و خسرو گیتی ستان⁵⁹⁹

Îran’a egemen hâkim ve Acemin sâhibi Arslan Argû, Alp Arslan soyunun hâmisidir.

Şehir alan şehriyâr ve ülke fetheden hâkim, saltanat bahşeden pâdişâh ve cihan alan sultandır.

Mu‘izzî, “Emîr Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı bir kasidesinde Arslan Argû’nun, okunun düşman öldüren olduğunu, kılıcıyla Horâsân’ı zalimlerden ve fitnecilerden

⁵⁹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 89.

⁵⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 340.

⁵⁹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 672.

kurtardığını, ülkeye barış ve huzuru getirdiğini, bütün emîrlerin Arslan Argû'nun önünde eğildiğini, talihiyle Doğuda ve Batıda, adaletiyle de Araplarda ve Acem'de alâmetleri olduğunu ifade etmektedir:

مرغی است خدنگ تو که چون طَیر ابابیل	دارد اجل بد کُشَن در سر منقار
شمشیر تو کردست خراسان همه خالی	از دشمن بیدادگر و خصم ستمکار
در صحت شخص تو صلاح است جهان را	آن روز مبادا که بود شخص تو بیمار
در عافیت توست صلاح همه عالم	شکرست بدین عافیت از خالق جبار
رخسار تو افروخته باید ز می لعل	میران همه پیش تو زمین رفته به رخسار
در مشرق و در مغرب از اقبال تو تأثیر	واندر عرب و در عجم از عدل تو آثار ⁶⁰⁰

Senin okun Ebâbil kuşu gibi bir kuştur. Gagasının ucunda düşmanların eceli vardır.

Kılıcın, Horâsân'ı zalim ve fitneci düşmanlardan boşaltır.

Senin sıhhat bulmanda/senin bedeninin sağlığında cihana barış/huzur vardır. Senin hasta olduğun gün gelmesin bir daha.

Bütün âlemin huzuru senin afiyetindedir. Cebbâr olan Allah'a bu afiyet için şükür vardır/şükrederler.

Yüzünün kızıl şaraptan yanmış olması gerekir. Senin karşında/yanında bütün emîrler, yüzlerini yere sürerler (önünde kapanırlar).

Senin ikbalinden Doğuda ve Batıda etki/iz var. Adaletinden dolayı da Araplarda ve Acem'de izlerin var.

Mu'izzî, Emîr Arslan Argû'yu övmek için kaleme aldığı bir başka kasidesinde, Arslan Argû'nun padişahlıkta İskender gibi, zaferde de Ferîdûn gibi talihli olduğundan, Merv'de fitnecilerin ve isyan edenlerin öldürülme emrini verdiğinden; askerlerinin muzaffer ve yiğit olduğundan, kılıçlarında zaferin, tabiatlarında ise hünerin bulunduğu bahsetmektedir:

شه شرق ارسلان ارغو که هست اندر جهاننداری	به بهروزی چو اسکندر به پیروزی چو افریدون
ملک چون سوی مرو آمد سپه را داد دستوری	به قهر و غارت گردن کشان مفسد و ملعون

⁶⁰⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 340.

Doğunun şâhı Arslan Argû, padişahlıkta İskender gibi talihe; Ferîdûn gibi başarıya/zafere sahiptir.

Melik Merv'e gelince, müfsit ve melûn düşmanları öldürüp yağmalayın diye orduya emir verdi.

Onun askerlerinin hepsi aslan ve cihan fâtihidir. Zafer, kılıçlarına âşık; hüner, doğalarına meftûndur.

2.4.3. Tâceddîn Ebû Muḥammed Mecduddevle-i Munî'î

Tâceddîn Ebû Muḥammed Mecduddevle-i Munî'î b. Mes'ûd-i Munî'î, Acem büyüklerinden ve emîrlerin başıdır. Dîvânda Tâceddîn Ebû Muḥammed Mecduddevle için toplamda 145 beyit olmak üzere 3 kaside bulunmaktadır. Dîvânda dindarlığı, saltanat işlerine olan katkısı, bilgeliği, yiğitliği, haşmeti, adaleti ve emniyeti sağlaması yönüyle ön plana çıkmaktadır.

Mu'izzî, "Tâceddîn Ebû Muḥammed Mecduddevle-i Munî'î b. Mes'ûd-i Munî'î'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Mecduddevle'nin devlet adamı, emîrlerin lideri ve Acemlerin tanınmış şahsiyetlerinden olduğunu, dini güzelleştirdiğini, başarılarıyla Maḥmûd-i Munî'î soyuna şeref, izzet ve yücelik kattığını, bilgeliğini ve cömertliğini açıklamakta; kendisine Araplardan cömertlik ve cesurluğun, Acemlerden de ihtişam ve paranın miras kaldığını, adaleti ve basireti sayesinde Cenâb-ı Hakk'ın ülkeden kötülük ve belayı giderdiğini ve şehri için bir yılda yaptıklarının, haç ve gazâ sevabında olduğunu dile getirmektedir:

تاج دین سرور فرخ پی فرخنده لقا	مجد دولت سر میران و بزرگان عجم
آل محمود منیعی شرف و عزّ و علا	بو محمد که به پیروزی ازو یافته اند
وان جوانمرد که در جود ندارد همتا	آن هنرمند که در جاه ندارد مانند
ز عرب جود و شجاعت ز عجم فرّ و بها	چار چیز از عرب و از عجمش میراث است
دفع کرد ایزد از این شهر همه رنج و بلا	تا بدین شهر ز عدل و نظرش بهره رسید

⁶⁰¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 525.

سخت بی رونق بی قدر بود شهرشما

که اگر شهر شما را نبود حشمت او

بیش از آن است که صد ساله کنی حج و غزا⁶⁰²

اندربین شهر ثواب تو به یک ساله مقام

Devletin yücesi, emîrlerin başı ve Acemlerin ileri gelenlerindendir. Dinin tâcı, mutluluğun lideri/başı ve güler yüzün takipçisidir.

Maḥmûd-i Munî'î şeref, izzet ve görkemi, Ebû Muhammed'in başarısıyla elde etti.

O bilgenin makamda benzeri yoktur. O yiğitin cömertlikte eşi yoktur.

Araplardan ve Acemlerden ona dört şey miras kalmıştır: Araplardan cömertlik ve cesurluk, Acemlerden ihtişam ve para.

Bu şehir onun adaleti ve ferasetinden nasiplenince, Allah bu şehirden bütün dert ve belayı giderdi.

Onun haşmeti şehrinizde (Nîşâbûr) yoksa, sizin şehriniz çok karanlık ve değersiz olur.

Bu şehirde bir yılda yaptığın sevabın, makam olarak yüz yılda yaptığın haç ve gazâdan daha fazladır.

2.4.4. Mu'înuddevle

Mu'izzî, dîvânında emîr-i dâd (adalet emîri) Mu'înuddevle'ye, adaleti, cömertliği, binlerce kuvvetli savaşçısı olan ordusuna komutanlık yapması, aydın düşünceli olması, dindarlığı, bilgeliği, devletine ve milletine yardım etmesi, hançeriyle muzaffer olması, süvariliği, hüneri, heybeti ve öfkesinin şiddeti gibi yönleriyle övgüde bulunmaktadır. Dîvânda Büyük Selçuklu Devleti emîrlerinden Mu'înuddevle için toplamda 70 beyit olmak üzere 2 kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, "Emîrzâde Mu'înuddevle'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Mu'înuddevle'nin, devletine ve milletine yardım ettiğini, kuvetli bir orduya sahip olduğunu, hançeriyle zaferler elde ettiğini, süvariliğini, heybetini ve öfkesini belirtmektedir:

که پهلوان ملوک است و سیّدُ الأمرا

معین دولت عالی نصیر ملت حق

به روز رزم سواری ز لشکرش تنها

امیر زاده امیری که لشکری باشد

مُبَشَّری ز ظفر یا مُفَسَّری ز سخا

به خنجر و کف او هر که بنگرد ببند

⁶⁰² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 20-21.

ز فرّ مجلس او آسمان شدست زمین

ز نقش رایت او بوستان شدست هوا

دلی نماند به مازندران ز هبیت او

که هست پیچش و ماز اندر آن ز کین و جفا⁶⁰³

Yüce devletin rehberi, Hakk milletin yardımcısı; meliklerin reisi ve emîrlerin seyyididir.

Bir orduya bedel olan emîrzâde emîr, savaş gününde ordusundan bir süvaridir sadece.

Onun hançerine ve eline bakan herkes, zaferden müjde ya da yiğitlikten işaret görür.

Onun meclisinin gücünden yer, gök (gibi) oldu. Onun sancağının nakşından hava bostan (gibi) oldu.

Onun heybetinden Mazenderân'da bir gönül (canlı) kalmaz. Çünkü kin ve cefadan dolayı orada işkence ve karmaşa vardır.

Mu'izzî, "Emîr-i dâd Mu'înuddevle'ye Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde Mu'înuddevle'nin adaletini, cömertliğini, Kuşvâd gibi binlerce savaşçısı olan ordusuna komutanlık yaptığını, engin zekasını, heybetini, düşmana kılıcının ateş gibi tesir ettiğini, dindarlığını ve bilgeliğini anlatmaktadır:

معین دولت سلطان عادل

که طبع پاک و دست راد دارد

سپهداری که اندر لشکر خویش

هزاران گُرد چون کشواد دارد

به رای پاک خویش آزادگان را

ز بند روزگار آزاد دارد

به رزم اندر ز سهم هبیت خویش

همه فولاد دشمن لاد دارد

بدان ماند که تیغ آب رنگش

فروغ آزر خرد دارد

چو کفّار از تف دوزخ مخالف

ز تَفّ تیغ او فریاد دارد

امیرا خانه مَجِد و مروّت

ز عقل و عدل تو بنیاد دارد

کسی کاو دین و داد و دانش آموخت

دل و طبع تو را استاد دارد⁶⁰⁴

Temiz tabiata ve cömert ele sahip olan (emîr), âdil sultanın devletinin rehberi/öncüsüdür.

⁶⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 35.

⁶⁰⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 166-167.

Ordusunda Kuşvâd⁶⁰⁵ gibi binlerce yiğit savaşıya sahip olan bir ordu komutanıdır. Aydın fikriyle hür kimselere/halka, feleğin esaretinden özgürlük verir. Savaşta heybetinin korkusundan, düşmanların bütün çelikten/demirden zırhları ipek olur. Kızıl renge sahip kılıcı, Ağustos ayının yakıcı sıcaklığına benzer. Kâfirler cehennem ateşinden nasıl inlerlerse, düşmanlar da onun kılıcının ateşinden öyle feryat figan ederler. Ey emîr! Azamet ve haşmet hânesinin, senin zekân ve adaletinden temeli vardır. Din, adalet ve bilgi öğrenen kimse, senin gönlünün ve tabiatının üstadı/bilgesi olur.

2.4.5. Ebu'l-Muzafer Şemsulme'âlî İsmâ'îl

Husâmeddîn 'Alâulmulk Ebu'l-Muzafer Şemsulme'âlî İsmâ'îl b. Muḥammed-i Gilekî, Tabes bölge emîridir. Mu'izzî'nin, dîvânda adına sıklıkla ve müstakil olarak övgüde bulunduğu emîr Şemsulme'âlî İsmâ'îl için 123 beyit tutarında 3 kaside ve 108 beyitlik 1 terkîbbend olmak üzere toplamda 231 beyit söylenmiştir. Dîvânda Şemsulme'âlî, dini yüceltmesi, muzaffer olması ve fitneyi bertaraf etmesi gibi vasıflarıyla ön plana çıkmaktadır.

Mu'izzî, "Emîr İsmâ'îl b. Gilekî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Emîr İsmâ'îl'in, kılıcıyla dini yücelttiğini, onurundan dolayı avcunun zemzem, rikabının da Haceru'l-esvet gibi olduğunu; din ehlinin fâtîha ve ihlas sureleriyle onu övdüğünü, adaletiyle fitneyi ortadan kaldırdığını, düşmanları hezimete uğrattığını ve kılıcının ateş gibi yakıcı olduğunu söylemektedir:

خُسامی که در ملک ایران زمین	بدو تازه شد دین خیرالبشر
سماعیل بن گیلکی کز شرف	کفش زمزم است و رکابش حجر
ثناهای او اهل دین کرده اند	چو الحمد و چون قل هو الله ز بر
کنندش دعای سحر هر شبی	که عدلش شب فتنه را شد سحر
همه راد مردان از او شاکرند	به شرق و به غرب و به بحر و به بر

⁶⁰⁵ Şehnâme'nin efsane kahramanlarından ve Guderz'in babasıdır. Mu'izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu'izzî-i Nişâbûrî*, tsh. Muḥammed Rızâ Kânberî, s. 886.

که از دور سوزد عدو را جگر

از او گرم تر آتش تیغ توس

هزیمت پذیرد ز بیم خطر⁶⁰⁶

هر آن خصم کز پیش تو روز رزم

İran ülkesinin devletinde olan kılıçla, hayru'l-beşer dini yenilendi/tazelendi.

İsmâ'îl b. Gîlekî, şereften dolayı avcu zemzemdir ve rikabı da Haceru'l-esvet.

Ezberden elhamd (fâtiha) ve gulhuvallah (ihlas suresi) gibi, din ehli ona övgüler de bulundu.

Her gece ona seher duası ederler, çünkü adaleti, fitne gecesini seher kıldı.

Bütün cömert yiğitler, Doğuda ve Batıda, karada ve denizde onun çırağıdır.

Senin kılıcının ateşi, kılıçtan daha yakıcıdır, çünkü uzaktan düşmanın ciğerini dağlar.

Savaş günü senin önünden geçen her düşman, tehlike korkusundan hezimetini kabul eder.

Mu'izzî, "Tabes Emîri İsmâ'îl b. Gîlekî'ye Övgü" başlıklı bir başka kasidesinde de Emîr İsmâ'îl'in devletin gücü, milletin ve İslâmın yardımcısı, düşmanların kahrhârı olduğunu, Allah dinini yücelttiğini, yaptıklarıyla Gîlekî soyunu yücelttiğini ve diğer emîrlerle arasında çok fark olduğunu dile getirmektedir:

که هست ناصر اسلام ر قاهر دشمن

یمین دولت عالی نصیر ملت حق

که آفتاب زمین است و آفتاب زمن

حسام دین هدی بوالمظفر اسماعیل

چنانکه تخمه ساسان به سیرت بهمن

بزرگ شد گهر گیلکی به سیرت او

تفاوتی که میان فرایض است و سُنن⁶⁰⁷

میان او و میان دگر امیران است

İslâmın nâsırı ve düşmanın kahrhârı olan (emîr), yüce devletin emîni ve Hakk milletin yardımcısıdır.

Cihanın ve zamanın güneşi olan Ebu'l-Muzaffer İsmâ'îl, Allah dininin hüsamıdır.

Behmen'in yaptıklarıyla Sâsân'ın soyu nasıl yüceldiyse, onun yaptıklarıyla da Gîlekî'nin soyu öyle yüceldi.

Onunla diğer emîrler arasında, farzlarla sünnetler arasındaki fark kadar fark vardır.

⁶⁰⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 383.

⁶⁰⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 667.

Mu‘izzî, “Emîr İsmâ‘îl-i Gîlekî’ye Övgü” başlıklı bir terkîbbendde Tabes emîri Emîr İsmâ‘îl-i Gîlekî’nin, Gîlekîlerin soyunun tâcı olduğundan, Bermekîler gibi cömert olduğundan, mızrak ve kılıcıyla fetihler kazandığından ve Muhammed’in dinini kuvvetlendirdiğinden, yüce ahlaka ve Muhammed’in sünnetine sahip olduğundan, tedbirinden, şâhların meclisinde terbiye öğrendiğinden, Doğu melikinin saltanatını, feraseti, zekâsı ve hüneriyle donattığından bahsetmektedir:

آن میر که تاج نسب گیلکیان است	از جود و کرم بر صفت برمکیان است
زان گونه که در معرکه پیدا نشود فتح	تا میر به کف نیزه و صمصام نگیرد
میری که حُسام او در دین محمد	اخلاق علی دارد و آیین محمد
پیری که به تدبیر سرافراز جهان شد	وز بیم سنانش به جهان خصم جهان شد
در ملک شه عالم و در دین پیمبر	کاری به سزا کرد و بزرگی به دعا یافت
آموخته داری ادب از مجلس شاهان	تعلیم گر مجلس شاهان ادب توست
آراسته از سیرت و رای و هنر توست	مُلک مَلک مشرق و سلطان زمانه ⁶⁰⁸

Gîlekîlerin soyunun tâcı olan o emîr (Emîr İsmâ‘îl-i Gîlekî), cömertlik ve keremde, Bermekîler vasfındadır (gibidir).

Emîr, eline mızrak ve kılıcı almadıkça, savaş meydanında fetih gerçekleşmez.

Kılıcı Hz. Muhammed’in dininde olan emîr, yüce ahlaka ve Hz. Muhammed’in sünnetine sahiptir.

Tedbiriyle, cihanın kıvanç duyduğu bir pîrdir. Onun mızrağının korkusundan cihan, cihana düşman oldu.

Cihan şâhının devletinde bir iş (sana) layık oldu ve peygamber dininde duayla yücelik/büyüklik elde etti.

Şâhların meclisinden edep öğrendin. Senin edebin, şâhların meclisinin öğretimidir/talimidir.

Doğunun ve asrın sultanının saltanatı, senin yaptıklarınla, zekânla ve hünerinle donatılmıştır.

⁶⁰⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 757-760.

2.4.6. İşpehbud Şemsulmulûk-i ‘Alî

Mu‘izzî’nin, dîvânında övdüğü önemli emîrlerden biri de adına toplamda 78 beyit olmak üzere 2 kaside söylenen İşpehbud Şemsulmulûk-i ‘Alî b. Şehriyâr b. Kârun’dur.

İşpehbud Şemsulmulûk’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Şemsulmulûk’un, hüneriyle yiğitlere galip geldiğini, iyi bir hüsrev ve şehriyâr, mertlikte de Rustem ve Bîjen’den üstün olduğunu; İslâmı ve devleti yücelttiğini, Erdeşîr gibi şefkatli, Behmen gibi kindar olduğunu; askerlerinin muzaffer, meclisinin şerefli ve değerli olduğunu beyan etmekte ve kılıcıyla fetihler kazandığını, şehriyârın nezdinde yiğit deviren ve pehlivan atan nâma sahip bir ordu komutanı olduğunu ifade etmektedir:

در جهان اسپهبد شیر اوژن از روی هنر	خسرو عالی شهریار قارن است
رکن اسلام و علاء دولت و شمس ملوک	آن که در مردی فزون از رستم و از بیژن است
نامور قطب المعالی آن که اندر صلح و جنگ	مهربان چون اردشیر و کینه کش چون بهمن است
قاصد فتح و ظفر را موکب او مقصدست	گوهر عز و شرف را مجلس او معدن است
پیش زوبین سپاه او سر اعدای او	راست گویی پیش مرغان دانه های ارزن است
فتح زاید روز رزم از تیغ گوهر دار او	تیغ گوهر دار او گویی به فتح آبستن است
ای بلند اختر سپهداری که پیش شهریار	نام تو اسپهبد شیر اوژن و گرد افکن است
در سر خصم تو مغفر معجربست از بهر آنک	در صفت مردست لیکن در هنر همچون زن است ⁶⁰⁹

Cihanda hüneriyle pehlivan deviren İşpehbud, aliyü’l âlâ bir hüsrev, Kârun’un şehriyâridir.

İslâmın rüknü, devletin yücelten ve meliklerin güneşi, mertlikte Rüstem ve Bîjen’den üstündür.

Savaşta ve barışta şerefî/yüceliğin meşhur lideri! Erdeşîr gibi şefkatli, Behmen gibi kindardır.

⁶⁰⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 103-104.

Onun askerleri, fethi ve zafere kastedenin maksadıdır. Onun meclisi, şeref ve aziz cevherin madenidir.

Çok doğru/sağlam söylersin, düşmanlarının başı, onun ordusunun mızrağı karşısında kuşların önündeki başak taneleri gibidir.

Savaş günü fetih, onun cevher saçan kılıcından doğar. Onun cevher saçan kılıcı sanki fethi gebedir.

Ey yüce talihli komutan! Şehriyârın yanında senin nâmın, yiğit deviren ve pehlivan atan İşpehbud'tur (ordu komutanı).

(İşpehbud'un karşısında) düşmanın başındaki miğfer başörtüsü gibi kalır. Görünüşte adamdır ama hünerde kadın gibidir.

Mu'izzî, emîr Şemsulmulûk 'Alî b. Şehriyâr'ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Şemsulmulûk'un muzaffer bir şehzâde, özellikli ve seçilmiş bir mîr olduğunu, meclis zamanı dostlarıyla hemdem, savaş zamanı düşmanlarına karşı galip olduğunu, Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin ruhlarını şâd ettiğini ve haşmetini vurgulamaktadır:

میر ستوده خصلت، شاه گزیده اختر

شمس ملوک عالم، شهزاده مظفر

ای روز رزم و موکب بر دشمنان مظفر

ای روز بزم و مجلس با دوستان معاشر

وز توست شاه خرم چون از علی پیمبر

پیغمبر و علی را جان از تو هست خرم

هر خانه نیست کعبه هر چشمه نیست کوثر⁶¹⁰

نه هر ندیم دارد این قدر و جاه و حشمت

Âlemin meliklerinin güneşi muzaffer şehzâde, övülmüş özellikli mîr, seçilmiş talihli şâhtır.

Ey meclis ve bezm günü dostlarıyla hemdem, ey savaş ve mücadele günü düşmanlarına karşı muzaffer olan!

Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin canı seninle mutludur. Şâh, Hz. Ali gibi seninle sevinçlidir.

Bu değere, makama ve haşmete her nedim sahip olamaz. Her hâne, Kâ'be ve her pınar Kevser değildir.

⁶¹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 313-314.

2.4.7. 'Alâeddîn Atsız Hârezmşâh

Mu'izzî'nin, dîvânda adına müstakil olarak 50 beyitlik bir kaside söylediği emîr, Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı Hârezmşâh Devleti'nin emîri 'Alâeddîn Atsız Hârezmşâh (öl. 1156)'dır. Hârezmşâh adına söylenen bu kaside, onun emîrlik gücünü ve değerini yansıtacak düzeydedir. Dîvânda, Atsız Hârezmşâh'ın saltanatta önemli bir devlet adamı olduğu, dindarlığı, haşmeti ve kılıcını ustalıklarla kullandığı özelliklerine yer verilmektedir.

Atsız Hârezmşâh'ı övmek için söylediği bir kasidesinde Mu'izzî, Atsız Hârezmşâh'ın, devlet kademesinde önemli bir mevkide yer aldığını ve yüce devletin değerli şahsiyeti olduğunu, dindarlığını; babası gibi haşmete, makama, padişahlık tahtına ve güce sahip olduğunu, ona Sâm padişahdan büyüklüğün, Cem Sultan'dan cemâlin, Huşeng'ten de aklın miras kaldığını; sancağını gören düşmanın korkup kaçtığını, ne kadar güçlü olursa olsun ona saldıran süvarinin pişman olacağını, kılıcının keskinliğini, Sistân ve Pûşeng'ten 'Amrû ve Tâhir gibi binlercesinin savaş için yanına geldiğini; eğer onun zamanında Peşeng yaşasaydı, karşısında sivrisinek gibi olacağını, cesurluğunu ve yiğitliğini; haç işaretini kırdığını, Batılları haçtan yaptığı darağacında astığını, putperestleri Rûm'dan Hârezm'e sürdüğünü ve başlarına yular geçirdiğini beyan etmektedir:

علاء دولت عالی بهاء دین که رسید	ز بس علاء و بها قدر او به هفت اورنگ
جمال میران اتسز که چون پدر دارد	جلال و مرتبه و ارج و فره و اورنگ
بدو رسیده سه چیز از سه پادشا میراث	سُمُو ز سام و جمال از جم و هُش از هوشنگ
سپهر باید مرکب چو او سوار شود	هلال باید زین و مجره باید تنگ
عدو ز بیم چو خرچنگ باز پس گردد	چو سر کشد علمش بر دو پیکر و خرچنگ
ایا نبرده سواری که پیش حمله تو	شود هبا و هدر زور شیر و کبر پلنگ
اگر برهنه کنی تیغ بر لب دریا	بسوزد از تف تیغ تو زیر آب نهنگ
بر آید از دل اعدای دولت تو تراگ	چو از کمان تو در رزم بشنوند ترنگ
اگر هزار مبارز چو عمرو و چون طاهر	کنون بیایند از سیستان و از پوشنگ

تو از نشست همه روز فخر داری عار	تو از نبرد همه روز نام داری ننگ
اگر به عصر تو ارژنگ دیو باز آید	به چشم خشم تو چون ارزنی بود ارژنگ
وگر پشنگ در این روزگار زنده شود	چو پشه ای بود اندر برابر تو پشنگ
بدین صفت که تویی در شجاعت و مردی	اگر پدر بفرستد تو را به جنگ فرنگ
صلیب بشکنی و دارها زنی چو صلیب	تن فرنگان از دارها کنی آونگ
کشی ز روم به خوارزم بت پرستان را	فسار بر سر و بر دست بسته پالاهنگ
خطا بود که به دریا تو را کنم تشبیه	که او مکان نهنگ است و تو خزینه هنگ ⁶¹¹

Bunca azamet ve yücelikle, kadrini yedi feleğe ulaştıran devlet-i âlânın kıymetlisi/yücesi ve dinin değeridir/kıymetlisidir!

Babası gibi celâl, makam, değer, padişahlık tahtı ve güce sahip olan mîrlerin cemâli Atsız'a,

Üç padişaktan üç şey miras kalmıştır: Sâ'm padişaktan yücelik/büyüklik, Cem Sultan'dan cemâl ve Huşeng'ten akıl.

Feleğe onun (Atsız) gibi binicisi olan binit lazım. Hilal eyer, gezegen de palan olmalı.

İki parçalı ve devasa bayrağını/sancağını çekince, düşman, korkusundan yengeç gibi yan yan gider/kaçar.

Aslan gücünde ve kaplan büyüklüğünde olsa bile, sana saldıran süvari, heba ve heder olur.

Eğer kılıcı denizin kenarına öylece/sadece bıraksan bile, kılıcının ateşinden suyun altında balina yanar.

Savaşta senin yayından ok sesi işitilince, senin devletine düşman olanların gönlünden kılıç sesi çıkar.

Şu an Sistân ve Pûşeng'ten 'Amrû⁶¹² ve Tâhir⁶¹³ gibi binlercesi mücadele için gelirse,

⁶¹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 435-436.

⁶¹² Amr b. Leys-i Sîstânî. Mu'izzî, *Dîvân*, dipnot, s. 435.

⁶¹³ Aslen Herat'ın Yûşenk ilçesinden olan Tâhir b. Huseyn-i Zu'l-yemîn'in. Mu'izzî, *Dîvân*, dipnot, s. 435.

Sen bütün gün savaştan nam salarsın, bütün gün mücadeleden kıvanç duyarsın.

Eğer senin zamanına Erjeng şeytan geri gelirse, senin hışmının gözündeki Erjeng, küçücük yem gibi olur.

Bu devirde Peşeng yaşarsa, Peşeng karşında sivrisinek gibi olur.

Eğer baban seni Frenk savaşına/batiya gönderirse, cesurluk ve yiğitlikte bunca özellik sensin.

Haç işaretini kırarsın ve haç gibi darağacı kurarsın. Sonra da Batılıların bedenini darağacına asarsın/darağacında sallandırırısın.

Putperestleri Rûm'dan Hârezm'e yollarsın/sürersin. Başlarına yular, ellerine kelepçe bağlarsın.

Seni deryaya benzetmem hata olur. Çünkü deniz balınının mekânıdır, sen ise kudret hazinesi.

2.4.8. Ebû Şucâ'î Hâbeşî

Mu'izzî Dîvânı'nda adına övgü söylenen bir diğer emîr-i dâd (adalet emîri), Ebû Şucâ'î Hâbeşî b. Altuntâk'tır. Dîvânda Ebû Şucâ'î Hâbeşî için toplamda 110 beyit olmak üzere 2 kasideye söylenmiştir.

Ebû Şucâ'î Hâbeşî'yi övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Hâbeşî'nin, Sultan Berkıyâruğ devletinin rehberi ve adalet emîri olduğunu, şeriatın ve Hz. Peygâmbere'nin sünnetinin hâmisî olduğunu, sancağı ve zekâsıyla devlet işine nizam verdiğini, kılıcının savaş meydanı gibi görkemli olduğunu, talihli ve savaşçı bir orduya sahip olduğunu, bütün ülkelere ve şehirlere adaletinin ulaştığını, cömertliğiyle şairlere para saçtığını belirtmektedir:

امین ملت شرع محمد مختار

معین دولت شاه مظفر منصور

امیر داد خداوند و سید احرار

ابوشجاع سرافراز خسروان حبش

چنانکه حکم شریعت به آیت و اخبار

شود ز رایت و رای تو کار ملک درست

بود خُسام تو در دست تو گه پیکان

زبان فتح و ظفر در دهان جود و سخا

زمین بجنبند و گردون برون شود ز مدار

خروش کوس تو چون در مصاف بر خیزد

تو راست رایت منصور و لشکر جرّار

تو راست طالع میمون و اختر مسعود

رسیده رایت فتح تو بر بروج و نجوم

فتاده سایه عدل تو بر بلاد و دیار

روان شده امرا را به امر تو مرسوم

روان شده شعرا را به جود تو بازار⁶¹⁴

Şâh Muẓaffer-i Manşûr⁶¹⁵ devletinin öncüsü, Hz. Muhammed'in şeriatta/dinde milletinin emîni/güvenilir kişisi!

Padişahın emîr-i dâdı ve özgürlerin seyyidi/rehberi Ebû Şucâ'i, Habeş sultanlarının kıvancıdır.

Senin sancağın ve zekândan dolayı devlet işi düzgün olur. Öyle ki şeriat hükmü âyet ve mucizelerle işler.

Cömert ağzında, fethin ve zaferin dili vardır. Kılıcın, elinde savaş meydanı olur.

Senin savaş davulunun coşkusu savaş meydanında duyulunca, yer sarsılır ve felek çarkından/yerinden çıkar.

Mübarek talih ve kutlu ikbal sana layıktır. Zafer sancağı ve savaşçı ordu sana yaraşır/senindir.

Fetih sancağın yıldızlara ve feleklere ulaştı. Adaletinin gölgesi ülkelere ve şehirlere düştü.

Emîrlere senin emrinle ferman aktı. Şairlere de senin cömertliğine para aktı.

2.4.9. 'Alâuddevle 'Alî

Mu'izzî'nin, dîvânda adına doğrudan 85 beyitlik 2 kasideyle övgü söylediği ve üstün nitelikleriyle övdüğü emîr, Çağrı Bey'in damadı olan 'Alâuddevle 'Aḍududdîn 'Alî b. Şemseddîn Ferâmurz-i Kâkûye'dir.

Mu'izzî, 'Alâuddevle 'Alî b. Şemsulmulûk'e övgüde bulunmak için kaleme aldığı kasidesinde 'Alâuddevle 'Alî'nin, bütün sultanların soyuna savaşta kılıcının ateşiyle alâmet verdiğini; savaş meydanında yüz ordu gücünde ve Behmen'le Nevzer'den üstün bir emîr olduğunu, merhametli ve dindâr bir lider olduğunu ve Mâzenderân'ın şâhı olduğunu açıklamaktadır:

همه گوهر خسروان را به جنگ

نمودار از آن هندوی گوهر است

امیر اجل فخر عالم علی

که دل پرور شاه دین پرورست

⁶¹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 230-232.

⁶¹⁵ Sultan Rukneddîn Ebu'l-Muẓaffer Berkyâruḳ.

به میدان تو گویی که صد لشکرست	به مجلس تو گویی که صد خسروست
به حشمت نگویم که چون نوذر است	به همت نگویم که چون بهمن است
چو نوذر مر او را دو صد چاکر است	چو بهمن مر او را دو صد خادم است
نباتش همه اخگر و خنجرست	زمینی که او رزم سازد بر آن
که مازندران فخر هر کشورست ⁶¹⁶	خداوند مازندران است میر

Bütün ultanların cevherine/özüne, savaşta cevher saçan o kılıçtan işaret vardır.

Merhametli ve dindar bir lider olan yüce emîr, ulu âlemin kıvancıdır.

Mecliste sen, sanki yüz sultansın. Savaş meydanında da sanki yüz ordusun.

Himmette Behmen gibi, haşmette Nevzer gibi olduğunu söylemem.

Çünkü Behmen gibi onun iki yüz hizmetkârı vardır. Nevzer gibi de iki yüz hizmetçisi vardır.

Onun savaştığı yerin bitkileri, bütünüyle kor ateş ve hançerdir.

Emîr, Mâzenderân'ın sultanıdır. Mâzenderân, bütün ülkelerin kıvancıdır.

Mu‘izzî, “Emîr ‘Aḍuddîn ‘Alî b. Şemseddîn Ferâmurz-i Kâkûye’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, ‘Aḍuddîn’in ordusunun lideri ve sultanın can yoldaşı olduğunu, babasının ve dedesinin lakaplarını yücelttiğini, dindarlığını, cömertliğini, ordusunun komutanlarının Behmen ve Behrâm gibi, askerlerinin de Bîjen ve Gorgîn gibi olduğunu belirtmektedir:

پشت سپه و مونس سلطان سلاطین	شه زاده آزاده علی ابن فرامرز
وین هر دو لقب یافت از او رونق و تزین	جد و پدرش را عَضُد و شمس لقب بود
وین جود و شجاعت ز مَلِک یافته تلقین	آن دین و شریعت ز نبی یافته تعلیم
گُردان مصافت همه چون بیژن و گرگین ⁶¹⁷	میران سپاهت همه چون بهمن و بهرام

Ferâmurz’un oğlu hür şehzâde Ali, ordunun hâmisî ve sultanlar sultanının can yoldaşıdır.

⁶¹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 121-122.

⁶¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 510-511.

Dedesinin ve babasının azud (yâr ve kuvvet) ve şems (güneş) lakabı vardır, bu her iki lakap da onunla yüceldi ve güzelleşti.

O (Hz. Ali), din ve sünneti Hz. Peygamber'den öğrendi. Bu (emîr Ali), cömertlik ve cesurluğu sultandan edindi.

Ordusunun mîrleri, hepsi Behmen ve Behrâm gibidir. Savaş meydanının yiğit savaşçıları, hepsi Bîjen ve Gorgîn gibidir.

2.4.10. ‘Omer b. Kivâmeddîn

Mu‘izzî’nin, dîvânında medhiye söylediği bir başka emîr, Kâzvin padişahı Şerefşâh’ın damadı olan Kivâmeddîn’in oğlu Emîr ‘Omer’dir. Dîvânda Ömer için adına toplamda 68 beyit olmak üzere müstakil 2 kaside bulunmaktadır.

Emîr ‘Omer’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, Ömer’in himayesinde olanın düşman bile olsa selamet elde edeceğini, Kâzvin şâhının damadı ve Kivâmeddîn’in oğlu olduğunu; fetih ve zaferleri olan ordusunun emîri olduğunu, onunla Kâzvin’in her zaman nurlu ve bereketli, babası gibi de haşmetli ve makam sahip olduğunu ve zekasını vurgulamaktadır:

یابد به در داور پیروزی و بهروزی	هر خصم که او پستی از میر عمر دارد
فرزند قوام الدین داماد شه قزوین	میری که سپاه خویش از فتح و ظفر دارد
قزوین به همه وقتی با نور و نوا بودست	هر ذره به جاه اندر صد نور و صُور دارد
هست از خِرَدش دولت هست از پدرش حشمت	هم فرّ خِرَد دارد هم جاه پدر دارد ⁶¹⁸

Emîr Ömer’in himayesine giren / Emîr Ömer’den yardım gören her düşman, sultanın kapısında başarı ve selamet elde eder.

Kivâmeddîn’in oğlu ve Kâzvin şâhının damadı, ordusunun fetih ve zaferi olan bir emîrdir.

Kâzvin her zaman nurlu ve bereketli olmuştur (onunla), o yerde her zerre yüz nur ve yıldızla doludur.

Zekâsından ikbal, babasından haşmet vardır. Hem akıl gücüne hem de babasının makamına sahiptir.

⁶¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 190.

Mu‘izzî, Emîr ‘Omer için övgüde bulunduğu başka bir kasidesinde ise Emîr ‘Omer’e, adaleti, bilgeliği, cömertliği; süvarilerinin Hz. Ali gibi her savaşta galip gelmesi, kılıçlarının fetih kazandırması ve emîrin, Hüsâmeddîn makamıyla sağlam bir kale fethetmesi gibi özellikleriyle yer vermektedir:

امیر عالم عادل عمر والا خردمندی	که بینایی است عقل او به چشم روزگار اندر
اگر اسفندیار آید به رجعت باز در عصرش	زند آتش در اجزای تن اسفندیار اندر
وگر چون دست او باشد بحار جمله عالم	همه دُرِ ثمین باشد بر امواج بحار اندر
سواران را که چون حیدر ظفر باید بَهرِ جنگی	ز دُرِج او گهر باید به تیغ هر سوار اندر
زبان مار را ماند به دستش تیغ زهر آگین	کز زهرست تا محشر به دندانهای مار اندر
تو از جاه خُسام الدین حصاری یافتی محکم	که دولت سر همی ساید به دیوار حصار اندر ⁶¹⁹

Aklı, feleğin gözünde gören olan âdil âlim emîr Ömer, yüce bilge sahibidir.

Eğer İsfendiyâr onun devrine yeniden geri gelse; İsfendiyâr, vücudundaki bütün organları yakar.

Onun eli dünyadaki bütün denizlerde olsa, denizlerin dalgasında hep değerli inci olur.

Süvarileri her savaşta Hz. Ali gibi zafer kazanmalıdır. O, her süvarinin kılıcıyla mücevher kutusundan cevher elde etmelidir.

Elindeki zehirli kılıç, yılanın diline benzer. Mahşere kadar yılanın dişlerinde ondan zehir vardır.

Sen, Hüsameddin makamıyla sağlam bir hisar elde ettin. Hisarın duvarında devlet gölgelenir.

2.4.11. Faḥreddîn Toğâyurek

Faḥreddîn Toğâyurek b. el-Yezen, Selçukluların ordu komutanıdır. Dîvânda adına 54 beyitlik bir kaside bulunmaktadır. Dini yüceltmesi, ordudaki başarıları, kazandığı fetihler ve kılıcı münasebetiyle Mu‘izzî tarafından övülmüştür.

Mu‘izzî, “Emîr Faḥreddîn Toğâyurek b. el-Yezen’e Övgü” başlıklı kasidesinde Faḥreddîn Toğâyurek’i, Acemlerin ordu komutanı, Peygamber dinini yücelten,

⁶¹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 319.

muzafter ve şâhlığın temeli olarak vASFetmekte; kılıcıyla yiğitlerin zırhını parçaladığını, gürzle savaşıların miğferini kırdığını söylemekte, fetihler kazandığı mızrağını Hz. Mûsâ'nın asâsına benzetmekte; Kürdü, Türkü ve Arabın savaş meydanında birbirine düşman olduğunu ifade etmektedir:

ستوده غرس خلافت یگانه تاج ملوک	سپاهدار عجم فخر دین پیغمبر
طغایرک پسر الیزن که دو دو جهان	پدر ستوده بود با چنان ستوده پسر
مظفری که سخنهای او بشارت داد	دو پادشاه جهان بخش را به فتح و ظفر
یکی است مایه شاهی و خسروی محمود	یکی است قبله شاهان و خسروان سنجر
یکی ز مهر به جای برادرش دارد	یکی ز قدر و شرف داردش به جای پدر
به تیغ بر تن مردان چو بگسلی جوشن	به گرز بر سر گردان چو بشکنی مغفر
مگر سنان تو مفتاح فتح شد که بدو	فتوح را به همه رزمها گشادی در
ز کرد و ترک و عرب هر کجا به رزمگهی	شدند خصمان چون جاودان افسونگر
به فعل نیزه تو چون عصای موسی شد	که کرد جادویی جاودان هبا و هدر
اگر به صد هنر آن قوم را تفاخر بود	تو را سزاست تفاخر به صد هزار هنر ⁶²⁰

Acem sipehdârı (ordu komutanı) ve peygamber dininin övüncü, meliklerin biricik/tek tâcı ve övülmüş hilafet fidanıdır.

El-Yezen'in oğlu Toğâyurek, babasıyla beraber ikisi de iki cihanda övülmüştür.

Sözleri müjde veren ey muzafter! Fetih ve zaferle cihanı bahşeden ey iki padişah!

Biri şâhlığın temeli ve Maḥmûd'un hüsrevidir, diğeri şahların kıblesi ve Sencer'in hüsrevleridir.

Biri sevgi ile erkek kardeşinin makamına sahiptir/yerine geçti, diğeri kaderi ve şerefi ile babasının makamına sahiptir/yerini aldı.

Kılıçla yiğitlerin vücudundaki zırhı açarsın. Gürzle savaşıların başındaki miğferi kırarsın.

⁶²⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 208.

Mızrağın, fethin kilidi olmasaydı, onunla hiçbir savaşta fetihlerin kapısını açamazdın.

Kürt, Türk ve Arap, savaş meydanının her yerinde büyücüler gibi (birbirlerine) ebedi düşman oldular.

Fiilen mızrağın, Hz. Mûsâ'nın asâsı gibi oldu. Büyücülerin büyülerini sonsuza kadar hebâ ve heder etti.

Eğer yüzlerce hünerle o kavim kıvanç duyarsa, sana yüz binlerce hünerle kıvanç yarasır.

2.4.12. Ziyâulmulk Ebû Ya'kûb Yûsuf

Emîr Ziyâulmulk Ebû Ya'kûb Yûsuf Muḥlişeddîn-i 'Alî b. Bâcer, emîrlerin lideridir.

Ziyâulmulk'un, ordusundaki herkes tarafından övülmesi, dindarlığı ve yiğitliği gibi vasıflarıyla dîvânda Mu'izzî tarafından adına doğrudan övgüde bulunulmuştur. Ziyâulmulk için dîvânda 105 beyitlik 2 kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, emîr Ziyâulmulk'ü övmek için söylediği bir kasidesinde Ziyâulmulk'ün, emîrlerin lideri olduğunu, devlette daimi, gönüllerde pak olduğunu; âdetleri ortaya çıkınca, eski âdetlerin hepsinin eskidiğini; dindarlığını, vâiz ve komutanların, minberlerde onu övdüklerini; savaş zamanı aslan gibi, meclis zamanı cömert olduğunu; savaşta Allahuekber deyince korkusundan yiğit savaşçıların kaçıştığını ve şeriatı koruduğunu dile getirmektedir:

ضیاء ملک خورشید امیران	ابو یعقوب یوسف ابن باجر
به دولت همچو نسل خویش باقی	به خاطر همچو اصل خویش طاهر
همه رسم اوایل گشت مدروس	چو پیدا شد رسومش در اواخر
به جای علم دین اخبار و عالم	همی مدحش نویسند از محابر
سر افراز و سپهدار از پی آنک	بود هر دو ستایش را منابر
هر آن کز کینش اندیشید یکبار	به دنیی و به عقبی هست خاسر
به روز رزم چون شیر ژیان است	به روز بزم همچون بحر زاخر
چو او گوید به جنگ الله اکبر	گریزند از نهیب او اکابر

Emîrlerin güneşi Ziyâulmulk (saltanatın ışığı), Ebû Ya 'kûb Yûsuf b. Bâcer'dir.

Devlette kendi nesli gibi bakîdir. Gönüllerde özü gibi tâhirdir.

Artık onun âdetleri ortaya çıkınca, ilk âdetlerin hepsi eskidi.

Din ilmi makamında haberci ve âlim, devâtla/mürekkeple onun medhini yazarlar.

Vâiz ve sipehdâr (komutan), onun arkasından/peşinden her ikisi de minberlerde ona övgüde bulunur.

Ona bir kez bile düşmanlık güden herkes, hem bu dünyada hem ahirette zararlı çıkar.

Savaş zamanında vahşi aslan gibidir, meclis zamanında cömert deniz gibidir.

O, savaşta Allahuekber deyince onun korkusundan pehlivan savaşçılar/yiğitler kaçarlar/kaçacak delik ararlar.

Şeriatın alâmetleri sen olduğun için, dinin yolları seninle aydınlanır.

Ey emîr! Senin sevgin din gibidir. Dini olmayan herkes kâfirdir.

Mu'izzî, Ebû Ca'fer Ziyâulmulk'ü övmek için kaleme aldığı bir şiirinde Ebû Ca'fer'in, halkın lideri olduğunu, cömertliğini, bilgeliğini, talihli ve ihlâslı olduğunu, riyâseti olgunlaştırıp imareti güzelleştirdiğini, hışmını, savaş meydanında mızrak ve hançerle savaştığını ve düşmanlara galebe çaldığını beyan etmektedir:

سر احرار بوجعفر که دارد بخشش و دانش یکی چون دانش صاحب یکی چون بخشش جعفر

امیری کاو ضیاء و مخلص از دولت لقب دارد یکی در ملک شاهنشہ یکی چون کوشش حیدر

ریاست را کمال آمد امارت را جمال آمد یکی چون برج را کوکب یکی چون دُرّج را گوهر

خلاف و کین او هستند گویی در دل اعدا یکی سوزانتر از آتش یکی بُرّان تر از خنجر

به روز رزم بود او را دو کار اندر صف هیجا یکی یازیدن نیزه یکی آهختن خنجر

چو او با نیزه و خنجر به جنگ خصم و دشمن شد یکی را سفته شد دیده یکی را خسته شد خنجر⁶²²

⁶²¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 210-211.

⁶²² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 387-388.

Cömertlik ve bilgiye sahip olan Ebû Ca'fer, özgür kimselerin/halkın lideridir. Hem sâhibin/sultanın bilgisi gibi hem de Ca'fer'in cömertliği gibi (birdir).

O, devletinden dolayı ziyâ (nûr) ve muhlis (ihlâs) lakabına sahip bir emîrdir. Hem şehinşahlık saltanatındadır hem de Haydar'ın (Hz. Ali) gayreti/gücü gibidir.

Riyâseti (yönetim) olgunlaştırdı, imareti güzelleştirdi. Feleğin yıldızı, hazinenin mücevheri gibidir.

Onun kini ve öfkesi düşmanların gönlündedir; ateşten daha yakıcı, hançerden daha keskindir.

Savaş günü savaş safında/mezdanında onun iki işi vardır: biri mızrağı eline almak, diğeri hançeri kınından çıkarmak.

O, mızrak ve hançerle düşmana karşı savaşınca; mızrağı gözüne sapladı, hançeri de boğazına.

2.4.13. Muşeyyedulmulk Mes'ûd

Mu'izzî'nin, dîvânında övdüğü bir diğer Selçuklu emîri, Muşeyyedulmulk Mes'ûd b. Muhammed b. Manşûr 'Amîd-i Nişâbûrî'dir. Dîvânda Muşeyyedulmulk adına, Mu'izzî tarafından 56 beyitlik bir kaside yer almaktadır.

Mu'izzî, Muşeyyedulmulk Mes'ûd'u överken söylediği bir manzumesinde Muşeyyedulmulk'ün emîrlerin övücü olduğunu, saltanatı kuvvetlendirdiğini, ilim sahibi olduğunu, Horâsân'ın rehberi olduğunu ve şehri adaletiyle geliştirdiğini, düşmanlarına karşı muzaffer olduğunu, bendelerinin ve hizmetkârlarının vasıflı olduğunu açıklamaktadır:

مسعود محمد بن منصور	فخر الامرا مُشيد الملك
در کتب او ایل است مسطور	وندر دل اوست هر چه از علم
مسعود بود همیشه منصور	آن خواست که بر سپاه اعدا
امروز تویی مشار و منظور	ای محتشمی که در خراسان
صدق است تو را و جز تو را زور	اوصاف امیری و عمیدی
این شهر بزرگوار و مشهور	تا گشت به عدل تو مُهنّا
تو قاهر و دشمنانت مقهور	تو غالب و حاسدانت مغلوب

Mes'ûd Muhammed b. Mañşûr emîrlerin övüncü, devletin kuvvetlendiricisidir.

Onun gönlünde ilimden her ne varsa, ilk kitaplarda yazılıdır.

Allah, düşman ordusuna karşı Mes'ûd'un her zaman muzaffer olmasını istedi.

Ey ihtişamlı! Hôrâsân'da bugün rehber ve önder sensin.

Emîr'in ve 'Amîdî'nin vasıfları senin için doğruluktur/hakikattir ve senden başka güçlü/hâkim yoktur.

Bu şehir, senin adaletinle güzelleşince, daha da büyüdü ve meşhur oldu.

Sen galipsin, düşmanların mağlup. Sen kahredicisin, düşmanların kahrolmuş.

Senin bendelerin arasında Sûrî gibi, hizmetkârların arasında Tayfur gibi yüz tanesi vardır.

2.4.14. 'Alî Nûruddevle-yi Kutlug Bey

Mu'izzî'nin, dîvânda az sayıda övgüde bulunduğu Büyük Selçuklu emîrlerinden biri 'Alî Nûruddevle-yi Kutlug Bey'dir. Onun için dîvânda 43 beyitlik bir kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, Nûruddevle-yi Kutlug Bey'i övmek için söylediği bir kasidesinde Kutlug Bey'i, cihan fâtihi olduğunu ve saltanat aldığını, Sultanın onu kardeşim diye çağırdığını, talihini, zekasını, savaş zamanı aslan gibi savaşçıları yenip fillerin dişini kırdığını, Behrâm'ın ve Nûşînrevân'ın makamının babasından miras kaldığını ifade etmek için zikretmiştir:

میر گیتی گشای ملک ستان

آفتاب تبار قتلغ بیک

همچو سلطان بود ز بخت جوان

وان که سلطان برادرش خواند

کرد با قدر او قدر پیمان

کرد با رأی او قضا بیعت

کین او با مخالفان طوفان

مهر او با موافقان رحمت

چون به جنگ اندرون کشید کمان

چون به رزم اندرون گشاد کمین

بشکند پیل مست را دندان

بفکند شیر شرز را چنگال

⁶²³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 368-370.

ای امیری که زیر همت توست

برج خورشید و خانه کیوان

پدرت را ولایت است و تو را

جای بهرام و جاه نوشروان⁶²⁴

Güneş soylu Kutlug Bey! Cihan fetheden/açan, saltanat alan emîr!

O (emîr) ki, Sultan, kardeşim diye adlandırdı onu. Genç talihinden dolayı sultan gibi(dir)/olur.

Onun zekasına kaza biat etti. Onun yüceliğini/değerini, kader kabul etti.

Sevgisi, dostlarına rahmettir; kini/öfkesi, düşmanlarına tufandır.

Savaş günü tuzağını kurunca, savaşta yayını çekince,

Yiğit aslan/savaşçı, avcuna/pençesine düşer; devasa fillerin dişlerini kırar.

Ey emîr! Güneş burcu ve Zuhâl/Satürn, senin himmetin/emrin altındadır.

Behrâm 'ın mevkisi ve Nûşinrevân 'ın makamı, sana babanın velayetidir/yadigârıdır.

2.4.15. Tâceddîn Ebu'l-Fa'zî

Mu'izzî'nin, dîvânda muzaffer ve tanınan bir şahsiyet olarak ele aldığı emîr, Nîmrûz emîri Tâceddîn Ebu'l-Fa'zî'dir. Dîvânda adına müstakil olarak 52 beyitlik bir kaside mevcuttur.

Tâceddîn Ebu'l-Fa'zî'ı övmek için söylediği bir kasidesinde Tâceddîn Ebu'l-Fa'zî'nin, muzaffer ve meşhur bir emîr olduğunu, şâhın saltanat kılıcıyla sağlam olduğunu; sefer için Nîmrûz'dan Çin'e kadar hücum ettiğini ve Fağfûr'un Nîmşeb'e kadar kaçtığını, Rûm ülkesine gitse, Kayşer halkının saraylardan kaçacağını, Hindistan'a yönelse, Rây'ın itaat edeceğini; kılıcıyla yüz orduyu kısa sürede mağlup ettiğini söylemekte ve hükmünü Süleyman'ın mührüne, atının süratini ise Sabâ ve Dubûr (Kible rüzgârı) rüzgârına benzetmektedir:

ای امیر مظفر منصور

ای چو خورشید در جهان مشهور

رایت پادشا به تیغ تو تیز

هست منصور تا دمیدن صور

گر تو تازی ز نیمروز به چین

بگریزد به نیم شب فغفور

ور نهی روی سوی کشور روم

قیصران را بیاوری ز قصور

⁶²⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 653-654.

کنی از عقل و رأی رأی نفور

ور به هندوستان کشی سپهی

چون سکندر همه ولایت فور

بستانی همه ولایت رأی

صد سپه را به یک زمان مقهور

تیغ تو هست قاهری که کند

مرکب توست چون صبا و دبور⁶²⁵

حکم تو خاتم سلیمان است

Ey muzaffer ve mansur emîr! Ey cihanda güneş gibi bilinen/meşhur olmuş emîr!

Padişahın sancağı senin kılıcınla keskindir. Sûr'a üfleninceye kadar zafer sahibidir.

Eğer sen Nîmrûz'dan Çin'e kadar hücumla geçersen, Fağfur da Nîmşeb'e kaçır.

Rûm ülkesine doğru gidersen, Kayşer halkını saraylar(ın)dan çıkarırsın.

Hindistan'a bir ordu çeksen, Rây'ın aklını ve fikrini birbirine karıştırırsın.

Fağfur'un bütün vilayetlerini İskender nasıl aldıysa, Rây'ın bütün vilayetlerini öyle alırsın sen de.

Senin kılıcının yaptığı şey kahrediciliktir. Yüz orduyu kısa sürede kahreder.

Hükmün, hâtem-i Süleyman'dır. Atın, sabâ (Doğudan esen rüzgâr) ve dubûr (Batıdan esen rüzgâr/Kible rüzgârı) rüzgârı gibidir.

2.4.16. Seyfuddevle-i Şemseddîn

Seyfuddevle-i Şemseddîn, Sultan Berkıârûk zamanının muzaffer bir ordu komutanıdır. Dîvânda, Mu'izzî'nin adına az sayıda övgüde bulunduğu emîr, Sultan Berkıârûk zamanının muzaffer bir ordu komutanı olan Seyfuddevle-i Şemseddîn'dir. Seyfuddevle için sadece 21 beyitlik bir kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, "Emîr Seyfuddevle-i Şemseddîn'e Övgü" başlıklı kasidesinde emîr Şemseddîn'in, Sultan Berkıârûk döneminin emîri olduğundan, büyüklüğünden, zekâsından, ülkenin sınırlarını genişlettiğinden, ordunun sipehsâlârı olduğundan, savaş gününde sancağının fethi işaret ettiğinden, emîrlerin âdet ve usûlleri senden öğrendiğinden, kılıcının kan yağdırdığından, her koşulda ordusunun başında olduğundan, ümmeti canlandırdığından ve dertli orduya mutluluk verdiğinden bahsetmektedir:

سیف دولت امیر شمس الدین

تا رسید از عراق خرم و شاد

⁶²⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 298-299.

آن امیری که رای روشن او	خاتم ملک را شدست نگین
در عزیزی چو او کرا دارد	برکیارق که هست شاه زمین
گر بگردی ز روم تا حد هند	ور بیویی ز مصر تا در چین
دو سپه را سپاه سالارست	که روانها به مهر اوست رهین
ظفر و فتح را به روز نبرد	عَلَم او علامتی است مبین
ای امیری که از تو آموزند	أمرأ رسم و سیرت و آیین
هست در رزم تیغ تو ابری	که از او خون صِرف خیزد هین
روی لشکر تویی به صلح و به جنگ	پشت لشکر تویی به مهر و به کین
تا بر آورد رایت عالیت	در نشابور سر به علیّین
زنده گشتند امتی بی جان	شاد گشتند لشکری غمگین ⁶²⁶

Seyf-i devlet (Devletin kılıcı: Seyfuddevle) emîr Şemseddîn, Irak'tan mutluluk ve sevinç getirdi.

O, parlak zekâsının/düşüncesinin devlet hâtemine yüzük olduğu bir emîrdir.

Yücelikte kim cihanın sultanı olan Berkyâruğ gibi sultana sahiptir?

Rûm'dan Hint sınırına kadar gidersen, Mısır'dan Çin sınırına kadar yol alırsın.

İki ordunun sipehsâlâırıdır, ruhlar onun sevgisine rehindir.

Savaş gününde zafer ve fethine, onun sancağı apaçık bir alâmettir.

Ey emîrlerin, âdet, adâp ve gelenekleri senden öğrendikleri emîr!

Senin kılıcın, savaşta ondan sadece kanın yağdığı/aktığı bir buluttur.

Barışta ve savaşta ordunun öncüsü sensin. Dostlukta ve düşmanlıkta ordunun hâmisi sensin.

Yüce sancağı, Nîşâbûr'da ortaya çıkınca/belirince, başı feleğe uzandı.

Cansız ümmet canlandı. Dertli ordu, mutlu (dertsiz) oldu.

⁶²⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 505-506.

2.4.17. Kûṭbeddîn ‘Îmâduddevle-i Savtekîn

Kûṭbeddîn ‘Îmâduddevle-i Savtekîn, dîvânda dindarlığı ve İslâmiyeti yüceltmesiyle bilinen Irak emîridir. Adına, toplamda 63 beyit olmak üzere müstakil 2 kaside söylenmiştir.

Mu‘izzî, Kûṭbeddîn ‘Îmâduddevle-i Savtekîn’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Kûṭbeddîn’in, Irak emîri olduğunu, devlete önderlik yaptığını, dini ve Müslümanlığı yücelttiğini; himmetini, talihini, Gazne şâhının emîrin nâmıyla övündüğünü, Tûrân şâhının ise değersizleştiğini ifade etmektedir:

ستوده سیف مسلمانی و امیر عراق عماد دولت صاحبقران و قطب الدین

ز عزّ دولت او وز کمال همت او زمانه ایمن و آباد شد بهشت آیین

به چاکر تو تقرّب کند شه توران به نامه تو تفاخر کند شه غزنین⁶²⁷

Müslümanlığın övülmüş kılıcı ve Irak’ın emîri, akıl sahibi devletin rûknü/temeli ve dinin kutbudur/yücesidir.

Onun talihinin yüceliğinden ve himmetinin olgunluğundan, felek inançlı/emîn ve cennet gibi kusursuz oldu.

Tûrân şâhı senin hizmetkârınla bir/yakın olur. Gazne şâhı senin nâmınla iftihar eder.

2.4.18. Cemâlulmulk ve’d-dîn Ebû Ca’fer Muḥammed

Cemâlulmulk ve’d-dîn Ebû Ca’fer Muḥammed, vezir Nizâmulmulk’ün oğludur. Mu‘izzî, Cemâlulmulk için 40 beyitlik bir kaside söylemiştir.

Mu‘izzî, “Cemâlulmulk ve’d-dîn Ebû Ca’fer Muḥammed’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Cemâlulmulk’ün dinde peygamberin sünnetini devam ettirdiğini, Ca’fer gücünde olduğunu, himmetini; kılıcının korkusundan düşmanların Rûm’a kaçtığını ve Bizans Kayşeri’nin hânesini aldığını, senin hükmün olmadan başına taç koyan Çin şahına İlahi hükmün ceza verdiğini, ziyafette Hz. İbrahim’in âdetini edindiğini, şiir ve şairliğin kıymetinin emîrin sayesinde daha değerli olduğunu anlatmaktadır:

آفتاب دین پیغمبر محمد بن حسن آن خداوندی که در دین رسم پیغمبر گرفت

خسرو اسلام فال از طلعتش گیرد همی همچو پیغمبر که فال از طلعت حیدر گرفت

⁶²⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 651.

فرّ جعفر دارد او لیکن همای همتش	زیر پرهفت آسمان ماننده جعفر گرفت
تیغ او پوشید گویی جامه رهبان روم	روی بدخواهش به جای سیم خور در زر گرفت
وز نهیب تیغ او دشمن به روم اندر گریخت	جای خویش اندر چلیپا خانه قیصر گرفت
شاه چین را داد حکم آسمانی گوشمال	تا چرا بی حکم تو بر سر همی افسر گرفت
گر ضیافت کرد ابراهیم بن آزر مدام	تا غریبان را به حکم خویشان چاکر گرفت
شاه چین در این ضیافت چاکر درگاه توست	در ضیافت رسم ابراهیم بن آزر گرفت
گرچه شعر و شاعری در عهد ما با قیمت است	از کمال خاطر تو قیمت دیگر گرفت ⁶²⁸

Dinde peygamberin sünnetini/âdetini alan o vezir, peygamber dininin güneşi Muḥammed b. Ḥasan'dır.

Hz. Peygamber nasıl geleceği Hz. Ali'nin yüzüyle gördüyse, İslâmın hüsrevi de geleceği onun (babası) yüzüyle görür.

O Ca'fer'in gücüne sahiptir, ama onun himmetinin Hümâsı (kuşu), Ca'fer gibi yedi feleği kanatları altına aldı.

Onun kılıcı, sanki Rûm ruhbanının kıyafetini giydi. Onun düşmanının yüzü, gümüş rengi (beyaz) yerine, altın rengini aldı (altın gibi sapsarı kesildi).

Onun kılıcının korkusundan düşman Rûm'a kaçtı. Qayşer'in hânesini kilisede kendi makamı kıldı.

Senin hükmün olmadan başına taç taktığı/koyduğu için, Çin şâhına İlahi hüküm ceza verdi.

Eğer Âzer b. Hz. İbrahim sürekli ziyafet verseydi, fakirleri kendi emri altına hizmetçi alırdı.

Çin şâhı bu ziyafette dergâhının hizmetçisidir. Ziyafette Âzer oğlu Hz. İbrahim'in âdetini aldı.

Her ne kadar bizim zamanımızda şiir ve şairliğin kıymeti olsa da, senin gönül kemalinden dolayı başka bir değer aldı.

⁶²⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 76-77.

2.4.19. Bahâeddîn Necmuddevle-i ‘Osmân

Bahâeddîn Necmuddevle-i ‘Osmân, Acem emîrlerinin başıdır. Dîvânda asil bir soydan geldiğine, Sultan Melikşâh’ın kendisine birçok yetki verdiği, adaletine, gücüne, zekasına, devlete nizam verip milleti yücelttiğine vurgu yapılmaktadır. Dîvânda Mu‘izzî tarafından kendisine söylenen 24 beyitlik bir kaside, onun önemli bir devlet adamı olduğunu yansıtacak düzeydedir.

Mu‘izzî, “Melikşâh’tan Bahâeddîn Necmuddevle-i ‘Osmân’a Hil‘at Verilmesine Tebrik” başlıklı kasidesinde Bahâeddîn Necmuddevle’nin, Acem emîrlerinin mîri, iyi yaradılışlı lider ve iyi soylu bir devlet adamı olduğunu, himmetiyle bilgelerin yolunu açtığını, devletiyle de âkillere nimetler bahsettiğini, özelliğinin Hırâsân’da bağış ve cömertlik olduğunu; Sultan Melikşâh’ın, ona vermiş olduğu şeyi hiçbir emîre vermediğini, yaptığı her işte insafın ve adaletin olduğunu, gücünü ve ferasetini; zekâsıyla Doğu ve Batı saltanatına nizam verdiğini, gayretiyle de devletin ve milleti yücelttiğini ve onunla herkesin muradının hasıl olduğunu anlatmaktadır:

سروری نیکوسرشت و مهتری فرخ نژاد	نجم دولت میر نواب عجم عثمان که هست
دولت او بر خردمندان در نعمت گشاد	همت او بر هنرمندان ره محنت بیست
این دو خصلت در خراسان رسم و آیین او نهاد	خصلت او در خراسان بخشش و بخشایش است
رسم نیک و رای پاک و روی خوب و دست راد	چار چیز او دلیل دولت و اقبال اوست
آنچه او را داد سلطان هیچ نایب را نداد	هیچ نایب نیست سلطان را ازو به لاجرم
اندر آن توقیع باشد مایه انصاف و داد	در هر آن توقیع کاو بستاند از شاه و وزیر
آن خداوندی که او را بنده باشد کیقباد	ای هنرمندی که دیدار تو را دارد به فال
دارد از سعی تو شغل دولت و ملت نفاذ	دارد از رای تو ملک مشرق و مغرب نسق
وز تو سلطان شاد و میران و بزرگان از تو شاد ⁶²⁹	کار میران و بزرگان از تو با سلطان به کام

İyi davranışlı/yaradılışlı bir lider ve iyi soylu bir büyük olan Osman, devletin yıldızı, Acem vekillerinin mîridir.

⁶²⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 158.

Onun gayreti, bilge kimselere mihnet yolunu kapadı. Onun devleti, akıl sahiplerine nimet kapısı açtı.

Onun özelliği Ḥorâsân'da bağış ve cömertliktir. Bu iki özellik, Ḥorâsân'da onun âdeti ve geleneği oldu.

Dört şey onun devletine ve ikbaline delildir: iyi âdet, temiz akıl, nurlu yüz ve cömert el.

Kuşkusuz sultanın ondan başka hiç vekili yoktur. Sultan, ona vermiş olduğu şeyi, hiç bir vekile vermedi.

Onun şah ve vezirden aldığı her fermana/imzada, insafın ve adaletin temeli vardır.

Ey seninle görüşmenin/karşılaşmanın benim yazgımda olduğu hünerli kimse! Ey bendesinin Keykubâd olduğu emîr!

Senin zekândan dolayı Doğu ve Batı, devletin kanununa sahiptir. Senin gayretinden dolayı devletin ve milletin işinin hükmü/nüfuzu vardır.

Sultanla, mîrlerin ve büyüklerin işi seninle muradına erdi. Seninle sultan, emîrler ve büyükler mutlu.

2.4.20. Sedîdeddîn Ebû Bekr-i Muḥammed-i Zâhîrî

Mu'izzî, dîvânda emîr Sedîdeddîn Ebû Bekr-i Muḥammed-i Zâhîrî'nin, Zâhîrîoğullarının övücü olduğuna, kaleminin etkisine ve kılıcına yer vermektedir. Bu özellikleriyle övülen Sedîdeddîn için dîvânda, toplamda 101 kaside olmak üzere 2 kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, Sedîdeddîn Ebû Bekr-i Muḥammed-i Zâhîrî'yi övmek için kaleme aldığı bir şiirinde Sedîdeddîn'in Zâhîrîoğullarına hünerle yardımcı olduğuna, kaleminin etkisine, düşmanlarına ölmeden mahşeri yaşattığına, kılıcının korkusuyla Taniser'de korkunun ve Konstantin'de feryadın olduğuna değinmektedir:

از هنر آل ظهیری تا ابد مستظهردند	کاو کند آل ظهیری را همی تلقین هنر
ور به جنگ اعدای او سازند زوبین از شهاب	سازد از ماه دو هفته پیش آن زوبین سپر
در خراسان چون کند کلک همایونت صریر	از صریر او بود در حضرت غزنین اثر
محشری بینند پیش از مرگ بدخواهان تو	چون تو بر خیزی و انگیزی به روز کین حشر

Zahîrîoğulları sonsuza kadar hünerden yardım arayanlardır. Çünkü O, Zahîrîoğullarına hüner anlatır.

Eğer savaşta düşmanları ateşten mızrak yaparlarsa, o mızrağın karşısına iki haftalık ayı siper yapar.

Horâsân'da senin mübarek kalemin feryâd edince, onun feryadından mübarek Gazne'de izi/etkisi olur.

Senin düşmanların, ölümden önce mahşeri görürler. Sen kalkınca/ayaklanınca, savaş günü kıyamet gününü yaşatırsın.

Senin kılıcının korkusundan ve senin Türk/güzeller topluluğundan, hem Taniser'de korku hem de Konstantin'de feryat vardır.

2.4.21. Sedûlmulk 'Omer

Mu'izzî Dîvânı'nda, adına müstakil olarak 27 beyitlik bir kaside ile övgüde bulunan emîr, Horâsân ordu komutanı Sedûlmulk 'Omer'dir. Sedûlmulk 'Omer dîvânda, başarılı bir devlet adamı olması, dindarlığı, adaleti, saltanata olan katkısı gibi özellikleriyle dikkat çekmektedir.

Mu'izzî, Sedûlmulk 'Omer'i övmek için kaleme aldığı kasidesinde Sedûlmulk'ün, dinin hâmisî ve devam ettiricisi olduğuna, dîvâna ve devlete hizmet ettiğine, emirlerinin kanun sayıldığına vurgu yapmaktadır:

صدید ملک ملک عارض خراسان است صفی دولت و مخدوم اهل دیوان است

پناه دین خدای و معین شرع رسول عمر که همچو علی و صدیق و عثمان است

لقب صدید و صفی یافته است زانکه دلش قرارگاه سداد و صفای ایمان است

صحیفه‌های تو قانون دولت ملک است جریده‌های تو دستور ملک سلطان است⁶³¹

Sedûlmulk, Horâsân'ın ordu komutanıdır. Devletin ileri geleni ve dîvân ehlinin hizmetkârıdır.

Allah dininin koruyucusu ve Peygamberin sünnetinin devam ettiricisidir. O (Sedûlmulk 'Omer), Hz. Ali, Hz. Ebûbekir ve Hz. Osman gibidir.

⁶³⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 366-367.

⁶³¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 108-109.

Gönlü, doğruluğun karargâhı ve imanın safası olduğundan dolayı sedîd (dürüst) ve şafî (halis/seçkin) lakabını elde etti.

Senin ferman nâmen, melik devletinin kanunudur. Risalen, sultan devletinin fermanıdır.

2.4.22. Muḥammed-i Ḥârezmşâh

Mu‘izzî Dîvânı’nda, adına müstakil olarak 73 beyitlik bir kaside ile övgüde bulunan emîr, Ḥârezmşâh emîri Celâleddîn Muḥammed-i Ḥârezmşâh’tır. Celâleddîn Muḥammed dîvânda, dindarlığı, adaleti, kâfirlere karşı muzaffer olması, devleti ve dini yüceltmesi, kılıcıyla zalimlerin karşısında, mazlumların yanında olması, savaşta hüner sergilemesi, sultanlar ve halk tarafından sevilmesi gibi özellikleriyle ön plandadır.

Mu‘izzî tarafından “Celâleddîn Muḥammed-i Ḥârezmşâh’a Övgü ve Kılıcının Vasfı” başlıklı kasidesinde Ḥârezmşâh’ın, savaşta sürekli can aldığını, cesur bir süvari olduğunu, öfkesi ve heybetini, nâmının Arabistân’da kâfirleri yok ettiğini, cuma günü minbere çıktığını ve Allah dinini güzelleştirdiğini; devlet ve dünyayı sağlamlaştırdığını, hakkı yüceltip bâtılı değersizleştirdiğini, dini yüceltip küfrü yok ettiğini, adının Muḥammed ve âdil olduğunu beyan etmektedir. Mu‘izzî, ayrıca Ḥârezmşâh’ın, dostu düşmanı birarada yaşattığından, dindarlığından ve şeriatın hâmisi olduğundan, akli ve vakarlığıyla tedbirli olduğundan, sözünün hep hayırlara vesile olduğundan; adalet, insaf ve doğruluk söz konusu olduğunda kılıcının zalimlerin başını kestiğinden, adaleti ve emniyeti sayesinde kafilenin dağlarda savunmasız ve rehbersiz olarak yol aldığından, azminden, hüneriyle bin kişiye bedel olduğundan; savaş meydanının mahşer, meclis dîvânının ‘Arafât gibi olduğundan, şâhların ve vezirin ondan razı, halkın onunla gurur duyduğundan söz etmektedir:

بی روح پیکری است گه جنگ جان شکار	بی دود آتشی است گه رزم پر شرار
هنگام کینه بر تنش از فرق تا قدم	دندانهاش تیزتر از شعله های نار
گویی که هست بر سر دندانهای او	زهری که هست بر بُن دندانهای مار
بشکست پشت مهره کفار در عرب	تا نام او به دست علی کشت ذوالفقار
آدینه چون خطیب به منبر بر آردش	تازه شود به تیزی او دین کردگار

آید گه اجل مَلْکُ الموت را به کار	هست او به روز رزم سلیحی که آن سلیح
سنگ و درنگ برد ز خصمان خاکسار	تا از میان سنگ درنگش گسسته شد
در دست پهلوان خداوند روزگار	در سنگ بود عاجز و امروز معجزست
خوارزمشاه میر هنرمند کامگار	والا عماد دولت و دنیا جمال دین
میری که دین و کفر از او شد بلند و خوار	شاهی که حق و باطل از او شد بلند و پست
هم ملت محمد و هم ملک شهریار	نامش محمدست و به عدلش مُخَلَّدست
وز بر کند ستایش او طفل شیرخوار	آهو ز شیر شیر خورد در ولایتش
هرگه که خصم را چو کبوتر کند شکار	بازی است تیر او که شود چوم تذرو پر
در دین بود عقیدت او شرع را شعار	در حق بود طریقت او صدق را دلیل
تحقیق مرد خندق و تصدیق یار غار	از اعتقاد پاک بود در دلش دو چیز
پیرایه خرد بود و مایه وقار	و آنجا که رای باید و تدبیر مملکت
تدبیر او بود به همه فخرها مشار	گفتار او بود به همه خیرها مشیر
بی رهنمای و بدرقه در کوه و در قفار	تنها روند قافله از امن و عدل او
تیغش بر آورد ز سر ظالمان دمار	و آنجا که عدل باید و انصاف و راستی
عوفش خبر دهد که رحیم است و بردبار	و آنجا که حلم باید و بخشایش گناه
بر مرکب شجاعت و مردی بود سوار	و آنجا که رزم باید و پیکار و تاختن
گاهی به جزم خویش ز صحرا کند حصار	گاهی کند حصار چو صحرا ز عزم خویش
بر پیل کارزاری و بر شیر مرغزار	تیغش ز دور عرضه کند صورت اجل
بوسند دست او به زمانی هزار بار	تا چون بگیرد او به ستانی هزار خصم
اندر شمار یک تن و اندر هنر هزار	شخصی به این صفت که شنیدست در جهان
ایوان تو مگر عرفات است روز بار	میدان تو مگر عرصات است روز رزم

مردانه وار ریگ بیابان گذاشتی	با لشکری چو ریگ بیابان گه شمار
دریای بی کنار وزیرست و پادشاه	عالم ز موج هر دو پر از درّ شاهوار
ای حق گزار خواجه و خدمتگزار شاه	خدمتگزار چون تو که دیدست و حق گذار
راضی ز تو شهنشه و شاکر ز تو وزیر	باقی به تو عشیرت و عالی به تو تبار ⁶³²

Savaş zamanı can avlayan ruhsuz bir beden vardır. Savaş zamanı kıvılcımlarla dolu dumansız bir ateş vardır.

Düşmanlık zamanı vücudunda baştan ayağa kadar dişleri, yakıcı ateşten daha keskindir/tesirlidir.

Sanki onun dişlerinin ucunda, yılanın dişlerinin kökünde olan zehir vardır.

Hz. Ali'nin elindeki Zülfikâr kılıcının kâfirleri öldürdüğü gibi onun nâmı da Arabistan'da kâfirlerin belini kırdı.

O, cuma günü hatîp gibi minbere çıkar. Allah dini, onun keskinliğiyle tazelenir/yenilenir.

Savaş günü onun bir silahı vardır; o silah, ecel zamanı Azrâîl'i harekete geçirir.

Taşın ortasından onun sesi çıkınca, toprak gibi düşmanlardan taş ve ses götürdü.

Taş aciz kaldı ve zamanın başpehlivanının elinde bugün mucizedir (bu).

Devlet ve dünyanın direği/temeli, dinin cemâli Hârezmşâh, muratlı bilgenin emîridir.

Hak ve bâtılın onunla yücelip değersizleştiği şâh! Din ve küfrün onunla yücelip zelil olduğu mîr!

Nâmı Muḥammed ve adaleti sonsuzdur. Hem Muḥammed soyu hem de şehriyâr devletidir.

Ceylan onun bölgesinde aslandan süt içer. Ağzı henüz sütte olan çocuk, onun övgüsünü ezberler.

Onun oku, sülünü avlayan bir atmacadır. Her zaman düşmanı güvercin gibi avlar.

Onun tarikatı gerçekte sıdkın (doğruluk) delili olur. Onun inancı dinde şeriata şiar olur.

İnançtan dolayı onun gönlünde iki şey temiz olur. Hendek Savaşı'nda Hz. Ali ve siddik (güvenilir) dost Hz. Ebûbekir.

⁶³² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 295-298.

Gerekli düşüncenin ve memleket tedbirinin olduğu o yerde, aklın süsü ve vakarın temeli vardır.

Onun sözü, bütün hayırlara işarettir. Onun tedbiri, bütün kıvançlara işarettir.

Onun adaleti ve emniyeti sayesinde, kabile dağlarda savunmasız ve rehbersiz olarak tek başına gider.

Adalet, insaf ve doğruluğun gerektiği yerlerde kılıcı, zalimlerin başını yakar.

Olgunluk/hoşgörü ve merhametin gerektiği yerlerde, onun merhameti rahmet ve sabırdan haber verir.

Savaşın, mücadelenin ve dörtlü hücumun gerektiği yerlerde, cesaret bineğinde bir yiğit süvari olur.

Bazen azminden dolayı hisarı sahra gibi yapar. Bazen de azminden dolayı sahradan hisar yapar.

Kılıcı uzaktan savaş filllerine ve yiğit aslanlara ecelin yüzünü gösterir.

O, mızrağıyla bin düşmanı yakalayınca, o vakit düşman binlerce kez onun elini öper.

Cihanda duyduğu bu özellikteki şahsiyet, sayıca bir kişi ama hünerde bin kişidir.

Savaş günü meydanın mahşer günü gibidir. Yönetim günü (hayır-adalet günü) dîvânın (tahtın/sarayın) Arafat gibidir.

Sayıca, çölün kumları gibi (sayısız) olan bir orduyla, mertçe çölü geçti (arkasında bıraktı).

Uçsuz bucaksız derya, vezir padişah gibidir. Âlem her ikisinin dalgalanmasıyla şâhlara layık incilerle dolar.

Ey vezirin adalet koyucusu ve şâhın hizmetkârı! Senin gibi hizmetkâr ve âdaletlisini kim görmüştür.

Şâhlar şâhı senden razı, vezir seninle şükreder. Meclis seninle bâki, halk seninle kıvançlıdır.

2.5. Diğer Önemli Şahsiyetler

2.5.1. Ebû Tâhir İsmâ‘îl-i Şafi Pâdişâh

Tarihî şahsiyetler olarak bu isme başka kaynaklarda tesadüf edilmemiştir. Ebû Tâhir İsmâ‘îl-i Şafi, Mu‘izzî tarafından dîvânda savaşçı ve başarılı bir süvari, ahlaklı ve kaleminin etkili oluşu özellikleriyle anılmıştır. Mu‘izzî, Ebû Tâhir İsmâ‘îl-i Şafi’ye

dîvânda sıklıkla övgüde bulunmuş ve onun için toplamda 137 beyit olmak üzere 4 kaside söylemiştir.

Mu‘izzî, “Ebû Tâhir İsmâ‘îl-i Şafî Pâdişâh’a Övgü” başlıklı kasidesinde Ebû Tâhir İsmâ‘îl’in orduda savaşçı bir süvari, mecliste iyi bir dost olduğunu söylemekte; güzel ahlaklı ve kalemindeki hüneriyle savaşlarda muzaffer olduğundan bahsederek onu üstün niteliklerle övmektedir:

در موبک نبرد سواری دلاور است	در مجلس شراب نگاری معاشر است
صافی صفی حضرت سلطان روزگار	بوطاهر آنکه سیرتش از عیب طاهر است
آزاده مهتری که به کلک و بنان خویش	در حلّ و عقد مملکت استاد ماهر است ⁶³³

Savaş askerleri arasında/orduda pehlivan bir süvaridir. Şarap meclisinde hemdem bir dosttur.

Şafî, devrin sultanının mübarek seçkinidir. Ebû Tâhir, sîreti/davranışı, ayıptan/kusurdan temiz olan kimsedir.

Kalemi ve parmaklarıyla hür bir yüce (şahsiyet), ülkeyi açıp kapamada mahir bir bilgedir.

Mu‘izzî, “Sultan ‘Şafî Ebû Tâhir İsmâ‘îl’e Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Ebû Tâhir İsmâ‘îl’in, devlette başarılı olduğunu, zekâsıyla devletin temelini sağlamlaştırdığını, Hz. Peygamber’in sünnetini devam ettirdiğini ve azimli olduğunu ifade etmektedir:

خورشید ملک و سید احرار روزگار	بوطاهر آنکه از همه عیبی مُطَهَّر است
از رای او مصالح ملک شهنشه است	در رسم او منافع دین پیمبر است
در حلّ و عقد هر چه به تدبیر و رای او است	شایسته شهنشه و دستور کشور است
گر دشمن تو هست چو یأجوج باک نیست	تا عزم تو به قوّت سدّ سکندر است ⁶³⁴

Devletin güneşi ve devrin hürlerinin seyyidi Ebû Tâhir, bütün ayıplardan âridir.

Şehinşahlık devletin temeli, onun zekâsındandır. Peygamber dininin faydaları onun âdetindedir.

⁶³³ Mu‘izzî, Dîvân, s. 122-123.

⁶³⁴ Mu‘izzî, Dîvân, s. 127-128.

Onun tedbir ve zekâsında her ne varsa, şehinşahlığın kıvancı ve ülkenin fermanıdır. Azmin, kuvvette İskender'in seddi gibi olduğu müddetçe, senin düşmanın Yecüc gibi de olsa korku yoktur.

2.5.2. **Zu'l-se'âdât Melik Fahrulme'âlî Ebû 'Alî Şerefşâh-i Ca'ferî**

Dîvânda geçen önemli tarihî şahsiyetlerden biri de üstün niteliklerle övülen Kazvîn meliki Fahrulme'âlî Ebû 'Alî Şerefşâh-i Ca'ferî'dir. Dîvânda, adına toplam 128 beyit olmak üzere 3 müstakil kaside söylenmiştir.

Mu'izzî, "Zu'l-se'âdât Melik Fahrulme'âlî Ebû 'Alî Şerefşâh-i Ca'ferî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Ebû 'Alî Şerefşâh'ı, Hârûn er-Reşîdî'nin veziri Ca'fer-i Bermek'e benzetmekte ve onun gibi özellikleri olduğunu söylemektedir. Yüksek makamlı ve Ca'fer davranışlı olduğunu, Ebû 'Alî Şerefşâh'a yapılan hizmetin sünnet ve ibadet gibi sevap olduğunu, rızasının çok önemli olduğunu, meliklerin nezdinde davranışıyla Behmen ve Nevzer'in efsanelerini bertaraf ettiğini beyan etmektedir. Ayrıca zekâsına, sancağına ve fermanına övgüde bulunmaktadır:

که سید مَلِکَان است و شاه سادات است	روم مدام به درگاه آن خداواندی
که از کمال و سعادات ذوالسَّعادات است	جمال عالم فخرالمعالی آن مَلِکی
که همچو جعفر بر مک ستوده عادات است	ابو علی شرفشاه ابن عزالدین
که جعفری سیر و کنگری مقامات است	شرف ز جعفر و شاهی ز کنگر است او را
که خدمت تو ز عادات وز عبادات است	به فرّ دولت تو من دلیل بنمایم
رضای خالق عرش است و آن ز طاعات است	رضای تو است رضای نبی، رضای نبی
که روز حشرش با مصطفی ملاقات است	تو باشی ای مَلِک دادگر نخست کسی
چه جای بهمنی و نوذری حکایات است	عیان شدست به نزد ملوک سیرت تو
ز نام و نامه تو نکته رسالات است ⁶³⁵	ز رای و رایت تو تحفه سلاطین است

O padişahın dergâhına sürekli giderim. Çünkü O, meliklerin lideri/öncüsü ve yücelerin/büyüklerin şâhidir.

⁶³⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 129-130.

Âlemin cemâli Fahru'l-me'âlî (şerefin kıvancı), kemâli ve saadetiyle Zu'l-se'âdât olan bir meliktir.

Ebû 'Alî Şerefşâh b. 'İzzeddîn, Ca'fer-i Bermek gibi övgüye değer âdetleri/hasletleri vardır.

Şeref Ca'fer'den, şahlık da onun yüceliğindendir. Çünkü Ca'fer sıfatlı ve yüksek mertebelidir.

Senin devletinin gücüyle ben şu delili gösteririm: sana hizmet, sünnet ve ibadetlerdendir.

Senin rızan, Peygamberin rızasıdır. Peygamberin rızası, arşın sahibi Allah'ın rızasıdır ve o, ibadetlerdendir/itaattendir.

Ey âdil melik! Kıyamet günü Hz. Muhammed Mustafa'yla konuşan ilk kişi, sen ol.

Meliklerin nezdinde sîretin/davranışın belli olmuştur. Behmen ve Nevzer'in efsanelerinin (artık) ne yeri (değeri) var?

Zekân ve sancağın, sultanların hediyesidir. Nâm ve fermanın, risalelerin nüktesidir.

2.5.3. Dîvânda Geçen Diğer Önemli Şahsiyetler

Sultan Maḥmûd ve Mes'ûd-i Gaznevî'nin veziri Meymend

Vezir Nizâmülmulk'ün damadı ve akrabası olan Rey vâlisi Ebû Muslim-i Râzî

Çiğil Türklerinin Reisi 'Aynuddevle

Gaznelilerin atası Alptekin'in oğlu olan İshâk

Sultan Maḥmûd-i Gaznevî'nin ordu kâtibi ve Ferruhî-i Sîstânî'nin memdûhu olan, dîvânda bir mısradaki Ebû Bekr-i Qahistânî olarak geçen ama lakabı Emînu'l-mulk olan 'Alî b. Hasan-i Qahistânî

Hicrî 490 yılından 494 yılına kadar padişahlık yapmış Kirman Selçuklularından Tûrânşâh'ın oğlu Îrânşâh

Maḥmûd ve Mes'ûd-i Gaznevî'nin yazı dîvânı sahibi Ebû Naşr Muşkân

Rûdekî-i Semerkandî'nin memdûhu Naşr Ahmed-i Sâ mânî

Hârûn er-Reşîdî'nin veziri Ca'fer-i Bermek

Sâsânî padişahlarından Erdeşîr

Eşkânî padişahlarından Erdivân

Ahnef olarak meşhur olmuş, inatçılığı ve sabırlı oluşuyla bilinen Ebû Baḥr Dahḥâk b. Kays-i Temîmî

Hicrî 3. yüzyılın meşhur ârifi Bayezid-i Bisâtâmî olarak bilinen Tayfûr b. ‘Îsâ b. Surûşân

İran’ın büyük tarihçilerinden olan Kurân tefsircisi ve fıkıhçısı Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr-i Taberî

Fars edebiyatında cesurluk ve yiğitlikleriyle övülmüş olan meşhur Arap savaşçılarından ‘Amrû ve ‘Anter

Savaşçılığı ve silah kullanımıyla bilinen Tâhiriyan tarikatının kurucusu Tâhir Zûl-Yemîneyn

İsrâiloğullarının peygamberlerinden Bel’âm

Firavun’un baş veziri Hâmân

İslâm kaynaklarında Rûm İmparatoru Diyokalitas zamanında şehit olmuş İlahi peygamberlerden birinin adı olan Cercîs

Eski İranlıların ve Zerdüştilerin Tanrısı Ormezd (Hurmuz)

Sultan Sencer’in kız kardeşi Şâh Şafiye Hâtun

Rûm Kayseri’nin kızı Kitâyun

Goştasbnâme’nin yazarı Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Dağıkî-i Tûsî

Halife Muktedî

Yemen meliklerinden bir grubun adı olan Tubba’â

Elçi Ebû Sa’îd Zeynulislâm Muhammed b. Naşr b. Mansûr

Şerefulmulk Ebû Sa’d-i Hârezmî

Bahâeddîn Zeynulkul Ebû ‘Alî-yi Hotenî

Şeyhulislâm Şerefeddîn Muhammed

2.6. Sultanların Yaptığı Savaşlar ve Fethettiği Yerler

Mu‘izzî, dîvânında Büyük Selçuklu sultanlarının birçok savaş ve fethini anlatmaktadır. Yaşadığı dönemin bütün savaşlarına bizzat tanıklık etmiş, dîvânında yer verdiği ama asıl tarih kaynaklarında zikredilmemiş olan birçok savaşı ve fethi, ayrıntılı ve dikkate değer bilgilerle beyan etmiştir. Mu‘izzî’nin, dîvânında yer verdiği ve ayrıntısıyla anlattığı savaşlar: Sultan Melikşâh’ın Semerkand Fethi, Sultan Melikşâh’ın Türkistan Fethi, Sultan Melikşâh’ın Şam Fethi, Sultan Melikşâh’ın Rûm ve Şam Seferi, Sultan Melikşâh’ın Mâverâ’unnehir Fethi, Sultan Sencer’in Gazne Fethi ve Sultan Sencer’in Sâve Savaşı’dır.

2.6.1. Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi

Mu'izzî'nin, dîvânında detaylı anlattığı Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi, zaferle sonuçlanan Selçukluların önemli savaşlarından biridir. Mu'izzî, bu savaşla ilgili olarak babası Sultan Alp Arslan'ın Allah'tan Semerkand'ı istediğini ama oğluna nasip olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Allah'ın, Semerkand Fethi'ni dindar olana, takva sâhibine ve hünerli kimseye bahşettiğini; Melikşâh'ın Rûm ve Batıda kazandığı zaferin ardından Doğuya ve Çin'e yönelip Kayser'in sarayını aldıktan sonra muradının, soy hânesini de almak olduğunu, Semerkand Fethi hakkında yazdığı dikkate değer iki kasideyle ifade etmiştir.

Mu'izzî, dîvânında anlattığı "Melikşâh'ın Semerkand Fethi" başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh'ın Ceyhun nehrinden geçip düşmanları yendiğini, fetih ve zafer kazandığını; askerlerinin ve süvarilerinin sayısını yağmur seline ve deniz dalgasına benzettiğini; savaş meydanını zırhlarla dağ gibi, türlü türlü sancakla da şehir yaptığını; kılıçlarının kana gark olduğunu; Allah'ın tecellisinden Tûr-i Sînâ nasıl olduysa, mancınık taşıyla da düşman kalesinin öyle toz duman olduğunu; âdaletini ve âlimliğini, Doğuyu ve Batıyı güzelleştirdiğini, İran ve Tûrân'ın da mübarek olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Semerkand Fethi'ni Sultan Melikşâh'tan başkasının kazanamayacağını, o devleti Sultandan başkasının alamayacağını; bu fetihle milletin güçlendiğini ve devletin yüceltiğini, din ve dünya tarihinin yazıldığını, düşmanın saltanatını ve hazinesini ele geçirdiğini; savaş meydanından kaçan bir grup Hânlıları, Yağmal askerlerin yağmaladığını ve bir grup düşmanın da saklandığını ifade etmektedir. Geçen yıl Antakya'dan hacı, bu yıl da Tûrân'dan zulmü kaldırdığından, adaletiyle Tûrân'da müminlerin imanla dolduğundan, kılıcından Hristiyanların korktuğundan, Hânların hizmette ayağına kapandığından ve bu fetihle İskender ve Dârâ kıssasının artık ortadan kalktığından söz etmektedir:

ای کرده فتح و نصرت در مشرق آشکارا	بگذشته زاب جیحون و اتش زده در اعدا
با خیل خیل لشکر چون سیل سیل باران	با فوج فوج موکب چون موج موج دریا
از توده توده آهن چون کوه کوه هامون	وز گونه گونه رایت چون شهر کرده صحرا
بنهفته هر غلامت دیبا به زیر آهن	پوشیده هر ندیمت آهن به جای دیبا

شمشیر جنگیانت در خون شده مغرّق	چونانکه بر گذاری بیجاده را به مینا
از سنگ منجنیق بشکسته حصن دشمن	چونانکه از تجلّی بشکست طور سینا
تو عادلّی و دانا وز عدل و دانش تو	هم ملک شد مزین هم فتح شد مهیا
ای گشته همچو مشرق مغرب به تو مزین	وی گشته همچو ایران توران به تو مهنا
فتحی چنین که یابد جز پادشاه عادل	ملکی چنین که گیرد جز شهریار دانا
زین فتح نو که کردی ملت گرفت قوت	زین ملک نو که بردی دولت گرفت بالا
هست اندرین سعادت تأیید ملک و دولت	هست اندرین بشارت تاریخ دین و دنیا
از خانیان گروهی کز خط شدند بیرون	جنگ آوران یغما جانشان زدند یغما
از تیغ شیر مردان تن شان شدست عبرت	وز پای ژنده پیلان سرشان شدست رسوا
در قلعه بود خصمت سیمرخ وار پنهان	پیش تو آمد آخر گنجشک وار پیدا
بگرفتی و سپردی ملکش به پای لشکر	بگشادی و سپردی گنجش به دست غوغا
قحط ستم ز توران امسال برگرفتی	گر پار بر گرفتی ز انطاکیه چلیپا
اینجا ز فرّ عدلت ایمن شدست مؤمن	وانجا ز سهم تیغت ترسان شدست ترسا
خانان همی به خدمت بوسند سمّ اسبت	چونانکه بت پرستان سمّ خر مسیحا
منسوخ شد به گیتی زین داستان و قصه	هم قصه سکندر هم داستان دارا ⁶³⁶

Ey Doğuda fethi ve zaferi aşikâr hale getiren (şâh)! Ey Ceyhun nehrinden geçip düşmanları ateşe atan (şâh)!

Yağmur seli gibi asker sürüsüyle, deniz dalgası gibi süvari sürüsüyle,

Yığın yığın zırhla ovayı dağ gibi yapan; çeşit çeşit sancakla çölü şehir kılan (şâh)!

Her gulâmının zırhı altında ipek gizli. Her nedimin, ipek yerine zırh giymiş.

Askerlerinin kılıcı kana öyle gark olmuş ki şarabı şarap sürahisine boşalttığındaki (renk/görüntü) gibi.

⁶³⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 4-5.

Tûr-i Sînâ Allah 'ın tecellisinden nasıl olduysa, senin mancınık taşınla da düşman kalesi öyle yerle bir oldu.

Sen âdil ve âlimsin. Adaletin ve bilgeliğin sayesinde hem devlet süslendi hem fetih kolaylaştı.

Ey Doğu ve Batının seninle süslendiği (sultan)! Ey İran ve Tûrân 'ın seninle mübarek olduğu (sultan)!

Böyle bir fethi âdil padişah'tan başkası gerçekleştiremez. Böyle bir saltanatı bilge şâhtan başkası alamaz.

Bu yaptığın/gerçekleştirdiğin yeni fetihle millet güçlendi, (oturduğun) bu yeni saltanatta devlet yüceldi.

Bu mutlulukta saltanat ve devlet gücü vardır. Bu zaferde din ve dünya tarihi vardır.

Savaş meydanından kaçan/(Savaş meydanında) saf dışına atılan bir grup Hânlı'nın (Karahanlı) canını, Yağmal askerler yağmaladılar.

Aslan öldüren kılıcından düşmanların bedeni ibretlik oldu. Fillerin devasa ayakları altında başları ezildi.

Düşmanın, Sîmurg gibi kalede gizlendi. Sonunda/ama senin yanında serçe gibi oldu.

Düşman şahının saltanatını aldın ve orduyu güçlendirdin. Savaşarak hazinesini açtın ve teslim aldın.

Geçen yıl Antakya 'dan haçı kaldırıdıysan, bu yıl da Tûrân 'dan zulmü kaldırdın.

Burada (Tûrân 'da) adaletin sayesinde müminler imanla doldu. Orada (Antakya 'da) kılıcının korkusundan Hristiyanlar korkak oldu.

Putperestler İsâ'nın binitinin ayağını nasıl öptülerse, Hânlar (Hâkânlar) hizmette atının ayağını öyle öperler.

Dünyadaki bu hikâye ve kıssayla, hem İskender hem de Dârâ kıssası ortadan kalktı.

Mu'izzî, dîvânda yer verdiği ve anlattığı başka bir "Melikşâh'ın Semerkand Fethi" başlıklı kasidesinde Cenâb-ı Hakk'ın, fethi dindar olana ve takva sâhibine, bilge ve hünerli kimseye bahşettiğini; hem Doğuda hem Batıda Sultan Melikşâh'ın zaferlerinden sayısız alâmetin olduğunu; Rûm ve Batıda kılıcıyla zafer kazandıktan sonra Doğuya ve Çin'e yöneldiğini; Kayşer'in sarayını kılıcıyla aldıktan sonra muradının, soy hânesini de almak olduğunu vurgulamıştır. Bunlara ilave olarak Sultan Melikşâh'ın, ordusunu Ceyhun kıyısına kadar konuşlandırıldığını, nehirden geçirdiğini ve kazanılan fetihle Tûrân ülkesine yerleştiğini, oradan orduyu Semerkand'a çektiğini ve Semerkand'ı fethedince adaletiyle hâs ve âvâmdan herkesi

gözetliğini, daha sonra Semerkand hatîbinin Sultan Melikşâh'ın adına hutbe okuduğunu ifade etmektedir. Düşmanın, şehrinin ele geçirildiğini ve şâhın geldiğini görünce hisar yolunu kestiğini ve engel için hisara asker, ordu ve mal topladığını, bütün savaşçıları oraya yığdığını, askerlerin kin ve öfke kustuklarını dile getirmekte ve Sultan Melikşâh'ın ordusu karşısında düşman ordusunun etkisinin olmadığını, Sultanın tedbiri ve azmi elden bırakmayarak hisarın çevresini dağıttığını; Sultan Melikşâh'ın kılıcının, Hân'ın askerlerinin kanından laciverte döndüğünü; zırhın, kılıcın, mızrağın, okun, baltanın ve atların tozunun birbirine girdiği ve mahşer gününün havasını yansıtan bir savaş gerçekleştiğini; Sultanın, hisarı fethedip sayısız düşman ordusunu bozguna uğrattığını, hisar ve sarayın düşmandan temizlenip han ve hanlığın darmadağın olduğunu, düşman şâhının hisardan çekilmek durumunda kaldığını ve böyle bir ordunun düşmana karşı galip gelip, kaleyi fethettiğini; hendek ve ölü sayısının ise kalenin yüksekliğini geçtiğini söylemektedir. Geçmişten bugüne dek Efrâsiyâb devletinden hiç kimsenin o kalenin etrafına bile yaklaşmadığını, Sultanın emriyle savaşın başladığını ve zaferle sonuçlandığını vurgulamaktadır. Ayrıca Mu'izzî, Sultanın savaşına tanık olanların, hisarın sanki depremle yerle bir olduğunu; herkesin yaptığından pişman olduğunu ve bu durumu "Kim ki kötülükle muamele ederse, o kimseye kötülük vardır" deyişiyle örneklendirdiğini, babasının Semerkand fethini Allah'tan niyaz ettiğini ama dileklerinin oğluna nasip olduğunu; fethinin Batıdan Doğuya kadar yayıldığını, meliklerin ve devletin güç ile azamete kavuştuğunu; herkesin sultanla kıvanç duyduğunu, fetihlerinin ibret verici olduğunu, Rûm ve Arabistân'ı fethetmek şaşırtıcı olduysa da, Rûm ve Çiğil'i fethetmenin daha şaşırtıcı olacağını ve Sultanın iki seferle yaptığını, hiçbir meliğin yüzlerce seferde yapamadığını açıklamaktadır.

به دین پاک دهد یا به عقل یا به هنر	خدای هرچه دهد بنده را ز فتح و ظفر
به عالم اندر از او تازه کرد فتح و ظفر	چو دین و عقل و هنر داد شاه عالم را
هزار گونه دلیل است و صد هزار اثر	بین که از ظفر و فتح او به شرق و به غرب
که گر کنم صفتش کس نداردم باور	به روم و مغرب پیرار تیغ او آن کرد
به سوی مشرق و چین عزم کرد سال دگر	چو باز گشت به فارغ دلی ز مغرب و روم
چنانکه قصر به شمشیر بستد از قیصر	مرادش آنکه بیابد به قهر خانه خان

به فال فرّخ لشکر کشید تا لب آب	سعادتش شده همراه و دولتش رهبر
به فتح روی به توران زمین نهاد و نشست	چو آتش از بر آب و بر آب کرد گذر
چو ز آب جیحون بگذشت روزگار نبرد	کشید تا به سمرقند رایت و لشکر
گشاده کرد سمرقند را به روز نخست	به چشم عدل سوی خاص و عام کرد نظر
کجا خطیب سمرقند خطبه کرد برو	سعادت آمد و بوسید پایه منبر
چو دید خصم که دادند شهر و آمد شاه	گرفت راه حصار و ز شاه کرد حذر
حصار و خانه همه پر سپاه و نعمت کرد	تهی نکرد همی سر ز کبر و دل ز بطر
ز بهر او سپهی بر حصار جمع شدند	همه سپهر تن و کوه صبر و خانه جگر
همه کمانکش و رزم آزمای و تیرانداز	همه مبارز و جوشن گذار و آتش در
همه ز طبع بر آمیخته عداوت و شور	همه ز مغز برانگیخته خصومت و شر
همه فکنده تن اندر مغاکهای هلاک	همه نهاده دل اندر نشانه های خطر
اگرچه پیش سپاه شه این چنین سپهی	نداشتند همی ذره ای محل و خطر
خدایگان جهان حزم کرد هم بر عزم	که حزم باید ناچار عزم را همبر
سپاه خویش پراکنده کرد گرد حصار	روانه گشت ز هر سو مبارزی دیگر
همه زمین معسکر شد آهنین گفتی	ز درع و جوشن و تیغ و سنان و تیر و تبر
ز گرد گردان گردون شده به لون زمین	ز نعل اسبان هامون شده به شکل قمر
ز تیغ گشته هوا همچو میغ آتشبار	ز نیزه گشته زمین همچو ماغ آهن بر
غبار تیره چو ابر و خدنگ چون باران	سنان نیزه چو برق و تبیره چون تندر
ز خون لشکر خان گشته تیغ شاه کبود	چو بر دمیده شقایق ز برگ نیلوفر
ز تیر و تیغ یکی کرده ساقی و معشوق	ز خون و خود یکی کرده باده و ساغر
یکی به ساعد سیمین درون فکنده کمان	یکی به سنبل مشکین درون کشیده سپر

یکی شکوفه و سوسن گرفته در جوشن	یکی بنفشه و نرگس نهفته در مغفر
برین صفت سپهی خصم بند و قلعه گشای	مبارز افکن و دشمن ربای شیر شکار
بُنش رسیده به ماهی سرش رسیده به ماه	فتاده مردم از او در ضلالت از بن و سر
قیاس خندق و پستی اش در گذشته ز حد	شمار برج و بلندی اش بر گذشته ز مر
ز گاه دولت افراسیاب تا امروز	بر آن حصار نشد چیره هیچکس به هنر
به یک دو روز که فرمود و جنگ کرد آهنگ	شد او مظفر و پیروزبخت و نیک اختر
چنانش کرد که بیننده گوید ای عجبی	مگر به زلزله گشت آن حصار زیر و زبر
گشاده گشت حصار و شکسته گشت سپاه	نفیر خاست از آن بیکرانه خیل و نفر
حصار و خانه چو از خانیان تهی کردند	شدند شیفته سر خانیان و خان یکسر
هم از حصار کشیدندشان به حضرت شاه	چنانکه اهل گنه را کشند در محشر
سرشک ایشان سرخ و رخان ایشان زرد	دهان ایشان خشک و دو چشم ایشان تر
همانکه بود همه شب بر آن حصار امیر	اسیر گشت به فرمان شاه وقت سحر
همه ز کرده پشیمان شدند و در مثل است	کسی که بد کند از بد همو برد کیفر
پدرش فتح سمرقند خواست از ایزد	پسر بیافت از ایزد هر آنچه خواست پدر
یقین شناس که در روضه بهشت امروز	همی بنازد جان پدر ز فتح پسر
خداگانا، شاها، مظفرا، ملکا	ز باختر خبر فتح توست تا خاور
سعادت است تمام و بشارتی است بزرگ	ز نامه و ظفر و فتح تو به هر کشور
ملوک فرّ و بزرگی گرفته اند به مُلک	گرفت ملک به فرمان تو بزرگی و فرّ
مُسَخَّرند حُسام تو را زمان و زمین	مُتابَعند مراد تو را قضا و قدر
همی کنند جهان و جهانیان به تو فخر	که افتخار ملوکی و افتخار بشر
ز فرّ دولت و تأیید طالعی که تو راست	شود مطیع تو گر زنده گردد اسکندر

جهان ز دولت تو پر عجایب و عَبرست که فتحهای تو یکسر عجایب است و عَبر
اگر گشادن روم و عرب عجایب بود کنون گشادن روم و چِگِلِ عجایب تر
به صد سفر نه همانا که کرد هیچ ملک چنین دو فتح که کردی شها تو در دو سفر
به شعر فتح تو من بنده را مفاخرت است که شعر فتح تو شاهان همی کنند از بر⁶³⁷

Allah kuluna fetih ve zaferden her ne verirse, ya temiz bir dinle ya akılla ya da hünerle verir.

Âlemin şâhına din, akıl ve hüner verince; yeryüzünde onunla fetih ve zafer yenilendi. Doğuda ve Batıda onun zafer ve fethinden dolayı binlerce farklı delilin ve yüz binlerce izin olduğunu gör.

Rûm ve Batıda evvelsi yıl onun kılıcıyla yaptıklarını anlatacak olsam, kimse bana inanmaz.

Batıdan ve Rûm'dan gönlü mesut/rahat geri dönünce, diğer yıl Doğuya ve Çin'e gitti.

Onun muradı, Kayşer'in sarayını kılıçla nasıl aldıysa, soy hânesini de kahırla öyle almaktı.

Ceyhun kıyısına kadar ordusunu kutlu bir bahtla çekti. Mutluluğu yoldaş, ikbali rehber oldu.

Fetihle Tûrân ülkesine yöneldi ve yerleşti. Sudan (Ceyhun nehrinden), ateş gibi geçti. Savaş zamanı Ceyhun nehrinden geçince, sancak ve orduyu Semerķand'a kadar çekti.

İlk gün Semerķand'ı fethetti, adalet gözüyle hâs ve âvâma doğru baktı.

Semerķand hatîbinin onun için (Sultan Melikşâh'ın adına) hutbe okuduğu her yere, saadet geldi ve minberin ayağı öpüldü.

Düşman, şehri verdiklerini (ele geçirildiğini) ve şâhın geldiğini görünce, hisar yolunu tuttu/kesti ve şâhtan sakındı.

Hisar ile hânedanlığı asker ve malla doldurdu. Başını gururdan, gönlünü kibirden boşaltmadı.

Onun için hisarda bir ordu toplandı. Bütün ordu vücut, dağ sabır ve hâne ise ciğerdir.

⁶³⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 277-280.

Bütün yay çekenler, askerler/savaşçılar ve okçular; bütün savaşçılar, zırhlılar ve silahçılar/silâhdârlar,

Hepsinin doğasında/içinde düşmanlık ve öfke birbirine girdi. Hepsinin aklına hüsümet ve şer düştü.

Hepsinin vücutları helak mezarlarına atıldı. Hepsi tehlikeye baş koydu.

Gerçi padişah ordusu karşısında, böyle bir ordunun hiçbir gücü ve tehlikesi yoktu.

Cihanın sultanı hem ihtiyatı hem azmi elden bırakmadı. Çünkü azim zamanında mecburen ihtiyat da lazım.

Ordusu hisarın çevresini dağitti. Her taraftan başka bir savaşa/mücadeleye koşuldu.

Sanki bütün yeryüzü zırh, kılıç, mızrak, ok ve baltadan dolayı ordugâh gibi olmuş.

Gökyüzü, yiğitlerin tozundan yer gibi olmuş. Dağlar, atların nalından ay şeklinde olmuş.

Hava, kılıç(lardan) dolayı ateş saçan buluta dönmüş. Yeryüzü, mızrak(lardan) dolayı, demir dövünce oluşan sis gibi olmuştu.

Karanlık toz, bulut gibi ve ok kuburu, yağmur gibidir. Keskin mızrak, şimşek gibi ve savaş davulu, gök gürültüsü gibiydi.

Şakayıkın, nilüferin yaprağıyla yeşerdiği gibi, şâhın kılıcı da Hân'ın ordusunun kanından kızıl/koyu kırmızı oldu.

Ok ve kılıçtan biri sâkî oldu, diğeri maşuk. Kan ve miğferden biri şarap, diğeri kadeh oldu.

Biri çelik bilekle yay çekti, diğeri biri misk kokulu sümbülle siper çekti.

Biri zırhına tomurcuk ve zambak aldı, biri miğferinde menekşe ve nergis sakladı.

Bu özellikte bir ordu, düşmanı yendi ve kale fethetti. Savaşa atılan, düşmanı alt eden ve aslan gibi olan (bir ordu).

Ayağı balığa/denize, başı aya ulaştı. başından ve ayağından, halk onunla dalalete düştü.

Hendek ve ölü sayısı, kale ve yüksekliğinin sayısı, haddini aştı/haddinden fazlaydı.

(Geçmişten) bugüne kadar Efrâsiyâb devleti zamanından itibaren hiç kimse, hünerle o kalenin etrafında otlamadı bile.

Emrettiği ve savaşın başladığı bir iki günde, o, muzaffer, başarılı ve talihli oldu.

Onun yaptığıını gören der ki ey hayret uyandıran! O hisar, sanki depremle tarumar oldu.

Hisar fethedildi ve ordu yenilgiye uğratıldı. O hisardan sayısız asker ve kalabalık çıktı.

Hisar ve sarayı hânedanlıktan boşaltınca, Hânlılar ve hâne (soyu), tamamen darmadağın oldu.

Günahkârlar nasıl mahşerde çekilirlerse/ayrılırlarsa, hisarda şâhın huzuruna öyle çekildiler/geldiler.

Gözyaşları kırmızı (kanlı) ve yanakları sarıdır. Ağzıları kuru ve gözleri ıslaktır.

Gece boyunca o hisarda emir vardı. Şâhın fermanıyla seher vakti esir düştü.

Herkes yaptığından pişman oldu ve bu hususta atasözü vardır: “Kim ki kötülükle muamele ederse, o kimseye kötülük vardır.”

Babası Semerkand fethini Allah’tan diledi. Babası Allah’tan ne dilediyse oğlu elde etti/oğluna nasip oldu.

Emin ol, bugün cennette babasının ruhu oğlunun fethiyle kıvançlıdır.

Ey sultan, ey şâh, ey muzaffer ve ey melik! Senin fethinin haberi, Batıdan Doğuya kadardır (yayıldı).

Her ülkede senin şöhretin, zaferin ve fethinden dolayı tam bir mutluluk ve büyük bir müjde vardır.

Melikler, saltanatta güç ve azamet aldılar/elde ettiler. Devlet, senin fermanınla yücelik ve güç kazandı/elde etti.

Senin kılıcına dünya ve felek itaatkârdır. Senin muradına kaza ve kader tâbidir.

Bütün dünya ve herkes seninle övünür. Çünkü meliklerin ve beşerin/insanlığın iftiharısın.

Devletin kuvveti ve bahtın gücü, sana yaraşır. Eğer İskender yaşasa(ydı)/hayatta olsaydı, sana itaat eder(di).

Cihan senin talihinle ilginçliklerle ve ibretlerle doludur. Senin fetihlerin de tamamen/baştan sona hayret ve ibret vericidir.

Eğer Rûm ve Arap ülkesini fethetmek şaşırtıcı olursa da, şu an Rûm ve Çiğil’i açmak/fethetmek daha şaşırtıcı olur.

Ey şâh! İki seferle yaptığın bu iki fethi, hiçbir sultan yüzlerce seferde aynısını yapamadı.

Senin fetih şüirine bendenize kıvanç vardır. Senin fethinin şüirini bütün şâhlar ezberliyorlar.

2.6.2. Sultan Melikşâh'ın Türkistan Fethi

Sultan Melikşâh'ın, altı ülkenin fethini gerçekleştirdiği zaferlerinden biri de Türkistan Fethi'dir. Mu'izzî, bu fetihle Sultan Melikşâh'ın, Hristiyan topraklarını fethettiğini, dinin temellerinin daha da güçlendiğini, hem Türkistan'ın hem de Rûm'un sultanı olduğunu söylemektedir.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Türkistan Fethini Kutlama" başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh'ın her ayda bir fetih gerçekleştirdiğine, kılıcının etkisine, gücünün Batıdan Doğuya kadar uzandığına; hitabetiyle minberi güzelleştirdiğine, hem Türkistan'ın hem de Rûm'un sultanı olduğuna; Arap ülkesinde ve Acem'de sayısız sancak ve ordunun bulunduğu, fetihlerinin nişânesi olduğuna; Sultanın heybetinden ve hançerinden düşmanların mahşer korkusu gibi korku duyduğuna; Sultan Melikşâh'ın kılıcının, düşmanların kan rengini aldığına; devletle dinin huzurunu sağladığına; adaletine, Sultan Melikşâh'ın zafer kazanan ve düşman öldüren kılıcıyla devlete altı ülkenin fethini gerçekleştirdiğine yer vermektedir:

فتح او از یکدگر زیباتر و نیکوترست	فرخ آن شاهی که هر ماهیش فتحی دیگرست
در مسلمانی خطاب او جمال منبرست	در جهانداری فتوح او طراز دولت است
طول او گر بنگری از باختر تا خاورست	تیغ او در عالم از شاهی بساطی گسترد
هر دو دارد شهریار و حق به دست حقورست	ترک حد مشرق است و روم حد مغرب است
خانه خان صید گاه او و صیدش قیصرست	گر ز صید او نشان باید همی در شرق و غرب
رایت اندر رایت است و لشکر اندر لشکر است	از بشارتهای فتحش در عرب و اندر عجم
تا گه محشر به ترکستان نهیب محشر است	زانچه امسال از نبرد او به ترکستان رسید
دشمنان دولتش را خنجر اندر خنجر است	تا که عکس خنجرش در کشور توران فتاد
راست گویی چون شقایق رسته بر نیلوفرست	رنگ خون دشمنان بر پیکر شمشیرشان
سر دهد بر باد هر کاو را فسادی در سرست	تا سر تیغش همی جوید صلاح ملک و دین
وانکه اندر نعمتش کفران نماید کافرست	هرکه شکر نعمت یزدان گزارد مؤمن است
زانکه تیغش صاعقه است و دشمنش دیو اخترست	دشمن از تیغ ملکشاهی حذر کرد و برفت

فتح شش کشور به دولت شاه را حاصل شدست سال مُستقبل امید فتح هفتم کشورست

نصرت او هر زمان بیش است و خصم او کم است تا خُسامش خصم فرسای است و نصرت پرورست

عدل تو غایب مباد از خلق عالم زان کجا خلق را عدل تو چون جان و جوانی درخورست⁶³⁸

Sultan Melikşâh'a kutlu olsun ki her bir ayında başka bir fetih vardır. Onun (her bir) fethi, birbirinden güzel ve kıymetlidir.

Padişahlıkta fetihleri, devletin kıvancı/gururudur. Müslümanlıkta hitabeti/vaazı, minberin güzelliğidir.

Kılıcı yeryüzünde şahlıktan bir sofrayı kurdu. Etkisi/kudreti, bakarsan/baktığında Batıdan Doğuya kadardır.

Türk/Türkistan, Doğunun sınırındır ve Rûm da Batının sınırındır. Her iki bölgenin de padişahı vardır ve Hak, hak sahibinin elindedir.

Eğer Doğuda ve Batıda avından bir iz/işaret gerekirse, Hân'ın hanesi onun av yeri, avı da Kayşer'dir.

Melikşâh'ın Arap ülkesinde ve Acem'de fetihlerinin göstergesi/işaretleri, sancak üstüne sancak ve ordu üstüne ordudur.

Bu yıl onun savaşından dolayı Türkistan'a ulaşan şey, mahşer gününe kadar Türkistan'da mahşer korkusudur.

Onun hançerinin aksi Tûrân ülkesine yansıyınca, onun devletine düşman olanların boğazında hançer olur.

Kılıçlarının üzerinde düşmanların kanının rengi, tıpkı nilüferin üzerinde biten şakayık gibidir.

Kılıcının ucu, dinin ve devletin barışını/huzurunu aradıkça; aklında fesat olan herkesin başını berbat eder.

Allah'ın nimetine her kim şükrederse mümindir. Ama nimetine küfredenler kâfirdir.

Düşman, Melikşâh'ın kılıcından korktu ve kaçtı. Çünkü kılıcı şimşek ve düşmanı dev yıldızdır.

Melikşâh'a, devletiyle altı ülkenin fethi nasip oldu. Gelecek yıl da yedinci ülkenin fethinin ümidi vardır.

⁶³⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 95-96.

Kılıcı düşman solduran ve zafer kazandıran olduğundan, her zaman zaferi çok, düşmanı azdır.

Adaletin, cihan halkı üzerinden kaybolmasın/eksilmesin. Adaletin, halka can ve gençlik gibi yaraşır.

2.6.3. Sultan Melikşâh'ın Şam Fethi

Mu'izzî'nin, dîvânında anlattığı bir diğer önemli zafer, Sultan Melikşâh'ın Şam Fethi'dir. Mu'izzî, Melikşâh'ın bu fethi, Belh'te kazanılan zaferden iki yıl sonra Ramazan ayında gerçekleştirdiğini ve devlet için tarihî bir zafer olduğunu açıklamaktadır.

“Melikşâh'ın Şam Fethini Kutlama” başlıklı bir şiirinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın adaletini, iki yıl önce Belh'te zafer kazandıktan sonra Şam'a gidip Şam'da zafer kazandığını, iki yılda hem Doğuda hem Batıda fetihlerde bulunduğunu; cesaret isteyen ve Sultanların kolaylıkla gerçekleştiremeyeceği bu fethi, Ramazan ayında Sultan Melikşâh'ın zorlanmadan ve kolaylıkla kazandığını, zaferin bir devlet tarihi olduğunu; Rûm ve Arapları tahtının karşısında boyun eğdirip onların saltanatını aldığını, İslâmı yaydığını, zalimleri ve zulmü kaldırdığını ve küfrü yok ettiğini anlatmaktadır:

صبح مخالفان همه در شام شام کرد	تا شهریار دادگر آهنگ شام کرد
وامسال بر ظفر سفر از سوی شام کرد	پیرار بر عدو ظفر از سوی بلخ یافت
تا در دو سال کار دو جانب تمام کرد	یک سال شد به شرق و دگر سال شد به غرب
از خسروان که جست وز شاهان کدام کرد	فتحی که شاه کرد و نبردی که شاه جست
در پیش تخت خویش رهی و غلام کرد	گردنکشان روم و عرب را به یک سفر
بی آنکه رنج برد و فراوان مقام کرد	ماه صیام بود که آن فتح کرد شاه
فتحی که شهریار به ماه صیام کرد	تألیف پادشاهی و تاریخ دولت است
بگرفت شاه و مملکت خویش نام کرد	ملکی که در قدیم عرب داشتند و روم
بر بندگان حلال و بر اعدا حرام کرد	هر شهر و هر حصار که یک بنده را سپرد

دارالفساد کفر چو دارالسلام کرد

اسلام داد کافر هفتاد ساله را

تا سودشان زیان و ضیاشان ظلام کرد

بشکست پشت و گردن اهل ظلام و ظلم

کاو را خدای بر همه شاهان امام کرد⁶³⁹

فرمان شاه را همه شاهان متابعد

Âdil padişah Şam'a gidince, Şam'da bütün düşmanların sabahı akşam oldu.

İki yıl önce Belh'te düşmana karşı zafer kazandı, bu yıl da zafer için Şam'a sefer yaptı.

Bir yıl Doğuya gitti, başka bir yıl Batıya. Sonunda iki yıl içinde hem Doğunun hem Batının işini (fethini) tamamladı.

Şahın yaptığı bir fethi ve kazandığı bir savaşı, padişahlardan kim kazandı/cesaret etti ve sultanlardan hangisi yaptı?

Rûm ve Arap aylaklarını bir seferle kendi tahtı karşısında kul ve köle yaptı.

Şahın yaptığı o fetih Ramazan ayındaydı. Üstelik hiç zorlanmadan ve çok vakit almadan fethetti.

Şâhın Ramazan ayında yaptığı fetih, padişahlık te'lifi ve devlet tarihidir.

Eskiden Arap ve Rumların sahip olduğu saltanatı, şâh aldı ve kendi adına geçirdi/kendi ülkesi yaptı.

Her şehir ve her hisara bir bende teslim etti. (Bu şehir ve hisarlar) adamlarına helal ve düşmanlarına haramdır.

Yetmiş yaşındaki kâfire İslâm verdi. Küfrün fesat kapısı (dâru 'l-fesat), selamet kapısı (dâru's-selâm) gibi oldu.

Zalimlerin ve zulmün, belini ve boynunu kırdı; (hem de) yararlarını zarar yapana kadar ve nurlarını karartana kadar!

Bütün şahlar, şahın fermanına tâbidirler. Çünkü Allah onu, bütün şahların öncüsü/lideri yaptı.

2.6.4. Sultan Melikşâh'ın Rûm ve Şam Seferi

Mu'izzî'nin, dîvânında anlattığı bir başka önemli fetih de Sultan Melikşâh'ın Rûm ve Şam seferidir. Bu zaferle Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın, Şâm devletine nizam verip Rûm saltanatını üzerine aldığını söylemektedir.

⁶³⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 138-139.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Rûm ve Şam Seferinden Dönüşü" başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın başkentten sefer için ayrıldığını, başkente fetihle döndüğünü; din ve dünya işini bir seferde yaptığını, bu sefer esnasında Sultan Melikşâh'ın Şam ve Rûm bölgelerine orduyu rehbersiz götürdüğünü, Fırat ve Dicle'den gemisiz geçtiğini, Şam devletini düzene koyup Rûm mallarını üzerine aldığını, hamlesiyle düşman safını bozguna uğrattığını açıklamaktadır. Ayrıca Mu'izzî'nin, Sultanın Şam ve Rûm fetihleri hakkında dîvân yazdığını, bir yıldaki zafer ve fetihlerinin on ciltten fazla tuttuğunu, gelecek yıl da Hint ve Çin fetihlerinden bir dîvân yazılacağını; hünerini; birçok padişâhın, huzurunda hizmet için eğildiğini; kinini; kılıcının, zaferin asıllarından olduğunu, din ve dünyadan ne muradı varsa her şeyi hakîm olan Allah sayesinde elde ettiğini dile getirmektedir:

ای ز دارالملک رفته مدتی سوی سفر	باز گشته سوی دارالملک با فتح و ظفر
نرد ملک و نرد دولت باخته در یک ندب	کار دین و کار دنیا ساخته در یک سفر
برده در شام و بلاد روم بی رهبر سپاه	کرده بر آب فرات و دجله بی کشتی گذر
ملکهای شام را ترتیب داده یک به یک	مالهای روم را تقریر کرده سر به سر
از صف لشکر فکنده جنبش اندر دشت و کوه	وز تف خنجر فکنده جوش اندر بحر و بر
در هوای عالم از گرد سوارانت نشان	بر جبین عالم از نعل سوارانت اثر
گر جهان را از جهانداری و شاهی چاره نیست	چون تو باید در جهانداری شه پیروزگر
آن ظفرهایی که در یک سال شد حاصل تو را	ده مجلد بیش باشد گر بگویم مختصر
در فتوح شام و روم امسال دیوان ساختم	ساخت باید در فتوح هند و چین سال دگر
ایزد اندر شخص تو چندان هنر موجود کرد	کز شمار آن همی عاجز شود وهم بشر
ای بسا شاهها که بر سر داشت تاج خسروی	تاج بنهاد و به خدمت بست پیش تو کمر
کین تو چون زلزله است و هر کجا قوت گرفت	خانمان و خان بدخواهان کند زیر و زبر
تیغ تو در باغ پیروزی درخت نصرت است	بیخ او در خاوراست و شاخ او در باختر
هست برعالم همایون همت تو چون همای	شرق دارد زیر بال و غرب دارد زیر پر

*Ey başkentten bir müddet sefere giden (şâh)! Başkente fetih ve zaferle döndü.
Saltanat ve devlet oyununu/tavlasını ilk elde oynadı. Din ve dünya işini bir seferde
yaptı.*

*Şam'a ve Rûm beldelerine rehbersiz ordu götürdü. Fırat ve Dicle'den gemisiz geçti.
Şam saltanatını, bir bir düzene koydu. Rûm mallarını, baştan başa üzerine aldı.
Ordu(su)nun safından, ova(lar) ve dağ(lar) sallandı. Hançerinin ateşinden,
deniz(ler) ve kara(lar) coştı.*

*Cihanın havasında süvarilerinin tozundan iz vardır. Âlemin alnında süvarilerinin
nalından iz vardır.*

*Cihanın sultanlık ve şâhlıktan başka çaresi yoksa, devlette senin gibi muzaffer şah
olmalıdır.*

*Senin bir yılda kazandığın zaferleri özetleyecek olsam, on ciltten fazla(dır) gelir.
Şam ve Rûm fetihleri hakkında bu yıl dîvân oluşturdum. Gelecek yıl Hint ve Çin
fetihleri hakkında oluşturulmalıdır.*

*Allah şahsına o kadar çok hüner vermiş ki insanın hayali/aklı, onların sayısından
(onları saymakta) aciz kalır.*

*Başında şahlık tâcı bulunan nice padişâh, tâcını bıraktı ve senin huzurunda hizmet
için bel bağladı.*

*Senin kinin, zelzele gibidir. Hânedanımızın güç aldığı/kuvvetlendiği her yerde,
düşmanların hânesi/soyu yerle bir olur.*

Kılıcın, zafer bağında nusret ağacıdır; kökü Doğudadır, dalı da Batıda.

*Himmetin, âleme Hümâ kuşu gibi kutludur. Kanadının altında Doğu, tüyünün altında
Batı vardır.*

*Ey hüsrev, ey şâh! Din ve dünyadan istediğin her şeyi hakîm olan Allah sayesinde
hiç beklemeden elde ettin.*

⁶⁴⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 358-359.

2.6.5. Sultan Melikşâh'ın Mâverâ'unnehir Fethi

Mu'izzî'nin, dîvânında anlattığı bir başka zafer, Sultan Melikşâh'ın düşmanı ağır yenilgiye uğrattığından ve Türkistan'dan Özkend'e kadar hâkim olduğundan bahsettiği Mâverâ'unnehir Fethi'dir.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'a övgüde bulunmak ve Mâverâ'unnehir Fethi'ni anlatmak için kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın haşmetinden ve korkusundan düşmanların kaçacak yer aradığından, vilayetlerinin yerle bir olduğundan; kimi zaman kılıcının ateş gibi yakıcı olduğundan, kimi zaman da merhametinin güven verdiğinden; düşmanın, öncesinde yiğit savaşçı benim diye haykırmasından ve savaş zamanı, Sultanın korkusundan saklanmasından; Sultan Melikşâh'ın, önceleri Tekîn ve Hân'ın hazine diyarları olan Kâşân, Özkend ve Semerkand'ı fethettiğinden, ayrıca Özkend'den Fereb'e kadar düşmandan alıp fitneyi bastırdığından söz etmektedir. Sultan Melikşâh'ın, bunlara ilave olarak benzersiz bir saltanat, hazine ve orduya sahip olduğunu; Türkistan, Deylem, Arap, Rûm ve İşfahân'dan Özkend'e kadar başka hiçbir sultanın gitmediğini; hâkânların hisar ve hânesini Sultandan başkasının fethetmediğini, devlette eşsiz olduğunu; Sultan olmadan, sadece askerlerinin korkusundan bile Kâşgar ve Hoten'de feryadın olduğunu, ölüm korkusundan Çiğilli'nin ve Hotenli'nin kalplerinin yerinden fırlayacakmış gibi atmasını, Sultan Melikşâh'ın tevekkül ettiğini; gücüyle her ülkeye mutluluğun ve fethiyle de her yere esenliğin ulaştığını beyan etmektedir:

از هیبت و نهیب تو ای خسرو جهان	گشتند دشمنان تو بی جان و بی روان
زین سان و زین نهاد گریزند سر به سر	آسیمه در ولایت و آشفته در جهان
که گوید این که شعله تیغ آمد الحذر	که گوید آن که نامه عفو آمد الامان
از پیش لاف زد که منم مرد کارزار	چون وقت حمله بود شد از بیم تو نهان
بگریخت زین ولایت و شد باز جای خویش	چون یافت از علامت و منجوق تو نشان
کاشان و اوزگند و سمرقند پیش ازین	بودست گنج خانه چندین تکین و خان
بی آنکه در نبرد فروزنده شد حُسام	بی آنکه در مصاف درخشنده شد سنان
بی آنکه شد کشیده یکی خنجر از نیام	بی آنکه شد گشاده یکی ناوک از کمان

کش مهر کوتوال بود ماه پاسبان	بگشادی این سه قلعه که هر قلعه را سزد
بستی میان و فتنه برون کردی از میان	از اوزگند تا به فرب بستدی ز خصم
هرگز که داشته است چنین دولتی جوان	هرگز که یافته است چنین طالعی قوی
این ملک و این خزانه و این لشکر گران	از مُعْتَصَم گذشته کرا بود جز تو را
جز تو به اوزگند که آورد ز اصفهان	از ترک و دیلم و عرب و روم عالمی
جای امیر و حاجب و سالار و پهلوان	جز تو حصار و خانه خاقانیان که کرد
نشیده ایم در کتب از هیچ داستان	آنچ از تو دیده ایم و بخوایم نیز دید
وز دشمن تو هر چه یقین بود شد گمان	از دولت تو هر چه گمان بود شد یقین
از روم تا به هند و ز چین تا به قیروان	آن کیست کاو به ملک کند با تو همسری
در کاشغر مصیبت و اندر ختن فغان	تو ایدری و از فزع جنگیان تو است
طبّطاب شد دل خُتنی از نهیب جان	سیماب شد تن چِگلی از نهیب سر
کایزد چنانکه باید سازد همی چنان	ای شاه کار خویش به ایزد سپار و بس
وز فتح تو رسیده سلامت به هر مکان ⁶⁴¹	از فر تو رسیده سعادت به هر وطن

Ey cihanın sultanı! Senin heybetinden ve korkundan, düşmanların, cansız ve ruhsuz kaldılar.

(Şâhın düşmanları) bir oradan bir buradan hepsi kaçtı. Vilâyet yerle bir ve cihan perişan haldedir.

Bazen kılıcının ateşinin, tehlike çıkardığı söylenir. Bazen de merhametinin (nâmesinin), huzur/emniyet getirdiği söylenir.

(Düşman) öncesinde savaştı er benim diye laf etti/konuştı durdu. Savaş/hücum zamanı, senin korkundan saklandı.

Senin sancağının ayından bir alâmet ve işaret görünce, bu vilayetten kaçtı ve kendi makamına geri geldi.

Bundan önce Kâşân, Özkend ve Semerkand, Tekîn ve Hân'ın hazine hânesiydiler.

⁶⁴¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 552-554.

Kılıç, savaşta yakan/yakıcı olmadan; mızrak, savaşta/savaş meydanında kesici/parlak olmadan,

Biri (kılıç), ateşten çıkan bir hançer olmadan; diğeri (mızrak), yaydan çıkan bir ok olmadan,

Bu üç kaleyi de aldın, çünkü her kale sana layıktır. Güneş onun muhafızı, ay da onun bekçisi olsun.

Özkend'den Fereb'e kadar düşmandan aldın. Hazırdın/itaat ettirdin ve meydandan fitneyi bastırdın.

Böyle güçlü bir talih asla elde edilmedi. Böyle genç bir ikbale kimse sahip olamadı.

Bu saltanat, bu hazine ve bu değerli/eşsiz orduya, geçmişte senden başka hangi şâh sahipti?

Türk (Türkistan), Deylem, Arap ve Rûm'dan; İsfahân'dan Özkend'e senden başka kim gitti?

Hâkânların hisar ve hânesini, emîr, hâcib, sâlâr ve komutanın yerine senden başka kim fethetti?

Senden gördüğüm ve okuduğum şeyleri, kitaplardaki hiçbir destandan duymadım.

Senin devletin sayesinde her ne kadar şüphe/bâtıl varsa, kesin/gerçek oldu. Senin düşmanın yüzünden de her ne kadar gerçek/kesin varsa, bâtıl/şüpheli oldu.

Rûm'dan Hindistan'a, Çin'den Kheyrevân'a kadar, devlette seninle eş olan bir kimse nerededir?

Sen buradasın ama senin savaşçı askerlerinin korkusundan, Kâşgar'da bela ve Hoten'de feryat figan vardır.

Başının (kesileceği) korkusundan, Çiğilli'nin bedeni civa gibi oldu/eridi. Can korkusundan Hotenli'nin kalbi yerinden çıkacakmış gibi attı.

Ey şâh! İşini Allah'a teslim et ve (bu) kâfidir. Çünkü Allah, olması gerektiği gibi yapar.

Senin gücünle mutluluk her vatana ulaştı. Senin fethinle selamet her mekâna vardı.

2.6.6. Sultan Sencer'in Birinci Ğazne Fethi⁶⁴²

Mu'izzî'nin, dîvânında en çok zikrettiği ve ayrıntısıyla anlattığı zafer, Sultan Sencer'in, Ğazne'de Sultan Maḥmûd'un tahtını aldığı, askerlerinin Kâlencer'e kadar

⁶⁴² Ğazne fethi: Sultan Sencer bu savaşı Sâve savaşından iki yıl önce yani 511 yılında kazanmıştır.

düşmana hezimetini yaşattığı, ordusunun Konstantîn'e kadar ganimet kazandığı ve devletinin sınırlarını genişlettiği Ġazne Fethi'dir. Bu fethin anlatımında řu dikkate değeri malumat yer almaktadır:

Mu'izzî, Sultan Sencer'e hem övgüde bulunduğu hem de Sultan Sencer'in Ġazne fethini anlattığı "Sultan Sencer'e Övgü ve Ġazne Fethi" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in Ġazne Fethi'ni, İskender-i Rûmî'nin cihanda ömrü boyunca gerçekleştiremediğini, mübarek düşüncesini, devleti güzelleştirdiğini, dine hizmet ettiğini; ordusunda İskender tabiatlı, mecliste Ferîdûn gücünde binlerce yiğit savaşınsının olduğunu; Ġazne'de sultanların tahtını alarak Ġazne ve Kabil'de yaptıklarının Acem'de Rustem'in, Araplarda Haydar'ın yapamadığını vurgulamaktadır. Şahlığı hezimete uğratıp orduyu birbirine kattığından; ordusunun komutanlarının düşmanları deviren, pusu kuran, ok atan, kaftan giyip zırh delen özellikte olduğundan; düşmanları Nuh ve 'Âd kavmi gibi helak ettiğinden; Sultanın, mızrakla düşmanın omzunu ve boynunu kırdığından; hançerle de fillerin karnını ve boğazını kestiğinden, okuyla düşmanların bedenindeki zırhı parçaladığından; gürzüyle de başlarındaki miğferi tuzla buz ettiğinden; Sultan Melikşâh'ın Arslanşâh'tan aldığı gibi Sultan Sencer'in de ülke aldığından, hazine elde ettiğinden ve devlete sahip olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca iki ordunun savaş için Ġazne'de karşı karşıya geldiğini, Sultan Melikşâh'ın Ġazne'yi bir azimle bozguna uğrattığını, Ġazne şâhının ve askerlerinin kaçtığını, Sultanın ordusunun Konstantîn'e (Bizans) kadar ganimet elde ettiğini, düşmanı Kâlencer'e kadar hezimete uğrattığını ifade etmekte; Bütün Zâbulistân ve Hindistan'ın inlediğini, Hz. İbrahim'in Nemrut'un ateşinden kurtulduğu gibi cihan şâhı Sultan Melikşâh'ın da sağ ve mutlu bir biçimde savaştan çıktığını; Ġazne şâhının, Sultanın sarayına fillerle hizmet gönderdiğini, Allah'ın lütfuyla Maḥmûd'un yüz otuz yıllık saltanatını ve hânesini aldığını, bu fetihle Ġazne'de ipek elbise, mücevher ve altınla dolu kaleler fethettiğini; sözünün eri bir sultan olduğunu ve Merv'de söz verdiği gibi Ġazne'de padişahlık tahtına Behrâmşâh'ı oturttuğunu; gelecek yıl Fağfûr ve Kayşer'i itaat ettireceğini, mübarek bir vezire sahip olduğunu; devletinin Keyrevân şehrinden Mâçin sınırına kadar, adaletinin de Batıdan Doğuya kadar yayıldığını ve Doğuda adına hutbe okunup sikke bastırıldığını ifade etmektedir:

که سلطان جهان سنجر شرف دارد بر اسکندر

بنزد جان اسکندر به سلطان جهان سنجر

به عمر خویش در عالم نکرد اسکندر رومی	چنین فتحی که کرد امسال سلطان جهان سنجر
معزالدين والدنيا خداوند خداوندان	شهنشاه مبارک رای مُلک آرای دین پرور
جهانداری که در لشکر هزار پهلوان دارد	به رزم اندر سکندر دل به یزم اندر فریدون فر
بدو چیزش همی امسال دولت تهنیت گوید	که هر دو در صفت هستند زیباتر ز یکدیگر
یکی آن است کاو بستد به غزنین تخت سلطانان	دگر آن است کاو بر تخت سلطانی نشست ایدر
ز مردی آنچه کرد امسال در غزنین و در کابل	نکرد اندر عجم رستم نکرد اندر عرب حیدر
هزیمت کرد شاهی را به هم بر زد سپاهی را	که حاکی بود از آن گیتی ز کاخ ابرج و نوذر
کشیده خسرو عالم علم بر عالم کبری	که یارش سعد اکبر بود و پشتش خالق اکبر
امیران سپاه او عدو بندان خصم افکن	کمین سازان تیر انداز خفتان پوش جوشن در
هلاک محض خصمان را چو قوم نوح را طوفان	بلای صرف اعدا را چو قوم عاد را صرصر
به ناچرخ بدسگالان را کَتَف بشکسته و گردن	به خنجر ژنده پیلان را شکم بدریده و خنجر
به زخم تیرشان بر تن همی چون دام شد جوشن	به زخم گرزشان در سر همی چون جام شد مغفر
ز تیغ تیزشان پیلان زده در خون قوایم را	چو طارمهای نیل اندود در بیجاده گون عرعر
میان بسته به جنگ و کین دو لشکر بر در غزنین	آز آن سو لشکر صفدار ازین سو لشکر صفدار
ز بخت آمد به یک ساعت ز چرخ آمد به یک لحظه	غنیمت بهر این لشکر هزیمت قسم آن لشکر
به اندک مدتی بردند زین جانب وزان جانب	غنیمت تا به قسطنطین هزیمت تا به کالنجر
شه غزنین گریزان شد مصافش برگ ریزان شد	عدو افتان و خیزان شد به دشت و وادی و گه در
ز بیم جان چنان جنبان شده دل در بر خصمان	که در دریا به گاه موج کشتیهای بی لنگر
همه زابلستان ناله همه هندوستان شیون	خروشان باب بر دختر غریوان بر پسر مادر
چو شد عاجز سپاه خصم چون کبکان و نخجیران	چو شد قادر سپاه شاه چون شاهین و شیر نر
شه عالم درست و شاد از آتش برون آمد	چنان کز آتش نمرود ابراهیم بن آزر

چهارم بطن داودی ز پنجم بطن محمودی
 به دیگر پادشاه داد آنچه از یک پادشا بستد
 هوا از ابر چون رایات عباسی سیه باشد
 دگر تا اهل غزنین را ز شومی و جفاکاری
 کجا لشکر کشد خسرو به ماه آذر و آبان
 ایا شاهی که همچون بندگان از مهر و از خدمت
 همه ناموس غزنین را به یک آهنگ بشکستی
 شهی کاو با رسولان تو بیعت کرد در غزنین
 به دست خسرو دیگر سپردی گاه و تخت او
 صد و سی ساله ملک و خانه محمود بگرفتی
 چو گشتی چیره بر غزنین گشادی قلعه هایی را
 نهادند ای عجب محمود و فرزندان او گویی
 چو اندر مرو با بهرام شه پیمان چنان کردی
 موافق شد تو را توفیق تا پیمان بسر بردی
 ملک سلطان و شاه الب ارسلان و جغری و طغرل
 کنون آن هر چهار از شادی فتح تو در جنت
 به فرهنگ و به هنگ تو دگر ساله چنان گردد
 ز شهر قیروان ملک تو باشد تا حد ماچین
 وزیر تو همایون است بر تو گاه سلطانی
 چون در مشرق به نامت خطبه و سکه مزین شد
 ولایت بستد و بگرفت گنج و ملک او یکسر
 چنین باشند شاهان جهانگیر سخا گستر
 بود چون رایت مصری سپید از برف کوه و در
 بود پالیزها بی بار و باشد کشتهای بی بر
 چو فروردین شود آبان و چون نیسان شود آذر
 سراندر چنبر فرمانت دارد چرخ چون چنبر
 شجاعت را میان بستی و نصرت را گشودی در
 که با پیلان به درگاهت فرستد خدمتی درخور
 سپردی بارگاه او به پای بنده و چاکر
 به نصرت کردن یزدان به یاری دادن اختر
 همه پر جامه دیبا همه پر گوهر و پر زر
 ز بهر تو صد و سی سال زر و جامه و گوهر
 که بنشانی در غزنین به تخت پادشاهی بر
 به تخت پادشاهی بر نهادی بر سرش افسر
 اگر قادر نگشتند از قضا بر فتح آن کشور
 سرافرازند و خندان لب خرامان بر لب کوثر
 که فراشت بود فغفور و دربان بود قیصر
 ز مرز باختر عدل تو باشد تا حد خاور
 نباشد هیچ سلطان را وزیری زین همایون تر
 مزین باد در مغرب ز نامت خطبه و منبر

İskender'in canı, cihan sultanı Sencer'le övünç duyar. Çünkü cihan sultanı Sencer'in, İskender'e karşı şerefi/üstünlüğü vardır.

Cihan sultanı Sencer'in bu yıl yaptığı böyle bir fethi, İskender-i Rûmî dünyada ömrü boyunca yapamadı.

Şahlar şahı Mu'izzeddîn ve'd-dunyâ, mübarek fikirli, saltanat süsleyen ve dine hizmet eden şahlar şahıdır/şehinşâhtır.

Savaşta İskender gönüllü, mecliste Ferîdûn gücünde ordusunda binlerce yiğit savaştı/askere sahip cihan şâhidir!

Bu yıl devlet, her ikisi de vasıfta birbirinden güzel olan onun iki şeyini kutluyor:

Biri şudur ki o, Gâzne'de sultanların tahtını aldı. Diğeri de sultanlık tahtına orada oturdu.

Bu yıl Gâzne'de ve Kabil'de yiğitlikle yaptığı şeyi, Acem'de Rüstem, Arap ülkesinde Haydar yap(a)madı.

Şâhlığı hezimete uğrattı, orduyu birbirine kattı. Hatta o diyarı ve İrec (Şehnâme'de Ferîdûn'un oğlu) ile Nevzer'in (Menûçehr'in oğlu) sarayını da.

Cihanın sultanı, kübrâ (yücelik) âlemine sancak çekti. Yardımcısı, yüce talih ve dayanağı/sığınağı, yüce Allah oldu.

Ordusunun komutanları, düşmanları tutuklayan ve düşmanları yere yatıran kişilerdir. Pusu kuran, ok atan (ve) kaftan giyip zırh delenlerdir.

Nuh kavminin tufanla helak olduğu gibi helak oldu düşmanların. 'Âd kavminin şiddetli fırtınada (kum fırtınası) yok olduğu gibi, yok oldu düşmanların.

Mızrakla düşmanın omzunu ve boynunu kırdı. Hançerle devasa fillerin karnını ve boğazını kesti.

Onların ok darbesine karşı (düşmanların) bedenindeki zırh, elbise gibi oldu. Gürz darbelerine karşı başlarındaki miğfer, kadeh gibi oldu.

Keskin kılıçlarından fillerin ayakları, mavi gök kubbenin ışıklarında uçuşan kehribarlar gibi kan içindedir.

İki ordu savaş ve düşmanlık için Gâzne'de karşı karşıya geldi/fetih gerçekleşti. O taraftan saf tutmuş ordu, bu taraftan saf bozmuş (cesur) ordu.

⁶⁴³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 196-198.

Talihin ve feleğin yardımıyla bir anda (kısa sürede) geldi. Bu ordunun payına ganimet, o ordunun payına hezimet düştü.

Kısa sürede bu taraftan ve o taraftan götürdüler/yağmaladılar. Ganimet Konstantîn'e (Bizans) kadar, hezimet Kâlencer'e kadar.

Ġazne şâhı kaçtı, askerleri de yaprak gibi döküldü. Düşman düşe kalka çöle, vadiye ve dağlara kaçtı.

Can korkusundan düşmanların göğsündeki kalp, denizde dalga zamanı (dalga çıktığında) çapasız gemiler(in sallandığı) gibi sallandı.

Bütün Zâbul diyarı inliyor, bütün Hindistan ağlıyor; babası kızına bağırıyor anne oğluna.

Düşman ordusu, keklikler ve av hayvanları gibi aciz kaldı. Şâhın ordusu, şahin ve erkek aslan gibi kudretli/muzaffer oldu.

Âzer oğlu Hz. İbrahim'in, Nemrut'un ateşinden kurtulduğu gibi cihan şâhı da sağ ve mutlu bir biçimde ateşten/savaştan çıktı.

Melikşâh'ın, Arslanşâh'tan aldığı gibi Sencer de ülke/vilayet aldı, hazine elde etti ve devlete sahip oldu.

Bir padişah'tan aldığını başka bir şaha verdi. Dünya fetheden şahlar, işte böyle cömert olurlar.

Hava buluttan dolayı Abbasîlerin sancağı gibi karadır. Mısır sancağı dağın karından dolayı bembeyaz olur.

Ġazne ehlinin uğursuzluğundan ve zulümlerinden dolayı bağları ürünsüz; mahsulleri verimsiz olur.

Âzer (Aralık) ve Âbân (Kasım) ayında Sultan orduyu nereye çekse; Âbân, Mart gibi, Âzer Nisan gibi olur.

Ey şâh! Sevgi ve hizmetten dolayı başı, fermanının çemberinde olan/senin fermanına boyun eğen köleler(in) gibi, felek de çemberine girdi/itaat etti.

Ġazne'nin bütün namusunu bir azimle kırdın. Yiğitliğe bel bağladın ve zafere kapı açtın.

Ey şâh! O, senin elçilerine Ġazne'de biat etti. Çünkü fillerle sarayına, layık bir şekilde hizmet gönderdi.

Onun saray ve tahtını, başka bir sultana bıraktın. Onun sarayını, köle ve hizmetçilerin ayağına bıraktın.

Allah'ın nasip etmesi ve feleğin yardımıyla, Maḥmūd'un yüz otuz yıllık saltanatını ve hânesini aldın.

Muzaffer olunca, Ġazne'de hepsi ipek elbise, mücevher ve altınla dolu kaleler fethettin.

Ne ilginçtir ki Maḥmūd ve çocukları sanki senin için yüz otuz yıl altın, elbise ve cevher koymuşlar/biriktirmişler.

Merv'de Behrâmşâh'a söz verince, Ġazne'de padişahlık tahtına onu oturtun.

Sözün yaşadıkça/vâr oldukça, senin muradın/bahtın gerçekleşti. Padişahlık tahtında onun başına tâç koydun.

Melik Sultan, Şâh Alp Arslan, Çağrı Bey ve Tuğrul Bey, o ülkenin fethini ez kaza gerçekleştirmeye kâdir olmadıysalar da (kaderden ötürü fetih onlara nasip olmadıysa da),

Şu an dördü de cennette senin fethinin mutluluğundan kıvanç duyarlar, mutlu olurlar ve kevser suyunun kenarında otururlar.

Bir sonraki yıl, senin ilmin/bilgin ve ağırbaşlılığından dolayı Fağfur memurun ve Kayser derbânın (muhafızın) olur.

Senin devletin Ḵeyrevân şehrinden Mâçin sınırına kadardır, adaletin ise Batıdan Doğuya kadardır.

Vezirin, sultanlık sarayında senin için mübarektir. Hiçbir sultanın bundan daha mübarek bir veziri olamaz/yoktur.

Doğuda nâmın hutbe ve sikkeyle süslenince, Batıda da nâmınla hutbe ve minber süslensin.

Sana dedi ki: Sen yedi ülkenin ve yedi feleğin sultanısın. Azametli sultana, sultanlık mübarek olsun!

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü ve Ġazne Fethi" başlıklı bir diğer kasidesinde ise Sultan Sencer'in ordusunun Ġazne ordusuna karşı muzaffer olduğunu; düşman askerlerini Ġazne'den Bust'a kadar gönderdiğini, düşman ordusunun sağ safının Kâbil'e kadar karıştığını, Ḵuzdâr'a kadar da güzergâhlarının darmaduman olduğunu; Sultanın askerlerinin ateş gibi yakıcı olduğunu; hâcib, mîr, kumandan ve sâlârin yollarda güveni sağladığını; Kürt, Arap, Ġazneli, H̱alluḥlu ve Hintli gibi bütün ırktan herkesin korkuyla kaçıştığını; bir topluluğun öldüğünü ve bir kavmin esir düştüğünü, zalim sultanın ordusunun yenildiğini, birçok kadının oğlu, eşi ve erkek kardeşleri için yas tuttuğunu, düşman deviren Sultan Sencer ve savaşçı Hz. Ali sayesinde Arap

ülkesinde ve Acem'de fetihlerin izlerinin olduğunu; şâhlık ve saltanatın, Sultan Sencer'le şerefini arttırıp yüceldiğini; Ġazne'de adına hutbe okunup sikke ve dinar bastırıldığını ve bu ilk fethin, her durumda devlete ve nimete işaret olduğunu söylemektedir:

بر فتح همی دور کند گنبد دوار	بر سعد همی سیر کند کوکب سیار
وین را اثر آن است که بر لشکر غزنین	گشتند مظفر سپه شاه جهاندار
چون خصم فرستاد ز غزنین به در بست	با کوکبه و پیل یکی لشکر جرار
آشوب صف میمنه شان تا حد کابل	آسیب تف مسیره شان تا در قُزدار
چون نار فروزنده و سوزنده شد امروز	شمشیر سپاه مَلک اندر صف پیکار
آن لشکر انبوه چو از پل بگذشتند	دیدند پس و پیش همه آب و همه نار
کردند ره حزم رها از فزع و بیم	چه حاجب و چه میر و چه سرهنگ و چه سالار
گُرد و عرب و غزنوی و خَلج و هندو	گشتند سراسیمه و مخذول به یکبار
یک جوق شده کشته و یک خیل گریزان	یک فوج شده غرقه و یک قوم گرفتار
نشگفت که مقهور شد آن لشکر مخذول	مقهور شود لشکر سلطان ستمکار
از ناحیه سند کنون تا به در هند	بس کس که از این رنج و به دردست و به تیمار
بس زن که کنون بر پسر و شوی و برادر	چون مویه گر از درد همی مویه کند زار
اندر عرب و در عجم آثار فتوح است	از سنجر خصم افکن و از حیدر کرّار
معبود چنان خواست که از حیدر و سنجر	تا حشر بوَد در عرب و در عجم آثار
ای شاه جهاندار جهانداری و شاهی	از فرّ تو دارد شرف و قیمت و مقدار
تاجست ز فرمان تو بر تارک شاهان	طوق است ز احسان تو بر گردن احرار
گر خصم سپه کرد همه کار تبه کرد	تا آینه مُلک سیه کرد به زنگار
او نیست سزاوار به ملک پدر و جد	از دست تو شاه است بدان ملک سزاوار
بنشیند و از نام و خطاب تو به غزنین	هم خطبه بیاراید و هم سکه و دینار

آوردن آن گنج کنون بر تو شد آسان
وز پیش تو شد بر دگران مشکل و دشوار

اسلاف تو را چون نشد این کار میسر
دانند بزرگان که نه خُردست چنین کار

تو شاه ملوک و ملک شاه نشانی
وین است همه ساله تو را سیرت و کردار

هرچند که گفتار ز کردار فزون است
کردار تو در ملک فزون است ز گفتار

این فتح نخستین به همه حال دلیل است
بر مُلک بی اندازه و بر نعمت بسیار⁶⁴⁴

Fetih üzerinde çarkı felek döner, talihte yıldızlar seyredeler.

Bunun etkisi şudur ki Gazne ordusuna karşı, cihan sahibi sultanın ordusu muzaffer olmuştur.

Düşmanı, süvari ve fille çok sayıda askeri Gazne'den Bust'un⁶⁴⁵ kapısına kadar gönderince,

Savaş meydanının sağ tarafındaki saf, Kâbil'e kadar karıştı. Kuzdâr'a⁶⁴⁶ kadar yolları/güzergâhları darmaduman oldu.

Savaş safında meliğin askerlerinin kılıcı, bugün kor gibi yakıcı ve ateşli oldu.

O kalabalık ordu köprüden geçince, önlerinin ve arkalarının hep su ve ateş olduğunu gördüler.

İster hâcib ister mîr, ister kumandan ister komutan, emniyetli yolu korku ve tehlikeden kurtardılar.

Kürt, Arap, Gazneli, Halluḥlu ve Hintli hepsi korku içinde birden kaçıştılar.

Bir grup öldü ve bir grup kaçtı. Bir topluluk boğuldu ve bir kavim esir düştü.

O korkak/kaçan askerlerin mağlup olması, zalim sultanın ordusunun yenilmesi şaşırtıcı değildi.

Şu an Sint nahiyesinden Hindistan'a kadar, birçok kişi bu dertten sıkıntıda ve hastadır.

Birçok kadın şu an oğlu, eşi ve erkek kardeşleri için gamdan dolayı ağlayanlar gibi feryat edip inlemektedir.

⁶⁴⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 202-203.

⁶⁴⁵ Şu an Afganistan topraklarında bulunan Horâsân'ın eski şehirlerinden birinin adı. Şehrin, yeşil olması ve bostan bahçelerinin bulunması sebebiyle Bust adını aldığı söylenmektedir. Mu'izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu'izzî-i Nişâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, s. 795.

⁶⁴⁶ Hindistan sınırında bulunan bir şehir. Kosdâr da denilmektedir. 'Alî Ekber Dihludâ, *Luḡatnâme*, İntişârât-i Dânişgâh-i Tahrân, C XI, Tahrân, 1999, s. 17553.

Düşman öldüren/deviren Sencer ve savaşçı Haydar'dan (Hz. Ali) dolayı, Arap ülkesinde ve Acem'de fetihlerin izleri vardır.

Allah, Hz. Ali'den ve Sencer'den kıyamete kadar Arap ülkesinde ve Acem'de etkilerinin/izlerinin olmasını istemiştir.

Ey cihanın sahibi şâh! Cihan sultanlığı ve şâhlık, senin gücünle şerefe, değere ve erdeme sahiptir.

Fermanından dolayı şâhların başında tâç vardır. Senin cömertliğinden dolayı, halkın boynunda gerdanlık vardır.

Ordunun düşmanı olsaydı, bütün işlere fesat karışırdı. Saltanat aynası civayla karardı.

O, babasının ve dedesinin saltanatına layık değildir. Şâh senin yardımınla o devlete layıktır.

Ğazne'de senin nâmın ve sözünle/fermanınla oturur. Hem hutbe süslenir hem de sikke ve dinar.

O hazineyi şu an sana getirmek kolay oldu. Senin yanından başkalarına güçlük ve zorluk geldi.

Senin seleflerine bu iş nasip olmayınca, büyükler böyle işin kolay/küçük olmadığını bilirler.

Sen meliklerin şâhı ve şâhların şâhısın. Bütün yıl senin davranışın ve yaptıkların budur.

Her ne kadar söz amelden/icraattan fazla olsa da, senin amelin devlette sözden fazladır.

Bu ilk fetih, her durumda sınırsız mülke ve birçok nimete delildir.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in Ğazne Fethi'ni anlattığı başka bir medhiyesinde Sultan Sencer'in zekâsıyla Doğuda fethin mucizelerinin açıkça görüldüğünü, fethinin mucizelerini bilmek isteyen herkesin Zâbulistân ve Hindistan haberini dinlemesi gerektiğini; bu fetihle, saltanat ve devleti yücelttiğini; Sultan Sencer'in, fetihlerde ve zaferlerde Çağrı Bey ve Sultan Alp Arslan'dan daha talihli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Ğazne Fethi'nin dünyada en ilginç destanlardan olduğuna; Sultan Sencer'in Ğazne'de yaptıklarının, Rustem'in Mâzenderân'da yaptıklarını ortadan kaldırdığına; sultanın devletine düşman olanların Kalencer, Kânnuc, Sind ve Multan'dan yüz orduyu birbirine kattığına; savaşta fillerin kullanıldığına; Sultan Sencer'in, Hintlilerden, Araplardan ve Kürtlerden oluşan bir orduyla savaşa

چاقتیؑنا; کılıcıyla ve kuvvetiyle kolaylıkla düşman ordusunu mağlup edip ülkeler fethettiğine; Sultanın, zaferle Ġazneli Maħmūd'un tahtına ve sarayına oturduğuna; Sultanın sarayında emniyeti ve korkusuzluğu arayan elçiler bulunduğuna; Ġazne'de savaşta bileğini bükmeye çalışanların şimdi sultanın tahtını öptüğüne; Sultan Sencer'in sözünün eri ve halka karşı şefkatli olduğuna ve bütün cihanı himayesi altına aldığına yer vermektedir:

معجزات فتح را بنمود در مشرق عیان	رای سلطان معظم خسرو خسرونشان
گو بیا بشنو حدیث زابل و هندوستان	هر که خواهد تا بداند معجزات فتح او
زانکه هست او بر زمین چون مشتری بر آسمان	رایت مه پیکرش را مشتری خوانم همی
بر زمین از فتح این بر آسمان از سعد آن	ملک و دولت را سعادتهای کلی حاصل است
از ملک سلطان و از جفری بک و الب ارسلان	شاه سنجر در فتوح و در ظفر مقبل تر است
وان بزرگان را چنین فتحی نبود اندر گمان	کان سلاطین را چنین رزمی نبود اندر ضمیر
زانکه در گیتی نباشد زین عجب تر داستان	داستان فتح غزنین را به جان باید شنید
کرد منسوخ آنچه رستم کرد در مازندران	بر در غزنین دلیری های شاه روزگار
از حد کالنجر و قنوج و سِند و مولتان	خصم ملک از گریزی صد لشکر آورده به هم
پیش صد دریای جوشان هست ناپیدا کران	زنده پیلان پیش آن لشکر تو گفتی ای شگفت
اندر آن اقلیم گفتی هست سیمرخ آشیان	شکل پیلان بر زمین چون سایه سیمرخ بود
جادوانند از قیاس و اهرمنشان پهلوان	زان سپاه از هندو و کُرد و عرب گفتی مگر
حمله ایشان همی در تن برنجانید جان	نعره ایشان همی در بر بلرزانید دل
اسبشان را از هزیمت پاردُم کرد از عنان	شاه عالم چون به رزم آن سپاه آورد روی
شد به تیغ او شکسته لشکری در یک زمان	شد به فرّ او گشاده کشوری در یک نفس
بر سریر و گاه محمودی نشسته شادمان	شاه ما در باغ پیروزی به پیروزی و فتح
گشت سلطان سلاطین سنجر کشورستان	وعده و گفتار دولت راست بود از بهر آنک

او به بلخ است و رسولانند بر درگاه او	ضامن حمل و خراج و طالب امن و امان
شاه کرمان نامه فتحش همی بر سر نهد	عذر خان خواهد همی در پیش او فرزند خان
وان که در غزنین همی برزد به جنگش آستین	بنده وار اکنون همی خواهد که بوسد آستان
در جهان هرگز چو او سلطان کجا باشد دگر	با سلاطین نیک عهد و بر رعیت مهربان
در پناه دولت او خلق عالم سر به سر	دولت او در پناه کردگار غیب دان
ای جهاننداری که بگرفتی به فرّ بخت خویش	آنچه بگرفتند پیش از تو ملوک باستان ⁶⁴⁷

Sultanların sultanı muazzam sultanın zekâsıyla, fethin mucizeleri Doğuda açıkça göründü.

Fethinin mucizelerini bilmek isteyen herkese söyle gelsin, Zâbul ve Hindistan haberini/hâdisesini dinlesin.

O, yeryüzünde, Müşteri (jüpiter) gökte olduğundan, ay nakışlı sancağına Müşteri (Jüpiter) diyorum/adını veriyorum.

Yeryüzünde bu fetihle, semâda onun mutluluğuyla, saltanat ve devletine bütün sevinçler/güzellikler nasip oldu.

Melik Sultan, Çağrı Bey ve Alp Arslan'dan (ziyade) Sultan Sencer, fetihlerde ve zaferlerde daha talihlidir.

O sultanlar böyle bir savaşı düşünememişlerdi. O büyükler, böyle bir fethi hayal edememişlerdi.

Cihanda bundan daha hayret uyandıran bir destan olmadığı için, Gazne fethinin destanını can kulağıyla dinlemelisin.

Asrın şâhının Gazne'de yaptığı yiğitlikler, Rüstem'in Mâzenderân'da yaptığı şeyi ortadan kaldırdı.

Saltanatına/devletine düşman olanlar, Kalencer, Kânnuc, Sind ve Multan'dan hileyle yüz orduyu birbirine karıştırdı.

Ey şaşkın! Sanki senin ordunun karşısında canlı filler vardır. Yüzlerce azgın/coşkun denizin karşısında da uçsuz bucaksız sahil vardır.

Fillerin yerdeki şekli, Sîmurg'un gölgesi gibiydi. O bölgelerde sanki Sîmurg'un yuvası vardır.

⁶⁴⁷ Mu'izzî, *Divân*, s. 520-521.

Sanki Hintlilerden, Kürtlerden ve Araplardan (oluşan) o ordu, kıyas edecek olsan büyüücülerdir ve iblisleri de pehlivan savaşıçılardır.

Onların narası, göğüste kalbi titretir. Onların hamlesi, bedende canı incitir.

Âlemin şâhı o orduyla savaşa çıkınca, atlarının dizgine bağlı olan kuyruk kısmındaki bağını, hezimet korkusundan iyice sıktilar.

Gücüyle bir nefeste bir ülke fethedildi. Kılıcıyla bir anda/kısa sürede bir ordu mağlup edildi.

Şâhımız, Bâğ-i pîrûzî'de⁶⁴⁸ (Gazne) zaferle ve fetihle, Gazneli Maḥmûd'un tahtına ve sarayına mutluca oturdu.

Devletin vaadi ve sözünün dosdoğru olduğu gibi; sultanlar sultanı ülke alan Sencer de öyle oldu.

O Belḥî'tedir ve sarayında da haracı, emniyeti, huzuru ve korkusuzluğu arayan elçiler vardır.

Kirman Şâhı onun fetihnâmesine baş koyar; Hân'ın oğlu, onun önünde Hân'dan özür diler.

Ġazne'de savaşta bileğini bükmeye çalışan, şimdi köle gibi eşiğini öpecek.

Cihanda onun gibi bir sultan bir daha nerede gelir? Sultanlara karşı sözünün eri ve halka karşı şefkatlidir.

Bütün dünya, baştanbaşa onun devletinin himayesindedir. Onun devleti de gaybı bilen Allah'ın himayesindedir.

Ey cihan şâhı! Senden önce eski meliklerin aldıkları şeyi, sen kendi bahtınla aldın.

2.6.7. Sultan Sencer'in İkinci Ġazne Fethi

Mu'izzî, bu fetihle Sultan Sencer'in, düşmanı ağır bir yenilgiye uğrattığına, devletin sınırlarının genişlediğine ve Doğudan Batıya kadar uzanan eşsiz bir tarih yazıldığına vurgu yapmaktadır.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'in Ġazne Fethi" başlıklı kasidesinde Hz. Süleyman'ın şeytanlara galip geldiği gibi, Sultan Sencer'in de sultanlara öyle galebe çaldığını; düşmanların hezimetten kederlendiklerini, fillerin ise kılıç ve mızraktan yorulduğunu; orduların birbiriyle çarpıştığını; düşmanın dağı ve sahrayı mesken

⁶⁴⁸ Sultan Yemînuddevle-i Maḥmûd-i Ġaznevî, yani Gaznelilerin orayı kendilerine ikamet yaptıkları Ġazne'nin meşhur bahçelerindendir. Mu'izzî, *Divân*, dipnot, s. 521.

tuttuğunu, taşı yatak, toprağı yastık yaptığını; Sultan Sencer'in bu fethinin, Hindistan ve Zâbulistân'da devletin ve dinin benzersiz bir tarihi olduğunu ve Hindistan'dan Çin'e uzandığını, adaletinin de Rûm'dan Filistin'e yayıldığını ifade etmektedir:

ای ساقی نو آیین پیش آر جام زرین	مى ده به دست سلطان بر یاد فتح غزنین
گر چیره شد سلیمان یک چند بر شیاطین	امروز شاه سنجر شد چیره بر سلاطین
پیلان شدند خسته خصمان شدند غمگین	خصمان ز درد و حسرت پیلان به تیغ و زوبین
درهم شدند لشکر بر هم زدند همگین	آن تاج های زرین و آن تخت های سیمین
دشمن به کوه و صحرا مسکن گرفت مسکین	از خار کرد بستر وز خاک کرد بالین
از سروران ماضی از خسروان پیشین	در هند و زابلستان فتحي که کرد چونین
چون هست فتح سلطان تاریخ دولت و دین	اخبار او همی خوان و آثار او همی بین
فتحش رسید امسال از هند تا در چین	عدلش رسد دگر سال از روم تا فلسطین
از ما ثناست او را وز کردگار تلقین	وز ما دعاست او را وز روزگار آمین ⁶⁴⁹

Ey sâki! Yeni bir tören için altın kadehi çıkar. Ġazne fethinin şerefine sultanın eline şarap ver.

Hz. Süleyman şeytanlara kaç kere galip geldiyse, bugün Sultan Sencer de sultanlara öyle galip geldi.

Filler yoruldu, düşmanlar kederli oldular. Düşmanlar eziyet ve hasretten, filler kılıç ve mızraktan.

Ordu(lar) birbirine girdi, o altından tâçlar ve o gümüşten tahtlar, hepsi birbiriyle çarpıştı.

Düşman, dağı ve sahrayı çaresizlikten mesken tuttu. Düşman kayadan/taştan yatak, topraktan yastık yaptı.

Eski şâhlardan ve önceki sultanlardan Hindistan ve Zâbulistân'da böyle bir fethi kim yaptı?

Sultanın fethi devletin ve dinin tarihi gibidir. Onun havadislerini oku ve alâmetlerini/izlerini gör.

⁶⁴⁹ Mu'izzî, *Divân*, s. 554-555.

Fethi, bu yıl Hindistan'dan Çin'e ulaştı. Adaleti, seneye Rûm'dan Filistin'e ulaştır. Bizden ona övgü vardır ve Allah'tan telkin. Bizden ona dua vardır ve felekten âmin.

Mu'izzî, "Ġazne Fethi; Sultan Sencer, Muḥammed ve Maḥmûd'un Anneleri Tâceddîn Hâtun'un Süvari Birliğine Ulaşması" başlıklı kasidesinde Ġazne fethiyle dinin yüceldiğini; devletin sınırlarının, Dicle nehrinin kıyılarından Ceyhun nehrinin kıyılarına kadar genişlediğini; Sultan Sencer'in, Bust sınırından Seyhun kıyısına kadar aldığını ve kısa sürede Hindistan'daki bütün şehirleri ve kaleleri fethettiğini; Cenâb-ı Hakk'ın, Kârûn'un malını Sultana verdiğini, düşmanın da Kârûn gibi toprağa girdiğini; ülkenin bütün malını, mülkünü ve hazinelerini ele geçirdiğini vurgulamaktadır:

فتح غزنین و موکب خاتون	موسم عید و روزگار بهار
که به دولت رسید بر گردن	تاج دنیا و دین خداوندی
از لب دجله تا لب جیحون	خانه ملک هر دو خسرو را
از در بُست تا لب سیحون	شاه سنجر به دولت تو گشاد
هست بر تیغ او ظفر مفتون	هست بر طبع او هنر عاشق
در زمین رفت خصم چون قارون	مال قارون به او سپرد خدای
بگشاید همی بلاد و خُصون	تا نه بس دیر در ولایت هند
دُرجهای جواهر مخزون	زود باشد که از در غزنین
زنده پیلان و اشتران هیون	گله اسب و بدره زر و سیم
تحفه های غریب گوناگون	جامه های بدیع رنگارنگ
هست با دیگران چو بوقلمون	این جهان با شماست یک سر راست
ایزد آن خصم را کند ملعون	هر که خصم شما شود در ملک
فلک آن خصم را بریزد خون	اجل آن خصم را بسوزد جان

*Bayram mevsimi ve bahar günü, Ġazne fethi ve Tâceddîn Hâtun'un atlı birliğı,
Devletle feleğe kadar yücelen, dünyanın tâcı ve Allah'ın dinidir.
Her iki sultanın devletinin sınırları, Dicle nehrinin kıyılarından Ceyhun nehrinin
kıyılarına kadardır.
Sultan Sencer, senin devletinle Bust sınırından Seyhun kıyısına kadar fethetti.
Onun tabiatında âşığın hüneri vardır. Onun kılıcında meftûnun zaferi vardır.
Allah, Kârûn'un malını ona verdi/teslim etti. Düşman, Kârûn gibi toprağa girdi.
Hindistan'daki bütün şehirleri ve kaleleri fethetmesi çok zaman almadı.
Canlı filler ve hızl/çevik atlarla, at sürüleri, altın ve gümüş keseleri,
Rengârenk güzel elbiseleri, türlü türlü ilginç hediyeleri,
Ġazne sınırında cevherlerle dolu hazineleri alması çabuk oldu.
Bu cihan sizinle dosdoğrudur, diğer sultanlarla bukalemun gibidir.
Devlette hanginizin düşmanı olursa, Allah o düşmanı lanetler.
Ecel o düşmanın canını yakar; felek o düşmanın kanını döker.
Ordusunu felek helak eder, sancağını yıldızlar bükür.*

2.6.8. Sultan Sencer'in Sâve Savaşı

Mu'izzî, "513 Yılı'nın Cemâdiye'l-evvel ayının 12'sinde Sâve Savaşı ve Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in, Sâve Savaşı'nı ordusundaki filler sayesinde kazandığını söylemiştir. Bu hususta Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti* adlı eserinde "Sultan Sencer'in, bu savaşı, ancak ordusunda bulunan kırk fil sayesinde kazandığını, yeğeni Maḥmûd'a galebe çaldığını"⁶⁵¹ beyan etmektedir. Mehmet Altay Köymen de Mahmud'un, Sâve Savaşı'nda amcası Sultan Sencer'e mağlup olduğunu ve bu savaşın neticesinde Büyük Selçuklu Devleti Sultanı olarak devletin başına geçtiğini (1118),⁶⁵² ifade etmektedir. Mu'izzî'nin dîvânının önemi işte burada ortaya çıkmaktadır. Mu'izzî bu savaşla ilgili, savaşın ardından barış ve dostluğun belirdiğini ve bunun neticesinde Sultan Sencer'in, Ġazne'de kılıcıyla aldığı yeğeni Maḥmûd'un hazinesini, Maḥmûd'a tekrar teslim ettiğini, kendi eliyle

⁶⁵⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 555-557.

⁶⁵¹ Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 117.

⁶⁵² Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, İkinci İmparatorluk Devri, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara, 2011, s. 70, 149.

devlete veliaht yaptığını ve tercihinin böyle olduğunu ayrıntısıyla ifade etmektedir. Bunlara ilave olarak savaşın hezimetini ve bilançosu neticesinde Sultan Sencer'in üzüntü içerisinde olduğunu, yeğenin de pişmanlık duyduğunu; Sultanın, kılıcından kını akıtıp savaşın ortasında yeğeni Maḥmûd'a merhamet edip barış lutfettiğini belirtmektedir. Ayrıca Mu'izzî, *"Filin sırtından çöllere ayna yansıdı. Öyle ki parlak güneşin dağların arkasından yansıdığı/parladığı gibi."* dikkate şayan bir ifadeyle de bu savaşta, fillerin sırtına ayna bağlandığı ve güneşin etkisiyle fillerin sırtından düşmanlara güneş gibi parladığı ve yansıdığı bilgisi ortaya çıkmaktadır. Bu tarihî ve önemli bilgilere asıl tarih kaynaklarında değil, Büyük Selçukluların saray şairi Mu'izzî'nin dîvânında ulaşılmaktadır.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in hem Sâve Savaşı'nı anlattığı hem de Sultan Sencer'e övgüde bulunduğu "513 Yılının Cemâdiye'levvel ayının 12'sinde Sâve Savaşı ve Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in, binlerce zafernâmelerin yazıldığı ve hayret uyandıran bir fetih gerçekleştirdiğini; bu fethin herkesce bilindiğini; dini yücelttiğini, savaşta düşman safını bozup düşmana karşı galip geldiğini; iki yıl önce Doğuda Gazne'yi fethettiğini, bu yıl da Batıda Sâve'yi fethettiğini; savaş meydanını ve savaşın büyüklüğünü tasvir etmek için yerden feleğe kadar hayale sığmaz bir uzunlukta savaşıldığını; savaşta fillerin kullanılarak zafere katkı sağladığını ve fillerin sırtına ayna bağlanarak güneşin etkisiyle yansıma yaptığını; her yerin kanrevân içinde kaldığını; savaş günü Allah'ın da yardım ettiğini ve savaş meydanında sultanın, Hz. Ali gibi yiğitlik ve heybet gösterdiğini beyan etmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Sultan Sencer'in okunu kırıktan çekmesiyle düşman ordusunun dörtnala koşarak kaçtığını, Sultanın okundan ve fil sürüsünden dolayı düşmanın bezdiğini; Sultanın sürekli öldürdüğünü ve hem kahr talihinin hem de düşmanın mağlup olduğunu; Sultan Sencer merhamet göstermeyip affetmeseydi, orada bir tane bile Deyyârlı düşmanın kalmayacağını; isyan edenlerin başını kılıcıyla kesip öldürücü filin ayağına attığını; düşmanları dünyaya, Irak'ı da Iraklılara dar ettiğini ve bunlara rağmen savaşın ardından barış ve dostluğun belirdiğini ve bunun neticesinde Sultan Sencer'in, Gazne'de kılıcıyla aldığı Maḥmûd'un hazinesini Maḥmûd'a tekrar teslim ettiğini, kendi eliyle saltanata veliaht yaptığını ve tercihinin böyle olduğunu ifade etmektedir. Bundan sonra meliklerin Sultanın sözüyle hareket ettiğini, Irak emîrlilerine güven verdiğini; bütün nizamsız işleri tertiplelediğini, nâmının Irak bölgesine ulaşarak oraların şeref kazandığını; Bağdat'ta halifenin, Sultanın adına

hutbe okutup sikke ve dinar bastırıldığını; Sultanın huzuruna sancak, hâtem, kılıç, kaftan ve sarık gönderdiğini; Sultanın cömertliğiyle Hindistan'da, Irak'ta ve Türkistan'da üç hüsrevin bulunduğunu ve Sultan Sencer'le savaşmakla yüceleceğini sanan her düşmanın, darağacının başında yüceldiğini anlatmaktadır:

ایا نوشته هنرنامه ها فزون ز هزار	ویا شنیده ظفرنامه ها برون ز شمار
چون رزم شاه هنرنامه شگفت بخوان	چو فتح شاه ظفرنامه بدیع بیار
به رزم او نگر و گرد آن فسانه مگرد	به فتح او نگر و دست از آن حدیث بدار
حکایتی نشنیدست خلق در عالم	عجب تر از ظفر و فتح شاه گیتی دار
معزّ دین خدا خسرو مضاف شکن	خدایگان جهان سنجر ملوک شکار
شهی که بود به مغرب نبرد او امسال	چنانکه بود به مشرق نبرد او پیرار
جز او مشرق و مغرب ز خسروان که شکست	به نیم روز صف رزم صد هزار سوار
ز رزم غزنین نیکوترست رزم عراق	ز بس عجایب تقدیر عالم الاسرار
مضاف خصم تو گفתי که بر کشید فلک	ز سنگ و آهن و پولاد باره و دیوار
بر آن صفت ز درازی کشیده هر دو مضاف	که وهم کس نرسد از میان همی به کنار
مثال پیلان چون پاره پاره ابر سیاه	که بر هوا شود از رودبار و دریابار
دمان و جمله برو جنگ جوی پیلانی	همه چو دیو عجب شکل و بُلَعَجَب کردار
نهنگ یشک و ستون پای و ازدها خرطوم	سپهر گردش و کُهِ پیکر و صبا رفتار
بتافت آینه از پشت پیل در صحرا	چنانکه مهر درخشان بتابد از کهسار
چو روی شست به خون تیغ جنگیان گویی	که کرد رنگریزی پیشه گنبد دوار
که مضاف گروهی ز لشکر سلطان	اگر شدند پراکنده در یمین و یسار
دو چیز در شدن آن گروه تعبیه کرد	که هر دو کرد پدیدار ایزد دادار
یکی که تا بنماید به شاه نصرت خویش	که هست نصرت او به ز لشکر جرار
دگر که تا بنماید به خلق مردی شاه	که بی سپاه گه رزم چون کند پیکار

عجب نباشد اگر بی سپه شود منصور	کرا خدای بود روز رزم ناصر و یار
چو ذوالفقار بر آهخت شهریار جهان	نمود مردی و دارات حیدر کرار
دلبروار کمان ظفر چو کرد به زه	به تیر دوخت سپر بر سوار تیغ گذار
ظفر بیامد و پیوسته گشت با پیکان	در آن میان که جدا شد ز شست او سوفار
رسید کوکب نصرت ز آسمان به زمین	چو از زمین به سوی آسمان رسید غبار
سُبک شدند و سراسیمه آن سپاه گران	ز تیر شاه و ز پیلان مست جان او بار
یکی بجست ز پیلان و کرد ناله زیر	یکی بخشست ز پیکان و کرد نوحه زار
یکی به زیر خس اندر خزید چون خرگوش	یکی به دام غم اندر فتاد چون گفتار
ز غم سرشک یکی گشت چون گداخته لعل	ز خون دهان یکی گشت چون شکافته نار
همی شکسته و مغلوب خسرو منصور	همه فکنده و مقهور دولت قهار
اگر نکردی شاه زمانه رحمت و عفو	در آن دیار نماندی ز دشمنان دیار
یه یک نفس ز سر سرکشان بر آوردی	به تیغ تیز دخان و به پای پیل دمار
جهان سیاه شدی بر مُعادیان چو سقر	عراق تنگ شدی بر عراقیان چو حصار
گناه و عذر به هم بود و این نبود شگفت	که در میان دو لشکر چنین بود بسیار
درشت و نرم رود کارها به روز نبرد	بزرگ و خُرد بود زخمها به گاه قمار
خلاف شاه نبود اختیار شاه عراق	کز آن خلاف بود دور مردم مختار
سپاس و شکر خداوند را که از پس جنگ	به صلح و دوستی و نیکویی بر آمد کار
سپرد شاه به محمود گنج محمودی	که برگرفت ز غزنین به تیغ گوهردار
به تیغ گوهردار آنچه بستند از دشمن	به دوست داد سراسر به دست گوهربار
به دست خویش ولیعهد کرد شاهی را	که اختیار ملوک است و افتخار تبار
چو داد ملک محمد قرار بر محمود	ازو محمد خشنود شد به دار قرار

که اندر آن نرسد وهم و فکرت و گفتار	فتوح شاه کرامات و معجزات شدست
به معجزات و کرامات او دهند اقرار	اگر ملوک و سلاطین رفته زنده شوند
که بخت نیک بدان فتح مژده دادت پار	خدایگانا فتحی بر آمدت امسال
که داده ای امرای عراق را زنهار	به زینهار تو آیند زین سپس ملکان
به نزد تو همگان را فزوده شد مقدار	چو عذر و خدمت هرکس فزون شد از مقدار
نَسَق گرفت همه کارهای ناهموار	نظام یافت همه شغلای بی ترتیب
شرف گرفت ز نام تو آن بلاد و دیار	چو در دیار و بلاد عراق نام تو رفت
جمال خطبه و منشور و سکه و دینار	فزوده کرد ز نامت خلیفه در بغداد
لوا و خاتم و شمشیر و جُبّه و دستار	ز پیش خویش فرستاد سوی حضرت تو
ملوک را ز در روم تا حد بلغار	اگر سکندر رومی همی ولایت داد
تو را سزد که ولایت دهی سکندر وار	تو در گشادن گیتی سکندر دگری
ازین حدیث مرا کرد باید استغفار	چرا همی به سکندر تو را کنم مانند
که پیش هر ملکائی سکندرست هزار	ز دست تو ملکائی نشسته اند به مُلک
که از عطای تو دارند هر سه استظهار	سه خسروند به هند و عراق و ترکستان
چنانکه نقطه بود در میانه پرگار	همیشه شکر تو دارند در میانه جان
تو راست فتح ندیم و ظفر سپهسالار	تو راست بخت مشیر و خرد نصیحت گر
هر آن مصاف که باشد به ابتدا دشوار	به فرّ بخت تو گردد به انتها آسان
سعادت تو کند روز روشن از شب تار	و گر بود به شب تار عزم رزم تو را
زمین که دست تو بیند ز ابر دارد عار	جهان که جود تو بیند ز بحر دارد ننگ
بلند گشت سرانجام لیکن از سر دار	هر آن عدو که ز پیکار تو بلندی جست
چو پیش تخت تو آمد جدا شد از تیمار	کسی که بود به تیمار بی پرستش تو

Ey binden fazla hünernâmelerin yazıldığı ve ey haddinden fazla zafernâmelerin duyulduğu!

Şâhın savaşı gibi hayret uyandıran/ilginç hünernâme oku. Şâhın fethi gibi yeni/ilginç bir zafernâme getir/göster.

Onun savaşına bak ve (anlatılan) o efsaneleri (hikâyeleri) boşver. Onun fethine bak ve o lafları (asılsız lafları) bırak.

Halkın âlemde böyle bir hikâye duymamış olması, dünya fetheden/cihan sahibi şâhın zaferinden ve fethinden daha ilginçtir/gariptir.

Allah'ın dinini yücelten, savaşta saf bozan, cihanın padişahı, melikleri avlayan Sencer'dir.

İki yıl önce savaşı nasıl Doğuda ise,⁶⁵⁴ bu yıl savaşı Batıda olan sultandır.

Öğleye kadar (yarım günde) yüz binlerce süvarinin savaş safını kıran Doğuda ve Batıda ondan başka sultan yoktur.

Irak savaşı, Gâzne savaşından daha iyidir. Çünkü sırlar âlemi, gelecekte birçok ilginçlik çıkarır.

Sanki senin düşmanının savaş safı taş, demir, çelik ve duvardan feleğe kadar çekildi.

Her iki savaş safı, uzunluk olarak o ölçüde çekilmişti/O uzunluk boyunca her iki tarafta savaş veriyorlardı. Çünkü kimsenin vehmi ortadan kenara ulaşmaz.

Filler misali koca ırmaktan büyük denize gelmiş, havadaki parçalı/parça parça kara bulutlar gibi.

Filler gibi olan bütün kükreyen savaşçılar, hepsi onun karşısında, şeytan gibi, acayip şekilli ve tuhaf davranışlıdır.

Timsah dişli, sütun ayaklı ve ejderha hortumludur. Felek hızında, dağ gibi cüsseli ve sabâ davranışlıdır.

Filin sırtından çöllere ayna yansıdı. Öyle ki parlak güneşin dağların arkasından yansıdığı/parladığı gibi.

Yüzler, savaşçıların kılıcının kanıyla yıkanınca; çarkı feleğin işi/hüneri, sanki boyacılık yapmaktı.

⁶⁵³ Mu'izzî, *Divân*, s. 198-202.

⁶⁵⁴ Sultan Sencer'in, Sâve Savaşı'ndan iki yıl önce yani 511 yılında kazandığı Gâzne Savaşı'dır.

Savaş meydanında sultanın ordusundan bir grup, eğer sağa ve sola doğru dağılsalardı,

İki şey o grubu savaşa hazırladı. Çünkü her ikisini de hakîm Allah yarattı/verdi/ortaya çıkardı.

Biri şâha kendi nusretini gösterir. Çünkü onun nusreti kalabalık ordudan daha iyidir.

Diğeri ise halka şâhın mertliğini gösterir. Askersiz bir şekilde savaş meydanında savaşı.

Eğer askersiz zafer verilmişse, (buna) şaşılmaz. Çünkü savaş günü Allah yâr ve yardımcıdır.

Cihan padişahı zülfikarı/kılıcı kınından çekince, savaşçı Haydar'ın (Hz. Ali'nin) yiğitliğini ve azametini gösterdi.

Yiğitler gibi zafer yayını kirişle çekince, kılıç çeken süvarinin siperini okla dikti.

Zafer geldi ve okla birbirine bağladı. O esnada okun ucunu parmağından bıraktı.

Yerden göğe kadar toz kalkınca, nusret yıldızı gökten yere ulaştı.

O değerli ordu korkuyla dötrnala koştu. Şâhın okundan ve fil sürüsünden dolayı, canı burnuna geldi.

Fillerden biri sıçradı ve yer inledi (ayak iniltisi duyuldu). Biri de ok gibi fırladı ve feryat figan kopardı.

Biri otların altında tavşan gibi kıvrıldı. Biri gam tuzağına söz gibi düştü.

Gamdan dolayı birinin gözyaşı lâl gibi (kıpırmızı) eridi/oldu. Kandan dolayı birinin ağzı nar gibi yarıldı.

Muzaffer hüsrev sürekli kırıyor ve yeniyordu. Kahhâr talih düşmüş ve mağlup olmuştu.

Dönemin şâhı eğer acımayıp affetmeseydi, o diyarda bir tane bile Deyyârlı düşman kalmazdı.

Asilerin başından keskin kılıcınla bir solukta duman çıkardın ve öldürücü filin ayağına attın.

Dünyayı cehennem gibi düşmanlara kararttın. Iraklılara Irak'ı hisar gibi dar ettin.

Günah ve sevap birbirine karıştı ve bu garip değildi. Çünkü iki ordu arasında böylesi çok olur.

Savaş günü işler sert de olur, latif de. Oyun (savaş) zamanı yaralar büyük de olur küçük de.

Şâhın düşmanlığı, Irak şâhının tercihi değildi. Çünkü o düşmanlıktan, seçkin halk uzaklaşır.

Allah'a şükürler olsun ki savaşın ardından barış, dostluk ve iyilik ortaya çıktı.

Şâh, Gâzne'de cevher saçan kılıcıyla aldığı Maḥmûd'un hazinesini, Maḥmûd'a teslim etti.

Cevher saçan kılıcıyla düşmandan aldığı şeyi, tamamen cevherli eliyle dosta verdi. Meliklerin seçkini ve soyun iftiharını olduğundan, (sultan) kendi eliyle devlete veliaht yaptı.

Muḥammed'in saltanatı Maḥmûd'da karar kılınca, bundan dolayı Muḥammed mezara mutlu gitti.

Şahın fetihleri kerametler ve mucizeler yarattı, bu ne izah edilebilir ne de tahayyül edilebilir.

Eğer geçmiş/eski melik ve sultanlar yaşasalardı, onun mucizelerini ve kerametlerini ikrar ederlerdi.

Ey padişah! Bu yıl senin için bir fetih gerçekleşti. Çünkü geçen yıl talih, bu fethi sana müjdeledi.

Bundan böyle melikler senin sözünle gelirler. Çünkü Irak emîrlere güven verdin.

Herkesin özrü ve hizmeti haddi aştı. Senin yanında herkesin ölçüsü arttı.

Bütün düzensiz işler nizamı girdi. Bütün nizamsız işler düzene girdi.

Nâmın Irak diyarına ve beldelerine gidince, o bölgeler ve diyarlar nâmınla şeref kazandı.

Senin nâmından dolayı Bağdat'ta halife, hutbenin güzelliğini arttırdı (halife, adına hutbe okuttu),fermanını yaydı, sikke ve dinar bastırdı.⁶⁵⁵

Kendi huzurundan senin huzuruna sancak, hâtem, kılıç, kaftan ve sarık gönderdi.

Eğer İskender-i Rûmî vilayet verseydi, Meliklerin Rûm'un kapısından Bulgar sınırına kadar yeri olurdu.

Sen dünyayı fethetmede başka bir İskender'sin. Sana İskender gibi vilayet vermek yaraşır.

Niçin/ne diye seni İskender'e benzetiyorum. Bu olaydan dolayı tövbe etmeliyim.

⁶⁵⁵ Savaşta Maḥmûd, Sultan Sencer'e yenildikten sonra halife, Bağdat'ta onun adını hutbe ve sikkeden attı. Sultan Sencer'in adına hutbe okutup sikke bastırdı. Mu'izzî, *Dîvân*, dipnot, s. 201.

Her meliğin önünde bin İskender'in olduğu melikler, senin yardımınla saltanata oturdular.

Hindistan'da, Irak'ta ve Türkistan'da üç sultan vardır. Senin cömertliğinden dolayı her üçünün de dayanağı vardır.

Pergelin ortasında nokta nasıl yer alıyorsa, her zaman sana öyle kalben şükrederler.

Sana talih rehber ve akıl nasihatçidir. Fetih sana nedim ve zafer ise sipehsâlârdır.

Önce zor olan her savaş meydanı, senin bahtının gücüyle sonra kolaylaşır.

Savaşın, azmin karanlık gecesinde olursa, saadetin karanlık geceden aydın güne döner.

Dünya cömertliğini görünce denizden utanır, felek elini görünce buluttan utanır.

Seninle savaşmakla yüceliği arayan her düşman, sonunda yüceldi ama darağacının başında.

Senin yanına hasta olarak gelen kimse, tahtının önünden hastalıktan kurtulmuş döndü.

Rikabın Horâsân'dan Irak'a kadar ulaştı. Felek, senin muradın ve arzunca gönlünü gururlandırdı.

Mu'izzî, hem Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'a övgüde bulunduğu, hem Sâve Savaşı'nı anlattığı hem de Sultan Sencer'in, yeğeni Maḥmûd'la barıştığını ifade etmek için kaleme aldığı "Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'a Övgü ve Sâve Savaşı'ndan Sonra Sultan Sencer'in Maḥmûd'la Barışmasına İşaret" başlıklı kasidesinde savaşta yeğeni Maḥmûd'u yendikten sonra Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'ın tedbiri ve çabasıyla Sultan Sencer'in, yeğenini affettiğini ve yeğeniyle barıştıklarını; barışmalarının hayırlara vesile olduğunu söylemektedir. Sultan Sencer'in ve ordusunun, Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'ın azmi ve ferasetiyle Rey'den savaşa yöneldiğini; savaş meydanında Kürdün, Farsın, Türkün, Arabın ve Deylemlinin savaşa girdiğini, savaş köslerinin ve feryatların ayyuka çıktığını, kılıçların havalarda uçtuğunu; Sultan Sencer'in kılıcı ve okuyla, Sultan Muḥammed'in ordusunun yenildiğini ve her iki sultanın da üzüntü ve pişmanlık duyduğunu beyan etmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Acem'den Arap'a kadar fermanıya hem Arap'ı hem de Acem'i sultanın bendesi kıldığını; Sultan Sencer'in, Rûm'da Rûmîlerin, Mısır'da da Mısırlıların meclisini feryat ve yasa bürüdüğünü, bütün Rûm vilayetinin hâkimiyeti altına girdiğini, haç ve put yerini de hatip ve minberin aldığını vurgulamaktadır. Lûtfuyla, Irâklıları mutlu edip derdi giderdiğini; Sultan Sencer'in, cömertliğiyle kılıcından kini akıtır savaşın

ortasında yeğeni Maḥmūd'a barış lutfettiğini; Sultan Sencer'in nâmiyla bayrağın, hutbenin, fermanın, mührün, altın ve dirhemini Bağdat'ta değer kazandığını ifade etmekte; Sultan Sencer'in veziri Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'ı, Hz. Süleyman'ın veziri Âşaf'a; Sultan Sencer'i Hz. Süleyman'a, sultanın kılıcını da Hz. Süleyman'ın mührüne benzetmektedir. Bunlara ilave olarak Mu'izzî, zafer ve fetihle sultanın benzersiz oluşuna; devletin sınırlarının Ḳannûç'tan Beytu'l-Harem'e kadar genişlediğine, savaşta muzaffer atına ve meclisine yer vermektedir:

دو پادشاه به جهد تو داده دست به عهد	دو شهریار به سعی تو صلح کرده به هم
به حسن همت و تدبیر تو شده حاصل	هزار مصلحت از صلح هر دو در عالم
به عزم رزم چو از ری به رای و تدبیرت	کشید رایت و لشکر شهنشاه اعظم
در آن مصاف جهانی نهاده روی به رزم	ز گرد و پارسى و ترک و تازی و دیلم
طرب کننده بر آواز کوس و ناله نای	چو باده خوار بر آوای زیر و نغمه بم
چه تیغ های به زهر آبداده بدرخشید	چنانکه آب شد از بیم زهره ضیغم
شدند جمله گریزان ز لشکر سلطان	بر آن صفت که گریزان شود ز گرگ غم
از آن سپس که شمردند خویش را غالب	شدند مغلوب از تیغ شاه و تیر حشم
یکی قتل قضا شد یکی عدیل عنا	یکی اسیر اسف شد یکی ندیم ندم
اگر نبودى سعی تو در میانه کار	و گر نکردى سلطان روزگار کرم
ز آه خسته رسیدی به برج ماهی تف	ز خون کشته رسیدی به پشت ماهی نم
به روم بزم همه رومیان شدی شیون	به مصر سور همه مصریان شدی ماتم
به دولت تو گرفتی همه ولایت روم	خطیب و منبر جای صلیب و جای صنم
چو از عنایت بسیار تو بر اهل عراق	گشاده شد در شادی و بسته شد در غم
به لطف صلح بر آوردی از میانه جنگ	به فضل نوش بر آوردی از میانه سم
همان گروه که جستند از آن مصاف چو تیر	بیامدند کمان وار پشت کرده به خم
به نامه ای که نوشتی تو از عجم به عرب	شدند بنده سلطان عرب چنانکه عجم

لوا و خطبه و منشور و مهر و زرّ و درم	ز نام سلطان زینت گرفت در بغداد
جم است شاه و به دستش خُسام چون خاتم	تو آصفی و به دست تو کلک چون افسون
که هست حکم تو اندر میان هر سه حکم	موافقتند به هم ملک و دولت و ملت
دهد جواب سؤالات مشکل و مبهم	به جز تو کیست که گاه فتوت و فتوی
رسید از در قنّوج تا به بیت حرم	طراز جامه دولت نگار خامه توس
به بزم مجلس میمون تو چون باغ ارم ⁶⁵⁶	به رزم موکب منصور تو چو چرخ برین

İki padişah senin çabanla (birbirlerine) söz verdi, iki şehriyâr senin gayretinle barıştılar.

Âlemde her ikisinin barışmasından binlerce maslahat, senin çabanın ve tedbirinin güzelliğiyle hâsıl oldu.

Savaş azmin, zekân ve tedbirin, yüce şâhlarşâhı sancağını ve ordusunu, Rey'den çekti.

Bütün dünya, savaş meydanında savaşa yöneldi; Kürdü, Farsı, Türkü, Arap'ı ve Deylemli.

Savaş davullarının gür sesi ve hücum borusunun tiz sesiyle, şarap içenler (sarhoşlar) nara atarak ve nağme söyleyerek sevinç içinde.

Zehirli kılıçlar havada öyle bir parladı ki aslanların ödü, korkudan suyla doldu.

Sultanın ordusundan hepsi korkup kaçtı, hem de kuzuların kurttan kaçtığı gibi.

Kendilerini galip saydıktan sonra, şâhın kılıcından ve öfke okundan mağlup oldular.

Biri kazanın maktülü, diğeri iyiliğin eşi oldu. Biri esefin esiri oldu, diğeri pişmanlığın nedimi.

Bu işte senin gayretin/çaban olmasaydı ve zamanının sultanı da cömertlik yapmasaydı/affetmesiydi,

Ay burcuna yorgun âhtan ateş ulaşır mıydı, ölüm kanından balığın sırtına nem/su gider miydi?

Rûm'da bütün Rûmîlerin meclisini, feryat figanla doldurdun. Mısır'da bütün Mısırlıların meclisini matem kıldın.

⁶⁵⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 484-486.

Bütün Rûm vilayetini, devletine (hâkimiyetin altına) aldın. Haç ve put yerini, hatîp ve minber aldı.

Sayırsız lütfundan dolayı Irâk ehline mutluluk kapısı açıldı ve gam kapısı kapandı.

Savaşın ortasında barış lütfettin. Cömertliğine tırnaklarının ucundan/ortasından zehir akıttın.

Savaş meydanından ok gibi fırlayan grup, sırtları yay gibi eğri bir şekilde geri geldiler.

Acem'den Arap'a kadar yazdığın fermanla, Arap'ı da Acem'i de sultanın bendesi oldu.

Sultanın nâmıyla bayrak, hutbe, kanun, mühür, altın ve dirhem Bağdat'ta değer kazandı.

Sen Âşafsın ve elindeki kalem büyüldür. Şâh, Süleyman gibi; elindeki kılıç da yüzük gibidir.

Senin hükmün, her üç hikmetin arasında saltanatta, devlette ve millette birbiriyle uyumludur.

Zafer ve fetih zamanı senden başka kim vardır? Sorusunun cevabı zor ve belirsizdir.

Devletin kıyafetinin güzelliği, Kıannuc'tan Beytu'l-harem'e kadar uzanmış olan kaleminin nakşıdır.

Savaşta senin muzaffer binitin yüce felek gibi, bezmede senin kutlu meclisin İrem bahçesi gibidir.

Bu hâdise hakkında Erdoğan Merçil, Sâve Savaşı'ndan sonra Maḥmûd'un veziri Sümeiremi'nin araya girmesiyle Maḥmûd'un ve amcası Sultan Sencer'in barıştıklarını söylemektedir.⁶⁵⁷ Oysa yukarıdaki beyitler ışığında Mu'izzî, Sultan Sencer'in, Sâve Savaşı'nda yeğeni Maḥmûd'u yendikten sonra iki taraf arasındaki barışın, Sencer'in veziri ve Nizâmülmulk'ün yeğeni olan Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'ın çabasıyla sağlandığını açıkça beyan etmektedir.

2.7. İmar Faaliyetleri

Mu'izzî, bu konuyla alâkalı dîvânında, pek çok imar faaliyetlerine yer vermiştir. Dîvânda yer alan ve beyan edilen bilgiler doğrultusunda Selçuklu Sultanları

⁶⁵⁷ Bk. Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 119.

yaşadıkları dönem boyunca birçok imar faaliyetlerinde bulunmuş, fethettikleri ülke ve toprakları bayındır hale getirmişlerdir. Ele geçirdikleri yerlerde viran olmuş birçok beldeyi ve yapıları mamur kılarak, kendi inanç, kültür ve hayat tarzlarını yaymışlardır. Selçuklu sultanları, hem fethettikleri hem de ikamet ettikleri yerlerde, milleti için huzur ve sükûn ortamı içinde halkın hayatlarını idame ettirip geçimlerini sağlayacağı uyumlu ve müşterek bir yaşamın ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bunun neticesinde Büyük Selçuklu Sultanları ve devlet adamları tarafından adalet ve refaha dayalı bir toplum düzeni oluşmuştur.

Sultan Melikşâh için kaleme aldığı “Sultan Melikşâh’ın, Bağdat’tan Başkentine Dönüşü” başlıklı bir şiirinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın altı ay içinde Bağdat’ta birçok önemli iş yaptığını, virane yerleri bayındır kıldığını, Kûfe ovası, Heyt, Medâyin/Medâin ve Tıkrî’ti alarak mamur ettiğini anlatmaktadır:

هزار سیرت نیکو نهاد در بغداد	ز رای و همت عالی به مدت شش ماه
چو بوستان ارم کرد خرم و آباد	خرابه های کهن را به فر دولت خویش
شکار کرده و داده به شیر مردی داد ⁶⁵⁸	به دشت کوفه و هیت و مداین و تکریت

Altı aylık süre içerisinde yüce zekâsı ve himmetiyle Bağdat’ta binlerce iyi iş yaptı. Devletinin gücüyle eski harabeleri, İrem bahçesi gibi yaptı ve bayındır hale getirdi. Kûfe ovası, Heyt, Medâyin ve Tıkrî’t’e sefer düzenledi, (buraları aldı) ve yiğitliğin hakkını verdi.

Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın dünya üzerinde mamur olan her şeyi adaletiyle yaptığından, viran olan yerleri de gene adaletiyle kalkındırdığından bahsetmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın makamından dolayı Mısır’ın cennet gibi bir yere dönüştüğünü söylemekte, adaletiyle cihanın cennet bahçesi gibi bayındır ve huzurlu olduğunu ve bâtlı yok edip hakkın temelini attığını vurgulamaktadır. Düşman beldelerinin viran, devlet topraklarının mamur olduğunu; haçı, putu ve putperesti kaldırıp Rûm’u bunlardan tertemiz yaptığını ve Nîşâbûr halkına ikramlarda bulunduğunu belirtmektedir:

وز فر تو این روضه چو روضت جنان است ⁶⁵⁹	از جاه تو این مصر چو رضوان بهشت است

⁶⁵⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 137.

Makamınla Mısır, cennet bahçesi gibidir. Gücünle bu bahçe, cennet ehlinin gülistanıdır.

هرچه آباد است بر روی زمین از عدل تو است و آنچه ویران است هم عدل تو آبادان کند⁶⁶⁰

Yeryüzünde bayındır olan her şey senin adaletinden dolayıdır. Viran olan her şeyi de adaletin kalkındırır.

خداوندا جهاندارا به زیر سایه عدلت جهان آباد و خرم گشت همچون روضه رضوان

سر باطل فرو برده بنای حق بر آورده حصار دشمنان ویران و صحن دولت آبادان⁶⁶¹

Ey sultan! Ey cihan sahibi şâh! Senin adaletinin gölgesi altında, cihan cennet gibi bayındır ve huzurlu oldu.

Bâtılın başı yerin dibine girdi ve Hakk'ın binası çıktı/yükseldi. Düşmanların hisarı viran ve devletin toprakları bayındır oldu.

از چلیپا و بت و بتگر نگوید کس به روم تا که قهار چلیپا و بت و بتگر تویی

خلق نیشابور در نعمت همی تن پرورنده زانکه سلطان نکوکار رهی پرور تویی⁶⁶²

Haçı, putu ve putperesti ortadan kaldırdığın sürece, Rûm'da haç, put ve putperestten kimse söz etmez.

Nîşâbûr halkı nimetle boğuluyor. Çünkü iyi/hayırlı işlerin peşinde olan sultan sensin. Mu'izzî, "Sultan Sencer'in Bağdat'tan Nîşâbûr'a Dönüşünü Kutlama" başlıklı bir şiirinde Horâsân topraklarının Sultan Sencer'in adaletiyle bayındır olması için, talihin Sultan Sencer'i Horâsân'a götürdüğünden ve Horâsân'ın bütün bahçelerinin ve dağlarının süslenip donatıldığından bahsetmektedir:

آورد تو را دولت تو سوی خراسان تا بوم خراسان شود از عدل تو آباد

آراسته شد باغ چو بتخانه مُشکوی و افروخته شد راغ چو بتخانه نوشاد⁶⁶³

Horâsân toprakları adaletinle bayındır olsun diye talihin/devletin seni Horâsân'a götürdü.

⁶⁵⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 81.

⁶⁶⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 149.

⁶⁶¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 545-546.

⁶⁶² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 700.

⁶⁶³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 163.

Bağ bahçe, Muşkûy puthanesi gibi süslendi/donatıldı. Dağlar çöller, Nuşâd puthanesi⁶⁶⁴ gibi aydınlandı.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde eski şâhların harap ettiği yerleri, Sultan Melikşâh’ın, adaleti ve zekâsıyla mamur ettiği ifadesine yer vermektedir:

آباد کرده نظر و عدل او شدست هر جا خراب کرده شاهان باستان⁶⁶⁵

Eski şâhların harap ettiği her yeri, onun feraseti ve adaleti bayındır hale getirdi.

Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Sencer’in adaletiyle Allah’ın, Ḥorâsân’ı dokuz yıl donattığını söylemektedir:

ایزد چو ولایت خراسان را آراست به عدل او سنه تسعین⁶⁶⁶

Allah, Ḥorâsân vilayetini onun adaletiyle dokuz yıl donattı.

Sultan Berkyâruḡ’u överken söylediği başka bir kasidesinde ise Mu‘izzî, adaletsizlik ve yağmadan viran olan her şehrin Sultan Berkyâruḡ’un adaletiyle kalkındığını, Beyhaḡ’tan Tirmiz’e kadar bütün şehirleri zekâsı ve sancağıyla Ḥorâsân gibi bayındır yaptığını/kıldığını dile getirmektedir:

ز عدل و رحمت تو در خراسان گشت آبادان هر آن شهری که از بیداد و از تاراج ویران شد

ز بیہق تا در ترمذ بہر شهری کہ بگذشتی ز رای و رایت تو چشمه و چشم خراسان شد⁶⁶⁷

Adaletsizlik ve yağmadan viran olan her şehir, Ḥorâsân’da adaletin ve rahmetinle bayındır hale geldi.

Beyhaḡ’tan Tirmiz’e kadar geçtiğin her bir şehir, senin zekân ve sancağınla Ḥorâsân’ın pınarı ve gözü oldu.

“Sultan Berkyâruḡ’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, sitem ve zulümle viran olan Doğu ve Batının, Sultan Berkyâruḡ’ın adaletiyle ıslah edildiğine dikkat çekmektedir:

الا یا دادگر شاهی که اندر مشرق و مغرب کجا بود از ستم ویران شد از عدل تو آبادان⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ Belh’te bulunan bir puthane. Aynı zamanda Mu‘izzî’nin yaşadığı dönemde, Çiğil, Halluḡ gibi güzelleriyle meşhur olmuş bir bölgenin adı. Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nîşâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, s. 886.

⁶⁶⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 526.

⁶⁶⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 591.

⁶⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 169-170.

Ey âdil şâh! Doğu ve Batıda zulümle/sitemle viran olan neresi varsa, senin adaletinle kalkındı.

Sultan Sencer ve Sultan Muhammed'in Anneleri Tâceddîn Hâtun'u överken söylediği bir kasidesinde Mu'izzî, Tâceddîn Hâtun'un yaptığı hayırlarla İran'ın kalkındığını, Merv'de ve Nîşâbûr'da yaptığı imaretlerle Tâceddîn Hâtun'a kıyamete dek dua edileceğini; din ve İslâm'da kalıcı olacak ve temeli sağlam bir hayrat olduğunu, ilim ve talim için âlimlerin orada hazır bulunduğunu ifade etmektedir:

تا چهارم کشور از خیرات تو معمور شد اختیار جمله عالم چهارم کشورست
آنچه در مرو و نساپور از عمارت کرده ای بر زبان خلق شکر و شرح آن تا محشرست⁶⁶⁹

Dördüncü ülke (İran ülkesi), senin hayırlarınla bayındır hale geldikçe, bütün âlemin tercihi dördüncü ülkedir.

Merv'de ve Nîşâbûr'da yaptığın imaretler, mahşere kadar halkın dilinde şükür olacak ve konuşulacaktır.

خیری که تو به مرو و نساپور کرده ای خیری است در شریعت و اسلام پایدار
دیوار آن چو چرخ بلندست بی گزند بنیاد آن چو کوه گران است استوار
گشته ز بهر درس امامان در او مقیم کرده ز بهر علم فقیهان در او قرار⁶⁷⁰

Senin Merv ve Nîşâbûr'da yaptığın hayır, şeriat ve İslâm'da payidâr olacak bir hayırdır.

Onun duvarı yüce felek gibidir, geçilmez. Onun temeli de dağ gibi sapasağlamdır, yıkılmaz.

Ders için imamlar onda/orada hazır, ilim için fakihler onda/orada kararlıdır.

Mu'izzî, vezir Nizâmulmulk'ün Oğlu vezir Faḥrulmulk'ü övmek için kaleme aldığı kasidelerinde sultanın, veziri sayesinde yüceldiğinden; Ḥorâsân'ın da sultanın sayesinde bayındır olduğundan; Faḥrulmulk'ün, babası Nizâmulmulk'e övgüde bulunarak vezirliğin asıl gücünün babasından geldiğinden ve vezirlik makamının babası sayesinde gelişme gösterip mamur olduğundan söz etmektedir:

آباد بر آن شاه که دارد چو تو مونس آباد بر آن شهر که دارد چو تو داور⁶⁷¹

⁶⁶⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 580.

⁶⁶⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 102.

⁶⁷⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 291.

Senin gibi munis dosta sahip olduğu için, o şâh yücedir. Senin gibi şâha sahip olduğu için, o şehir (Horâsân) bayındır.

شدست محکم اصل وزارت از پدرش وز او شدست بنای وزارت آبادان⁶⁷²

Vezirliğin aslı/temeli, babasıyla sağlam olmuştur/güçlenmiştir. Vezirlik makamının binası, onun sayesinde bayındır olmuştur.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde dünyanın, bundan önceki padişahların yüzünden harap olduğunu, harap olmuş bu dünyanın artık sultanla kalkındığını, bu duruma da bayındır hale getirmesiyle devletin yücelip değer kazandığı şehri delil gösterdiğini, şimdiye kadar padişahların hepsinin çalıştığını ama böyle bir vatanın Sultanın gayretiyle geliştiğini anlatmaktadır:

خراب بود جهان پیش ازین به دست ملوک کنون به دست تو آباد شد جهان خراب
برین حدیث شها شهر تو دلیل بس است که از عمارت او یافت مُلک رونق و آب
نکرد هیچکس از جمع خسروان به درنگ چنین وطن که همی همت کند به شتاب⁶⁷³

Dünya, bundan önce, eski padişahların eliyle harap oldu. Harap olmuş dünya senin elinle şimdi âbâd (bayındır) oldu.

Ey şâh! Bu hâdiseye senin şehrin yeterli delildir, çünkü onun mamur yapmasıyla devlet yüceldi ve değer kazandı.

Şimdiye kadar padişahlardan hiçbirisi/hiç kimse durmadı ama böyle bir vatan senin gayretinle hız kazandı/genişledi/gelişti.

“Zu’l-se‘âdât-i Faḥrulme‘âlî Ebû ‘Alî Şerefşâh-i Ca‘fer-i Qazvînî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Zu’l-se‘âdât-i Faḥrulme‘âlî’nin cömertliğine ve adaletine vurgu yaparak, cömertliğiyle Qazvîn’de bir tane yoksul bırakmadığını, adaletiyle de Qazvîn’de viran olan her meskeni bayındır yaptığını beyan etmektedir:

تا که جود تو به قزوین نیست یک ساکن فقیر تا که عدل تو به قزوین نیست یک مسکن خراب⁶⁷⁴

Cömertliğin sayesinde Qazvîn’de bir tane fakir yoktur. Adaletin sayesinde Qazvîn’de bir tane viran mesken yoktur.

⁶⁷¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 241.

⁶⁷² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 604.

⁶⁷³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 827-828.

⁶⁷⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 75.

Sultan Melikşâh'ın Tuğrâ ve İnşâ Dîvânı vekili olan Seyyid er-Ru'esâ Mu'înulmulk Ebu'l-Meḥâsin Muḥammed b. Kemâluḍdevle'ye övgü söylemek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, Seyyid er-Ru'esâ Mu'înulmulk'ün yeryüzündeki bütün harabeleri mamur ettiğini ve her sahranın onun devletiyle şehir olduğunu açıklamaktadır:

خرابه‌ای زمین از تو گردد آبادان
به دولت تو شود شهر هر کجا صحراست⁶⁷⁵

Yeryüzünün harabeleri seninle bayındır olur. Her nerede sahra varsa, senin devletinle şehir olur.

2.8. Diğer Önemli Hâdiseler

Dîvânda Mu'izzî tarafından anlatılan diğer önemli ve tarihî hâdiseler ile bazı mühim vakaların kasidelerde yer aldığı görülmektedir. Aktarılabilecek olan beyitlerde Sultan Melikşâh'ın Ḥorâsân'da fitneyi gidermesi, Sâve Savaşı'ndan sonra Sultan Sencer'in yeğeni Maḥmûd'la barışması ve Sultan Melikşâh'ın Ḥalîfe Muḳtedî'yle görüşmesi, bu husustaki örneklerdendir.

Mu'izzî, “Ḥorâsân'daki Fitneyi Giderdikten Sonra Sultan Melikşâh'a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın, Ḥorâsân'da bir süredir var olan kargaşaya kılıcıyla son verdiğinden, halkı emniyete aldığından, fitne çıkaranların pişman olduğundan ve bunun neticesinde artık itaat ve sevinç zamanı olduğundan bahsetmekte; fitneyi Hz. Mûsâ zamanındaki sihirbazların sihrine, Sultanın kılıcını Hz. Mûsâ'nın asâsına ve Sultanı da Hz. Mûsâ'ya benzeterek fitneyi yok ettiğini söylemektedir. Ayrıca Mu'izzî, fitneyi ortadan kaldıran Sultan Melikşâh'a Doğuda ve Batıda sürekli dua edildiğini ifade etmektedir:

وقت، وقت رامش است وروز، روز عشرت است	دست، دست خسروست و کار، کار پادشاست
نیک بنگر تا کنون بی طاعت و فرمان شاه	یک مخالف کیست در گیتی و یک قلعه کجاست
روزگار فتنه بود اندر خراسان مدتی	تیغ او بفزود امن خلق و آن فتنه بکاست
لاجرم گرد ندامت بر رخ آن کس نشست	کز خلاف او همی اندر خراسان فتنه خواست
گر عصا بفکند موسی وقت سحر ساحران	تا بترسیدند و گفتند این عصا چون ازدها است

⁶⁷⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 83.

فتنه اکنون همچو سحر ساحران است از قیاس شاه چون موسی و تیغ تیز او همچون عصا است

لاجرم با مرد و زن زان روز کاین عالم بود بر تن و جان تو اندر مشرق و مغرب دعاست

سایه عدل تو از دنیا و دین خالی مباد زانکه از عدل تو نفع نعمت و دفع بلاست⁶⁷⁶

Vakit, itaat vaktidir; gün, sevinç günüdür. El, sultanın elidir; amel, padişahın amelidir.

İyice bak, şaha itaat etmeyen ve boyun eğmeyen cihanda bir düşman kimdir ve bir kale nerededir?

Bir süre Hôrâsân'da fitne vardı/fitne zamanıydı. Kılıcı, halkın emniyetini arttırdı ve o fitne de azaldı/ortadan kalktı.

Hôrâsân'da şâha karşı olanlardan fitne çıktığından, pişmanlık tozu fitne çıkaran o kimsenin yanağına kondu.

Sihirbazların sihir yaptıkları zamanda Hz. Mûsâ asâsını atınca, korkup dediler ki bu asâ yılan gibidir.

Fitne şu an sihirbazların sihri ile mukayese edilirse, şâh Hz. Mûsâ gibi, şâhın keskin kılıcı da Hz. Mûsâ'nın asâsı gibi olur.

Hiç şüphe yok ki kadını erkeği o günden sonra bu âlemde var oldukça, Doğuda ve Batıda (sultanın) canına ve sağlığına dua vardır.

Adaletinin gölgesi hem dünyadan hem de dinden eksilmesin. Çünkü senin adaletinle nimete yarar, belaya zarar vardır.

Mu'izzî, "Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'a Övgü ve Sâve Savaşı'ndan Sonra Sultan Sencer'in Maḥmûd'la Barışmasına İşaret" başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer'in, savaşta yeğeni Maḥmûd'u yendikten sonra yaklaşık dört yıl Sultan Sencer'in vezirliğini yapan ve aynı zamanda vezir Nizâmulmulk'ün yeğeni olan Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'ın çabasıyla Sultan Sencer'in, yeğenini affettiğini ve barışmalarını anlatmaktadır.

دو پادشاه به جهد تو داده دست به عهد دو شهریار به سعی تو صلح کرده به هم

به حسن همت و تدبیر تو شده حاصل هزار مصلحت از صلح هر دو در عالم

اگر نبودی سعی تو در میانه کار و گر نکردی سلطان روزگار کرم

⁶⁷⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 93.

ز آه خسته رسیدی به برج ماهی تف

ز خون کشته رسیدی به پشت ماهی نم⁶⁷⁷

İki padişah senin çabanla (birbirlerine) söz verdi, iki şehriyâr senin gayretinle barıştılar.

Âlemde her ikisinin barışmasından binlerce maslahat, senin çabanın ve tedbirinin güzelliğiyle hâsıl oldu.

Bu işte senin gayretin/çaban olmasaydı ve zamanının sultanı da cömertlik yapmasaydı/affetmesiydi,

Ay burcuna yorgun âhtan ateş ulaşır mıydı, ölüm kanından balığın sırtına nem/su gider miydi?

Bu hâdise hakkında Erdoğan Merçil, Sâve Savaşı'ndan sonra Maḥmûd'un veziri Sümeyremî'nin araya girmesiyle Maḥmûd'un ve amcası Sultan Sencer'in barıştıklarını söylemektedir.⁶⁷⁸ Daha önce temas ettiğimiz bu hususla ilgili olarak Mu'izzî'nin beyanlarına göre Sultan Sencer'in, Sâve Savaşı'nda yeğeni Maḥmûd'u yendikten sonra iki taraf arasındaki barışın, Sultan Sencer'in veziri ve Nizâm-ı mulk'ün yeğeni olan Şihâbulislâm 'Abdurrezzâk'ın çabasıyla sağlandığını belirtmiştik. Bk. çalışmamızın İkinci Bölümü, "Sultan Sencer'in Sâve Savaşı" başlığı.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın, Halîfe Muktedî'yle görüşmesini anlattığı "Halîfe Muktedî'ye Övgü ve Sultan Melikşâh'ın Onunla Görüşmesi" başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh'ın, Muktedî'yle görüşmesinin din ve şeriata katkı sağladığından; buluşmalarının devletin ve tahtın değerini arttırdığından; bu mübarek buluşmayla, halife Kâim ve Sultan Alp Arslan'ın cennette ruhlarının şâd olduğundan; Halîfe Muktedî sayesinde kıyamete dek dinin temelini sağlamlaştığından bahsetmektedir. Ayrıca Mu'izzî, dünyanın bâkiliğiyle, Abbâsîler ve Selçuklu soyunun da pâyidâr olacağı; Abbâsîler devletini yücelttiği, Rûmîlerin saltanatını yerin dibine soktuğu, şeriati ve dini himaye ettiği ve halifenin öncüsü olduğu ifadelerine yer vermektedir:

عید و دیدار امام الحق امیرالمؤمنین

باد میمون و مبارک بر شه روی زمین

با امام راستان دیدار شاه راستین

بر شریعت راستی بفزود ازین معنی که بود

⁶⁷⁷ Mu'izzî, *Divân*, s. 484-485.

⁶⁷⁸ Bk. Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*, s. 119.

اتصال هر دو روشن کرد چشم ملک و دین	اتفاق هر دو عالی کرد قدر تاج و تخت
قائم و الب ارسلان شادند در خلد برین	زین مبارک اتفاق و زین همایون اتصال
وز خلیفه دین تازی تازه شد تا روز دین	از شهنشه ملک باقی ویژه شد تا روز حشر
دوده عباس از آن و گوهر سلجوق از این	تا جهان باقی بود پاینده و عالی بود
تخت و بخت رومیان بردی فرو هفتم زمین	دولت عباسیان بودی به هفتم آسمان
تو خلیفت را معینی و تو را ایزد معین ⁶⁷⁹	تو شریعت را پناهی و تو را دولت پناه

Emîru'l-mu'minîn'in İmâmu'l- Hakk'la görüşmesi ve bayramı, cihan şâhına kutlu ve mübarek olsun!

İmamla şâhın görüşmesi, şeriata bu anlamdan doğruluk ekledi.

Her ikisinin buluşması/ittifakı, tâcın ve tahtın değerini arttırdı. Her ikisinin kavuşması, dinin ve devletin gözünü aydınlattı.

Bu mübarek buluşma ve kavuşmadan, Kâim ve Alp Arslan, cenneti âlâda mutlu oldular.

Şehinşâhlık sayesinde ebedî saltanat, kıyamete kadar özelleşti. Halife sayesinde mahşere kadar Arap dini yenilendi.

Cihan bâki, pâyidâr ve yüce oldukça; Abbâsîler soyu ve Selçuklu cevheri de bâki olur.

Abbâsîler devletini yedi kat göğe çıkardın. Rûmîlerin taht ve bahtını yerin yedi kat altına gömdün.

Sen şeriâtın hâmisî, devlet de senin sığınağıdır. Sen halifenin rehberi, Allah da senin rehberindir.

2.9. Mu'izzî'nin Dîvânı'nda Yer Alan Şehir Adları, Ülkeler, Kaleler ve Nehirler

Bugün Diyarbakır olarak bilinen Amid, Mekke'de yer alan bir dağın adı Ebû Kubeys, İşfahân/Espehân, Elvend, Enderâb, Anzakya, Özkend, Ahvâz, Îrân, Îrânşehr, Eyvan, Eyvân-i Medâ'in, Bâbu'l-tâk, Bâbil, Buğara, Bust, Bilâsâğun, Belh, Bulğâr (Bulgaristan), Bağdat, Beytu'l-ğarâm, Beytu'l-mağdis, Beykent, Beyhak, Pençîr, Pûşenk, Bâğ-i Pîrûzî (Gazne), Tâif, Tâniser, Tibet, Turkistân, Tirmiz, Tîkrît, Tûrân,

⁶⁷⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 656.

Tûlek, Câbulsâ, Câbulka, Câmi'-i Munî'î, Cibâl, Ceyhûn, Câber, Cîlem, Curcân, Çogâniyân, Çiğil, Çin-Çinistân, Deryâ-yi Çin, Hazar, Herî, Heyt, Hicâz, Halep, Hille, Hotlân, Hoten, Horâsân, Hıta, Halluh, Hârezm, Hendek, Hovernak, Hevân diyarı (Kirmanşâh bölgesi), Huzistân, Hayber, Habeş, Dicle, Deyyâr, Demâvend, Dehlî, Diyâr-ı bekr (Diyarbakır), Deylem, Rûm, Rey, Zâvulistân-Zâbulistan, Zemzem, Zenk, Zengân, Zînhâr, Sârî, Sâve, Sebâ, Sedîr, Semerkand, Sind, Sumenât, Seyhûn, Sîstân, Suhâ Çölü, Şadyâh, Şâm, Şuşter, Şîrâz, Safâ, Şıffîn, Şan'â, Tabes, Torâz, Tûr-i Sînâ, Şehr-i 'Âd, Nehr-i 'Âşî, 'Aden, Irak, Irakeyn, 'Arafât, 'Ummân, Gâtfer, Ğurcistân, Ğazne, Ğûr, Fırat, Fereb, Ferhâr, Fergâne, Firenk, Filistîn, Fanşûr, Kâf Dağı, Kıpçâk, Kuzdâr, Kazvîn, Kahistân, Koştantîn, Kum, Kandahar, Kannuc, Keyrevân, Kabil, Kâbul, Kâbulistân, Kâşân, Kâşgar, Kâlef-i Zem, Kâlencer, Kerbelâ, Kerh, Kirmân, Kiş, Keşmîr, Ka'be, Kûfe, Ken'ân, Kunbed-i Ahzer, Gurgân, Gence, Gong, Gîrenk, Mâzenderân, Mâçîn, Mâfarķîn, Mâverâ'unnehir, Maḥfûre, Medâyin, Medîne, Merv, Mervu's-Şehcân, Mervih, Morgâb, Merve, Mescidî'l-Aksâ, Meşhed-i Tûs, Mısır, Nehru'l-Ma'li, Deryâ-yi Mağrib, Mekke, Muşul, Multân, Meymend, Nesâ, Nişâbûr, Nuşaybin, Nuşâd, Nur-i Buḥârâ, Nehâvend, Nil, Nîmrûz, Nîmşeb, Vurûgird, Velec, Herat, Hind, Hindûstân, Heyt, Yağma, Yemen.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MU‘İZZÎ DÎVÂNI’NA GÖRE BÜYÜK SELÇUKLU SARAY VE DEVLET TEŞKİLATI

1. SULTANLIK ALÂMETLERİ

Selçuklular tarihinde siyasi hâdiseler araştırıldığında ya da bu hususta yazılmış eserler okunduğunda Selçuklu Devletleri döneminde sultanlara özgü ve idarecilerin sultan, hükümdar olduğunu gösteren çeşitli hâkimiyet alâmetleri vardır. Bunlar arasından sultan, taht, tâç, hutbe, sikke, bayrak, nevbet ve kılıç gibi sultanlık alâmetleriyle ilgili bazı terimlere tesadüf edilmektedir. Böylece tespitlerimizde dîvândaki sultanlık alâmetleri, örnekleriyle açıklanmaya çalışıldı. Bunun neticesinde de bazı alâmetlerde yeteri kadar, hatta fazlasıyla örnek gösterildi. Bazılarında ise azla yetinmek zorunda kalındı.

Bu alâmetlerden en önemlileri, unvan ve lakaplardır. Mu‘izzî’nin dîvânında geçtiği kadarıyla sultanlık alâmetleri hususunda aşağıdaki başlıklar ışığında örnekler verilecektir.

1.1.Sultanların Unvan ve Lakapları

Selçuklu Devleti, bir imparatorluk halinde şekillenmeye başladığından itibaren Sultan Melikşâh’ın ölümüne (1092) kadar devletin başında bulunan Tuğrul Bey, Sultan Alp Arslan ve Sultan Melikşâh gibi sultanlar, “es-Sultânu’l-mu‘azzam, es-Sultânu’l-‘azâm, Mu‘izzeddîn ve’d-dunyâ, Ebu’l-Feth, Razıyyu’l-hazreteyn, şehinşâh, Burhân-i Emîru’l-mu’minîn, Ebu’l-Muzafer, Şâh-i İslâm, pâdişâh, şâh ve sultan” unvanlarını taşımışlardır.⁶⁸⁰ Ayrıca Mu‘izzî, Türk sultanlarının lakabı olan Teksîn ve Hâkân lakaplarını da dîvânda zikretmiştir. Bunun yanı sıra Mısır padişahlarının lakabı olan Hîdîv, Hint padişahlarının lakabı olan Rây ve bazı Horâsân meliklerinin lakabı olan Yabgû da dîvânda zikredilen diğer lakaplardandır. Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen sultanların unvan ve lakaplarından örnekler:

⁶⁸⁰ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, s. 74; Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*, s. 30-34.

“Sultanların Sultanı Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Sencer için cihan fâtihi ve sultan unvanlarını bir arada kullanmakta; ayrıca Sultan Sencer’i şâh unvanıyla zikretmektedir:

فتح آمده و تهنیت آورده جهان را سلطان جهانگیر به این فتح مهناً

بهروزی او در همه گیتی شده معروف پیروزی او در همه عالم شده پیدا⁶⁸¹

Fetih gelmiş ve cihana mübarekliği getirmiş. Cihan fatihi sultan bu fetihle kutludur. Onun (şâhin) gücü dünyanın her yerinde meşhur oldu, başarısı bütün âleme yayıldı/bütün dünyada göründü.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övdüğü diğer kasidelerinde, Sultan Sencer için Doğunun ve Batının şâhibkırânı (sultanı), mu‘izzeddîn (dini yücelten), nâşireddîn (dinin nâsırı), cihan alan, âdil, şâhlarşâhı, denizlerin ve karanın sultanı gibi unvan ve lakapları kullanmaktadır. Ayrıca Allah’ın gölgesi, bütün Selçukluların güneşi ve Doğunun hüsrevi gibi lakapları da anmaktadır:

صاحبقران مشرق و مغرب معزّ دین شاهی که او به تیغ و به دولت جهان گرفت⁶⁸²

Doğunun ve Batının sultanı, dini yücelten, kılıcı ve devletiyle cihanı almış şâhtır.

فرخنده باد عید شهنشاه دادگر سلطان شرق و غرب و شهنشاه بحر و بر⁶⁸³

Âdil şehinşahın bayramı kutlu olsun! Doğunun ve Batının sultanı, deniz(ler)in ve karanın şehinşâhı.

سایه یزدان و خورشید همه سلجوقیان ناصر دین خسرو مشرق که نامش سنجر است⁶⁸⁴

Allah’ın gölgesi ve bütün Selçukluların güneşi, dinin nâsırı ve Doğunun hüsrevi, adı Sencer olandır.

شاه مشرق تاج ملت ناصر دین خدای افسر شاهان که شاهان را همی افسر دهد⁶⁸⁵

Doğunun şâhı, milletin tâcı, Allah dininin nâsırı! Şâhlara tâç veren şâhların şâhıdır.

سر افراز سلجوقیان شاه مشرق ملک ناصر الدین ملک زاده سنجر⁶⁸⁶

⁶⁸¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 3.

⁶⁸² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 86.

⁶⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 213.

⁶⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 112.

⁶⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 160.

⁶⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 377.

Doğunun şâhı Melik Nâşireddîn Melikzâde Sencer, Selçukluların kıvancı/gururudur.

ناصر دین خسرو مشرق ملک سنجر که مُلک یافت میراث از ملک سلطان و از الب ارسلان⁶⁸⁷

Nâşireddîn (dinin nâsırı) ve Doğunun sultanı Melik Sencer, saltanatı Melik Sultan (Melikşâh) ve Alp Arslan'dan elde etti.

از بهر دعا ثنا کند بلبل بر ناصر دین بن معزالدین⁶⁸⁸

Mu'izzeddîn'in (Sultan Melikşâh) oğlu Nâşireddîn'e (Sultan Sencer), bülbül dua için övgüde bulunur.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Sencer için, dedesi Sultan Alp Arslan'ın Burhân-i Emîru'l-mu'minîn ve babası Sultan Melikşâh'ın Mu'izzeddîn ve'd-dunyâ (dinin ve dünyanın ağırlayıcısı, yücelticisi) lakaplarına yer vermektedir:

در ظفر برهان امیرالمؤمنین چون جد خویش در شهنشاهی معز دین و دنیا چون پدر⁶⁸⁹

Zaferde dedesi Burhân-i Emîru'l-mu'minîn (Sultan Alp Arslan) gibi, şehinşahlıkta babası (Sultan Melikşah) Mu'izzu'd-dunyâ ve ve'd-dîn (dîn ve dünyayı yücelten) gibidir.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı bir terkîbbendde Sultan Sencer'i, sultanlar sultanı ile Ebu'l-Hâriş unvan ve lakabıyla zikretmektedir:

جهان داری جوان دولت سرافراز عدو بندان ابوالحارث ملک سنجر خداوند خداوندان⁶⁹⁰

Genç talihli, cihanın sahibi, düşmanı alt etmesiyle kıvançlı; sultanların sultanı Ebu'l-Hâris Melik Sencer!

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh için Doğunun ve Batının sultanı, husrev, şâhibkırân, şâh ve sultan gibi unvan ve lakapları kullanmaktadır:

سلطان شرق و غرب که در شرق و غرب اوست صاحبقران و خسرو و شاه و خدایگان⁶⁹¹

O, Doğuda ve Batıda sâhibkırân (akıl sahibi), hüsvrev, şâh ve sultan olan Doğunun ve Batının sultanıdır.

⁶⁸⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 583.

⁶⁸⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 590.

⁶⁸⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 205.

⁶⁹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 747.

⁶⁹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 526.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’a övgüde bulunmak için kaleme aldığı kasidelerinde Sultan Melikşâh’ın, Mu‘izzeddîn ve’d-dunyâ (dinin ve dünyanın ağırlayıcısı, yüceticisi), din-perver (dine hizmet eden), İslâm şâhı ve âdil gibi lakap ve unvanlarına yer vermektedir:

معزالدين والدنيا خداوند خداوندان شهنشاه مبارک رای مُلک آرای دین پرور⁶⁹²

Şâhlar şâhı Mu‘izzeddîn ve’d-dunyâ, mübarek fikirli, saltanat süsleyen ve dine hizmet eden şehinşâhtır (şâhlar şâhıdır).

سایه یزدان معزالدين والدنيا که او تیغ کشور دار دارد بازوی کشور ستان⁶⁹³

O, ülke fetheden kılıca ve ülke alan kollara sahip olan Allah’ın sâyesi Mu‘izzeddîn ve’d-dunyâ’dır.

سایه یزدان معزالدين والدنيا که هست دین و دنیا را از او تأیید و عز جاودان⁶⁹⁴

Din ve dünyanın onunla sonsuza dek kuvvetli ve yüce olduğu Mu‘izzeddîn ve’d-dunyâ, Allah’ın gölgesi’dır.

تا که اسلام و شریعت به جهان آیین است رکن اسلام خداوند معزالدين است⁶⁹⁵

İslâm ve şeriat cihanda âdet/gelenek olduğu müddetçe, İslâmın rüknü Sultan Mu‘izzeddîn’dır.

شاه اسلام معزالدين سلطان سنجر آن که شاهان جهان را به کف او است نیاز⁶⁹⁶

İslâmın şâhı Mu‘izzeddîn Sultan Sencer, cihan şâhlarının avcunda niyaz olduğu bir sultandır.

خسرو عادل معزالدين ملک سلطان که هست از شهنشاهان و سلطانان جهان را یادگار⁶⁹⁷

Âdil hüsvrev Mu‘izzeddîn Melik Sultan, cihana şehinşâhlar ve sultanlardan yadigârdır.

والا جلال دولت و دنیا معزالدين شاهی که هست سید شاهان روزگار⁶⁹⁸

Devletin ve dünyanın celali, Mu‘izzeddîn, zamanın şâhlarının lideri olan bir şâhtır.

⁶⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 196.

⁶⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 500.

⁶⁹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 571.

⁶⁹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 90.

⁶⁹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 417-418.

⁶⁹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 276.

⁶⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 333.

Bütün hüsrevlerin şâhı Mu'izzeddîn, yüce talihli ve iyi bahtlı sultandır.

Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı başka kasidelerinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh için babası Alp Arslan'ın lakabı olan Ebu'l-Feth (fethin babası) lakabını kullanmakta ve şehinşâh, cihan fâtihi gibi unvanlara vurgu yapmaktadır:

سلطان بلند اختر ابو الفتح ملک شاه
شاهی که مبارز فکن و تیغ گذارست⁷⁰⁰

Yüce talihli sultan Ebu'l-Feth Melikşâh, onunla peygamber dininin değerli olduğu bir şâhtır.

سلطان بلند اختر ابو الفتح ملک شاه
شاهی که عزیزست به او دین پیمبر⁷⁰¹

Yüce talihli şâh olan Ebu'l-Feth Melikşâh'tan başka, peygamber dini onunla değerli olan şâhtır.

جز شاه بلند اختر ابو الفتح ملک شاه
سلطان جهانگیر و شهنشاه جهانبان⁷⁰²

Ebu'l-Feth büyük talihli Melikşâh'tan başka cihan fetheden sultan ve cihan bekçisi şehinşâh yoktur.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü ve Semerkand Fethini Kutlama" başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh için Doğunun şâhı lakabını beyan etmektedir:

ای کرده فتح و نصرت در مشرق آشکارا
بگذشته زاب جیحون و اتش زده در اعدا⁷⁰³

Ey Doğuda fethi ve zaferi bilinen (şâh)! Ey Ceyhun nehrinden geçip düşmanları ateşe atan (şâh)!

Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı başka bir şiirinde Mu'izzî, Melikşâh için İslâm şâhı unvanına dikkat çekmektedir:

شاه اسلام ملک شاه که در شاهی و ملک
عزم او قاعده نصرت و فتح و ظفر است⁷⁰⁴

İslâm şâhı Melikşâh, azmi, şâhlıkta ve devlette nusretin, fethin ve zaferin kaidesidir.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı diğer kasidelerinde Sultan Melikşâh için hüsrev, Doğunun ve Batının şehriyârı, karaların ve denizlerin şâhı, cihan şâhı, cihan

⁶⁹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 272.

⁷⁰⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 114.

⁷⁰¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 226.

⁷⁰² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 532.

⁷⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 4.

⁷⁰⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 118.

sultani, milletin şâhı, şehinşeh, mu‘azzam, pâdişâh, muzaffer ve âdil gibi lakap ve unvanları ele almaktadır:

خسرو عالم ملک‌شاه آن خداوندی که هست شهریار شرق و غرب و پادشاه بحر و بر⁷⁰⁵

Doğunun ve Batının şehriyarı, karaların ve denizlerin şâhı olan o sultan, Âlemin hüsrevi Melikşâh'tır.

هر شعر کان به نام شهنشہ نگفته‌اند آن را ز حکمت و ز معانی شعار نیست⁷⁰⁶

Şâhlar şâhının adına söylenilmemiş hiçbir şiirin, hikmet ve manalara dair bir özelliği yoktur.

شاهنشہ معظم فخر نژاد آدم شاهی که کرد عالم چون روضہ های رضوان⁷⁰⁷

Mu‘azzam şehinşâh, Âdem soyunun övüncü; âlemi, cennet gibi yapan pâdişâhtır.

شاه جهان که خسرو فرخنده اختر است بر شرق و غرب پادشہ عدل گستر است⁷⁰⁸

Kutlu talihli sultan olan cihan şâhı ve (âdil) padişahın adaleti, Doğuya ve Batıya kadar yayılmıştır.

شاهی که عدل و جود همه روزگار او است تاریخ نصرت و ظفر از روزگار او است⁷⁰⁹

Bütün zamanların adaleti ve cömertliği onun olan padişah! Nusret ve zafer tarihi Sultan Melikşâh'ın zamanından başlar.

تا مبارک رایت شاه جهان آمد پدید در خراسان نقش روضات الجنان آمد پدید

آن جهانداری که از انعام او در شرق و غرب بندگان را تا قیامت نام و نان آمد پدید⁷¹⁰

Dünya sultanının mübarek sancağı ortaya çıkınca, Horâsân'da cennet bahçelerinin tasviri belirdi.

O, nimetlerinden/imbânlarından, Doğuda ve Batıda kullarına kıyamete kadar ekmek ve su veren cihan sultanıdır.

در شهنشاهی تو را یزدان ز عالم بر گزید هر که یزدان بر گزیدش بر گزیده آن بود⁷¹¹

⁷⁰⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 330.

⁷⁰⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 91.

⁷⁰⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 527.

⁷⁰⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 77.

⁷⁰⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 93.

⁷¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 149.

Şehinşâhlıkta Allah seni halktan seçti. Allah'ın onu seçtiği kimse, seçilmişlerden olur.

چو سلطان ملکشاہ پیروزگر

نه بود و نه هست و نه باشد دگر

خداوند گیتی و شاه بشر⁷¹²

شهشاہ آفاق و صدر ملوک

Muzaffer/fâtih Sultan Melikşâh gibisi ne geldi ne gelir ne de gelecek.

Ülkelerin şehinşâhı ve meliklerin lideri (sultanların sultanı), cihanın sultanı ve milletin şâhidir.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Nîşâbûr’a gelişine dair söylediği manzumesinde de Sultan Melikşâh’ın muzaffer hüsrev, sultan, şâh ve melik gibi lakap ve unvanlarını zikretmektedir:

سلطان همه روی زمین خسرو منصور⁷¹³

با نصرت و فتح و ظفر آمد به نشابور

Bütün yeryüzünün sultanı ve muzaffer hüsrev, Nîşâbûr’a nusret, fetih ve zaferle geldi.

ز باختر خبر فتح توست تا خاور⁷¹⁴

خدايگانا، شاه، مظفرا، ملکا

Ey sultan! Ey şâh, ey muzaffer ve ey melik! Senin fethinin haberi, Batıdan Doğuya kadardır (yayıldı).

“Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir diğer kasidede ise Mu‘izzî, Sultan Melikşâh için Ruknulisâm (İslâm’ın temeli) ve mu‘izzeddîn (dini yücelten) unvanlarını kullanmaktadır:

رکن اسلام و معز دین پیغمبر تویی⁷¹⁵

ای خداوندی که در روی زمین داور تویی

Ey sultan yeryüzünde hâkim/şâh sensin. İslâm’ın rûknü ve peygamber dinini yücelten sensin.

Mu‘izzî, Sultan Berkyârûk’u övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Sultan Berkyârûk için Ebu’l-Muzaffer, Rukneddîn, Rukneddîn u dunyâ (dinin ve dünyanın rûknü), mu‘izz-i devlet (devleti yücelten), şehinşâh, şehriyâr, pâdişâh, cihan fâtih ve şâhibkırân lakap ve unvanlarını işlemektedir. Ayrıca Sultan Berkyârûk’a, dedesi Sultan Alp Arslan’ın emîru’l-mu‘minîn lakabıyla da hitap etmektedir:

⁷¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 144.

⁷¹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 220.

⁷¹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 275.

⁷¹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 280.

⁷¹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 700.

شهنشاه مظفر بوالمظفر کاو به پیروزی معز دولت پیروز و رکن دین یزدان شد

بلند اختر شهنشاهی که بر تخت شهنشاهی امیر المؤمنین را همچو جد خویش برهان شد⁷¹⁶

Ey zafer sahibi şâhlar şâhı Ebu 'l-Muẓaffer! Zaferiyle/başarılarıyla, muẓaffer devleti yücelten ve Allah dininin temeli oldu.

Yüce talihli şâhlar şâhı (Sultan Berkyâruk), şehinşahlık tahtında dedesi Burhân-i Emîru 'l-mu'minîn (Alp Arslan'ın lakabı) gibi oldu.

رکن دین و رکن دنیا زان قبل داری لقب کز تو شد هم رکن دین هم رکن دنیا استوار

ور ز سنگ و آب پرسی کنیت صاحبقران بوالمظفر آید آواز از جبال و از بحار⁷¹⁷

Hem dinin hem de dünyanın rüknü seninle sapasağlam olduğu için, bu bakımdan Rukn-i dîn u rukn-i dünyâ (dinin ve dünyanın rüknü) lakabına sahipsin.

Taşlardan ve sudan, şâhibkırânın (bilge şâhın) soyunu sorarsan, dağlar ve denizlerden Ebu 'l-Muẓaffer sesi gelir.

فرخ معز دولت و فرخنده رکن دین شایسته پادشاه و پسندیده شهریار

پاینده آسمان ظفر بوالمظفر آنک بی رای او همی نکند آسمان مدار⁷¹⁸

Kutlu devleti yüceltendir ve mübarek dinin rüknüdür/rukneddindir. (Ona) Padişahlık ve şehriyarlık layıktır.

Ebu 'l-Muẓaffer'in zaferi, felekte dâim olsun. Onun zekâsı olmadan gökyüzü dönmez.

رکن دین مصطفی برهان میر المؤمنین پادشاهی ملک بخش و خسرو گیتی ستان

بوالمظفر برکیارق آن که در شاهنشهی یادگار است از ملک سلطان و از الب ارسلان⁷¹⁹

Mustafa dininin temeli Burhân-i Emîru 'l-mu'minîn, saltanat bahşeden padişah ve cihan alan/fetheden hüsveldir.

Ebu 'l-Muẓaffer Berkyâruk, şehinşahlıkta Melik Sultan (Melikşâh) ve Alp Arslan'dan yadigârdır.

خداوند خداوندان معزالدوله رکن الدین شهنشه بوالمظفر برکیارق سایه یزدان⁷²⁰

⁷¹⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 169.

⁷¹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 340-341.

⁷¹⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 344.

⁷¹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 578.

Padişahların padişahı Mu‘izzuddevle (devleti yücelten) Rukneddîn’dir (dinin rükünüdür). Allah’ın sayesi şâhlar şâhı Ebu’l-Muzaffer Berkyâruḡ’tur.

“Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı kasidelerinde Mu‘izzî, Arslan Argû için Doğunun şâhlarının rehberi, neslin güneşi, hânedânın tâcı, soyun kıvancı, şâhlar şâhı, din ve dünyanın yardımcısı, husrev, Doğunun şâhı, meliklerin meliki ve emîru’l-mu‘minîn lakap ve unvanlarını işlemektedir:

سید شاهان مشرق ارغو که هست آفتاب نسل و تاج دوده و فخر تبار⁷²¹

Doğunun şâhlarının seyyidi Arslan Argû, neslin güneşi, hânedânın tâcı ve soyun kıvancıdır.

تاج شاهان ارسلان ارغو سر سلجوقیان شاه نیکو رسم عالی همت روشن ضمیر

یاری دنیا و دین را خسروی باید شجاع نقد دینار و درم را ناقدی باید بصیر⁷²²

Şâhların tâcı/şâhı ve Selçukluların başı/lideri Arslan Argû, iyi âdetli, yüce himmetli ve temiz/aydın gönüllü bir şâhtır.

Dünyanın ve dinin yardımcısı husrev, cesur olmalıdır. Dinar ve dirhem nakdini de sarraf bilmelidir.

شاه مشرق ارسلان ارغو خداوند ملوک ملک را از ارسلان سلطان مبارک یادگار⁷²³

Doğunun şâhı, meliklerin meliki Arslan Argû, saltanata, Arslan Sultandan mübarek yadigârdır.

باش تا سازد ز بهر او امیرالمؤمنین جامه و تاج و لوا و خواندش صاحب قران⁷²⁴

Emîru’l-mu‘minîn, ona kıyafet (kaftan), tâç ve sancak versin ve ona sahibkırân (güçlü hâkim, güçlü sultan) diye hitap etsin.

“Sultan Behramşâh-i Ġaznevî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Behrâmşâh için Maḥmûdîlerin ve Mes‘ûdîlerin sultanı, din ve dünyanın yücesi, sultanların övüncü, Ebû Şihâb ve tâç sahibi pâdişâh gibi lakap ve unvanları ifade etmektedir:

کعبه محمودیان و قبله مسعودیان فخر سلطانان علاء دین و دنیا بو شهاب

⁷²⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 579.

⁷²¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 218.

⁷²² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 219.

⁷²³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 359.

⁷²⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 683.

Maḥmūdîlerin Ka'besi ve Mes'ûdîlerin kıblesi, sultanların övüncü, dinin ve dünyanın büyüğü Ebû Şihâb!

Tâc sahibi padişah ve meşhur Behramşâh, nâmıyla büyüklük, lakap ve unvan elde etti.

Vezir Nizâmulmulk-i Tûsî'yi övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Mu'izzî, Nizâmulmulk için ğıyâş-i devlet (devletin yardımcısı), kıvâmeddîn (dinin nizâmı/düzeni), atabek, nizâm-i mulk (mülkün nizâmı), şadr-i âlem (âlemin veziri), Ebû 'Alî, âdil, vezirlerin veziri, dini güzelleştiren, insanın kıblesi, güzelliğin güneşi, beşeriyetin nesli, ikbalin kıblesi gibi unvan ve lakaplara yer vermektedir:

غیاث دولت سلطان قوام دین رسول نظام ملک جهان سید اولوالالباب⁷²⁶

Devletin yardımcısı, peygamber dininin adalet koyucusu/nizâmı; akıl sahiplerinin seyyidi ve cihan devletinin nizâmı.

صدر عالم بو علی آرایش دین هدی قبله احسان حسن خورشید نسل بوالبشر⁷²⁷

Âlemin veziri Ebû 'Alî (Nizâmulmulk), hidayet dininin süsü, iyiliğin ve güzelliğin kıblesi, insan neslinin güneşidir.

عادل نظام ملک اتابک قوام دین شمس کفایت و سید سادات روزگار⁷²⁸

Âdil Nizâmulmulk, Atabek Kıvâmeddîn; liyakatlerin güneşi ve zamanın seyyidlerinin/sultanlarının lideridir.

نظام ملک خداوند سیدالوزرا ابو علی حسن بن علی بن اسحاق⁷²⁹

Allah mülkünün nizâmı ve en büyük vezir/vezirlerin lideri, Ebû 'Alî Ḥasan b. 'Alîyy b. İshâk'tır.

نظام ملک شهنشه قوام دین رسول خدایگان وزیران و قبله اقبال⁷³⁰

Şehinşah devletinin nizâmı, Resûl dininin adaletlisi/nizâmı; vezirlerin veziri ve ikbalin kıblesidir.

⁷²⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 66.

⁷²⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 61.

⁷²⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 323.

⁷²⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 370.

⁷²⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 427.

⁷³⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 448.

به ملک و دین همی نازند شاهان بلند اختر که آمد شاه ملک افروز مهمان قوام الدین⁷³¹

Yüce talihli şâhlar, din ve devlette kıvançlıdırlar; çünkü mülke mülk katan şâh, Kıvâmeddîn'e misafirliğe geldi.

نظام ملک رضیّ خلیفه شمس کفات غیاث دولت و صدر اجل قوام الدین⁷³²

Devletin nizâmı, halifenin razı olmuşu/makbulü, hünerlerin şemsi/güneşi; devletin büyüğü ve yüce vezir Kıvâmeddîn!

سزد که ملک زمین گسترد نظام الملک سزد که دین هدی پرورد قوام الدین⁷³³

Cihan saltanatını genişletmek Nizâmulmulk'e yaraşır. Allah dinini yüceltmek ve beslemek Kıvâmeddîn'e yaraşır.

“Sultan Muğîseddîn Maḥmûd b. Ğıyâseddîn Muḥammed b. Melikşâh-i Selcûkî'ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Muğîseddîn Maḥmûd için muğîseddîn ve'd-dunyâ (din ve dünyanın imdadına koşanı), padişah, hüsrev, sultan ve mevlana gibi unvan ve lakapları kullanmaktadır:

شاد جان باشد غیاث الدین والدنیا به خلد تا ولیعهدش مُغِیْث الدین والدنیا بود

تا جهان باشد خطاب او ز شاهان جهان پادشاه و خسرو و سلطان و مولانا بود⁷³⁴

Veliahtı Muğîseddîn ve'd-dunyâ olduğu sürece, Ğıyâseddîn ve'd-dunyâ'nın (din ve dünyanın yardımcısı) ruhu/canı cennette şâd olur.

Cihan var oldukça, onun hitabı, dünya şahlarından padişah, hüsrev, sultan ve mevlana olur.

Mecduddevle Nâşirulmulk Tâceddîn Ebû Muḥammed-i Munî'î'yi övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, Mecduddevle Nâşirulmulk için Türk sultanlarının lakabı Teksîn ve Hâkân'ı zikretmektedir:

شرم از رخ او هزار تکسین را رشک از خطاب او هزار خاقان را⁷³⁵

Onun yüzü/yanağı, binlerce Teksîn'i utandırır. Ayva tüyleri/konuşması, binlerce Hâkân'ı kiskandırır.

⁷³¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 530.

⁷³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 601.

⁷³³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 626.

⁷³⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 153.

⁷³⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 27.

“Şeyhülislâm Şerefeddîn Muhammed’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Şerefeddîn Muhammed’e Şeyhülislâm, Zülşa‘âdet, Allah dininin şerefi ve devletin cemâli gibi unvan ve lakaplarıyla hitap etmektedir:

شیخ الاسلام آن که هست او دین یزدان را شرف ذوالسَّعاده آن که هست او دولت شه را جمال⁷³⁶

O, Allah dininin şerefi olan Şeyhülislâm’dır. O, şâhın devletinin cemâli olan Zülşa‘âdet’tir (mutluluk sahibidir).

1.2.Hutbe

Sultanlık alâmetlerinden biri de egemen olunan bölgelerdeki camilerde, cuma namazları esnasında sultanların unvanlarının ve nâmının zikredilerek hutbe okunmasıdır. Büyük Selçuklu Devleti’ndeki hükümdarların halife tarafından meşrû bir hükümdar olarak tanınmasının ilk alâmeti, İslâm dünyasının merkezi sayılan Bağdat’ta adlarına hutbe okunmasıydı.⁷³⁷ Sultanların adlarına hutbe okutmaları, aynı zamanda itaat arz etmelerini bildirmek demektir.⁷³⁸

Mu‘izzî, dîvânında “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer için hutbe okunması hususunu, Bağdat’ta, Tûrân’da, Hicâz’da, Kâşgar’da, Kirman’da, bütün İslâm beldelerinde ve şehirlerde Sultan Sencer için hutbe okunduğunu; Doğuda ve Batıda hatîbin minberde sultanın nâmıyla hutbenin değerini ve şerefini arttırdığını söyleyerek ele almaktadır:

بر نام تو از تاجوران خطبه و سکه است هر جا که در اسلام بلادست و دیارست⁷³⁹

İslâm bölgelerinin ve beldelerinin olduğu her yerde, senin adına padişahlar tarafından hutbe okunur ve sikke bastırılır.

خطبه را هست از خطاب نام او عزّ و شرف هر کجا در مشرق و مغرب خطیب و منبرست⁷⁴⁰

Doğuda ve Batıda hatîbin ve minberin olduğu her yerde, onun adının hitabından hutbeye değer ve şeref/yücelik vardır.

فرخ همه ایامت حاصل ز قضا کامت آراسته از نامت هم خطبه و هم منبر⁷⁴¹

⁷³⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 454.

⁷³⁷ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, s. 77.

⁷³⁸ İbn el-Esîr, *al-Kâmil Fi’t-Târîh*, nşr. Tornberg, Beyrut, 1979, C X, Türkçe çev. Abdülkerim Özeydin, İstanbul 1986-1987.

⁷³⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 98.

⁷⁴⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 99.

Bütün günlerin kutlu, arzun kazayla muratlıdır. Adın hem hutbede hem minberde süslüdür.

سکه و خطبه به هر شهری به نام توست و بس از یمن تا مولتان و از حلب تا کاشغر⁷⁴²

Senin nâmına her bir şehirde, Yemen'den Multan'a, Halep'ten Kâşgar'a kadar, sikke basılıp hutbe okunur, (bu da) kafidir.

باد در ملت پیغمبر و در دین خدای نامه و خطبه و سکه ز خطاب تو خطیر⁷⁴³

Peygamberin ümmetinde ve Allah'ın dininde, nâme, hutbe ve sikke senin hitabınla şerefli dir.

خطبه بر نام تو کردند همی در بغداد باده بر یاد تو خوردند همی در شیراز⁷⁴⁴

Bağdat'ta senin adına hutbe okudular. Şîraz'da senin yâdına bade içtiler.

این به نام تو همی سکه زند در غزنین وان به نام تو همی خطبه کند در توران⁷⁴⁵

Senin nâmına Ġazne'de sikke basılır, Tûrân'da hutbe okunur.

تو آن شهی که به نام تو خطبه کرد خطیب چه در حجاز و چه در کاشغر چه در کرمان⁷⁴⁶

Sen, hatîbin ister Hicâz'da ister Kâşgar'da isterse de Kirman'da nâmına hutbe okuduğu bir şâhsın.

Mu'izzî, "Bayram Kutlaması ve Melik Sencer'in Sıhhat Bulması" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in, İslâm'da adına hutbe okunmasıyla övünçlü bir şâh olduğuna vurgu yapmaktadır:

شاهی که شرف یافت در اسلام ز نامش هم نامه و هم خطبه و هم سکه و دینار⁷⁴⁷

(Sultan Sencer), İslâm'da hem fermanı hem hutbesi hem de sikkesi ve dinarı ile nâmından dolayı şeref kazanan bir şâhtır.

"Sultan Sencer'e Övgü ve Ġazne Fethi" başlıklı bir kasidesinde Mu'izzî, hem Doğuda hem de Batıda nâmının hutbe ve sikkeyle yüceldiğini, nâmının hutbe ve sikkeyi güzelleştirdiğini ifade etmektedir:

⁷⁴¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 282.

⁷⁴² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 286.

⁷⁴³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 354.

⁷⁴⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 418.

⁷⁴⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 495.

⁷⁴⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 515.

⁷⁴⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 283.

چو در مشرق به نامت خطبه و سکه مزین شد مزین باد در مغرب ز نامت خطبه و منبر⁷⁴⁸

Doğuda nâmin hutbe ve sikkeyle süslenince, Batıda da nâminla hutbe ve minber süslensin.

بنشیند و از نام و خطاب تو به غزنین هم خطبه بیاراید و هم سکه و دینار⁷⁴⁹

Gazne'de senin nâmin ve sözünle/fermanınla oturur. Hem hutbe süslenir hem de sikke ve dinar.

Mu'izzî, "Sâve Savaşı ve Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde halifenin, Sultan Sencer'in adına Bağdat'ta hutbe okuttuğunu; sikke ve dinar bastırdığını söylemektedir:

فزوده کرد ز نامت خلیفه در بغداد جمال خطبه و منشور و سکه و دینار⁷⁵⁰

Senin nâmından dolayı Bağdat'ta halife, hutbenin güzelliğini arttırdı (halife, adına hutbe okuttu),fermanını yaydı, sikke ve dinar bastırdı.

"Sultan Sencer'in Bağdat'tan Nîşâbü'r'a Dönüşünü Kutlama" başlıklı kasidesinde ise Mu'izzî, Sultan Sencer'in adının, hutbeyi güzelleştirdiğinden ve sikkeye değer kattığından bahsetmektedir:

نام تو جمال و شرف خطبه و سکه است هم خطبه و هم سکه به نام تو بماناد⁷⁵¹

Senin adın, hutbenin güzelliği ve sikkenin şerefidir. Hem hutbe hem sikke senin adına/nâmına kalsın.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde de Sultan Melikşâh'ın, hem doğuda hem de batıda adına minberde hutbe okunduğunu; Arap ve Acem ülkelerinde adıyla hutbe ve minberi yücelttiğini; İslâm'da, sultanın nâmının ve hutbesinin kıyamete dek kâfî geleceğini; Irak'tayken Buḥârâ'da adına hutbe okunduğunu beyan etmektedir:

رایات تو اندر ری و از نام خطابت در مشرق و مغرب شرف خطبه و منبر⁷⁵²

Sancakların Rey'dedir ve senin adına doğuda ve batıda hutbe ile minberin şerefi vardır.

⁷⁴⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 198.

⁷⁴⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 203.

⁷⁵⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 201.

⁷⁵¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 164.

⁷⁵² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 226.

Arap ve Acem diyarında onun namıyla hutbenin ve minberin güzelliği arttı.

ای شهنشاهی که اندر دین و ملک آراسته است نام تو هم خطبه و هم نامه و هم سیم و زر⁷⁵⁴

Ey din ve devleti güzelleştiren şâhlarşâhı! Nâmin, hem hutbede hem fermanda hem gümüşte hem de altındadır.

کنیت و نام و خطاب تو در اسلام بس است تا قیامت شرف خطبه و دینار و درم⁷⁵⁵

İslâm 'da senin soyun, nâmin ve hutben kâfidir. Kıyamete kadar hutbe şerefi, dinar ve dirhem yeter.

بیش ازین برهان چه باید کاو هنوز اندر عراق در بخارا خطبه از نامش بیاراید همی⁷⁵⁶

(Onun şahlığına) bu delilden daha çok ne gerekir? Çünkü, O şu an Irak'ta (ama) Buḥârâ'da hutbe, onun adıyla süsleniyor.

زر و سیم و خطبه و منبر سر افرازد به تو تا جمال زر و سیم و خطبه و منبر تویی⁷⁵⁷

Altının, gümüşün, hutbenin ve minberin cemâli sen olduğun müddetçe; altın, gümüş, hutbe ve minber seninle kıvançlıdır.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi" başlıklı kasidesinde Semerkand hatîbinin Sultan Melikşâh'ın adına hutbe okumasıyla her yere mutluluğun geldiğini ve minberin yüceltiğini belirtmektedir:

کجا خطیب سمرقند خطبه کرد برو سعادت آمد و بوسید پایه منبر⁷⁵⁸

Semerkand hatîbinin onun için (Sultan Melikşâh'ın adına) hutbe okuduğu her yere, saadet geldi ve minberin ayağı öpüldü.

Mu'izzî, vezir Nizâmulmulk'ü överken söylediği bir kasidesinde ise vezir Nizâmulmulk'ün hüneri, tedbiri ve ferasetiyle doğuda ve batıda Sultan Melikşâh'ın adına sikke bastırılıp hutbe okunduğunu dile getirmektedir:

از دولت و کفایت و تدبیر و رای توست در شرق و غرب سکه و خطبه به نام او⁷⁵⁹

⁷⁵³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 272.

⁷⁵⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 330.

⁷⁵⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 480.

⁷⁵⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 713.

⁷⁵⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 700.

⁷⁵⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 278.

Doğuda ve batıda onun (Sultan Melikşâh) adına sikke (bastırması) ve hutbe (okunması), senin devletin, liyakatin, tedbirin ve zekân sayesindedir.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmeddîn Ebu’l-Feth Mufazzer Faḥrilmulk b. Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Faḥrilmulk’ün, sultanı için Antakya’da hutbe okunmasını emrettiğini ifade etmektedir:

خطبه فرماید به نام خویش در انطاکیه وز در انطاکیه آهنگ قسطنطین کند⁷⁶⁰

Antakya’da adına hutbe (okunmasını) emreder. Antakya’dan Konstantîn’e (Bizans) yönelir.

“Emîr Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Arslan Argû’nun nâmının hutbede, sikkede, sultanlıkta, nâmede ve şiirlerde olduğuna vurgu yapmaktadır:

نام و لقب تو به جهاندارى و شاهی در خطبه و در سکه و در نامه و اشعار⁷⁶¹

Senin nâmın ve lakabın, sultanlıkta, şâhlıkta, hutbede, sikkede, nâme/ferman ve şiirlerdedir.

1.3.Sikke

Sultanı sultan yapan bir başka önemli sultanlık alâmeti, hâkimiyet sembolü olan sikkedir. “Tahta çıkan sultanların ilk işi, üzerinde adlarının, unvanlarının ve lakaplarının yazılı olduğu paralar bastırmaktır.”⁷⁶²

Mu‘izzî, dîvânında “Sultan Sencer’in Bağdat’tan Nîşâbûr’a Dönüşünü Kutlama” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in adının, hutbeyi süslediğinden ve sikkeyi şerefli kıldığından bahsetmektedir:

نام تو جمال و شرف خطبه و سکه است هم خطبه و هم سکه به نام تو بماناد⁷⁶³

Senin adın, hutbenin güzelliği ve sikkenin şerefidir. Hem hutbe hem sikke senin adına/nâmına kalsın.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in nâmının, hem doğuda hem de batıda hutbe ve sikkeyi güzelleştirdiğine; Ġazne’de sikke ile hutbenin değer kazandığına yer vermektedir:

⁷⁵⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 679

⁷⁶⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 131.

⁷⁶¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 340.

⁷⁶² Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 79.

⁷⁶³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 164.

چو در مشرق به نامت خطبه و سکه مزین شد مزین باد در مغرب ز نامت خطبه و منبر⁷⁶⁴

Doğuda nâmin hutbe ve sikkeyle süslenince, batıda da nâmınla hutbe ve minber süslensin.

بنشیند و از نام و خطاب تو به غزنین هم خطبه بیاراید و هم سکه و دینار⁷⁶⁵

Ğazne'de senin nâmın ve sözünle/fermanınla oturur. Hem hutbe süslenir hem de sikke ve dinar.

Mu'izzî, Sâve Savaşı'nı anlatmak ve Sultan Sencer'e övgüde bulunmak için kaleme aldığı bir kasidesinde halifenin, Sultan Sencer'in adına Bağdat'ta hutbe okuttuğundan; sikke ve dinar bastırıldığından söz etmektedir:

فزوده کرد ز نامت خلیفه در بغداد جمال خطبه و منشور و سکه و دینار⁷⁶⁶

Senin nâmından dolayı Bağdat'ta halife, hutbenin güzelliğini arttırdı (halife, adına hutbe okuttu), fermanını yaydı, sikke ve dinar bastırdı.

Mu'izzî, "Bayram Kutlaması ve Sultan Sencer'in Sıhhat Bulması" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in, İslâm'da adına hutbe okunmasıyla, bastırılan dinar ve sikkesiyle değerli bir şâh olduğuna dikkat çekmektedir:

شاهی که شرف یافت در اسلام ز نامش هم نامه و هم خطبه و هم سکه و دینار⁷⁶⁷

(Sultan Sencer), İslâm'da hem fermanı hem hutbesi hem de sikkesi ve dinarı ile nâmından dolayı şeref kazanan bir şâhtır.

Mu'izzî, dîvânında "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer'in adına bütün İslâm bölgelerinde, Ğazne'de ve Tûrân'da sikke basıldığını ve hutbe okunduğunu; dinde ve sünnette sikke ile hutbelerin sultanın adıyla güzelleştiğini açıklamaktadır:

این به نام تو همی سکه زند در غزنین وان به نام تو همی خطبه کند در توران⁷⁶⁸

Senin nâmına Ğazne'de sikke basılır, Tûrân'da hutbe okunur.

بر نام تو از تاجوران خطبه و سکه است هر جا که در اسلام بلادست و دیارست⁷⁶⁹

⁷⁶⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 198.

⁷⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 202-203.

⁷⁶⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 201.

⁷⁶⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 283.

⁷⁶⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 495.

İslâm bölgelerinin ve beldelerinin olduğu her yerde, senin adına padişahlar tarafından hutbe okunur ve sikke bastırılır.

باد در ملت پیغمبر و در دین خدای نامه و خطبه و سکه ز خطاب تو خطیر⁷⁷⁰

Peygamberin ümmetinde ve Allah'ın dininde, ferman, hutbe ve sikke, senin hitabınla şerefli dir.

“Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, minberde Sultan Melikşâh’ın adına hutbe okunup altın ve gümüş bastırıldığı müddetçe, hem sikkenin hem de hutbe ve minberin sultanla değerli olduğunu söylemektedir:

زر و سیم و خطبه و منبر سر افرازد به تو تا جمال زر و سیم و خطبه و منبر تویی⁷⁷¹

Altının, gümüşün, hutbenin ve minberin cemâli sen olduğun müddetçe; altın, gümüş, hutbe ve minber seninle kıvançlıdır.

“Emîr Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Arslan Argû’nun nâmının sikkede, hutbede, devlette, ferman ve manzumelerde olduğu ifadesine yer vermektedir:

نام و لقب تو به جهاندارى و شاهی در خطبه و در سکه و در نامه و اشعار⁷⁷²

Senin nâmın ve lakabın, sultanlıkta, şâhlıkta, hutbede, sikkede, nâme ve şiirlerdedir. Mu‘izzî, vezir Nizâmulmulk’ü överken söylediği bir kasidesinde ise vezir Nizâmulmulk’ün talihi, hüneri, tedbiri ve zekâsıyla doğuda ve batıda adına sikke bastırılıp hutbe okunduğunu açıklamaktadır:

از دولت و کفایت و تدبیر و رای توست در شرق و غرب سکه و خطبه به نام او⁷⁷³

Doğuda ve batıda onun (sultanın) adına sikke (bastırılıp) ve hutbe (okunması), senin devletin, hünerin, tedbirin ve zekân sayesindedir.

1.4.Taht

Sultanlık alâmetlerinin bir diğer başat unsuru da tahttır. “Taht da hâkimiyet sembolüdür. Sultan olmak, ilk defa tahta oturmakla alâmetini göstermektedir.”⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 98.

⁷⁷⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 354.

⁷⁷¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 700.

⁷⁷² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 340.

⁷⁷³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 679.

⁷⁷⁴ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 80.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidelerinde Sultan Melikşâh’ın tahta oturmasıyla, kazandığı zafer ve fetihlerle şehir kurduğunu; saltanat tahtına geçince pâdişâhlıkta kalıcı olacağını söylemektedir:

ای داوری که چون بنشستی به تخت ملک
کردی ز نصرت و ظفر و فتح، فتح باب⁷⁷⁵

Ey sultan! Saltanat tahtına oturunca, zafer ve fetihten şehir yaptın/kurdun.

تو آن شهی که تو را بر سریر پادشهی
قرار باشد تا خاک را قرار بود⁷⁷⁶

Yeryüzü var oldukça, padişahlık tahtında ebedî kalacak o sultan sensin.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde ise Sultan Sencer’in, saltanat tahtına oturunca devletin onunla kuvvet bulduğunu ve tahtın güçlendiğini; Sultan Alp Arslan’ın, amcasının (Tuğrul Bey) tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmının Kayşer sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldığını; padişahlık tahtında Hz. Süleyman gibi olduğunu ve babasının yerine tahta oturduğunu; tahtta yönetim zamanı hoşgörü ve vakarın daim olduğunu; padişahlık saray ve tahtında Sultan Melikşâh ve Sultan Alp Arslan’a benzediğini beyan etmektedir:

چون به ملک اندر قدم بر تخت سلطانی نهاد
ملک با او شد مقیم و تخت با او آرمید⁷⁷⁷

Devlette sultanlık tahtına adım atınca, saltanat onunla sağlamlaştı ve taht onunla güçlendi.

آنکهی بر تخت عمّ بنشست شاه الب ارسلان
جوش جیش او به قصر و خانه قیصر رسید⁷⁷⁸

Sultan Alp Arslan amcasının (Tuğrul Bey) tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmi/coşkusu, Kayşer sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldı.

تو مقبل و مظفر و منصور و سرافراز
بر تخت پادشاهی تا جاودان چو جم⁷⁷⁹

Sen makbul, muzaffer, mansur ve kıvançlısın. Padişahlık tahtında sonsuza dek Süleyman gibi ol.

بر تخت پادشاهی تاج پدر تو داری
او نیز در وزارت دارد کفایت عم⁷⁸⁰

⁷⁷⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 65.

⁷⁷⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 147.

⁷⁷⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 136.

⁷⁷⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 151.

⁷⁷⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 490.

⁷⁸⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 492.

Padişahlık tahtında babanın tâcına sen sahiptin. Baban da vezirlikte, amcanın liyakatine sahiptir.

بر اسب گه رزم همه مردی و زورست
بر تخت گه بار همه حلم و وقارست⁷⁸¹

Savaş zamanı atının üzerinde hep mertlik ve yiğitlik vardır. Tahtta yönetim zamanı hep sabır (hilm) ve vakar vardır.

در سرای پادشاهی بر سریر خسروی
چون ملک سلطان و چون الب ارسلان نیک اختر است⁷⁸²

O (Melik Sencer), padişahlık saray ve tahtında, tıpkı Melikşâh ve Alp Arslan gibi talihlidir.

“Sultan Sencer’in Bağdat’tan Nîşâbûr’a Dönüşünü Kutlama” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Sencer’in tahta yeniden oturmasıyla Sultan Melikşah’ın ruhunu şâd ettiğinden bahsetmektedir:

تا باز به سلطانی بر تخت نشستی
شد جان ملکشاه به سلطانی تو شاد⁷⁸³

Tahtta sultanlığa yeniden oturunca, Melikşah’ın canı senin sultanlığınla şâd oldu. Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in, Ġazne’de sultanların tahtını aldığını; sözünün eri bir sultan olduğunu ve Merv’de söz verdiği gibi Ġazne’de padişahlık tahtına Behrâmşâh’ı oturttuğunu dile getirmektedir:

بدو چیزش همی امسال دولت تهنیت گوید
که هر دو در صفت هستند زیباتر ز یکدیگر
یکی آن است کاو بستد به غزنین تخت سلطانان
دگر آن است کاو بر تخت سلطانی نشست ایدر
چو اندر مرو با بهرام شه پیمان چنان کردی
که بنشانش در غزنین به تخت پادشاهی بر⁷⁸⁴

Bu yıl devlet, her ikisi de vasıfta birbirinden güzel olan onun iki şeyini kutluyor. Biri şudur ki o, Ġazne’de sultanların tahtını aldı. Diğer de sultanlık tahtına orada oturdu. Merv’de Behrâmşâh’a söz verince, Ġazne’de padişahlık tahtına onu oturtun.

⁷⁸¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 98.

⁷⁸² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 113.

⁷⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 163.

⁷⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 196-198.

Mu‘izzî, “Sultan Berkyârûk’a Övgü” başlıklı bir kasidede Sultan Berkyârûk’un tahta geçip başına sultanlık tâcını koymasıyla, babasının (Sultan Melikşâh) ve dedesinin (Sultan Alp Arslan) haşmetini ve gücünü devam ettireceğini ifade etmektedir:

چون تو بر تخت نشینی و نهی بر سر تاج
فرّه جد و پدر بر تو پدیدار بود⁷⁸⁵

Sen tahta oturup başına tâc koyunca, dedenin ve babanın haşmeti/gücü sende ortaya çıkar.

1.5.Tâc

Hâkimiyet alâmeti olan tâc, tahtla birlikte bir bütün olarak düşünülen bir diğer önemli unsurdur. Sultanlar tahta geçtiği zaman veya tahta oturduğunda aynı zamanda başlarına tâc da koymuşlardır.

Mu‘izzî Dîvânı’nda övünç ve iftihar vesilesi olan tâc ile ilgili ifadeler, örneklerdeki gibi beyan edilmiştir.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı kasidelerinde pâdişâhlık tahtında babası Sultan Melikşâh’ın tâcını alarak tahta babasının yerine geçtiğini; hem şehinşâhlık tahtına ve tâcına sahip olduğunu hem de tâc ve tahtıyla diğer sultanları taht ve taç sahibi yaptığını; Sultan Sencer’in fermanıyla Tûrân ve Hint diyarında Behrâmşâh ve Hân’ın başına tâc koyduğunu; sultanın fermanı olmadan kimsenin, başına tâc koyamayacağını; tahtta ve tâcda Hz. Peygamber’in dinini devam ettirdiğini anlatmaktadır:

بر تخت پادشاهی تاج پدر تو داری
او نیز در وزارت دارد کفایت عم⁷⁸⁶

Padişahlık tahtında babanın tâcına sen sahipsin. Baban da vezirlikte, amcanın hünerine sahiptir.

خسروی زیبای تخت و افسر شاهنشهی
آن که شاهان را ازو هم تخت و هم افسر رسید⁷⁸⁷

Şehinşâhlık tahtının ve tâcının güzel pâdişâhı, şâhlara ondan hem tahtın hem de tâcın ulaştığı (sultansın).

ملک او بردی و کردی دیگری را ملک دار
تاج او بردی و کردی دیگری را تاجور⁷⁸⁸

⁷⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 165.

⁷⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 492.

⁷⁸⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 151.

Onun saltanatını aldın ve başka birini saltanat sahibi yaptın. Onun tâcını aldın ve bir başkasını tâç sahibi yaptın.

تاجست ز فرمان تو بر تارک شاهان طوق است ز احسان تو بر گردن احرار⁷⁸⁹

Fermanından dolayı şâhların başında tâç vardır. Senin cömertliğinden dolayı, halkın boynunda gerdanlık vardır.

اندر دیار توران و اندر دیار هند بهرام شاه و خان ز تو گشتند تاجدار⁷⁹⁰

Tûrân ve Hint diyarında Behrâmşâh ve Hân senin sayende taç sahibi oldular.

بی امر تو در ایران بر ما که دهد فرمان بی رای تو در توران بر سر که نهد افسر⁷⁹¹

Senin emrin olmadan İran'da bize kim ferman ver(ebil)ir. Senin zekân olmadan Tûrân'da başımıza kim tâç koya(bili)r.

تاج تو خورشید زبید تخت تو گردون سزد زانکه تو بر تخت و تاج دین پیغمبر سری⁷⁹²

Sen, tahtta ve tâçta peygamber dininin öncüsü/başı olduğun için tâcına güneş yaraşır, tahtına felek layıktır.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için söylediği bir terkîbbendde Sultan Sencer'in, tâç ve hâtemle (mühürle) tahta oturunca, feleğin o makamlara cevher saçtığından söz etmektedir:

چو تو با تاج و با خاتم فراز تخت بنشینی زمانه گوهر افشاند به تخت و تاج و خاتم بر⁷⁹³

Sen tâç ve hâtemle tahta oturunca; felek tahta, tâca ve hâteme cevher saçır.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü ve Ġazne Fethi" başlıklı kasidesinde Sultan Sencer'in, Behrâmşâh'a Ġazne'de padişahlık sözü verdiğini ve Behrâmşâh'ı tahta oturtup başına tâç koyarak sözünün eri bir sultan olduğunu vurgulamaktadır:

چو اندر مرو با بهرام شه پیمان چنان کردی که بنشایش در غزنین به تخت پادشاهی بر

موافق شد تو را توفیق تا پیمان بسر بردی به تخت پادشاهی بر نهادی بر سرش افسر⁷⁹⁴

Merv'de Behrâmşâh'a söz verince, Ġazne'de padişahlık tahtına onu oturttun.

⁷⁸⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 206.

⁷⁸⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 203.

⁷⁹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 204.

⁷⁹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 282.

⁷⁹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 715.

⁷⁹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 749.

⁷⁹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 198.

Sözün yaşadıkça/vâr oldukça, senin muradın/bahtın gerçekleşti. Padişahlık tahtında onun başına tâç koydun.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Sultan Melikşâh’a karşı savaşılanların hepsinin öldüğünü; savaşılan düşmanların başında toprağın, Sultanın başındaysa tâcın olduğunu belirtmektedir:

در خاک رفت هر که همی با تو سر کشید او خاک بر سرست و تو را تاج بر سرست⁷⁹⁵

Seninle savaşılan herkes toprak oldu (öldü). Onun başında toprak ve senin başında taç vardır.

هفت چیز از خسرو عالم همی نازد به هم دین و ملک و تاج و تخت و رایت و تیغ و قلم⁷⁹⁶

Âlemin sultanından yedi şey birlikte kıvançlıdır: din, saltanat, tâç, taht, sancak, kılıç ve kalem.

Mu‘izzî, “Sultan Berkıârık’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Berkıârık’un tahta geçip başına sultanlık tâcını koyduğunu söylemektedir. Tahta geçip başına tâcı koymasıyla da babası (Sultan Melikşâh) ile dedesinin (Sultan Alp Arslan) haşmetinin ve gücünün onda belireceğini ifade etmektedir:

چون تو بر تخت نشینی و نهی بر سر تاج فرّه جد و پدر بر تو پدیدار بود⁷⁹⁷

Sen tahta oturup başına tâç koyunca, dedenin ve babanın haşmeti/gücü sende ortaya çıkar.

Mu‘izzî, dîvânda 23 beyitlik bir kaside söylediği ‘Alâeddîn Bahâuddevle için Bahâuddevle’nin, soyun devamı ve babasının vârisi olduğunu ve onun sayesinde babasının başında tâç olduğunu söylemektedir:

تاج سر قبیله و آل پدر تو باش کز تو سرش به تاج بزرگی مُکَلل است⁷⁹⁸

Kavmin/soyun baştacı ve babanın vârisi sen ol. Senin sayende babanın başında büyük süslü taç vardır.

“Cemâlulmuluk ve’d-dîn Ebû Ca‘fer Muhammed b. Vezir Nizâmulmuluk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Cemâlulmuluk’un fermanı olmadan başına tâç koyan Çin şâhına, İlâhi hükmün ceza verdiğini dile getirmektedir:

⁷⁹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 78.

⁷⁹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 479.

⁷⁹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 165.

⁷⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 103.

Senin hükmün olmadan başına taç taktığı/koyduğu için, Çin şâhına İlahi hüküm ceza verdi.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in veziri Mucîruddevle-i Erdistânî’nin evine misafirliğe gitmesi hakkında bilgi verdiği bir şiirinde şâhların şerefının ve kıvancının tâç ve saltanat olduğuna dikkat çekmektedir:

800 از تاج و سریرست شهان را شرف و فخر وز فرّ تو فخر و شرف تاج و سریرست

Şâhlara şeref ve kıvanç, tâç ve tahttır. Senin gücünden dolayı kıvanç ve şeref, tâç ve tahttır.

Mu‘izzî, vezir Nizâmulmuluk’e övgü söylemek için kaleme aldığı bir kasidesinde sultana kılıcın, tahtın ve tâcın şeref verdiğini ifade etmektedir:

801 شرف گرفت به تو نامه و دوات و قلم چنان کجا به شهنشه حُسام و تاج و سریر

Şehinşâha kılıç, tâç ve taht nasıl şeref verdiyse, nâme/ferman, devlet ve kalem de seninle öyle şeref kazandı.

1.6.Bayrak (‘alem, livâ, râyet ve perçem)

Hâkimiyet alâmetlerinden biri de bayraktır. Bayraklar, devletin ve hâkimiyetin sembolü olarak devleti temsil eder. Mu‘izzî Dîvânı’nda ifade edilen bayrak ve sancak birlik, hâkimiyet, itaat altına almak, tek devlet ve tek hükümlanlık anlamlarına gelmektedir. Bunların yanı sıra, bayrak sadece sultanlara özgü değildir. Mu‘izzî Dîvânı’nda edinilen bilgilere göre, orduda komutanların ve emîrlerin de bayrakları vardır.

Mu‘izzî’nin dîvânında sıkça karşılaştığımız bayrak ve orduda taşınan sancaklar hakkında birçok ifade mevcuttur. Bu ifadelerden öne çıkan örnekler şöyledir:

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidelerinde Sultan Melikşâh’ın, bayrakla cihanı baştan sona fethettiğinden; fethettiği bütün ülkelerin şekilleriyle bayrağının atlas gibi; bir sancağının üç yüz sancak, bir ordusunun üç yüz ordu gibi ve sancaklarının da Rey’de olduğundan söz etmektedir:

799 Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 77.

800 Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 111.

801 Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 237.

علمش دفتر اشکال اقالیم شدست

زآنکه صد باره بپیمود جهان زیر علم⁸⁰²

Bayrak altında cihanı yüz defa kat ettiğinden onun bayrağı, ülkelerin şekillerinin defteri (atlas) olmuştur.

یک رایت تو سیصد و هفتاد رایت است

یک لشکر تو سیصد و هفتاد لشکر است⁸⁰³

Senin bir sancağın üç yüz yetmiş sancaktır, senin bir ordun üç yüz yetmiş ordudur.

رایات تو اندر ری و از نام خطابت

در مشرق و مغرب شرف خطبه و منبر⁸⁰⁴

Sancakların Rey'dedir ve senin adına Doğuda ve Batıda hutbe ile minberin şerefi vardır.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi'ni Kutlama" başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh'ın savaş zamanı Ceyhun nehrinden geçip sancak ve orduyu da Semerkand'a çektiğini söylemektedir:

از بشارتهای فتحش در عرب و اندر عجم

رایت اندر رایت است و لشکر اندر لشکر است⁸⁰⁵

Melikşâh'ın Arap ülkesinde ve Acem'de fetihlerinin müjdeleri/işaretleri, sancak üstüne sancak ve ordu üstüne ordudur.

بر رایت تو شکل هلال است و زمانه

در زیر هلال تو دو هفته قمر آرد⁸⁰⁶

Sancağında hilal şekli vardır ve felek, senin hilalinin altında iki haftalık ayı (yeni ay) gösterir.

"Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi'ni Kutlama" başlıklı kasidesinde Mu'izzî, savaş zamanı Ceyhun nehrinden geçip sancak ve orduyu da Semerkand'a çektiğini açıklamaktadır:

چو ز آب جیحون بگذشت روزگار نبرد

کشید تا به سمرقند رایت و لشکر⁸⁰⁷

Savaş zamanı Ceyhun nehrinden geçince, sancak ve orduyu Semerkand'a kadar çekti.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer'in, Maḥmûd'un taht ve sarayını ele geçirip Sâ mâniler'in saltanatını ve malını tek bayrak

⁸⁰² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 480.

⁸⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 78.

⁸⁰⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 226.

⁸⁰⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 95.

⁸⁰⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 169.

⁸⁰⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 277.

altına aldığını; üç yüz bin askeri bulunan ordusunun da Sultanın sancağı altında olduğunu ifade etmektedir:

سپرد زیر قدم تخت و گاه محمودی گرفت زیر علم مال و ملک سامانی⁸⁰⁸

Maḥmūd'un taht ve sarayını ayaklar altına aldı. Sāmāniler'in saltanatını ve malını bayrak altında tuttu.

سیصد هزار شیر دلیرند لشکرت چندین دلیر شیر به زیر علم تو راست⁸⁰⁹

Ordunda üç yüz bin cesur aslan vardır. Sancak altında bunca yiğit asker senindir.

“Sultan Sencer ve Faḥrūlmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde ise Mu‘izzî, halifelikten padişahlığa ve şehinşahlığa kadar yüzük, ahid ve tâcın yanında, bayrağın da sultana yaraştığını vurgulamaktadır:

به خسروی و شهنشاهی از خلیفه حق سزای خاتم و عهد و لوا و افسر باد⁸¹⁰

Hakk halifeliğinden padişahlığa ve şehinşahlığa kadar yüzük, ahid, bayrak ve tâç sana layık olsun.

Mu‘izzî, “Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı bir kasidesinde Melik Arslan Argû’nun, zafer ve fetih için yedi kat göğe doğru bayrak açtığını belirtmektedir:

شاه را بین ز بهر نصرت و فتح عَلم افراشته به جوزا بر⁸¹¹

Şâha bak, zafer ve fetih için ikizler burcuna/yedi semaya doğru bayrak açmış.

Mu‘izzî, vezir Nizâmūlmulk’ü övmek için kaleme aldığı kasidelerinde ordunun, Belḥ’ten Kerḥ ve Bâbu’l-tâḳ’a uzandığını, bayrağının ise Merv’den Mervih ve Zemzem’e kadar olduğunu; bayraklarının fetih ve zaferin alâmetini gösterdiğini ve muhtelif bayraklarla havayı bostana çevirdiğini beyan etmektedir:

بود ز مرو عَلم تا به مَروهِ و زمزم بود ز بلخ سپه تا به کرخ و باب الطاق⁸¹²

Ordu, Belḥ’ten Kerḥ’e ve Bâbu’l-tâḳ’a kadardır. Bayrak, Merv’den Mervih’e ve Zemzem’e kadardır.

تا روان باشد عَلمهای تو را فتح و ظفر تیغهای جنگیان آسوده باشد در نیام

⁸⁰⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 695.

⁸⁰⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 114.

⁸¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 162.

⁸¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 388.

⁸¹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 429.

تا هوا چون بوستان کردی ز گوناگون عَلم تا زمین چون آسمان کردی ز گوناگون خیام⁸¹³

Bayrakların/sancakların fetih ve zafere yol alana kadar/gidene kadar, savaşıların kılıçları, kınlarında usul usul yatar (huzurludur).

Havayı çeşit çeşit bayraklarla bostan gibi yaptın. Yeryüzünü türlü türlü otağlarla gökyüzü gibi yaptın.

Mu‘izzî, “Emîr İsmâ‘îl-i Gîlekî’ye Övgü” başlıklı bir terkîbbendde bayrağı, hâkimiyet altına almak, tek çatı altında toplamak, itaat etmek anlamlarında kullanmaktadır:

بفراشت به میدان شجاعت عَلم فتح تا مُلک قهستان همه زیر علم آورد⁸¹⁴

Yiğitlik/cesaret meydanında fetih bayrağını açınca, Kahistân devleti tamamen bayrak altına girdi.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde vezir Faḥrûlmulk’ün, batıdan doğuya kadar sancak ve ordu çektiğine yer vermektedir:

که از مشرق سوی مغرب نوشتی طغری و نامه گه از مغرب سوی مشرق کشیدی رایت و لشکر⁸¹⁵

Bazen doğudan batıya tuğrâ ve ferman yazdın. Bazen de batıdan doğuya kadar sancak ve ordu çektin.

Sedîdeddîn Ebû Bekr Muhammed-i Zahîrî’yi övmek için söylediği bir kasidesinde Mu‘izzî, sancağın kutlu olduğuna dikkat çekmektedir:

رسید عید همایون و رایت میمون رسید فتح یمین الملوک را هنگام⁸¹⁶

Mübarek bayram ve kutlu sancak geldi. Meliklerin büyük fetih zamanı geldi.

Bunların yanı sıra Selçuklular dışında Mısırlıların ve Abbâsîlerin bayrakları da dîvânda zikredilmektedir. Dîvânda ‘alem-i Mısrîyân olarak geçen ve beyaz renkli oluşuna vurgu yapılan Mısır bayrağı ile râyet-i ‘Abbâsiyân olarak geçen ve siyah renkli oluşuna vurgu yapılan Abbâsî bayrağı zikredilmektedir:

چو شب بود علم مصریان کند پیدا به روز رایت عباسیان نشان و اثر⁸¹⁷

⁸¹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 473.

⁸¹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 759.

⁸¹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 247.

⁸¹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 460.

⁸¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 393.

Gece olunca Mısırlıların bayrağı ortaya çıkar, gündüz de Abbasîlerin bayrağından iz ve işaret görülür.

1.7.Nevbet/Davul/Kös

Sultanı sultan yapan unsurlardan biri de nevbet'tir. Nebbet'in hâkimiyet sembolü olarak önemi, savaş ve fetih öncesi gibi önemli günlerde çalınmasıdır. Nebbet yerine sıklıkla davul ve kös kullanılmıştır. Mu'izzî Dîvânı'na göre bu kullanım, daha çok sefere giderken, sefer esnasında ve seferden dönüşte karşılama töreni olarak davul ve köslerin çalınması anlamlarında veya fetih ve zafere işaret olarak müjdeli haber verilmesi için ya da sefere çıkma ilanı olarak ifade edilmiştir.

Bu konuyu, aşağıdaki çeşitli örneklerle delillendirelim.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in övgüsü için kaleme aldığı bir kasidesinde Gazne'nin girişinde savaş kösü işitilince, davulun sesinin Gazne'nin kapısından Kâlencer'e kadar duyulduğunu anlatmaktadır:

بر در غزنین چو کوس رزم را آواز داد نعره کوس از در غزنی به کالجبر رسید⁸¹⁸

Gazne'nin girişinde savaş kösü işitilince, davulun sesi, Gazne'nin kapısından Kâlencer'e kadar duyuldu/ulaştı.

"Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı kasidelerinde ise Mu'izzî, doğuda ve batıda Sultan Sencer'in savaş davulunun duyulduğu her yerde, zaferden dolayı lebbeyk seslerinin yükseldiğini; Sultan Melikşâh'ın, öfkesinden dolayı düşmanın gözünü kör, savaş kösüyle de kulaklarını sağır ettiğini ve Halep çölünde vurulan fetih kösünün Amid (bugünkü Diyarbakır) ve Mâfârķîn'de (Meyafarkîn, bugünkü Silvan) duyulduğunu beyan etmekte, savaş kösünü de gök gürültüsüne benzetmektedir:

هر کجا کوس تو آوازی دهد در شرق و غرب از ظفر، لیبک یابد هم در آن ساعت جواب⁸¹⁹

Doğuda ve batıda her nerede senin savaş davulunun sesi duyulsa, zaferden dolayı lebbeyk hâsıl olur anında.

ز خشم شاه چشم خصم کورست ز کوس شاه گوش خصم کر باد⁸²⁰

⁸¹⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 151.

⁸¹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 828.

⁸²⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 150.

Şâhın hışmından dolayı düşmanın gözü kördür. Şâhın savaş kösünden/davulundan düşmanın kulağı sağır olsun.

تا ز چشم شاه گردد چشم هر بدخواه کور تا ز کوس شاه گردد گوش هر گمراه کر⁸²¹

Şâhın gözünden (korkan) her düşmanın gözü, kör oldu. Şâhın savaş davulundan her yolunu kaybetmişin kulağı, sağır oldu.

کوس پندارند چون آید ز دریا بانگ رعد تاختن داندند چون بر خیزد از صحرا غبار⁸²²

Savaş kösünü/davulunu denizden gelen gök gürültüsü sesi zannederler. Dört nala hücumu, çölden kalkan toz sanarlar.

ز ترس خشم تو گشته است چشم ایشان کور ز بیم کوس تو گشته است گوش ایشان کر⁸²³

Senin öfkenin korkusundan, düşmanların gözü kör olmuştur. Senin savaş kösünün korkusundan, düşmanların kulağı sağır olmuştur.

کوس فیروزی چنان کوبد به صحرای حلب کاوختد آواز او در آمد و مافارقین⁸²⁴

Halep çölünde zafer/fetih kösüne öyle vuruldu ki sesi Amid ve Mâfârķîn'de duyuldu/ulaştı.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Semerķand Fethi’ni anlattığı bir kasidesinde okların yağmur gibi yağdığını, mızrakların şimşek gibi çaktığını ve savaş davulunun gök gürültüsü gibi inlediğini ifade etmektedir:

غبار تیره چو ابر و خدنگ چون باران سنان نیزه چو برق و تبیره چون تندر⁸²⁵

Karanlık toz, bulut gibi ve ok kuburu, yağmur gibidir. Keskin mızrak, şimşek gibi ve savaş davulu, gök gürültüsü gibidir.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Rey’den Nîşâbûr’a dönüşünü anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde savaş meydanının kıyameti andırdığını söylemekte; davul ve savaş kösünü de İsrâfil’in sûruna benzetmektedir:

زودا که شود رزمگهت همچو قیامت کوس تو و کرنای تو چون دم زدن صور⁸²⁶

⁸²¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 267.

⁸²² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 322.

⁸²³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 271.

⁸²⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 582.

⁸²⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 278.

⁸²⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 335.

Savaş meydanın, çok geçmeden kıyamet gibi olur. Davulun ve savaş kösün ise İsrâfîl'in sûra üflemesi gibi olur.

“Sultan Sencer ve Veziri Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Sencer’in kılıcının Hristiyanın boynunda olduğunu, savaş kösünün de Kayşer hânedanlığının puthânesinde inlediğini belirtmektedir:

تیغ او پرواز گرد گردن رُهبان کند کوس او آواز در بتخانهٔ قیصر دهد⁸²⁷

Onun kılıcı, Hristiyanın boynundaki tozu kaldırır. Davulu ise Kayşer hânedanlığının puthanesinde çalar.

“Sultan Berkyârûḡ’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, savaş kösünün gök gürültüsü çıkaran bulut gibi olduğundan söz etmektedir:

عجب ابری که رعد از کوس و برق از تیغ بود او را که او چون رعد بخروشد و این چون برق رخشان شد⁸²⁸

Savaş kösü(n)/davulu(n), gök gürültüsü çıkaran bir bulut ve kılıç da şimşek gibidir. Savaş kösü(n) gök gürültüsü gibi coşunca, kılıç da şimşek gibi parladı.

“Emîr-i Dâd Ebû Şucâ‘i Ḥabeşî b. Altuntâḡ’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, savaş davulunun coşkusunun, savaş meydanında yeri sarsacak ve gökte yankılanacak şiddetinde olduğunu vurgulamaktadır:

خروش کوس تو چون در مصاف بر خیزد زمین بجنبد و گردون برون شود ز مدار⁸²⁹

Senin savaş davulunun coşkusu savaş meydanında duyulunca, yer sarsılır ve felek yerinden çıkar.

Mu‘izzî, Emîr Arslan Argû’yu övmek için söylediği bir şiirinde Emîr Arslan Argû’nun, savaşta muzaffer olmasıyla savaş kösünün Rûm ve Hindistân’da, kılıcının ise Keyrevân’da olacağına değinmektedir:

باش تا غرنده و برنده گردد بر ظفر کوس او در روم و هند و تیغ او در قیراون⁸³⁰

Zaferde gürleyen (muzaffer/yiğit) ve kesen oldukça; onun savaş kösü Rûm ve Hindistân’da, kılıcı ise Keyrevân’dadır.

⁸²⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 160.

⁸²⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 170.

⁸²⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 232.

⁸³⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 673.

1.8. Kılıç

Sultanlık alâmetlerine dâhil edeceğimiz bir diğer önemli unsur da kılıçtır. Mu‘izzî, dîvânında kılıcı, tîğ, husâm ve şemşîr kelimeleriyle ifade etmiştir.

Dîvânda geçen örneklerden “Sultan Behramşâh-i Ġaznevî’ye Övgü” başlıklı bir kasidede Mu‘izzî, Sultan Behramşâh’ın savaşta kılıç ve okla sergilediği mahareti, kimsenin gösteremeyeceğini ifade etmektedir.

آنچه در هیجا تو کردستی به شمشیر و به تیر
پیل نتواند بی شک و شیر نتواند به ناب⁸³¹

Senin savaşta kılıç ve okla yaptığın şeyi, kuşkusuz fil ve aslan yapamaz.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidelerinde Sultan Melikşâh’ın düşmana galip gelen ve yıldırıma benzeyen kılıcından bahsetmekte; Sultan Melikşâh için babası Alp Arslan’ın lakabı olan Ebu’l-Feth (fethin babası) lakabını kullanmakta; muzaffer oluşuna ve kılıç kullanmadaki hünerine yer vermektedir. Ayrıca Mu‘izzî, kılıcın, sultanlıkta yâr ve yoldaş olması gerektiğini; Hint puthanelerini kılıcıyla yerle bir ettiğini; Hz. Peygamber’in ümmetinin kaidesine göre, kılıç ve fermanla cihana nizam getirdiğini; keskin kılıcıyla düşmana karşı galip geldiğini ve şehir fethettiğini beyan etmektedir:

تیغش نه تیغ صاعقه دشمن افکن است
دستش نه دست معجزه روح پرور است⁸³²

Kılıcı kılıç değildir, düşmanı fırlatıp atan (alt eden) bir yıldırımdır. Eli el değildir, ruhu besleyen bir mucizedir.

سلطان بلند اختر ابوالفتح ملکشاه
شاهی که مبارز فکن و تیغ گذارست⁸³³

Yüce talihli sultan Ebu’l-Feth Melikşâh, savaş kazanan ve kılıç sallayan bir şâhtır.

همی بنازد تیغ و نگین و تاج و سریر
به شهریار ولایت گشای کشور گیر⁸³⁴

Şehir fetheden, ülke alan şâha kılıç, yüzük, tâç ve taht yaraşır.

یار و همره تیغ باید در جهاندارى نه مهر
در جهاندارى به از مهرى چنان تیغی چنین⁸³⁵

Padişahlıkta yâr ve yoldaş, kılıç olmalıdır; sevgi değil. Şâhlıkta böyle bir kılıç sevgiden iyidir.

⁸³¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 67.

⁸³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 78.

⁸³³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 114.

⁸³⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 221.

⁸³⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 524.

نیمی از بتکده هند بر انداخته ای

وان دگر نیمه به شمشیر براندازی هم⁸³⁶

Hint puthanesinin yarısını fırlattın attın, diğer yarısını da kılıçla yok ettin.

بر قاعده ملت پیغمبر یزدان

کی کرد جهان راست به شمشیر و به فرمان⁸³⁷

İlahi peygamberin ümmetinin kaidesine göre, cihanı kılıç ve fermanla kim doğrulttu?

به تیغ تیز تویی خصم بند و شهرگشای

به دست راد تویی مال بخش و ملک ستان⁸³⁸

Keskin kılıçla düşmanı yenen ve şehir fetheden sensin. Cömertlik eliyle mal bahşeden ve mülk alan sensin.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Sultan Sencer'in, Irak'ta ve Gazne bölgesinde her yerde kılıç ve ok izlerinin olduğunu ve şimdiye kadar birçok şâhın yaptığı şeyleri, Sultan Sencer'in on beş yılda kılıcıyla yaptığını anlatmaktadır:

گر بجویی در عراق و بقعه غزنین هنوز

زخم تیغ و نیزه و پیکان سلطان سنجرست⁸³⁹

Irak'ta ve Gazne bölgesinde şimdiye kadar her ne ararsan, Sultan Sencer'in kılıç, mızrak ve ok yarası vardır.

یاد کن آنچه به شمشیر دراین پانزده سال

با فلان کرد شه عالم و با بهمان کرد⁸⁴⁰

Âlemin şâhının bu on beş yılda kılıçla falana filana yaptığı şeyi unutma!

Mu'izzî, Sultan Sencer'i överken kaleme aldığı şiirlerinde Sultan Sencer'in kılıcını şimşeğe benzetmekte; savaşta kimsenin Sultanın kılıcıyla baş edemeyeceğini, kılıcıyla dünyanın yarısını fethettiğini ve kılıcının, cihan halkına beladan siper olduğunu ifade etmektedir:

تیغی که بر کشد ملک شرق از نیام

گوی که صاعقه است نه شمشیر و خنجرست⁸⁴¹

Doğunun sultanının kınından çektiği kılıç, sanki şimşektir, kılıç ve hançer değil.

چون به جنگ اندر شود رخشان سنان و ناچخش

با سنان و ناچخ او شیر نتواند چخید⁸⁴²

Savaşta kılıç ve mızrağı parlayınca, pehlivanlar onun kılıç ve mızrağıyla baş edemez.

⁸³⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 480.

⁸³⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 532.

⁸³⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 617.

⁸³⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 88.

⁸⁴⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 192.

⁸⁴¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 97.

⁸⁴² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 136.

به تیغ و بازو یک نیمه بستدی ز جهان به عزّ بخت دگر نیمه نیز بستانی⁸⁴³

Kılıç ve kuvvetle cihanın yarısını aldın. Bahtının yüceliğiyle diğer yarısını da alırsın.

تیغ تو خلق جهان را ز بلاها سپرست در جهان جز تو که کردست ز تیغی سپری⁸⁴⁴

Kılıcın, cihan halkına belalardan siperdir. Cihanda senden başka kimin kılıçtan siperi vardır.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övdüğü ve Gazne Fethi’ni anlattığı şiirlerinde Sultan Sencer’in keskin kılıcıyla fillerin ayaklarını kan revan içinde yerden kestiğini, kılıçta hüneler sergilediğini, kılıcı ve adaletiyle Hindistan, Tûrân, Irakeyn, Hôrâsân ve Hicâz’ı fethettiğini açıklamaktadır:

ز تیغ تیزشان پیلان زده در خون قوایم را چو طارمهای نیل اندود در بیجاده گون عرعر⁸⁴⁵

Keskin kılıçlarından fillerin ayakları, mavi gök kubbenin ışıklarında uçuşan kehribarlar gibi kan içindedir.

ملک شیردلی، خسرو شمشیر زنی شاه لشکرشکنی، پادشه کشورگیر⁸⁴⁶

Aslan gönüllü melik, kılıç vuran hüsrevsin! Ordu yenen şâh, ülke alan/fetheden pâdişahsın!

پادشاهی که گرفته است به شمشیر و به عدل هند و توران و عراقین و خراسان و حجاز⁸⁴⁷

Kılıç ve adaletle Hindistan, Tûrân, Irakeyn, Hôrâsân ve Hicâz’ı almış/kazanmış bir padişaktır.

جان حسّاد به شمشیر عدو سوز بسوز کار احباب به تدبیر ظفر ساز بساز⁸⁴⁸

Hasetçilerin canını, düşman yakan kılıçla yak. Dostların işini, zafer yapan tedbirle yap.

Mu‘izzî, “Türkistan Hâkânı ‘Alâeddîn Muhammed b. Suleymân b. Dâvud’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde sultanın, çok kere kan akıttığını ve kılıcıyla kâfirlerin boğazını kestiğini dile getirmektedir:

⁸⁴³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 696.

⁸⁴⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 717.

⁸⁴⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 196.

⁸⁴⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 196.

⁸⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 417.

⁸⁴⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 418.

قبضه شمشیر بردستش گرفت از بسکه ریخت از گلوی کافران تیره دل خون جگر⁸⁴⁹

Kılıç kabzasını eline aldı ve gönlü kararmış kâfirlerin boğazından defalarca ciğerlerinin kanını akıttı.

Mu‘izzî, vezir Faḥrilmulk’ü överken kaleme aldığı bir kasidesinde Faḥrilmulk’ün kılıcı hakkında can alan ve düşmanın gücünü kıran gibi ifadeler kullanmaktadır:

بدان شمشیر جان آویز زور دشمنان بشکن بدان شاهین آهو گیر چشم دشمنان بر کن⁸⁵⁰

O can alan/asan kılıçla düşmanın gücünü kır! O ahu yakalayan şahinle düşmanın gözünü oy!

Mu‘izzî, Nizâmilmulk’ü övmek için kaleme aldığı “Vezir Nizâmilmulk-i Tûsî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Nizâmilmulk’ün kılıcının fitnecilerin, mızrağının da düşmanın canını aldığını söylemektedir:

حسام تو است ز حساد قابض الارواح سنان تو است بر اعدا مُقسَّم الاجال⁸⁵¹

Hüsamin/kılıcın, hasutlardan can alır. Mızrağın da düşmanların canını alır.

Zikrettiğimiz örnekleri dikkate alırsak sultanlık alâmetlerinden taht, tâç, unvan gibi alâmetler sadece sultanlara özgü olmasına rağmen, bazı alâmetleri vezirlerin, emîrlerin ve hânedan üyelerinin de kullandığı görülmektedir.

Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Sencer’i ve Sencer’in vezirliğinde Faḥrilmulk’ün vekili vezir Mueyyideddîn ‘Alî Mu‘înilmulk’ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde, eski sultanların pâdişâhlık alâmetinin dindarlık, yiğitlik, cihan fethetme ve cesurluk olduğunu beyan ederek yukarıda zikredilen ve bilinen sultanlık alâmetlerinden farklı bir ifadeye vurgu yapmaktadır:

دیندار و جوانمرد و جهانگیر و دلیری وین است علامت مَلِک باز پسین را⁸⁵²

Dindarsın, yiğitsin, cihan fethedensin, cesursun ve bu da eski sultan(lar)ın alâmetidir.

⁸⁴⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 294.

⁸⁵⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 594.

⁸⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 449.

⁸⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 7.

2. ÂDETLER, ‘AN‘ANELER VE MERASİMLER

Tarih boyunca öz Türk kültürü ile kimliğinin korunması ve devamlılığı bakımından Selçuklu saraylarında bazı âdet, gelenek ve merasimlerin bulunduğu bilinmektedir. Emîr Mu‘izzî’nin, dîvânında beyan ettiği saray hayatı ve devlet teşkilatıyla alakalı âdet, ‘an‘ane ve merasimlerin dikkate değer bir özellik gösterdiği muhakkaktır. Nitekim cülûs, veliaht tayini, hediyeleşme, tebriknâmeler, karşılama ve uğurlama merasimleri, saygı tezahürleri, sevinç ve sevgi tezahürleri ve matem merasimleri Büyük Selçuklu Devleti sarayında varlığını sürdürmüştür. Bu merasimlerin tezahürü de yer yer detaylı olmak üzere Mu‘izzî’nin dîvânında görülmektedir.

2.1.Cülûs (Tahta Çıkış)

Sultanların belli bir merasimle gerçekleşen tahta çıkışlarıyla ilgili Mu‘izzî Dîvânı’nda ve Mehmet Altay Köymen’e göre de diğer tarihî kaynaklarda detaylı ve açık bir bilgi çok azdır.⁸⁵³

Mu‘izzî Dîvânı’nda sultanların tahta nasıl oturduğu hakkında açıkça malumat verilmemektedir, ancak tahta geçen ve adları zikredilen sultanlar hakkında bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Mevzu bahis üzere dîvânda bu hususla ilgili örnekler verilecektir.

Sultan Melikşâh’ı överken kaleme aldığı bir şiirinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın tahta oturmasıyla, kazandığı zafer ve fetihlerle şehir kurduğunu; dini yücelttiğini; Sultanın haşmeti sayesinde meliklerin tahtta ve tâçta kıvançlı olduğunu; devlette ve pâdişâhlık tahtında daimi sultanın, Sultan Melikşâh olacağını açıklamaktadır:

ای داوری که چون بنشستی به تخت ملک کردی ز نصرت و ظفر و فتح، فتح باب⁸⁵⁴

Ey sultan! Saltanat tahtına oturunca, zafer ve fetihten şehir yaptın/kurdun.

خدای عرش گواه و زمانه آگاه است که دین عزیز به سلطان دین ملک‌شاه است

اگر به افسر و گاه است فخر هر ملکی به فرّ طلعت او فخر افسر و گاه است⁸⁵⁵

Dinin, dinin sultanı Melikşâh’ın sayesinde yüceldiğine yüce Allah şahit, felek (bundan) haberdardır.

⁸⁵³ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 126.

⁸⁵⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 65.

⁸⁵⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 79.

Eğer her bir melik taht ve tâç ile kıvançlıysa; tâcın ve tahtın övüncü, onun yüzünün haşmetiyledir.

تو آن شهی که تو را بر سریر پادشهی قرار باشد تا خاک را قرار بود⁸⁵⁶

Yeryüzü var oldukça, padişahlık tahtında ebedî kalacak o sultan sensin.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’e övgü söylemek için kaleme aldığı şiirlerinde ise Sultan Sencer’in, saltanat tahtına oturunca devletin sultanla kuvvet bulduğunu ve tahtın güçlendiğini, tahtta yönetim zamanı hoşgörü ve vakarın daim olduğunu, tahttaki cömertliğini, padişahlık saray ve tahtında Sultan Melikşâh ve Sultan Alp Arslan’a benzediğini dile getirmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, hükümdarlığın sırasıyla önce Tuğrul ve Çağrı Bey’in, sonra Sultan Alp Arslan’ın, Sultan Alp Arslan’dan sonra Sultan Melikşâh’ın ve ondan sonra da Sultan Berkyâruğ ve Muhammed Tapar’ın olduğunu, son olarak dünya emniyeti ve huzuru için şahlık sırasının Sultan Sencer’e geldiğini; Sultan Sencer’in hem şehinşâhlık tahtına ve tâcına sahip olduğunu hem de tâcı ve tahtıyla diğer sultanları taht ve tâç sahibi yaptığını; şehinşâhlık tahtında ve meydanında şâhlıktan yeni bir alâmet geldiğini, saltanat tahtında Nûşîrevân’dan daha âdil olduğunu, padişahlık tahtında babasının yerine geçtiğini; tâç ve hâtemle tahta oturunca, talihin de o makamları yücelttiğini beyan etmektedir:

چون به ملک اندر قدم بر تخت سلطانی نهاد ملک با او شد مقیم و تخت با او آرمید⁸⁵⁷

Devlette sultanlık tahtına adım atınca, saltanat onunla sağlamlaştı ve taht onunla güçlendi.

بر اسب گه رزم همه مردی و زورست بر تخت گه بار همه حلم و وقارست

بحری است گهربخش که بر تخت نشسته است شیری است عدو سوز که بر اسب سوارست⁸⁵⁸

Savaş zamanı atının üzerinde hep mertlik ve yiğitlik vardır. Tahtta yönetim zamanı hep sabır (hilm) ve vakar vardır.

(Sultan Sencer), tahtına oturmuş cevher saçan bir denizdir. Atına binmiş/at üzerinde süvari olan düşman yakan bir pehlivandır.

در سرای پادشاهی بر سریر خسروی چون ملک سلطان و چون الب ارسلان نیک اختر است⁸⁵⁹

⁸⁵⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 147.

⁸⁵⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 136.

⁸⁵⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 98.

O (Melik Sencer), padişahlık saray ve tahtında, tıpkı Melikşâh ve Alp Arslan gibi talihlidir.

ابتدا از طغرل و جغری در آمد کار ملک	نام ایشان در جهاننداری به هر کشور رسید
آنکهی بر تخت عمّ بنشست شاه الب ارسلان	جوش جیش او به قصر و خانه قیصر رسید
بعد از او سلطان ملکشه در جهان شد پادشاه	وز فلک منشور عدل و استقامت در رسید
بعد از آن از برکیارق وز محمد مدتی	سقف ایوان شهنشاهی به کیوان در رسید
هم در آن مدت ز بهر راحت و امن جهان	نوبت شاهی به سلطان جهان سنجر رسید
خسروی زیبای تخت و افسر شاهنشهی	آن که شاهان را ازو هم تخت و هم افسر رسید
اندین مدت که او شد پادشاه روزگار	هر زمان او را ز دولت مزده دیگر رسید ⁸⁶⁰

Saltanat işi (hükümdarlık), önce Tuğrul ve Çağrı'nın oldu. Her ikisinin memleket fethetmekteki şöhreti ülkenin her yerine ulaştı.

Sultan Alp Arslan amcasının (Tuğrul Bey) tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmu Kayşer sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldı.

Ondan (Alp Arslan) sonra, Sultan Melikşâh cihanda padişah oldu. Felekten adalet ve şahlık fermânı geldi.

Ondan sonra, Berkyâruk ve Muhammed'ten itibaren bir müddet şâhlarşâhının tahtının ucu Keyvân'a kadar ulaştı.

O zamanlarda dünya emniyeti ve huzuru için şahlık sırası cihan sultanı Sencer'e geldi.

Şehinşâhlık tahtının ve tâcının güzel pâdişâhı, şâhlara ondan hem taht hem taç ulaştı.

Bu süre zarfında o, zamanın padişahı oldu. Ona devletten her zaman başka bir müjde/haber geldi.

به ایوان و میدان شاهنشهی	ز شاهی نو آمد نشانی دگر
ملک سنجر امروز بر تخت مُلک	ز عدل است نوشین روانی دگر ⁸⁶¹

⁸⁵⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 113.

⁸⁶⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 151.

Şehinşâhlık tahtında ve meydanında, şâhlıktan yeni bir alâmet geldi.

Melik Sencer bugün saltanat tahtında, Nûşînrevân'dan daha adildir.

بر تخت پادشاهی تاج پدر تو داری
او نیز در وزارت دارد کفایت عم⁸⁶²

Padişahlık tahtında, babanın tâcına sen sahiptin. Baban da vezirlikte, amcanın liyakatine sahiptir.

چو تو با تاج و با خاتم فراز تخت بنشینی
زمانه گوهر افشانند به تخت و تاج و خاتم بر⁸⁶³

Sen tâç ve mühürle tahta oturunca; felek tahta, tâca ve mühüre cevher saçar.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in Ġazne Fethî'ni anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Sultan Sencer'in Ġazne'de, Ġazneli Maḥmûd'un tahtına ve sarayına zaferle oturduğundan bahsetmektedir:

شاه ما در باغ پیروزی به پیروزی و فتح
بر سریر و گاه محمودی نشسته شادمان⁸⁶⁴

Şâhımız, Bâğ-i pîrûzî'de (Ġazne) zaferle ve fetihle, Ġazneli Maḥmûd'un tahtına ve sarayına mutluca oturdu.

“Sultan Sencer'in Bağdat'tan Nîşâbûr'a Dönüşünü Kutlama” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Sultan Sencer'in tahta yeniden oturmasıyla Sultan Melikşah'ın ruhunu şâd ettiğini dile getirmektedir:

تا باز به سلطانی بر تخت نشست
شد جان ملکشاه به سلطانی تو شاد⁸⁶⁵

Tahtta sultanlığa yeniden oturunca, Melikşah'ın canı senin sultanlığınla şâd oldu.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in, veziri Mucîruddevle-i Erdistânî'nin evine misafirliğe gittiğini anlatmak için kaleme aldığı şiirinde Sultan Sencer'in, saltanat tahtında babası ve dedesi gibi iyi yürekli ve temiz tabiatlı bir sultan olduğuna vurgu yapmaktadır:

شاهی است که بر تخت جهاندارى و شاهی
چون جدّ و پدر نیکدل و پاک ضمیرست⁸⁶⁶

Şahlık ve saltanat tahtında dedesi ve babası gibi iyi kalpli ve saf gönüllü bir şâhtır.

⁸⁶¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 354.

⁸⁶² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 492.

⁸⁶³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 749.

⁸⁶⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 521.

⁸⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 163.

⁸⁶⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 111.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in, sözünün eri bir sultan olduğunu, Behrâmşâh’a Ġazne’de padişahlık sözü verdiğini ve onu tahta oturtturarak başına tâç koyduğunu ifade etmektedir:

چواندر مرو با بهرام شه پیمان چنان کردی که بنشایش در غزنین به تخت پادشاهی بر

موافق شد تو را توفیق تا پیمان بسر بردی به تخت پادشاهی بر نهادی بر سرش افسر⁸⁶⁷

Merv’de Behrâmşâh’a söz verince, Ġazne’de padişahlık tahtına onu oturttu.

Sözüün yaşadıkça/vâr oldukça, senin muradın/bahtın gerçekleşti. Padişahlık tahtında onun başına tâç koydun.

Mu‘izzî, “Sultan Berkyâruḡ’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Berkyâruḡ’un, tahta geçip başına sultanlık tâcını koyduğunu söylemektedir. Tahta geçip başına tâcı koymasıyla da babası (Sultan Melikşâh) ile dedesinin (Sultan Alp Arslan) haşmetinin ve gücünün onda belireceğini, tahtının önünde yeri öpenlere rahmet edip sofrasında ikramlarda bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Berkyâruḡ için dedesi Sultan Alp Arslan’ın emîru’l-mu‘minîn lakabını da zikretmektedir:

چون تو بر تخت نشینی و نهی بر سر تاج فره جد و پدر بر تو پدیدار بود

اندر ایوان تو از بس که زمین بوسه دهند بر بساط تو نشان لب و رخسار بود⁸⁶⁸

Sen tahta oturup başına tâç koyunca, dedenin ve babanın haşmeti/gücü sende ortaya çıkar.

Senin tahtında yeri öpenlerin çoğunun, sofranda dudak ve yanak izi vardır.

بلند اختر شهنشاهی که بر تخت شهنشاهی امیر المؤمنین را همچو جد خویش برهان شد⁸⁶⁹

Yüce talihli şâhlar şâhı (Sultan Berkyâruḡ), şehinşahlık tahtında dedesi Burhân-i Emîru’l-mu‘minîn (Alp Arslan’ın lakabı) gibi oldu.

‘Alâeddîn Atsız Hârezmşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, devletin değerli şahsiyetlerinden biri olan Atsız Hârezmşâh’ın, babası gibi haşmete, makama, padişahlık tahtına ve güce sahip olduğunu; ona Sâm padişahın büyüklüğün, Cem Sultan’dan cemâlin, Huşeng’ten de aklın miras kaldığını beyan etmektedir:

⁸⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 198.

⁸⁶⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 165.

⁸⁶⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 169.

جلال و مرتبه و ارج و فره و اورنگ

جمال میران اتسز که چون پدر دارد

870 سمو ز سام و جمال از جم و هُش از هوشنگ

بدو رسیده سه چیز از سه پادشا میراث

Babası gibi celâl, makam, değer, azamet/görkem ve padişahlık tahtına sahip olan mîrlerin cemâli Atsız'a,

Üç padişaktan üç şey miras kalmıştır: Sâm padişaktan yücelik/büyüklik, Cem Sultan'dan güzellik ve Huşeng'ten akıl.

2.2.Veliaht Tayini

Büyük Selçuklu saraylarında Türk kültürünün özelliklerini temsil eden merasimlerden biri de veliaht tayinidir. Bu hususla ilgili Emîr Mu'izzî'nin, dîvânında beyan ettiği ve malumat verdiği veliaht tayini geleneği, dikkate değer özelliktedir.

Dîvânda anlatılan "513 Yılı'nın Cemâdiye'-evvel ayının 12'sinde Sâve Savaşı ve Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde Mu'izzî, Sultan Sencer ile Sultan Muhammed Tapar'ın oğlu ve aynı zamanda Sultan Sencer'in yeğeni Maḥmûd'la arasında çıkan Sâve Savaşı'nda, Sencer'in, yeğenini yenmesine rağmen onu veliaht tayin etmesiyle ilgili Sultan Sencer'in, Irak'ı Iraklılara dar ettiğini ve bunlara rağmen savaşın ardından barış ve dostluğun belirdiğini ve bunun neticesinde Sultan Sencer'in, Ġazne'de kılıcıyla aldığı Maḥmûd'un hazinesini Maḥmûd'a tekrar teslim ettiğini ve kendi eliyle devlete veliaht yaptığını anlatmaktadır:

کز آن خلاف بود دور مردم مختار

خلاف شاه نبود اختیار شاه عراق

به صلح و دوستی و نیکویی بر آمد کار

سپاس و شکر خداوند را که از پس جنگ

که برگرفت ز غزنین به تیغ گوهردار

سپرد شاه به محمود گنج محمودی

به دوست داد سراسر به دست گوهربار

به تیغ گوهردار آنچه بستد از دشمن

871 که اختیار ملوک است و افتخار تبار

به دست خویش ولیعهد کرد شاهی را

Şâhın düşmanlığı, Irak şâhının tercihi değildi. Çünkü o düşmanlıktan, seçkin halk uzaklaşır.

⁸⁷⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 435.

⁸⁷¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 200.

Allah'a şükürler olsun ki savaşın ardından barış, dostluk ve iyilik ortaya çıktı.

Şâh, Gâzne'de cevher saçan kılıcıyla aldığı Maḥmûd'un hazinesini, Maḥmûd'a teslim etti.

Cevher saçan kılıcıyla düşmandan aldığı şeyi, tamamen cevherli eliyle dosta verdi.

Kendi eliyle devlete veliaht yaptı. Çünkü tercih, iftihar soylu melikindir.

Mu'izzî, Melikşâh'ın kardeşi Melik Arslan Argû'yu överken kaleme aldığı bir manzumesinde Melik Arslan Argû'nun, devlette Çağrı Bey, Sultan Melikşâh ve Sultan Alp Arslan'dan sonra eşsiz bir veliaht olduğunu ifade etmektedir:

از جفری و ملکشاہ و الب ارسلان بہ ملک
معلوم خلق شد کہ چو تو یادگار نیست⁸⁷²

Saltanatta Çağrı Bey'den, Sultan Melikşâh'tan ve Sultan Alp Arslan'dan senin gibi (Arslan Argû) bir yâdigârın/veliahtın olmadığı halka malum olmuştu.

"Sultan Muğîseddîn Maḥmûd b. Ğıyâseddîn Muḥammed b. Melikşâh-i Selcûkî'ye Övgü" başlıklı bir kasidesinde ise Mu'izzî, Sultan Muğîseddîn Maḥmûd'un kılıcıyla Hz. Peygamber'in ümmetini ve dini yücelttiğinden; babası Ğıyâseddîn Muḥammed'in veliahtının, oğlu muğîseddîn ve'd-dunyâ (din ve dünyanın yardımcısı/imdadına koşanı) lakaplı Sultan Muğîseddîn Maḥmûd'un olduğundan bahsetmektedir:

شاہ محمود محمد آن کہ با شمشیر او
ملت و دین محمد عالی و والا بود

شاد جان باشد غیاث الدین والدنیا بہ خلد
تا ولیعهدش مُغِیث الدین والدنیا بود⁸⁷³

Şâh Maḥmûd-i Muḥammed'in kılıcıyla, Muḥammed'in soyu ve dini, yüce ve aziz olur.

Veliahtı muğîseddîn ve'd-dunyâ olduğu sürece, Ğıyâseddîn ve'd-dunyâ'nın (din ve dünyanın yardımcısı) ruhu/canı cennette şâd olur.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer'e saltanatın, dedesi Sultan Alp Arslan'dan ve babası Sultan Melikşâh'tan yadigâr kaldığını; nâşiredîn (dinin nâsırı) lakabıyla zikrettiği Sultan Sencer'in, babası ve dedesi gibi devleti kuvvetlendirdiği ifadelerine yer vermektedir:

ملک جهان رسید ز جدّ و پدر بہ او
زین روی همچو جدّ و پدر ملک پرور است

⁸⁷² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 89.

⁸⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 153.

هم در جهان ز جدّ و پدر هست یادگار⁸⁷⁴ هم در صلاح مُلک سهیم برادر است

Sencer'e dünya saltanatı dedesinden ve babasından kaldı. Bu yüzden dedesi ve babası gibi mülkperverdir.

(Sultan Sencer), dünyada hem dedesinden ve babasından yadigârdır. Hem de saltanat barışında/huzurunda kardeşinin pay sahibidir.

چون یادگار جدّ و پدر در جهان تویی⁸⁷⁵ از عمّ خویش خواجه تو را هست یادگار

Cihanda dedenin ve babanın veliahdı sen olduğundan; vezirlik, amcandan sana yadigârdır.

جهان را یادگارست از سلاطین⁸⁷⁶ شه ایران و توران ناصرالدین

İran ve Tûrân şâhı Nâşireddîn'e cihan, sultanlardan yadigârdır.

ایا شهریاری که صاحب قرانی⁸⁷⁷ ز جدّ و پدر یادگار جهانی

Sâhibkırân olan şehriyâra şâhlık, dedesinden ve babasından yâdigârdır.

ناصر دین خسرو مشرق ملک سنجر که مُلک⁸⁷⁸ یافت میراث از ملک سلطان و از الب ارسلان

Nâşireddîn (dinin nâsırı) ve Doğunun sultanı Melik Sencer, saltanatı Melik Sultan (Melikşâh) ve Alp Arslan'dan elde etti.

Ayrıca Mu'izzî, kaleme aldığı bir tercî-i bendde Sultan Sencer'in, şâhlıkta babasının ve dedesinin; cihanda da sultanların veliahtı olduğunu öne çıkarmaktadır:

او ز پدر یادگار شاه جهان است⁸⁷⁹ وز خرد اندر جهان عديم نظيرست

Ona cihan şahlığı, babasından yadigârdır. Akıl/bilgide cihanda onun benzeri yoktur.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı överken kaleme aldığı bir şiirinde de Sultan Melikşâh'ın cihanda sultanların veliahtı olduğunu ifade etmektedir:

خسرو عادل معزالدين ملک سلطان که هست⁸⁸⁰ از شهنشاهان و سلطانان جهان را یادگار

Âdil hüsrev Mu'izzeddîn Melik Sultan, cihana şehinşâhlar ve sultanlardan yadigârdır.

⁸⁷⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 97.

⁸⁷⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 205.

⁸⁷⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 501.

⁸⁷⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 697.

⁸⁷⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 583.

⁸⁷⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 763.

⁸⁸⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 276.

Mu‘izzî, vezir Faḥrilmulk’ü överken kaleme aldığı şiirlerinde Faḥrilmulk’ün, Kıvâmeddîn’in veliahtı olduğunu; ayrıca dine nizam veren ve devleti yücelten vezirliğin, babası Nizâmilmulk’ten ve Kıvâmeddîn’den yadigâr kaldığını söylemektedir:

ای جهان را از قوام الدین مبارک یادگار روز نو بر تو مبارک باد و جشن نو بهار

آمد از غزنین و بغداد اندرین مجلس گواه کز قوام الدین تویی مُلک جهان را یادگار⁸⁸¹

Ey cihana Kivâmeddîn’den mübarek yadigâr! Yeni günün mübarek ve yeni törenin bahar gibi olsun.

Bu meclise Ġazne ve Bağdat’tan şahit geldi. Cihan devletinin yâdigârı/veliahdı, Kivâmeddîn’den sensin.

دین را نظام و دولت پاینده را قوام صدری که از نظام و قوام است یادگار⁸⁸²

Dinin nizâmı ve ebedi devletin temeli olan vezirlik, Nizâmilmulk ve Kivâmeddîn’den yadigârdır.

پیرایه مفاخر میران مملکت فخری که ملک را ز نظام است یادگار⁸⁸³

Ülkenin mîrlerinin övünç güzelliğisin. Saltanat, sana Nizâmilmulk’ten yadigâr kalan bir kıvançtır.

Mu‘izzî, “Vezir Kivâmulmulk Şadreddîn Muhammed’e Övgü” başlıklı kasidesinde vezirliğin Kivâmulmulk’e, Kivâmeddîn’den ve Faḥrilmulk’ten yadigâr kaldığını söylemekte; vezirlerden, Kivâmulmulk’ün devletin veliahtı olduğunu; hüsrevlerden de Faḥrilmulk’ün, devletin veliahtı olduğunu açıklamaktadır:

صاحب عادل قوام الملک صدرالدین که هست از قوام الدین و فخرالملک شه را یادگار⁸⁸⁴

Kivâmeddîn’den ve Faḥrilmulk’ten şâha yadigâr/veliaht olan, âdil vezir Kivâmulmulk-i Şadreddîn’dir.

تا حشر در جهان ز وزیران و خسروان تو یادگار دولت و او یادگار ملک⁸⁸⁵

⁸⁸¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 253-254.

⁸⁸² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 258.

⁸⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 412.

⁸⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 378.

⁸⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 434.

Kıyamete kadar cihanda vezirlerden sen (Kıvâmulmulk Şadreddîn Muḥammed), devletin veliahtısın; sultanlardan da o (Fâhrulmulk), devletin veliahtıdır.

Mu‘izzî, “Sultan Ebu’l-Muzaffer-i Berkyâruk’a Övgü” başlıklı kasidelerinde ise Berkyâruk’un, şehinşahlıkta Melik Sultan ve Sultan Alp Arslan’ın veliahtı olduğunu; ayrıca Berkyâruk’un, saltanatta Selçuklu sultanlarının veliahtı olduğunu vurgulamaktadır:

یادگار است از ملک سلطان و از الب ارسلان⁸⁸⁶ بوالمظفر برکیارق آن که در شاهنشهی

Ebu’l-Muzaffer Berkyâruk, şehinşahlıkta Melik Sultan ve Alp Arslan’ın veliahtıdır/ şehinşahlıkta Melik Sultan ve Alp Arslan’dan yadigârdır.

ای جوان دولت جهاندار ای همایون شهریار ای به شاهی از ملک سلطان جهان را یادگار⁸⁸⁷

Ey genç talihli cihan sahibi sultan! Ey kutlu şehriyâr! Ey şâhlıkta Melik Sultandan cihana yadigâr olan (şâh)!

جهان را تو از خسروان یادگاری⁸⁸⁸ که بودند در ملک سلجوق گوهر

Sen, cihana hüsrevlerden yadigârsın, çünkü onlar Selçuklu soyunun saltanatında idiler.

Mu‘izzî, Melik Arslan Argû’yu överken kaleme aldığı bir şiirinde saltanatın, Melik Arslan Argû’ya, Arslan Sultandan yadigâr kaldığını ifade etmektedir:

شاه مشرق ارسلان ارغو خداوند ملوک⁸⁸⁹ ملک را از ارسلان سلطان مبارک یادگار⁸⁹⁰

Doğunun şâhı, meliklerin meliki Arslan Argû, saltanatta/devlette, Arslan Sultandan mübarek yadigârdır.

2.3.Hediye

“Sultanlar arasında çeşitli vesilerle hediyeler alınıp verilmesi, eskiden beri süregelen bir âdettir. Hil‘at ve belirli eşyalardan ibaret olan bu hediyeleşme, sultanlara, devlet adamlarına, onlara yaptıkları hizmetlerden ve itaatlerinden dolayı mükâfatlandırmak için verilmektedir.”⁸⁹⁰

⁸⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 578.

⁸⁸⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 340.

⁸⁸⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 347.

⁸⁸⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 359.

⁸⁹⁰ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 140-141.

Mu‘izzî, dîvânında bu konuyla alâkalı ifadeler yer vermiş ve tanıklık ettiği hususları beyan etmiştir. Dîvânda hil‘at, elbiseler, altın, para, sancak, bayrak, gerdanlık, kemer, hâtem (mühür), kılıç, kaftan, sarık ve deve gibi çeşitli hediyelerin verilmesi hususu, Mu‘izzî tarafından örneklerdeki şekliyle işlenmiştir.

“Bayram Kutlaması ve Sultan Sencer’in Sıhhat Bulması” başlıklı bir şiirinde Mu‘izzî, halifenin Sultan Sencer’e hediyeler gönderdiğini ifade etmektedir. Bu hediyeler sırasıyla gerdanlık, kemer, kaftan, sarık ve halifenin kendi bayrağıdır:

او را علم خویش فرستاد خلیفه با یاره و طوق و کمر و جُبه و دستار⁸⁹¹

Halife, bilezik/bileklik, gerdanlık, kemer, kaftan ve sarığı ile birlikte ona kendi bayrağını gönderdi.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Tûrân şâhının İran’a hediyeler gönderdiğini, Hint şâhının da Sultanın sarayına altın gönderdiğini belirtmektedir:

گه به ایران شد روان از شاه توران تحفه ها گه به درگاهش ز شاه هند حمل زر رسید⁸⁹²

Bazen Tûrân şâhından İran’a hediyeler aktı. Bazen de Hint şâhından sultanın sarayına altın(lar) gönderildi.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın, kendisine hil‘at verdiğini ve bununla gururlandığını söylemektedir:

خلعتم دادی و بنواختی ای شاه مرا فخر من پیش امیران و بزرگان این است⁸⁹³

Ey şâhım! Bana hil‘at verdin ve gururumu okşadın. İşte benim, emîrlerin ve büyüklerin karşısında övüncüm budur.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı överken söylediği başka bir şiirinde de şâhtan hil‘at aldığını ve şöhrete kavuştuğunu dile getirmektedir:

بنده شاعر معزی نام جست از جود تو یافت اکنون خلعت تو نامدار اکنون شود⁸⁹⁴

Bendeniz şair Mu‘izzî, senin cömertliğinle nâm aradı. Şu an meşhur olan şâhın hil‘atını şimdi elde etti.

⁸⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 282.

⁸⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 151.

⁸⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 91.

⁸⁹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 142.

Mu'izzî, "Hil'at Bağışı İçin Teşekkür Etme" başlıklı bir şiirinde hizmeti için Sultan Melikşâh tarafından kendisine hediye edilen hil'ata bir kez daha vurgu yapmaktadır:

از دولت عالی به سعادت ستم داد زین خلعت فاخر که خداوند مرا داد⁸⁹⁵

Padişahın bana lütfe ettiği/bağışladığı övünçlü bu hil'attan dolayı, yüce devletten saadette adalet aldım.

Mu'izzî, Sâve Savaşı'nı anlatmak ve Sultan Sencer'e övgüde bulunmak için kaleme aldığı bir kasidesinde halifenin, Sultan Sencer'in adına Bağdat'ta hutbe okutup sikke ve dinar bastırıldığından; ayrıca kendi huzurundan sultanın huzuruna sancak, hâtem, kılıç, kaftan ve sarık gönderdiğinden söz etmektedir:

فزوده کرد ز نامت خلیفه در بغداد جمال خطبه و منشور و سکه و دینار

ز پیش خویش فرستاد سوی حضرت تو لوا و خاتم و شمشیر و جُبّه و دستار⁸⁹⁶

Senin nâmından dolayı Bağdat'ta halife, hutbenin güzelliğini arttırdı (halife, adına hutbe okuttu), fermanını yaydı, sikke ve dinar bastırdı.

Kendi huzurundan senin huzuruna sancak, hâtem, kılıç, kaftan ve sarık gönderdi.

Bir başka "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidesinde Mu'izzî, manevi bir hediyeleşmeye vurgu yaparak hurilerin, cennetten sultanın sarayına taç, kemer, bileklik, inci ve cevher gönderdiğini; bunun karşılığında da Sultanın, siyer kitabının fihristini, cennetteki hurilere göndermesini söylemektedir:

زبید که فرستی سوی حوران بهشتی فهرست عجایب ز کتاب سیر خویش

تا هدیه فرستند به درگاه تو از خلد تاج و کمر و یاره و دُرّ و گهر خویش⁸⁹⁷

Huriler, cennetten senin sarayına taç, kemer, bileklik, inci ve cevher hediyelerini gönderdikleri için,

Senin de kendi siyer kitabından ilginç fihristi, cennet hurilerine göndermen yaraşır.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek ve Gazne Fethi'ni anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Gazne şâhının, itaat ettiğini ve Sultanın sarayına fillerle hizmet/hediyeler gönderdiğini açıklamaktadır:

شهی کاو با رسولان تو بیعت کرد در غزنین که با پیلان به درگاهت فرستد خدمتی درخور⁸⁹⁸

⁸⁹⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 145.

⁸⁹⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 201.

⁸⁹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 419.

Ey şâh! O, senin elçilerine Ġazne’de biat etti. Çünkü fillerle sarayına yaraşır bir şekilde hizmet gönderdi.

Mu‘izzî, Sultan Sencer ve veziri Faḥrilmulk’ü överken kaleme aldığı bir şiirinde Sultan Sencer’in, komutanlara şâhlık hil‘atı (mertebesi) ve Hânlara ise sancakla ordu verdiğini ifade etmektedir:

گاه میران را به ایران خلعت شاهی دهد گاه خانان را به توران رایت و لشکر دهد⁸⁹⁹

Bazen İran’da komutanlara şâhlık hil‘atı verir. Bazen de Hânlara Tûrân’da sancak ve ordu verir.

Sultan Melikşâh’ı överken kaleme aldığı bir şiirinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın öneminden ve faydasından bahsederken, emîru’l-mu‘minîn’in Sultana yeni bir sancak gönderdiğine dikkat çekmektedir:

عزّ ایمان در بقای توست و عزّ مؤمنان زان لوای نو فرستادت امیرالمؤمنین⁹⁰⁰

İmanın yüceliği ve mü‘minlerin değeri, senin bekândadır/varlığına bağlıdır. Emîrul-mu‘minîn bu yüzden sana yeni sancak gönderdi.

Mu‘izzî, “Sultan Alp Arslan’ın Oğlu Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı kasidesinde şâhların ve bendelerin, mihrigan zamanı dönemin sultanlarına hediyeler getirdiğini beyan etmektedir:

خواست افریدون ز شاهان گنج و آنکه مهرگان گنج فروردین همی خواهد ز باغ و جویبار

بندگان مهربان از بهر جشن مهرگان تحفه ها آرند پیش خسروان روزگار⁹⁰¹

Feridûn, şâhlardan hazine istedi ve o mihrigan zamanı, bahar/nevruz hazinesini bağdan ve ırmaktan istiyor.

Şefkatli kullar mihrigân⁹⁰² kutlaması için dönemin şahlarının huzuruna hediyeler getirdiler.

⁸⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 197.

⁸⁹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 160.

⁹⁰⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 525.

⁹⁰¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 215.

⁹⁰² Eski İranlıların kutladığı bayramlarından biridir. Mihr ayının on altısında kışın başlangıcı olarak kutladıkları törendir. Bu törende özel kıyafetler giyilir ve bu kutlamaya özgü âdetlerden biri hediyeleşmedir. Mihrigân, Nevruz’dan sonra eski zamandaki İranlıların en büyük bayramı olmuştur. Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nîşâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, s. 917; Nebi Bozkurt, “Mihrican”, *TDVİA*, C 30, İstanbul, 2005, s. 38-39.

Mu‘izzî, “Zeyneddîn Ebu’l-Kâsım-i Derguzînî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Derguzînî’nin, kendisini öven Mu‘izzî’ye hediyeler bahşettiğini dile getirmektedir:

من اندر دل ز مدح تو فراوان تحفه ها دارم نشان دارم ز دیگر تحفه ها از تحفه پیشین⁹⁰³

Gönlümde senin medhinden dolayı sayısız hediyeler var. Önceki/eski hediyelerden dolayı başka hediyelerden haberdarım/alâmet var.

“Ebû Sa‘îd Zeynulislâm Muḥammed b. Naşr b. Maşûr’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, emîru’l-mu‘minîn’den teşrif ve nimetler getirdiğini açıklamaktadır:

شاه و لشکر را ز به هر نصرت اسلام و دین از امیرالمؤمنین تشریف و انعام آورد⁹⁰⁴

Şâh ve ordu, her İslâm ve dîn zaferinden daha iyidir. Emîru’l-mu‘minîn’den teşrif ve nimetler getirir.

Mu‘izzî, “Vezir Şihâbeddîn Ebû Bekr ‘Abdullah Mueyyidulmulk b. Vezir Nizâmulmulk-i Tûsî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde kendisine, Câmî tarafından misk ve amber kokulu saf gümüş gönderildiğini söylemektedir:

جامی ز سیم پاک فرستاد نزد من پر عود خام و عنبر سارا و مشک ناب⁹⁰⁵

Câmî bana amber, saf misk ve taze tütsü kokusuyla dolu saf gümüş gönderdi.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’ün Damadı Şikâtulmulk Ebû Müslim Serûşiyârî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde hizmet için Nişâbûr’dan Rey’e geldiğine ve Şikâtulmulk’ten hil‘at alıp kabul gördüğüne yer vermektedir:

از شهریار خلعت و منشور یافتم مُقبل شدم به خلعت و منشور شهریار⁹⁰⁶

Şehriyârdan hil‘at ve emir aldım. Şehriyârın hil‘atı ve fermanıyla kabul gördüm.

Mu‘izzî, Rey Şehri Reisi Ebû Sehl-i ‘Abdurrahîm’i överken kaleme aldığı şiirinde ise, şairlik hünerini gösterince hil‘at aldığını açıklamaktadır:

چون نمودن در خراسان پیش سلطان شاعری بنده را منشور و خلعت داد سلطان جهان⁹⁰⁷

Horâsân’da sultanın huzurunda şairli(k)ğini gösterince/sergileyince, bendenize cihan sultanı ferman ve hil‘at verdi.

⁹⁰³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 570.

⁹⁰⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 159.

⁹⁰⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 57.

⁹⁰⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 213.

⁹⁰⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 635.

Mu‘izzî, Mu‘înulmulk Aḥmed-i Kâşânî’yi överken söylediği terciibendde, ülkede hâkimlere yetki anlamında hil‘at verilmesinden bahsetmektedir:

عاملان را در ممالک خلعت و منشور داد عالمان را در مساجد کرسی و منبر نهاد⁹⁰⁸

Ülkede hâkimlere hil‘at ve ferman verdi. Camilerde ulemâyı kürsü ve minbere çıkarttı.

2.4.Tebrik

Mu‘izzî Dîvânı’nda genellikle sultanlar seferden sağ salim, fetihle ve zaferle döndükleri zaman sultanların tebrik edilmesi; vezir tayin edilmesi hususunda vezirlere ve makamlarına tebrik veya kutlama, bir de dinî bayramları ve nevruzu kutlamak için ele alınmıştır. Bunlardan başka sultanların tahta çıkınca tebrik edilmesi bahsi de dîvânda geçmektedir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın Semerkand Fethi’ni Kutlama” başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh’ın, Ceyhun nehrinden geçip düşmanları yendiğini, fetih ve zafer kazanan bir şâh olduğunu; âdaleti ve âlimliğiyle fethi kolaylaştırıp devleti, doğuyu ve batıyı güzelleştirdiğini, bu fetihle milletin güçlendiğini ve devletin yüceltiğini; bu mutluluğun temelinde devletin ve milletin kuvveti olduğunu, bu zaferde ise din ve dünya tarihinin yazıldığını ifade ederek Semerkand zaferini kutlamaktadır:

ای کرده فتح و نصرت در مشرق آشکارا بگذشته زاب جیحون و اتش زده در اعدا
تو عادل و دانا و عدل و دانش تو هم ملک شد مزین هم فتح شد مهیا
ای گشته همچو مشرق مغرب به تو مزین وی گشته همچو ایران توران به تو مهنا
زین فتح نو که کردی ملت گرفت قوت زین ملک نو که بردی دولت گرفت بالا
هست اندرین سعادت تأیید ملک و دولت هست اندرین بشارت تاریخ دین و دنیا⁹⁰⁹

Ey Ddoğuda fethi ve zaferi bilinen (şâh)! Ey Ceyhun nehrinden geçip düşmanları ateşe atan (şâh)!

Sen âdil ve âlimsin. Adaletin ve bilgeliğin sayesinde hem devlet süslendi hem fetih kolaylaştı.

⁹⁰⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 766.

⁹⁰⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 4.

Ey doğu ve batının seninle süslendiği (sultan)! Ey İran ve Tûrân'ın seninle mübarek olduğu (sultan)!

Bu yaptığın/gerçekleştirdiğin yeni fetihle millet güçlendi, (oturduğun) bu yeni saltanatla devlet yüceldi.

Bu mutlulukta devlet ve saltanat gücü vardır. Bu zaferde din ve dünya tarihi vardır.

Mu'izzî, Sultanın oğlunun doğumunu kutlamak için kaleme aldığı bir şiirinde, sultanın erkek evladının dünyaya gelişini şu sözlerle tebrik etmektedir:

سال چون نو گشت فرزند نو آمد شاه را شاه نیکو روی نیکو عهد نیکو خواه را

خواست یزدان تا ز نسل شاه بنماید به خلق چون ملکشاه و چو طغرل شاه و سلطان شاه را

رسم تو رونق دهد رسم بزرگان را همی همچو یاقوتی که او قیمت دهد اشباه را

کامکاری کی بود در پیش تیغت خصم را پایداری کی بود در پیش صرصر کاه را

دشمن تو در نهان شش چیز دارد روز و شب تیر و تیغ و نیزه و زندان و بند و چاه را

بر هر آن صحرا که لشکرگه زند شاه جهان ابر سقائی کند هر روز لشکرگاه را⁹¹⁰

Yeni yıl olunca, şâhın nurlu ve talihli yeni bir oğlu dünyaya geldi.

Allah, şâhın neslinden Melikşâh, Tuğrul şâh ve Sultan şâh gibi (bir sultanı) halka göstermek istedi.

Âdetin, büyüklerin âdetini yüceltir; O, yakut gibi bir başkasına/benzerine değer verir.

Kılıcının karşısında düşmanın nasıl muradı/şansı olur. Fırtınanın karşısında saman çöpü nasıl dayansın.

Düşmanın, gece gündüz sakladığı altı şey vardır. Bunlar: ok, kılıç, mızrak, zindan, zincir ve tuzaktır.

Cihan şâhının ordugâh kurduğu her sahrada, bulut her gün oraya su verir.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Türkistan Fethi'ni Kutlama" başlıklı kasidesinde ise Sultan Melikşâh'ın Semerkand zaferini tebrik etmek için Sultan Melikşâh'ın her ayda bir fetih gerçekleştirdiği, bu fetihlerin devletin övüncü olduğu, hitabetiyle minberi güzelleştirdiği, kılıcının etkisi, gücünün batıdan doğuya kadar uzandığı; hem Türkistan'ın hem de Rûm'un sultanı olduğu; Arap ülkesinde ve Acem'de sayısız

⁹¹⁰ Mu'izzî, *Divân*, s. 15.

sancak ve ordunun, fetihlerinin nişânesi olduğu; Sultanın heybetinden ve hançerinden, düşmanların mahşer korkusu yaşadığı; Sultan Melikşâh'ın kılıcının, düşmanların kanının rengini aldığı ve devletle dinin huzurunu sağladığı; ayrıca adaleti, kılıcıyla devlete altı ülkenin fethini gerçekleştirdiği ve yedinci ülke fethinin sevincini de yaşatacağı gibi ifadelere yer vermektedir.

فرخ آن شاهی که هر ماهیش فتحی دیگرست	فتح او از یکدگر زیباتر و نیکوترست
در جهاندارای فتوح او طراز دولت است	در مسلمانی خطاب او جمال منبرست
تیغ او در عالم از شاهی بساطی گسترید	طول او گر بنگری از باختر تا خاورست
ترک حد مشرق است و روم حد مغرب است	هر دو دارد شهریار و حق به دست حقورست
گر ز صید او نشان باید همی در شرق و غرب	خانه خان صید گاه او و صیدش قیصرست
از بشارتهای فتحش در عرب و اندر عجم	رایت اندر رایت است و لشکر اندر لشکر است
زانچه امسال از نبرد او به ترکستان رسید	تا گه محشر به ترکستان نهیب محشر است
تا که عکس خنجرش در کشور توران فتاد	دشمنان دولتش را خنجر اندر حنجر است
رنگ خون دشمنان بر پیکر شمشیرشان	راست گویی چون شقایق رسته بر نیلوفرست
تا سر تیغش همی جوید صلاح ملک و دین	سر دهد بر باد هر کاو را فسادی در سرست
هرکه شکر نعمت یزدان گزارد مؤمن است	وانکه اندر نعمتش کفران نماید کافرست
دشمن از تیغ ملکشاهی حذر کرد و برفت	زانکه تیغش صاعقه است و دشمنش دیو اخترست
فتح شش کشور به دولت شاه را حاصل شدست	سال مُستقبل امید فتح هفتم کشورست
نصرت او هر زمان بیش است و خصم او کم است	تا حُسامش خصم فرسای است و نصرت پرورست
عدل تو غایب مباد از خلق عالم زان کجا	خلق را عدل تو چون جان و جوانی درخورست ⁹¹¹

Sultan Melikşâh'a kutlu olsun ki her bir ayında başka bir fetih vardır. Onun (her bir) fethi, birbirinden güzel ve kıymetlidir.

⁹¹¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 95-96.

Padişahlıkta fetihleri, devletin kıvancı/gururudur. Müslümanlıkta hitabeti/vaazı, minberin güzelliğidir.

Kılıcı yeryüzünde şahlıktan bir sofrı kurdu. Etkisi/kudreti, bakarsan/baktığında batıdan doğuya kadardır.

Türk/Türkistan, doğunun sınırır ve Rûm da batının sınırır. Her iki bölgenin de padişahı vardır ve Hak, hak sahibinin elindedir.

Eğer doğuda ve batıda avından bir iz/işaret gerekirse, Hân'ın hanesi onun av yeri, avı da Kayşer'dir.

Melikşâh'ın Arap ülkesinde ve Acem'de fetihlerinin göstergesi/işaretleri, sancak üstüne sancak ve ordu üstüne ordudur.

Bu yıl onun savaşından dolayı Türkistan'a ulaşan şey, mahşer gününe kadar Türkistan'da mahşer korkusudur.

Onun hançerinin aksi Tûrân ülkesine yansıyınca, onun devletine düşman olanların boğazında hançer olur.

Kılıçlarının üzerinde düşmanların kanının rengi, tıpkı nilüferin üzerinde biten şakayık gibidir.

Kılıcının ucu, dinin ve devletin barışını/huzurunu aradıkça; aklında fesat olan herkesin başını berbat eder.

Allah'ın nimetine her kim şükrederse mümindir. Ama nimetine küfredenler kâfirdir.

Düşman, Melikşâh'ın kılıcından korktu ve kaçtı. Çünkü kılıcı şimşek ve düşmanı dev yıldızdır.

Devleti sayesinde Melikşâh'a altı ülkenin fethi nasip oldu. Gelecek yıl da yedinci ülkenin fethinin ümidi vardır.

Kılıcı düşman solduran ve zafer kazandıran olduğundan, her zaman zaferi çok, düşmanı azdır.

Adaletin, cihan halkı üzerinden kaybolmasın/eksilmesin. Adaletin, halka can ve gençlik gibi yaraşır.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Şam Fethi'ni Kutlama" başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh'ın adaletine, iki yıl önce Belh'te zafer kazandıktan sonra Şam'a gidip Şam'da zafer kazandığına, iki yılda hem doğuda hem batıda fetihlerde bulunduğuna; cesaret isteyen ve Sultanların kolaylıkla gerçekleştiremeyeceği bu fethi, Sultan Melikşâh'ın Ramazan ayında zorlanmadan ve kolaylıkla kazandığına, zaferin bir devlet tarihi olduğuna; Rûm ve Arapları tahtının karşısında boyun eğdirip onların

saltanatını aldığına, İslâmı yaydığına, zalimleri ve zulmü kaldırdığına ve küfrü yok ettiğine değinerek Sultan Melikşâh'ın Şam Fethi'ni kutlamaktadır:

صیح مخالفان همه در شام شام کرد	تا شهریار دادگر آهنگ شام کرد
وامسال بر ظفر سفر از سوی شام کرد	پیرار بر عدو ظفر از سوی بلخ یافت
تا در دو سال کار دو جانب تمام کرد	یک سال شد به شرق و دگر سال شد به غرب
از خسروان که جست وز شاهان کدام کرد	فتحی که شاه کرد و نبردی که شاه جست
در پیش تخت خویش رهی و غلام کرد	گردنکشان روم و عرب را به یک سفر
بی آنکه رنج برد و فراوان مقام کرد	ماه صیام بود که آن فتح کرد شاه
فتحی که شهریار به ماه صیام کرد	تألیف پادشاهی و تاریخ دولت است
بگرفت شاه و مملکت خویش نام کرد	ملکی که در قدیم عرب داشتند و روم
بر بندگان حلال و بر اعدا حرام کرد	هر شهر و هر حصار که یک بنده را سپرد
دارالفساد کفر چو دارالسلام کرد	اسلام داد کافر هفتاد ساله را
تا سودشان زیان و ضیاشان ظلام کرد	بشکست پشت و گردن اهل ظلام و ظلم
کاو را خدای بر همه شاهان امام کرد ⁹¹²	فرمان شاه را همه شاهان متابعدند

Âdil padişah Şam'a gidince, Şam'da bütün düşmanların sabahı akşam oldu.

İki yıl önce Belh'te düşmana karşı zafer kazandı, bu yıl da zafer için Şam'a sefer yaptı.

Bir yıl doğuya gitti, başka bir yıl batıya. Sonunda iki yıl içinde hem doğunun hem batının işini (fethini) tamamladı.

Şahın yaptığı bir fethi ve kazandığı bir savaşı, padişahlardan kim kazandı/cesaret etti ve sultanlardan hangisi yaptı?

Rûm ve Arap aylaklarını bir seferle kendi tahtı karşısında kul ve köle yaptı.

Şahın yaptığı o fetih Ramazan ayındaydı. Üstelik hiç zorlanmadan ve çok vakit almadan fethetti.

⁹¹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 138-139.

Şâhın Ramazan ayında yaptığı fetih, padişahlık te'lifî ve devlet tarihidir.

Eskiden Arap ve Rumların sahip olduğu saltanatı, şâh aldı ve kendi adına geçirdi/kendi ülkesi yaptı.

Her şehir ve her hisara bir bende teslim etti. (Bu şehir ve hisarlar) adamlarına helal ve düşmanlarına haramdır.

Yetmiş yaşındaki kâfire İslâm verdi. Küfriin fesat kapısı (dâru 'l-fesat), selamet kapısı (dâru 's-selâm) gibi oldu.

Zalimlerin ve zulmün, belini ve boynunu kırdı; (hem de) yararlarını zarar yapana kadar ve nurlarını karartana kadar!

Bütün şahlar, şahın fermanına tâbidirler. Çünkü Allah onu, bütün şahların öncüsü/lideri yaptı.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Semerķand'tan Dönüşünü Kutlama" başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh'ın, Semerķand'tan dilediği gibi dönüp mutlu geldiğini, fetihlerde ve devlette benzersiz olduğunu söylemekte; Sultan Melikşâh'ı, Allah yolundan ve Peygamberin âdetlerinden giden olarak vasfetmekte; Sultanın adaletine övgüde bulunmakta; devlette barışı, dünyaya doğruluğu yaydığını, kılıcıyla zulmü ortadan kaldırdığını ve Sultana hizmette bütün şahların sırtının kamburlaştığını açıklamaktadır:

با شادکامی آمد و با فرخی رسید	خاصه که شاه ما ز سمرقند بر مراد
گردون چنو نژاد و زمانه چنو ندید	اندر جهان گرفتن و در ملک داشتن
کز عدل بر شریعت او سایه گسترید	او سایهٔ خدای به قول پیمبر است
هر کس که در جهان خبر و نام او شنید	مشتاق عدل او شد و محتاج عفو او
تا او به تیغ داد گلوی ستم برید	جان صلاح در تن دولت قرار یافت
باقی بماند هر که ازو شربتی چشید	آب حیات گشت قبولش که خضروار
در خدمت تو پشت همه خسروان خمید ⁹¹³	ای خسروی که راست نهادی همه جهان

Özellikle şâhımız Semerķand'tan muradıyla ve arzusuyla çıktı, mutlu bir şekilde geldi/döndü.

⁹¹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 140-141.

Ülke/cihan fethetmekte/almada ve şahlığa sahip olmakta, felek onun gibisini doğurmadı ve zaman onun gibisini görmedi.

O, Allah'ın gölgesi ve peygamberin kavlinedir/sünnetindedir. Adaletinden dolayı şeriata gölge yaydı.

Cihanda onun haberini ve nâmını duyan herkes, adaletine hayran ve affına muhtaç oldu.

Devletin bedenine barış canı yerleşti. O, adalet kılıcıyla zulmün boğazını kesti.

O, âb-ı hayatı (ölümsüzlük suyunu) kabul etti. Ondan (bir yudum) içen herkes, Hızır gibi ölümsüz oldu.

Ey bütün cihana doğruluğu yayan/yerleştiren padişah! Sana hizmette, bütün şahların sırtı kamburlaştı.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Rûm ve Şam seferinden dönüşünü anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde ise Sultan Melikşâh’ın başkentten sefer için ayrıldığını, başkente fetihle döndüğünü; din ve dünya işini bir seferde yaptığını, bu sefer esnasında Sultan Melikşâh’ın Şam ve Rûm bölgelerine orduyu rehbersiz götürdüğünü, Fırat ve Dicle’den gemisiz geçtiğini, Şam saltanatını düzene koyup Rûm mallarını üzerine aldığını, hamlesiyle düşman safını bozguna uğrattığını açıklamaktadır. Ayrıca Mu‘izzî’nin, Sultanın Şam ve Rûm fetihleri hakkında dîvân yazdığını, bir yıldaki zafer ve fetihlerinin on ciltten fazla tuttuğunu, gelecek yıl da Hint ve Çin fetihlerinden bir dîvân yazılacağını; hünerini; birçok padişâhın, huzurunda hizmet için eğildiğini; kinini; kılıcının, zaferin asıllarından olduğunu, din ve dünyadan ne muradı varsa her şeyi hakîm olan Allah sayesinde elde ettiğini dile getirmektedir:

ای ز دارالملک رفته مدتی سوی سفر	باز گشته سوی دارالملک با فتح و ظفر
نرد ملک و نرد دولت باخته در یک ندب	کار دین و کار دنیا ساخته در یک سفر
برده در شام و بلاد روم بی رهبر سپاه	کرده بر آب فرات و دجله بی کشته گذر
ملکهای شام را ترتیب داده یک به یک	مالهای روم را تقریر کرده سر به سر
از صف لشکر فکنده جنبش اندر دشت و کوه	وز تف خنجر فکنده جوش اندر بحر و بر
در هوای عالم از گرد سوارانت نشان	بر جبین عالم از نعل سوارانت اثر
گر جهان را از جهانداری و شاهی چاره نیست	چون تو باید در جهانداری شه پیروزگر

آن ظفرهایی که در یک سال شد حاصل تو را ده مجلد بیش باشد گر بگویم مختصر

در فتوح شام و روم امسال دیوان ساختم ساخت باید در فتوح هند و چین سال دگر

ایزد اندر شخص تو چندان هنر موجود کرد کز شمار آن همی عاجز شود وهم بشر

ای بسا شاهها که بر سر داشت تاج خسروی تاج بنهاد و به خدمت بست پیش تو کمر

کین تو چون زلزله است و هر کجا قوت گرفت خانمان و خان بدخواهان کند زیر و زبر

تیغ تو در باغ پیروزی درخت نصرت است بیخ او در خاوراست و شاخ او در باختر

هست برعالم همایون همت تو چون همای شرق دارد زیر بال و غرب دارد زیر پر

خسروا شاهها هر آنچه از دین و دنیا خواستی بی توقف یافتی از کردگار دادگر⁹¹⁴

Ey başkentten bir müddet sefere giden (şâh)! Başkente fetih ve zaferle döndü.

Saltanat ve devlet oyununu/tavlasını ilk elde oynadı. Din ve dünya işini bir seferde yaptı.

Şam'a ve Rûm beldelerine rehbersiz ordu götürdü. Fırat ve Dicle'den gemisiz geçti.

Şam saltanatını, bir bir düzene koydu. Rûm mallarını, baştan başa üzerine aldı.

Ordu(su)nun safından, ova(lar) ve dağ(lar) sallandı. Hançerinin ateşinden, deniz(ler) ve kara(lar) coştı.

Cihanın havasında süvarilerinin tozundan iz vardır. Âlemin alnında süvarilerinin nalından iz vardır.

Cihanın sultanlık ve şâhlıktan başka çaresi yoksa, devlette senin gibi muzaffer şah olmalıdır.

Senin bir yılda kazandığın zaferleri özetleyecek olsam, on ciltten fazla(dır) gelir.

Şam ve Rûm fetihleri hakkında bu yıl dîvân oluşturdum. Gelecek yıl Hint ve Çin fetihleri hakkında oluşturulmalıdır.

Allah şahsına o kadar çok hüner vermiş ki insanın hayali/aklı, onların sayısından (onları saymakta) aciz kalır.

Başında şahlık tâcı bulunan nice padişâh, tâcını bıraktı ve senin huzurunda hizmet için bel bağladı.

⁹¹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 358-359.

Senin kinin, zelzele gibidir. Hânedanımızın güç aldığı/kuvvetlendiği her yerde, düşmanların hânesi/soyu yerle bir olur.

Kılıcın, zafer bağında nusret ağacıdır; kökü Doğudadır, dalı da Batıda.

Himmetin, âleme Hüma kuşu gibi kutludur. Kanadının altında Doğu, tüyünün altında Batı vardır.

Ey hüsrev, ey şâh! Din ve dünyadan istediğin her şeyi, hakîm olan Allah sayesinde hiç beklemeden elde ettin.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Nîşâbûr’a gelişine dair söylediği tebrikte Sultan Melikşâh’ın, Nîşâbûr’a zafer ve fetihle geldiğini, gelişiyi her yere mutluluk ve sevinç getirdiğini; eski şâhlar Kısra ve Şâpur’un yaptıklarını eskittiğini ve Sultanın ordusunda ve hizmetinde Kısra ve Şâpur gibi nicelerinin bulunduğunu; kılıcının ateşten daha yakıcı olduğunu, bütün cihanı hâkimiyeti altına aldığını ve devleti yüceltip milleti bayındır kıldığını beyan etmektedir:

سلطان همه روی زمین خسرو منصور	با نصرت و فتح و ظفر آمد به نسابور
از دولت و اقبال رسد نامه و منشور	هر جا که رسد شاه به شادی و سعادت
تا کی سخن آراستن و بافتن زور	ای شاه ز کسری و ز شاپور گذشتی
در خدمت تو بیست هزارند چو شاپور	در لشکر تو بیست هزارند چو کسری
خورند ندیمانت چه در جنگ و چه در سور	ماه‌ند غلامانت چه در رزم و چو در بزم
پیوسته همی تخت تو را سجده برد حور	همواره همی بوسه دهد دست تو را ماه
وی جام تو در مجلس تابنده تر از نور	ای تیغ تو در میدان سوزنده تر از نار
دولت به تو عالی شد و ملت به تو معمور ⁹¹⁵	ملک همه آفاق گرفتگی و گشادی

Bütün yeryüzünün sultanı ve muzaffer hüsrev, Nîşâbûr’a nusret, fetih ve zaferle geldi. Şâhın geldiği/ulaştığı her yere mutluluk ve neşeyle, talih ve ikbalden dolayı nâme ve fermanlar gelir.

Ey şâh! Sen Kısra ve Şâpur’u (eski İran şâhları) aştın. Ne zamana kadar sözler söyleyip de gücümü zorlayayım.

⁹¹⁵ Mu‘izzî, *Divân*, s. 275.

Senin ordunda Kistrâ gibi yirmi bin, hizmetinde de Şâpur gibi yirmi bin (kişi/asker) var.

İster savaşta ve ister mecliste, senin gulâmların ay gibidirler. İster savaşta ve ister işrette, nedimlerin huri gibidirler.

Ay, senin elini sürekli öper. Melek/huri, senin tahtına secde eder.

Ey kılıcının savaş meydanında ateşten daha yakıcı olduğu! Ey kadehinin mecliste ışıktan daha parlak olduğu!

Bütün ufukların saltanatını aldın ve fethettin. Devlet seninle yüceldi ve millet seninle mamur oldu.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Nîşâbûr’a dönüşünü anlattığı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın, muzaffer sancağıyla Nîşâbûr şehrinin kıvanç duyduğunu, Nîşâbûr’u bina eden Şâpur gibi yüzlerce cihan fâtihi emîrinin olduğunu, devleti nurlandırdığını, doğuda ve batıda her yerde alâmetlerinin görüldüğünü; Irak’tan Hôrâsân’a gelince, sancağını fetih için açtığını, askerlerinin korkusundan Fağfûr’un ve Çipâl’in canlarından can gittiğini, adaletini, dini himaye ettiğini, İslâmın huzuru için kâfirlerin gönlünün onun kılıcından dolayı kederlendiğini beyan etmekte ve heybetini kıyamet korkusuna, savaş kösünü de Sûr’un sesine benzetmektedir. Ayrıca gürzünün Hristiyanlara karşı galip geldiğini, kılıcının rahiplere kahhâr olduğunu açıklayarak, Sultan Melikşâh’ın Nîşâbûr’a dönüşünü övmekte ve başarılarını anlatarak Sultanı tebrik etmektedir:

ای رایت منصور تو ای خسرو منصور	بر چرخ همی فخر کند شهر نشاپور
شاپور بنا کرد نشاپور و تو را هست	صد میر جهانگیر بَهر شهر چو شاپور
در دهر ز آثار تو فخرست علی الفخر	در ملک به اقبال تو نورست علی النور
خورشید جهانی تو و هرگه که بتابی	در مشرق و مغرب بود آثار تو مشهور
تا تو ز عراق آمده ای سوی خراسان	در فتح برافراشته ای رایت منصور
صد نائره بودست ز آشوب تو در هند	صد صاعقه بودست ز آسیب تو در طور
از بیم دلیران و سواران تو رفته است	هوش از سر چیپال و روان از تن فغفور
مرحوم شد آن کس که شد از عدل تو محروم	رنجور شد آن کس که شد از پیش تو مهجور

یک باره نگهدار تویی دین هدی را	باشد ز پی دین هدی سعی تو مشکور
آسایش اسلام در آن است که امسال	گردد دل کفار ز شمشیر تو رنجور
از هیبت رزم تو بود هول قیامت	وز نعره کوس تو بود مشغله صور
گرز تو شود غالب و رهبانان مغلوب	تیغ تو شود قاهر و قسیسان مقهور
ارجو که به اقبال تو این فتح بر آید	تا کافر محزون شود و مؤمن مسرور ⁹¹⁶

Ey mansur hüsvrev! Senin muzaffer sancağınla, Nîşâbûr şehri felekte kıvanç duyar. Nîşâbûr'u Şâpur bina etti ve senin her şehirde Şâpur gibi yüz(lerce) cihan fetheden emîrin vardır.

Felekte senin alâmetlerinden dolayı övünçlerin övüncü vardır. Devlette senin ikbalinden nurların nuru vardır.

Sen, cihanın güneşisin ve her ne zaman parlasan, Doğuda ve Batıda senin alametlerin meşhur olur.

Irak'tan Hôrâsân'a gelince sen, mansur sancağını fetihde açtın.

Hindistan'da sana olan düşmanlıktan yüzlerce fitne vardır. Tûr Dağı'nda senin zararından dolayı yüzlerce şimşek vardır.

Yiğitlerin ve süvarilerinin korkusundan, Çipâl'in başı aklından ve Fağfur'un canı/ruhu bedenden gitti/çıktı.

Senin adaletinden mahrum olan kimse merhûm oldu. Senin yanından ayrılan kimse de dertli oldu.

Allah dinini gözeten/Allah dinine bütünüyle sahip çıkan sensin. Allah dininin peşinden senin çaban övülür.

İslâmın huzuru için bu yıl kâfirlerin gönlü, senin kılıcınla kederlendi.

Kıyamet korkusu senin savaştaki heybetindendir. Sûr'un sesi, senin savaş kösünün sesindendir.

Senin gürzün, mağlup Hristiyanlara galip gelir. Kılıcın, kahrolmuş rahiplere kakhâr olur.

Ercû, senin ikbalinle bu fethi çıkınca, kâfir üzülür ve mü'min sevinir.

⁹¹⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 342-343.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı överken söylediği bir kasidesinde, Sultan Melikşâh’ın nevruz bayramını kutlamaktadır:

فرخنده باد و خرم نوروز شاه عالم سلطان تاجداران تاج تبار آدم⁹¹⁷

Âdem soylu tâç sahibi sultanların sultanı, âlemin şâhının nevruzu kutlu olsun!

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i överken ve Kurban bayramını kutlarken kaleme aldığı bir şiirinde Kurban bayramının Hz. İbrahim’in âdeti olduğunu, halkın Ramazan ve Kurban bayramlarını kutladığını ve iki bayramın da İslâmın süsü olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultanın kılıcının cihanın huzurunu sağladığından, adaletinden, nâmının Îrânşehr’e ve Tûrân’a kadar yayıldığından, özünde şâhlık olduğundan, dünyada herkesin onun hükmü altına girdiğinden, doğuda ve batıda hatîbin minberde sultanın nâmıyla hutbenin değerini ve şerefini arttırdığından bahsetmektedir:

عید اضحی رسم و آیین خلیل آزر است	عید فطر اندر شریعت سنت پیغمبر است
هر دو عید ملت است و زینت است اسلام را	عید دولت طلعت میمون سلطان سنجر است
عید ملت خلق را باشد به سال اندر دو روز	طلعت او خلق را هر روز عیدی دیگرست
آن جهانگیری که آرام جهان از تیغ اوست	وان جهاننداری که داد او جهان را داورست
آن که شاهان را به ایرانشهر سر بر نام اوست	وان که خاقان را به توران نامه او بر سرست
گوهر سلطان ملک تاج سر شاهنشاه است	دولت او گوهر تاج است و تاج گوهرست
حشمت اسلاف او از نام او تا آدم است	دولت اعقاب او از فرّ او تا محشرست
در جهان یا زیر دست اوست یا از دست اوست	هر که در شاهی سزای مُلک و تاج و افسرست
خطبه را هست از خطاب نام او عزّ و شرف	هر کجا در مشرق و مغرب خطیب و منبرست
آنچه بگرفت از جهان و از پدر میراث یافت	هر دو حقی واجب است و حق به دست حقورست
باد عدلت کار ساز و یاور خلق جهان	کایزدت در هر مقامی کارساز و یاورست ⁹¹⁸

⁹¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 482.

⁹¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 99-100.

Kurban bayramı Âzer oğlu Hz. İbrahim'den (kalan) âdet ve törendir. Ramazan bayramı da şeriatte (dinde) Hz. Muhammed'in sünnetidir.

Her iki bayram da milletin bayramı ve İslamın güzelliğidir/süsüdür. Devletin bayramı ise Sultan Sencer'in mübarek yüzüdür.

Milletin bayramı halka yılda iki defa olur. Sencer'in yüzü, halk için her gün başka bir bayramdır.

O, cihanın huzuru kılıcında olan ve adaleti cihana hükmeden bir cihan sultanıdır.

O, İranşehr'de nâmı şahların üzerinde olan bir sultandır. O, Tûrân'da fermanı Hâkânların üzerinde olan bir şahtır.

Sultan Sencer'in cevheri/özü, şahlar şahının başının tâcıdır. Devleti ise tâcın soyu ve soyun tâcıdır.

Onun seleflerinin haşmeti, nâmından dolayı Hz. Âdem'e kadardır. Onun torunlarının devleti, gücünden dolayı mahşere kadardır.

Şâhlıkta saltanata, tâca ve tahta layık kim varsa, dünyada onun fermanı altında ya da emrindedir.

Doğuda ve batıda hatîbin ve minberin olduğu her yerde, onun adının hitabından hutbeye değer ve şeref/yücelik vardır.

Cihandan ne aldıysa ve babasından ne miras elde ettiyse, her iki hak da vaciptir ve hak, hak sahibine yaraşır.

Adaletinin rüzgârı cihan halkının yaveridir. Allah da her makamda senin yaverindir.

“Sultan Sencer'in Bağdat'tan Nîşâbûr'a Dönüşünü Kutlama” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Sencer'in tahta yeniden oturmasıyla Sultan Melikşah'ın ruhunu şâd ettiğini, cömertliğini, hünerini, tedbirini, Sultanın yiğitliğiyle bir yılda yaptığını onlarca yıl kimsenin yapamadığını, Sultan Sencer'in işinin Allah yolunda olduğunu, zulmü ve adaletsizliği kaldırdığını, Horâsân topraklarını adaletiyle bayındır yaptığını, Horâsân'ın bütün bahçelerinin ve dağlarının süslenip donatıldığını ifade etmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Sultan Sencer'in, babasının veliahtı olduğuna, saltanatın şerefine, adaletine, sultanla devletin yüceldiğine vurgu yaparak, sultanın askerlerinin halka zulmetmemesini istemektedir. Sultan Sencer'in adının, hutbeyi güzelleştirdiğinden ve sikkeye değer kattığından da söz etmektedir:

همراه تو هم دولت و هم دانش و هم داد

ای آمده ناگه به نشابور ز بغداد

آن روز که از آمدن تو خبر افتاد

از بخت مساعد خبر آمد به نشابور

گفتند مگر یزدان عیسی نبی را	از چرخ چهارم به زمین باز فرستاد
تا باز به سلطانی بر تخت نشست	شد جان ملکشاه به سلطانی تو شاد
در دل سبب مهر و وفای تو سه چیزست	گفتار خوش و روی گشادست و کف راد
آن قوت و مردی که به یک سال تو کردی	آن قوم نکردند به هفتاد و به هشتاد
ای باخته گوی هنر و ساخته تدبیر	ای تاخته شاهانه و مردانه به بغداد
از پشت پدر خسرو و سلطان چو تو باید	در باختن و ساختن و تاختن استاد
ایام تو از قهر ز بیداد مصون است	کار تو الهی است نه قهر است و نه بیداد
عدل تو چنان است که هرگز نپسندی	کایند رعیت ز سپاه تو به فریاد
آورد تو را دولت تو سوی خراسان	تا بوم خراسان شود از عدل تو آباد
آن مُلک گرانمایه عروسی است که او را	انصاف تو کابین شد و اقبال تو داماد
چون در مه خرداد بدین مُلک رسیدی	تاریخ معالی و شرف شد مه خرداد
آراسته شد باغ چو بتخانه مُشکوی	وافروخته شد راغ چو بتخانه نوشاد
از خلد نگه کرد به تو حور بهشتی	بگریخت ز رضوان و بر تخت تو استاد
نام تو جمال و شرف خطبه و سکه است	هم خطبه و هم سکه به نام تو بماناد
شادست به تو دولت و تو شاد به دولت	همواره چنین خواهم و همواره چنین باد ⁹¹⁹

Ey Bağdat'tan Nîşâbûr'a ansızın gelen padişah! Seninle birlikte hem talih hem bilgi hem de adalet geldi.

Talihinden Nîşâbûr'a başarı/zafer haberi geldi. O gün senin geleceğinin haberi yayıldı.

Dediler ki (senin gelişinle) sanki Allah, Hz. İsa'yı dördüncü (kat) felekten yeryüzüne geri gönderdi/indirdi.

Tahtta sultanlığa yeniden oturunca, Melikşah'ın canı senin sultanlığınla şâd oldu.

⁹¹⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 162-164.

Gönül(ler)de senin sevginin ve vefanın sebebi üç şeydir: latif söz, güler yüz ve cömert el (cömertlik).

Senin bir yılda yaptığın/gösterdiğin o kuvvet ve yiğitliği, o kavim yetmiş, seksen yılda yapamadı.

Ey hünerli ve tedbirli yüce padişah! Bağdat'a şâhlara layık ve yiğitce saldıran ey şah!

Babandan sonra/babanın ardından savaşta, zaferde ve fetihle, senin gibi hüsrev ve sultan olmalıdır.

Günlerin, zulüm ve adaletsizlikten arınmıştır. Senin işin İlâhidir, zulüm ve adaletsizlik değil.

Senin adaletin o kadar ki, hiçbir zaman halkın, senin askerlerinin zulmünden dolayı feryat etmelerini istemezsin.

Horâsân toprakları adaletinle bayındır olsun diye, talihin/devletin seni Horâsân'a götürdü.

O değerli/itibarlı saltanat, onun (şâh) için bir düğündür. İnsafın gelin ve ikbalin de damat oldu.

Haziran ayında bu devlete ulaşınca, Haziran ayı şeref ve onur tarihi oldu.

Bağ bahçe, Muşkûy puthanesi gibi süslendi/donatıldı. Dağlar çöller, Nuşâd puthanesi gibi aydınlandı.

Cennet hurisi cennetten sana baktı, Rıdvan'dan kaçtı ve senin tahtının karşısında/önünde bekledi.

Senin adın, hutbenin güzelliği ve sikkenin şerefidir. Hem hutbe hem de sikke senin adına/nâmına kalsın.

Devlet seninle mutlu, sen devletle mutlusun. Her zaman böyle arzuluyorum ve böyle olsun.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in Dârulmulk'e (Başkent) dönüşü hakkında kaleme aldığı bir şiirinde Sultan Sencer'in, fetih ve zafer maksadıyla ayrıldığı başkente fetihle, sevinçle ve kıvançla geri geldiğini; Selçuk Bey gibi avcı, Yabğu Bey gibi savaşçı, Tuğrul Bey gibi aslan avcısı, Çağrı Bey gibi düşman yenen olduğunu; bütün dünyaya adaletini yaydığını ve adaletsizliğin ortadan kalktığını; lütfunu, kılıcının ve okunun keskinliğini, ordusunun her yerde gücünün ve etkisinin olduğunu; Sultandan korku duyulduğunu açıklamaktadır:

شه مشرق ملک سنجر به دارالملک باز آمد	سپاس و شکر یزدان را که شاد و سرفراز آمد
ز دارالملک غایب شد ز بهر فتح و پیروزی	کنون با فتح و پیروزی به دارالملک باز آمد
اثرهای ملک سلطان چو دیبای منقش شد	ظفرهای ملک سنجر بر آن دیبا طراز آمد
چو سلجق صیدگیر آمد چو ییغو جنگجوی آمد	چو طغرل شیربند آمد چو جغری خصم تاز آمد
جهان از داد او پر گشت و خالی شد ز بیدادی	که داد او حقیقت گشت و بیدادی مجاز آمد
روا باشد که عالم را نیاز آید به احسانش	که او در دولت و شاهی ز عالم بی نیاز آمد
سر شمشیر او برنده چنگال شیر آمد	سر پیکان او سنبنده یشک گراز آمد
کجا گرد مصاف او جهان شب کرد بر اعدا	شب آن قوم چون روز قیامت دیر یاز آمد
درفشت در خراسان و سپاهت بر در ماچین	رکبیت در نشابور و نهیبت در حجاز آمد ⁹²⁰

Doğunun şâhı Melik Sencer başkente geri geldi, Allah'a şükürler olsun ki mutlu ve kıvançlı geldi.

Fetih ve zafer için başkentten ayrılmıştı, şimdi fetih ve zaferle başkente geri döndü.

Sultan Sencer'in etkileri nakışlı ipek elbise gibi olunca, Melik Sencer'in zaferleri o ipek elbisede kıvançla geldi.

Selçuk Bey gibi avcı, Yabgu Bey gibi savaştı/yiğit geldi. Tuğrul Bey gibi aslan avlayan, Çağrı Bey gibi düşman kovalayan geldi.

Dünya onun adaletiyle doldu ve adaletsizlik ortadan kalktı. Adaleti hakikate dönüştü ve adaletsizlik mecazda kaldı.

Âlemde onun cömertliğine ihtiyaç duyulması revadır. Çünkü o, şahlık ve devlette âlemde ihtiyaçsız oldu.

Onun kılıcının ucu, aslanın kesici pençesi gibi(dir) geldi. Okunun ucu, domuzun keskin dişi gibi(dir) geldi.

Onun ordusunun tozunun olduğu (her yerde), düşmanlara dünyayı gece gibi kararttı. O kavmin gecesi kıyamet günü gibi uzun geldi.

Sancağın Horâsân'da ve ordun Mâçin'dedir. Rikabın Nişâbûr'dan ve korkun Hicâz'dan geldi.

⁹²⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 194.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Savaştan Dönüşünü Kutlama” başlıklı bir şiirinde Sultan Sencer’in savaş meydanından muzaffer bir biçimde saraya doğru dönmesiyle sultanı karşılamak için bekleyen halktan sevinç çılgınlıklarının yükseldiğini; artık savaş mevsiminin, hücum marşlarının ve yorgunlukların yerini çalgı ve eğlencenin aldığını; Sultanın kılıcının korkusundan düşmanların kaçacak yer aradığını, kılıcının kana gark olduğunu; fethin, hem Sultanın bahtının gücüyle hem de Allah’ın yardımıyla gerçekleştiğini, iman gücüyle düşman ordusunun mağlup olduğunu, küfrün ortadan kalktığını ve doğuyla batının bu fetihten sonra Sultana itaat ettiğini beyan etmektedir:

شاه سنجر چون ز میدان جانب ایوان رسید	از زمین بانگ بشارت تا بر کیوان رسید
تا به کیوان گر بشارتها رسد نبود عجب	زانکه منصور و مظفر شاه از میدان رسید
موسم جنگ و غو شیپور و رنج تن گذشت	گاه چنگ و نغمه تنبور و عیش جان رسید
دشمن روباه دل می خواست ناگهان گریز	شیر را چون دید با شمشیر خون افشان رسید
تیغ تو همچون هلال اما میانش همچو بدر	زو موالی را فزونی خصم را نقصان رسید
چون به دست قبضه شمشیر گردید آشنا	از زمین بر چرخ عکس لاله نعمان رسید
پادشاهها این چنین فتح نمایان مر تو را	از فر بخت بلند و نصرت یزدان رسید
چیست جز از خواهش یزدان و از بخت بلند	اینکه نصرت مر تو را و خصم را خذلان رسید
چون عدو را در نظر دادن قوام کفر بود	بر سپاهش این شکست از قوت ایمان رسید
چون تو را مقصود تنظیم طریق عدل بود	جانبت این موهبت از ایزد سبحان رسید
مشرق و مقرب مسخر گشت از این فتح نو	فتحنامه تو ز ایران تا حد توران رسید ⁹²¹

Sultan Sencer meydandan saraya doğru gelince, yerden Zuhal yıldızına kadar sevinç çılgınlıkları yükseldi.

Şah, meydandan muzaffer ve galip çıktığından dolayı, eğer Zuhal yıldızına kadar sevinç çılgınlıkları ulaşırsa, buna şaşılmaz.

⁹²¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 195.

Savaş mevsimi, savaşta hücum borusu sesi ve beden yorgunluğu geçti. Çeng zamanı, tambur nağmesi ve eğlence geldi.

Aslanı görünce, kan saçan/öldürücü kılıcıyla geldi. Tilki gibi olan düşman, hemen kaçmak istedi.

Kılıcın, hilal gibi ama ortası dolunay gibidir. Kılıçla dostlarını arttırsın, düşmanlarını azaltırsın.

Elin kılıcın kabzasıyla tanışınca, yerden göğsü kadar kırmızı lalenin aksi ulaştı.

Ey padişah! Sana böylesine açık bir fetih, yüce bahtının gücüyle ve Allah'ın zaferiyle geldi.

Allah'ın dilemesinden ve senin yüce bahtından başka ne vardır. Zafer sana yakın ve düşmanına uzak oldu.

Düşmanına bakış atınca, küfrün temeli sarsıldı. Düşman ordusunun bu kırılması, iman gücünden geldi.

Senin hedefin adalet yolunun tanzimi olunca, senin tarafına bu cömertlik Subhân olan Allah'tan geldi.

Doğu ve batı, bu yeni fetihden sonra, sana itaat ettiler/boyun eğdiler. Senin fetihnâmen, İran'dan Tûrân'a ulaştı.

“Sultan Melikşâh'tan Bahâeddîn Necmuddevle-i ‘Osman’a Hil‘at Verilmesine Tebrik” başlıklı bir şiirinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh tarafından Necmuddevle-i ‘Osman’a hil‘at verilmesini kutlamaktadır:

خلعت سلطان عالم آفتاب دین و داد
بر بهاء دین یزدان فرخ و فرخنده باد⁹²²

Âlemin sultanının hil‘atı, din ve adalet güneşi! Allah dinini yüceltene/kıymetlendirene, kutlu ve mutlu olsun.

Mu‘izzî, vezir Nizâmülmulk’ün yeğeni vezir Ebu’l-Meḥâsin ‘Abdurrezzâk’ın vezirliğini kutlamak için kaleme aldığı şiirinde Ebu’l-Meḥâsin ‘Abdurrezzâk’a, şâh tarafından vezirlik makamının verildiğini söyleyerek onun vezirliğini tebrik etmektedir:

چون وزارت یافت صدر روزگار از شهریار
تهنیت گویم وزارت را به صدر روزگار⁹²³

⁹²² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 157.

⁹²³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 301.

Zamanın veziri, şâhtan vezirlik elde ettiği için, asrın vezirinin vezirliğini tebrik ediyorum.

Mu‘izzî, “Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa‘d b. ‘Alî’nin Vezirliğine Tebrik” başlıklı kasidesinde Şerefeddîn Ebû Tâhir’in, devletin vezirlik makamına oturduğunu, milletin iftiharını olduğunu, İslâmı yücelttiğini, dönemin seyyidi, vezirlerin başı ve ümmetin lideri olduğunu söylemekte ve adaletine vurgu yapmaktadır:

اندرین دولت صدری به وزارت بنشست که همه ساله خرد بنده به احسان و کرم

فخر ملت شرف الدین و قوام الإسلام سید عصر و امام وزرا صدر امم

صاحب عادل ابوطاهر سعد بن علی که شد از سعد و غلو در همه آفاق علم⁹²⁴

Bu yüce devlette vezirlik makamına oturdu. Bütün yıl beni, ihsan ve keremle satın alır.

Milletin iftiharını Şerefeddîn ve Kıvâmulislâm, dönemin büyüğü, vezirlerin başı ve ümmetin lideridir.

Adalet sahibi Ebû Tâhir Sa‘d b. ‘Alî, mutluluk ve yücelikten bütün dünyada sancak oldu.

Mu‘izzî, “Vezir Mu‘îneddîn Aḥmed b. Fazl b. Muḥammed-i Kâşî’nin Vezirliğini Tebrik Etme” başlıklı kasidesinde Mu‘îneddîn’in, Sultan Melikşâh’ın veziri olduğundan ve vezirlikte sultana layık olduğundan; cömertliğinden, zekâsından, ferasetinden, adaletinden; makamından kimsenin dertli ve eli boş dönmediğinden, vezirliğinden herkesin memnun olduğundan, sultanların vezirin ferasetiyle mutlu olduğundan söz etmekte; Sultan Melikşâh’ın yönetiminde birlikte uyum içinde çalıştıklarını beyan etmektedir:

زمان چوخلد برین شد زمین چون چرخ برین کنون که صدر زمان شد وزیر شاه زمین

چنین وزیر سزد پیش پادشاه جهان که شاکرند ز عدلش جهانیان به همین

نه از متابت او هست هیچکس رنجور نه از وزارت او هست هیچکس غمگین

سران ملک بدین خواجه خرّمند امروز به چشم سر تو کنون یا به چشم عقل بین

موافقند به یک جای پادشاه و وزیر یکی معزالدین و یکی معین الدین⁹²⁵

⁹²⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 487.

Zaman, cenneti âlâ gibi oldu; yeryüzü, yüce felek gibi. Şimdi dönemin veziri, cihan şâhının veziri oldu.

Böyle bir vezir cihan padişahının yanına yaraşır. Çünkü onun adaletiyle, bütün cihan halkı çırağıdır.

Onun makamından hiç kimse dertli dönmez. Onun vezirliğinden hiç kimse üzülmez.

Saltanatın liderleri/sultanları, bugün bu vezir sayesinde, şimdi ise senin ferasetin ya da akıl gözünle mutludurlar.

Padişah ve vezir bir yerde/makamda anlaşır. Biri Mu‘izzeddîn’dir (Melikşâh), diğeri de Mu‘ineddîn’dir.

Mu‘izzî, “Bu Makama 518 yılında Gelmiş Sultan Sencer’in Veziri Mu‘ineddîn Muhtaşşılmulk Ebû Naşr Aḥmed b. Fazl b. Maḥmûd-i Kâşî’nin Vezirliğini Kutlama” başlıklı kasidesinde Mu‘ineddîn Muhtaşşılmulk’ün Hz. Peygamber dininin öncüsü ve hitabette Hz. Davud gibi olduğunu; âdil, devletin yardımcısı ve muzaffer olduğunu, şerefiyle dünyaya liderlik yaptığını, Sultan Muhammed’in devletini düzene soktuğunu ve Sultan Sencer’in devletini yücelttiğini ifade etmekte; Sultanlara otuz yıl hizmet ettiğini, yollarda sağladığı emniyetle rehber ihtiyacı duyulmadığını, ülkede sağladığı emniyetle de refah düzeyini arttırdığını, devlette tedbirli ve kararlı oluşuyla doğru işler yaptığını ve devlete düşman olanları doğru hamlelerle yendiğini beyan etmektedir:

همچو داود پیمبر صاحب فصل الخطاب	سید دنیا معین دین پیغمبر که هست
حمد و نصرت را ز نام و کنیت او انشعاب	صاحب عادل نصیر دولت عالی که هست
پیش از آدم بود عالم را به عدل او شتاب	صدر عالم قبله اولاد آدم کز شرف
مُلک ایران کی گرفتگی مدتی افراسیاب	گر منوچهر بن ایرج را چنو بودی وزیر
منت شاهان و شکر رادمردان اکتساب	مدت سی سال در ملک سلاطین کرده ای
تا جهان خالی کنی از اضطراب و اضطراب	کدخدایی کن خداوند جهان را مدتی
مُلک سلطان سنجر اکنون از تو یابد جاه و آب	دولت سلطان محمد گر ز تو ترتیب یافت
در ممالک نیست با امن تو جای احتساب	در مسالک نیست با امن تو رسم بدرقه

⁹²⁵ Mu‘izzî, *Divân*, s. 564-565.

رای تو در دولت سلطان به هر کاری مصیب دشمنان دولت از رای مصیب تو مصاب⁹²⁶

Dâvud Peygamber gibi hitapta cömertlik sahibi olan dünyanın lideri, peygamber dininin öncüsüdür.

Âdil vezir, yüce devletin yardımcısıdır. Hamd ve zafer, nâmından ve soyundan çıkmaktadır.

Şerefinden dolayı âlemin veziri, Hz. Âdem'in oğullarının kiblesidir. Âdem'den önce âleme onun adaleti geldi.

Eğer Menûçehr b. Îrec'in onun gibi veziri olsaydı, Efrâsiyâb İran saltanatını bu kadar kısa sürede alabilir miydi?

Şahların minnetini ve cömertlerin şükürünü kazanmak için sultanların devletinde otuz yıl görev yaptın.

Cihanı zulümlerden ve acılardan boşaltana kadar cihan sultanına bir müddet kethüdalık yap.

Sultan Muḥammed'in devleti seninle düzen bulursa, Sultan Sencer'in saltanatı şu an seninle makam ve mevki elde eder.

Yolda senin emniyetinle rehber gerek yoktur. Ülkede senin emniyetinle, hesap makamı yoktur.

Senin tedbirin/zekân, sultanın devletinde her bir işte isabetli/doğrudur. Devletinin düşmanları senin doğru kararınla yenilir.

Mu'izzî, Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa'd b. 'Alî b. 'Îsâ'yı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde dinî bayramlardan Ramazan ve Kurbanı; mihrigân ve nevruz bayramını kutlamaktadır:

هزار جشن همایون چو مهر و چون نوروز هزار عید مبارک چو فطر و چون اضحی⁹²⁷

Mihrigân ve Nevruz gibi binlerce tören kutlu olsun! Ramazan ve Kurban gibi binlerce bayram mübarek olsun!

2.5.Karşılama ve Uğurlama Merasimleri

Mu'izzî'nin yaşadığı dönemde resmi karşılama merasimlerine önem verilmiş ve Mu'izzî, dîvânında teşrifatla ilgili birçok şiir kaleme almıştır. Mu'izzî'nin dîvânında

⁹²⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 68-70.

⁹²⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 728.

karşılama veya uğurlamalarda yapılan törenler ile istikbal ve uğurlama gibi münasebetlerle yapılan merasimler tespit edilmiştir. Dîvânda, Mu‘izzî’nin söylediği şiirlerin bazılarında karşılama hakkında çok detaylı bilgi yokken; Mu‘izzî, bazılarında da malumat edineceğimiz derecede bilgiye yer vermektedir.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in, Mucîruddevle-i Erdistânî’nin Evine Misafirliğe Gitmesi” başlıklı kasidesinde karşılama hakkında, vezir Mucîruddevle-i Erdistânî’nin misafirinin, doğunun sultanı ve ‘Azududdevle Sultan Sencer olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mucîruddevle-i Erdistânî’nin, sultanın en yakını olduğunu; misafirlikte Sultan Sencer’in cömert, lütufkâr ve hayırlı işlerde benzersiz olduğunu vurgulamaktadır:

فرخ ملک مشرق مهمان وزیر است	والا عضد دولت نزدیک مجیر است
ماه است وزیر و ملک مشرق خورشید	خورشید فروزنده بر ماه منیر است
ابر است وزیر و عضد الدوله دریا است	دریای گهر بخش بر ابر مطیر است
آن در هنر و مردی بی یار و همال است	وین در کرم و رادی بی مثل و نظیر است
آن گاه شجاعت به همه فخر مشار است	وین وقت کفایت به همه خیر مشیر است ⁹²⁸

Vezirin misafiri, doğunun mübarek sultanı ve Mucîruddevle’nin en yakını ‘Azududdevle’dir (Sultan Sencer).

Vezir aydır ve doğunun sultanı güneştir. Yakıcı güneş, aya parlaklık verir.

Vezir buluttur ve ‘Azududdevle deryadır. Yağmur bulutunun üstüne cevher saçan denizdir.

Vezir, hünerde ve yiğitlikte benzersizdir. Sultanın, cömertlikte eşi benzeri yoktur.

Vezir, cesurluk zamanı bütün kıvançlara rehberlik etmiştir. Sultan, hüner zamanı hayırlara işaret etmiştir.

Mu‘izzî, “Sultanın Mîr Hâcib’in Yanına Misafirliğe Gitmesi” başlıklı bir şiirinde Mîr Hâcib’in misafirinin, cihan sultanı olduğundan ve Mîr Hâcib’in, sultan için nimetler saçıp ikramlarda bulunarak güzel bir şekilde sultanı ağırladığından bahsetmektedir:

تا قیامت سرفرازد بر بزرگان جهان بنده ای کاو را چو سلطان جهان مهمان بود

⁹²⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 111.

میر حاجب را نثار نعمت است از بهر شاه
ور روا دارد همی او را نثار جان بَوَد⁹²⁹

Onun cihan sultanı gibi misafiri olan bir hâcib/bende, kıyamete kadar cihan büyükleriyle kıvanç duyar.

Mîr hâcib, şâh için nimetler saçtı. Eğer reva olsa, onun için canını bile saçar.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Savaştan Dönüşünü Kutlama” başlıklı bir şiirinde Sultan Sencer’in savaş dönüşünde sevinç ve coşkuyla karşılandığını, sonrasında çeng ve tanburlarla eğlenildiğini ifade etmektedir:

شاه سنجر چون ز میدان جانب ایوان رسید
از زمین بانگ بشارت تا بر کیوان رسید

تا به کیوان گر بشارتها رسد بُودِ عجب
زانکه منصور و مظفر شاه از میدان رسید

موسم جنگ و غو شیپور و رنج تن گذشت
گاه چنگ و نغمه تنبور و عیش جان رسید⁹³⁰

Sultan Sencer meydandan saraya doğru gelince, yerden Zuhal yıldızına kadar sevinç çıgıkları yükseldi.

Şâh, meydandan muzaffer ve galip çıktığından dolayı, eğer Zuhal yıldızına kadar sevinç çıgıkları ulaşırsa, (buna) şaşılmaz.

Savaş mevsimi, savaşta hücum borusu sesi ve beden yorgunluğu geçti. Çeng zamanı, tambur nağmesi ve eğlence geldi.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü ve Sultanın, Şerefulmulk’ün Yanına Misafirliğe Gitmesi” başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın, Şerefulmulk’e misafir olmayı kabul etmesiyle Şerefulmulk’ün övünç duyacağını, ikram ve hediye olarak da can ve gönlünü saçaacağını açıklamaktadır:

هر زمانی ز نشاط تو بیفروزد جان
هر زمانی ز قبول تو بیفرازد سر

گر پسندی و پذیری دل و جان هدیه کند
بهتر از جان و دل ای شاه چه چیزست دگر⁹³¹

Senin sevincinden dolayı her zaman canlar yanmaktadır. Senin kabulünden dolayı her zaman kıvanç vardır.

Eğer beğenir ve kabul edersen, can ve gönül hediye olur. Ey şâh! Can ve gönülünden daha iyi olan başka ne vardır?

⁹²⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 188.

⁹³⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 195.

⁹³¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 330.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın seferden dönüşünü anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın bir süre sefere gittiğini, sonrasında da fetih ve zaferle döndüğünü; dostların yüzünde mutluluk, düşmanların yüzünde ise karabahtın izlerinin olduğunu söylemekte ve seferde kılıcıyla zafer kazandığını, çimenlikte de şarap kadehiyle kutladığını anlatmaktadır:

ای رفته مدتی به سعادت سوی سفر باز آمده به نصرت و فیروزی و ظفر

بر روی دوستان تو و دشمنان توست اقبال را علامت و ادبار را اثر

یک چند در سفر ظفر انگیختی به تیغ اکنون به جام می طرب انگیز در حضر

نوش است در لب وی و نوش است در قدح بستان قدح بر آن لب چون نوش و نوش خبر⁹³²

Ey bir müddet mutlulukla sefere çıkmış; nusret, başarı (fetih) ve zaferle geri gelmiş padişâh!

Dostlarının yüzünde ikbalin alameti, düşmanların yüzünde karabahtın izi vardır.

Seferde kılıcınla zafer kazandın, şimdi de çimenlikte şarap kadehiyle kutluyorsun.

Dudağında bal ve kadehte lezzet vardır. O leziz/tatlı dudağa kadeh koy ve iç.

Mu‘izzî, Sultan Sencer için kaleme aldığı “Sultan Sencer’e Övgü ve Sultanın, Faḥrûlmulk’e Misafirliğe Gitmesi” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in Selçukluların kıvancı olduğunu ve özünün Hz. Âdem’den başladığını, neslinin de mahşere kadar devam edeceğini belirtmektedir. Ayrıca devletin, dedesinden ve babasından miras kaldığını, Sultan Sencer’in burada yaptığı misafirliğin/ziyaretin, Irak ve Ḥorâsân’da başka kimseye layık olmayacağını beyan etmektedir:

سر افراز سلجوقیان شاه مشرق ملک ناصر الدین ملک زاده سنجر

جمال است از او اصل را تا به آدم جلال است از او نسل را تا به محشر

ایا شهریاری که میراث داری ز جد و پدر خاتم و تخت و افسر

دراین چند گه چشم اهل خراسان ندیدست روزی از امروز خوشتر

که از فر تو فخر ملک عجم را بیفزود عزّ و بزرگی و مفخر

کس اندر عراق و خراسان نسازد چنین میهمانی که او کرد ایدر⁹³³

⁹³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 331-332.

Doğunun şâhı Melik Nâşiredîn Melikzâde Sencer, Selçukluların kıvancı/gururudur. Sultanın sayesinde Hz. Âdem'e kadar aslın/özüün güzelliği, mahşere kadar da neslin görkemi/azameti vardır.

Dedesinden ve babasından mühür, taht ve tâcın miras kaldığı ey şehriyâr!

Horâsân sakinlerinin gözü uzun süredir, bugünden daha güzel bir gün görmemiştir.

Senin gücünden dolayı Acemli Faḫrulmulk'ün izzeti, azameti ve kıvancı arttı.

Onun (Sencer) şu an burada yaptığı böyle misafirlik/ziyaret, Irak ve Horâsân'da kimseye yaraşmaz.

Mu'izzî, "Sultan Mes'ûd ve Tuğrul'un Yeğenlerinin, Sultan Sencer'i Ağırlaması" başlıklı bir şiirinde yeğenlerin, Sultan Sencer'in gözünde değerli olduğunu, şâhı misafirliğe davet ettiklerini; hünerleriyle bütün sultanları ağırladıklarını ve Sultanın bu ziyaretinden kıvançla ayrıldığını dile getirmektedir:

او را به نزد شاه متابت زیادت است	کامد به اختیار بر شاه میهمان
اینجا همه ملوک همی میهمان شدند	زیرا که پادشاه ملوک است میزبان
ای شاهزادگان هنرمند با هنر	بخت شما جوان و شما همچو او جوان
فخر آورید و سر بفرازید شاهوار	زین عم نیک بخت و خداوند مهربان ⁹³⁴

Onun şâhın nezdindeki makamı yüksektir. Şâha misafir tercihiyle/teklifiyle geldi.

Burada bütün melikler misafir oldular. Çünkü misafir ağırlayan, meliklerin padişahıdır.

Ey hünerli şehzâdeler! Bahtınız genç olsun ve siz de onun gibi genç olun.

İyi talihli amca ve şefkatli bu sultandan, şâhlara layık övünç ve kıvanç getiriniz.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın, Vezirinin (Kıvâmeddîn) Yanına Misafirliğe Gitmesi" başlıklı bir kasidesinde, çok detay verilmeyen bilgilerle Sultan Melikşâh'ın, Kıvâmeddîn'e misafirliğe geldiğinden; Şehnâme kahramanlarının ve efsanelerinin bir önemi olmadığından; hiçbir sultanda ve şehinşâhta bulunmayan adalet ve özelliklerin, Sultan Melikşâh'ta fazlasıyla olduğundan söz etmektedir:

به ملک و دین همی نازند شاهان بلند اختر	که آمد شاه ملک افروز میهمان قوام الدین

⁹³³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 337.

⁹³⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 496.

چه جویم فرّ افریدون چه گویم عدل نوشروان چه رانم قصه بیژن چه خوانم نامه گرگین

کرا بود از جهانداران چنین عدل و چنین سیرت کرا بود از شهنشاهان چنین رسم و چنین آیین⁹³⁵

Yüce talihli şâhlar, dinde ve devlette kıvançlıdır; çünkü mülke mülk katan şâh, Kivâmeddîn'e misafirliğe geldi.

Ferîdûn'un gücünü ne yapayım. Nûşinrevân'ın adaletini ne yapayım. Bîjen'in hikâyesini ne diye anlatayım. Gorgîn'in fermanını ne diye okuyayım.

Cihan sahibi sultanlardan kimin böyle adaleti ve davranışı vardır. Şehinşahlardan kimin böyle âdeti ve geleneği vardır.

Mu'izzî'nin misafirlik hususunda kaleme aldığı "Sultan Melikşâh'ın, 'Îmâduddevle-i Savtekîn'in Yanına Misafirliğe Gitmesi" başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın, Selçûk ve Hâkân soyundan çıkan eşsiz bir sultan olduğu; misafirden gayret, 'Îmâduddevle-i Savtekîn'den de cömertlik ve ikram geldiği; devletin temelini kuvvetlendirdiği ve Sultan Melikşâh'a, 'Îmâduddevle gibi misafir ağırlayan sipehdârın layık olduğu ifadelerine yer verilmektedir:

به عالم چون تو سلطانی نبودست ز نسل و گوهر سلجوق و خاقان

ز مهمان کوشش آمد وز تو بخشش ز شاهان طاعت آمد وز تو فرمان

عماد دولت از فرّ تو شادست فزود از دولت تو شادی جان

سپهداری که سازد میهمانی چنو باشد سزای چون تو سلطان⁹³⁶

Cihana Selçûk ile Hâkân soyundan ve cevherinden senin gibi bir sultan gelmedi.

Misafirden gayret geldi ve senden cömertlik. Şahlardan itaat geldi ve senden de ferman.

Devletin temeli, senin gücünle sağlamdır/şendir. Devletin sayesinde bedenlerin sıhhati/mutluluğu arttı.

Senin gibi sultana layık olan, 'Îmâduddevle gibi misafir ağırlayan sipehdârdır.

Görüldüğü üzere Mu'izzî, dîvânda karşılama ve uğurlama merasimleriyle ilgili resmi törenleri açıkça anlattığı belirgin bir örnek vermemektedir ama dîvândan karşılama

⁹³⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 530-531.

⁹³⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 548.

ve uğurlama merasimleri hakkında genel bir bilgiye sahip olacak derecede malumat edinilmektedir.

2.6.Saygı Tezahürleri

Genel olarak saygı tezahürleri el kavuşturmak, önünde saygıyla eğilmek, sultanların tahtını, tahtın ayağını, eşiği ve yeri öpmektir. Hatta sultanların huzuruna gelerek itaatlerini arz etmek ve içinde her türlü saygıyı barındıran hizmet (huzurunda, nezdinde) mefhumu da saygı tezahürlerinden sayılmaktadır. Bu zikrettiğimiz tezahürlerin hepsi, Mu‘izzî Dîvânı’nda geçmektedir.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı överken kaleme aldığı şiirlerinde, Sultanın sarayında hizmet eden mîrlerin Sultanın önünde saygıyla eğildiğinden ve nice yiğit, cesur kişilerin Sultanın karşısında hizmetçi gibi yeri öptüğünden bahsetmektedir:

ای بسا میرا که اندر خدمت درگاه تو
بر میان دارد کمر یا چون کمر دارد میان⁹³⁷

Ey sarayında hizmet eden nice emîrlerin, önünde saygıyla eğildiği ya da itaat ettikleri (sultan)!

بس دلیرا که ز سیاره خدَم خواست همی
چون تو را دید بیوسید زمین همچو خدم⁹³⁸

Nice cesur kimseler, felekten hizmet etmeyi istediler. (Nice yiğitler) seni görünce, hizmetçi gibi yeri öptüler.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı kasidelerinde muratlı Hân ve Tekînlerin, vezir Nizâmulmulk’e itaatte boyun eğdiklerini ve rikabının önünde Rûm ve Arap liderlerinin, ellerini önde bağladıklarını ve eğildiklerini söylemektedir:

بستند بر میان کمر عهد و طاعتش
خانان کامران و تکینان کامکار⁹³⁹

Muratlı Hânlar ve Tekînler, onun (önünde) ahdine ve itaatine boyun eğdiler.

شوند پیش رکابش سران روم و عرب
چو بندگان کمر بسته خاضعُ الاعناق⁹⁴⁰

Rikabının önünde Rûm ve Arap liderleri, elleri önünde saygıyla eğilmiş kullar/adamlar gibi yer alır.

⁹³⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 546.

⁹³⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 480.

⁹³⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 371.

⁹⁴⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 429.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Şam Fethi’ni kutlamak için kaleme aldığı bir şiirinde Rûm ve Arap sultanlarını, tahtının karşısında boyun eğdirip kul ve köle yaptığını ifade etmektedir:

گردنکشان روم و عرب را به یک سفر
در پیش تخت خویش رهی و غلام کرد⁹⁴¹

Rûm ve Arap aylaklarını, bir seferle kendi tahtı karşısında kul ve köle yaptı.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek ve Semerkand Fethi’ni kutlamak için kaleme aldığı bir şiirinde ise putperestlerin, Hz. İsa’nın binitinin ayağını öptükleri gibi; Hânlar’ın da hizmette sultanın ayağına öyle kapandığını ve ayağını öptüğünü açıklamaktadır:

خانان همی به خدمت بوسند سمّ اسبت
چونانکه بت پرستان سمّ خر مسیحا⁹⁴²

Putperestler İsa’nın binitinin ayağını nasıl öptülerse, Hânlar hizmette senin atının ayağını öyle öptüler.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Rûm ve Şam seferinden dönüşünü anlattığı bir kasidesinde başında şahlık tâcı olan birçok padişâhın, tâcını bırakıp Sultanın huzurunda hizmet için eğildiğini beyan etmektedir:

ای بسا شاهها که بر سر داشت تاج خسروی
تاج بنهاد و به خدمت بست پیش تو کمر⁹⁴³

Ey başında şahlık tâcı olan nice padişâh, tâcını bıraktı ve senin huzurunda hizmet için saygıyla eğildi.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde saygı tezahürü olarak Şehnâme kahramanlarından örnek vermekte ve Sultanın tahtının önünde yüz binlerce Rustem ve İsfendiyâr’ın her gün eşliğini öptüğünü belirtmektedir:

پیش ایوان تو هر روزی زمین بوسه دهند
صد هزاران رستم و سیصد هزار اسفندیار⁹⁴⁴

Senin tahtının önünde yüz binlerce Rustem ve üç yüz bin İsfendiyâr, her gün eşliğini öperler.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için söylediği bir başka kasidesinde de Araplardan meşhur birinin tahtının karşısına gelip saygıyla eğildiğini dile getirmektedir:

تا از ایشان هیچکس را از عرب یک نامدار
پیش تخت آمد به خدمت بر میان بسته کمر⁹⁴⁵

⁹⁴¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 138.

⁹⁴² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 4-5.

⁹⁴³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 358.

⁹⁴⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 224.

Şâhlardan hiç kimse ama Araplardan meşhur biri, tahtının karşısına geldi ve hizmet için saygıyla eğildi/itaat gösterdi (hizmetine âmâde idi).

Mu‘izzî, “Sultan Berkyâruḡ’a Övgü” başlıklı diğer kasidelerde ise Sultan Berkyâruḡ’un önünde birçok askerin eğildiğine ve dünyanın her yerinden şâhların gelip Sultanın tahtının etrafında oturduğuna dikkat çekmektedir:

اندر ایوان تو از بس که زمین بوسه دهند
بر بساط تو نشان لب و رخسار بود⁹⁴⁶

Senin tahtında yeri öpenlerin çoğunun, sofranda dudak ve yanak izi vardır.

هم میان و هم کران عالم اندر حکم تو
پیش حکم تو میان بسته سپاه بی کران⁹⁴⁷

Senin hükmünün önünde sayısız asker hazırdır/itaat eder. Senin hükmünde hem âlemin ortası hem de sonu vardır.

ز اطراف جهان شاهان همی آیند تا روزی
مگر پیش تو بنشینند بر اطراف شادروان⁹⁴⁸

Cihanın her yerinden şahlar, tahtirevanın etrafında bir gün senin yanında oturmak için geliyorlar.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer’in korkusundan ve Sultanın tahtının önünde hizmette bulunmak için birçok kişinin belinin yay gibi olduğunu; Bizans Kayşeri’nin, put ve haçı bırakıp rahibin eline Kurân verdiğini ve Sultan Sencer’e hizmet etmek için Hristiyanlığı bırakıp, Müslüman olduğunu vurgulamaktadır:

بسا کس کز نهیب او میانی چون کمان دارد
به خدمت پیش تخت او کمانی بر کمر دارد⁹⁴⁹

Nice kimselerin beli, şahın korkusundan yay gibidir. Onun tahtının önünde hizmet etmek için bellerinde bir yay vardır.

قیصر بدل بت و چلیپا
سی پاره دهد به دست رهبان

در خدمت تو به جای زَنار
بندد کمر و شود مسلمان⁹⁵⁰

Bizans Kayşeri, put ve haç yerine rahibin eline otuz cüz, yani Kurân verir.

⁹⁴⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 268.

⁹⁴⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 165.

⁹⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 579.

⁹⁴⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 580.

⁹⁴⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 193.

⁹⁵⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 648.

Sana hizmet etmek için zünnarı çıkarır (Hristiyanlığı bırakır), hürmet eder ve Müslüman olur.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı bir diğer kasidesinde ise bütün şâhların, Sultan Sencer’in yanında hizmet için eğildiğini ifade etmektedir:

ای شه پیروزبخت ای خسرو پیروزگر
ای همه شاهان به خدمت پیش تو بسته کمر⁹⁵¹

Ey muzaffer talihli şâh, ey zafer sahibi sultan! Ey bütün şâhların, yanında hizmet için hazır olduğu şâh!

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’ün Yeğeni Ebu’l-Mehâsin ‘Abdurrezzâk’ın Vezirliğini Kutlama” başlıklı kasidesinde savaş zamanında Hânlar’ın, vezir Ebu’l-Mehâsin ‘Abdurrezzâk’ın ayaklarına kapandığı ifadesine yer vermektedir:

جامه بختش پوشیدند شاهان روز رزم
پایه تختش بپوسیدند خانان روز بار⁹⁵²

Savaş günü şâhlar, onun talih elbisesini giydiler. Yönetim zamanı/günü Hânlar, onun tahtının ayağını öptüler.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer ve Sultan Muhammed’in Anneleri Tâceddîn Hâtun’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Tâceddîn Hâtun’un huzurunda hizmet eden kadınların sırtının, çember gibi eğildiğine değinmektedir:

ای سرافرازی که زیر آسمان چنبری
پشت خاتونان به خدمت پیش تو چون چنبرست⁹⁵³

Ey feleğin çemberi altında olan kıvançlı padişah! Senin huzurunda hâtunların sırtı, hizmet ederken çember gibidir.

Mu‘izzî, Tâceddîn Hâtun’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde mîrlerin, elif gibi olan boylarının, Tâceddîn Hâtun’un tahtının önünde secde etmekten nun gibi kaldığını beyan etmektedir:

کردند سجده میران در پیش بارگاهش
تا قد چون الف شان چفتیده گشت چون نون⁹⁵⁴

Mîrler, elif gibi olan boyları nun gibi eğilene kadar onun tahtının önünde secde ettiler.

Mu‘izzî, sultanın vezirini övdüğü bir kasidesinde vezirinin, mutlu ve kıvançlı oluşundan dolayı herkesin, vezirin önünde eğildiğinden bahsetmektedir:

⁹⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 286.

⁹⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 301.

⁹⁵³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 101.

⁹⁵⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 557.

Onun belinde saadet ve kıvançtan kemer vardır. Bu yüzden herkes onun önünde eğilir.

2.7. Sevinç ve Sevgi Tezahürleri

Çeşitli sevinç ve sevgi tezahürleri arasından dîvânda bahsedilen tezahürler: cülûs (tahta çıkma), veliaht tayini, sultanın oğlunun doğumu, “ceşn-i teḥîr-i peser” olarak düzenlenen şehzâdenin yıkanma âyini, Türkçede adına “saçı”⁹⁵⁶ denilen para ve mücevher saçmadır.

Dîvânda geçen sevgi ve saygı tezahürleri hakkındaki örnekler, fikir edinilmesi açısından açıklayıcı olacaktır.

“Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde Mu‘izzî, dünyanın doğusunun ve batısının Sultan Sencer’in olduğunu, sevgisinin panzehir ve cana can kattığını, devletiyle dinin yüceldiğini, adaletiyle bütün halka mutluluk verdiğini, gönüllerde Sultan Sencer sevgisinin yer edindiğini; Sultana, sevgisinden dolayı köle gibi hizmet edildiğini, adaletiyle raiyyetin mutlu ve can güvenliğinin olduğunu beyan etmekte; Sultan Sencer sayesinde devletin kıvançlı, ordunun da mutlu olduğunu belirtmektedir:

عاریت دارند شاهان مُلک را در شرق و غرب زانکه شرق و غرب گیتی آن سلطان سنجرست⁹⁵⁷

Dünyanın doğusu ve batısı Sultan Sencer’in olduğu için, doğuda ve batıda şahların saltanatı ödünçtür.

هست مهر و کین او چون نوش و زهر از بهر آنک کینه او جانگزای و مهر او جان پرورست⁹⁵⁸

Onun kini zehir ve sevgisi panzehirdir. Kini can alır ve sevgisi can verir.

قانون افتخار و شرف دولت تو باد کز دولت تو دین شرف و افتخار یافت⁹⁵⁹

Devletinden dolayı din, şeref ve iftihar kazandığından, senin devletin övünç ve şeref kanunu olsun.

⁹⁵⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 599.

⁹⁵⁶ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 150.

⁹⁵⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 88.

⁹⁵⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 100.

⁹⁵⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 111.

ز عدل باد دلش شادمان و بر خوردار

که عدل او به همه خلق شادمانی داد⁹⁶⁰

Adaletten dolayı sultanın gönlü, mutlu ve mesut olsun. Çünkü adaleti bütün halka mutluluk verdi.

در دل سبب مهر و وفای تو سه چیزست

گفتار خوش و روی گشادست و کف راد⁹⁶¹

Gönül(ler)de senin sevginin ve vefanın sebebi üç şeydir: latif/güzel söz, güler yüz ve cömert el/cömertlik.

ایا شاهی که همچون بندگان از مهر و از خدمت

سراندر چنبر فرمانت دارد چرخ چون چنبر⁹⁶²

Ey şâh! Sevgi ve hizmetten dolayı başı, fermanının çemberinde olan/senin fermanına boyun eğen köleler(in) gibi, felek de çemberine girdi/felek de itaat etti.

جهان را یادگارست از سلاطین

شه ایران و توران ناصرالدین⁹⁶³

Cihan, İran ve Tûrân şâhı Nâşireddîn'e, sultanlardan yadigârdır.

چنان باید که از عدلش رعیت

بود آسوده و شاد و تن آسان⁹⁶⁴

Onun adaletiyle raiyyet böyle mutlu, huzurlu ve raiyyetin can güvenliği olmalıdır.

ناصر دین خسرو مشرق ملک سنجر که ملک

یافت میراث از ملک سلطان و از الب ارسلان⁹⁶⁵

Nâşireddîn (dinin nâsırı) ve doğunun sultanı Melik Sencer, saltanatı Melik Sultan (Melikşâh) ve Alp Arslan'dan elde etti.

دولت از تو سرفراز و تو ز دولت سرفراز

لشکر از تو شادمان و تو ز لشکر شادمان

اختیار تو همه پیروزی و نیک اختری

روزگار تو همه نوروز و عید و مهرگان⁹⁶⁶

Devlet seninle kıvançlı ve sen devletle övünçlüsün. Ordu seninle mutlu ve sen orduyla mutlusun.

Tercihin hep zafer ve iyi talih; günlerin hep Nevruz, bayram ve mihrigân gibidir.

Mu'izzî, dîvânında yer alan tercî-i-bendlerin birinde Sultan Sencer'in, cihanda şâhların, sultanların ve babasının veliahtı olduğu ifadesine yer vermektedir:

⁹⁶⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 148.

⁹⁶¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 163.

⁹⁶² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 197.

⁹⁶³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 501.

⁹⁶⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 574.

⁹⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 583.

⁹⁶⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 585.

O cihan şahlığında, babasının veliahtıdır. Akıl/bilgide cihanda onun benzeri yoktur.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir başka kasidesinde Nevruzla ilgili eski bir İran âyini olan ve şehzâdelerin yıkanma âyini olan “Ceşn-i teṭhîr-i peser”i açıklamaktadır:

مير ستر بک که در لشکر سپهسالار توست ساخت اندر دولت تو جشن تطهير پسر⁹⁶⁸

Senin ordunda sipehsâlâr/komutan olan Mîr Sungur Bek,⁹⁶⁹ senin devletinde ceşn-i teṭhîr-i peser (şehzadenin yıkanma âyininin) yapılmasına olanak sağladı/buna önderlik etti.

Dîvânda Mu‘izzî, Sultan Sencer ve yeğeni Maḥmûd ile arasında çıkan Sâve Savaşı’nı anlattığı bir kasidesinde Sultan Sencer’in, okunu kırıktan çekmesiyle düşman ordusunun dörtnala koşarak kaçtığını, Sultanın okundan ve fil sürüsünden dolayı düşmanın bezdiğini; bunlara rağmen savaşın ardından barış ve dostluğun belirdiğini ve bunun neticesinde Sultan Sencer’in, Ġazne’de kılıcıyla aldığı Maḥmûd’un hazinesini Maḥmûd’a tekrar teslim ettiğini, yeğenini yenmesine rağmen onu kendi eliyle devlete veliaht tayin ettiğini beyan etmektedir:

ظفر بیامد و پیوسته گشت با پیکان در آن میان که جدا شد ز شست او سوفار

سبک شدند و سراسیمه آن سپاه گران ز تیر شاه و ز پیلان مست جان او بار

همی شکسته و مغلوب خسرو منصور همه فکنده و مقهور دولت قهار

سپاس و شکر خداوند را که از پس جنگ به صلح و دوستی و نیکویی بر آمد کار

سپرد شاه به محمود گنج محمودی که برگرفت ز غزنین به تیغ گوهردار

به تیغ گوهردار آنچه بستد از دشمن به دوست داد سراسر به دست گوهربار

به دست خویش ولیعهد کرد شاهی را که اختیار ملوک است و افتخار تبار⁹⁷⁰

Zafer geldi ve okla birbirine bağladı. O esnada okun ucunu parmağından bıraktı.

⁹⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 763.

⁹⁶⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 206.

⁹⁶⁹ Sencer Azîzî’dir, Sultan Sencer’in ordu komutanı. Mu‘izzî, *Dîvân*, dipnot, s. 206

⁹⁷⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 199-200.

O değerli ordu korkuyla dörtına koştu. Şâhin okundan ve fil sürüsünden dolayı canı burnuna geldi.

Muzaffer hüsrev sürekli kırıyor ve yeniyordu. Kahhâr talih düşmüş ve mağlup olmuştu.

Allah'a şükürler olsun ki savaşın ardından barış, dostluk ve iyilik ortaya çıktı.

Şâh, Ğazne'de cevher saçan kılıcıyla aldığı Maḥmûd'un hazinesini, Maḥmûd'a teslim etti.

Cevher saçan kılıcıyla düşmandan aldığı şeyi, tamamen cevherli eliyle dosta verdi.

Meliklerin seçkini ve soyun iftiharını olduğundan, (sultan) kendi eliyle devlete veliaht yaptı.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın kardeşi Melik Arslan Argû'ya Övgü" başlıklı bir kasidesinde Melik Arslan Argû'nun, saltanatta Çağrı Bey'in, Sultan Melikşâh'ın ve Alp Arslan'ın veliahtı olduğundan; soy ve nesil bakımından yüce olduğundan bahsetmektedir:

از جفری و ملک‌شاه و الب ارسلان به ملک معلوم خلق شد که چو تو یادگار نیست

اصلی تر از نژاد تو کس را نژاد نیست عالی تر از تبار تو کس را تبار نیست⁹⁷¹

Saltanatta Çağrı Bey'den, Sultan Melikşâh'tan ve Sultan Alp Arslan'dan senin gibi (Arslan Argû) bir yâdigârın/veliahtın olmadığı halka malum olmuştu.

Senin soyun, bir kimsenin soyundan daha asıldır. Senin neslin, bir kimsenin neslinden daha yücedir.

"Sultan Muğîşeddîn Maḥmûd b. Ğıyâşeddîn Muḥammed b. Melikşâh-i Selcûkî'ye Övgü" başlıklı bir kasidesinde ise Mu'izzî, Sultan Muğîşeddîn Maḥmûd'un kılıcıyla Hz. Peygamber'in ümmetini ve dini yücelttiğini; babası Ğıyâşeddîn Muḥammed'in veliahtının, oğlu muğîşeddîn ve'd-dunyâ (dîn ve dünyanın yardımcısı/imdadına koşanı) lakaplı Sultan Muğîşeddîn Maḥmûd'un olduğunu; Sultanın zamanında Maḥmûd-i Ğâzî yaşasaydı, sultanın bendesi olacağını ve sevgisinin, barışta dîn dostlarının yardımcısı olduğunu anlatmaktadır:

شاه محمود محمد آن که با شمشیر او ملت و دین محمد عالی و والا بود

گر بود محمود غازی زنده در ایام او چاکر و مولای او را چاکر و مولا بود

⁹⁷¹ Mu'izzî, *Divân*, s. 89.

شاد جان باشد غیاث الدین والدنیا به خلد تا ولیعهدش مُغیث الدین والدنیا بود

ای جهانگیری که مهر و کین تو در صلح و جنگ ناصر احباب دین و قاهر اعدا بود⁹⁷²

Şâh Maḥmûd-i Muḥammed'in kılıcıyla, Muḥammed'in soyu ve dini, yüce ve azizdir. Eğer Maḥmûd-i Ġâzî onun zamanında yaşasaydı, onun hizmetkârına ve bendesine, hizmetçi ve köle olurdu.

Veliahtı Muğîseddîn ve'd-dunyâ olduğu sürece, Ġıyâseddîn ve'd-dunyâ'nın (din ve dünyanın yardımcısı) ruhu/canı cennette şâd olur.

Ey cihan fâtihi! Sevgin, barışta din dostlarının yardımcısı ve kinin, savaşta düşmanlarına azaptır.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı överken kaleme aldığı şiirlerinde Sultan Melikşâh'ın, cihanda sultanların veliahtı olduğu, gücüyle her ülkeye mutluluğun ve fethiyle de her yere esenliğin ulaştığı, talihinden dolayı akla hocalık yaptığı; hikmetini, lütfunu, düşüncesini ve cömertliğini övdüğü, Sultan yaşadıkça halkın huzurlu olduğu gibi ifadelerle yer vermektedir:

خسرو عادل معزالدین ملک سلطان که هست از شهنشاها و سلطانان جهان را یادگار⁹⁷³

Âdil sultan Mu'izzeddîn Melik Sultan, cihana şehinşâhlar ve sultanlardan yadigârdır.

از فر تو رسیده سعادت به هر وطن وز فتح تو رسیده سلامت به هر مکان⁹⁷⁴

Senin azametinle/gücünle mutluluk her vatana ulaştı. Senin fethinle selamet her mekâna vardı.

گرچه خرد استاد همه آدمیان است از دولت و اقبال خرد را تویی استاد

حکمت چو عروس است و عطای تو چو کابین رای تو چو مشاطه و جود تو چو داماد⁹⁷⁵

Akıl her ne kadar bütün insanların hocası olsa da, devlet ve ikbalden dolayı aklın hocası sensin.

Hikmetin, gelin gibi ve lütfun/cömertliğin, mehir gibidir. Zekân, gelin süsleyen gibi ve cömertliğin, damat gibidir.

⁹⁷² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 153-154.

⁹⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 276.

⁹⁷⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 554.

⁹⁷⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 140.

چون صلاح کار خلق اندر بقای عمر اوست تا جهان باشد ز عمر خویش برخوردار باد⁹⁷⁶

Halkın işinin huzuru/refahı, şâhın ömrünün bekasındadır. Cihan var oldukça, ömrüne bereket olsun.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrilmulk’e Övgü” başlıklı kasidelerinde Faḥrilmulk’ün, babası Nizâmilmulk ve Kıvâmeddîn’in veliahtı olduğuna, meclisine Ġazne ve Bağdat’tan şahit geldiğine; dine nizam veren ve devleti yücelten vezirliğin, babası Nizâmilmulk’ten ve Kıvâmeddîn’den yadigâr kaldığına ve mîrlerin övünç güzelliği olduğuna vurgu yapmaktadır:

ای جهان را از قوام الدین مبارک یادگار روز نو بر تو مبارک باد و جشن نو بهار

آمد از غزنین و بغداد اندرین مجلس گواه کز قوام الدین تویی مُلک جهان را یادگار⁹⁷⁷

Ey cihana Kıvâmeddîn’den mübarek yadigâr! Yeni günün mübarek ve yeni törenin bahar gibi olsun.

Bu meclise Ġazne ve Bağdat’tan şahit geldi. Cihan devletine yâdigâr/veliaht, Kıvâmeddîn’den sensin.

دین را نظام و دولت پاینده را قوام صدی که از نظام و قوام است یادگار⁹⁷⁸

Dinin nizâmı ve ebedî devletin temeli olan vezirlik, Nizâmilmulk ve Kıvâmeddîn’den yadigârdır.

پیرایه مفاخر میران مملکت فخری که ملک را ز نظام است یادگار⁹⁷⁹

Ülkenin mîrlerinin övünç güzelliğisin. Saltanat, sana Nizâmilmulk’ten yadigâr kalan bir kıvançtır.

Mu‘izzî, “Vezir Kıvâmulmulk Şadreddîn Muhammed’e Övgü” başlıklı kasidelerinde vezirliğin Kıvâmulmulk’e, Kıvâmeddîn’den ve Faḥrilmulk’ten yadigâr kaldığını söylemekte; vezirlerden, Kıvâmulmulk’ün devletin veliahtı olduğunu; hüsrevlerden de Faḥrilmulk’ün, devletin veliahtı olduğunu söylemektedir:

صاحب عادل قوام الملک صدرالدین که هست از قوام الدین و فخرالملک شه را یادگار⁹⁸⁰

⁹⁷⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 143.

⁹⁷⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 253-254.

⁹⁷⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 258.

⁹⁷⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 412.

⁹⁸⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 378.

Ḳıvâmeddîn'den ve Faḥrilmulk'ten şâha yadigâr/veliaht olan, âdil vezir Ḳıvâmulmulk-i Şadreddîn'dir.

تا حشر در جهان ز وزیران و خسروان تو یادگار دولت و او یادگار ملک⁹⁸¹

Kıyamete kadar cihanda vezirlerden sen, devletin veliahtısın; hüsvlerden o (Faḥrilmulk) saltanatın veliahtıdır.

“Sultan Ebu'l-Muẓaffer Berkyâruḳ'a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu'izzî, yedi ülkenin Sultan Berkyâruḳ'un mutluluğuyla sevindiğini, bu mutluluktan sekiz ülkenin birbirleriyle dost olduğunu; her yaştan ve her türden insanın barış içinde ve tek yürek yaşadığını belirtmektedir:

بر سعادت‌های او بر هفت کشور گشته اند هشت قوم مختلف با یکدگر همداستان

خویش و بیگانه موافق دوست و دشمن معترف بنده و آزاد یک دل پیر و برنا یک زبان⁹⁸²

Yedi ülkede onun muthuluğuyla sevindiler. Sekiz farklı ülke birbiriyle hemdem oldu. Yerlisi yabancı, dostu düşmanı uyumluydu. Mahkûmu-hürü tek gönül, genci-yaşlısı tek dil oldu.

Mu'izzî, Melik Arslan Argû'yu överken kaleme aldığı bir şiirinde devletin, Melik Arslan Argû'ya, Arslan Sultandan yadigâr kaldığını ifade etmektedir:

شاه مشرق ارسلان ارغو خداوند ملوک ملک را از ارسلان سلطان مبارک یادگار⁹⁸³

Doğunun şâhi, meliklerin meliki Arslan Argû, devlette, Arslan Sultandan kutlu yadigârdır.

Sultan Sencer'in oğlunun doğumunu anlattığı bir şiirinde Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın vefatından sonra, saadetle oğlunun dünyaya geldiğini, temiz soylu ve talihli olduğunu, din devletinde ve adalette babası ile dedesi gibi hâkim bir sultan olduğunu; ülke aldığını, ordu yendiğini ve hazineyi arttırdığını; meclisinde her gün farklı bir sevincin yaşandığını, savaşta da her yıl başka bir zaferin olduğunu beyan etmektedir:

گر ملک شاه ز دنیا به سوی عقبی شد آنک آمد به سعادت سوی دنیا دگری

آمد آن پاک نژادی که سوی طالع او هست سعدین فلک را به سعادت نظری

⁹⁸¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 434.

⁹⁸² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 578.

⁹⁸³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 359.

آمد آن خسرو عادل که به انصاف و به عدل
 از جهاندار بشیرست سوی هر بشری
 آمد آن شاه که در دولت دین خواهد بود
 همچو جدّ و پدر خویش به حق دادگری
 مملکت گیرد و لشکر کشد و گنج نهد
 هست در طالع او زین همه معنی اثری
 هست در بزم تو هر روز دگرسان طریبی
 هست در رزم تو هر سال دگرگون ظفری⁹⁸⁴

Sultan Melikşâh dünyadan ahirete intikal edince/vefat edince, dünyaya bir başkası geldi saadetle.

Talihine doğru, feleğin bahtına saadetle bakan o temiz soylu geldi.

İnsafı ve adaletiyle âdil hüsvrev geldi. Cihan sahibi sultandan her bir çocuk, müjdedir/işarettir.

Din devletinde yer alacak o şâh geldi. Adalette dedesi ve babası gibi hâkim geldi.

(Sultan) memleket alır, ordu yener ve hazine koyar. Onun talihinde bütün bu manalardan bir iz vardır.

Bezminde/meclisinde her gün farklı bir eğlence/sevinç vardır. Rezminde/savaşında her yıl başka bir zafer vardır.

“Emîr Ziyâulmulk Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Bâcer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, emîrin sevgisinin din gibi olduğunu söylemekte ve sevgisini taşımayan kimseyi de kâfire benzetmektedir:

امیرا مهر تو مانند دین است
 هر آن کاو دین ندارد هست کافر⁹⁸⁵

Ey emîr! Senin sevgin din gibidir. Dini olmayan herkes kâfirdir.

Mu‘izzî, “Mecdeddîn Aḥmed b. Maḥmûd b. Faẓl’a Övgü” başlıklı kasidesinde günlerin, Mecdeddîn’in adaleti ve dininden dolayı mutlu ve güzel olduğunu dile getirmektedir:

روزگار از داد و دینش خرم و آراسته است
 همچو باغ از ابر نوروزی و باد فرودین⁹⁸⁶

Günler, onun adaleti ve dininden dolayı mutlu ve güzeldir. Tıpkı Nevruz (ilkbahar) bulutundan ve Nisan rüzgârından bahçenin hali gibi.

⁹⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 716.

⁹⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 211.

⁹⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 568.

Mu‘izzî, “Nizâmeddîn Muhammed b. Suleymân b. Kâşgarî’nin Vezirliğini Kutlama” başlıklı bir kasidesinde Nizâmeddîn Muhammed’in adaletiyle devlete baharı yaşattığı, şariat hükümlerinde Allah’ın isimlerinin sığınak ve vezirlikte sultanın devletin yardımcı olduğu ifadelerine yer vermektedir:

باغ ملت را ز رسم او پدید آمد درخت سال دولت را ز عدل او پدید آمد بهار
اندر احکام شریعت عصمت یزدانت پشت واندر اسباب وزارت دولت سلطانت یار⁹⁸⁷

Millet bağında, onun kanunundan ağaç çıktı. Onun adaletinden, devlet yılının baharı ortaya çıktı.

Şariat hükümlerinde Allah’ın İsmet sıfatı, sığınanın olsun ve vezirlik işlerinde sultanın devleti, yardımcın olsun.

Vezir Şadreddîn-i Muhammed’in başkente dönüşünü konu alan bir şiirinde Mu‘izzî, vezir Şadreddîn hakkında mutluluğunun, zaferinin anahtarı; sevgisinin de rahmet olduğunu belirtmektedir. Ayrıca vezir Şadreddîn-i Muhammed’in gücünden dolayı Nişâbûr ve Mervu’ş-Şehcân halkının övünçlü olduğunu vurgulamaktadır:

خداوندی که خشنودی و خشمش کلید نصرت است و قفل خذلان
عذاب و رحمت است از کین و مهرش که کین و مهر او کفرست و ایمان
ز فرّ تو کنون شهر نشابور همی فخر آورد بر مرو شهجان⁹⁸⁸

Mutluluğu, zaferin anahtarı ve öfkesi, çaresizliğin kilidi olan vezir!

Öfkesi azap ve sevgisi rahmettir. Hışmı küfür ve şefkati imandır.

Senin kuvvetinle, Nişâbûr ve Mervu’ş-Şehcân şehirleri şu an kıvanç duymaktadır.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in iyileşmesini kutlamak için kaleme aldığı bir şiirinde ise Sultan Sencer’in şifa bulmasıyla ilgili Sultanın sağlığına kavuşmasıyla baharın erken geldiğini, milletin güçlenip devletin sağlamlaştığını ve Sultanın, devleti yücelttiğini açıklamaktadır:

عالم چو بوی عافیت شهریار یافت بشکفت پیش از آنکه نسیم بهار یافت
چون او گرفت قوت و شد با قرار دل ملت گرفت قوت و دولت قرار یافت

⁹⁸⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 311-313.

⁹⁸⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 669-670.

Dünya, padişahın sağlık kokusunu duyunca; meltemden önce açtı ve baharı buldu/bahara kavuştu.

Gönül, onun (şâh) gibi güçlendi ve kararlı oldu. Millet güç aldı ve devlet sağlamlaştı.

Devlet bostanında şâhın beka ağacı, ebedî devletin yüceliğinden yaprak ve meyve elde etti.

Mu‘izzî, “Bayram Kutlaması ve Sultan Sencer’in Sıhhat Bulması” başlıklı bir şiirinde hem bayram sevincini hem de Sultan Sencer’in şifa bulmasıyla ilgili sevinci, Sultanın Şevval ayında sıhhate kavuşmasıyla milletin ve devletin bayram sevinci yaşadığı ve Sultanın iyileşmesiyle cihanı huzur ve barışın kapladığı sözlerine yer vererek beyan etmektedir:

امسال در آفاق دو عیدست به یک بار
بر ملت و دولت اثر هر دو پدیدار

یک عید ز ماه شب شوال و دگر عید
از عافیت شاه جهانگیر جهاندار

در صحت شخص تو صلاح است جهان را
آن روز مبدا که بود شخص تو بیمار⁹⁹⁰

Bu yıl ülkede iki bayram vardır, her ikisinin de belirtisi millette ve devlette aşikârdır. Bir bayram Şevvâl ayının gecesinde ve diğer bayram, cihan sahibi (ve) cihan fâtihî şâhın sıhhat bulmasındadır.

Senin sıhhat bulmada/senin bedeninin sağlığında cihana barış/huzur vardır. Senin hasta olduğun gün gelmesin bir daha.

2.8. Matem Merasimleri

“Ölüm hususunda merasimler yapılmakta ve yas ilan edilmektedir. Bu yas, üç gün ve kimi zaman da yedi gün sürmektedir.”⁹⁹¹ Dîvânda anlatılan matem merasimleri de Sultan Melikşâh’ın vefatına, vezir Nizâmülmulk’ün şehit edilmesine, vezir Faḥrûlmulk’ün vefatına, Mucîruddevle-yi Erdistânî’nin oğlunun vefatına, Sultan Sencer ve Sultan Muḥammed’in Anneleri Tâceddîn Hâtun’un vefatına dairdir.

⁹⁸⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 109-110.

⁹⁹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 283-284.

⁹⁹¹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 151.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh ve vezir Nizâmulmulk'ün vefatı üzerine kaleme aldığı "Sultan Melikşâh ve Vezir Nizâmulmulk'e Mersiye" başlıklı bir şiirinde Şevval ayında Sultanın vefatıyla devletin tehlikeye düştüğü, milletin işinin güçleştiği ve yüz binlerce insanın ciğerine ateş düştüğü, yerden göğe kadar her yeri feryat figan kapladığı, zorluğun doğudan batıya kadar uzandığı, vezir Nizâmulmulk'ün şehit edilişinden bir ay sonra Sultan Melikşâh'ın vefat ettiği; bu ölümlerin kimsede akıl bırakmadığı, Sultanın ve vezirin, güç ve azametleriyle birlikte ansızın vefat ettiği; Sultan Melikşâh'ın, Ceyhun'da babasını (Alp Arslan) kaybettiği ve Dicle'de kendisinin vefat ettiği, adaletinin her geçen gün çoğalıp ölüm acısının her gün arttığı ifadelerine yer vermektedir:

شغل دولت بی خطر شد کار ملت با حطر	تا تهی شد دولت و ملت ز شاه دادگر
مشکل است اندازه این حادثه در شرق و غرب	هائل است اوازه این واقعه در بحر و بر
مردمان گفتند شوریده ست شوال ای عجب	بود ازین معنی دل معنی شناسان را خبر
سرّ این معنی کنون معلوم شد از مرگ شاه	ملک و دولت در مه شوال شد زیر و زبر
رفت در یک مه به فردوس برین دستور پیر	شاه برنا از پی او رفت در ماهی دگر
شد جهان پر شور و شر از رفتن دستور و شاه	کس نداند تا کجا خواهد رسید این شور و شر
این بلاها هیچ زیرک را نبند اندر ضمیر	وین حوادث هیچ دانا را نبند اندر فکر
ای دریغا این چنین شاه و وزیری این چنین	چون برفتند از جهان ناگاه با آن زیب و فر
شد به جیحون امر و نهی ارسلان سلطان هبا	شد به دجله نفی و اثبات ملک سلطان هدر
دهر پر تَبُّل به جیحون با پدر شد قهرورز	چرخ پر دستان به دجله با پسر شد کینه ور
از وفات هر دو خسرو بر کنار هر دو آب	صد هزاران خلق را آتش فکند اندر جگر
موج زد دریای غم تا شاه دریا دل بمرد	هست زیر موجش از انطاکیه تا کاشغر
آنچه وهنی بود کز کیوان به ایوانش رسید	تا ز ایوانش به کیوان شد خروش نوحه گر
بود عدلش بیشتر هر روز با ما لاجرم	هست شور مرگ او هر روز با ما بیستر
مملکت را ایمنی از مُلک او پیوسته بود	ایمنی آمد به سر چون عمر او آمد به سر

در سقر دود و شرر باشد بلی و اینک شدست دیده ها از مرگ او پر دود و دلها پر شرر

از جهان امسال داد او را هزیمت روزگار این هزیمت چون فتاد او را پس از چندین ظفر⁹⁹²

Âdil şâhtan devlet ve millet yoksun olunca, devlet tehlikeye düştü ve milletin işi zorlaştı.

Bu olayın zorluk boyutu doğudan batıya uzanmış. Bu olayın duyulması denizde ve karada korkunçtur.

Halk dedi ki: Şevvâl ayı delirmiş, bu nasıl olur? Bunun anlamından mana sahipleri haberdardır.

Şimdi bunun anlamı/sırrı şâhın ölümüyle anlaşıldı. Saltanat ve devlet, Şevval ayında alt üst oldu.

O pîr vezir, bir ayda cennet-i âlâya gitti. Genç şâh da onun peşinden bir ay sonra gitti.

Cihan, vezir ve şâhın gidişiyle yandı/perişan oldu. Bu perişanlık nereye ulaşacak kimse bilemez.

Bu belalar/ölümler hiçbir bedende akıl bırakmadı. Bu olaylar zihinlerde bilgi bırakmadı.

Ne yazık ki böyle bir şâh ve vezir, cihandan güç ve azametleriyle birlikte ansızın gittiler.

Sultan Alp Arslan'ın Ceyhun'a sözü geçmedi (Ceyhun'da vefat etti). Melik sultanın (Sultan Melikşâh) varlığı/canı, Dicle'de hebâ oldu (Dicle'de vefat etti).

Hilekar felek, Ceyhun'da babasını (Alp Arslan) aldı. Dicle'de de oğlunu (Melikşâh) aldı.

Her iki hüsrevin de ölümü Ceyhun ve Dicle nehrinde oldu. Yüz binlerce insanın ciğerine ateş düşürdü.

Gam denizi, derya şâhını öldürene dek dalgalandı. Antakya'dan Kâşgar'a kadar dalgasının altındadır (kaldı).

Zuhal'dan tahtına ulaşan şey, zayıflıktı. Yerden/tahttan Zuhal'a kadar feryat figan yükseldi.

Hiç şüphe yok ki adaleti her gün bizimle çoğaldı. Ölüm acısı her gün bizimle arttı.

⁹⁹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 405.

Memlekette iman, onun devleti sayesinde daim oldu. O yaşadığı sürece iman da yaşadı.

Cehennemde duman ve ateş olur evet, şimdiyse gözler onun ölümüyle kıvılcım dolu ve gönüller ateş doludur.

Felek, bu yıl onu dünyada hezimete uğrattı. Bu hezimet bunca zaferden sonra onu düşürdü.

Mu‘izzî, vezir Nizâmülmulk’ün şehit edilmesini anlattığı şiirlerinde Nizâmülmulk’ün, vefatıyla feleğin kötülükten başka bir işinin olmadığına dair sitem etmekte; bir cahil tarafından şehit edildiğini söylemekte; mazlumların sıkıntısını gideren Nizâmülmulk’ün vefatıyla kuvvetin ve devletin zayıfladığından, şehit edilmesiyle kendisiyle beraber yaptıklarının, cömertliğinin ve mutluluğun ortadan kalktığından bahsetmektedir. Ayrıca Mu‘izzî, Nizâmülmulk olmadan dinin ve devletin eksik kalacağını, ümmetin gücünü yitireceğini, Bağdat yolunda Nizâmülmulk’ü tuzağa düşürdüklerini; vefat ettiği zamanın Ramazan ayı olduğunu ve ömrünü de namaz ve oruçla geçirdiğini; kaleminin kılıç gibi olduğunu, hayattayken hâs ve âvamin huzurlu olduğunu, vefatıyla da işlerinin zorlaştığını, dünyaya nizamı getirdiğini ve yaptıklarıyla mahşere kadar Nizâmülmulk’e şükredileceğini beyan etmektedir:

الا ای گردش گردون دوار	ندانی جز بدی کردن دگر بار
به دست جاهلی جان گرامش	ربودی از تن پاک اینت غدار
نه تو رفتی که قدرت رفت و دولت	نه تو مُردی که رایت مرد و آثار
تو بودی رازق رزق زمانه	دروغ تنگدستان را خریدار
تو را دامن نگشت آن کاو تو را کُشت	که رزق مردمان را کُشت ناچار
در روزی بیست و راه شادی	سر دولت برید و دست مقدار ⁹⁹³

Ey çarkı felek! Sen kötülük yapmaktan başka bir iş bilmez misin?

Bir cahilin eliyle, onun değerli canını, temiz bedenden haince çaldın.

Sen gitmedin sadece, kudret ve devlet de gitti. Sen ölmedin sadece, sancak ve etkilerin/yaptıkların da öldü.

Zamanın rızık veren râzıkı sendin. Mazlumların derdini alan da sendin.

⁹⁹³ Mu‘izzî, *Divân*, s. 407.

Seni şehit edenin, seni değil; çaresiz (kalmış) halkın rızkını öldürdüğünü/yok ettiğini biliyorum.

Rızık kapısı ve mutluluk yolu kapandı. Devletin başı ve cömertlik eli kesildi.

کی توان گفتن که شد ملک شهنشہ بی نظام	کی توان گفتن که شد دین پیمبر بی قوام
عالمی در یک زمان معدوم شد در یک مکان	امتی در یک نفس مدروس شد در یک مقام
در ره بغداد صیاد اجل دامی نهاد	بس شگرف و محتشم صیدی درافتادش به دام
آن که بودی روزگارش با صیام و با صلوت	روزگارش منقطع شد در صلوت و در صیام
آن که بودی چون حسام اندر بنان او قلم	خون همی گرید قلم در فرقت او چون حُسام
در حیاتش جان خاص و عام سخت آسوده بود	در وفاتش سخت شوریدست شغل خاص و عام
ای وزیر شاه عالم بردی از عالم علم	وی قوام دین شدی در پرده تا روز قیام
ای به امر و نهی کرده بر سر گیتی فسار	کرد عزرائیل ناگه بر سر عمرت لگام
گر نبود اندازهٔ عمرت مدام اندر جهان	شکر آثار تو خواهد بود تا محشر مدام ⁹⁹⁴

Şehinşâhın devleti, Nizâmsız oldu/kaldı diye nasıl söylenir? Peygamberin dini, Kıvâmsız oldu/kaldı diye nasıl söylenir?

Âlem kısa sürede bir mekânda yok oldu. Ümmet bir nefeste bir makamda soldu.

Bağdat yolunda ecel avcısı, çok şaşırtıcı ve muhteşem bir av için bir tuzak kurdu ve onu tuzağa düşürdü.

Günlerini oruç ve namazla geçiren o (vezirin) günleri (ömrü), namaz ve oruçla/ramazanla bitti.

Parmaklarında kalemin, kılıç gibi olduğu o vezirin yokluğunda kalem, kılıç gibi kan ağlar.

O hayattayken, hâs ve âvâmın canı çok huzurluydu. Onun ölümüyle hâs ve avamın işi çok zorlaştı.

Ey âlem şâhının veziri! Dünyadan bayrağı kaldırdın. Ey dinin temeli/yücesi! Mahşer gününe kadar perdede/sır oldun.

⁹⁹⁴ Mu'izzî, *Divân*, s. 476.

Dünyanın başına yuları emr u nehy ile taktın. Azrâîl de birden senin ömrünün başına taktı likamı/dizgini.

Cihanda ömrün/ömür uzunluğun sonsuz olmasa da senin yaptığın işlere şükür, mahşere kadar devam edecek.

Mu‘izzî, Sultan Sencer ve Sultan Muhammed’in anneleri Tâceddîn Hâtun’a yazdığı mersiye de ise Tâceddîn Hâtun’un vefatına ve iffetli oluşuna vurgu yapmakta ve kıyamete kadar Sultan Sencer’e şefaâtçi olmasını temenni etmektedir:

اگر به زیر زمین رفت مام شاه جهان به کام شاه جهان باد ملک روی زمین

ز باغ دولت اگر خشک شد شکفته گلی شکفته باد گل دولت معزالدين

مباد نیز دراین دوده دیده ای گریان مباد نیز دراین خاندان دلی غمگین

عفیفه ای که ز دنیا به سوی عقبی رفت شفیع شاه جهان باد تا به يوم الدين⁹⁹⁵

Cihan şâhının annesi toprağın altına girdiyse; cihan şâhının muradı, yeryüzünün saltanatı olsun.

Devlet bağında gonca gül eğer kuruduysa, Mu‘izzeddîn’in devletinin gülü tomurcuklansın.

Bu soyda ağlayan göz olmasın. Bu hânedanda gamlı gönül olmasın.

(Bu) dünyadan ahirete göçen iffetli bir kadın, mahşere kadar cihan şâhının şefaâtçisi olsun.

Mu‘izzî, “Faḥrulmulk’e Mersiye ve Oğlu Kıvâmulmulk-i Muhammed’in Vezirliğine Övgü” başlıklı bir şiirinde ise Faḥrulmulk’ün, babası Nizâmulmulk gibi cennet-i âlâya intikal ettiğini; babasının Muharrem ayında, kendisinin Şafer ayında Allah’a niyaz edip şükrettiğini, vezirliğin kendisine yaraştığını, soy olarak cömertlikten, öz olarak da vezirlikten geldiğini beyan etmekte; yaptıklarıyla babasının ve peygamberin ruhunu şâd ettiğini, nâmının insanlığın hayrı ve Arapların kıvancı olduğunu ve Acem’e güzellik kattığını; ayrıca babası ve dedesi gibi bütün işleri hakkaniyetle yaptığını, babasının yokluğunun ciğerleri dağladığını ve oğlunun bu yaraları sarmak için saltanata babasının makamıyla oturup millete babasının gözüyle baktığını ifade etmektedir:

⁹⁹⁵ Mu‘izzî, *Divân*, s. 493.

گشت چون خلد برین حضرت از اقبال پسر	گر ز حضرت به سوی خلد برین رفت پدر
از سوی شرق پدید آمد تابنده قمر	ور به غرب اندر یک باره نهان شد خورشید
مژدهٔ تهنیت آورد در این ماه قدر	جامهٔ تعزیت افکند در آن ماه قضا
پدر از ماه محرم پسر از ماه صفر	پیش یزدان به قیامت گله و شکر کند
که ستاند ز یکی مُلک و سپارد به دگر	بودنی بود و قلم رفت و چنان خواست خدا
وز پدر هست به دنیا پسر افراخته سر	از پسر هست به عقبی پدر افروخته جان
وی وزیری که تو را هست وزارت درخور	ای امیری که تو را هست امارت زیبا
هم وزیر بن وزیر بن وزیری به گهر	هم کریم بن کریم بن کریمی ز نسب
وز تو شادست روان پدر و پیغمبر	نام پیغمبر و جاه پدر امروز تو راست
تویی امروز جمال عجم و زین بشر	بود هم نام تو خیر بشر و فخر عرب
مُلک مشرق حق داد به دست حق ور	پدر و جد تو کردند همه کار به حق
که شدستند ز داغ پدرت خسته جگر	مرهمی نه ز کرم بر جگر خلق جهان
واندرین قوم به چشم پدر خویش نگر ⁹⁹⁶	اندرین ملک به جای پدر خویش نشین

Babası (Nizâmulmuluk) vezirlikten cennet-i âlâya intikal edince, oğlunun (Faḥrulmuluk) bu vezirlikteki ikbali de cennet-i âlâ gibi oldu.

Eğer güneş batıda bir kez bile saklansaydı, doğudan parlak ay ortaya çıkardı.

Kaza ayında taziye elbiseni atar, kader ayında tebrik müjdesini çıkarır.

Baba Muharrem ayında, oğlu Safer ayında, Allah'ın huzurunda kıyamete kadar niyaz eder ve şükreder.

Mümkündü, kalem gitti ve saltanatı birinden alıp bir başkasına teslim eden Allah böyle istedi.

Babasının gönlünün mutluluğu, ahirette oğlu sayesinde. Dünyada oğlunun başının kıvançlı olması da babası sayesinde.

Ey emîr! Sana emîrlik yakışır ve yaraşır. Ey vezir! Sana vezirlik yaraşır.

⁹⁹⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 410-411.

Soy olarak cömert oğlu cömert oğlu cömertsin. Öz olarak da vezir oğlu vezir oğlu vezirsin.

Peygamberin adı ve babanın makamı bugün senindir. Babanın ve peygamberin ruhları seninle şâddir.

Senin adın hem insanlığın hayrı hem de Arapların kıvancıdır. Bugün Acem'in güzelliği ve insanlığın süsü sensin.

Baban ve deden, bütün işleri hakkaniyetle yaptılar. Allah/Hak sahibi, doğunun mülkiyetini adaletle verdi.

Cihan halkının ciğerine cömertlikten bir merhem sür. Çünkü babanın yokluğu/acısı ciğerleri dağladı.

Bu saltanata babanın makamıyla otur. Bu millete babanın gözüyle bak.

“Vezir Faḥrilmulk’e Mersiye” başlıklı şiirinde Mu‘izzî, Faḥrilmulk’ün vefatıyla ilgili olarak Faḥrilmulk’ün şehit olduğunu, ordunun çaresiz kaldığını; vefatını, Aşure günü Hz. Hüseyin’in şehit edilmesine benzettiğini; vezir Faḥrilmulk’ü, doğunun şâhının babası olarak gördüğünü ve oğlundan ayrılp orduyu bıraktığını açıklamaktadır:

ای شهید بن شهید از درد تو ناچیز شد بی نهایت امتی از شهریار و لشکری

یا به حاجت با نماز و روزه پیش ایزدی یا به خدمت پیش تخت شاه مشرق سنجری

روز عاشورا به زاری کشته گشتی چون حسین زان سعادت با حسین اندر شهادت همسری

شاه مشرق را پدر بودی کجا رفتی کنون کز پسر گشتی جدا وز لشکرش گشتی بری⁹⁹⁷

Ey şehit oğlu şehit! Senin derdinden dolayı şehriyâr ve ordudan bir ümmet/nesil, sonu olmayan bir biçimde çaresiz kaldı/oldu.

Allah’ın huzurunda namaz ve oruç nasıl gerekliyse, Doğunun şâhı Sencer’in tahtının önünde de hizmet o kadar gereklidir.

Aşure günü Hz. Hüseyin gibi şehit edildin. Bu mutluluktan dolayı şehadette Hüseyin’le aynısın.

Doğunun şâhının babasıydın, oğlundan ayrılarak ve orduyu bırakarak nereye gittin şimdi?

⁹⁹⁷ Mu‘izzî, *Divân*, s. 737-738.

Mu‘izzî, Mucîruddevle-i Erdistânî’nin oğlunun ölümü hakkında Mucîruddevle’nin, Merv topraklarında vefat ettiğini; cesur yiğit bir süvariye, bu defa ecele doğru süvarilik yaptığını, Zülfikâr gibi olan kaleminin bu defa kanlı ağladığını; cennet hurilerinin ona kavuşmayı beklediğini ve vefatıyla baharda kuşların inlediğini söylemektedir:

از شگفتیها یکی این است کاندر خاک مرو	روی پنهان کرد فرزند وزیر شهریار
داد پیغامی ملک سلطان مجیرالدوله را	بر زبان باد نوروز از بهشت کردگار
تا به مردی در سواری کرد در میدان فضل	شد به میدان اجل بر مرکب تازی سوار
وان که گفتی ذوالفقارستی قلم در دست او	در دریغش خون همی گرید قلم چون ذوالفقار
گر همی نازند حوران بهشت از وصل او	در بهار از هجر او مرغان همی نالند زار ⁹⁹⁸

Şaşkınlıkların biri şudur: Merv topraklarında, şehriyarın vezirinin oğlu saklandı.

Melik Sultan Mucîruddevle’ye, Allah’ın cennetinden Nevruz rüzgârının diline bir mesaj verdi.

Cömertlik meydanında süvariye yiğit olan kimse, ecel meydanında dörtnala koşan ata süvari oldu.

Onun elinde kalemin, Zülfikar (gibi) olduğunu söylediğin kişinin kalemi, onun yokluğunda Zülfikar gibi kan(lı) ağlar.

Onun vuslatından cennet hurileri naz yaparsa/muratlıysa, hicrinden dolayı baharda kuşlar inler.

3. DEVLET TEŞKİLATI

Devletin birçok vazifesini yerine getirmek için kurulmuş olan devlet teşkilatı, devletin ve toplumun yapısına uygun olarak teşkilatlanmıştır ve bütün hükümeti idare eden bir organdır.⁹⁹⁹

Mu‘izzî’nin, dîvânında bahsettiği üç dîvân: Tuğrâ ve İnşâ dîvânı, İstîfâ dîvânı ve ‘Arz dîvânıdır. Bu dîvânlar, Büyük Dîvân başlığı adı altında beyan edilecektir.

⁹⁹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 364-365.

⁹⁹⁹ Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 155-228.

Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen bu dîvân adları, bu dîvânların başlarında bulunan şahsiyetlerin şahsî kabiliyet ve hüneleri, vezir Nizâmülmulk’e karşı mücadeleye girişmeleri ve Nizâmülmulk’ün nüfuzunu kırmak gibi sebeplerle zikredilmiştir.

3.1.Büyük Dîvân

Büyük Selçuklularda devlet merkezinde¹⁰⁰⁰ ya da sultanların bulundukları yerde devlet işlerini yönetmek için reisliğini vezirlerin yaptığı büyük bir dîvân vardır.¹⁰⁰¹

“Büyük dîvânı teşkil eden dört dîvân: Dîvân-ı Tuğrâ ve İnşâ, Dîvân-ı İstîfâ, Dîvân-ı İşrâf ve Dîvân-ı ‘Arz’dır.”¹⁰⁰² “Büyük Selçuklularda devlet teşkilatını bu dört dîvân teşkil etmektedir. Her dîvân, çeşitli meselelere dair kararlar almaktadır ve dîvân başında bulunan her devlet adamının, sınırlı vazifeleri vardır.”¹⁰⁰³ Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen dîvân adları Tuğra ve İnşâ dîvânı, İstîfâ dîvânı ve ‘Arz dîvânıdır. Ama Dîvân-ı İşrâf’la ilgili dîvânda bir malumat yoktur. Bu dîvânlar, Mu‘izzî Dîvânı’nda verilen bilgiler ve örnekler ışığında ele alınıp ifade edilecektir.

3.1.1. Tuğrâ ve İnşâ Dîvânı

Bu dîvânın tuğrâ bölümü, sultanın menşûr, ferman ve mevkî adları altında çıkardığı fermannâmelere, onun tuğrâsını koymakla görevlidir. İnşâ bölümü ise devletin iç ve dış muhaberatını ve yazışmalarını idare etmek, tuğrâ dîvânındaki sultanların fermanlarıyla ilgili resmî belgeleri hazırlamakla görevlidir.¹⁰⁰⁴

Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen devlet teşkilatındaki bu dîvânın sahipleri, Kemâlüddeve-i Fazlullah’ın oğlu Seyyid er-Ru’esâ Mu‘înülmulk Ebu’l-Mehâsin, Edîb Zevzenî olarak bilinen Kemâleddîn Ebû Ca‘fer-i Muḥammed b. Aḥmed ve Ebu’l-Ġanâ’im Tâculmulk’tür.

Mu‘izzî, Tuğrâ ve İnşâ dîvânı hakkında “Sultan Melikşâh’ın Tuğrâ ve İnşâ Dîvânı Vekili Seyyid er-Ru’esâ Mu‘înülmulk Ebu’l-Mehâsin Muḥammed b. Kemâlüddeve-i Fazlullah’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Seyyid er-Ru’esâ Mu‘înülmulk Ebu’l-

¹⁰⁰⁰ Selçuklu Devleti’nin merkezi sırasıyla Nisâbürr. Rev. İsfahân ve Merv’dir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara, 1988, s. 39.

¹⁰⁰¹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 178-184.

¹⁰⁰² Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 178.

¹⁰⁰³ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 183.

¹⁰⁰⁴ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 184; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 43.

Mehâsin'in, Tuğrâ ve İnşâ dîvânındaki başarısıyla Sultan Melikşâh'ın tuğrasının ve devletin yüceldiğini; kalemiyle birçok fethi gerçekleştirdiğini, fermanıya padişahların isteklerini yerine getirdiğini; Hz. Mûsâ'nın asâ ve yed-i beyzâyla kâfirlerin mucizelerini bozduğu gibi, Ebu'l-Mehâsin'in de kalemi ve kılıcıyla düşmanlara galebe çaldığını vurgulamaktadır:

بود ز ملک تو طغرای شاه را زینت	بود ز مهر تو اجرام چرخ را بالا
به خامه تو شود حجت فتوح روان	به نامه تو شود حاجت ملوک روا
ز نوک نیزه تو کافران همی ترسند	از آن قیل لقب کافران بود ترسا
بدان زمانه که موسی نمود معجز خویش	شکست جادویی جادوان به دست عصا
به تیغ و کلک دل دشمنان تو بشکستی	نه چوب جانورت بود و نه ید بیضا ¹⁰⁰⁵

Şâhın tuğrası, senin devletinle süslenir. Senin mührünle feleğin yıldızları yücelir. Kaleminle fetihlerin delili/işaretleri akar gider. Fermanınla padişahların haceti giderilir.

Senin mızrağının ucundan kâfirler korkar, bu bakımdan kâfirlerin lakabı korkak olur.

O zamanlarda Hz. Mûsâ mucizesini gösterince, elindeki asâ ile sonsuza kadar kâfirlerin büyüsinü bozdu.

Sen, düşmanların kalbini kılıç ve kalemle kırdın; ne canlı asân ne de yed-i beyzân vardı.

Mu'izzî, aynı başlıklı diğer kasidelerinde Seyyid er-Ru'esâ Mu'înulmulk'le memleketin, devletin ve şehriyârın güçlendiğini, Dârâ gibi olan düşmanlarını zafer ve fetihle İskender gibi yendiğini, yeryüzündeki bütün harabeleri mamur ettiğini ve her sahranın onun devletiyle şehirleştirdiğini açıklamaktadır. Ayrıca Seyyid er-Ru'esâ Ebu'l-Mehâsin'in, dîvânda iyi işler yaptığını, hüneri ve zekâsı sayesinde övgüye layık olduğunu; siyasetine, düşmanın bile hayran kaldığını ve rehber oluşuyla kâfirlere karşı muzaffer olduğunu; ülkenin öncüsü ve sultan devletinde etkili olduğunu, zamanın kaos ve fitnesine karşı güven verdiğini ve herkesin onun himayesine sığındığını beyan etmektedir:

¹⁰⁰⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 18-19.

معین مملکت شهریار نیک اختر که فر دولت نیک اختران بدو پیداست

به نصرت و ظفر اندر تویی چو اسکندر اگر چه خصم تو در گیر و دار چون داراست

خرابهای زمین از تو گردد آبادان به دولت تو شود شهر هر کجا صحراست¹⁰⁰⁶

Memleketin büyüğü/yücesi, talihli şehriyârın kutlu devletinin gücü, onunla ortaya çıktı.

Her ne kadar düşmanın, makam ve celalde Dârâ gibi olsa da nusret ve zaferde İskender gibi olan sensin.

Yeryüzünün harabeleri seninle bayındır olur. Her nerede sahra varsa, senin devletinle şehir olur.

معین ملک شهاب سید الرؤسا ابوالمحاسن احسان نمای نیکو کار

هنر کفایت او را بود ستایشگر خرد ستایش او را بود پذیرفتار

سیاست تو کند خیره دیده دشمن اشارت تو کند تیره پیکر کفار¹⁰⁰⁷

Şehinşâh devletinin öncüsü Seyyid er-Ru'esâ Ebu'l-Meḥâsin, ihsân/cömertlik gösteren, işte iyi olandır.

Hüner, onun başarısının medhiyecisi olur. Akıl, onun övgüsünün ağırlayıcısı olur.

Senin siyasetin, düşmanın gözündeki hayranlık uyandırır. Senin işaretin, kâfirlerin vücudunu karartır.

معین مملکت و مجد دولت سلطان که ملک و دولت از او یافته است استظهار¹⁰⁰⁸

Saltanat ve devletin, ondan dolayı güç elde ettiği kişi (Seyyid er-Ru'esâ Ebu'l-Meḥâsin) memleketin öncüsü/lideri ve sultan devletinin büyüğüdür.

ایمن شود ز فتنه و آشوب روزگار هر کس که در پناه تو سازد حصار خویش¹⁰⁰⁹

Zamanın kaos ve fitnesinden güven verirsin. Herkes hisarını senin himayene kurar.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Tuğrâ ve İnşâ Dîvânı Vekili Seyyid er-Ru'esâ Mu'înulmulk Ebu'l-Meḥâsin Muhammed b. Kemâludevle-i Fazlullah'a Övgü" başlıklı bir şiirinde Seyyid er-Ru'esâ Mu'înulmulk Ebu'l-Meḥâsin'in, Tuğrâ ve İnşâ

¹⁰⁰⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 82-83.

¹⁰⁰⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 239.

¹⁰⁰⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 400.

¹⁰⁰⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 423.

dîvânı görevinde ülkeye rehberlik yaptığını ve yedi ülkenin şehriyârı olduğunu ifade etmekte; kaleminin önemine vurgu yapmakta ve kaleminin, devletin fermanı olduğunu belirtmektedir:

معین مملکت و شهریار هفت اقلیم
که نازد از قلمش هفت گنبد گردان
نداشت عنوان زین پیش نامه دولت
همی کند قلمش نامه را کنون عنوان¹⁰¹⁰

Memleketin rehberi ve yedi ülkenin şehriyârıdır. Çünkü yedi kat semâ onun kalemiyle övünür.

Bundan önce devletin fermanının unvanı yoktu. Şimdi onun kalemi fermanın adıdır.

Mu‘izzî, Edîb Zevzenî olarak bilinen Sultan Melikşâh’ın Tuğra Dîvânı Reisi Kemâleddîn Ebû Ca‘fer-i Muḥammed b. Aḥmed’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Kemâleddîn Ebû Ca‘fer-i Muḥammed’in, hünerli olduğuna, seçilmiş dîvân reisi olduğuna, parmaklarıyla ve kalemiyle devleti ve dini yazdığına değinmektedir:

زبان دولت و دین است در دهان هنر
چو در بنان ادیب رئیس مختارست¹⁰¹¹

Hünerin ağzında, seçilmiş reisin yazan parmaklarındaki gibi devlet ve din dili vardır.

Sultan Melikşâh tarafından Tuğra ve İnşâ dîvânı vazifesine tayin edilen bir başka devlet adamı Ebu’l-Ġanâ’ım Tâculmulk’tür. Mu‘izzî, onu ve kalemini övmek için kaleme aldığı ‘Ebu’l-Ġanâ’ım Tâculmulk-i Fârsî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde celâliyle yakınına görkem ve şeref verdiğini, cemaliyle de üç dîvânı değerli kılıp yücelttiğini; kalemi sayesinde sultana her yıl yeni bir fetih kazandırdığını, ordusunun coşkusunun Şam ve Antakya’da, atının tozunun da Halluḥ ve Kâşgar’da olduğunu; hünerlerinin dinde ve devlette ortaya çıktığını beyan etmektedir:

از جلال تو سه حضرت را جلال است و شرف
وز جمال تو سه دیوان را جمال است و خطر

تا قلم گشته است در دست تو مفتاح فتوح
هست هر سال نوی این شاه را فتحی دگر

گاه جوش لشکرش در شام و در انطاکیه
گاه گرد مرکبش در خَلْج و در کاشغر

تا کفایت های تو در ملک و دین پیدا شدست
سوی خاطرها ز معنی ها همی آید حَشَر¹⁰¹²

¹⁰¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 633.

¹⁰¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 117.

Senin celâlınden dolayı üç akrabaya/yakına görkem ve şeref vardır. Senin cemalinden dolayı üç dîvâna cemal ve yücelik vardır.

Kalem senin elinde fetihlerin anahtarı olunca, bu şâhın her yeni bir yılda başka bir fethi vardır.

Ordusunun coşkusu bazen Şam ve Antakya'da, atının tozu da bazen Halluh ve Kâşgar'dadır.

Senin liyakatlerin dinde ve devlette ortaya çıkınca, ordunun (yaptıkları) manalarda/lafta kalmaz, düşüncelere/eylemlere gelir.

“Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk'e Övgü ve Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk'ün Kalemî” başlıklı bir başka kasidede ise Mu'izzî, Hoten'den Keyrevân'a, 'Aden'den Kandahâr'a kadar Tâculmulk'ün fermanı altında olduğunu; vezirlik makamında gayretli ve sultanlar nezdinde değerli olduğunu, şariatın hâmisi ve adaletli olduğunu, her geçen yıl daha da haşmet ve güce kavuştuğunu; kalemiyle ülkeyi, tuğrayı ve şâhın hazinesini idare ettiğini anlatmakta; Allah'ın, kalemine verdiği güçten dolayı, bütün akıl sahipleri elini Hz. Ali'ye, kalemini de Zülfikar kılıcına benzetmektedir:

در زیر امر تو ز خُتن تا به قیروان	در زیر حکم تو ز عَدَن تا به قندهار
بر فرق روزگار تویی تاج ملک بخش	در دست تاج ملک شهنشاه روزگار
ناقص نگشت جاه تو در صدر مملکت	کمتر نگشت قدر تو در پیش شهریار
پشت شریعتی تو و یزدانت باد پشت	یار حقیقتی تو و سلطانت باد یار
امروز هست مایه تو بیشتر ز دی	وامسال هست حشمت تو بیشتر ز پار
طغرا و دار مملکت و گنج شاه را	هستی به کلک و دست نگهدار و پاسدار
جز دست چون تویی نگزارد چنین سه شغل	جز کلک چون تویی ننگارد چنین سه کار
از قوتی که دست تو را داد آسمان	وز قدرتی که کلک تو را داد کردگار
اقرار داده اند همه عاقلان که هست	دست تو دست حیدر و کلک تو ذوالفقار ¹⁰¹³

¹⁰¹² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 399.

¹⁰¹³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 403-404.

Hoten'den Keyrevân'a kadar senin emrinin altında, Aden'den Kandahâr'a kadar senin hükmün altındadır.

Zamanın başında saltanat bahşeden tâç sensin. Asrın şehinşâhının saltanat tâcı elindedir.

Ülkenin vezirliğinde senin makamın eksilmedi. Şehriyarların huzurunda kıymetin azalmadı.

Şeriatın sığınağı/dayanağı sensin, Allah da senin sığınağın olsun. Hakikatin yardımcısı sensin ve sultan da senin yardımcın olsun.

Bugün senin temelin, dünden daha sağlamdır. Bu yıl senin haşmetin, geçen yıldan daha fazladır.

Tuğra, memleket/ülke ve şâh hazinesine kalemle, muhafız ve koruyucu eliyle sahiptin.

Bu üç şeyi senin elinden başkası idare edemez. Bu üç işi, senin kaleminden başka bir şey yazamaz.

Feleğin senin eline verdiği kuvvetten ve Allah'ın senin kalemine verdiği kudretten dolayı,

Bütün akıl sahipleri, senin elinin Hz. Ali'nin eli ve kaleminin Zülfikar olduğunu ikrar ettiler.

“Tâculmulk Ebu'l-Ganâ'im-i Fârsî'ye Övgü” başlıklı bir diğer kasidesinde Mu'izzî, Tâculmulk Ebu'l-Ganâ'im'in devleti taçlandırdığından, din ve dünyayı güzelleştirdiğinden, fethin ve ganimetlerin temeli olduğundan; davranışı ve yaptıklarıyla dindar milleti ve sultanın devletini yücelttiğinden bahsetmektedir:

عمده فتح و غنائم بوالغنائم مرزبان

تاج ملک و جان آفاق و جمال دین حق

¹⁰¹⁴ ملت صاحب کتاب و دولت صاحب قرآن

آن که بفروزد همی از سیرت و آثار او

Saltanatın tâcı, dünyanın canı ve Hakk dinin cemâli! Fethin ve ganimetlerin temeli hâkim Ebu'l-Ganâ'im'dir.

O, sîreti ve etkileriyle/yaptıklarıyla kitap sahibi milleti ve sultanın devletini yüceltir.

¹⁰¹⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 637.

3.1.2. İstîfâ Dîvânı

İstîfâ dîvânı, kaynaklarda “Dîvân-i İstîfâ” veya “Dîvân-i Zimâm” olarak zikredilmiştir. “Bu dîvânın başında bulunan devlet adamına “Sâhib-i Dîvân-ı İstîfâ” veya “Mustevfi” denir”.¹⁰¹⁵ Mehmet Altay Köymen’e göre bugünkü Maliye Bakanlığı’na karşılık gelen bu dîvân, en geniş teşkilâtı olan bir dîvândır. Bu dîvânın görevleri de “devletin bütün gelirlerini ve giderlerini tutmaktır. Bu gelir giderler düzenli olarak kaydedilir ve yıllık devlet bütçesi düzenlenir.”¹⁰¹⁶

Mu‘izzî, dîvânında, kaynaklarda Zimâm veya İstîfâ dîvânı olarak iki şekilde zikredilen bu dîvânı birlikte işlemiştir. Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen devlet teşkilâtındaki bu dîvân sahipleri: Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muhammed b. Mansûr b. Muhammed ve Mu‘ineddîn Ebû Naşr Ahmed Muhtaşşılmulk-i Kâşî’dir.

Dîvânda Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muhammed için müstakil olarak 601 beyit tutarında 14 kaside ve 60 beyitlik 1 musammat olmak üzere toplamda 661 beyit söylenmiştir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh Devleti’nde Zimâm ve İstîfâ Divânı Sâhibi Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muhammed b. Mansûr b. Muhammed’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muhammed’e, hünerinden dolayı Şerefulmulk denildiğini, kıyamete kadar övünç duyulacağını; din ile şehinşahlık saltanatını yüceltip olgunluğu ve vasıflarıyla mübarek kıldığını; devlete düzen verdiğini ifade etmektedir:

کافی شرف الملک که هست او ز کفایت تا روز قیامت شرف آدم و حوا

ای دین پیمبر ز کمال تو مهنی وی ملک شهنشه ز خصال تو مهنّا

سازنده ملک است و طرازنده دولت نازنده دین است و نگارنده دنیا¹⁰¹⁷

Başarı(ları)ndan dolayı ona Şerefulmulk (devletin şerefi) demek kâfidir. Kıyamete kadar Hz. Âdem ile Havvâ’nın şerefidir.

Ey Peygamber dininin, senin kemalinle mübarek olduğu! Ey şehinşah(lık) devletinin, vasıflarınla kutlu olduğu!

Saltanatın kurucusu ve devletin düzen vericisidir, dinin kıvancı ve dünyayı güzelleştiren/süsleyendir.

¹⁰¹⁵ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 184-185.

¹⁰¹⁶ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 185.

¹⁰¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 22-23.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh Zamanında Divân-ı İstîfâ ve Zimâm Sâhibi Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muḥammed b. Manşûr’a Övgü” başlıklı bir diğer kasidesinde de Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muḥammed’in, dünya saltanatının bütün hesabının elinde olduğunu, bilgisinin sonunun olmadığını, kalemiyle devleti sağlamlaştırdığını, halkın ve Acem liderlerinin gururu olduğunu ve düşmanların ecel safında, kılıcının ve üzengisinin darbesi olduğunu anlatmaktadır:

حساب دانش او را گرانه پیدا نیست اگرچه ملک زمین را به دست اوست حساب

ز نقش خامه او هست استواری ملک چو استواری اعضای مردم از اعصاب

ز توست مفخر احرار و سروران عجم چنان کجا که رسول است مفخرالاعراب

مخالفان تو را در مصافگاه اجل همیشه هست به شمشیر مرگ ضرب رقاب¹⁰¹⁸

Her ne kadar cihan devletinin hesabı onun elinde olsa da, onun bilgisinin büyüklüğünün sınırı yoktur.

Onun kaleminin yazısından, insanın organlarındaki sinir sağlamlığı gibi saltanat sağlamlığı vardır.

Arapların iftiharını nasıl Resûl ise, halkın ve Acem liderlerinin iftiharını da sendendir.

Düşmanların ecel safında, her zaman ölüm kılıcıyla rikap/üzengi darbesi vardır.

Mu‘izzî, Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muḥammed b. Manşûr’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Hz. Ali’nin kılıcıyla dini sağlamlaştırdığı gibi Şerefulmulk Ebû Sa‘d Muḥammed’in de cihan devletini öyle sapasağlam yaptığını; Zimâm ve İstîfâ dîvânında devlet ve saltanat için yaptığı gayretlerin karşılığını Allah’ın bu dünyada verdiğini ve ahirette de vermesi temennisinde bulunduğunu açıklamaktadır. Ayrıca hizmetinin, seher vaktinde derviş ve zahitlerin ibadeti gibi riyâsız ve ihanetsiz olduğunu belirtmektedir:

ملک زمین به کلک و بنانش قرار یافت چون دین به ضربت و شرف تیغ مرتضا

فردا خدای عرش به عقبی دهد ثواب آن را که همت تو به دنیا دهد جزا

در ملک شاه خدمت تو بی خیانتی است چون در سحر عبادت پیران پارسا¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁸ Mu‘izzî, *Divân*, s. 59-60.

¹⁰¹⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 25-26.

Din, nasıl Hz. Ali'nin kılıcının darbesi ve şerefiyle sağlamlaştıysa, cihan devleti de onun kalemi ve eliyle öyle sağlamlaştı.

Himmetin için dünyada karşılığını veren arşın sahibi Allah, yarın ahirette de sevabını verir.

Seher vaktinde derviş ve zahitlerin ibadeti gibi, hizmetin şâhın devletinde ihanetsiz ve riyâsızdır.

Mu'izzî, Şerefulmulk Ebû Sa'd'ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Yemen vilayetinin Şerefulmulk'ün iktâsı olduğuna, dinin temelini sağlamlaştırdığına, sultanın güvenini yaptıklarıyla kazandığına ve kaleminin etkisine dikkat çekmektedir:

ولایت یمن اقطاع او شدست مگر	که در عقیق یمن دارد او سهیل یمن
عماد دین شرف الملک امین حضرت شاه	که بخت حضرت او را گرفته پیرامن
سر سعادت ابوسعید آفتاب سعود	که شد صنم قلم او و آفتاب شمن ¹⁰²⁰

O, Yemen akikinde Yemen yıldızına sahip olsun diye, Yemen vilayeti onun iktâsı olmuştur.

Dinin direği/temeli Şerefulmulk, mübarek şâhın güvenini kutlu bahtıyla çevrelemiş. Saadetin başı, yıldızların güneşi Ebû Sa'd'ın kalemi put olmuş, güneş de şaman olmuş.

Mu'izzî, “Şerefulmulk Ebû Sa'd Muhammed-i Mustevfi'ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Şerefulmulk'ün, sultanın devletinde olduğu sürece, sultan devletinin yüceleceğini vurgulamaktadır:

ملک سلطان بی شکی افزون بود هر ساعتی	تا که او باشد شرف بر ملک سلطان جهان ¹⁰²¹

O (Şerefulmulk), cihan sultanının devletinde oldukça; sultanın saltanatı şüphesiz her saat artar.

Mu'izzî, “Sultan Sencer'in Hazine Defterdârı Mu'ineddîn Ebû Naşr Aḥmed Muhtaşşılmulk-i Kâşî'ye Övgü” başlıklı bir kasidede Muhtaşşılmulk-i Kâşî'nin, adaletli, devrin benzersiz tek bilgini ve mübarek zekâyâ sahip olduğunu, Sultan Sencer'in huzurunda makamı ve mertebesinin yüceldiğini; Muhtaşşılmulk-i Kâşî'nin

¹⁰²⁰ Mu'izzî, *Divân*, s. 610.

¹⁰²¹ Mu'izzî, *Divân*, s. 514.

İnşâ, İstîfâ ve ‘Arz dîvânını yüceltip güzelleştirdiğini, hem muzaffer hem de güvenilir oluşuyla devletin onunla kıvanç duyduğunu dile getirmektedir:

عالم آرای و مبارک رای دستوری که هست امر او اثبات عدل و نهی او نفی و وعید

پیش شاهنشہ محلّ و جاه او افزونترست از محلّ و جاه مأمون پیش هارون الرشید

از هنرمندان عصر او را کسی مانند نیست زآنکه هست او از هنرمندی به عصر اندرو حید

خرم و شاد از تو در انشاء و استیفاء و عرض روز و شب هم فخر مُلک و هم نصیر و هم سدید¹⁰²²

Âlemi donatan ve fermanda mübarek zekâya sahip vezirin emri, adaletin ispatıdır, nehyi ise uzaklaştırma ve kötü vaattir.

Şahlar şahının huzurunda onun makamı ve mertebesi, Hârûn er-Reşîd'in huzurunda Me'mun'un makamı ve mertebesinden daha fazladır.

Dönemin bilginlerinden ona benzeyen kimse yoktur. Bu yüzden o, devrinin tek âlimidir.

Seninle İnşâ, İstîfâ ve ‘Arz dîvânı, kutlu ve mutludur. Gece gündüz devletin övüncüsün, hem nusret sahibi hem de güvenilirsin.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in hazine defterdârı vezir Mu‘îneddîn Muhtaşşılmulk Ebû Naşr Aḥmed b. Faẓl b. Maḥmûd-i Kâşî hakkında Mu‘îneddîn Muhtaşşılmulk’ün, Sultan Muḥammed’in devletini düzene soktuğunu ve Sultan Sencer’in devletini yücelttiğini ifade etmekte; yollarda sağladığı emniyetle rehberlere ihtiyaç duyulmadığını, ülkede sağladığı emniyetle de refah düzeyini arttırdığını, Zimâm ile İstîfâ dîvânında ve devlette tedbirli ve kararlı oluşuyla doğru işler yaptığını ve devlete düşman olanlara karşı doğru hamlelerle galip geldiğini beyan etmektedir:

دولت سلطان محمد گر ز تو ترتیب یافت مُلک سلطان سنجر اکنون از تو یابد جاه و آب

در مسالک نیست با امن تو رسم بدرقه در ممالک نیست با امن تو جای احتساب

رای تو در دولت سلطان به هر کاری مصیب دشمنان دولت از رای مصیب تو مصاب¹⁰²³

Sultan Muḥammed'in devleti seninle düzen bulunca, Sultan Sencer'in devleti şu an seninle makam ve mevki elde etti.

¹⁰²² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 157.

¹⁰²³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 69-70.

Yolda senin emniyetin varsa rehber yoktur. Ülkede senin emniyetin varsa, hesap makamı yoktur.

Senin tedbir ve kararın, sultanın devletinde her bir işte isabetli/doğrudur. Devletinin düşmanları, senin doğru kararınla yenilir.

3.1.3. ‘Arz Dîvânı

‘Arz dîvânı, kaynaklarda “Dîvân-i ‘Arz” veya “Dîvân-i ‘Arzı’l-Cuyûş” olarak zikredilmiştir. Bu dîvânın başında bulunan devlet adamına “ ‘Âriz” veya “ ‘Ârizu’l-Ceyş” denir. Mehmet Altay Köymen’e göre bugünkü Milli Savunma Bakanlığı’nın görevini gören bu dîvânın vazifesi, ordunun maaş ve ihtiyaçlarıyla meşgul olmaktır.¹⁰²⁴

Mu‘izzî, “Cemâleddîn Ebû Ca‘fer Şîkatulmulk-i ‘Âriz’e Övgü” başlıklı kasidesinde Şîkatulmulk’ün dini güzelleştirdiğini, Allah katında Âdem ve Havva’nın soyundan geldiğini, hüneriyle devleti yücelttiğini; Şam’dan Buḥârâ’ya kadar da hâkimiyeti altında olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca himmetinin üstünlüğünü açıklamakta ve kalemini Hz. Süleyman’ın mührüne, elini de Hz. İsa’nın nefesine benzetmektedir:

عارض دنیا جمال دین ثقه الملك	بار خدای نژاد آدم و حوا
خواجه ابوجعفر آن که از هنر او	دهر مزین شدست و ملک مهنّا
زیر رکابش ز روم تا به سمرقند	زیر حُسامش ز شام تا به بخارا
هست دو چشم هنر به رسم تو روشن	هست زبان خرد به مدح تو گویا
همت تو هست همچو رای تو عالی	دولت تو هست همچو بخت تو والا
کلک تو در مرتبت چو مهر سلیمان	دست تو در معجزه چو باد مسیحا ¹⁰²⁵

Dünyanın ârızı, dinin cemâli Şîkatulmulk, Allah katında Âdem ve Havva’nın soyundandır.

Vezir Ebû Ca‘fer’in hünerinden dolayı, felek süslendi ve devlet güzelleşti.

Rûm’dan Semerkand’a kadar onun rikabının altındadır. Şam’dan Buḥârâ’ya kadar kılıcının altındadır.

¹⁰²⁴ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 186.

¹⁰²⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 40-41.

Hünerin gözü senin âdetinle nurludur. Aklın dili senin övgünle hatîptir.

Himmetin zekân gibi üstün, devletin bahtın gibi uludur.

Kalemin derece olarak Süleyman'ın mührü gibi, elin mucizede İsâ'nın nefesi gibi olsun.

Mu'izzî, devlet teşkilâtını oluşturan unsurlardan yukarıda zikrettiğimiz üç dîvâna değinirken doğrudan dîvânlar hakkında malumat vermemektedir. Dîvân sahipleri ile onların şahsi hünerleri övülürken, dîvân sâhibi devlet adamlarının özellikleri ve vasıfları beyan edilirken, devlet teşkilâtını oluşturan unsurlara dair bu özellikler ışığında bilgiler edinilmektedir. Bu bilgiler, doğrudan devlet teşkilâtı makamına dair olmasa da ayrıntılı ifadeler doğrultusunda devlet teşkilâtını oluşturan dîvân unsurlarının genel yapısı anlaşılmaktadır.

4. MU'İZZÎ DÎVÂNI'NDA SELÇUKLU ORDUSU

4.1. Mu'izzî'nin Dîvânı'na Göre Selçuklu Ordularının ve Askerlerinin Özellikleri

Büyük Selçuklu Devleti için devlette her şeyin ordu merkezli olduğu bilinmektedir. Hatta Mehmet Altay Köymen "Ordu her şeyde merkezdir. Hükümdar da her şeyden önce bir başkumandandır. Esas vazifesi, ordusunun başında akınlar ve savaşlar yapmaktır"¹⁰²⁶ diyerek Selçuklu devleti için orduyu merkez almış ve devletin her şeyinin orduya dayandığını beyan etmiştir. Ne kadar imparatorluklar kurulduysa, ordu o kadar büyüyüp gelişmiş ve orduya verilen önem de o kadar artmıştır. Çünkü imparatorluk kurdukları topraklarda hâkimiyetlerini idame ettirebilmek esas gayedir. "Ordu içerisinde emîr ve kumandanlar dışında, ordu dışında geçici vazifelerde bulunan gulâm ve hâcibler, orduda yüksek kumandan mevkilerindeki daimi vazifeleriyle de devlet ve orduda büyük roller üstlenmişlerdir."¹⁰²⁷

Mu'izzî Dîvânı'ndan hareketle, Büyük Selçuklu ordusu ve orduda bulunan askerler, kendilerini tamamen orduya, savaşa adanmışlar; diğer milletler gibi olmayıp ordu kültürünü ve Türk medeniyetinin hâkimiyetini esas sayıp bunu kaybetmeme bilinci ve direnci göstermişlerdir. Devrine ve dönemin şartlarına göre Selçuklu ordusu, en

¹⁰²⁶ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 232.

¹⁰²⁷ Mehmet Altay Köymen, "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 4, S 6, 1966, s. 27; ayrıca bk. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 233.

yüksek nitelikte silahlarla donatılmış savaşçı bir ordudur. Çeviklikleri ve süratli oluşlarıyla; okla ve at üzerinde sergiledikleri maharetleriyle; kılıç, mızrak ve hançer gibi demirin vurucu gücü dolayısıyla birçok başarıya ve zafere ulaşmışlardır. Kazanılan bu askeri başarılarla, her Selçuklu askerinin iyi bir savaş eğitimi aldığı ve daima savaşa hazır durumda bulunduğu dikkate değer bir husustur.

Mu‘izzî Dîvânı’ndan verilen örnekler, sultanların ordularının özellikleri ve askerlerinin vasıfları hakkında bir hayli malumat içermektedir ve Mu‘izzî’nin yaşadığı dönemin bu konu hakkında dîvâna yansıyan yönleri, aydınlatıcı ve açıklayıcıdır.

“Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, ordunun sayıca çok fazla olduğunu; Sultan Sencer’in öfkesinin Ceyhun’da, dağlarda görüldüğünü; Sultanın ve askerlerinin, geçtiği her yerde iz bıraktıklarını ve kalabalık ordunun tozunun, düşmanları korkutup kaçırdığını ifade etmektedir:

از موکب تو کوه نماید همه هامون وز لشکر تو شهر نماید همه صحرا

آنجا که تف توست چه جیحون و چه هامون وانجا که صف توست چه جنگ و چه تماشا

تا گرد سپاه تو بر آمد ز خراسان یک باره به ادبار فرو شد سر اعدا¹⁰²⁸

Süvarilerinden dağ, tamamen ova (gibi) görünür ve ordundan şehir, baştanbaşa çöl (gibi) görünür.

Hem Ceyhun’da hem de ovalarda, senin öfkenin izi vardır. Hem savaşta hem yollarda, senin askerlerin(in izi/safı) vardır.

Senin ordunun tozu Horâsân’dan kalkınca, düşmanların başı birden geriye döndü.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Sencer’in fermanıyla ordusundaki askerlerin, savaşta peri ve şeytan gibi komutan olduklarını; Hint padişahının, Sultanın sancağını rüyasında görse ve Hıtâ Hânının Sultanın ordusunun savaşını duysa, korkudan Hint padişahının başından aklının gideceğini, Hıtâ Hânının ise hata yapacağını vurgulamaktadır:

پهلوانان سپاهش روز بزم و روز رزم چون پری و دیو در فرمان او فرمانروا

گر به خواب اندر ببیند رایت تو رای هند ور نبرد لشکر تو بشنود خان ختا

¹⁰²⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 3.

از فزع شوریده گردد رأی را تدبیر و رأی وز نهیب اندیشه خان ختا گردد خطا¹⁰²⁹

Meclis ve savaş günü ordusunun yiğit askerleri, onun fermânıyla peri ve şeytan gibi komutan olurlar.

Hint râcesî senin sancağını uykuda görse, Hıta Hânı senin ordunun savaşını duysa, Korkudan Hint padişahı Rây'ın akli fikri birbirine girer, Hıta Hânı ise korkudan hata yapar.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı diğer kasidelerinde ise Sultan Sencer'in ordusundan, Hindistan'a kadar korku duyulduğunu söylemekte ve Sultan Sencer'in askerlerinin sayısına vurgu yaparak askerlerinden dolayı Anadolu'ya kadar tozun kalktığını ifade etmektedir. Ayrıca Mu'izzî, Sultanın hançerinin ateşinin Hindistan'dan Halep'e ulaştığını, ordusunun safının da Rûm'dan Torâz'a uzandığını belirtmektedir:

از موکب او تا به در هند نهیب است وز لشکر او تا به حد روم غبارست¹⁰³⁰

Onun ordusundan, Hindistan'a kadar korku vardır. Askerlerinden dolayı Rûm sınırına kadar toz vardır.

که تف خنجرش از هند رسد تا به حلب که صف لشکرش از روم رسد تا به طراز¹⁰³¹

Bazen onun hançerinin ateşi, Hindistan'dan Halep'e ulaşır. Bazen de ordusunun/askerinin safı, Rûm'dan Torâz'a ulaşır.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı başka kasidelerinde Sultan Sencer'in askerlerinin, yiğitlik ve cesurluklarını ele almakta ve yiğitlikte Şehnâme'nin önde gelen kahramanlarından üstün olduklarını, hem Kandağâr'da hem de Keyrevân'da ordusunun bulunduğunu; Sultan Alp Arslan amcasının tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmının Kayşer sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldığını söylemektedir. Bunların yanı sıra savaşta Sultan Sencer'in ordusundan her bir yiğit askerin, İsfendiyâr ve Rustem'den çok daha fazlasını yaptığını, askerlerinin gürzünün yiğit savaşçıların başını ezdiğini; Sultanın adamlarının, savaşçıların ve askerlerinin sayısının, dağlardaki sel ve denizlerdeki dalga kadar olduğunu;

¹⁰²⁹ Mu'izzî, *Divân*, s. 16-17.

¹⁰³⁰ Mu'izzî, *Divân*, s. 98.

¹⁰³¹ Mu'izzî, *Divân*, s. 417.

süvarilerinin kılıcının, fillerin karnını parçaladığını ve adamlarının okunun ise aslanların ağzını diktiğini beyan etmektedir:

شاهی که دارد او چو فریدون و سام یل صد تاجدار بنده و صد پهلوان خدم

از خیل چاکران و غلامان خاص اوست در قندهار لشکر و در قیروان حشم¹⁰³²

Ferîdûn ve Sâm gibi bir yiğite sahip şâhın, yüz meşhur adamı/bendesı ve yüz pehlivan hizmetkârı vardır.

Onun bir sürü hizmetçisi ve hâs gulâmıyla, Kândahâr'da ordu(su) ve Keyrevân'da adam(ları)/asker(leri) vardır.

آنکھی بر تخت عمّ بنشست شاه الب ارسلان جوش جیش او به قصر و خانه قیصر رسید¹⁰³³

Sultan Alp Arslan, amcasının (Tuğrul Bey) tahtına geçtiği zaman, ordusunun nâmı/coşkusu, Kayser sarayına ve hanedanlığına kadar yayıldı.

بیش از سفندیار و زیادت ز رستم است هر پهلوان ز لشکر تو روز کارزار

ای خیل بندگان تو چون سیل بر جبال وی فوج جنگیان تو چون موج در بحار¹⁰³⁴

Savaş günü senin ordundan her bir pehlivan, İsfendiyâr ve Rüstem'den çok daha fazlasını yapmıştır.

Ey adamlarının çokluğu dağlardaki sel gibi olan! Ey savaşçıların sayısı denizlerdeki dalga gibi olan!

کرد گرز لشکر تو کوفته یال یلان چون سرین و پشت گوران پنجه شیران نر

خست شمشیر سواران تو پیلان را شکم بست پیکان غلامان تو شیران را زفر¹⁰³⁵

Senin askerlerinin gürzü, erkek aslanların pençesinin, zebraların başını ve sırtını ezdiği gibi yiğit savaşçıların başını ezdi.

Senin süvarilerinin kılıcı, fillerin karnını parçaladı. Senin adamlarının oku, aslanların ağzını dikti.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer'in ordusundan bir kişi Hindistan'a gitse, Hint şâhı Rây'ın, o kişinin korkusundan karşısına orduyla

¹⁰³² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 489.

¹⁰³³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 151.

¹⁰³⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 204.

¹⁰³⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 206.

çıkacağını; Sultanın her emîrinin, ordusuyla başka bir orduya karşı muzaffer olduğunu, her gulâmının da atıyla başka bir atlıyı yendiğini ve Sultan Sencer'in ordusunda yiğit ve cesur bir savaşçı olan İnanç Bey'in, orduda bulunmasıyla talihin rehber olacağını dile getirmekte ve Sultan Sencer'in, ordusunda Afşîn gibi iki bin savaşçısının olduğunu açıklamaktadır:

گر سوی هند رسد یک نفر از لشکر تو رأی هند از فرع آن نفر آید به نفیر¹⁰³⁶

Ordudan bir kişi Hindistan'a ulaşsa/gitse; Hint şâhı Rây, o kişinin korkusundan dolayı orduyla gelir.

نیزه و شمشیر و تیر لشکرت روز مصاف کرد در صحرای ترمذ دام و دد را میهمان

هر امیر از لشکرت بر لشکری شد کامکار هر غلام از مرکبت بر مرکبی شد کامران

هر کجا لشکر کشی اقبال باشد پیشرو تا بود اینانج بک در لشکر تو پهلوان¹⁰³⁷

Savaş günü ordunun mızrağı, kılıcı ve oku, Tirmiz çölünde vahşi ve yırtıcı hayvanların misafiri oldu.

Her emîr, ordunla (başka) bir orduya galebe çaldı. Her gulâm, atınla (başka) bir atlıyı yendi.

İnanç Bey (Sencer'in ordusundaki yiğit ve cesur savaşçı) orduda yiğit bir savaşçı olduğu müddetçe, her nereye ordu çıkarsan/sevketsen, devlet öncü olur.

در لشکر خویشتن ملک سنجر دارد دو هزار بنده چون افشین¹⁰³⁸

Kendi ordusunda Melik Sencer'in, Afşîn gibi iki bin adamı/savaşçısı vardır.

Mu'izzî, "Melik Sencer'e Övgü" başlıklı bir terkîbbendde Sultan Sencer'in fermanıyla İran'dan Tûrân'a bir ordunun gittiğinden; o ordunun kılıcı ve okuyla bütün Tûrân'ı, İran gibi yaptığının bahsetmektedir:

به فرمان تو یک لشکر زایران سوی توران شد به تیغ و تیر آن لشکر همه توران چو ایران شد¹⁰³⁹

Senin fermanınla İran'dan Tûrân'a bir ordu gitti. O ordunun kılıcı ve okuyla, bütün Tûrân, İran gibi oldu.

¹⁰³⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 352.

¹⁰³⁷ Mu'izzî, *Divân*, s. 584-585.

¹⁰³⁸ Mu'izzî, *Divân*, s. 591.

¹⁰³⁹ Mu'izzî, *Divân*, s. 749.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Dârulmulk’e (Başkent) Dönüşü” başlıklı bir şiirinde Sultan Sencer’in ordusunun tozunun, düşmanlara dünyayı gece gibi kararttığı ve o düşman topluluğunun, kıyamet gibi uzun bir gece yaşadığı; Bilâsâğun’dan ve Torâz’dan gelen bir ordu ve bir hânın, Sultan Sencer’in savaşçılarına mağlup olduğu ifadelerine yer vermektedir:

کجا گرد مصاف او جهان شب کرد بر اعدا شب آن قوم چون روز قیامت دیر یاز آمد
گرفتار آمدند آخر به جنگ جنگیان او سپاهی کز بلاساغون و خانی کز طراز آمد¹⁰⁴⁰

Onun ordusunun tozunun olduğu (her yerde), düşmanlara dünyayı gece gibi kararttı. O kavmin gecesi kıyamet günü gibi uzun geldi. Bilâsâğun’dan bir ordu ve Torâz’dan bir hân geldi, sonunda onlar Sultan Sencer’in savaşçılarının pençesine yakalandılar.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek ve Semerķand zaferini anlatmak için kaleme aldığı “Sultan Melikşâh’a Övgü ve Semerķand Fethi’ni Kutlama” başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın, savaş meydanını zırhlarla dağ gibi, türlü türlü sancakla da şehir yaptığını; Sultanın gulâmlarının zırhı altında ipeğin gizli olduğunu, her nediminin de ipek yerine zırh giydiğini, askerlerinin kılıçlarının kana gark olduğunu; Allah’ın tecellisinden Tûr-i Sînâ nasıl olduysa, mancınık taşıyla da düşman kalesinin öyle yerle bir olduğunu beyan etmektedir.

از توده توده آهن چون کوه کوه هامون وز گونه گونه رایت چون شهر کرده صحرا
بنهفته هر غلامت دیبا به زیر آهن پوشیده هر ندیمت آهن به جای دیبا
شمشیر جنگیان در خون شده مغرق چونانکه بر گذاری بیجاده را به مینا
از سنگ منجنیق بشکسته حصن دشمن چونانکه از تجلی بشکست طور سینا¹⁰⁴¹

Yığın yığın zırhla ovayı dağ gibi yapan; çeşit çeşit sancakla çölü şehir kılan (şâh)! Her gulâmının zırhı altında ipek gizli. Her nedimin, ipek yerine zırh giymiş. Askerlerinin kılıcı kana öyle gark olmuş ki şarabı şarap sürahisine boşalttığındaki (renk/görüntü) gibi.

¹⁰⁴⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 194-195.

¹⁰⁴¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 4.

Ṭûr-i Sînâ Allah'ın tecellisinden nasıl yerle bir olduysa, senin mancınık taşınla da düşman kalesi öyle yerle bir oldu.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ın Semerkand Fethi'ni anlattığı bir şiirinde düşmanın, şehrinin ele geçirildiğini ve şâhın geldiğini görünce hisar yolunu kestiğini ve engel için hisara asker, ordu ve mal topladığını, bütün savaşçıları oraya yığdığını, askerlerin kin ve öfke kustuklarını dile getirmekte ve Sultan Melikşâh'ın ordusu karşısında düşman ordusunun etkisinin olmadığını, askerlerinin ölüme baş koyduğunu; zırhın, kılıcın, mızrağın, okun, baltanın ve atların tozunun birbirine girdiği ve mahşer gününün havasını yansıtan bir savaş gerçekleştiğini; Sultanın ordusunun, hisarın çevresini dağıttığını ve her taraftan mücadeleye girdiklerini; gökyüzünün, ordudaki yiğitlerin tozundan yer gibi olduğunu, dağların ise atların nalından ay şeklini aldığını ve böyle bir ordunun düşmana karşı galip gelip kaleyi fethettiğini anlatmaktadır:

همه سپهر تن و کوه صبر و خانه جگر	ز بهر او سپهی بر حصار جمع شدند
همه مبارز و جوشن گذار و آتش در	همه کمانکش و رزم آزمای و تیرانداز
همه ز مغز برانگیخته خصومت و شر	همه ز طبع بر آمیخته عداوت و شور
همه نهاده دل اندر نشانه های خطر	همه فکنده تن اندر مغاکهای هلاک
نداشتند همی ذره ای محل و خطر	اگرچه پیش سپاه شه این چنین سپهی
روانه گشت ز هر سو مبارزی دیگر	سپاه خویش پراکنده کرد گرد حصار
ز درع و جوشن و تیغ و سنان و تیر و تبر	همه زمین معسکر شد آهنین گفتی
ز نعل اسبان هامون شده به شکل قمر	ز گرد گردان گردون شده به لون زمین
مبارز افکن و دشمن ربای شیر شکار ¹⁰⁴²	برین صفت سپهی خصم بند و قلعه گشای

Onun için hisarda bir ordu toplandı. Bütün ordu vücut, dağ sabır ve hâne ise ciğerdir.

Bütün yay çekenler, askerler/savaşçılar ve okçular; bütün savaşçılar, zırhlılar ve silahçılar/silâhdâr,

¹⁰⁴² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 278-279.

Hepsinin doğasında/içinde düşmanlık ve öfke birbirine girdi. Hepsinin aklına hüsümet ve şer düştü.

Hepsinin vücutları helak mezarlarına atıldı. Hepsi tehlikeye baş koydu.

Gerçi padişah ordusu karşısında, böyle bir ordunun hiçbir gücü ve tehlikesi yoktu.

Ordusu hisarın çevresini dağıttı. Her taraftan başka bir savaşa/mücadeleye koşuldu.

Sanki bütün yeryüzü zırh, kılıç, mızrak, ok ve baltadan dolayı ordugâh gibi oldu.

Gökyüzü, yiğitlerin tozundan yer gibi olmuş. Dağlar, atların nalından ay şeklinde olmuştu.

Bu özellikte bir ordu, düşmanı yendi ve kale fethetti. Savaşa atılan, düşmanı alt eden ve aslan gibi olan bir ordu.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övdüğü ve Mâverâ’unnehir Fethi’ni anlattığı bir kasidesinde ise Sultan Sencer olmadan, sadece ordusundaki askerlerin korkusundan bile Kâşgar’da bela, Hoten’de de feryatların olduğuna dikkat çekmektedir:

تو ایدری و از فزع جنگیان تو است در کاشغر مصیبت و اندر ختن فغان¹⁰⁴³

Sen buradasın ama senin savaşçı askerlerinin korkusundan, Kâşgar’da bela ve Hoten’de feryat figan vardır.

Sultan Melikşâh’ın, Bağdat’tan başkentine dönüşüne yer veren bir şiirinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın ordusunun liderlerinin Anadolu ve Şâm’dan geldiğini ve her birinin Kubâd gibi rütbe kıyafeti giyerek orduda yükseldiklerini açıklamaktadır:

سران لشکر او آمده ز روم و ز شام قباى مرتبه پوشیده هر یکی چو قباد¹⁰⁴⁴

Onun (şâhın) ordusunun liderleri, Rûm ve Şâm’dan geldi. Her biri Kubâd gibi mertebe/rütbe kıyafeti giydi.

Mu‘izzî, “Melik Sencer ve Sencer’in Vezirliğinde Faḥrûlmulk’ün Vekili Vezir Mueyyideddîn ‘Alî Mu‘înûlmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in bir orduyla bir ayda yüz önemli şehir ve kale fethettiğini; Hint puthanesinde Sultan Sencer’in okundan, Çin puthanesinde de askerlerinden korkulduğunu; savaşta Sultanın kılıcının ve ordusunun tozunun, alev topuna benzediğini söylemektedir:

شاهی که به ماهی به سپاهی بگشاید صد شهر گر انمايه و صد حصن حصین را

¹⁰⁴³ Mu‘izzî, *Divân*, s. 553.

¹⁰⁴⁴ Mu‘izzî, *Divân*, s. 137.

بیم است ز تُرکان تو بتخانه چین را

سهم است ز پیکان تو در بتکده هند

گویی که دخان شررست آتش کین را¹⁰⁴⁵

گرد سپه و گوهر شمشیر تو در رزم

Şâh, bir ayda bir orduyla yüz değerli şehir ve yüz sağlam kale fethetti.

Hint puthanesinde senin okundan dolayı korku vardır. Çin puthanesinde de senin Türklerinden (askerlerinden) dolayı korku vardır.

Savaşta senin ordunun tozu ve kılıcının cevheri/ateşi, düşmana sanki ateş ve kıvılcımdan bir dumandır.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın, doğunun ve batının her yerinde askerlerinin atlarının ayak izlerinin olduğundan ve Sultanın bir sancağının ve bir ordusunun, üç yüz yetmiş sancak ve orduya tekabül ettiğinden söz etmektedir:

چندانکه هست روی زمین ماه پیکرست

از نعل مرکبان سپاهش به شرق و غرب

یک لشکر تو سیصد و هفتاد لشکر است¹⁰⁴⁶

یک رایت تو سیصد و هفتاد رایت است

Doğuda ve batıda (her yerde) askerlerinin atlarının nal/ayak izi vardır. Hatta yeryüzü mâh-ı peykerdir.

Senin bir sancağın üç yüz yetmiş sancaktır, senin bir ordun üç yüz yetmiş ordudur.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın kılıcının ateşi ve askerlerinin coşkusundan dolayı Buḥârâ şehrini, sevincin bürüyeceğini vurgulamaktadır:

هوای شهر بخارا پر از بخار بود¹⁰⁴⁷

ز جوش جیش و تف خنجر تو زود نه دیر

Askerlerinin coşkusundan ve kılıcının ateşinden dolayı, Buḥârâ şehrinin havası çok geçmeden buharla/dumanla dolar.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı diğer kasidelerinde hem savaş zamanı hem de iş zamanında askerlerin Sultan Melikşâh’a itaat etmesine; Doğuda ve batıda, ordunun her yerde süvarilerinin bulunduğu; Sultanın askerlerinin tozunun Kâşgar’dan Keyrevân’a ve öfkelerinin de Keyrevân’dan Kâşgar’a ulaştığına değinmektedir:

¹⁰⁴⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 6-7.

¹⁰⁴⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 78.

¹⁰⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 147.

شیر مردان را دل اندر طاعت آری روز جنگ نامداران را سر اندر خدمت آری روز بار¹⁰⁴⁸

Savaş günü cesur/yiğit askerlerin gönlü sana itaat eder. İş gününde de nâm sahibi kimselerin başı (sana) hizmettedir.

در شرق و غرب جایگهی نیست بر زمین کان جایگه ز لشکر تو پر سوار نیست¹⁰⁴⁹

Doğuda ve batıda, ordunun süvarileriyle dolu olmadığı bir yer bile yoktur.

گرد گردانت رسید از کاشغر تا قیروان شور شیرانت رسید از قیروان تا کاشغر¹⁰⁵⁰

Senin askerlerinin tozu Kâşgar'dan Keyrevân'a ulaştı. Askerlerinin öfkesi de Keyrevân'dan Kâşgar'a ulaştı.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın heybetinden dolayı düşmanın gönlünde korkunun bulunduğunu, ordusundan dolayı da düşmanın başında keder dolaştığını; Sultan Melikşâh’a, hünerde Cem ve Kâvûs demeyeceğini, çünkü ordusunda Cem ve Kâvûs gibi binlerce askere sahip olduğunu ifade etmektedir:

از هیبت او در دل بدخواه نهیب است وز لشکر او بر سر بدخواه غبارست

او را به هنر چون جم و کاووس نخوانم کاندر سپهش چون جم و کاووس هزارست¹⁰⁵¹

Onun heybetinden dolayı, düşmanın gönlünde korku vardır. Onun ordusundan, düşmanın başında keder vardır.

Onu hünerde Cem ve Kâvus gibi adlandırmam. Çünkü ordusunda Cem ve Kâvus gibi binlercesi vardır.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı diğer kasidelerinde Sultan Melikşâh’ın ordusunun, Rûm’a zarar verdiğini ve Sultanın hançerinden Şam’da feryat edildiğini; Sultanın her bir gulâmının, ihtişamda Kayser ve Hân gibi olduğunu; ordusunun ayak bastığı her yerde, zaferin yoldaş, devletin rehber olduğunu; Bağdat ve Rûm’da Sultanın ordusunun, Kayser’i ve ordusunu hezimete uğrattığını ve Sultanın ordusunda güzellikte Cem, fetihde İskender gibi üç yüz bin Rustem olduğunu; Sultan Melikşâh’ın, kaleler fetheden binlerce keskin kılaca sahip ordusuyla şâhların altı

¹⁰⁴⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 224.

¹⁰⁴⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 92.

¹⁰⁵⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 334.

¹⁰⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 115.

ayda kattettiği yolu, Sultanın bir ayda gittiğini; sahranın, Sultanın ordusundan dolayı şehir gibi, ovanın da ordusunun atlarından dolayı dağ gibi görüldüğünü açıklamakta ve Tûrân ordusunu meleklerle benzeterek Ocak ve Temmuz ayında sıcak ve soğğun Sultanın askerlerine tesir etmeyeceğini; Antakya’da Frenklerin kemiklerinin, Sultanın ordusundaki atların ayakları altında tuzla buz olacağını vurgulamaktadır:

از لشکر تو هست به روم اندر آسیب وز خنجر تو هست به شام اندر فریاد¹⁰⁵²

Ordundan Rûm’da zarar vardır. Hançerinden Şam’da feryat vardır.

سلطان جهان خسرو گیتی که غلامش از محتشمی هر یک چون قیصر و خاندن¹⁰⁵³

Cihan sultanı ve dünya şâhının gulâmının her biri, ihtişamda Kayşer ve Hân gibidir.

هر کجا ساید رکاب و هر کجا راند سپاه نصرت او را همراه است و دولت او را راهبر¹⁰⁵⁴

Rikabın(ın) gölgelendiği ve ordu(su)nun ayak bastığı her yerde, nusret ona yoldaştır ve devlet ona rehberdir.

تو به بغدادی و در روم از هجوم لشکرت هست قیصر مستمند و لشکر او سوگوار¹⁰⁵⁵

Sen Bağdat’tasın ve Rûm’da senin ordunun saldırısından dolayı, Kayşer çaresizdir ve ordusu hezimete uğramıştır.

ای در جمال چون جم در فتح چون سکندر در لشکر تو بینم سیصد هزار رستم¹⁰⁵⁶

Ey cemâlde Cem, fetihtе İskender gibi olan! Ordunda üç yüz bin Rüstem görüyorum.

همی چو شهر نماید ز لشکرش صحرا همی چو کوه نماید ز موکبش هامون¹⁰⁵⁷

Sahra, ordusundan dolayı şehir gibi görünüyor. Ova, süvarilerinden/atlarından dolayı dağ gibi görünüyor.

راه شش ماهه به یک ماه ز شاهان که گذاشت با هزاران سپه تیغ زن قلعه ستان¹⁰⁵⁸

Kale(ler) alan/fetheden binlerce keskin kılıçlı orduyla, altı aylık yolu şâhlardan kim bir ayda katetti?

¹⁰⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 139.

¹⁰⁵³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 178.

¹⁰⁵⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 267.

¹⁰⁵⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 322.

¹⁰⁵⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 482.

¹⁰⁵⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 498.

¹⁰⁵⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 541.

دی و تموز در آن جنگیان اثر نکند

مگر فریشتگانند لشکر توران¹⁰⁵⁹

Tûrân ordusu melek gibi olduğundan, Ocak ve Temmuz ayı/sıcak ve soğuk o savaşçılara tesir etmez.

استخوانهای فرنگان بر در انطاکیه

زیر پای و دست اسبان سپه گردد طحین¹⁰⁶⁰

Antakya'da Batılıların/Frenklerin kemikleri, ordunun atlarının ayakları ve nalları altında un olur.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın Avı” başlıklı bir kasidesinde Sultanın ordusunda binlerce cesur ve aslan gibi asker olduğunu; her birini Rustem ve İsfندیâr gibi yetiştirdiğini belirtmektedir:

بینم اندر لشکر تو صد هزاران شیر نر

هر یکی را رستم و اسفندیاری کرده‌ای¹⁰⁶¹

Ordunda yüz binlerce erkek aslan görüyorum. Her birini Rüstem ve İsfendiyâr yaptın.

“Sultan Melikşâh’ın Nîşâbûr’a Gelişini Kutlama” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın ordusunda ve hizmetinde Kısra ve Şâpur gibi nicelerinin bulunduğunu belirtmekte ve hem savaşta hem de mecliste gulâmlarını ve nedimlerini, ay ile huriye benzetmektedir:

در لشکر تو بیست هزارند چو کسری

در خدمت تو بیست هزارند چو شاپور

ماهند غلامانت چه در رزم و چو در بزم

حورند ندیمانت چه در جنگ و چه در سور¹⁰⁶²

Senin ordunda Kısra gibi binlercesi, hizmetinde de Şâpur gibi binlercesi var.

İster savaşta ister mecliste senin gulâmların ay gibidirler. İster savaşta ister işrette nedimlerin huri gibidirler.

Sultan Melikşâh’ın kardeşi Melik Arslan Argû’yu övmek için söylediği bir kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın ordusunda bulunan bir askerin bin kişi gücünde olduğunu söylemektedir:

یک تن ز لشکرش بزند بر هزار تن

هرچند در نبرد یکی چون هزار نیست¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 536.

¹⁰⁶⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 582.

¹⁰⁶¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 689.

¹⁰⁶² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 270.

¹⁰⁶³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 89.

Her ne kadar savaşta bir asker (sayıca) bin gibi olmasa da, ordusundan bir kişi, binine (bin kişiye) bedeldir.

Mu‘izzî, “İşfehbed Şemsulmulûk-i ‘Alî b. Şehriyâr b. Kârun’a Övgü” başlıklı kasidesinde de Emîr İşfehbed’in askerlerinin, zafere ve fethe kastedenin karşısında muzaffer olduğunu, meclisinin şerefli ve değerli olduğunu; ordusunun mızrağından düşmanların başının, yerde başak taneleri gibi kuşlara yem olduğunu açıklamaktadır:

قاصد فتح و ظفر را موكب او مقصدست گوهر عز و شرف را مجلس او معدن است

پیش زوبین سپاه او سر اعدای او راست گویی پیش مرغان دانه های ارزن است¹⁰⁶⁴

Onun askerleri, fetih ve zafere kastedenin maksadıdır. Onun meclisi, yüce ve şerefli cevherin madenidir.

Çok doğru/sağlam söylersin, düşmanlarının başı, onun ordusunun mızrağı karşısında, kuşların önündeki başak taneleri gibidir.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in, ordusunda binlerce yiğit ve cesur askerinin bulunduğunu ve bu askerlerin, Sultanın sancağı altında olduğunu ifade etmektedir:

سیصد هزار شیر دلیرند لشکرت چندین دلیر شیر به زیر علم تو راست¹⁰⁶⁵

Ordunda üç yüz bin cesur aslan (yiğit savaşçı) vardır. Sancak altında bunca mert asker, senindir.

Mu‘izzî, Sultan Berkyârûk’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde savaş meydanında Sultan Berkyârûk’un bir gulâmının bir orduya, ordusundan bir süvarinin de bütün askerlere bedel olduğunu; ordusundan bir kişinin iki yüz kişi, on kişinin de bin kişi ettiğini belirtmektedir:

بر موكبی زند ز مصاف تو يك غلام بر لشکری زند ز سپاه تو يك سوار

يك تن ز موكب تو و از ديگران دويست ده تن ز لشکر تو و از ديگران هزار¹⁰⁶⁶

Senin savaş meydanında bir gulâmın, bir orduyu yener. Ordudan bir süvari, bir orduyu yener.

¹⁰⁶⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 103-104.

¹⁰⁶⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 114.

¹⁰⁶⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 345.

Senin ordudan bir kişi, diğerlerinden/başka ordudan iki yüz kişi eder. Senin ordudan on kişi, diğerlerinden/başka ordudan bin kişi eder.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’e hem övgüde bulunduğu hem de Sultan Sencer’in Ġazne Fethi’ni anlattığı “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in ordusunun komutanlarının düşmanları deviren, pusu kuran, ok atan, kaftan giyip zırh delen özellikle olduğundan ve düşman ordusunun keklikler ve av hayvanları gibi aciz kaldığından, Sultanın ordusunun ise şahin ve erkek aslan gibi güçlü olduğundan söz etmektedir:

امیران سپاه او عدو بندان خصم افکن کمین سازان تیر انداز خفتان پوش جوشن در

چو شد عاجز سپاه خصم چون کبکان و نخجیران چو شد قادر سپاه شاه چون شاهین و شیر نر¹⁰⁶⁷

Ordusunun komutanları, düşmanları tutuklayan ve düşmanları yere yatan kişilerdir. Pusu kuran, ok atan (ve) kaftan giyip zırh delenlerdir.

Düşman ordusu, keklikler ve av hayvanları gibi aciz kaldı. Şâhın ordusu, şahin ve erkek aslan gibi kudretli/muzaffer oldu.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı bir kasidede ise Sultan Sencer’in askerlerinin kılıcının, savaşta ateş gibi yakıcı olduğunu vurgulamaktadır:

چون نار فروزنده و سوزنده شد امروز شمشیر سپاه ملک اندر صف پیکار¹⁰⁶⁸

Savaş safında meliğin askerlerinin kılıcı, bugün kor gibi yakıcı ve ateşli oldu.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Ġazne Fethi” başlıklı bir başka şiirinde Sultan Sencer’in, ordusuyla beraber savaşa çıkınca, düşman ordusunun hezimet korkusundan atlarının dizginini iyice sıkıldığını açıklamaktadır:

شاه عالم چون به رزم آن سپاه آورد روی اسبشان را از هزیمت پاردُم کرد از عنان¹⁰⁶⁹

Âlemin şâhı o orduyla savaşa çıkınca, atlarının dizgine bağlı olan kuyruk kısmındaki bağını, hezimet korkusundan iyice sıkıldılar.

Mu‘izzî, vezir Faḥrûlmulk’ü övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Faḥrûlmulk’ün yanında, her biri savaşta Rustem ve kuvvette İsfendiyâr gibi olan on binlerce gulâmın olduğunu; Faḥrûlmulk’ün hançerinin korkusundan Tûrân’da velvele, ordusunun korkusundan da Ġazne’de zelzele olduğunu; güvercinin şahinden kaçtığı

¹⁰⁶⁷ Mu‘izzî, *Divân*, s. 196-197.

¹⁰⁶⁸ Mu‘izzî, *Divân*, s. 202.

¹⁰⁶⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 520.

gibi, düşman ordusunun da Faḥrûlmulk'ün ordusunun yiğit savaşçılarından öyle kaçtığını ve Faḥrûlmulk'ün gulâmlarının, Ḥâḳân'ın hanesini yok ettiğini, süvarilerinin de Kayşer'in sarayını harap ettiğini ifade etmektedir:

کامروز ده هزار غلامند پیش تو هر یک به رزم رستم و زور سفندیار¹⁰⁷⁰

Bugün senin yanında on binlerce gulâm vardır; her biri savaşta Rüstem ve kuvvette İsfendiyâr gibidir.

ز بیم خنجر تو ولوله است در توران ز سهم لشکر تو زلزله است در غزنین

ز پهلوان سپاهت به عاقبت بگریخت بر آن صفت که کبوتر گریزد از شاهین¹⁰⁷¹

Hañcerinin korkusundan Tûrân'da velvele vardır. Ordunun korkusundan da Ġazne'de zelzele vardır.

Güvercinin şahinden kaçtığı gibi, sonunda o da senin ordunun yiğit savaşçılarından kaçtı.

که از بیم قلامانت تبه شد خانه بر خاقان که از سهم سوارانت سیه شد قصر بر قیصر¹⁰⁷²

Senin gulâmlarının korkusundan, Ḥâḳân'ın hanesi yok oldu. Senin süvarilerinin korkusundan, Kayşer'in sarayı karardı.

Mu'izzî, Emîr Arslan Argû'yu övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde, Arslan Argû'nun askerlerinin muzaffer ve yiğit olduğundan; kılıçlarında zaferin, tabiatlarında ise hünerin bulunduğu bahsetmektedir:

سپاه او همه بودند شیران و جهانگیران ظفر بر تیغشان عاشق هنر بر طبعشان مفتون¹⁰⁷³

Onun askerlerinin hepsi aslan ve cihan fâtihidir. Zafer, kılıçlarına âşık; hüner, doğalarına meftûndur.

Mu'izzî, "Melik Sencer'in Oğlunun Doğumunu Kutlama" başlıklı bir şiirinde Sultan Sencer eğer Fağfûr'a gulâmlarından bir ordu, Çîpâl'e de süvarilerinden bir asker gönderse; hem Fağfûr'un hem de Çîpâl'in, sırtlarını yay gibi eğerek Sultan Sencer'in yanına hizmet etmeye geleceklərini söylemektedir:

گر به فغفور فرستی ز غلامان سپهی ور به چیپال فرستی ز سواران نفری

¹⁰⁷⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 260.

¹⁰⁷¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 588.

¹⁰⁷² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 247.

¹⁰⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 525.

Eğer Fağfûr'a gulâmlarından bir ordu gönderirsen, Çîpâl'e süvarilerden bir asker gönderirsen,

Her ikisi de sırtını yay gibi yaparak/eğerek yanına gelirler. Hizmet etmek için bel bağlarlar.

Mu'izzî, "Kazvîn Padişahı Şerefşâh'ın Damadı Kivâmeddîn'in Oğlu Emîr 'Omer'e Övgü" başlıklı kasidesinde Emîr 'Omer'in, fetih ve zaferleri olan ordusunun emîri olduğunu vurgulamaktadır:

Kazvîn şâhının damadı Kivâmeddîn'in oğlu, ordusunun fetih ve zaferi olan bir emîrdir.

Mu'izzî, "Türkistan Hâkânı 'Alâeddîn Muhammed b. Suleymân b. Dâvud'a Övgü" başlıklı kasidesinde 'Alâeddîn Muhammed'in ordusunun, gittiği her yeri vatan yaptığı ifadesine yer vermektedir:

Ordu her nereye gitse orayı vatan yapar. Onun önceki yılları fetihtir, seferde ve at üzerinde kutludur.

Mu'izzî, emîr Tâceddîn Ebu'l-Faẓl'ı övmek için söylediği bir kasidesinde Tâceddîn Ebu'l-Faẓl'ın, Hindistan'a bir ordu çekse, Rây'ın aklının başından gideceğini açıklamaktadır:

Hindistan'a bir ordu çeksen, Rây'ın akli ve fikri birbirine karışır.

"Emîr 'Azâdeddîn 'Alî b. Şemseddîn Ferâmurz-i Kâkûye'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Emîr 'Azâdeddîn'in ordusunun komutanlarının Behmen ve Behrâm gibi, askerlerinin de Bîjen ve Gorgîn gibi olduğuna değinmektedir:

¹⁰⁷⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 716.

¹⁰⁷⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 190.

¹⁰⁷⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 294.

¹⁰⁷⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 299.

¹⁰⁷⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 511.

Ordusunun mîrleri, hepsi Behmen ve Behrâm gibidir. Savaş meydanının yiğit savaşçıları, hepsi Bîjen ve Gorgîn gibidir.

Mu‘izzî, Tâceddîn Hâtun’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Tâceddîn Hâtun’un ordusunun coşkusunun ve gücünün, çölü şehir gibi yaptığından bahsetmektedir:

از جوش و توش لشکر چون شهر گشت صحرا وز لون و شکل پیلان چون کوه گشت هامون¹⁰⁷⁹

Ordu(su)nun coşkusundan ve gücünden sahra, şehir gibi oldu. Fillerin cüsse ve şekillerinden çöl, dağ gibi oldu.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in okuyla yaralandıktan sonra hayatta kaldığına şükretmek için kaleme aldığı bir kasidesinde savaş günü Sultan Sencer’in ordusundan bir yiğit askerin, elli pehlivan askerin sırtını ve belini kırdığını; ordusunun tozu ve kan buharından, havayı tamamen duman kapladığını söyleyerek, Sultanın ordusunun sayıca çokluğuna, savaşçı ve muzaffer bir ordu olduğuna dikkat çekmektedir:

یک پهلوان ز لشکر تو روز کارزار بشکست پشت و پهلوی پنجاه پهلوان

از بس که بود گرد سپاه و بخار خون گفתי گرفت روی هوا سر به سر دخان¹⁰⁸⁰

Savaş günü ordundan bir pehlivan, elli pehlivanın sırtını ve belini kırdı.

Ordunun tozu ve kan buharından, havayı baştanbaşa duman kapladı.

Sultanın, Mîr Hâcib’in yanına misafirliğe gitmesini konu edinen kasidesinde Mu‘izzî, Sultanın her nediminin Ferîdûn kadar güçlü, her gulâmının da Nûşîrevân kadar âdil olduğunu ifade etmektedir:

هر ندیمی زان او با فرّ افریدون بود هر غلامی زان او با عدل نوشروان بود¹⁰⁸¹

Onun her nedimi Ferîdûn gücünde olur. Her gulâmının, Nûşîrevân adaleti vardır.

Mu‘izzî, “Mucîruddevle Ebu’l-Feth ‘Alî b. Huseyn’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mucîruddevle’nin gulâmlarının kılıcının korkusundan batıda ve doğuda herkesin vezire itaat ettiğini dile getirir:

ز بیم تیغ غلامانت بر فلک هر دو در تعب اند جوان و پیر هم از باختر هم از خاور¹⁰⁸²

¹⁰⁷⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 557.

¹⁰⁸⁰ Mu‘izzî, *Divân*, s. 577.

¹⁰⁸¹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 188.

¹⁰⁸² Mu‘izzî, *Divân*, s. 394.

Senin gulâmlarının kılıcının korkusundan âlemde hem batıda hem doğuda genci, yaşlısı (herkes) sana itaat eder.

4.2.Mu‘izzî’nin Dîvânı’nda Yer Alan Selçuklu Ordu Teçhizatı ve Savaş Aletleri

Savaş tarzı, orduda kullanılan silahlar ve savaş türü arasında kuvvetli bir bağ vardır. Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen ve Büyük Selçuklu sultanlarının ve ordudaki askerlerin kullandığı silahlar: ok, yay, kalkan, zırh, mızrak, kılıç, gürz, bıçak, hançer, kamçı, balta; çok keskin bir tür kılıç olan şemşâm (صمصام), bir başka balta türü olan savaş silahı nâçeḥ (ناچخ); gergedan, manda gibi sert postlu hayvanlardan ve inek postundan yapılmış bir siper olan dirḳe (درفه); zincir ve taştır. Ayrıca dîvânda Hindistan yapımı keskin bir kılıç olan muhenned (مهند) de zikredilmektedir. Bu silahların imâlinde Türklerin gösterdiği maharet nasıl üstünlük sebebi ise, kullanılmalarında gösterdikleri hüner de bir üstünlük sebebidir. Bu savaş aletlerinin yanı sıra biraz daha ağır silahlar da kullanılmıştır. Savaşlarda kullanılan dönemin bu ağır silahları, daha çok surla çevrilmiş şehir ve kaleleri açabilmek içindir. Orduda kullanılan ağır silaha Mu‘izzî Dîvânı’nda ḥerrâḳe (savaş gemisi: حرافه) ve mancınıktan başka örnek yoktur.

Yukarıda bahsedilen savaş aletlerinden başka, at ve fillerin de savaşlarda kullanıldığı ve önemli bazı savaşların (Sultan Sencer’in Ġazne Fethi ve Sâve Savaşı) kazanılmasında en büyük rolleri oynadıkları aşikârdır. Dîvânda anlatılan Sultan Sencer ve yeğeni Maḥmûd ile arasında çıkan Sâve Savaşı’nda Sultan Sencer’in, yeğeni Maḥmûd’u ordusundaki filler sayesinde mağlup etmesi buna delildir.

Dîvânda geçen savaş aletleriyle ilgili örnek beyitler şunlardır:

Sultan Sencer’in, okunu kirişten çekmesiyle; düşman ordusundaki süvarilerin kılıç çekmeden, Sultanın, düşman ordusunun siperini okuyla diktiğine; yay, kılıç ve siper savaş aletlerine örnek verilmiştir:

دلیروار کمان ظفر چو کرد به زه به تیر دوخت سپر بر سوار تیغ گزار¹⁰⁸³

Yiğitler gibi zafer yayını kirişle çekince, kılıç çeken süvarinin siperini okla dikti.

¹⁰⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 199.

Mu‘izzî’nin, sultanın oğlunun doğumunu kutlamak için kaleme aldığı bir şiirinde, düşmanın gece gündüz sakladığı savaş aletlerinin ok, kılıç, mızrak, zindan, zincir ve tuzak olduğuna yer verilmiştir:

دشمن تو در نهان شش چیز دارد روز و شب تیر و تیغ و نیزه و زندان و بند و چاه را¹⁰⁸⁴

Düşmanın, gece gündüz sakladığı altı şey vardır: ok, kılıç, mızrak, zindan, zincir ve tuzaktır.

Mecduddevle Nâşirulmulk Tâceddîn Ebû Muhammed-i Munî‘î’nin yiğitlik zamanında kullandığı savaş aletlerinden ok ve ok kuburunun, savaş meydanının ve avın özü olduğuna dikkat çekmektedir:

اصل است که شجاعت و مردی تیر و تبرت شکار و میدان را¹⁰⁸⁵

Cesurluk ve yiğitlik zamanı ok ve ok kuburun, avın ve meydanın aslıdır/özüdür.

Mu‘izzî, Sultan Behramşâh’ın, savaşta kılıç ve okla sergilediği mahareti, başka hiçbir şeyin yapamayacağını ifade ederek savaş aletlerinden kılıç ve oku zikretmektedir:

آنچه در هیجا تو کردستی به شمشیر و به تیر پیل نتواند بی شک و شیر نتواند به ناب¹⁰⁸⁶

Senin savaşta kılıç ve okla yaptığın şeyi, kuşkusuz fil ve aslan yapamaz.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in, yıldırma benzeyen hançeriyle düşmanların kalbini yaktığından bahsetmektedir ve savaş aletlerinden hançer kullanılmaktadır:

سنجر که به خنجر دل بدخواه بسوزد زیرا که تف خنجر او صاعقه بارست¹⁰⁸⁷

Sencer, hançerle düşmanların kalbini yakar; çünkü onun hançerinin ateşi yıldırım yüklüdür.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir diğer kasidesinde de Sultan Sencer’in okunun ucundan ve Türklerinin hançerinden, Keyrevân’ın müşriksiz; Rûm’un Hristiyanlıktan kalacağını belirterek ok ve hançere vurgu yapmaktadır:

از سر پیکان تو وز خنجر ترکان تو قیروان بی مُشرکستی روم بی ترساستی¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 15.

¹⁰⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 28.

¹⁰⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 67.

¹⁰⁸⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 95.

¹⁰⁸⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 718.

Senin okunun ucundan ve senin Türklerin hançerinden, Keyrevân müşriksiz; Rûm Hristiyansız(dır) olur.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı kasidelerinin birinde Sultan Sencer’in, Irak’ta ve Gazne bölgesinde her yerde kılıç ve ok izlerinin olduğunu ve şimdiye kadar birçok şâhın yaptığını, Sultan Sencer’in on beş yılda kılıcıyla yaptığını beyan etmekte; savaş aletlerinden kılıç, mızrak ve ok örneğine yer vermektedir:

گر بجویی در عراق و بقعه غزنین هنوز زخم تیغ و نیزه و پیکان سلطان سنجست¹⁰⁸⁹

Irak’ta ve Gazne bölgesinde şimdiye kadar her ne ararsan, Sultan Sencer’in kılıç, mızrak ve ok yarası vardır.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek ve Semerkand zaferini anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Allah’ın tecellisinden Tûr-i Sînâ nasıl olduysa, Sultan Melikşâh’ın mancınık taşıyla da düşman kalesinin öyle yerle bir olduğunu açıklayarak orduda kullanılan ağır silahlardan mancınık taşıyı anmaktadır:

از سنگ منجنیق بشکسته حصن دشمن چونانکه از تجلی بشکست طور سینا¹⁰⁹⁰

Tûr-i Sînâ, Allah’ın tecellisinden nasıl yerle bir olduysa, senin mancınık taşınla da düşman kalesi, öyle yerle bir oldu.

“Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın, düşman öldüren yay ve okundan düşmanın feryat ettiğini ifade etmekte ve savaş aletlerinden yayla oka örnek vermektedir:

وز تیر و کمان تو همی خصم بنالد گویی اجل خصم تو آن تیر و کمان است¹⁰⁹¹

Okundan ve yayından düşman inler. Sanki düşmanın eceli, o ok ve yaydır.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın ordusunun, Rûm’a zarar verdiğini ve Sultanın hançerinden Şam’da feryat edildiğini dile getirerek hançere değinmektedir:

از لشکر تو هست به روم اندر آسیب وز خنجر تو هست به شام اندر فریاد¹⁰⁹²

Ordudan Rûm’da zarar vardır. Hançerinden Şam’da feryat vardır.

¹⁰⁸⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 88.

¹⁰⁹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 4.

¹⁰⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 81.

¹⁰⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 139.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde ise Sultan Melikşâh’ın, düşmana ok atmada ve aslana kılıç vurmadaki muradının gerçekleştiğinden bahsetmekte ve okla kılıca yer vermektedir:

هم به تیر انداختن بر خصم باشد کامران هم به شمشیر آختن بر شیر باشد کامکار¹⁰⁹³

Hem düşmana ok atmakta arzusu gerçekleşmiştir hem de aslana kılıç vurmakta muratlıdır.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı diğer kasiderinde de Sultan Melikşâh’ın heybetinden düşmanların gözünün dertle, hançerinden de Hânların hânesinin kanla dolduğunu; kılıcıyla ormanın kralını yendiğini ve okuyla devasa fillerin dişlerini söktüğünü açıklayarak hançere, kılıca ve oka vurgu yapmaktadır:

از هیبت او دیده خصمان شده پر درد وز خنجر او خانه خانان شده پر خون¹⁰⁹⁴

Onun heybetinden, düşmanların gözü dertle doldu. Onun hançerinden, Hânların hânesi kanla doldu.

چو تیغ او شکند شیر شرزه را چنگال چو تیر او فکند پیل مست را دندان¹⁰⁹⁵

Kılıcı, ormanın öfkeli/kükreyen kralını/aslanını yener. Oku, devasa fillerin dişlerini söker.

Mu‘izzî, “İşpehbud Şemsulmulûk-i ‘Alî b. Şehriyâr b. Kârun’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde yay, ok ve kılıca örnek vererek Emîr İşpehbud’ın okunun öldürücü oluşundan ve kılıcının zafer kazandırdığından bahsetmektedir:

چون کمان گیرد اجل با تیر او در معرکه است چون کمین سازد ظفر با تیغ او در مکن است¹⁰⁹⁶

Savaş meydanında yay, onun okuyla ecel alır; zafer ise sığınakta onun kılıcıyla tuzak kurar.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Veziri Şerefeddîn Ebû Tâhir Sa‘d b. ‘Alî-i Qumî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in veziri Şerefeddîn Ebû Tâhir’in okunun hem sipere hem de belaya karşı kalkan olduğunu söyleyerek savaş aletlerinden kalkan ve oku zikretmektedir:

تیر هرگز نشنیدم که کند فعل سپر تیر او خلق جهان را ز بلاها سپرست¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 321.

¹⁰⁹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 549.

¹⁰⁹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 537.

¹⁰⁹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 103.

Kalkan etkisi gösteren bir ok hiç duymadım. Oku, cihan halkına belalardan bir siperdir.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in Dârulmulk’e (Başkent) dönüşünü anlatan şiirinde Sultan Sencer’in kılıcının ucunu aslanın keskin pençesine, okunun ucunu da domuzun keskin dişine benzeterek kılıç ve oka örnek göstermektedir:

سر شمشیر او برنده چنگال شیر آمد سر پیکان او سنبنده یشک گراز آمد¹⁰⁹⁸

Onun kılıcının ucu, aslanın kesici/keskin pençesi gibidir. Okunun ucu, domuzun keskin dişi gibidir.

Sultan Sencer’in veziri Kiyâ Ebu’l-Feth Mucîrulmulk Mueyyideddîn ‘Alî b. Huseyn-i Erdistânî’yi överken kaleme aldığı bir şiirinde Mu‘izzî, düşman askerlerinden her birinin ölüm korkusundan başından miğferi, vücudundan da zırhı attığını söyleyerek miğfer ve zırhı anmaktadır:

هر یک فکنده از سر و تن مغفر و زره وز بیم جان گرفته به کف رکوه و عصا¹⁰⁹⁹

Her biri başından miğferi ve vücudundan zırhı atmış. Can korkusundan avcuna mendil ve asâ almış.

Mu‘izzî, “Horâsân’ın Reisi Tâceddîn Munî’i b. Mes‘ûd’a Övgü” başlıklı kasidesinde düşman ordusunun başını, boyunlarını, karınlarını demirden miğfer ve zırhla koruduğunu ama Tâceddîn Munî’i’nin, mızrakla, kılıçla, gürzle başlarını, boyunlarını ezip karnını parçaladığını söylemekte; mızrak, kılıç ve gürze yer vermektedir:

اگر کنند سر و گردن و شکم پنهان به خود و جوشن و خفتان مخالفان حقود

دریده و زده و کوفته کنی همه را شکم به نیزه و گردن به تیغ و سر به عمود¹¹⁰⁰

Düşman muhalifler başlarını, boyunlarını, karınlarını demirden miğfer ve zırh ile saklasalar da,

(Tâceddîn Munî’i) hepsini yırtar, parçalar ve ezersin.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Gazne Fethi” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in ordusunun komutanlarının düşmanları deviren, pusu kuran, ok atan ve kaftan giyip zırh delen özellikte olduğundan ve okuyla düşmanların bedenindeki

¹⁰⁹⁷ Mu‘izzî, *Divân*, s. 105.

¹⁰⁹⁸ Mu‘izzî, *Divân*, s. 194.

¹⁰⁹⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 44.

¹¹⁰⁰ Mu‘izzî, *Divân*, s. 135.

zırhı parçaladığından; gürzüyle de başlarındaki miğferi tuzla buz ettiğinden söz etmektedir:

امیران سپاه او عدو بندان خصم افکن کمین سازان تیر انداز خفتان پوش جوشن در

به زخم تیرشان بر تن همی چون دام شد جوشن به زخم گرزشان در سر همی چون جام شد مغفر¹¹⁰¹

Ordusunun komutanları, düşmanları tutuklayan ve düşmanları yere yatıran kişilerdir. Pusu kuran, ok atan (ve) kaftan giyip zırh delenlerdir.

Onların ok darbesine karşı (düşmanların) bedenindeki zırh, elbise gibi oldu. Gürz darbelerine karşı başlarındaki miğfer, kadeh gibi oldu.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Semerkand Fethi’ni anlattığı bir şiirinde savaş esnasında bütün yeryüzünün zırh, kılıç, mızrak, ok ve baltadan dolayı ordugâh olduğunu; okların yağmur gibi yağdığını, mızrakların şimşek gibi çıktığını ve savaş davulunun gök gürültüsü gibi inlediğini ve Sultan Melikşâh’ın kılıcının, Hân’ın askerlerinin kanından kızıla/koyu kırmızıya döndüğünü ifade etmektedir:

همه زمین معسکر شد آهنین گفتی ز درع و جوشن و تیغ و سنان و تیر و تبر

غبار تیره چو ابر و خدنگ چون باران سنان نیزه چو برق و تبیره چون تندر

ز خون لشکر خان گشته تیغ شاه کبود چو بر دمیده شقایق ز برگ نیلوفر¹¹⁰²

Sanki bütün yeryüzü zırh, kılıç, mızrak, ok ve baltadan dolayı ordugâh gibi oldu.

Karanlık toz, bulut gibi; ok kuburu, yağmur gibidir. Keskin mızrak, şimşek gibi, savaş davulu, gök gürültüsü gibidir.

Şakayıkın nilüferin yaprağıyla yeşerdiği gibi, şâhın kılıcı da Hân’ın ordusunun kanından koyu kırmızı oldu.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Rey’den Nîşâbûr’a dönüşünü anlattığı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın, gürzünün Hristiyanlara karşı galip geldiğini, kılıcının ise rahiplere kahrhâr olduğunu açıklayarak gürz ve kılıcı vurgulamaktadır:

گرز تو شود غالب و رهبانان مغلوب تیغ تو شود قاهر و قسیسان مقهور¹¹⁰³

¹¹⁰¹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 196.

¹¹⁰² Mu‘izzî, *Divân*, s. 278.

¹¹⁰³ Mu‘izzî, *Divân*, s. 343.

Senin gürzün, mağlup Hristiyanlara galip gelir. Kılıcın, kahrolmuş rahiplere kakhâr olur.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in atının, saldırıda rüzgâr gibi; filinin de hamle için devasa dağ gibi olduğunu belirterek at ve filin de savaşlarda etkili bir silah olduğuna değinmektedir:

اسبش به پویه رفتن باد سبک گرفت پیلش به حمله پیکر کوه گران گرفت¹¹⁰⁴

Atı, hücum için saldırıda rüzgâr gibiydi. Fili, hamle için devasa dağ cüssesi gibiydi.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in kılıcının, düşmanların kanıyla yıkandığını söylemektedir:

آنروز شود صحرا جوشنده تراز دریا کز خون دل اعدا شمشیر تو گردد تر¹¹⁰⁵

Kılıcın, düşmanların ciğerinin kanıyla ıslandığı için; o gün çöl, denizden daha coşkun olur.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Sencer’in hem kılıcından hem de okundan düşmanın feryat ettiğini dile getirmektedir:

چو دشمن ز تیغش بر آرد فغان ز تیرش بر آرد فغانی دگر¹¹⁰⁶

Düşman, onun kılıcından feryat edince, okundan da feryat çıkar.

“Türkistan Hâkânı ‘Alâeddîn Muhammed b. Suleymân b. Dâvud’a Övgü” başlıklı kasidesinde Sultan ‘Alâeddîn Muhammed b. Suleymân’ın, savaş meydanında mızrağı ve okuyla kâfiri önden arkadan delik deşik ettiğini vurgulamakta ve mızrakla okunu anmaktadır:

از سنان و تیر او شد در مصاف کارزار پر دهان و چشم پشت کافر و روی سپر¹¹⁰⁷

Savaş meydanında onun mızrağı ve okundan, kâfirin önü arkası ağız ve gözle doldu.

Mu‘izzî, Sultan Berkyâruḡ’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Berkyâruḡ’un keskin oklarından düşman askerlerinin üzerindeki zırhın her yerinin delindiğini söyleyerek zırh ve kılıcı zikretmektedir:

چون چشمهای مور شده حلقه های درع پیکانهای تیز چو دندانهای مار¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 86.

¹¹⁰⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 282.

¹¹⁰⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 355.

¹¹⁰⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 294.

¹¹⁰⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 345.

Zırhın halkaları/delikleri, karınca gözü gibi oldu. Keskin okları, yılanın dişleri gibi (oldu).

Mu‘izzî, vezir Faḥrilmulk’ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Faḥrilmulk’ün hançerinin korkusundan Tûrân’da velvele, ordusunun korkusundan da Ġazne’de zelzele olduğunu ifade etmektedir:

ز بیم خنجر تو ولوله است در توران ز سهم لشکر تو زلزله است در غزنین¹¹⁰⁹

Hançerinin korkusundan, Tûrân’da velvele vardır. Ordunun korkusundan da Ġazne’de zelzele vardır.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı kasidesinde Sultanın, mızrakla düşmanın omzunu ve boynunu kırdığından; hançerle de fillerin karnını ve boğazını kestiğinden söz etmekte ve savaş aletlerinden mızrakla hançere örnek göstermektedir:

به ناچرخ بدسگالان را کتف بشکسته و گردن به خنجر ژنده پیلان را شکم بدریده و خنجر¹¹¹⁰

Mızrakla düşmanların omzunu ve boynunu kırdı. Hançerle devasa fillerin karnını ve boğazını kesti.

Mu‘izzî, ‘Alâeddîn Atsız Ḥârezmşâh’ı övmek için söylediği bir kasidesinde savaşta Atsız Ḥârezmşâh’ın yayından çıkan okun, düşmanların gönlünde kılıç etkisi bırakacağını söylemekte; yay, ok ve kılıca vurgu yapmaktadır:

بر آید از دل اعدای دولت تو تراگ چو از کمان تو در رزم بشنوند ترنگ¹¹¹¹

Savaşta senin yayından ok sesi işitilince, senin devletine düşman olanların gönlünden kılıç sesi çıkar.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın Fethi’ni (Sâve Savaşı) Kutlama” başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh’ın okunun, isabet ettiği herkesin canını aldığından ve okunun ucunda, ölümden başka bir şeyin olmadığından bahsetmektedir:

پیکان تو بر هر که بر آید ببرد جان مرگ است مگر در سر پیکان تو مُدْغَم¹¹¹²

Okun, ulaştığı/saplandığı herkesin canını aldı. Senin okunun ucunda ölümden başka bir şey yoktur.

¹¹⁰⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 588.

¹¹¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 196.

¹¹¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 435.

¹¹¹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 481.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın, ‘Îmâduddevle-i Savtekîn’in Yanına Misafirliğe Götmesi” başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın, yiğitlerin kolunu kılıçla kestiğini ve düşmanın gözünü okla diktiğini açıklamaktadır:

بیری پنجه شیران به شمشیر
بدوزی دیده دشمن به پیکان¹¹¹³

Yiğitlerin kolunu kılıçla kesersin. Düşmanın gözünü okla dikersin.

Mu‘izzî, “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde yiğitlerin, savaşta Sultan Sencer’in hançerinden ve mızrağından inlediklerini söylemekte ve savaş aletlerinden hançerle mızrağı anmaktadır:

آید از خنجر او مرد مبارز به نفیر
آید از نیزه او شیر دلاور به فغان¹¹¹⁴

Mertler, savaşta onun hançerinden feryat eder. Cesur pehlivanlar, onun mızrağından figan ederler.

Mu‘izzî, “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde Sultan Sencer’in ordusunun mızrağının, kılıcının ve okunun, savaş günü Tirmiz çölünde vahşi ve yırtıcı hayvanları da avladığı ifadesine yer vermektedir:

نیزه و شمشیر و تیر لشکرت روز مصاف
کرد در صحرای ترمذ دام و دد را میهمان¹¹¹⁵

Savaş günü ordunun mızrağı, kılıcı ve oku, Tirmiz çölünde vahşi ve yırtıcı hayvanların misafiri oldu.

“Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’a Övgü ve Mihrigân Törenini Kutlama” başlıklı kasidesinde Sultan Melikşâh’ın adaletinin, devletin hisarına muhafız olduğunu ve kılıcının ise sarayına kapı muhafızı olduğunu beyan etmektedir:

ای بر حصار دولت تو کوتوالی
وی در سرای شاهی تیغ تو پاسبانی

هر نصرتی و فتحی کز تو شود مهیا
در چشم بدسگالت تیری است یا سنائی¹¹¹⁶

Ey devletin hisarında adaletin hisar muhafızı olan! Ey şâhlık sarayında kılıcın kapı muhafızı olan!

Her zafer ve fetih seninle hazır/kesin olduğundan, düşmanın gözünde bir ok veya mızrak vardır.

¹¹¹³ Mu‘izzî, *Divân*, s. 548.

¹¹¹⁴ Mu‘izzî, *Divân*, s. 494.

¹¹¹⁵ Mu‘izzî, *Divân*, s. 584.

¹¹¹⁶ Mu‘izzî, *Divân*, s. 801.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övdüğü bir kasidesinde okunun yiğit devirip timsahın ağzını diktiğini; gürzünün ise aslan fırlatıp yırtıcı hayvanların dişini parçaladığını vurgulamakta ve ok ile gürz örneğini öne çıkarmaktadır:

تیر گرد افکن او سفته کند کام نهنگ
گُرز شیر اوژن او پاره کند یشک گراز¹¹¹⁷

Onun yiğit deviren oku, timsahın ağzını deler. Onun aslan fırlatan gürzü, yırtıcı hayvanın dişini parçalar.

Mu‘izzî, vezir Faḥrûlmulk’e övgü söylemek için kaleme aldığı bir kasidesinde savaş gününde mızrağından zafer parladığını, av zamanı da yayından ecelin çıktığını söyleyerek yay ve mızrağa örnek vermektedir:

چو از سنان تو تابد ظفر روز مصاف
چو از کمان تو پرد اجل به وقت کمین¹¹¹⁸

Savaş günü mızrağından zafer parlar, av zamanı yayından ecel uçar.

Mu‘izzî, “Emîr Faḥreddîn Toğâyurek b. el-Yezen’e Övgü” başlıklı kasidesinde Faḥreddîn Toğâyurek’in, kılıçla yiğitlerin zırhını parçaladığını, gürzle savaşçıların miğferini kırdığını, mızrağıyla da birçok fetihler kazandığını beyan etmekte; kılıç, gürz ve mızrağı zikretmektedir:

به تیغ بر تن مردان چو بگسلی جوشن
به گرز بر سر گردان چو بشکنی مغفر

مگر سنان تو مفتاح فتح شد که بدو
فتوح را به همه رزمها گشادی در¹¹¹⁹

Kılıçla yiğitlerin vücudundaki zırhı açarsın. Gürzle savaşçıların başındaki miğferi kırarsın.

Mızrağın, fethin kilidi olmasaydı, onunla hiçbir savaşta fetihlerin kapısını açamazdın.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü, Kılıç ve Kaleminin Bahsi” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın kılıcının miğfer ve zırh parçaladığından bahsetmektedir:

هر کجا مغفر بود شمشیر او مغفر شکاف
هر کجا جوشن بود شمشیر او جوشن گذار¹¹²⁰

¹¹¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 417.

¹¹¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 588.

¹¹¹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 208.

¹¹²⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 268.

Onun kılıcı miğfer olan her yerde miğfer parçalar, zırh olan her yerde zırhı filatır atar.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın kılıcının, vurduğu anda ateş etkisi gösterdiğini; atının ise savaş esnasında fırtına gibi dört nala koştuğunu belirtmekte ve savaş aletleri arasında en çok kullanılanlardan biri olan kılıç dışında, atın da önemine dikkat çekmektedir:

تیغ تو هنگام ضرب و اسب تو هنگام حرب آتش اندر جوشن است و باد در برگستان¹¹²¹

Kılıcın, darbe esnasında zırha ateş gibi tesir eder. Atın, harp esnasında rüzgâr gibi koşar.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı başka bir kasidesinde ise Sultan Melikşâh’ın kılıcıyla, düşman ordusunda ne kadar zırh ve miğfer varsa, hepsini parçaladığını ifade etmektedir:

با حسام تو نمائد در سپاه دشمنان ناگسسته جوشنی و ناشکسته مغفری¹¹²²

Senin kılıcınla, düşmanların ordusunda parçalanmamış zırh ve kırılmamış miğfer kalmaz.

Mu‘izzî, “Vezir Şihâbeddîn Ebû Bekr ‘Abîdullah Mueyyidulmulk b. Vezir Nizâmulmulk-i Tûsî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde vezir Şihâbeddîn Ebû Bekr ‘Abîdullah Mueyyidulmulk’ün, savaşçı yiğit askerlere ve ordu komutanlarına ellerinde kılıç ve mızrak tutmayı öğrettiğini vurgulamakta; savaş aletlerinden mızrakla kılıca örnek vermektedir:

چو نیزه گیرد و شمشیر ازو بیاموزند یلان رزم و سران سپه طعان و ضراب¹¹²³

Savaşçı yiğitler ve ordu komutanları, (ellerine) mızrak almayı ve kılıcı ondan öğrenirler.

Mu‘izzî, Emîr Ebû Ca‘fer Ziyâulmulk Muhlîşeddîn-i ‘Alî’yi övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Ebû Ca‘fer’in, savaş meydanında bir elinde mızrak diğer elinde hançer olduğunu; düşmana mızrak ve hançerle saldırınca, mızrağı düşmanın gözüne; hançeri de boğazına sapladığını açıklamaktadır:

به روز رزم بود او را دو کار اندر صف هیجا یکی یازیدن نیزه یکی آهختن خنجر

¹¹²¹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 547.

¹¹²² Mu‘izzî, *Divân*, s. 735.

¹¹²³ Mu‘izzî, *Divân*, s. 55.

چو او با نیزه و خنجر به جنگ خصم و دشمن شد یکی را سفته شد دیده یکی را خسته شد خنجر¹¹²⁴

Savaş gününü savaş safında/mezdanında onun iki işi vardır: biri mızrağı eline almak, diğeri hançeri kınından çıkarmak.

O, mızrak ve hançerle düşmana karşı savaşınca; mızrağı gözüne sapladı, hançeri de boğazına.

Mu‘izzî, “Sultanın Vezirine Övgü” başlıklı bir şiirinde vezirin, yıldırıma benzeyen mızrağının ucunun düşmanın kalbini yakıp geçtiğini anlatır:

ستان نیزه او خصم را بسوزد دل مگر که نیزه او را ز صاعقه است ستان¹¹²⁵

Onun mızrağının ucu, düşmanın kalbini yakar. Onun mızrağı, adeta yıldırımdan bir mızraktır.

Mu‘izzî, “Emîr İsmâ‘îl-i Gîlekî’ye Övgü” başlıklı bir terkîibendde Emîr İsmâ‘îl-i Gîlekî’nin, savaş meydanında eline mızrak ve kılıcı almadıkça, fethin kazanılamayacağından bahsetmektedir:

زان گونه که در معرکه پیدا نشود فتح تا میر به کف نیزه و صمصام نگیرد¹¹²⁶

Emîr, eline/avcuna mızrak ve kılıcı almadıkça, savaş meydanında fetih gerçekleşmez.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın düşmana galip gelen ve yıldırıma benzeyen kılıcına örnek vermektedir:

تیغش نه تیغ صاعقه دشمن افکن است دستش نه دست معجزه روح پرور است¹¹²⁷

Kılıcı kılıç değildir, düşmanı fırlatıp atan (alt eden) bir yıldırımdır. Eli el değildir, ruhu besleyen bir mucizedir.

“Sultan Behramşâh-i Gaznevî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Behramşâh’ın hançeriyle düşmanların ciğerini yaktığını beyan etmektedir:

شد کباب از خنجر او بدسگالان را جگر هر کجا خنجر بود آتش جگر باشد کباب¹¹²⁸

Onun hançerinden düşmanların ciğeri kebab oldu. Nerede hançer varsa, (orada) ciğer kebab gibi olur.

¹¹²⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 388.

¹¹²⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 600.

¹¹²⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 757.

¹¹²⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 78.

¹¹²⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 66.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i överken kaleme aldığı şiirlerinde Sultan Sencer’in, kılıcını kınından çekmesiyle sanki şimşegin çıktığını; savaşta kimsenin sultanın kılıcıyla baş edemeyeceğini; kılıcı ve adaletiyle Hindistan, Tûrân, Irakeyn, Horâsân ve Hicâz’ı fethettiğini belirtmektedir:

تیغی که بر کشد ملک شرق از نیام گویی که صاعقه است نه شمشیر و خنجرست¹¹²⁹

Doğunun sultanı kınından kılıcını çekince, sanki o şimşektir kılıç ve hançer değil.

چون به جنگ اندر شود رخشان سنان و ناچخش با سنان و ناچخ او شیر نتواند چخید¹¹³⁰

Savaşta kılıç ve mızrağı parlayınca, pehlivanlar onun kılıç ve mızrağıyla baş edemez.

پادشاهی که گرفته است به شمشیر و به عدل هند و توران و عراقین و خراسان و حجاز¹¹³¹

Kılıç ve adaletle Hindistan, Tûrân, Irakeyn, Horâsân ve Hicâz’ı almış/kazanmış bir padişahdır.

Mu‘izzî, “Şihâbulislâm ‘Abdurrezzâk’a Övgü ve Sâve Savaşı’ndan Sonra Sultan Sencer’in Maḥmûd’la Barışmasına İşaret” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in, yeğeni Maḥmûd’la arasında gerçekleşen Sâve Savaşı’nda havada kılıçların parladığına yer vermektedir:

چه تیغ های به زهر آبداده بدرخشید چنانکه آب شد از بیم زهره ضیغم¹¹³²

Zehirli kılıçlar havada öyle bir parladı ki aslanların ödü, korkudan suyla doldu.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı şiirlerinde Sultan Sencer’in kılıcı ve gürzü karşısında Behmen’in babasının kılıcının ve Zâl’in oğlunun gürzünün, hiçbir değerinin olmayacağını; Sultan Sencer’in, atın üzerinde rüzgar gibi giden Hz. Süleyman gibi, gürze sahip Ferîdûn gibi olduğunu; atının, savaş zamanında fil cüsseli olup savaş meydanından filleri kaçırdığını ifade etmekte; savaş aletlerinden kılıç, gürz ve ata örnek göstermektedir:

با تیغ تو و گرز تو ناچیز شمارند تیغ پدر بهمن و گرز پسر زال¹¹³³

Behmen’in babasının kılıcı ve Zâl’in oğlunun gürzü, senin kılıcın ve gürzün karşısında değersiz olurlar.

¹¹²⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 97.

¹¹³⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 136.

¹¹³¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 417.

¹¹³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 485.

¹¹³³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 445.

هستی تو چون سلیمان بر اسب بادپای

1134 هستی تو چون فریدون با گرز گاسار

Sen rüzgâr gibi giden atın üzerinde Süleyman gibisin, inek gibi/inek büyüklüğünde gürze sahip Ferîdûn gibisin.

شد مظفر چون ز نعل مرکبانش روز رزم

1135 در عراق و در خراسان گرد بر گردون رسید

Savaş günü atının nalı sayesinde muzaffer olunca, atının ayağının tozu Irakta ve Horâsân'da feleğe ulaştı.

پیکر پیل است اسبش را ولیکن گاه جنگ

1136 پیل ازو بگریزدی گر در صف هیجاستی

Savaş zamanı onun atı, fil cüssesinde. Hatta savaş meydanında fil ondan kaçar.

Mu'izzî, "Ebû Sa'îd Zeynulislâm Muhammed b. Naşr b. Mansûr'a Övgü" başlıklı kasidesinde çok keskin bir tür kılıç olan şemşâma örnek vermektedir:

در هوا هر ساعتی گردون ز رعد و ابر و برق

1137 ژنده پیلان شگرف و کوس و صمصام آورد

Felek havada her saat, gök gürültüsünden, bulut ve şimşekten acayip savaşçı yiğitler, kös (davul) ve semsâm çıkarır.

Mu'izzî, "Vezir Nizâmulmulk'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde Arapların mızraklarıyla, Deylemîler'in de merzâkıyla övündüklerini söylemekte; Deylemî savaşçılarına özgü bir tür küçük mızrak veya hançer denilen merzâkı ve mızrağı örnek olarak zikretmektedir:

ز خامه تو عطار دهمی سرافرازد

1138 چنان کجا عرب از رُمح و دیلم ار مرزاق

Nasıl ki Araplar mızraklarıyla, Deylemîler de merzâkıyla¹¹³⁹ kıvanç duyuyorlarsa, kaleminle de Utârid yıldızı öyle kıvanç duymaktadır.

Mu'izzî, vezir Faḥrulmulk'ü överken kaleme aldığı bir kasidesinde Faḥrulmulk'ün kılıcı hakkında can alan ve düşmanın gücünü kıran gibi ifadeler kullanmaktadır:

بدان شمشیر جان آویز زور دشمنان بشکن

1140 بدان شاهین آهو گیر چشم دشمنان بر کن

¹¹³⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 204.

¹¹³⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 136.

¹¹³⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 718.

¹¹³⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 159.

¹¹³⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 428.

¹¹³⁹ Deylemî savaşçılarına özgü bir tür küçük mızrak veya hançer. Mu'izzî, *Dîvân*, dipnot, s. 428.

¹¹⁴⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 594.

O can alan/asan kılıçla, düşmanın gücünü kır! O ahu yakalayan şahinle, düşmanın gözünü oy!

Mu‘izzî, Emîr Arslan Argû’yu övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Emîr Arslan Argû dışında hiçbir şâhın, iki yıllık süre zarfında kılıç ve mızrakla bu kadar fetih yapmadığını vurgulamaktadır:

تا از ایشان هیچ شاه و هیچ خسرو در دو سال کرد چندین فتح گوناگون به شمشیر و سنان¹¹⁴¹

Bunlardan başka iki yıl içinde hiçbir şâh ve hüsv, kılıç ve mızrakla bu kadar çeşitli fetih yapmadı.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Atını Vasfette” başlıklı kasidesinde Ferîdûn’un, Dehhâk’ın başını inek büyüklüğünde olan gürzle nasıl ezdiyse, Sultan Sencer’in de düşmanın başını, aslan büyüklüğündeki gürzle öyle ezdiğini beyan etmektedir:

تو سر دشمن به گرز شیر پیکر کوفته چو سر ضحاک افریدون به گرز گاوسار¹¹⁴²

Ferîdûn’un, Dehhâk’ın başını inek cüssesindeki gürzle ezdiği gibi, sen de düşmanın başını, aslan büyüklüğündeki gürzle ezdin.

Vezir Nizâmulmulk’ün oğlu vezir Mueyyidulmulk’ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, vezir Mueyyidulmulk’ün elini hançere uzatmasıyla düşmanın gözünden kanın akıp gideceğini belirtir:

کاریز خون ز دیده دشمن کند روان هر که که دست را به سوی خنجر آورد¹¹⁴³

Elini ne zaman hançerine götürse, düşmanın gözünden kan döker.

Mu‘izzî, “513 Yılıının Cemâdiye’l-evvel ayının 12’sinde Sâve Savaşı ve Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidesinde düşman safının taş, demir, çelik ve duvarla siper yaptığına örnek göstermektedir:

مصاف خصم تو گفتی که بر کشید فلک ز سنگ و آهن و پولاد باره و دیوار¹¹⁴⁴

Senin düşmanın savaş safı, sanki taştan, demirden, çelikten ve duvardan feleğe kadar çekildi.

Mu‘izzî, “Sultan Berkyârûk’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde savaş günü Şebdîz atının savaş meydanında dört nala hücum ettiğinden söz etmektedir:

¹¹⁴¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 673.

¹¹⁴² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 286.

¹¹⁴³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 181.

¹¹⁴⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 199.

بیامد فتح و جولان کرد گرد سُم شب‌دیزت چو شب‌دیز تو روز رزم در ناورد و جولان شد¹¹⁴⁵

Fetih geldi ve atının toynağının tozu kalktı. Savaş günü, senin Şebdîz gibi olan atın dörtnala koşup hücum etti.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidelerinde Antakya’da Frenklerin kemiklerinin, Sultanın ordusundaki atların ayakları altında tuzla buz olacağını vurgulamaktadır:

استخوانهای فرنگان بر در انطاکیه زیر پای و دست اسبان سپه گردد طحین¹¹⁴⁶

Antakya’da Batılıların/Frenklerin kemikleri, ordunun atlarının ayakları ve nalları altında un olur.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı kasidesinde ise Sultan Sencer’in, ordusundaki süvari ve fillere sayısız düşman askerini Ġazne’den Bust’a kadar gönderdiğini söyleyerek, fillere de örnek göstermektedir:

چون خصم فرستاد ز غزنین به در بست با کوبه و پیل یکی لشکر جرار

آشوب صف میمنه شان تا حد کابل آسیب تف مسیره شان تا در قُزدار¹¹⁴⁷

Düşmanı, süvari ve fille çok sayıda askeri, Ġazne’den Bust’un kapısına kadar gönderince,

Savaş meydanının sağ tarafındaki saf, Kâbil’e kadar karıştı. Kuzdâr’a kadar yolları/güzergâhları darmaduman oldu.

4.3. Mu‘izzî’nin Dîvânı’nda Yer Alan Selçuklu Ordusunun Savaş Kıyafetleri ve Giyim Eşyası

Büyük Selçuklu ordusunun savaş kıyafetleri, devletin giyim eşyası özelliğini taşıdığı ve yansıttığı gibi, döneme ve devlete özgü bir simge olarak da kabul edilmektedir. Giyilen ve hazırlanan savaş kıyafetleri de savaş aletlerine karşı savunmanın ve savaşın şiddetinin göstergesidir. Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen ve Büyük Selçuklu sultanlarının ve ordudaki askerlerin giyindiği savaş kıyafetleri: miğfer, demir miğfer manasında hûd (خود), zırh, bir diğer zırh manalarına gelen cevşen (جوشن) ve dir‘e

¹¹⁴⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 170.

¹¹⁴⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 582.

¹¹⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 202.

(درعه); zırha benzeyen ve bir tür savaş kıyafeti olan seleb; zırhlı şövalye süvari kıyafeti olan bergustuvândır (برگستوان). Bu kıyafetlerin imalinde Türkler nasıl hüner sergilemişlerse, üstlerinde ağır bu kıyafetlerle savaşa gidip hareket halinde savaş aletlerini kullanmalarında da öyle hüner sergiledikleri aşikârdır. Savaş kıyafetleri dışında Büyük Selçuklu dönemine özgü diğer giyim eşyaları da bu başlık altında ele alınacaktır.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in veziri Kiyâ Ebu’l-Feth Mucîrulmuluk Mueyyideddîn ‘Alî b. Huseyn-i Erdistânî’yi överken kaleme aldığı bir şiirinde savaş kıyafetlerinden miğfer ve zırha örnek göstermektedir:

هر یک فکنده از سر و تن مغفر و زره وز بیم جان گرفته به کف رکوه و عصا¹¹⁴⁸

Her biri başından miğferi ve vücudundan zırhı atmış. Can korkusundan avcuna mendil ve asâ almış.

Mu‘izzî, “Hôrâsân’ın Reisi Tâceddîn Munî’i b. Mes‘ûd’a Övgü” başlıklı kasidesinde de zırh anlamına gelen “cevşen” ve “hoftân”ı, demir miğfer manasında “hûd”u ve zırhı zikretmektedir:

اگر کنند سر و گردن و شکم پنهان به خود و جوشن و خفتان مخالفان حقود

دریده و زده و کوفته کنی همه را شکم به نیزه و گردن به تیغ و سر به عمود¹¹⁴⁹

Düşman muhalifler başlarını, boyunlarını, karınlarını demirden miğfer ve zırh ile saklasalar da,

(Tâceddîn Munî’i) hepsini yırttı, parçaladı ve ezdi; karnını mızrak, boynunu kılıç ve başını gürzle.

Sultan Sencer’i övmek ve Ġazne Fethi’ni anlatmak için kaleme aldığı bir şiirde Mu‘izzî, aynı şekilde zırh ve miğferi anmaktadır:

به زخم تیرشان بر تن همی چون دام شد جوشن به زخم گرزشان در سر همی چون جام شد مغفر¹¹⁵⁰

Onların ok darbesine karşı (düşmanların) bedenindeki zırh, elbise gibi oldu. Gürz darbelerine karşı başlarındaki miğfer, kadeh gibi oldu.

¹¹⁴⁸ Mu‘izzî, *Divân*, s. 44.

¹¹⁴⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 135.

¹¹⁵⁰ Mu‘izzî, *Divân*, s. 196.

Mu‘izzî, kaleme aldığı bir kıtasında da zırh anlamına gelen cevşen ve miğfer örneğine yer vermektedir:

هزار جوشن و تن در میانه جوشن¹¹⁵¹ هزار مغفر و سر در میانه مغفر

Binlerce zırh ve beden, zırhın arasında; binlerce miğfer ve baş, miğferin arasındadır. Mu‘izzî, vezir Faḥrulmulk’i överken söylediği kasidelerinde zırh, bir başka zırh manasına gelen dir‘e ve zırhlı şövalye süvari kıyafeti olan bergustuvâna değinmektedir:

به روز رزم زره بر تن مخالف او¹¹⁵² ز هم گسسته شود همچو تارهای حریر

Savaş günü düşmanlarının üstündeki zırh, ipek kumaşı/ipliği gibi birbirinden ayrılır.

صد آفتاب مُضمَر و صد بحر مُدغم است¹¹⁵³ زیر زره و درعه و بند قباى تو

Zırh ile dir‘enin altında ve senin kabanının altında, yüz güneş gizlenmiş ve yüz deniz birleşmiştir.

برگستوان خویش کند چرخ لاجورد¹¹⁵⁴ پروین کند پشیزه برگستوان خویش

Lacivert çarkifelek, kendi bergustuvânını (zırhlı şövalye süvari kıyafeti) yapar. Pervîn yıldızı da kendi bergustuvânına pul işler.

Mu‘izzî, “Seyyid er-Ru‘esâ Ebu’l-Meḥâsin b. Kemâluddevle’ye Övgü” başlıklı kasidesinde zırh anlamlarına gelen “cevşen” ve “dir‘e”yi; zırhlı şövalye süvari kıyafeti olan “bergustuvân”u, bir beyitte üçünü birden örnek göstererek zikretmektedir:

در مصاف دشمنان با نیزه و شمشیر او¹¹⁵⁵ چیست ضایع تر ز درع و جوشن و برگستوان

Düşmanların safında/karşısında, onun mızrağı ve kılıcı yanında zırh, savaş kıyafeti ve zırhlı şövalye süvari kıyafetinden daha faydasız olan bir şey var mıdır?

Melik Ebû ‘Alî Faḥrulme‘âlî Zu’l-se‘âdât Şerefşâh-i Ca‘ferî’yi överken kaleme aldığı bir beyitte Mu‘izzî, askerlerin kıyafetinin tilki tüyünden olduğuna dikkat çekmektedir:

از آنکه جامه شیرانش موی روباه است¹¹⁵⁶ به پیش او همه شیران زبون چو روباهند

¹¹⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 794.

¹¹⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 256.

¹¹⁵³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 687.

¹¹⁵⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 420.

¹¹⁵⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 608.

Onun askerlerinin (aslan gibi yiğit savaşçıların) kıyafeti, tilki tüyünden olduğu için onun karşısında bütün aslanlar, tilki gibi korkak/aciz olurlar.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü ve Ġazne Fethi” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in ordusunun komutanlarının kaftan giydiklerinden ve zırh delen hünere sahip olduklarından söz etmekte ve kaftana yer vermektedir:

امیران سپاه او عدو بندان خصم افکن
کمین سازان تیر انداز خفتان پوش جوشن در¹¹⁵⁷

Ordusunun komutanları, düşman(ları) tutuklayan ve düşman(ları) yere yatan kişilerdir. Pusu kuran, ok atan (ve) kaftan giyip zırh delenlerdir.

Büyük Selçuklu dönemine özgü dîvânda geçen diğer giyim eşyaları: kalpak, kemer, şapka (kûlah), kâbâ (kaban: قبا), hil‘at (خلعت); çok değerli ve pahalı bir elbise olan

“hölî (حلی); altın dokumalı ve işlemeli bir kıyafet olan “holel” (خلل); bir tür pamuklu kumaş olan “kîrbâs” (کرباس); eski bir elbise türü olan “muneyyer” (منیر); başörtü (مِعْجَر); “dîbâ ve harîr” denilen ipekli elbise; fetih kıyafeti; meşhur, güzel ve yumuşak dokulu Anadolu gömleğine verilen bir isim olan “Ġurte-i Rûmî” (Rûmî elbisesi: غرطة رومی); “tûzî” (طوزی) denilen yazlık bir elbise; beyaz bir ipek elbise olan “mulhem” (ملحم); kadınların, hatiplerin ve keşişlerin giydikleri çok bol ve uzun olan bir kıyafet “taylesân” (طيلسان); keten ve ipekten dokunmuş bir kumaş türü olan “kaşab” (قصب); sade ipek ve nakışlı elbisedir.

Büyük Selçuklu dönemine özgü Mu‘izzî Dîvânı’nda geçen ve yukarıda zikrettiğimiz kıyafetlerden örnekler:

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidelerinde giyim eşyalarından kalpak, kemer, tâç ve şapkaya örnek vermekte; Türklerin ellerinde kılıcın, başlarında da kalpağın olduğuna vurgu yapmaktadır:

جمال جمله پدید آمد از کلاه و کمر
کمال جمله پدید آمد از کمند و کمان

¹¹⁵⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 172.

¹¹⁵⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 196.

کلاه بر سر ترکان و تیغشان در دست

چو مهر در حَمَل و مشتری است در سرطان¹¹⁵⁸

Bütün güzellikler kalpak ve kemerden ortaya çıktı, bütün olgunluklar yay ve yay kirişinden ortaya çıktı.

Türklerin başlarındaki kalpak ve ellerindeki kılıçlar, Koç burcundaki güneş ve yengeç burcundaki Müşteri (Jüpiter) gibidir.

تاج و کلاه و افسر و تیغ و نگین و تخت

هر شش خدای کرده ز تو جاودان ضمان¹¹⁵⁹

Tâç, kalpak, şapka, kılıç, yüzük ve taht; Allah altısından her birini seninle sonsuz kıldı.

با قُرطه رومی همه چون بدر منیرند

بر مرکب تازی همه چون باد وزانند¹¹⁶⁰

Rûmî elbisesiyle hepsi parlak dolunay gibi; Arap atı üzerinde hepsi esen/şiddetli rüzgâr gibidir.

“Vezir Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, kabana örnek vermektedir:

صد آفتاب مُضمَر و صد بحر مُدغم است

زیر زره و درعه و بند قباى تو¹¹⁶¹

Zırh ile dir‘enin altında ve senin kabanının altında, yüz güneş gizlenmiş ve yüz deniz birleşmiştir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın Bağdat’tan Başkente Dönüşü” başlıklı bir kasidesinde Sultana özgü bir tür kıyafet olan ve kaftan da denilen hil‘at giyim eşyasını zikretmektedir:

نموده خدمت خویش و گرفته خلعت شاه

فزوده مرتبه و باز گشته خرم و شاد¹¹⁶²

Hürmetini/hizmetini gösterdi ve şah hil‘atını/kaftanını aldı. Mertebesi arttı, mutlu ve gururlu geri döndü.

Mu‘izzî, “Sultan Berkıyâruḡ’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde çok değerli bir elbise olan “ḥolî” ve altın işlemeli bir giysi olan “ḥolel’e” örnek vermektedir:

حُلّی بست و حُلّل پوشید باز اندر مه نیشان

اگر در ماه تشرین از حُلّی وز حَلّه عریان شد¹¹⁶³

¹¹⁵⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 536.

¹¹⁵⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 544.

¹¹⁶⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 177.

¹¹⁶¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 687.

¹¹⁶² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 137.

Ekim ayında çok değerli bir elbise (holî) ve altın işlemeli kıyafetten (holel) yoksun olunduyrsa da, Nisan ayında gene holî bağlayıp ipek giydi.

Mu‘izzî, “Vezir Mueyyidulmulk b. Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde başörtüsü ve ipek elbiseyi anmaktadır:

در هر زمان حسد برد از معجر و حریر
خصمی که پیش او زره و مغفر آورد¹¹⁶⁴

Onun önünde zırhını ve miğferini çıkaran düşman, her zaman başörtüsünü ve ipek elbisesini kıskanır.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’e hem övgüde bulunduğu hem de Sultan Sencer’in Gazne Fethi’ni anlattığı “Sultan Sencer’e Övgü ve Gazne Fethi” başlıklı kasidesinde Sultan Sencer’in, fethi kazanınca Gazne’de ipek elbise, mücevher ve altınla dolu kaleler fethettiğini söyleyerek ipek elbise örneğine yer vermektedir:

چو گشتی چیره بر غزنین گشادی قلعه هایی را
همه پر جامه دیا همه پر گوهر و پر زر¹¹⁶⁵

Muzaffer olunca, Gazne’de hepsi ipek elbise, mücevher ve altınla dolu kaleler fethettin.

Mu‘izzî, Büyük Selçukluların emîri olan Muşeyyedulmulk Mes‘ûd b. Muhammed b. Manşûr ‘Amîd-i Nîşâbûrî hakkında kaleme aldığı bir şiirinde ipek anlamına gelen “harîr” ile ipek bir elbise olan “holle” ifadesini kullanmaktadır:

جامه ز حریر و حُلّه دارد
سرمایه ز لعل و دُرّ منثور¹¹⁶⁶

Kıyafet(i) ipektendir ve ipek elbisedendir; sermaye ise lal ve saçılmış inciden.

Şeyhulislâm Şerefeddîn Muhammed’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, uzun beyaz elbiseleri ve ipek elbiseleri anmaktadır:

که فرستد خیل در خیل و قطار اندر قطار
سوی لشکرگاه شاهان از ثیاب و از نعال

که ز سیم و حُلّه او سوی درویشان شهر
کسیه بر کیسه روان است و جوال اندر جوال¹¹⁶⁷

Bazen yığın yığın ve sürü sürü, şâhların ordugâhına doğru elbiseler ve nallar gönderir.

¹¹⁶³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 169.

¹¹⁶⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 181.

¹¹⁶⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 197.

¹¹⁶⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 367.

¹¹⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 455.

Bazen de şehrin dervişlerine, gümüş/para ve ipek elbiselerinden kese kese ve çuval çuval gönderir.

Mu‘izzî, “Kirman Veziri ‘Alâi’nin Oğlu Nâşireddîn Mucîruddevle-yi Mukerrem’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde sade ve nakışlı ipekten bahsetmektedir:

عاشقان را ماند و مانند مرغی طُرفه است که حریر ساده پوشد که مُنَقَّش پرنیان¹¹⁶⁸

Âşıklara benzer ve bir kuş gibi (bûlbûl) maşuktur. Bazen sade ipek giyer bazen de nakışlı ipek.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde meclis zamanında herkesin giydiği işret elbisesine yer vermektedir:

به روز بزم همه جامه‌های عشرت پوش به روز رزم همه نامه‌های نصرت خوان¹¹⁶⁹

Bezm/meclis günü, herkes işret elbiselerini giysin. Rezm/savaş günü, herkes zafernâmeleri okusun.

Mu‘izzî, “Ġazne Fethi; Sultan Sencer, Muḥammed ve Maḥmûd’un Anneleri Tâceddîn Hâtun’un Süvari Birliğine Ulaşması” başlıklı kasidesinde renk renk elbiselerden bahsetmektedir:

زود باشد که از در غزنین دُر جهای جواهر مخزون

جامه‌های بدیع رنگارنگ تحفه‌های غریب گوناگون¹¹⁷⁰

*Rengârenk güzel elbiseleri, türlü türlü ilginç hediyeleri,
Ġazne sınırında cevherlerle dolu hazineleri alması çabuk olur.*

Mu‘izzî, kaleme aldığı kıtalarının birinde Rûmî elbisesi ifadesini kullanmaktadır:

در کنارم درّ و فیروزه است و لعل از جود او در وثاقم جامه رومی و زرّ جعفری¹¹⁷¹

Onun cömertliğinden ötürü kucagımda inci, firûze ve la’l vardır, hânemde/odamda ise Rûmî kıyafeti ve Ca’ferî altını.

Mu‘izzî, “Cemâlulmulk ve’d-dîn Ebû Ca’fer Muḥammed b. Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Rûm ruhbanının kıyafetini zikretmektedir:

تیغ او پوشید گویی جامه رهبان روم روی بدخواهش به جای سیم خور در زر گرفت¹¹⁷²

¹¹⁶⁸ Mu‘izzî, *Divân*, s. 507.

¹¹⁶⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 518.

¹¹⁷⁰ Mu‘izzî, *Divân*, s. 556.

¹¹⁷¹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 797.

Onun kılıcı, sanki Rûm ruhbanının kıyafetini giydi. Onun düşmanının yüzü, gümüş rengi (beyaz) yerine, altın rengini aldı (altın gibi sapsarı kesildi).

Bunların dışında dîvânda zikredilen diğer giyim eşyaları: Râhip, Yahudi, Zerdüşti kıyafeti, ihram kıyafeti ve matem elbisesidir.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’ın Nedîmi Vezir Nizâmulmulk’ün Oğlu ‘Îmâdulmulk Ebu’l-Kâsım’a Övgü” başlıklı kasidesinde “muhrim” diyerek ihram kıyafetini giyeni anmakta ve dolaylı olarak ihram kıyafetine işaret etmektedir:

حضرت تو هست کعبه خدمت تو هست حج من رهی هستم چو مُحَرَّم مانده اندر اجتهاد¹¹⁷³

Sarayın Kâ’be gibi, hizmetin de haç gibidir. İhram kıyafetini giymiş ben, ictihatta rehber/yolcuyum.

Mu‘izzî, “Tâculmulk Ebu’l-Ġanâ’im-i Fârsî’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Hristiyanın matem elbisesine; Yahudi ve Zerdüşti kıyafetine yer vermektedir:

آمد آن فصلی که نصرانی سلب گردد هوا تا کند باغ بهشتی را یهودی طیلسان¹¹⁷⁴

Hristiyanın matem elbisesi giydiği o mevsim geldi. Hava, cennet bahçesini Yahudi, Zerdüşti kıyafetine bürür.

¹¹⁷² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 77.

¹¹⁷³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 176.

¹¹⁷⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 636.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MU‘İZZÎ DÎVÂNÎ’NDA TÜRKLER, TÜRK BOYLARI VE KAVİMLER

Türklerin inançta gök tanrıcılık, ailede adalet, mâzide tarihîlik ve ahlakta alplık gibi özellikleri vardır. Asil, kahraman ve cengâver bir milletin adıdır Türk.

Türkçe konuşan toplulukların tarihte Hôrâsân (Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında yer alan Buğârâ, Semerkand, Hucend ve Tirmiz gibi merkez bölgeler) ve Mâverâ’unnehir (Tûrân) bölgelerinde, diğer bir isimlendirmeye Türkmenistan, Özbekistan, Tâcikistan ve Çin egemenliğindeki doğu bölgesinin adı olan Türkistan’da ve şehirlerinde, ne zaman ve ne şekilde bulunduğunu ayrıntısıyla ortaya koyan W. Barthold ve çeşitli çalışmalarla konuyu bir medeniyet çerçevesinde ele alan Osman Turan, birçok dildeki bilgileri bir araya getirerek sonuca varmışlardır.¹¹⁷⁵

İlk Farsça şiirlerde Türk boyları ve özellikle Türk bölgesi olarak anılan yer adları, dîvânda ziyadesiyle ve yoğun bir şekilde yer almaktadır. Bunların hepsini sıralamak mümkün değildir. Yine ilk dönem şiirlerinde Türk, bölge adı olarak¹¹⁷⁶ ve ayrıca o bölgenin insan güzelliği açısından¹¹⁷⁷ anılmakta, çeşitli vesilelerle Kâşgar, Karluk (Halluh), Özkend, Hoten yer ve soy adları kullanılmaktadır. Gazneliler döneminde X. asrın sonlarında ve XI. asrın başlarında yaşamış olan ‘Unşurî, Ferruhî ve Menûçehrî gibi bu üç şairin şiirleri yanında şairimiz Emîr Mu‘izzî’nin şiirleri şaşılacak derecede Türk dünyasıyla ilgilidir. Tûrân, Türkistan ve yine yer adı olarak Türk’ü defalarca anmaktadır.¹¹⁷⁸ Bu şehir ve bölgeler de Mu‘izzî’nin şiirlerinde esin kaynağıdır.

Büyük Selçuklular dönemi şairi Emîr Mu‘izzî’nin dîvânında genel olarak Türk adının yanı sıra Karluk (Halluh), Hazar, Çiğil, Yağma boy adları kullanılmış ve kimi zaman da yerlere nispet ederek Çin Türkleri; Çiğil ve Kândahâr Türkleri şeklinde

¹¹⁷⁵ Bk. Adnan Karaismailoğlu, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 20-23.

¹¹⁷⁶ Gilbert Lazard, *Les Premiers, Poetes Persans* (Eş‘âr-i perâkende-yi kadîmterîn şu‘arâ-yi Îrân), C I-II, Tahran, 1962 (II. cilt metin), Paris, 1964 (I. Cilt çeviri ve biyografik bilgiler), C II, s. 14, 160.

¹¹⁷⁷ Lazard, *Les Premiers, Poetes Persans*, C II, s. 80, 136.

¹¹⁷⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, Tûrân, s. 23, 54, 157; Türkistân, s. 72, 79, 130, 154; Türk (Tûrân ve Irk anlamında), s. 79, 159, 164, 165.

isimlendirmelere de gidilmiştir.¹¹⁷⁹ Diğer başlıklar altında aktarılabacak beyitlerde Türk boyları, dîvânda hem boy adı olarak hem de yer adı olarak iki türlü işlenmiştir. Türk boyları boy olarak ayrı başlıkta, yer adı olarak da işlenen aynı Türk boyları, yer ve bölge adı olarak ayrı başlıkta ele alınıp örneklendirilmektedir.

1. Türk Boy Adları

Tespitimize göre dîvânda işlenen Türk boy adları: Karluk (Halluḥ), Hazar, Çiğil, Yağma, Kıpçak'tır. Bu Türk boylarıyla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

1.1.Çiğil

“Melik Sencer’in Veziri Kiyâ Ebu’l-Feth Mucîrûlmulk Mueyyideddîn ‘Alî b. Huseyn-i Erdistânî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Çiğil boyundan bahsetmektedir:

قومی بر آمدند به بی دادی از چِگِل
اندر عدد چو مورچه بی حد و انتها¹¹⁸⁰

Çiğil’den sayıca karınca gibi sınırsız ve sonsuz zulümle/adaletsizlikle dolu bir kavim çıkardılar.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek ve Mâverâ’unnehir fethini anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Çiğil ve Hoten boyuna vurgu yapmaktadır:

سیماب شد تن چِگِلی از نهیب سر
طباطب شد دل خُتنی از نهیب جان¹¹⁸¹

Başının (kesileceği) korkusundan Çiğilli’nin bedeni, civa gibi oldu/eridi. Can korkusundan Hotenli’nin kalbi yerinden çıkacakmış gibi attı.

Mu‘izzî, “Vezir Mueyyidulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Çiğil boyundan olan Çiğilli’yi ve Hotenli’yi zikretmektedir:

افروخته وثاق تو از شمسِ چِگِل
آراسته سرای تو از لُبت خُتن¹¹⁸²

Senin hânen/odan, Çiğil güzeliyle aydınlanmış. Sarayın ise Hoten güzeliyle süslenmiş/donanmış.

¹¹⁷⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, Halluḥ, s. 6, 13, 17, 28; Özkend, s. 34; Yağma, s. 6, 13, 17, 28; Çiğil, s. 34, 178; Hoten, s. 34, 159.

¹¹⁸⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 44.

¹¹⁸¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 553.

¹¹⁸² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 607.

Mu‘izzî, “Vezir Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı bir terkîbbendde Çiğil boyunu, güzelleri yönüyle anmaktadır:

ور قبله بتان چگل نیستی رخس
او را قبول قبله احرار نیستی¹¹⁸³

Onun yüzü, Çiğil güzellerinin kıblesi değilse, hür kişilerin kıblesi onun için makbul değildir.

Mu‘izzî, kaleme aldığı gazellerinin birinde Çiğil boyundan olan Çiğilli’yi ve Ḥotenli’yi anarak, her iki boyun güzelliklerine dikkat çekmektedir:

ختنی وار رخ خوب بیاراسته ای
چگلی وار سر زلف بیاراسته ای¹¹⁸⁴

Güzel yüz, Ḥotenli gibi süslenmiş. Zülüf ucu, Çiğilli gibi kesilmiş.

1.2.Yağma

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Yağma boy adını zikretmektedir:

ای شاه غلامان تو دارند به اقطاع
چین و ختن و کاشغر و خلع و یغما¹¹⁸⁵

Ey şâh! Çin, Ḥoten, Kâşgar, Halluḥ ve Yağma’da gulâmlarının iktâsı var.

Sultan Melikşâh’ı övmek ve Semerḳand Fethi’ni kutlamak için kaleme aldığı bir şiirinde Mu‘izzî, Yağmalılar askerler diyerek Yağma boyuna değinmektedir:

از خانیان گروهی کز خط شدند بیرون
جنگ آوران یغما جانیشان زدند یغما¹¹⁸⁶

Savaş meydanından kaçan/(Savaş meydanında) saf dışına atılan bir grup Ḥânî’nın canını, Yağmalılar askerler yağmaladılar.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı kasidesinde Yağma ve Ḥoten ordusu ifadesiyle Yağma boyuna işaret etmektedir:

سپاه دار رسولی و سید ملکان
پناه لشکر یغما و لشکر ختنی¹¹⁸⁷

Resûlün ordu komutanı ve meliklerin seyyididir. Yağma ve Ḥoten ordusunun dayanağıdır.

¹¹⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 742.

¹¹⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 786.

¹¹⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 3.

¹¹⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 5.

¹¹⁸⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 708.

1.3.Karluk (Halluḥ)

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Türk boyu Karluk’tan söz etmektedir:

چنو نژاد کس اندر قبیلہ خلخ
1188 چنو ندید کس اندر ولایت قبیچاق

Halluḥ kabilesinde onun gibi kimse doğmadı. Kıpçak vilayetinde onun gibisini kimse görmedi.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek ve Gazne Fethi’ni anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Kürt, Arap, Hint ve Halluḥ soyuna değinmektedir:

گشتند سراسیمه و مخذول به یکبار
1189 کُرد و عرب و غزنوی و خلخ و هندو

Kürt, Arap, Gazneli, Halluḥlu ve Hintli hepsi korku içinde birden kaçıştılar.

Mu‘izzî, bir gazelinde Yağma ve Halluḥ soylarını, güzellikleri yönüyle anmaktadır:

ای آفتاب یغما ای خلخی نژاده
1190 هم ترک ماه رویی هم حور ماه زاده

Ey Yağma güneşi (güzeli) ve ey Halluḥ soyundan/ırkından olan! Hem ay yüzlü güzel hem de ay zâde hûrisin.

Mu‘izzî, “Vezir Mueyyidulmulk b. Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde de Karluk (Halluḥ) boyunun güzellerinden bahsetmektedir:

بتان خلخ و یغما چو حور عین زده صف
1191 میان خلد برین چون کنار کوثر او

Halluḥ ve Yağma güzelleri, cennet-i âlânın ortasında ve Kevser havuzunun kenarında huri gözlüler gibi saf tutmuş.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde boy olarak Karluk’tan (Halluḥ) söz etmekte ve o boyun güzellerine dikkat çekmektedir:

جمال خویش چمن را به عاریت دادند
1192 بتان خلخی و لعبتان کاشانی

Halluḥ güzelleri ve Kâşân sevgilileri, çimenin kendi cemâlini/güzelliğini ödünç verdiler.

¹¹⁸⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 431.

¹¹⁸⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 202.

¹¹⁹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 785.

¹¹⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 684.

¹¹⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 696.

1.4.Kâşgar

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Kâşgar boyuna yer vermektedir:

همیشه تا که بود ارغوان و مرزنگوش به سان عارض و زلفین ترک کاشغری¹¹⁹³

Her zaman erguvan ve mercan köşkü çiçeği, Kâşgar Türkünün (güzelinin) yanağı ve zülfü gibi olur.

“Vezir Faḥrûlmulk’ün Oğlu Vezir Kıvâmulmulk-i Şadreddîn Muḥammed’e Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Kâşgar boyundan bahsetmektedir:

صبح اقبالش دمیدست از ختن تا قیروان باد افضالش رسیدست از یمن تا کاشغر¹¹⁹⁴

İkbalinin sabahı Ḥoten’den Keyrevân’a kadar ulaşmış, cömertliğinin rüzgarı Yemen’den Kâşgar’a kadar esmiştir.

Türk boylarından olan Kâşgar boyu, dîvânda Mu‘izzî tarafından genelde bölge adı olarak işlenmiştir. Bu hususla ilgili ayrıntılar için çalışmamızın “Bölge, Yer Adı Olarak Türk Boy Adları” başlıklı bölümüne bakılabilir.

1.5.Hazar

“Vezir Faḥrûlmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, Hazar Türk boyuna yer vermektedir:

باز آمد از سفر به خضر صدر روزگار با عصمت و عنایت و تأیید کردگار¹¹⁹⁵

Devrin veziri (Faḥrûlmulk), Allah’ın ismeti, lütfu ve kudretiyle seferden Hazar’a geri döndü.

1.6.Kıpçak

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmulk’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Kıpçak Türk boyuna vurgu yapmaktadır:

چنو نژاد کس اندر قبیلہ خلخ چنو ندید کس اندر ولایت قبیچاق¹¹⁹⁶

¹¹⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 706.

¹¹⁹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 373.

¹¹⁹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 258.

¹¹⁹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 431.

Halluh kabilesinde onun gibi kimse doğmadı. Kıpçak vilayetinde onun gibisini kimse görmedi.

Yukarıda zikredilen bu boyların dışında Türk boylarıyla ilgili olan şu örnekte Mu‘izzî, Türk kabilelerinden olan Yağma ve Ceyhû kabilelerine örnek göstermektedir:

گهی نیزه بازی تو در رزم یغما
گهی فیل تازی در بزم جیحو¹¹⁹⁷

Bazen Yağma savaşında/rezminde sen mızrakla oynarsın, bazen de Ceyhu¹¹⁹⁸ meclisinde/bezminde fil koşturursun.

2. Bölge, Yer Adı Olarak Türk Boy Adları

2.1.Çiğil

Mu‘izzî, dîvânda Türk dünyasıyla ilgili olan birçok şiirinde Türkleri anmakta ve Türk boyu olan Çiğil’i de zikretmektedir.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı bir terkîbbendde Türk boyu Çiğil’i bölge adı olarak anmaktadır:

برآمد در چگل فتحی عجب بر دست ترکان
که آن فتح از شرف برنامه تأیید عنوان شد¹¹⁹⁹

Türklerin elinde sana Çiğil’de fetih çıktı. O fetih, zafer fermanının şerefiyle meşhur oldu.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde de Türk boyu Çiğil’den bahsetmektedir:

هم ز اقبال نشان بود و ز اعجاز دلیل
آنچه با ترمذ و خیل چگل و ختلان کرد¹²⁰⁰

Çırak ve sürüsüyle Çiğil ve Hotlân’da yaptığı şey, hem ikbalinden alamet hem de işlerinden kanıttı.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın Semerқand Fethi’ni anlatmak için kaleme aldığı bir şiirinde Türk boyu Çiğil’e bölge adı olarak yer vermektedir:

اگر گشادن روم و عرب عجایب بود
کنون گشادن روم و چگل عجایب تر¹²⁰¹

¹¹⁹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 686.

¹¹⁹⁸ ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, *Dîvân-i Emîr Mu‘izzî* neşrinde, s. 686’daki dipnotta, Türk kabilelerinden olan Ceyhû’nun aslında Cabgu olarak daha doğru olduğunu söylemektedir. Bk. Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 686.

¹¹⁹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 749.

¹²⁰⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 192.

Eğer Rûm ve Arap ülkesini fethetmek şaşırtıcı olursa, şu an Rûm ve Çiğil'i fethetmek daha şaşırtıcı olur.

2.2.Yağma

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde bölge adı olarak Yağma boy adını zikretmektedir:

ای شاه غلامان تو دارند به اقطاع
چین و خُتن و کاشغر و خَلخ و یغما¹²⁰²

Ey şâh! Çin, Hoten, Kâşgar, Halluḥ ve Yağma'da gulâmlarının iktâsı var.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için söylediği başka bir kasidesinde de Yağma boy adını anmaktadır:

خَلخ و یغما تو داری ور تو را هستی مراد
قیروان و روم همچون خَلخ و یغماستی¹²⁰³

Halluḥ ve Yağma senindir/Halluḥ ve Yağma'ya sahipsin. Eğer muradın varsa/gerçekleşirse, Keyrevân ve Rûm, Halluḥ ve Yağma gibi senin olur.

Mu'izzî, "Sultan Muğîseddîn Maḥmûd b. Gıyâseddîn Muḥammed b. Melikşâh-i Selcûkî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde de Halluḥ ve Yağma bölge adlarına yer vermekte ve Halluḥ ile Yağma güzeline vurgu yapmaktadır:

ور بود در خَلخ و یغما چنو ترکی دگر
قبله عشاق گیتی خَلخ و یغما بود¹²⁰⁴

Eğer Halluḥ ve Yağma'da onun gibi bir Türk/güzel daha olursa, dünya âşıklarının kıblesi, Halluḥ ve Yağma olur.

2.3.Karluk (Halluḥ)

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Türk boylarından Halluḥ bölge adına işaret etmektedir:

ای شاه غلامان تو دارند به اقطاع
چین و خُتن و کاشغر و خَلخ و یغما¹²⁰⁵

Ey şâh! Çin, Hoten, Kâşgar, Halluḥ ve Yağma'da gulâmlarının iktâsı var.

¹²⁰¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 280.

¹²⁰² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 3.

¹²⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 718.

¹²⁰⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 153.

¹²⁰⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 3.

Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk-i Fârsî'yi övmek için söylediği bir kasidesinde Mu'izzî, Halluḥ ve Kâşgar yer adlarından bahsetmektedir:

گاه جوش لشکرش در شام و در انطاکیه گاه گرد مرکبش در خَلْج و در کاشغر¹²⁰⁶

Ordusunun coşkusu bazen Şam ve Antakya'da, atının tozu da bazen Halluḥ ve Kâşgar'dadır.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için söylediği bir kasidesinde de Halluḥ bölge adına örnek vermektedir:

خلج و یغما تو داری ور تو را هستی مراد قیروان و روم همچون خلج و یغماستی¹²⁰⁷

Halluḥ ve Yağma senindir. Eğer muradın gerçekleşirse, Keyrevân ve Rûm, Halluḥ ve Yağma gibi senin olur.

2.4.Kâşgar

Ebu'l-Ġanâ'im Tâculmulk-i Fârsî'yi övmek için söylediği bir kasidesinde Mu'izzî, Kâşgar ve Halluḥ bölge adlarına yer vermektedir:

گاه جوش لشکرش در شام و در انطاکیه گاه گرد مرکبش در خَلْج و در کاشغر¹²⁰⁸

Ordusunun coşkusu bazen Şam ve Antakya'da, atının tozu da bazen Halluḥ ve Kâşgar'dadır.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için kaleme aldığı ve yukarıda da zikrettiğimiz bütün Türk boylarıyla ilgili örnek verdiğimiz bir kasidesinde, Türk boylarından olan Kâşgar bölge adını zikretmektedir:

ای شاه غلامان تو دارند به اقطاع چین و خُتن و کاشغر و خلج و یغما¹²⁰⁹

Ey şâh! Çin, Hoten, Kâşgar, Halluḥ ve Yağma'da gulâmlarının iktâsı var.

Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Mu'izzî, Kâşgar bölge adına belirtmektedir:

شه آفاق هست اندر خراسان نهیب و بیم او در کاشغر باد¹²¹⁰

Horâsân'da ufukların şâhıdır. Kâşgar'da da onun korkusu olsun/ondan korkulsun.

¹²⁰⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 399.

¹²⁰⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 718.

¹²⁰⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 399.

¹²⁰⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 3.

¹²¹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 150.

گرد گردانت رسید از کاشغر تا قیروان

شور شیرانت رسید از قیروان تا کاشغر¹²¹¹

Senin askerlerinin tozu Kâşgar'dan Keyrevân'a ulaştı. Askerlerinin öfkesi de Keyrevân'dan Kâşgar'a ulaştı.

“Vezir Nizâmulmulk’ün yeğeni Şemseddîn Şihâbulislâm ‘Abdurrezzâk’a Övgü” başlıklı kasidesinde Mu‘izzî, Kâşgar bölge adını beyan etmektedir:

ای برادر زاده صدری که دولت را اساس

از زمین کاشغر تا بحر قسطنطین نهاد¹²¹²

Ey vezirin (vezir Nizâmulmulk) erkek kardeşinin oğlu! Devletin temelini/özünü, Kâşgar'dan Konstantin Denizi'ne kadar attı.

Mu‘izzî’nin, Sultan Sencer’i övmek için söylediği bir kasidesinde de Kâşgar bölge adına vurgu söz konusudur:

سکه و خطبه به هر شهری به نام توس و بس

از یمن تا مولتان و از حلب تا کاشغر¹²¹³

Senin nâmına her bir şehirde, Yemen'den Multan'a, Halep'ten Kâşgar'a kadar, sikke basılıp hutbe okunur, (bu da) kafidir.

Mu‘izzî, “Vezir Fahrulmulk’ün Oğlu Vezir Kıvâmulmulk-i Şadreddîn Muhammed’e Övgü başlıklı” kasidesinde Kâşgar’dan, yer adı olarak söz etmektedir:

صبح اقبالش دمیدست از ختن تا قیروان

باد افضالش رسیدست از یمن تا کاشغر¹²¹⁴

İkbalinin sabahı Hoten'den Keyrevân'a kadar ulaşmış, cömertliğinin rüzgarı Yemen'den Kâşgar'a kadar esmiştir.

Mu‘izzî, “Şerefulmulk Ebû Sa’d Muhammed b. Manşûr’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Türk’ü güzel manasında zikretmekte ve Kâşgar’ı yer adı olarak anmaktadır:

ترک نزاید چنو به کاشغر اندر

سرو نروید چنو به غاتفر اندر¹²¹⁵

Onun gibi (bir) Türk (güzel), Kâşgar'da doğmaz. Onun gibi servi Gâtfer'de¹²¹⁶ yetişmez.

¹²¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 334.

¹²¹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 175.

¹²¹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 286.

¹²¹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 373.

¹²¹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 401.

¹²¹⁶ Servi ağaçlarıyla meşhur Türkistan’da bir şehir. Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nîşâbüri*, tsh. Muhammed Rızâ Xanberî, s. 961.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh ve vezir Nizâmulmulk’e mersiye söylediği bir şiirinde Kâşgar’a, bölge adı olarak değinmektedir:

موج زد دریای غم تا شاه دریا دل بمرد
هست زیر موجش از انطاکیه تا کاشغر¹²¹⁷

Gam denizi, derya şahını öldürene dek dalgalandı. Antakya’dan Kâşgar’a kadar dalgasının altındadır.

Mu‘izzî, vezir Nizâmulmulk’ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde de Kâşgar’ı, bölge adı olarak anmaktadır:

چون کشیدی زیر فرمان از حلب تا کاشغر
مصلحت جستی و در یک جای فرمودی مقام¹²¹⁸

Ḥalep’ten Kâşgar’a kadar fermanının altına aldın. Maslahat aradın ve bir yerde makam buyurdun.

“Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde Mu‘izzî, yer ve bölge adı olarak Kâşgar’a işaret etmektedir:

گرچه فرسنگی بود بالای میدان ملوک
از حلب تا کاشغر میدان سلطان سنجرست¹²¹⁹

Her ne kadar meliklerin meydanının yüksekliği bir fersah olsa da, Halep’ten Kâşgar’a kadar Sultan Sencer’in meydanıdır.

تو آن شهی که به نام تو خطبه کرد خطیب
چه در حجاز و چه در کاشغر چه در کرمان¹²²⁰

Sen, hatîbin ister Ḥicâz’da ister Kâşgar’da isterse de Kirman’da nâmına hutbe okuduğu bir şâhsın.

سنجر که نهیب خنجر او
در کاشغرست و زابلستان¹²²¹

Sencer’in hançerinin korkusu, Kâşgar ve Zâbulistan’dadır.

Sultan Melikşâh’ı övmek ve Mâverâ’unnehir Fethi’ni anlatmak için söylediği bir şiirinde de Mu‘izzî, bölge adı Kâşgar’a örnek göstermektedir:

تو ایدری و از فزع جنگیان تو است
در کاشغر مصیبت و اندر ختن فغان¹²²²

Sen buradasın ama senin savaştı askerlerinin korkusundan Kâşgar’da bela ve Ḥoten’de feryat figan vardır.

¹²¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 405.

¹²¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 474.

¹²¹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 88.

¹²²⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 515.

¹²²¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 646.

¹²²² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 553.

Melik Arslan Argû'yu övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu'izzî, Kâşgar'ı anmaktadır:

ای بلند اختر شهنشاهی که حدّ ملک توست از حبش تا کاشغر وز قیروان تا قندهار¹²²³

Ey yüce talihli şehinşâh! Devletinin sınırı Habeş'ten Kâşgar'a ve Keyrevân'dan Kandahâr'a kadardır.

Mu'izzî, Ebu'l-Kâsım 'Îmâdûlmulk b. Vezir Nizâmûlmulk'ü övmek için söylediği bir kasidesinde bölge adı olarak Kâşgar'ı ifade etmektedir:

یکی دیباست روی او که پیش او شود کاسد هر آن دیا که از بغداد و روم و کاشغر خیزد¹²²⁴

Onun yüzü, bir ipektir (gibidir). Bağdat, Rûm ve Kâşgar'dan gelen her ipek, onun yanında revaç görmez.

Mu'izzî, "Şemseddîn Ebu'l-Fazl Mecdûlmulk'e Övgü" başlıklı kasidesinde Kâşgar'ı, bölge adı olarak belirtmektedir:

بساط مملکتش را اگر بپمایند سری به کاشغریست و سری به قسطنطین¹²²⁵

Onun memleketinin sofrasını genişletirlerse, bir ucu Kâşgar'da ve bir ucu da Konstantin'de olur.

"Şerefulmulk Ebû Sa'd Muḥammed'e Övgü" başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Kâşgar bölgesine örnek göstermektedir:

ای شرف ملک شهی کاو گرفت ملک ز انطاکیه تا کاشغر¹²²⁶

Ey şâhlık devletinin şerefi! O, Antakya'dan Kâşgar'a kadar saltanat aldı.

Mu'izzî, dîvânında kaleme aldığı rubailerinin birinde de Kâşgar bölge adından söz etmektedir:

شمشیر ظفر ساز عدو سوز تورااست ز انطاکیه تا کاشغر امروز تورااست¹²²⁷

(Ey şâh!) Zafer kılıcı, düşmanı yakma ve yenme, sana layıktır. Antakya'dan Kâşgar'a bugün senindir.

Mu'izzî, "Mecdûlmulk'e Övgü" başlıklı kasidesinde Kâşgar bölge adına vurgu yapmaktadır:

¹²²³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 218.

¹²²⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 133.

¹²²⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 640.

¹²²⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 318.

¹²²⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 805.

کلک مُشعبد تو چراغی است نوربخش
از کاشغر زبانه زده تا به قیروان¹²²⁸

Senin sihirli kalemin nur saçan bir ışıktır. Kâşgar'dan Keyrevân'a kadar yanar.

Mu'izzî, Emîr İsmâ'îl-i Gilekî'yi övmek için kaleme aldığı bir terkîbbendde güzellerine vurgu yaptığı Kâşgar'ı, bölge adı olarak ifade etmektedir:

ور در ختن و کاشغری چو تو یک بت
محراب همه کس ختن و کاشغری¹²²⁹

Eğer Hoten ve Kâşgar'da senin gibi bir güzel varsa, herkesin mihrabı Hoten ve Kâşgar(dır) olur.

2.5.Hazar

Mu'izzî, “Vezir Faḥrûlmulk'e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Hazar Türk boyunu, bölge adı olarak anmaktadır:

باز آمد از سفر به خضر صدر روزگار
با عصمت و عنایت و تأیید کردگار¹²³⁰

Devrin veziri (Faḥrûlmulk), Allah'ın ismeti, lütfu ve kudretiyle seferden Hazar'a geri döndü.

2.6.Kıpçak

Mu'izzî, “Vezir Nizâmûlmulk'e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Türk boyu Kıpçak'tan bölge adı olarak bahsetmektedir:

چنو نژاد کس اندر قبیلۀ خلخ
چنو ندید کس اندر ولایت قیچاق¹²³¹

Halluh kabilesinde onun gibi kimse doğmadı. Kıpçak vilayetinde onun gibisini kimse görmedi.

3. Türklerin Güzellikleri

Mu'izzî, dîvânında genel olarak Türkler hakkında çarpıcı değerlendirmeler yapmakta; Türk adına ve özelliklerine yer vermektedir. Mu'izzî'nin, güzelliklerin ve olgunlukların Türklerden haber verdiği; hizmette ve sevgide Türklere gönül vermek gerektiği; İslâmın bekâsının Türklerin devletiyle sağlanacağı gibi tespit ve ifadeleri,

¹²²⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 642.

¹²²⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 756.

¹²³⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 258.

¹²³¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 431.

Türk adına olumlu ve yüceltici anlamları barındırmaktadır. Bunların yanı sıra güzel ve özellikli kişi şeklinde düşünülen Türk adı, Mu‘izzî tarafından doğrudan Türk’ü anmadan da ifade edilmiştir. Türklerin tabîî vasıflarından biri olan güzellik, zaten Türklere ve Türk sultanlarına yaraşır. Klasik Doğu şiirinde de Türk, güzel sıfatının yerine bir ad ya da sıfat gibi yaygın olarak kullanılmıştır.

Mu‘izzî’nin özellikle Sultan Melikşâh için yazdığı kasidelerinde dikkate değer ifadeler mevcuttur. Birçok şiirinde Türk güzellerine defalarca yer veren Emîr Mu‘izzî, bu kasidelerin birinde güzellik Türklere aittir derken; kahramanlıkları, devlet yönetimleri ve dinî inançları, bu özellikleriyle buluşturarak genel bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Cenâb-ı Hakk’ın, Türkistan’ı güzellik ve olgunluk içerisinde yarattığını; Türklerin kahramanlıkları, devlet yönetimleri, dindarlıkları, soy ve asaletleri gibi yönleriyle bu güzellikler ve olgunlukların Türklerden haber ve örnek verdiğini; Türklerin başlarındaki kalpak ve ellerindeki kılıçla üstün özelliklere sahip olduğunu; Türk ordusunun hiçbir olumsuzluktan etkilenmediğini; Allah’ın, cihan devletini Türklere verdiği için sevgide ve hizmette Türklere gönül vermek gerektiğini; İslâmın bekasının Türklerin devletiyle olduğunu ve Türklerin devletinin bekasının da sultanın devletiyle olduğunu beyan etmektedir:

مرادرست شد از آفریدگار جهان	که از جمال و کمال آفرید ترکستان
همه جمال ز ترکان همی دهند خبر	همه کمال ز ترکان همی دهند نشان
کلاه بر سر ترکان و تیغشان در دست	چو مهر در حَمَل و مشتری است در سرطان
همه زبون شمرند از هنر سوار دلیر	همه سبک شکنند از ظفر سپاه گران
دی و تموز در آن جنگیان اثر نکند	مگر فریشتگانند لشکر توران
به مهر و خدمت ترکان سپرد باید دل	چو کردگار به ترکان سپرد ملک جهان
بلی ز دولت ترکان بقای اسلام است	بقای دولت ترکان به دولت سلطان ¹²³²

¹²³² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 536.

Benim için doğrulandı ki cihanın yaratıcısı, Türkistan'ı güzellik ve olgunluk içerisinde yarattı.

Bütün güzellikler Türklerden haber veriyor. Bütün olgunluklar Türklerden örnek veriyor.

Türklerin başlarındaki kalpak ve ellerindeki kılıç, Koç burcundaki güneş ve yengeç burcundaki Müşteri (Jüpiter) gibidir.

Herkes yiğit savaşçıyı hünerde zayıf zanneder. Büyük orduyu zafer yolunda kolayca mağlup ederler.

Tûrân ordusu melek gibi olduğundan, Ocak ve Temmuz ayı/sıcak ve soğuk o savaşçılara tesir etmez.

Sevgide ve hizmette Türklere gönül vermek gerekir. Çünkü yaratıcı, cihan devletini Türklere vermiştir.

Evet, İslâmın bekası Türklerin devletiyledir. Türklerin devletinin bekası, sultanın devletiyledir.

Mu‘izzî, Emîr Arslan Argû’yu övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Türk’ü, güzel manasında ele alarak güzellikte huriyle bir tutmaktadır:

ترک من حورست و از رضوان به شب بگریخته است تا به خدمت روز و شب پیش شه ایران بود¹²³³

Benim Türküm/güzelim huridir. Gece gündüz İran şâhının yanında hizmet etmek için, geceleyin Rıdvan’dan kaçmıştır.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in veziri Mu‘îneddîn Muhtaşşılmuk Ebû Naşr Aḥmed b. Fazl b. Maḥmûd-i Kâşî için yazdığı bir şiirinde Türklerin oku için kartal tüyünün kullanıldığını, Türklerin oktaki mahareti ve Türklere has bu özellik şerefîyle, kartalın dünyadaki bütün kuşların şâhı olduğuna vurgu yapmaktadır:

تیر ترکان تو را پرّ عقاب آمد به کار زان شرف شد در جهان شاه همه مرغان عقاب¹²³⁴

Senin Türklerinin oku için kartal tüyü kullanıldı. Bu şeref nedeniyle kartal, dünyada bütün kuşların şâhı oldu.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in Türk ordusundan ve adamlarından her birinin hünerde, yiğitlikte, özellikli oluşunda ve sayıca, dağlar seli ile buhar dalgası kadar olduğundan söz etmektedir:

¹²³³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 172.

¹²³⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 69.

هر خیل ز ترکان تو چون سیل جبال است
هر فوج ز گردان تو چون موج بحارست¹²³⁵

Senin Türklerinden her bir takım, dağlar seli gibidir. Yiğitlerinden her bir bölük, buhar dalgası gibidir.

Mu‘izzî, bu beyitlerde görüldüğü gibi, ideal güzelliği Türk güzelleri üzerinde teşbih ve istiarelerle; Türklerin soyca taşıdıkları üstünlüklerle, dindarlıklarıyla ve hünerleriyle dile getirmiştir.

“Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘izzî, halkın gönlünü alan ve mutlu olan süvarilerin, güzellikleriyle ve iyilikleriyle Türk soylu ve aslen Türk olduklarına dair hiçbir şüphenin olmadığını söylemektedir:

این شوخ سواران که دل خلق ستانند
گوی ز که زادند و بخوبی به که مانند

ترکند به اصل اندرو شک نیست ولیکن
از خوبی و زیبایی خورشید زمانند¹²³⁶

Halkın gönlünü alan bu mutlu süvariler, sanki kimden doğdular ve güzellikte kime benzerler.

Aslen Türktürler, onda şüphe yoktur ama iyilik ve güzellikleriyle zamanın güneşidirler.

Mu‘izzî, vezir Faḥrûlmûlk’ü överken söylediği bir şiirinde Türk’ü, huri güzeliyle bir tutmaktadır:

به دیدار من شادی از سر گرفت
قدح بستد از ترک حورا نژاد¹²³⁷

Gözümde mutluluğa tutulmuş. Türk huri soyundan kadeh aldı.

Mu‘izzî, “Mes‘ûd ve Tuğrul’un Yeğenlerinin, Sultan Sencer’i Ağırması” başlıklı kasidesinde bölge adı olarak Türk diyarına vurgu yapmakta ve kahramanlıkları yönüyle Türk’ü anmaktadır:

اندر عراق و غزنین سلطان ز دست توست
واندر دیار ترک هم از دست توست خان¹²³⁸

Irak ve Gazne’de sultan senin elindedir. Türk diyarında da Hân senin elindedir.

Mu‘izzî, Türk dünyasıyla ilgili olan birçok şiirinde olduğu gibi, “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir terkîbbendinde de Türkleri anmakta ve Türklerin elinden fethin

¹²³⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 98.

¹²³⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 176.

¹²³⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 178.

¹²³⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 497.

gerçekleştiğine vurgu yaparak Türklerin taşıdıkları üstün özelliklere dikkat çekmektedir:

برآمد در چگل فتحي عجب بر دست ترکانت که آن فتح از شرف برنامه تأييد عنوان شد¹²³⁹

Türklerin elinde sana Çiğil’de fetih çıktı. O fetih, zafer fermanının şerefiyle meşhur oldu.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Türklerin soyca taşıdığı üstünlüklere yer vermektedir:

شکر گوی عفو و روزی خواره جود تواند هر چه اندر ترک خاقان است و خان است و تکین¹²⁴⁰

Her ne kadar Türklerde Hâkân, Hân ve Tekîn olsa da, affına ve bağışına şükretmek cömertliğinin âdetidir.

4. Firdevsî ve Şehnâme’nin Eleştirilmesi ve Hakir Görülmesi

Mu‘izzî’nin, Selçuklu sultanları, vezirler, emîrler, devlet adamları gibi şiirinde övdüğü kişiler, *Şehnâme* kahramanlarıyla sıkça ve ayrıntılı bir biçimde mukayese edilmiş ve onlardan üstün tutulmuştur. Mu‘izzî’nin dîvânında *Şehnâme*’nin önde gelen kahramanlarının küçük gösterildiği, hakir görüldüğü birçok örnek mevcuttur.

Büyük Selçuklu Devleti saray şairi Mu‘izzî, dîvânında Firdevsî’yi yalanlamakta ve Selçuklu sultanlarının büyüklüğünü, başarılarını anlatmaktadır. Mu‘izzî, dîvânındaki pek çok şiir ve beyitlerinde, kendi sultanları yanında Ferîdûnların, İskenderlerin kapıcı/hizmetçi bile olamayacağı ifadelerine yer vererek, Firdevsî’yi, eseri *Şehnâme*’yi ve *Şehnâme* kahramanlarını eleştirmiş, yalanlamış ve küçük görmüştür.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın doğuda ve batıdaki gücü, etkisi ve fethiyle, Keyhüsrev’in gücünün ve İskender’in fethinin unutulup gittiğini beyan etmektedir:

با فرّ تو و فتح تو در مشرق و مغرب از فرّ جم و فتح سکندر که کند یاد¹²⁴¹

Doğuda ve batıda kuvvetin ve fethinle, Keyhüsrev’in kuvveti ve İskender’in fethini kim hatırlar?

¹²³⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 749.

¹²⁴⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 524.

¹²⁴¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 139.

Sultan Melikşâh için kaleme aldığı bir kasidesinde Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ın fetihlerinin asıl ve gerçek olduğunu söylemekte ama Firdevsî’nin *Şehnâme*’de anlattıklarını yalan ve uydurma olarak nitelemektedir:

تاریخ فتوح تو درست است و حقیقت
افسانه شهنامه محال است و مُزَوَّر¹²⁴²

Senin fetihlerinin tarihi doğru ve hakikattir, Şehnâme’nin efsanesi ise asılsız ve uydurmadır.

Mu‘izzî, “Sultan Melikşâh’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Firdevsî’nin “ilginç hikâyeler ve fetihler hakkında ne ararsan *Şehnâme*’dedir” beytine dîvânında yer vererek, Firdevsî’nin eserinde anlattıklarının asılsız ve efsane olduğunu beyan etmiştir. Sultan Melikşâh’ın başarı ve fetihlerinin anlatıldığı Mu‘izzî’nin kendi dîvânının ise gerçeklerden bahsettiğini söyleyerek Firdevsî’nin eserini kendi eseriyle mukayese etmiş ve Firdevsî ile eseri *Şehnâme*’yi eleştirmiştir:

گفت فردوسی به شهنامه درون چونانکه خواست	قصه های پر عجایب فتحهای پر عبر
وصف کرد است او که رستم کشت در مازندران	گنده پیر جادو و دیو سفید و شیر نر
گفت چون رستم بجست از ضربت اسفندیار	باز گشت از جنگ و حاضر شد به نزد زال زر
زال کرد افسون و سیمرخ آمد از افسون او	روستم به شد به سیمرخ اندرو مالید پر
من عجب دارم ز فردوسی که تا چندان دروغ	از کجا آورد و بیهوده چرا گفت آن سمر
در قیامت روستم گوید که من خصم توأم	تا چرا بر من دروغ محض بستی سر بسر
گرچه او از روستم گفته است بسیاری دروغ	گفته ما راست است از پادشاه نامور
ما همی از زنده گوئیم او همی از مرده گفت	آن ما یکسر عیان است آن او یکسر خبر ¹²⁴³

Firdevsî dedi ki: Acayip kıssalar ve ibretlerle dolu fetihler hakkında ne ararsan Şehnâme’dedir.

Rüstem’in Mâzenderân’da öldürdüğü yaşlı büyük büyücü, beyaz dev ve erkek aslanı, Firdevsî vasfetmiştir.

¹²⁴² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 226.

¹²⁴³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 268.

Dedi ki Rüstem, İsfendiyâr'ın darbesiyle sıçrayınca, savaştan geri döndü ve Zâl-i Zer'in yanında hazır oldu/bulundu.

Zâl büyü yaptı ve onun büyüünden Sîmurğ geldi. Rüstem, Sîmurğ gibi kanatlarını çırparak geldi.

Firdevsî'nin bunca yalanına şaşkınım. Nereden getirdi ve boşu boşuna neden o efsaneyi söyledi.

Kıyamette Rüstem ona diyecektir: Ben senin düşmanım. Niçin bana baştan sona bile bile yalan söyledin?

O Rüstem'le ilgili ne kadar yalan söylediye de; bizim, meşhur padişahla ilgili söylediklerimiz doğrudur.

Biz canlıdan/gerçekten bahsediyoruz, Firdevsî ise ölüden söz etti/bahsetti. Bizimki tamamen hakikat/aşikâr, onunkisi tamamen rivayet.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'a Övgü" başlıklı başka bir kasidesinde de Şehnâme'de anlatılanların yalan ve rivayet olduğunu, hünerleri okunan kahramanların hiçbir değerinin olmadığını ama Sultan Melikşâh'ın özelliklerinin ve rivayetlerinin gerçek olduğunu açıklamaktadır:

چند خوانند هنرهای فلان و بهمان

چند گویند ز شهنامه سخن های دروغ

از خبر یاد نیارند کجا هست عیان¹²⁴⁴

سیرت شاه عیان است و دگر جمله خبر

Ne zamana dek Şehnâme'den yalan sözler söyleyecekler, ne zamana dek falanın filanın hünerlerini okuyacaklar.

Sultan Melikşâh'ın özellikleri açıktır, diğeri ise hep rivayet. Rivayetlerden neyin açık olduğunu anlayamazlar.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü" başlıklı bir kasidesinde eski dönemleri hikâye eden Şehnâme'nin destan/masal, Sultan Sencer'e ait olan bilgi ve haberlerin ise bizzat görülen hakikatler olduğunu söylemektedir:

ز اخبار شهنامه باستانی

فزون است اوصاف شهنامه تو

که تو در دو چشم خلاق عیانی¹²⁴⁵

چه باید خبر در دو گوش خلاق

Senin Şehnâmenin vasıfları, eskiye ait Şehnâme'nin haberlerinden çoktur.

¹²⁴⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 541.

¹²⁴⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 86.

İnsanların iki kulağında habere ne gerek var, zira sen insanların iki gözünde görünmekteisin.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı bir diğer kasidesinde ise Sultan Sencer’in *Şehnâmesi*’nin batıdan doğuya kadar her yere yayıldığını; Firdevsî’nin *Şehnâmesi*’nde anlatılanların aksine Sultan Sencer’in, bütün hünerleri kendisinin sergilediğini; hünerde *Ḳubâd*’ın âdeti ve *Nûşîrevân*’ın becerisinden başka kimsenin bir şey bilmediğini; Sultan Sencer ortaya çıkınca, pehlivan Rüstem ve İsfendiyâr’dan şimdi bir eser kalmadığını ve bütün hepsinin nâmının ve izinin dünyadan silindiğini beyan etmektedir:

از شرق تا به غرب همه داستان گرفت	تا گشت شاهنامه او فاش در جهان
حاجت نیامدش که ره باستان گرفت	نه نه که او همه هنر از خویشتن بیافت
رسم قباد و سیرت نوشیروان گرفت	ایدون گمان برند که او در هنر مگر
شیر و سپید دیو به مازندران گرفت	رستم کجا شدست که تنها دلیروار
سیمرغ و اژدها به ره هفتخوان گرفت	اسفندیار نیز کجا شد که بی عدیل
زان مَلکها که خسرو خسرو نشان گرفت ¹²⁴⁶	نام و نشان جمله کنون گم شد از جهان

Onun (Sencer’in) Şahnâmesi dünyada yayılınca, doğudan batıya kadar destanı her yeri kapladı.

Hayır, hayır! O bütün hünerleri kendisi elde etti. Eski usulü takip etmeye ihtiyacı olmadı.

Şimdi zannederler ki o, hünerde Ḳubâd’ın âdetini ve Nûşîrevân’ın sîretini örnek almıştır.

O pehlivan Rüstem şimdi nereye gitmiştir? Sadece aslanı ve beyaz dîvi, Mâzenderân’da ele geçirmiştir.

Eşsiz İsfendiyâr’a ne oldu da Hefthân yolunda (Rüstem’in yedi aşamadan ibaret olayları) Sîmûrg ve ejderhayı yakaladı.

O devletlerden hüsrevlerin hüsrevi ortaya çıktığı için şu an cümlesinin nâmı ve izi, dünyadan kayboldu/silindi gitti.

¹²⁴⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 86.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Sultan Melikşâh’ın fetihnâmesini okuyan şâhların, Rustem-i Destân’ın hikâyesinin, hikâyeden öteye geçmeyeceğine dikkat çekmektedir:

هر کجا خوانند شاهان نامه فتح ملک
داستان رستم داستان همه دستان بود¹²⁴⁷

Şâhlar, sultanın fetihnâmesini nerede okurlarsa okusunlar, Rustem-i Destân’ın hikâyesi, hep hikâye olur/ kalır.

Mu‘izzî, vezir Nizâmülmulk’ün oğlu vezir Mueyyidülmulk’ü överken söylediği bir kasidesinde ise Mueyyidülmulk’ün vezirlikteki başarısına vurgu yapmakta; Keykâvûs, böyle bir vezire sahip olsaydı; Efrâsiyâb’ın, Tûrân’dan Îrân’a gelmeyeceğini açıklamaktadır:

پیش کیکاووس اگر بودی چو تو یک محتشم
هرگز از توران به ایران نامدی افراسیاب¹²⁴⁸

Keykâvus’un yanında senin gibi muhteşem bir vezir olsaydı, Efrâsiyâb Tûrân’dan İran’a asla gelmezdi.

Mu‘izzî, “Sultan Behramşâh-i Ġaznevî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Behramşâh’ın nâmının ve anılmasının, İsfendiyâr ile Efrâsiyâb’ın nâmını ve yaptıklarını ortadan kaldırdığını ifade etmektedir:

نام تو مدروس کرد آوازه اسفندیار
ذکر تو منسوخ کرد افسانه افراسیاب¹²⁴⁹

Nâmın, İsfendiyâr’ın nâmını eskitti. Senin anılman, Efrâsiyâb efsanesini ortadan kaldırdı.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in veziri, Mu‘îneddîn Muhtaşşılmulk Ebû Naşr Aḥmed b. Fazl b. Maḥmûd-i Kâşî’nin vezirliğini kutlamak için kaleme aldığı şiirinde Menûçehr b. Îreç’in, Sultan Sencer’in veziri gibi bir vezire sahip olmadığı için Efrâsiyâb’ın, İran devletini kısa sürede alabildiğini dile getirmektedir:

گر منوچهر بن ایرج را چنو بودی وزیر
ملک ایران کی گرفتی مدتی افراسیاب¹²⁵⁰

Eğer Menûçehr b. Îreç’in onun gibi veziri olsaydı; Efrâsiyâb, İran devletini bu kadar kısa sürede alabilir miydi?

¹²⁴⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 144.

¹²⁴⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 64.

¹²⁴⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 67.

¹²⁵⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 68.

Mu‘izzî, Zû'l-se‘âdât-i Faḥrulme‘âlî Ebû ‘Alî Şereṣṣâh-i Ca‘fer-i Kazvînî için kaleme aldığı bir şiirinde Faḥrulme‘âlî’nin hizmetkârlarının, İsfendiyâr ve Efrâsiyâb’tan üstün olduğunu vurgulamaktadır:

آن که کمتر خادم او برتر از اسفندیار وانکه کمتر چاکر او برتر از افراسیاب¹²⁵¹

Onun en değersiz hizmetkârı İsfendiyâr’dan üstündür. Onun en değersiz kölesi Efrâsiyâb’tan üstündür.

Mu‘izzî, Emîr İşpehbud Şemsulmulûk-i ‘Alî b. Şehriyâr b. Kârun’u övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Şemsulmulûk’un, İslâmı ve devleti yücelttiğini; yiğitlik ve cesurlukta Rustem ve Bîjen’den üstün olduğunu; Erdeşîr gibi şefkatli, Behmen gibi kindar olduğunu ifade etmektedir:

رکن اسلام و علاء دولت و شمس ملوک آن که در مردی فزون از رستم و از بیژن است

نامور قطب المعالی آن که اندر صلح و جنگ مهربان چون اردشیر و کینه کش چون بهمن است¹²⁵²

İslâmın rûknü/temeli, devletin yücelticisi ve meliklerin güneşi, mertlikte Rustem ve Bîjen’den üstündür.

Savaşta ve barışta şerefîn/yüceliğin meşhur lideri. Erdeşîr gibi şefkatli, Behmen gibi kindardır.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’in Şifa Bulması” başlıklı bir şiirinde Sultan Sencer’in, savaş günü binlerce Rustem ve İsfendiyâr gücünde olduğuna değinmektedir:

شاهی که زیر جوشن و خفتان به روز رزم زور هزار رستم و اسفندیار یافت¹²⁵³

Savaş günü zırh altında bulunan o şâh, binlerce Rustem ve İsfendiyâr’ın gücünü elde etti.

Sultan Muhammed ve Sultan Sencer’in Annesi Taceddîn Hâtun’u överken Mu‘izzî, Muhammed ve Sultan Sencer’in *Şehnâme* kahramanlarından üstün olduğunu söylemekte; birinin şehriyârlıkta Nûşîrevân’dan daha başarılı, birinin de padişahlıkta Ferîdûn’dan daha büyük olduğunu vurgulamaktadır:

آن یکی در شهریاری به ز نوشروان بود وین دیگر در پادشاهی مه ز افریدون بود¹²⁵⁴

¹²⁵¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 75.

¹²⁵² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 103.

¹²⁵³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 110.

¹²⁵⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 156.

Biri şehriyârlıkta Nûşîrevân'dan daha iyidir. Diğeri padişahlıkta Ferîdûn'dan daha büyüktür.

Mu‘izzî, “Emîr-i Dâd Mu‘înuddevle’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde Mu‘înuddevle’nin, Kuşvâd gibi binlerce savaşçısı olan ordusuna komutanlık yaptığından; Emîr’in adaletini ve cömertliğini gören kimsenin, Nûşîrevân’ın adaletini ve Hâtem’in cömertliğini tamamen unutacağından bahsetmektedir:

سپهداری که اندر لشکر خویش هزاران گُرد چون کشواد دارد

ز عدل و جود نوشِ روان و حاتم هر آنکس کاو حدیثی یاد دارد

کجا عدل تو و جود تو بیند حدیث هر دو یکسر باد دارد¹²⁵⁵

Ordusunda, Kuşvâd gibi binlerce yiğit savaşçıya sahip olan bir ordu komutanıdır.

Nûşîrevân’ın adaleti ve Hâtem’in cömertliği kıssasını/hikâyesini hatırlayan kimse, Senin adaletini ve cömertliğini nerede görse, her ikisinin (hem Nûşîrevân’ın hem de Hâtem’in) hikâyesini baştan sona unuttur gider.

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh için kaleme aldığı medhiyelerinde Sultan Melikşâh’ın ordusunda Rustem ve İsfendiyâr’dan üstün, yüz binden fazla kişinin olduğunu ve artık Rustem’le İsfendiyâr’dan bahsedilmemesini; Sultanın, hünerde Cem ve Kâvûs’a benzetilmemesini çünkü ordusunda Cem ve Kâvûs gibi bin kişinin bulunduğunu; Sultanın fethinin yanında, İskender’in fethinin hiçbir öneminin olmadığını, adaleti karşısında ise Nûşîrevân’ın adaletinden bile söz edilemeyeceğini; Sultanın, Nûşîrevân ve İskender gibi kölelerinin, Cem gibi de yüz binlerce bendesinin olduğunu beyan ederek Büyük Selçuklu sultanlarının ve devlet adamlarının karşısında Şehnâme’deki kahramanların önemsiz ve küçük görüldüğünü belirtmektedir:

ز اسفندیار و رستم تا کی بود حدیث وقت حدیث رستم و اسفندیار نیست

اندر سپاه شاه جهان بیش از آن دو تن گر نیک بنگرند کم از صد هزار نیست¹²⁵⁶

İsfendiyar ve Rüstem’den ne zamana dek söz edilecek? Rüstem’den ve İsfendiyâr’dan söz etmenin zamanı değildir.

¹²⁵⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 166-167.

¹²⁵⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 91.

İyice bakılsa, dünya şahının ordusunda o iki kişiden üstün kişiler, yüz binden az değildir.

او را به هنر چون جم و کاووس نخوانم کاندر سپهش چون جم و کاووس هزارست¹²⁵⁷

Ona hünerde Cem ve Kâvûs gibi demem. Çünkü ordusunda Cem ve Kâvûs gibi bin kişi vardır.

پیش فتح او چه جای فتح اسکندر بود پیش عدل او چه جای عدل نوشیروان بود¹²⁵⁸

Onun fethinin yanında İskender'in fethinin ne önemi olur. Onun adaletinin yanında Nûşîrevân'ın adaletinden mi bahsedilir.

ز نوشیروان و اسکندر چرا باشم سخن گستر که سلطان بندگان دارد چو نوشیروان و اسکندر¹²⁵⁹

Sultanın Nûşîrevân ve İskender gibi köleleri olduğundan, Nûşîrevân ve İskender'den niçin söz edeyim.

باد میمون و مبارک صد هزاران چشن جم بر خداوندی که چون جم بنده دارد صد هزار¹²⁶⁰

Cem töreni yüz binlerce kez mübarek ve kutlu olsun şâha, çünkü Cem gibi yüz binlerce bendesi vardır.

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde Sultan Sencer’in, Ferîdûn, Zulkarneyn ve İskender'den üstün olduğunu çünkü Sultanın, saltanatı, cömertlikte ve orduda her üçünden daha fazlasına sahip olduğunu; Nûşîrevân yaşasaydı, Sultanın tahtının önünde secde edeceğini; ordusunda, savaşta İskender gibi cesur, mecliste Ferîdûn gibi kuvvetli olan binlerce yiğit savaşçısı olduğunu; savaşta Sultanın ordusundan her yiğit askerin, İsfendiyâr ve Rustem'den çok daha fazlasını yaptığını ve gürzüyle Ferîdûn gibi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Sultan Sencer'in, gücü ve hamlesiyle Rustem-i Destân'ın hücumunu ve Zâl-i Zer'in kuvvetini ortadan kaldırdığını; binlerce adamının her birinin yüz tane Rustem ve İsfendiyâr gibi olduğunu; savaş günü yiğitlerin de Sultanla mutlu olduğunu dile getirmektedir:

ز فریدون و ذوالقرنین و اسکندر فزون است او که ملک و نعمت و لشکر ز هر سه بیشتر دارد¹²⁶¹

¹²⁵⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 115.

¹²⁵⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 167.

¹²⁵⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 316.

¹²⁶⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 320.

¹²⁶¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 193.

O, Ferîdûn, Zülkarneyn ve İskender'den üstündür. Çünkü devlet, nimet/cömertlik ve orduda her üçünden de daha fazlasına sahiptir.

حاش الله که اگر نوشروان زنده شود پیش تو سجده برد بر طرف شادروان¹²⁶²

Eğer Nûşînrevân yaşasa/hayatta olsa(ydı), hâşallah senin önünde tahtına doğru secde eder(di).

جهانداری که در لشکر هزار پهلوان دارد به رزم اندر سکندر دل به بزم اندر فریدون فر¹²⁶³

Ordusunda savaşta İskender gönüllü (İskender gibi cesur), mecliste Ferîdûn gücünde binlerce yiğit savaşçıya/askere sahip cihan şâhıdır!

در شاهنامه گرچه شگفت است و نادرست اخبار جنگ رستم و رزم سفندیار

بیش از سفندیار و زیادت ز رستم است هر پهلوان ز لشکر تو روز کارزار

هستی تو چون سلیمان بر اسب بادپای هستی تو چون فریدون با گرز گاوسار¹²⁶⁴

Her ne kadar Şahnâme'de Rüstem ve İsfendiyâr'ın savaş hikâyesi, ilginç ve eşine az rastlanır olsa da,

Savaş günü senin ordundan her bir pehlivan, İsfendiyâr ve Rüstem'den çok daha fazlasını yapmıştır.

Sen rüzgâr gibi giden atın üzerinde Süleyman gibisin, inek gibi/inek büyüklüğünde gürze sahip Ferîdûn gibisin.

دستبرد و زور تو منسوخ کرد اندر جهان دستبرد رستم دستان و زور زال زر¹²⁶⁵

Senin gücün ve hücumun, cihanda Rüstem-i Destân'ın hücumunu ve Zâl-i Zer'in kuvvetini ortadan kaldırdı.

آن شاه پیمبر دل از جود توانگر دل در رزم سکندر دل در بزم فریدون فر¹²⁶⁶

O peygamber gönüllü şâh, cömertliğiyle zengin gönüllüdür. Savaşta İskender gönüllü, mecliste Ferîdûn gücündedir.

دارد هزار بنده که هر بنده را رهی است صد پهلوان چو رستم و صد چون سفندیار

¹²⁶² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 494.

¹²⁶³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 196.

¹²⁶⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 204.

¹²⁶⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 206.

¹²⁶⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 281.

Her adamı Rüstem gibi yüz pehlivan ve İsfendiyâr gibi yüz yiğit/mert olan binlerce bendesi vardır.

Savaş günü, yiğitlerin gönlü, onun mutluluğundadır. Yönetim zamanı/adalet günü şâhların başı, onun sofrasındadır.

Mu‘izzî, “Melik Sencer’e Övgü” başlıklı bir kasidesinde Sultan Sencer’in devlette, adaletiyle bilinen Nûşîrevân’dan daha âdil olduğundan; Sultanın her bir hünerinin ve etkisinin başka bir Rustem ve Heftîhân olduğundan bahsetmektedir:

ز عدل است نوشین روانی دگر

ملک سنجر امروز بر تخت مُلک

ز تو هر اثر هفت خوانی دگر¹²⁶⁸

ز تو هر هنر رستمی دیگرست

Melik Sencer, bugün saltanat tahtında Nûşîrevân’dan daha adildir.

Senden her hüner başka bir Rüstem’dir. Senden her alâmet bir başka Heftîhân’dır.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı diğer şiirlerinde bugün Rustem ve İsfendiyâr hayatta olsaydı, ikisinin de Sultanın gücüne erişemeyeceğini; Sultan Sencer’in kılıcı ve gürzü karşısında Behmen’in babasının kılıcının ve Zâl’in oğlunun gürzünün, hiçbir değerinin olmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca Rustem’in Mâzenderân’da yaptığı yiğitliklerin, Acem’de Sultanın yiğitlikleriyle ortadan kalktığını; Efrâsiyâb devletinin ve Nûşîrevân’ın sarayının, Sultan Sencer’den daha mübarek ordu komutanı ve ferman görmediğini; Sultan Sencer’in yiğitlikte, sultanlıkta ve şâhlıkta Tahmurş, Cemşîd ve Ferîdûn’dan daha fazlasına sahip olduğunu dile getirmektedir:

هر دو نتوانند در میدان کمان او کشید¹²⁶⁹

گر شوند امروز پیدا رستم و اسفندیار

Eğer bugün Rüstem ve İsfendiyâr yaşasaydı, her ikisi de meydanda onun yayını çekemezdi.

تیغ پدر بهمن و گرز پسر زال¹²⁷⁰

با تیغ تو و گرز تو ناچیز شمارند

¹²⁶⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 350.

¹²⁶⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 354-355.

¹²⁶⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 136.

¹²⁷⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 445.

Behmen'in babasının kılıcı ve Zâl'in oğlunun gürzü, senin kılıcın ve gürzün karşısında değersiz olurlar.

با دلیری های او منسوخ گشت اندر عجم آن دلیری ها که رستم کرد در مازندران

زین مبارکتر سپهداری و دستوری ندید دولت افراسیاب و حضرت نوشین روان¹²⁷¹

Rüstem'in Mâzenderân'da yaptığı yiğitlikler, Acem'de onun yiğitlikleriyle ortadan kalktı.

Efrâsiyâb'in devleti ve Nûşîrevân'ın sarayı, bundan daha mübarek ordu komutanı ve ferman görmedi.

سنجر که به مردی و جهاندارى و شاهی بیش است ز طهمورث و جمشید و فریدون¹²⁷²

Sencer yiğitlikte, sultanlıkta ve şâhlıkta; Tahmurş, Cemşîd ve Ferîdûn'dan daha fazlasına sahiptir.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı överken Sultan Melikşâh'ın kılıcının karşısında Sedd-i İskender'in bir işe yaramayacağı, fermanı karşısında da Nûşîrevân'ın adaletinden bahsedilmeyeceği; Sultanın Rustem gibi yüz binlerce gulâmı, Heftîhân gibi de yüz binlerce hüneri olduğu; ölü ve bedenleri toprakta oldukları için İsfendiyâr ve Rustem hikâyesinin bir anlamının olmadığı ve yüz binlerce Rustem'le İsfendiyâr'ın her gün Sultanın tahtının önünde yere kapandığı; yıllarca Ferîdûn'un adaletinden ve İskender'in fethinden bahsedenenlerin, cihan şâhının hizmetkârı ve emrinde olan Ferîdûn'la İskender'den şu an neden söz etmedikleri; hazinedarının Efrâsiyâb, saray bekçisinin Cemşîd'in olduğu ve Efrâsiyâb'tan daha güçlü komutanlarının, Nûşîrevân'dan da daha âdil hâciblerinin olduğu ifadelerine yer vermektedir:

پیش شمشیرش چه جای سد اسکندر بود پیش فرمانش چه جای عدل نوشِ روان بود¹²⁷³

Onun kılıcı karşısında Sedd-i İskender'in ne önemi vardır? Fermanı karşısında Nûşîrevân'ın adaletinden mi bahsedilir?

من از روستم چند گویم خبر من از هفت خوان چند گویم سمر

که چون روستم صد هزارش غلام که چون هفت خوان صد هزارش هنر¹²⁷⁴

¹²⁷¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 585.

¹²⁷² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 586.

¹²⁷³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 144.

¹²⁷⁴ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 220.

Ben Rüstem'den ne kadar hikâye anlatayım, ben Heftḥân'dan ne kadar efsane söyleyeyim.

Çünkü onun Rüstem gibi yüz binlerce gulâmı, Heftḥân gibi yüz binlerce hüneri vardır.

قصه اسفندیار و رستم اکنون بیهده است زانکه بیجانند و تنش در زمین دارد قرار

پیش ایوان تو هر روزی زمین بوسه دهند صد هزاران رستم و سیصد هزار اسفندیار¹²⁷⁵

İsfendiyâr ve Rüstem hikâyesi şu an anlamsızdır. Çünkü cansızdırlar ve bedenleri topraktır.

Senin tahtının önünde yüz binlerce Rüstem ve üç yüz bin İsfendiyâr, her gün eşliğini öperler.

ای نوشته سال و ماه از عدل افریدون سخن ای گشاده روز و شب بر فتح اسکندر زبان

کو فریدون تا بود خدمتگر شاه زمین کو سکندر تا بود فرمانبر شاه زمان¹²⁷⁶

Ey Ferîdûn'un adaletinden yıllarca ve aylarca söz edip yazanlar/duranlar! Ey gece gündüz İskender'in fethinden söz edenler!

Cihan şâhının hizmetkârı olan Ferîdûn nerede, asrın şâhının emir eri olan İskender nerede?

ای خداوندی که در عدل و جهانداری تو را بندگی کردی اگر باز آمدی نوشیروان¹²⁷⁷

Ey sultan! Nûşinrevân geri gelseydi, adalette ve cihan sahipliğinde sana bendelik yapardı/senin kölen olurdu.

شاهی که بر خزانه و درگاه او سزد افراسیاب خازن و جمشید پاسبان¹²⁷⁸

Hazinedarlığına Efrâsiyâb'ın ve saray bekçiliğine Cemşîd'in layık olduğu bir şâhtır.

چند گویم قصه افراسیاب کامکار چند خوانم نامه نوشین روان کامران

چاووشان داری بسی غالب تر از افراسیاب حاجبان داری بسی عادل تر از نوشیروان¹²⁷⁹

¹²⁷⁵ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 224.

¹²⁷⁶ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 500.

¹²⁷⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 501.

¹²⁷⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 543.

¹²⁷⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 546.

Muratlı Efrâsiyâb'ın hikâyesiyle ilgili birkaç bir şey söyleyeyim. Muradı gerçekleşmiş Nûşîrevân destanıyla birkaç bir şey okuyayım.

Efrâsiyâb'tan çok daha güçlü/muzaffer çavuşların var. Nûşîrevân'dan çok daha âdil hâciblerin var.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın Bayramını Kutlama" başlıklı bir şiirinde de Sultan Melikşâh'ın bilgisinin İskender'den fazla olduğuna, cömertliğinin ise Ferîdûn'un cömertliğinden çok olduğuna dikkat çekmektedir:

بفزود دانش او بر دانش سکندر
بگذشت بخشش او از بخشش فریدون¹²⁸⁰

Onun bilgisi, İskender'in bilgisinden çoktu. Onun cömertliği, Ferîdûn'un cömertliğini geçti/aştı.

Mu'izzî, vezir Faḥrûlmulk'ü övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Faḥrûlmulk'ün yanında, her biri savaşta Rustem ve kuvvette İsfendiyâr gibi olan on binlerce gulâmının olduğunu ifade etmektedir:

کامروز ده هزار غلامند پیش تو
هر یک به رزم رستم و زور سفندیار¹²⁸¹

Bugün senin yanında on binlerce gulâm vardır; her biri savaşta Rüstem ve kuvvette İsfendiyâr gibidir.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü ve Gâzne Fethi" başlıklı bir şiirinde Sultan Sencer'in, şahlığı hezimete uğratıp hem orduyu hem de Şehnâme kahramanlarından Ferîdûn'un oğlu İrec ile Menûçeḥr'in oğlu Nevzer'in sarayını birbirine kattığını beyan ederek İrec ve Nevzer'i zikretmektedir:

هزیمت کرد شاهی را به هم بر زد سپاهی را
که حاکی بود از آن گیتی ز کاخ ایرج و نوذر¹²⁸²

Şahlığı hezimete uğrattı, orduyu birbirine kattı. Hatta o diyarı ve İrec (Şehnâme'de Ferîdûn'un oğlu) ile Nevzer'in (Menûçeḥr'in oğlu) sarayını da.

Mu'izzî, Sultan Sencer'i övmek için söylediği ve Sultanın, Kayşer Emîri'nin yanına misafirliğe gidişini anlattığı bir şiirinde Sultan Sencer'in tanınan emîrlerinin her birinin, Hâtem-i Tay ve Rustem-i Zer gibi olduğundan söz etmekte; Ferîdûn gibi gayretli ve İskender gibi muzaffer olduklarını söyleyerek Sultanın emîrlerinin özelliklerini, Şehnâme kahramanlarıyla mukayese etmektedir:

¹²⁸⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 539.

¹²⁸¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 260.

¹²⁸² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 196.

میران نامدارند این بندگان سلطان

هر یک چو حاتم طیّ هر یک چو رستم زر

یک بنده گاه بخشش با همت فریدون

یک بنده گاه کوشش با نصرت سکندر¹²⁸³

Sultanın bu bendeleri meşhur emîrlerdir. Her biri Hâtem-i Tay ve Rüstem-i Zer gibidir.

Bir bendesi bağışlama zamanı Ferîdûn himmetli, bir bendesi de himmet/gayret zamanı İskender zaferlidir.

Mu‘izzî’nin, dîvânda anlattığı “Sultan Melikşâh’ın Semerkand Fethi” başlıklı kasidesinde bu zamana dek Efrâsiyâb devletinden hiç kimsenin o kalenin etrafına bile yaklaşamadığını anlatmaktadır:

ز گاه دولت افراسیاب تا امروز

بر آن حصار نشد چیره هیچکس به هنر¹²⁸⁴

Geçmişten bugüne kadar Efrâsiyâb devletinden hiç kimse hünlerle o kalenin etrafında otlamadı bile (o kaleyi ele geçiremedi).

Mu‘izzî, “Melik Arslan Argû’ya Övgü” başlıklı kasidelerinde Melik Arslan Argû’nun, *Şehnâme* kahramanlarından kemeriyle Nûşînrevân, tâcıyla Keyhusrev, okuyla Efrâsiyâb ve tuzağıyla İsfendiyâr gibi olduğunu; *Şehnâme*’de anlatılanları ve kahramanlarını kimsenin görmediğini ve uydurma bir efsane olduğunu; Rustem, pehlivanlıkta babası Dâstân gibi olsa da Arslan Argû’nun, Rustem-i Dâstân’la asla kıyaslanamayacağını; Rustem’in, Kâvus Şâh’ın ordusunun yiğit askeri olduğunu ama Melik Arslan Argû’nun ordusunda Rustem gibi yüz pehlivanın bulunduğunu açıklamaktadır:

با کمر نوشین روانی با کُله کیخسروی

با کمان افراسیابی با کمند اسفندیار¹²⁸⁵

Kemeriyle Nûşînrevân, tâcıyla Keyhusrevsin. Yayı ile Efrâsiyâb, tuzağıyla İsfendiyâr’sın.

تا کی از شهنامه و تاریخ شاهان کهن

تا کی از دیو سفید و رستم و سیمرغ و زال

کس ندید از قاف تا قاف جهان سیمرغ و دیو

قیل و قال است این چرا باید شنیدن قیل و قال¹²⁸⁶

¹²⁸³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 274.

¹²⁸⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 279.

¹²⁸⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 346.

¹²⁸⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 441.

Şimdiye kadar Şehnâme'den ve eski şahların tarihinden, beyaz dev/şeytandan (dīv-i sefid), Rüstem, Sîmurg ve Zâl'den,

Kimse cihanın Kâf'ından Kaf'a kadar Sîmurg'u ve devi görmedi. Bu efsanedir, neden anlatılıp dinlensin ki?

کی توان کردن تورا با رستم دستان قیاس	گرچه رستم بود در گیتی به مردی داستان
بود رستم پهلوان لشکر کاوس شاه	هست در لشکر چو رستم مر تو را صد پهلوان
در خط فرمان رستم سیستان بود و هری	تو به رستم داده‌ای اینک هری و سیستان ¹²⁸⁷

Her ne kadar Rüstem, cihanda yiğitlikte/mertlikte (babası) Dâstân gibi olsa da, sen Rüstem-i Dâstân'la nasıl kıyaslanabilirsin?

Rüstem, Kâvus Şâh'ın ordusunun yiğit askeri idi. Orduda Rüstem gibi senin yüz pehlivanın vardır.

Rüstem'in fermanı/emri altında Sîstân ve Herat vardı. Herat ve Sîstân'ı, Rüstem'e şimdi sen verdin.

Mu'izzî, "Sultan Sencer'e Övgü ve Atını Vasfette" başlıklı kasidesinde Ferîdûn'un, Dehşâk'ın başını inek büyüklüğünde olan gürzle nasıl ezdiyse, Sultan Sencer'in de düşmanın başını, aslan büyüklüğündeki gürzle öyle ezdiğini beyan etmekte; Sultanın atının, Rustem-i Zâl'in Raşş atından daha kuvvetli olduğuna, hamlede aslana, çeviklikte ceylana benzediğine; Savaşta Sultana yardımcı bin Raşş'ın, süvari olarak da bin Rustem-i Zâl'in layık olduğuna vurgu yapmaktadır:

تو سر دشمن به گرز شیر پیکر کوفته	چو سر ضحاک افريدون به گرز گاوسار ¹²⁸⁸

Ferîdûn'un, Dehşâk'ın başını inek cüssesindeki gürzle ezdiği gibi; sen de düşmanın başını, aslan büyüklüğündeki gürzle ezdin.

تکاورى که قوی تر ز رخس رستم زال	به حمله همچو هژبر و به پویه همچو غزال
هزار رخس سزد در نبرد چاکر او	سزد غلام سوارش هزار رستم زال ¹²⁸⁹

Hızlı atın, Rüstem-i Zâl'in Raşş atından daha kuvvetlidir. Hamlede aslan gibi, çeviklikte ceylan gibidir.

¹²⁸⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 673.

¹²⁸⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 286.

¹²⁸⁹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 442-443.

Savaşta ona yardımcı bin Rahş yaraşır. Süvari olarak da ona bin Rüstem-i Zâl yaraşır.

Mu‘izzî, “Sultan Behrâmşâh-i Gaznevî’ye Övgü” başlıklı bir kasidesinde *Şehnâme* kahramanını, Behrâmşâh’ın düşmanı olarak nitelemekte ve düşmanın, Behrâmşâh’ın korkusundan feryat ederek yüzünün sarardığını söylemektedir:

چون زیر و زر شود ز نهیب تو زار و زرد
گر خصم تو بود به مثل پور زال زر¹²⁹⁰

Düşmanın Pûr-i Zâl-i Zer gibi olsa da, senin korkundan inleye inleye yüzü sararır.

Dîvânda bir hayli fazla olan *Şehnâme* ve kahramanlarına yönelik eleştirilerden biri de, Mu‘izzî’nin “Türkistan Hâkânı ‘Alâeddîn Muhammed b. Suleymân b. Dâvud’a Övgü” başlıklı kasidesinin bir beytinde söylediği ‘Alâeddîn’in mücadelesi, savaşı, hamlesi ve gücü yanında Destân oğlu Rustem’in hikâyesinin, hikâye kalacağı ifadesidir:

با نبرد و دستبرد و حمله و دارات او
داستان رستم داستان همی داستان شمر¹²⁹¹

Onun mücadelesi, savaşı, hamlesi ve gücüyle Destân oğlu Rüstem’in hikâyesi, hikaye sayılır.

Mu‘izzî, vezir Ebu’l-Meḥâsin ‘Abdurrezzâk’ı övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde Ebu’l-Meḥâsin’in, düşmanları yenme hususunda Rustem ve Zâl-i Zer’den üstün özelliklerde olduğuna değinmektedir:

وهم تو در شکستن خصمان زیادت است
از دستبرد رستم و افسون زال زر¹²⁹²

Düşmanları yenme hususundaki vehmin, Rüstem’in hamlesinden/galibiyetinden ve Zâl-i Zer’in hilesinden/büyüsünden çoktur/fazladır.

Mu‘izzî, Emîr ‘Omer’i övmek için kaleme aldığı bir kasidesinde ise İsfendiyâr’ın, Emîr ‘Omer’in zamanında yaşamış olsa; bütün vücudunu yakacağından bahsetmektedir:

اگر اسفندیار آید به رجعت باز در عصرش
زند آتش در اجزای تن اسفندیار اندر¹²⁹³

Eğer İsfendiyâr onun devrine geri gelse, vücudundaki bütün organları yakar.

¹²⁹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 290.

¹²⁹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 293.

¹²⁹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 305.

¹²⁹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 319.

Mu‘izzî, Sultan Berkyâruk için kaleme aldığı şiirlerinde Sultan Berkyâruk’un gücünün ve fetihlerinin, Ferîdûn’un gücünü ve İskender’in fethini geçtiğine; Sultanın her belde Rustem ve İsfendiyâr gibi yüz sipehsâlârı ve üç yüz askerinin olduğuna; her birinin bileğiyle yüz sağlam kale fethettiğine ve Hefthân’ı geçtiklerine; devlette Ferîdûn’u, adaletiyle de Nûşîrevân’ı aştığına yer vermektedir:

فزون آمد اندر جهان فر و فتحش ز فر فریدون و فتح سکندر¹²⁹⁴

Cihanda azameti/gücü ve fethi, Ferîdûn’un gücünü ve İskender’in fethini aştı.

گر به آهنگ دز روین گذشت اسفندیار بی گزند از هفت خوان در راه بلخ بامیان

ور ز دیگر هفت خوان بگذشت رستم بی نهیب خیل دیوان را مسخر کرد در مازندران

هست سلطان را کنون چون رستم و اسفندیار در ولایت صد سپهسالار و سیصد پهلوان

هر یکی آورده صد دز چون دز زوین به چنگ هر یکی بگذشته از هفتاد همچون هفت خوان¹²⁹⁵

İsfendiyâr eğer sağlam kaleleri fethetmek için gittiyse; Belh yolunda yerliler/sâkinler, Hefthân’dan korkmaz.

Eğer Rüstem korkusuzca başka bir Hefthân’dan geçseydi, Mâzenderân’da bir sürü sultanı boyun eğdirirdi.

Sultanın şu an vilayetlerde Rüstem ve İsfendiyâr gibi yüz sipehsâlârı ve üç yüz askeri vardır.

Her biri bileğiyle sağlam hisar gibi yüz kale fethetti, her biri Hefthân gibi yetmiş/yetmiş kişiyi aştı/mağlup etti.

ز افریدون و نوشروان چه گویم من که بگذشت او به ملک اندر ز افریدون به عدل اندر ز نوشروان¹²⁹⁶

Saltanatta Ferîdûn’u, adalette Nûşîrevân’ı geçti/aştı. Ben Ferîdûn ve Nûşîrevân’dan ne diye söz edeyim ki?

Mu‘izzî, “Sultan Ebu’l-Muzaffer-i Berkyâruk’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde adaletiyle bilinen Nûşîrevân’ın dinden yoksun olduğunu, Sultan Berkyâruk’un ise hem adaletle hem de dine sahip olduğunu söylemektedir:

زانکه هست اندر دل تو داد و دین هر دو به هم داد بی دین بود تنها در دل نوشیروان¹²⁹⁷

¹²⁹⁴ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 347.

¹²⁹⁵ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 578.

¹²⁹⁶ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 579.

Senin gönlünde adalet ve din, her ikisi de birlikte varken, Nûşînrevân'ın gönlünde sadece dinsiz adalet vardı.

Mes'ûd ve Tuğrul'un yeğenlerinin Sultan Sencer'i ağırlamasını konu edinen şiirde Mu'izzî, Rustem-i Zâl'den ve İsfendiyâr'dan haber dinlenilmemesini çünkü hepsinin eski haberler olduğunu dile getirmektedir:

مشنو خبر ز رستم زال و سَفندیار زیرا که بیش و کم بود اخبار باستان¹²⁹⁸

Rüstem-i Zâl'den ve İsfendiyâr'dan haber dinleme, çünkü olsa olsa eski haberlerdir.

Mu'izzî, Tâceddîn Hâtun'u överken Sultan Sencer'in, annesinin varlığıyla övündüğü gibi, İsfendiyâr'ın da Kitâyun'la¹²⁹⁹ öyle övündüğünü söylemektedir:

چونانکه شاه سنجر نازد ز طلعت او اسفندیار نازید از طلعت کتایون¹³⁰⁰

Sultan Sencer onun yüzüyle/varlığıyla nasıl övünürse, İsfendiyâr da Kitâyun'la öyle övünür.

“Emîr ‘Azâdeddîn ‘Alî b. Şemseddîn Ferâmurz-i Kâkûye’ye Övgü” başlıklı kasidesinde Mu'izzî, Emîr ‘Azâdeddîn'in ordusunun komutanlarının Behmen ve Behrâm gibi, askerlerinin de Bîjen ve Gorgîn gibi olduğuna değinmektedir:

میران سپاهت همه چون بهمن و بهرام گردان مصافت همه چون بیژن و گرگین¹³⁰¹

Ordusunun mîrleri, hepsi Behmen ve Behrâm gibidir. Savaş meydanının yiğit savaşçıları hepsi Bîjen ve Gorgîn gibidir.

Mu'izzî, Emîr ‘Alî b. Ferâmurz'u övmek ve kılıcını vasfetmek için kaleme aldığı şiirinde Emîr ‘Alî b. Ferâmurz'un, Rustem adaletli, ilim sahibi ve Sâm gibi olduğuna; saltanatta Efrâsiyâb, kahramanlıkta devrin Siyâvehş'i, dönemin İsfendiyâr'ı ve soyun Menûçehri'si gibi olduğuna vurgu yapmaktadır:

میر اجل علی فرامرز خسروی رستم رسوم و معن معانی و سام سان

افراسیاب ملک و سیاوخش روزگار اسفندیار دهر و منوچهر دودمان¹³⁰²

Yüce mîr, hüsrev ‘Alî Ferâmurz! Rüstem âdetli, çok ilim sahibi ve Sâm gibidir.

¹²⁹⁷ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 579.

¹²⁹⁸ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 496.

¹²⁹⁹ Rûm Kayşeri'nin kızının adı. Mu'izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu'izzî-i Nîşâbûrî*, tsh. Muhammed Rızâ Kanberî, s. 989.

¹³⁰⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 557.

¹³⁰¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 511.

¹³⁰² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 522.

Devletin Efrâsiyâbı ve zamanın Siyâvehşi'dir. Asrın İsfendiyârı ve soyun Menûçehri'dir.

Mu'izzî, "Sultan Melikşâh'ın, Vezirinin (Kıvâmeddîn) Yanına Misafirliğe Gitmesi" başlıklı bir kasidesinde Sultan Melikşâh'ın, Ferîdûn gücünde, Nûşîrevân adaletli, Bîjen efsaneli ve Gorgîn fermanlı olduğunu söyleyerek Sultanda bütün bu özelliklerin zaten fazlasıyla olduğundan ve *Şehnâme* kahramanlarının, Sultanla mukayese edildiğinde hiçbir değerinin olmadığından söz etmektedir:

چه جویم فرّ افریدون چه گویم عدل نوشروان چه رانم قصه بیژن چه خوانم نامه گرگین¹³⁰³

Ferîdûn'un gücünü ne yapayım. Nûşîrevân'ın adaletini ne yapayım. Bîjen'in hikâyesini ne diye anlatayım. Gorgîn'in fermanını ne diye okuyayım.

Beyitlerde de görüldüğü gibi Emîr Mu'izzî, dîvânında övdüğü Selçuklu sultanlarını, emîrleri, vezirleri ve diğer önemli şahsiyetleri, genelde Firdevsî, eseri *Şehnâme* ve *Şehnâme*'de geçen kahramanlarla mukayese etmiş; kimi zaman kendi övdüğü kişileri onlardan üstün tutmuş kimi zaman da onları yermiştir. İran şâhlarının küçük gösterildiği ve hakir görüldüğü örnekler de mevcuttur.

5. Türklerin ve Türk Sultanlarının Dinî İnanç ve Tercihleri

Selçuklularla özdeşleşen bir diğer özellik de Türklerin, Sünnî ve Hanevî çizgide bir dindarlık anlayışına sahip olmalarıdır. Türklerin İslâmiyete bağlılığı ve mezhep olarak genelde Sünnî-Hanevî oluşları, şairlerin övgü ifadeleri içerisinde sıklıkla söz konusu edilmektedir. "Aksi yöndeki tercihler, bu asırlardaki şiirlerde oldukça az görülmektedir. İlk Farsça şiirlerin söylendiği bölgelerdeki bu tercihin, Farsça şiirdeki yansıması dikkate şayandır."¹³⁰⁴

Mu'izzî'nin şiirinin konuları arasında Türkler ve onların dinî tercihlerinin önemli bir yeri vardır. Dindar kimliğine sahip Selçuklu sultanları da, dinin hâmisi konumunda olmuşlardır. Selçuklu Sultanlarının dinî hayatı yaşamaya olan arzuları ve bunu hayata geçirmeleri dikkat çekici mahiyettedir. "Selçuklu dönemi şairlerinin şiirlerinde, özellikle Mu'izzî'nin dîvânında dinî hissiyatın taşınması ve adaletin

¹³⁰³ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 530.

¹³⁰⁴ Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 70.

gerçekleştirilmesi arzusu, çok yaygın ve yoğun olarak işlenmiştir.”¹³⁰⁵ Bunlar arasından seçilen bazı örnekleri değerlendirelim:

Mu‘izzî, Sultan Melikşâh’ı övmek için söylediği kasidelerinde Sultan Melikşâh’ın, Selçuk soylu ve Hâkân cevherli olduğunu ve Allah sever bir Sultan olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Sultan Melikşâh’ın, din ve inancından dolayı Peygamberin ruhunun şâd olduğunu, Acem ve Arap diyarında nâmına hutbe okunduğunu ve minberi yücelttiğini söylemektedir:

خسرو پیروز بخت و داور یزدان پرست شاه خاقان گوهر و سلطان سلجوقی نژاد¹³⁰⁶

Üstün talihli sultan, Allah sever hâkim, Hâkân cevherli şâh ve Selçuk soylu sultan!

شاهی که ز دین و اعتقاد او خشنود شد است جان پیغمبر

اندر عرب و عجم ز نام او بفزود جمال خطبه و منبر¹³⁰⁷

O, dininden ve itikadından dolayı, Peygamberin canının hoşnut olduğu bir şâhtır.

Arap ve Acem diyarında, onun namıyla hutbenin ve minberin güzelliği arttı.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’in annesini överken zühdde Horâsân ve Irak’ta, Terken Hâtun’un bir benzerinin daha olmadığını belirtmektedir:

در خراسان و در عراق امروز کیست کو را به زهد مانندست¹³⁰⁸

Bugün Horâsân ve Irak’ta zühhd hususunda/zühdde, ona benzer kim vardır?

Mu‘izzî, “Sultan Sencer’e Övgü” başlıklı kasidelerinde de Sultan Sencer’in, adalette Hz. Ömer gibi olduğunu ve böylece Selçuklu soyunun en temiz cevherine sahip olduğunu; okunun ucuyla ve Türklerinin hançeriyle Keyrevân’ı müşriklerden, Rûm’u Hristiyanlardan arındırdığını; Sultan Sencer’in dindarlığıyla Hz. Peygamber’in ruhunun şâd, soyuyla da Hz. Âdem ve Havva’nın kıvançlı olduğunu; Sultanın fetih ve zaferleriyle dinin yüceltiğini açıklamaktadır:

از قدر چو عیوقی از عدل چو فاروقی وز گوهر سلجوقی پاکیزه ترین گوهر¹³⁰⁹

Değerde/yücelikte ayyûk yıldızı gibi; adalette Hz. Ömer-i Fâruk gibisin. Selçuklu cevherinden/soyundan en temiz cevhersin.

¹³⁰⁵ Daha detaylı bilgi için bk. Adnan Karaismailoğlu, *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, s. 54.

¹³⁰⁶ Mu‘izzî, *Divân*, s. 145.

¹³⁰⁷ Mu‘izzî, *Divân*, s. 272.

¹³⁰⁸ Mu‘izzî, *Divân*, s. 115.

¹³⁰⁹ Mu‘izzî, *Divân*, s. 282.

از سر پیکان تو وز خنجر ترکان تو قیروان بی مُشرکستی روم بی ترساستی¹³¹⁰

Senin okunun ucundan ve senin Türklerinin hançerinden, Keyrevân müşriksiz; Rûm Hristiyansız(dır)/olur.

بشکفته به دین داری او جان پیمبر نازنده به فرزندى او آدم و حوا

شاهها ملکا جمله آفاق تو داری شد دیده دین از ظفر و فتح تو بینا¹³¹¹

Onun dindarlığıyla Peygamberin ruhu açılmıştır. Hz. Âdem ve Havvâ onun oğul oluşuyla övünçlüdür.

Ey Şâh! Ey Melik! Bütün ufuklara sen sahipsin. Dinin gözü, senin zaferin ve fethinle gören oldu.

Mu‘izzî, “Melikşâh’a Övgü ve Mihrigân Bayramını Kutlama” başlıklı bir şiirinde Sultan Melikşâh’ın dindar ve takvâ sahibi olduğuna dikkat çekmektedir:

در هنرمندی و مردی پاک دین و پاک تن در خداوندی و شاهی نیک رای و نیک خواه¹³¹²

Hünerde ve yiğitlikte, dindar ve takvâ sahibidir. Sultanlık ve şâhlıkta zeki ve feraset sahibidir.

Mu‘izzî, “Melik Sencer ve Sencer’in Vezirliğinde Faḥrulmulk’ün Vekili Vezir Mueyyideddîn ‘Alî Mu‘înulmulk’e Övgü” başlıklı kasidesinde Hint puthanesinde Sultan Sencer’in okundan, Çin puthanesinde de askerlerinden korkulduğunu beyan etmekte; eski sultanların pâdişâhlık alâmetinin dindarlık, yiğitlik, cihan fethetme ve cesurluk olduğuna vurgu yapmaktadır:

سهم است ز پیکان تو در بتکده هند بیم است ز تُرکان تو بتخانه چین را

دیندار و جوانمرد و جهانگیر و دلیری وین است علامت ملک باز پسین را¹³¹³

Hint puthanesinde senin okundan dolayı korku vardır. Çin puthanesinde de senin Türklerinden (askerlerinden) dolayı korku vardır.

Dindarsın, yiğitsin, cihan fetheden ve cesursun, işte bu eski sultan(lar)ın alâmetidir.

Mu‘izzî, Sultan Sencer’i övmek için kaleme aldığı başka bir kasidesinde de Sultan Sencer’in din ve dünyayı yücelttiğini; Şî‘îlerin Sultan Melikşâh’ın gücünden dolayı

¹³¹⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 718.

¹³¹¹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 3.

¹³¹² Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 691.

¹³¹³ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 7.

kendisine Hz. Ali, Sünnilerin de adaletinden dolayı Hz. Ömer dediklerini ifade etmektedir:

تو معز دین و دنیایی و بفزاید همی از تو عز دین و دنیا کردگار دادگر

شیعیان چون زور تو بینند خوانندت علی سنیان چون عدل تو بینند خوانندت عمر¹³¹⁴

Sen din ve dünyayı yüceltensin. Âdil Sultan, din ve dünyanın yüceliği seninledir.

Senin gücünü gören Şî'îler, sana Hz. Ali derler. Senin adaletini gören Sünniler, sana Hz. Ömer derler.

Mu'izzî, "Sultan Behramşâh-i Gaznevî'ye Övgü" başlıklı kasidesinde Sultan Behramşâh'ın, dedesi Maḥmûd ve babası Mes'ûd'un âdetlerini devam ettirdiğini, putperestleri öldürüp puthaneleri harap ettiğini dile getirmektedir:

رسم او چون رسم محمود است جد جد او بت پرستان کشتن و بتخانه ها کردن خراب¹³¹⁵

Onun (Behramşâh) âdeti, dedesi Maḥmûd'un âdeti gibidir. Onun gayreti/ciddiyeti, putperestleri öldürmek ve puthaneleri harap etmektir.

Mu'izzî, "Melik Arslan Argû'ya Övgü" başlıklı bir şiirinde Melik Arslan Argû'nun, Hz. Ali'nin ilmîne ve Hz. Ömer'in adaletine sahip olduğundan; Sünnilerin onu Hz. Ömer'e, Şî'îlerin de Hz. Ali'ye benzettiğinden bahsetmektedir:

سنی او را چو عمر داند و شیعی چون علی زآنکه هم علم علی دارد و هم عدل عمر¹³¹⁶

Hem Hz. Ali'nin ilmîne hem de Hz. Ömer'in adaletine sahip olduğundan, Sünnî onu Hz. Ömer gibi bilir ve Şî'î de Hz. Ali gibi.

Bu ifadeler doğrultusunda devlet adamlarının Sünniliği ve sünnileri gözetmesi, bu dönemlerdeki dinî ve kültürel yapının Acem kültürüyle ne kadar farklılık taşıdığının görülmesi bakımından da bir hayli önemlidir.

Bunlara ek olarak İslâmiyet sonrasında, bin yılı civarında Türk topluluklarının Anadolu için taşıdıkları ideallere işaret eden ifadelere, bu dönem şiirlerinde tesadüf edilmektedir.

Mu'izzî, Sultan Melikşâh'ı övmek için kaleme aldığı kasidelerinde Melikşâh'ın, eskiden putperestlerin olduğu Rûm ve Konstantîn'in şu an hâkimi olduğunu;

¹³¹⁴ Mu'izzî, *Divân*, s. 286.

¹³¹⁵ Mu'izzî, *Divân*, s. 66.

¹³¹⁶ Mu'izzî, *Divân*, s. 216.

fethinden Konstantîn sınırında izlerin, adaletinden de Türkistan sınırında haberlerin olduğunu açıklamaktadır:

روم و قسطنطین زین پیش یکی بتکده بود چاوش شاه کنون داور قسطنطین است¹³¹⁷

Rûm (Bizans) ve Konstantîn, bundan önce putperestti. Şu an şâhın çavuşu/komutanı, Konstantin'in hâkimidir.

تا که از فتحش نشان در حد قسطنطین بود تا که از عدلش خبر در حد ترکستان بود¹³¹⁸

Fethinden dolayı Konstantin sınırında iz/alâmet vardır. Adaletinden dolayı Türkistan sınırında haber vardır.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmulmuluk’un Yeğeni Şemseddîn Şihâbulislâm ‘Abdurrezzâk’a Övgü” başlıklı şiirinde devletin temelini, Kâşgar’dan Konstantîn Denizi’ne kadar sağlamlaştırdığını belirtmektedir:

ای برادر زاده صدی که دولت را اساس از زمین کاشغر تا بحر قسطنطین نهاد¹³¹⁹

Ey vezirin (Vezir Nizâmulmuluk) erkek kardeşinin oğlu! Devletin temelini/özünü, Kâşgar’dan Konstantin Denizi’ne kadar attı.

Mu‘izzî, “Sultan Berkyâruk’a Övgü” başlıklı bir kasidesinde Konstantin’de Sultan Berkyâruk’un kılıcından, Türkistan’da da kininden korkunun ve feryadın olduğu ifadesine yer vermektedir:

بلا و صاعقه از بیم تیغ او به قسطنطین خروش و مشغله از جوش جیش او به ترکستان¹³²⁰

Konstantin’de onun kılıcının korkusundan bela ve şimşek vardır. Türkistan’da onun hışmından feryat ve figan vardır.

Mu‘izzî, “Vezir Nizâmeddîn Ebu’l-Feth Mufazzer Faḥrulmuluk b. Vezir Nizâmulmuluk’e Övgü” başlıklı kasidelerinde Faḥrulmuluk’un, sultanı için Antakya’da hutbe okunmasını emretmekte; devletin ve İslâmiyetin sınırlarını genişletmek için Antakya’dan Konstantîn’e (Bizans) gittiğini ifade etmektedir:

خطبه فرماید به نام خویش در انطاکیه وز در انطاکیه آهنگ قسطنطین کند

سقف قسطنطین ز بتخانه کشد سوی عراق بارگاه مملکت را تخت او برزین کند¹³²¹

¹³¹⁷ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 90.

¹³¹⁸ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 167.

¹³¹⁹ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 175.

¹³²⁰ Mu‘izzî, *Dîvân*, s. 580.

Antakya'da adına hutbe okunmasını emreder. Antakya'dan Konstantîn'e (Bizans) yönelir.

Konstantîn'in çatısını, puthaneden Irak'a çeker/uzatır. Onun tahtı, ülkenin sarayını semer yapar.

Mu'izzî, Sultan Sencer'in veziri Kiyâ Mucîruddevle için söylediği bir şiirinde Çîpâl ve Rûm Kayşeri'nin, Sumenât ve Konstantîn'den altın putları vezirin önüne attıklarına dikkat çekmektedir:

کشد پیش تو چپال و قیصر رومی بتان زرین از سومات و قسطنطین¹³²²

Çîpâl ve Rûm Kayşeri, Sumenât ve Konstantîn'den senin önünde altın putları kırarlar/öldürürler.

¹³²¹ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 131.

¹³²² Mu'izzî, *Dîvân*, s. 619.

SONUÇ

Emîru'ş-şu'arâ Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdumelik Nîşâbûrî-i Mu'izzî (öl. 518-521/1124-1127), Büyük Selçuklu sarayında uzun yıllar yaşamış ve o dönemin edebî çevresini temsil eden Büyük Selçuklu Devleti sarayının önemli şairidir.

Emîr Mu'izzî'nin 19.000 beyit dolaylarındaki dîvânı, Emîr Mu'izzî'nin Hayatı, Mu'izzî Dîvânı ve Târihi Şahsiyetler, Mu'izzî Dîvânı'na Göre Büyük Selçuklu Saray ve Devlet Teşkilatı, Mu'izzî Dîvânı'nda Türkler, Türk Boyları ve Kavimler olmak üzere dört bölüme ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışmada şairimiz Mu'izzî'nin, yarım asrı aşkın Büyük Selçuklu Devleti ve sarayına hâkim olan duygu, düşünce dünyası ve temayülü ortaya konulmuştur.

Mu'izzî, şiirlerinde Selçuklular dönemi, dönemin tarihi, edebiyatı, kültürü ve sosyal konuları hakkında önemli bilgiler anlatmıştır. Şiirlerinin birçoğunu, Sultan Melikşâh, Sultan Sencer, Sultan Berkîyârûk ve Sultan Muhammed Tapar gibi Selçuklu sultanları; Nizâmülmulk, Faḥrûlmulk, Ebu'l-Meḥâsin 'Abdurrezzâk, Kıvâmülmulk Şadreddîn Muhammed, Ebu'l-Ġanâ'im ve Mueyyidülmulk gibi vezirler; Arslan Argû, Mu'înuḍḍevle, İşpeḥbud Şemsülmülûk-i 'Alî ve 'Alâeddîn Atsız Ḥârezmşâh gibi önemli emîrler ve devlet adamları için kaleme almıştır. Şiirlerinde Selçuklu soyuna övgü ön plandadır. Hatta Mu'izzî, Gaznelileri de olumlu anlamda şiirine almaktadır. Türkleri anan ve öven örnekler ve görüşler de mevcuttur.

Saray şairi özelliklerini belirgin bir biçimde taşıyan ve hissettiren Mu'izzî'nin şiiri, Selçuklu sarayındaki hissiyatı ve beklentileri yansıtmaktadır. Bu şiirler de bunların bariz örneğidir.

Dîvânda Büyük Selçuklular ve Türk dünyası ile ilgili göze çarpan ve dikkate şayan çok önemli hususiyetler vardır. Çalışmamızın dört ana başlığı, Mu'izzî'nin şiir dünyasının ve dîvânının en önemli kısımlarıdır. Dîvânın hemen hemen bütün muhtevası, Büyük Selçuklular ve tarihi etrafında toplanır. Emîr Mu'izzî'nin övgüde bulunduğu hususlar Büyük Selçuklu Devleti'nin yönetimine, tarihine, kültürüne; sultanların, vezirlerin ve emîrlerin adaletine, dindarlıklarına, cesurluklarına, âdetine; Türkler ve boylarına dairdir. Bu konularda şairimiz Mu'izzî ne söylemişse, devrin siyasi-idarî, dinî ve toplumsal kuralları anlayışı doğrultusunda olanı söylemiştir.

Övgüde bulunduğu tarihî isimleri, zaten şahsiyetlerin ileri ve üstün durumda olmaları dolayısıyla ele almıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Emîr Mu‘izzî’nin ve babası Burhânî’nin hayatı, Mu‘izzî’nin saray şairliği, edebî kişiliği, dinî inancı, Mu‘izzî Dîvânı’nın tarihî değeri, Mu‘izzî’yi örnek alan şairler ve Mu‘izzî’nin andığı şairler hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Daha sonra Mu‘izzî Dîvânı’nın yazma nüshalarının ve neşirlerinin tanıtıldığı ikinci bölümde, Mu‘izzî’nin şairliğinin gücünü gösterecek ve şiirlerinin genel etkisini yansıtacak düzeyde 25 çeşit veznin kullanıldığı dîvân, muhteva bakımından incelenmiş ve dîvândaki Türkçe kelimelerden örnekler gösterilmiştir. Dîvânda yer alan Şehîd-i Belhî, Rûdekî, Dakîkî, Firdevsî, Ferruhî, ‘Unşurî, ‘Ascedî-i Mervezî, Kaṭrân-i Tebrîzî, Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân ve Zeynebî-i ‘Alevî-i Maḥmûdî gibi Farsça şiir söyleyen şairler ve A‘şâ, Lebîd, Ḥassân b. Şâbit, Ferezdak, Aḥṭal, Muberrid, Buḥturî, Ebû Temmâm, Mutenebbî, Bâhilî, Şâbî ve Ebu’l-‘Alâ-yi Aḥmed gibi Arapça şiir söyleyen şairler anılmış; Allah için kullanılan sıfatlar, âyetler, peygamberler ve mucizelerinden örnekler sunulmuştur. Mu‘izzî, Selçuklu sultanlarının ve devlet adamlarının dinî alâkalarına işaret etmiş ve şiirlerinde bu hususlara yer vermiştir. Ayrıca Selçuklu sultanları, Gazneli, Karahanlı ve diğer sultanlar, vezirler, emîrler, diğer önemli şahsiyetler, sultanların yaptığı savaşlar ve fethettiği yerler, dönemin imar faaliyetleri ve diğer önemli hâdiseler hakkında tafsilatlı ve önemli bilgiler söylemektedir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü ise Mu‘izzî Dîvânı’na göre Büyük Selçuklu Saray ve Devlet Teşkilatı’na tahsis edilmiştir. Bu kısımda ayrıca Selçuklu ordusu ve askerlerinin vasıfları, Selçuklu ordu teçhizatı ve savaş aletleri, Selçuklu ordusunun savaş kıyafetleri ve giyim eşyası hakkında şairimiz Emîr Mu‘izzî’nin verdiği bilgiler ve özellikle örnek olarak naklettiği beyitler dikkate değerdir.

Dördüncü ve son bölümde Mu‘izzî Dîvânı’nda Türkler ve Türk boylarından bahsedilerek, Türklerin güzellikleri, Firdevsî ve *Şehnâme*’nin eleştirilmesi, Türklerin ve Türk Sultanlarının dinî inanç ve tercihleri konularında malumata yer verilmiştir.

Bütün bu başlıklar ve bilgiler, şairin Selçukluların öz kimlikleri ile ilgili ne gibi duyarlılık taşıdığı, Türklerin soy ve asâletleri, eski İran hükümdarlarıyla mukayeseleri ve dindarlıkları gibi konularda bilgiler sunmuştur.

Büyük Selçuklular döneminin tarihî, siyasi, kültürel ve edebî açılardan ne kadar önemli bir devir olduğu Emîr Mu‘izzî üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti saray şairi Emîr Mu‘izzî’nin anlatımları üzerinden yapılan dîvândaki tarihî tespitler ve bilhassa görüşleri, Türk kültürü için ayrı bir değer ve özel bir anlam taşımaktadır.

Bu çalışmada sunulan bilgiler, tarihe kaynaklık edeceğini düşündüğümüz tespit ve hakikatler, gelecek için bazı yol gösterme çabaları olacaktır.

KAYNAKÇA

Aksarâyî, Maḥmûd b. Muḥammed, *Târîh-i Selâciğe yâ musâmeretu'l-ahbâr ve musâyeretu'l-ahyâr*, nşr. Osman Turan, İntişârât-i Esâtîr, Ankara, 1943.

Aksarâyî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Alparslan, Ali, "Edebiyatta Alp Arslan", *Türkiyat Mecmuası*, C 17, 1972, s. 113-124.

Altuncî, Muḥammed, *Havlâu'l-edeb fî 'asri's-Selcûkî*, Bingazi, 1974.

Anonim, *Târîh-i Âl-i Selçuk*, çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara, 2014.

Arberry, A. J., *Classical Persian Literature*, London, 1967.

'Arûzî, Nizâmî, *Çehâr Maḳâle*, nşr. Mîrzâ Muḥammed-i Qazvînî, Leiden, 1910; 'Arûzî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran, 1385/2006.

'Aryânpûr, Emîr Huseyn, *Câmi'âşinâsî-i huner*, İntişârât-i Encumen-i Kitâb-i Dânişcûyân-i Dânişkede-i Hunerhâ-yi Zibâ, 3. bs., Tahran Üniversitesi, Tahran, ty.

Âştiyânî, 'Abbâs İkbâl, *Mecmû'e-yi maḳâlât-i 'Abbâs İkbâl Âştiyânî*, drl. ve dzl. Muḥammed Debîr-i Siyâkî, İntişârât-i Rûzne, C I, Tahran, 1378/1999.

Âştiyânî, 'Abbâs İkbâl, *Vezâret der 'ahd-i selâţîn-i buzurg-i Selcûkî*, Tahran, 1338/1959.

Atasoy, Nurhan, "Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, IV, İstanbul, 1971, s. 111-151.

Ateş, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.

Ateş, Ahmed, "Mu'izzî", *İA*, C VIII, İstanbul, 1979.

'Avfî, Muḥammed, *Lubâbu'l-elbâb*, nşr. 1. Cilt Edward G. Browne-Muḥammed-i Qazvînî; 2. Cilt E. G. Browne, I-II, London, 1906.

Bahâr, Meliku's-şu'arâ Muḥammed Takî, *Sebkşinâsî ya târîh-i teṭavvur-i neşr-i fârsî*, C I-III, Tahran, 1349/1960.

Barthold, W., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. Kazım Yaşar Koprman-İsmail Aka, Ankara, 1975.

Barthold, W., *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Fuad Köprülü, Akçağ Yayınları, 3. bs., Ankara, 2004.

Berthels, E. G., *Târîh-i edebiyât-i Fârsî*, çev. Sîrûs-i Îzedî, Tahran, 1374/1995.

eî-Beyhakî, ‘Alî b. Zeyd, *Târîh-i Beyhakî*, nşr. Aḥmed Behmenyâr, Tahran, 1317 hş.

Bilgen, Abdüsselam, *Muhammad Avfî’nin Lubâb Al-Albab Tezkiresindeki Sebki (Üslubu) ve Sebk İle İlgili Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1982.

Bosworth, Clifford, Edmund, *Selcûkiyân*, çev. ve dzl. Ya’kûb Âjend, İntişârât-i Mevlâ, Tahran, 1380.

Bozkurt, Nebi, “Mescid-i Aksâ”, *TDVİA*, C 29, İstanbul, 2014, s. 268-271.

Bozkurt, Nebi, “Mihrican”, *TDVİA*, C 30, İstanbul, 2005, s. 38-39.

Browne, Edward G., *A Literary History of Persia I-IV*, Cambridge, 1956.

Browne, Edward G., *Târîh-i edebiyât-i Îrân*, çev. Ali Paşa Salih, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, C II, 1358/1979.

Buḥârî, ‘Am’ak, *Dîvân*, nşr. Sa’îd-i Nefîsî, Tahran, tsz.

Câcurmî, Bedreddîn, *Munîsu’l-aḥrâr fî daḳâîku’l-eş’âr*, mukaddime Muḥammed-i Ḳazvînî, nşr. Mîr Sâlih Ṭabîbî, C II, Silsile-i İntişârât-i Encumen-i Âşâr-i Millî, Tahran.

Câmî, Abdurrahman, *Baharistan*, çev. Kilisli Rıfât Bilge, Meral Yayınevi, İstanbul, 1970; Câmî, *Baharistan*, yayına haz. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Câmî, ‘Abdurrahman, *Nefehâtu’l-uns*, mukaddime ve tashih Maḥmûd-i Âbidî, Tahran, İntişârât-i Suhen.

Cuveynî, Muntecebeddîn Bedî’i Atabek, *‘Atabetu’l-ketebe*, nşr. Muḥammed-i Ḳazvînî - ‘Abbâs İkbâl Âştiyânî, Tahran, 1384hş., İntişârât-i Esâfîr; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *Tarih-i Cihan Güşa*, Ankara, 1998.

Çavuşoğlu, Mehmed, *Necati Bey Divanı’nın Tahlili*, MEB Yayınları, Ankara, 1976.

Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1973.

Çetin, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, İstanbul, 1981.

Dihhudâ, 'Alî Ekber, *Luğatnâme*, İntişârât-i Dânişgâh-i Tahrân, C I-XV, Tahran, 1999.

Dihhudâ, 'Alî Ekber, *Emşâl ve Hikem*, C. I-IV, Muessese-i İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tahran, 1352/1973.

Devletşâh-i Semerkândî, *Tezkiretu's-su'arâ*, neşr. E. G. Browne, Lenden, 1901.

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Ebîverdi, Enverî, *Dîvân*, Sa'îd Nefisî, C I, İntişârât-i Pîrûz, Tahran, 1337.

Enverî, Hasan, *İştilâhât-i dîvânî, dovre-i Gâznevî ve Selcûkî*, Kitâbhâne-yi Tahûrî, Tahran, 1270ş.

Ethé, Hermann, *Târîh-i edebiyât-i Fârsî*, çev. Rızâzâde Şafâk, İntişârât-i bongâh ve tercume-i neşr-i kitâb, 2. bs., 1356/1977.

Ethé, Hermann, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of India Office*, I, Oxford, 1903.

Fazlullah, Reşîdeddîn, *Câmi'u't-tevârîh* (II. Cilt, 5. cüz, Selçuklular Tarihi), neşr. A. Ateş, TTK, Ankara 1999.

Fazlullah, Reşîdeddîn, *Câmi'u't-tevârîh* (Selçuklu Tarihi), çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.

Ferây, R. N., *Târîh-i İrân* -Ez İslâm Tâ Selâciğe-, çev. Hasan-i Enûşe, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, 1363/1984.

Furûzânfer, Bedî'uzzamân, *Suhen u Suhenverân*, İntişârât-i Hârezmî, Tahran, 1380/2001.

Furûzânî, Seyyid Ebu'l-Kâsım, *Selcuqiyân -ez âğâz tâ fercâm-*, Sâzmân-i Muţâle'e ve Tedvîn-i Kutûb-i 'Ulûm-i İnsânî-i Danişgâhhâ, Tahran, 1393.

Gazâlî, İmam, *"Bâtınîlerin Belini Kıran Deliller-Kitâb-ı Kavâsimu'l Bâtınıyye" ve "Te'vilin Temel İlkeleri-el-Kânûnü'l-Küllî fi't-Te'vil"*, İnceleme ve Çeviri: Prof. Dr. Ahmed Ateş, Büyüyen Ay Yayınları, 2017.

Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, çev. Ali Çavuşoğlu, C I, Akçağ Yayınları, 1999.

Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Güzel, Hasan Celal, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

H., Tahsin, “Vezîr”. *İA*, C 13, MEB Yayınları, İstanbul, 1986, s. 309-314.

Hâkânî-i Şîrvânî, *Dîvân*, tsh. Ziyâeddîn Seccâdî, İntişârât-i Zevvâr, 2. bs., Tahran, 1357.

Hânlerî, Pervîz Nâtil, *Târîh-i zebân-i Fârsî*, C I-III, Tahran, 1366/1987.

Hayyâmpûr, ‘Abdurresûl, *Ferheng-i suhenverân*, Çâphâne-i Şirket-i Sehâmî-i Çâp-i Kitâb-i Âzerbâyçân, Tebrîz, 1340/1961.

Hidâyet, Rızâ Kûlîhân, *Mecmû‘ul-fuşehâ’*, tsh. Muzâhir Muşaffâ, Neşr-i Emîr-i Kebîr, C I, Tahran, 1382/2002.

Humâyî, Celâleddîn, *Târîh-i edebiyât-i İran*, Tahran, 1340/1961.

Humâyî, Celâleddîn, *Maḥrem-i esrâr* -Mecmû‘e-yi Maḥâlât-i Celâleddîn-i Humâyî-, be ihtimâm-i Nâşireddînşâh-i Huseynî, İntişârât-i Morvârîd, Tahran, 1379/2000.

Humâyî, Celâleddîn, *Funûn-i belâğât u şnâ‘ât-i edebî*, Çâp-i Heftum, Muessese-i Neşr-i Humâ, Tahran, 1370/1991.

Hüsvânî, ‘Alî Rızâ, “Şerh-i Hâl-i Emîr Mu‘izzî”, *Mecelle-i Armağan*, Sâl-i Çehârum, S 11-12, 1302/1923.

İbnü’l-Cevzî, Sıbt, *Mir’âtü’z-Zamân Fî Târîhi’l-Âyân’da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, çev. Abdülkerim Özeydî, C X, İstanbul, 1987.

Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

Kafesoğlu, İbrahim, Selçuklular, *İA*, C X, MEB Yayınları, İstanbul, 1980.

Kafesoğlu, İbrahim, “Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İstanbul, 1953.

Kafesoğlu, İbrahim, “Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmulk’ün Eseri Siyasetnâme ve Türkçe Tercümesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C XII, MEB Yayınları, 1955.

Kafesoğlu, İbrahim, “Nizâmülmulk”, *İA*, C 9, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, s. 329-333.

Karaismailoğlu, Adnan, “Mu‘izzî”, *TDVİA*, C XXXI, İstanbul, 2006, s. 98-99.

Karaismailoğlu, Adnan, “Üslûp (Fars Edebiyatı)”, *TDVİA*, C XXXXII, İstanbul, 2012, s. 385-387.

Karaismailoğlu, Adnan, *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

Karaismailoğlu, Adnan, “Selçuklu Sarayında Şiir ve Şair”, *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Konya, 1996.

Karaismailoğlu, Adnan, “Selçuklu Dönemi Şiiri ve Mevlânâ’nın Şiirinin Özellikleri”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu (14-16 Aralık 2006) / Bildiriler*, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Konya 2007, s. 1-9.

Karaismailoğlu, Adnan, “Selçuklu Devri Şiiri ve Şair Mu‘izzî”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-Selçuklularda Bilim ve Düşünce (19-21 Ekim 2011)*, C 4, Konya, 2013, s. 71-78.

Kayaalp, İsa, “I. Ahmed ve Divanı”, İstanbul Üniversitesi, *SBE*, İstanbul, 1991.

Kırkkılıç, Ahmet, *Murâdî Dîvânı-İnceleme* (Sultan Üçüncü Murat), İstanbul.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara, 2011.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri*, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara, 2011.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. bs., Ankara, 2016.

Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Köymen, Mehmet Altay, “Selçuklular’da Devlet; III. Tarihi ve Siyasi Bakımlardan”, *Belleten*, C LIV, 1953, s. 403-415.

Köymen, Mehmet Altay, “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C IV, S 6, 1966, s. 1-99.

Köymen, Mehmet Altay, “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askerî Teşkilâtı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C V, S 8, Ankara, 1970, s. 1-73.

Köymen, Mehmet Altay, “Sencer”, *İA*, C 10, MEB Yayınları, İstanbul, 1980, s. 486-493.

Köymen, Mehmet Altay, "Tuğrul Bey", *İA*, MEB Yayınları, C 12/2, İstanbul, 1979, s. 25-41.

Kurnaz, Cemâl, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Lâmi'î-yi Gurgânî, *Dîvân*, nşr. Muḥammed Debîr-i Siyâkî, Tahran, 1976.

Levend, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

Levend, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, Ankara, 1984, Türk Tarih Kurumu.

Maḥcûb, Muḥammed Ca'fer, *Sebk-i Ḥorâsânî der şî'r-i Fârsî*, Tahran, 1345/1966.

Menûçehrî-i Dâmgânî, *Kulliyât-i Dîvân*, tsh. Muḥammed Debîr-i Siyâkî, İntişârât-i Zevvâr, 4. bs., Tahran, 1356.

Merçil, Erdoğan, *Büyük Selçuklu Devri (Siyasi Tarih)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Merçil, Erdoğan, *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Merçil, Erdoğan, *Selçuklularda Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Divânları)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.

Merçil, Erdoğan, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", *Belleten*, C LIX, S 225, 1995, s. 327-340.

Mîrzâde Muḥammed, *Reyhânetu'l-edeb*, "Mu'izzî", Çâphâne-i Şafâk.

Muḥammed 'Alî Muderris-i Tebrîzî, *Reyhânetu'l-edeb*, Neşr-i Kitâb furûşî-i Ḥayyâm, 4. bs., C 5, Tahran, 1374/1995.

Muḥammed-i Kazvînî, *Yâd-dâştâ-yi Kazvînî*, Be kûşeş-i İrec-i Efşâr, İntişârât-i 'İlmî, C V, Tahran, 1363/1984.

Mu'în, Muḥammed, *Burhânî ve kaşîde-yi û*, (Burhânî ve Kasidesi), Munderic der Mecmû'e-yi Maḳâlât, be ihtimâm-i Mahduḥt Mu'în, C 1, Muessese-i İntişârât-i Mu'în, 2. bs., Tahran, 1368.

Muḥammed Rızâ Şefî'î-i Kedkenî, *Şuver-i hayâl der şî'r-i Fârsî*, İntişârât-i Âgâh, Tahran, 1366/1987.

Mu'izzî, *Kulliyât-i Dîvân*, mukaddime ve tsh. Nâşir-i Heyyirî, Neşr-i Merzbân, Tahran, 1362/1984.

Mu‘izzî, *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu‘izzî-i Nîşâbûrî*, önsöz, tashih ve açıklamalar Muhammed Rızâ Kânberî, İntişârât-i Zevvâr, Tahran, 1393/2014.

Mu‘izzî, *Dîvân-i Emîr Mu‘izzî*, tsh. ‘Abbâs İkbâl Âştîyânî, İntişârât-i Esâfîr, Tahran, 1389/2010.

Mu‘izzî, *Encyclopaedia Iranica*, C VII, New York, 1997.

Mustevfî, Hamdullah, *Târîh-i guzîde*, tsh. ‘Abdulhuseyn-i Nevâ’î, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, 2. bs., Tahran, 1362.

Mu‘temen, Zeynelâbidîn, *Şi‘r ve edeb-i Fârsî*, Tahran, 1346/1967.

Mutenebbî, Ebû Tayyib, *Dîvân*, şerheden Ebî el-Bekâ-yi ‘Ukberî, tsh. Muştafâ es-Sakâ, İbrâhîm el-Beyârî, ‘Abdulhâfiz-i Şelbî, Neşr-i Dârulfıkr, Beyrut, 2003.

Najibullah, *İslamic Literature* -an introductory history with selections- Washington Square Press, New York, 1963.

Nefisî, Sa‘îd, *Târîh-i nazm u neşr der Îran ve der zebân-i Fârsî tâ pâyân-i karn-i dehum-i hicrî*, Tahran, 1344/1965.

Nîşâbûrî, Zâhîreddîn, *Selcuknâme*, tsh. Mîrzâ İsmâ‘îl Efşâr-Muhammed Ramazânî, İntişârât-i Esâfîr, Tahran 1390.

Nizâmulmulk, *Siyasetnâme*, çev. Muhammed Şerif Çavdaroglu, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku ve İdare İlimleri Enstitüsü Yayınları -1, Sermet Matbaası.

Nu‘mânî, Şiblî, *Şi‘ru’l-‘Acem yâ târîh-i şu‘arâ ve edebîyyât-i Îrân*, I-V, çev. Seyyid Muhammed Takî Fahr-i Dâ‘î, Tahran, 1368/1989.

Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1992.

Özaydın, Abdülkerim, “Arslan Han”, *TDVİA*, C 3, İstanbul, 1991, s. 401.

Özaydın, Abdülkerim, “Kâim-Biemrillâh”, *TDVİA*, C 24, İstanbul, 2001, s. 210-211.

Özaydın, Abdülkerim, “Nizâmulmulk”, *TDVİA*, C 33, İstanbul, 2007, s. 194-196.

Özaydın, Abdülkerim, “Sencer”, *TDVİA*, C 36, İstanbul, 2009, s. 507-511.

Özgüdenli, Osman G., *Turco-İranica: Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.

Özgüdenli, Osman G., “Selçuklu Çağında Dil ve Edebiyat”, *Selçuklu El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara, 2012.

Özgüdenli, Osman G., “Büyük Selçuklu Sultanlarına Ait Farsça Şiirler”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C 1, sayı 2, Sonbahar 2014.

Özgüdenli, Osman G., “Selçuklular, I. Büyük Selçuklular. B. Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat”, *TDVİA*, C XXXVI, 2009, s. 371-375.

Özgüdenli, Osman G., “Selçuklular’da Devlet Teşkilatı”, *TDVİA*, C XXXVI, 2009.

er-Râdûyânî, Muḥammed b. ‘Omer, *Kitâb Tarcumân al-Balâğa*, nşr. Ahmed Ateş, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1949.

er-Râvendî, Muḥammed b. ‘Alî b. Suleymân, *Râhatu’s-şudûr ve âyetu’s-surûr*, tsh. Muḥammed İkbâl, mukaddime Bedî’uzzamân Furûzânfer, İntişârât-i Esâfîr, Tahran, 1385; er-Râvendî, çev. Ahmed Ateş, C I, Ankara, 1957.

er-Râzî, Muḥammed b. Kâş, *el-Mu‘cem fî me‘âyiri’l-eş‘âri’l-‘Acem*, Tahran, 1373/1991.

Rezmcû, Huseyn, *Şi‘r-i huhen-i Fârsî der terâzû-yi naqd-i ahlâk-i İslâmî*, C I-II, Meşhed, 1366/1987.

Rypka, Jan, *History Of Iranian Literature*, D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland, 1968.

Şâbir, Edîb, *Kulliyât-i Dîvân*, tsh. Muḥammed ‘Alî Nâşih, Neşr-i Muesse-i Matbû‘ât-i ‘İlmî, Tahran, 1343.

Şafâ, Zebîhullah, *Târîh-i edebiyât der Îrân*, C. I-V, İntişârât-i Firdevs, Tahran, 1370/1991.

Senâ‘î-i Ġaznevî, *Dîvân*, tsh. Seyyid Muḥammed Takî Muderris-i Rażavî, İntişârât-i Senâ‘î, Tahran, 1983.

Settârzâde, Melihâ, *Selcuḳiyân*, Sâzmân-i Muṭâle‘e ve Tedvîn-i Kutûb-i ‘Ulûm-i İnsânî-i Danişgâhhâ, Tahran, 1395.

Sevim, Ali, “İlginç Yönleriyle Sultan Melikşâh”, *Belleten*, C LXIX, S 225, 2005, s. 517-537.

Sevim, Ali, “Çağrı Bey”, *TDVİA*, C 8, 1993, s. 183-186.

Seyyid Ḥasan-i Ġaznevî, *Dîvân*, tsh. Muderris-i Rażavî, İntişârât-i Esâfîr, 2. bs., 1362.

Storey, C. A., *François de Blois, Persian Literature: A Bio-bibliographical Survey*, C. V, London, 1970.

Sûzenî-i Semerkandî, *Kulliyât-i Dîvân*, önsöz ve açıklamalarla tsh. Nâşireddînşâh-i Hüseynî, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tahran, 1338.

Sümer, Faruk, “Tuğrul Bey”, *TDVİA*, C 41, İstanbul, 2012, s. 344-346.

Şafak, Şâdi Rızâzâde, *Târîh-i edebiyât-i Îrân*, Çâphâne-i Dâniş, Tahran, 1321/1942.

Şafak, Yakup, *Aruz Terimleri*, Saye Yayınları, Konya, 2003.

Şehîdî, Seyyid Ca‘fer, *Te‘avvur-i medihe-sorâyî der edebiyât-i Fârsî tâ karn-i şeşum*, İntişârât-i Câvidân, Tahran, 1350/1971.

Şemîsâ, Sîrûs, *Sebk şînâsî-i şî‘r*, Tahran, 1374/1995.

Taneri, Aydın, “Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 8-9, Ankara, 1970, s. 75-186.

Taneri, Aydın, “Ca‘ber Kalesi”, *TDVİA*, C 6, İstanbul, 1992, s. 525-527.

Tarlan, Ali Nihad, *İran Edebiyatı*, İstanbul, 1944.

Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Sevinç Matbaası, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973.

Turan, Osman, *Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, 3. basım, İstanbul, 2008.

Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul, 1980.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1971.

Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara, 1988.

Turan, Osman, “Eski Türklerde Ok’un Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleten*, C IX, S 35, 1945.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara, 1988.

Vezînpûr, Nâdir, *Medh: Dâğ-i neng ber sîmâ-yi edeb-i Fârsî*, Tahran, 1374/1995.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Bermekîler”, *TDVİA*, C 5, İstanbul, 1992, s. 517-520.

Yinanç, M. Halil, “Çağrı Bey”, *İA*, C III, s. 324-327.

Zerrînkûb, ‘Abdulhuseyn, *Seyrî der şî‘r-i Fârsî*, Tahran, 1371/1992.

Zerrînkûb, ‘Abdulhuseyn, *Bâ kârvân-i hulle*, İntişârât-i ‘İlmî, 13. bs., Tahran, 1382/2003.

Mucmelu't-tevârih ve'l-kaşâş, tsh. Meliku's-su'arâ-yi Bahâr, Neşr-i Kelâle-i Hâver, Tahran, 1309/1930.

Târîh-i Îrân -ez İslâm tâ Selâciğe-, drl. R. N. Ferây, çev: Hasan-i Enûşe, C IV, İntişârât-i Emîr-i Kebîr, Tahran, 1363.

